

ÏSTORÏA VECHÏULUÏ DREPT ROMÂNESC

I

ÏZVOARELE

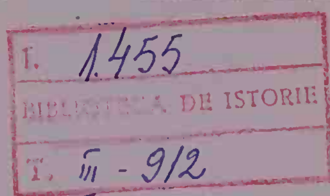
DE

ȘT. GR. BERECHET

PROFESOR LA FACULTATEA DE DREPT DIN ÏAȘÏ

ANUL 1934

SEMINARUL DE ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

ISTORIA VECHIULUI DREPT ROMÂNESC

I

IZVOARELE

DE

ŞT. GR. BERECHET
Profesor la Facultatea de drept din Iaşi

1933.—Tip. „GOLDNER". conc. Ţerek & Caminschi, Mârzescu 9,—IAŞI

I

IZVOARELE

Lămurire

Am limpezit Izvoarele vechiului drept românesc, *incepând, nu de la colonizarea Daciei, ci plecând de la legislația lui Justinian. Am pornit pe acest drum, fiind întemeiat pe credința, că cele mai multe principii ale dreptului roman — de esență păgână — au pătruns în Dacia romană, după creştinizarea lor în lumea bizantină. Urmărind această ideie, am făcut legătura între studierea dreptului roman şi cel românesc. Necunoaşterea istorii dreptului bizantin însemnează ruperea legăturii fireşti dintre cele două lumi*[1]*. Dreptul bizantin este puntea de trecere de la lumea romană către cea românească.*

Am lămurit numai acele monumente juridice ale dreptului bizantin, cari au influențat vechile noastre pravile şi coduri de legi până dincolo de pragul veacului al XIX-lea. Acolo, unde această influență ne-a apărut ca o oglindire, mai slabă sau mai puternică, am arătat-o, fie prin descrierea teoretică, fie prin punerea originalului în fața tălmăcirii lui.

Rostul dreptului canonic, orânduit în rama dreptului bizantin, se explică prin participarea elementului său creştin, fie la închegarea pravilelor secolului al XVII-lea, fie la aşezarea lui în temeliile codurilor mireneşti, alcătuite în restul timpului ce urmează până la 1864.[2]

Cunoaşterea grăbită a celor câteva legi slave din sudul Dunării ni s'a impus pentru principiile procedurale ce au fost transmise vechei vieți juridice a neamului nostru din vremea când am convietuit laolaltă cu cele slave.

---

1) Facultățile de drept din România nu au catedre de drept bizantin. Alte state, deşi nu au avut legislații, cari să fi fost influențate de dreptul bizantin, totuşi posedă asemenea catedre!

2) Intre facultățile de drept din România numai cea din Cluj are o catedră independentă de drept canonic. Aceasta arată cât de puțin omogen este învățământul nostru superior juridic.

Impărțirea materii s'a făcut după influențe, spre deosebire de aceia cum s'a scris în acest domeniu. La materialele fixate de vrednicii mei înaintași, am adaos unele lucruri noi, după cum se constată din expunerea textului, precum și a faximilelor de la sfârșitul cărții.

Bogata bibliografie de la aproape fiecare capitol slujește celor mai alese elemente ale cursului nostru la alcătuirea lucrărilor lor de seminar.[1]

O parte din concluziile noastre se întemeiază pe coprinsul prefețelor, pitacelor și ofisurilor, redate după originale la sfârșitul acestei lucrări: (pp. 405-532). Am crezut, că ele nu pot lipsi pentru o asemenea dovadă.

Neputând să înlăturăm nimic din materialul de dovedire, — intrat în planul nostru—, am lăsat ca la repetirile trimestriale să se arate partea esențială pe care trebue să și-o însușească auditorii noștri.

Această lucrare se va închega din patru părți: I. Izvoare, II. Drept privat. III. Drept public *și* IV. Procedură.

Având în vedere tinerețea existenții obiectului acestuia în facultățile noastre de drept,[2] *ne vom strădui să înfățișăm în măsura slabelor noastre puteri evoluția ideii de drept în trecutul nostru. Deși concluziile în această materie pot fi uneori tremurătoare și nestatornice, totuși în măsura publicării documentelor vechi, ne vom sili să fim în pasul vremii. Nimic nu se va spune fără dovada documentării. Aceasta-i datoria noastră.*

Infățișarea Istorii dreptului vechi românesc în comparație cu cea a altor popoare vecine este o țintă a tuturor cu mult mai îndepărtată. Avem o unică mângâere, că în această privință nu stau mai bine nici neamurile din preajma noastră, deși studiul acesta, la dânsele, cum am spus, este mult mai vechi.

Toată această muncă a răsărit din colaborarea dorinții îndru-

---

1) Facultatea noastră fiind cercetată de studenți din diferite regiuni,—cunoscători ai limbilor slave și greacă— ne mai amintind despre faptul că cei mai mulți cunosc și limbile apusene, au putința să citească opere ajutătoare în acest domeniu: cf. „*Ioan Neculce, Buletinul muzeului municipal Iași*“, fasc. 9, p. II. 1932, recenzia d-lui Gh. G h i b ă n e s c u, pp. 323-325.

2) Acest obiect există în programa facultăților noastre de drept abia din anul 1906, pe când la alte facultăți streine este cu mult mai vechi, de aceia și rezultatele cercetărilor lor în acest domeniu sunt mult mai înaintate.

mătorului de a-şi înfăţişa lecţiile sale, şi trebuinţa studentului de a avea sub o oarecare formă materia expusă. Am ales forma tiparului, înlăturând tradiţionala litografiere, pentru a înlătura greşalele fireşti acestei ultime forme de prezentare. Aici este munca unui sfert de an şcolar. Acesta-i rezultatul dat de studenţii seminarului de Istoria dreptului vechi românesc din seria anului şcolar 1932-1933. Dacă lucrul a fost dus până la căpăt, aşa cum se vede, aceasta se datoreşte studentului T u d o s e L a u r e n ţ i u, colegul lor, care şi-a pus toată dragostea, răbdarea şi toată truda sa plină de râvnă şi corectitudine. Autorului alcătuitor îi rămâne întreaga povară a răspunderii coprinsului [1]).

---

1) Ornamentul de pe coperta unor exemplare este ales dintr'o colecţie de vignete vechi, publicată de Soc. ortodoxă a femeilor române din Roman.

Prof. Ilie Bărbulescu

Izvoarele dreptului bizantin
în legătură cu cele ale
Dreptului vechi românesc.

I. Legislația lui Justinian
(529–534).

Literatura. A z a r e v i č D: *Istoria dreptului bizantin*, Iaroslav. I, 1876, (rusă), B i e n e r F r i e d r i c h: *Geschichte der Novellen*, Berlin, 1824; idem: *Vorschläge zur Revizion des Justinianischen Codex in Hinsicht seiner Integrität*, in Z. f. gesch. Rwiss. VII (1831), 115—206 și 243—369. C o l l i n e t Paul: *Études historiques sur le droit du Justinien*, Paris, 1912; idem: *Histoire de l'École de droit de Beyrouth*, Paris, 1925. G i r a r d Paul Frédéric: *Manuel élémentaire de droit romain*, ed. VI (1918), Paris, pp. 74-86. H e i m b a c h Karl Wilhelm Eduard: *Griechisch-Römisches Recht*, § 4; idem: *Prolegomena Basilicorum*, pp. 3-6; idem: *Ungedrückte Constitutionen des Justinianischen Codex aus der Coislinschen Handschrift der Basiliken*, in Z. f. gesch. Rwiss, VIII (1835), 81-131; idem: *Ueber den Nutzen der Basiliken und der sogenannten alten Scholien für die Kritik des Digestentextes*, in 'Z. f. gesch. Rechtsg'. II. (1863), 319-366; idem: *Reiseberichte aus Italien*, in Z. f. gesch. Rwiss. VIII (1835), 317-356, aici avem descrierea manuscriselor cu textul Novelelor din Bolonia și cele din Palatin. L e n e l: *Zur Entstehung der Digesten*, in Z. f. d. S. S. R. A. XXXIV (1913), 373-390. M o r t r e u i l J. A. B.: *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l'empire d'Orient, depuis la mort de Justinien jusqu'à la prise de Constantinople en 1454*. I, 1843, 7-25. M i t t e i s: O recensie asupra monografii lui Peters, publicată în Z. d. S. S. R. A. XXXIV (1913) 402-416. P e t e r s: *Die oströmischen Digestenkommentare und die Entstehung der Digesten*, in 'Ber der Kgl. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaft' zu Leipzig, Philol.-histor. Kl, LXV (1913), 3-113. P i e r r e de N o a i l l e s: *Les collections de Novelles de l'empereur Justinien*. Paris, 1912. R o t o n d i: *Sul modo di formazione delle Pandette: A proposito di una nuova ipotesi*, in „Filangieri", XXXVIII (1913), 653-669 și in „Scritti giuridici", I, Milano, 1922, pp. 87-109; idem: *La codificazione giustinianea attraverso le fonti extra-giuridiche*, in Riv. it. sc. giur LX (1918), 239-268, și in 'Scritti giuridici', I. 340-369. P e r e t z Ioan: *Curs de istoria dreptului român*, ed. I, 1915, București, 460-474, ed. II, 1926, București, 314-322. T a m a s s i a: *Per la storia dell 'Authenticum*, in 'Atti del r. ist. Veneto', serie

VII, t. IX (1898), 535-615. Siciliano (Villanueva) Luigi: *Diritto bizantino*, Milano, 1906, extras din ‚Enciclopedia giuridica italiana'. Vasiliev A. A.: *Histoire de l'empire byzantin*, I, Paris, 1932, pp. 187-195. Witte: *Die leges restitutae des Justinianische's Codex*, Breslau, 1830. Zachariä K. E. von Lingenthal: *Zur Geschichte des Authenticum und der Epitome Novellarum des Antecessor Julianus*, in ‚Sitz. Ber. der Akad. d. Wiss'. zu Berlin, Nr. XLV (Gesamtsitzung, 16 november 1882), 993-1003, o recenzie a lui Ferrini în ‚Riv. critica di scienze giuridiche e sociali'. I, Roma, 1883, pp. 197-199.

Pentru a face legătura între izvoarele dreptului roman și ale celui bizantin suntem nevoiți să limpezim împrejurările în cari s'a alcătuit legislația lui Justinian (527-565), care a avut loc între anii 527 și 534 d. Hr. Acest vestit împărat avea părerea tuturor împăraților creștini, că Dumnezeu a dat oricărui împărat dreptul de a face și interpreta legile statului său. Afară de aceasta, el mai credea că trebuie să rămână cunoscut nu numai prin puterea armelor sale, dar și prin stabilitatea legilor lui. Armele și legile erau socotite ca singurile puteri prin care un împărat poate fi tare, atât în timp de războiu, cât și în timp de pace.

Vechiul imperiu roman păgân se conducea, din punct de vedere juridic, de două feluri de principii de drept. Primele erau adunate în anumite colecțiuni, cari purtau denumirea de *jus velus* sau *jus antiquum*. Cele de al doilea se numiau *leges*. Acestea erau dispozițiuni votate de către comiții după propunerea vreunui magistrat al poporului sau erau simple plebiscite, adică dispozițiuni propuse de vreun tribun și votate de plebe (plebiscit vine dela cuvintele *plebis* și *scitum* = arătarea voinței poporului). Aceste *leges* purtau numele autorului sau autorilor, exprimate în nominativul singular femenin: de ex: *lex Hortensia* sau *lex Valeria Horatia.* [1])

Din jumătataa sec. al III-lea d. Hr. jurisprudența clasică romană a început să cadă în desuetudine. [2]) Operile juridice constau în compilații, pe cari le întrebuințau judecătorii timpului, cari nu mai puteau urmări întreaga literatură juridică. Colecțiile

1) P. F. Girard; *Manuel élémentaire de droit romain*, Paris, 1918, p. 34.

2) A. A. Vasiliev: *Histoire de l'empire byzantin*. Paris, 1932, ed. franceză, tradusă din rusește de P. Brodin și A. Bourguina, cap. *L'oeuvre législative de Justinien. Tribonien* pp. 187-195.

de legi nu aveau caracter oficial, ci privat, de aceia judecătorii se încurcau în noianul de constituții imperiale și literatură clasică. Fiecare an aducea cu sine tot mai multe constituțiuni, cari umpleau arhivele instanțelor de judecată, făcând prin aceasta cu neputință căutarea și întrebuințarea lor. Afară de aceasta, lucrul se îngreuia și mai mult prin aceia că noile constituții abrogau pe cele mai vechi. Și aceasta era una din cauzele, care făcea ca nevoia unei revizuiri să pară cât mai necesară.

Codex Justinianus și Codex repetitae praelectionis.

Justinian avea la îndemână pentru elaborarea legilor sale și codurile existente mai înainte: *Codex Gregorianus, Codex Hermogenianus* și *Codex Theodosianus.* In curgerea vremii se făcuseră încercări de a se fixa ce anume trebuia să se țină in seamă de către instanțe, cum este decretul împăratului Teodosie al II-lea (408-450) și a contimporanului său din apus, Valentinian al III-lea, prin care se stabilea lucrările a cinci jurisconsulți clasici pentru a fi consultați de cei interesați. Cu toate acestea și părerile acestor cinci jurisconsulți se contraziceau la fiecare pas. Aceste contraziceri erau în legătură strânsă cu schimbările condițiunilor vieții sociale. Toate acestea aduseră după sine necesitatea unei revizuiri oficiale. Codurile amintite mai sus coprindeau constituțiunile imperiale promulgate până în momentul apariții lor, despre celelalte opere juridice ne amintindu-se nimic. Prima elaborare trebui să se facă asupra lui *leges.* Justinian cunoscând toate aceste lipsuri, hotărî să se alcătuiască un cod, care să cuprindă constituțiunile imperiale, apărute până la el, împletindu-se cu vechile opere juridice. Comisiunea convocată la 15. II. 528, prezidată de Tribonian, fu formată din zece membrii printre cari găsim și pe Teofil profesor (antecessor = cel care merge înainte, precursor, luminător, călăuză) de drept la școala din Constantinopole. Sarcina acestei comisiuni consta în aceia de a revizui cele trei coduri amintite, de a înlătura constituțiunile posterioare abrogate, de a suprima repetițiile și contradicțiile, punând astfel în bună orânduială constituțiunile promulgate dela Codul Teodosian până în momentul publicării acestui nou cod. La 7. II. 529 fu promulgat, ca dela 16. II. 529 să fie intrat în vigoare. El poartă numele de *Codex Justinianus,*

fiind impărţit în zece cărţi. El deveni codul de bază al imperiului, celelalte trei abrogându-se, [1])

Dela 529 s'a mai promulgat un şir de constituţiuni, cari au schimbat unele principii din Codex Justinianus, de aceia a mai fost nevoie de încă o revizuire, care fu terminată în 534. Ea a fost împărţită în 12 cărţi şi acestea în titluri, având fiecare titlu câte o rubrică, fiind numit *Codex repetitae praelectionis*. In fiecare titlu găsim constituţiunile sau legile dela Adrian (117-138) până la 534 reproduse în mod cronologic cu multe lipsuri şi remanieri pentru a fi puse în acord cu codul în vigoare. Acesta abrogă pe cel dintăi din 529. Acest cod a ajuns până la noi.

Digesta sau *Πανδέκται.*

Ceia ce s'a făcut pentru leges trebuia să se săvârşească şi pentru *jus.* Lucrarea aceasta din urmă era cu mult mai grea de cât cea dintâi. Pentru a ajuta viitoarea comisiune care avea să fie convocată în 15. XII. 530, printr'un decret dat lui Tribonian, fu nevoie de promulgarea unui întreg şir de constituţiuni imperiale în cursul anilor 529-531 pentru a abroga vechile constituţiuni. Acestea formară o colecţiune numită *Quinquaginta decisiones*. Comisiunea fu formată din profesori şi practicieni. Aceştia revizuiră toate operile jurisconsulţilor clasici cunoscuţi, ale căror opere s'ar fi ridicat la numărul de 2000 cu mai mult de 3.000.000 de rânduri. Ei extraseră, înlăturară ceia ce devenise nefolositor, îndepărtară contradicţiunile şi aranjară într'o ordine anumită clasificând materialele culese. Colecţia fu publicată la 21. XI. 533, ca să intre în vigoare la 30. XII în acelaş an. Ea fu numită cu două titluri: latin *Digesta* şi grecesc *Πανδέκται*. Graba cu care s'a lucrat trei ani nu a scăpat cartea de repetiri, contradicţiuni, şi chiar dispoziţiuni eşite din uz. Libertatea de a scurta, interpreta şi a condensa textele a dus la unele diformaţiuni şi chiar interpretări arbitrare, lipsindu-o de unitate. Cu toate aceste defecte, ea are marele merit de a ne fi transmis bogatul material, extras din operile jurisconsulţilor clasici romani, care nu ne-ar fi ajuns pe altă cale.

Digestele sunt împărţite în 50 de cărţi. Fiecare carte este

---

1) P. F. Girard: *Mélanges*, 1, Paris. 1912, pp. 67-121; cf. P. Collinet: *Études historiques sur le droit de Justinien I. Caractère oriental de l'oeuvre législative de Justinien*, Paris, 1912.

împărțită în mai multe titluri, afară de cărțile XXX-XXXII. Titlurile au rubrici, divizate în *legi* și *fragmente*, extrase din jurisconsulți, potrivite după cerințele dreptului în vigoare în clipa alcătuirii lor. Fragmentele arată origina, prin numele autorului prin opera și prin cartea respectivă. Pandectele acestea sunt traduse mai în toate limbile moderne.

Institutes.

Simultan cu alcătuirea digestelor, Tribonian împreună cu cunoscutul Teofil și cu Dorotei, profesor la școala de drept dela Beirut din Siria, inchegară din Codex și din Digesta un manual de cod civil pentru trebuința studenților în drept. El fu publicat la aceiași dată ca și digestele ca să intre în vigoare odată cu acestea, adică la 30. XII. 533. Manualul căpătă numele de *Institutes.* Ele fură împărțite în patru cărți. Insuși Justinian spune că ele „au transformat turburile izvoare ale dreptului vechi într'un lac transparent".[1]

Novellae sau *Νεαραὶ διατάξεις.*

Toate decretele publicate după anul 534 fură numite *Novellae.* Aceasta fu ultima lucrare de codificare a lui Justinian. Spre deosebire de Codex, Digesta și Institutes, cari au fost scrise în limba latină, cea mai mare parte a Novelelor a fost scrisă în cea

---

1) O ediție bună a Institutelor lui Teofil a dat-o Otto Reitz in Haga la 1751 in două volume cu textul greco-latin paralel. Lucrarea poartă titlul: „*Θεοφίλου ’αντικήνσωρος τὰ εὑρισκόμενα* = Theophili antecessoris paraphrasis graeca Institutionum Caesarearum: cum notis integris P. Nannii, I. Curtii, D. Gothofredi, H. Ernestii, et C. A. Fabroti, ac selectis quam plurimorum eruditorum observationibus, cum editis tum ineditis lectionum varietates ex primariis editionibus et Pithoeano ms. inseruit, novam versionem *κατὰ πόδας* concinnavit, suasque animadversiones et *’επικρίσεις* addidit Gul. Otto Reitz, J. Ctus. vol. I, LXXX + 612 și vol. II, 613—1327. O altă ediție numai greacă a apărut la Atena în 1836 a unui oarecare Γ. Α. Ρ[*άλλη*] poartă următorul titlu: *Θεοφίλου ’αντικήνσωρος τὰ ’Ινστιτούτα μετὰ τῶν οὐσιωδεστέρων ποικίλων γραφῶν τῶν διαφόρων χειρογράφων, καὶ τινων ἄλλων σημειώσεων ’εκ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ρειτζίου, οἷς προσετέθη καὶ πίναξ ἀναλυτικός τῶν ἐμπεριεχομένων, ‘επιμελείᾳ τοῦ Γ. Α. Ρ. ’εν ’Αθήναις*, 1836, XV+528. Literatura juridică modernă posedă o foarte bună traducere germană făcută de Karl Wüstemann cu titlul; „*Des antecessor Theophilus Paraphrase der Institutionen Justnian's. Aus dem Griechischen übersetz und mit Anmerkungen begleitet* von Karl Wüstemann. 2 B-de. Berlin, 1823. 8. 575. XVI + 578. In afară de aceasta, avem traducerea franceză din 1847 făcută de M. J. C. Frégier la Paris, are pp. 672, cu titlul: *Paraphrase des Instituts de Justinien. par le professeur Théophile.*

greacă, ca fiind limba cea mai răspândită în Orientul roman. Justinian dorise să vadă şi Novelele adunate într'o colecţiune oficială sub stăpânirea lui. Chiar sub el au apărut destule colecţiuni particulare. Novelele ne-au fost păstrate în colecţia privată numită *Epitome* al lui Iulian în greceşte şi *Authenticum* în limba latină, care-i cea mai cunoscută în Apus, dar din sec. al XV-lea. Cea mai bună colecţie modernă este a lui M. Schoell şi terminată de M. Kroll.[1]) Această colecţie ne redă textul grecesc alăturea de o traducere latină şi textul integral latin al colecţii Authenticum.

Aceste patru lucrări se cunosc sub numele generic de *Corpus juris civilis* spre deosebire de *Corpus juris canonici.*

Comentariile legislaţii lui Justinian.

Justinian era mândru de opera sa juridică. Pentru a-i asigura stabilitatea peste veacurile viitoare opri prin constituţia sa *Tanta* orice incercare de comentariu pentru înlăturarea variatelor interpretări şi controverse. *„Nemo.... audeat commentarios isdem legibus adnectere"* spunea el in amintita constituţiune juriştilor din timpul său.

Matei Vlastarie, autorul Sintagmei alfabetice din 1335, ne comunică la sfârşitul prefeţei sale *(προθεωρία)*[2], numele unor comentatori ai legilor lui Justinian. Aceştia sunt profesorii şcoalei de drept din Beirut: a) Ştefan care a explicat pe larg Digestele *(Στέφανος γάρ τις εἰς πλάτος τά δίγεστα ἐξηγήσατο)* cu numeroase observaţiuni numite *παραγραφαὶ*: b) Chiril a dat un comentar în rezumat *(κατ' ἐπιτομήν)*; c). Dorotei a dat la 542 alt comentar la Digeste, care prin materialul lui era intre lucrarea lui Ştefan şi Chiril; d). Taleleu pe la 533 a explicat Codex-ul pe larg *(εἰς πλάτος)*; e). Teodor Ermopolitul a dat un comentar scurt asupra Codex-ului; f). Anatolie a inchegat altul şi mai scurt şi in fine g). Isidor a alcătuit tot pe la 533 o explicaţie mai succintă decât a lui Taleleu, dând *indices*. După a-

1) *Corpus juris civilis, editio stereotypa III: Novellae recognovit R. Schoell, opus absolvit G. Kroll* 1870—1875.

2) *Γ. Α. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ: „Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον"* Atena, 1859, (vol. VI din colecţia acestor editori) pp. 29-30; cf. I. Bujoreanu: *Collecţiunea de legiuirile Romaniei vechi şi cele nouă,* III, Bucureşti, 1885, p. 140: Şt. Gr. Berechet: *Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti, 1632—1865,* Chişinău, 1928, partea 2-a pag. 24.

pariţia ediţiei a doua a Codex-ului în 534, Isidor şi Taleleu au revăzut (κατὰ πόδας) şi şi-au reîntregit comentarul lor, ale căruî fragmente în număr mare se găsesc în Basilicale. Ceia ce spune Matei Vlastarie se verifică şi de Heimbach, [1]) care adaogă că lucrările acestea se numesc *indices*. Dintre comentatorii Institutelor avem lucrarea lui Teofil. [2]).

Novellae constitutiones au fost adunate la un loc de timpuriu. Profesorul şcoalei de drept din Constantinopole, Iulian, a colectat în rezumat la 555 un număr de 124 Novele, redându-le în latineşte. Cea mai bună ediţie a fost tipărită de G. Hänel în 1873. [3]) Aceiaşi colecţie, adăogată cu mai multe fragmente, formează baza unui *Epitome Novellarum* grecesc. [4]) O a doua colecţie este alta din 168 Novele, întrebuinţată şi de Stefan. O a treia în limba latină este cea numită *Authenticum* cu 134 Novele. Ea fu publicată în 1851, în 2 vol. la Leipzig, de Heimbach. [5]) A patra colecţie este formată din 168 Novele la care s'au mai adăogat alte 13 numite Novele particulare. Acestea au fost publicate de Zachariae în Leipzig după 1881, fiind aşezate în mod cronologic.

---

1) K. E. Heimbach: *Prolegomena Basilicorum*, II. cap. V. 2.

2) Vezi titlul la pag. 5 nota 1 C. Ferrini a scris mai multe articole asupra lui Teofil, adunate în *Opere* vol. I, Milano, 1929, pp. 1—224. El neagă autenticitatea lui Teofil, numindu-l *Pseudo-Teofilo*; cf. Zachariae: *Ueber die Bearbeitungen der Institutionen und Digesten*, in Zeitschrift d. Savignystift, X. Romanische Abteilung, p. 258 seq.; cf. *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, ed. 3-a, 1992, Berlin, p. 5—8. P. Collinet: *The Cambridge Medieval History*, IV, p. 707. Despre Dorotei vezi P. Collinet: *Histoire de l'école de droit Beyrouth*, Paris, 1925, pp. 186—188, 303.

3) Zachariae in Zeitschrift der Savignystift XII. Rom. Abt., p. 75.

4) Idem: Comunicaţia în Memoriile Academiei de ştiinţe din Petersburg, s. VII, t. XXXII No. 16.

5) *Authenticum: Novellarum constitutionum Justiniani, versio vulgata quam ex. codd. mss. qui Berolini, Claustro-Neoburgi, Lutetiae Parisiorum, Monachii, Pistorii, Vindobonae, aliis locis reperiuntur, recensuit prolegomenis, adnotatione critica, appendicibus, quae varietatem lectionis continent, instruxit Gustavus Ernestus Heimbach antecessor Lipsiensis. Pars prior, quae prolegomena, indices et novellas I-XXXIII habet.* Lipsiae, MDCCCLI. Sumtibus Ioannis Ambrosii Barth. DCCXXVIII+384; pars posterior, quae novellas XXXIV—CXXXIV, appendices et addenda habet, acelaş an şi loc, 385—1304. cf. Zachariae: Comunicaţie relativă la istoria colecţii Authenticum in Sizungsberichten der Akademie der Wiessenschaften zu Berlin, 1882, No. XLV.

II. Studiul bibliografic al istorii dreptului bizantin profan și canonic.

Literatura. Albertoni Aldo: *Per una esposizione del diritto bizantino con riguardo all 'Italia.* Imola, 1927, pp. 224. Este cea mai bună bibliografie apărută până acum. Azarevič Dmitrij: *Istorija vizantijskago prava* = Istoria dreptului bizantin, (rusește) 2 părți, 1876-77 Iaroslav. Berechet Gr. Ștefan: *Dreptul bizantin și influența lui asupra legislații vechi românești,* Iași, 1931-32. Engelman A.: „*Ob učënoj obrabotkje greco-rimskago prava, s obozrjeniem novješej literatury* = Despre elaborarea savantă a dreptului greco-roman cu cercetarea celei mai noi literaturi, (rusește), St. Peterburg, 1857. Lauth Eugène: *Histoire du droit privé gréco-romain* par Charles Edouard Zachariae, traduit de l'allemand, 1870, Paris. Mortreuil J. A. B.: *Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l'empire d'Orient, depuis la mort de Justinien jusqu'à la prise de Constantinople en 1453* vol I, 1843; vol. II, 1844 și vol. III, 1846, Paris. Peretz Ioan: *Curs de drept bizantin* p. I. Izvoarele bizantine. Extras din ‚Revista cursurilor de la doctoratul in drept'. București, 1910; Idem: *Curs de istoria dreptului român* vol. I, ed. I. cap.: „Bizantinii" pp. 437—559 din 1915 și ed. II revăzută pp. 297—383, din 1926, București. Siciliano (Villanueva) Luigi: *Diritto bizantino* (prof. della R. Università di Sassari), Milano, 1906, extras din *Enciclopedia giuridica italiana.* D. Karl Eduard Zachariae von Lingenthal: *Historiae juris graeco-romani delineatio* Heidelberg, 1839; Idem: *Geschichte des griechisch-römischen Rechts* ed. III. Berlin, 1892.

Împotriva părerii multor istorici de drept, afirmăm că dreptul nostru vechi românesc nu-i in întregimea sa roman. El deși în principiile sale de bază pleacă din Roma, totuși in decursul vremurilor a fost influențat de principiile creștine ale dreptului bizantin, cari s'au strecurat in legislațiile slave din sudul Dunării. El se înfățișează cercetărilor noastre ca un torent ce isvorăște din străbuna Cetate, dar care torent în curgerea sa, săvârșită prin țările balcanice, a fost silit să primească diferiți afluenți a căror apă se aseamănă la culoare cu stratele pământurilor străbătute. Pentru a ne convinge de acest lucru suntem datori să analizăm toate legiuirile bizantine și slave după care să ajungem la cele românești pentru a se vedea în ce constau asemănările și deosebirile. Comparația intre ele va arăta oricui, că principiile intrupate in dreptul nostru vechi nu sunt de curată consistență romană. Numai atunci când vom cunoaște in amănunt fiecare din legiuirile plămădite de necesitățile imperiului bizantin și slav din regiunile balcanice vom vedea că istoria dreptului oricărui popor nu se poate studia fără cunoașterea

vieții istorice și economice a acelui popor. Este drept, că la noi studiul istorii și al vieții bizantine, în general, nu prea este cunoscut și de aici și greutatea înțelegerii legilor acestui imperiu. Ne vom sili a da aci o icoană cât se poate de limpede a acelor amănunte de care are nevoie cel care studiază istoria dreptului nostru.

Bizanțul este legătura dintre lumea romană păgână și lumea cea renăscută prin ideile de libertate ale creștinismului. In deosebi, popoarele slave și cel românesc îi sunt datoare cu mult, căci pentru ele, Bizanțul a elaborat în spirit creștin toate principiile juridice ale lumii celei vechi.

Insemnătatea istorică generală a Bizanțului se exprimă prin istoria dreptului bizantin. Dreptul roman în forma în care a intrat în organismul statelor apusene purta deja asupra sa pecetea vieții romane, prefăcută de frământările vieții bizantine, Astfel, că la organizarea juridică a Apusului a participat și elementul bizantin. Mai departe, regii longobarzi au împrumutat dela Bizantini forme și obiceiuri din viața de curte, ierarhia funcțiunilor, titluri și altele. Faptul acesta a influențat asupra vieții de stat langobard. Principiile dreptului de proprietate longobardă a influențat și asupra vieții juridice a popoarelor germanice. Este cunoscut faptul că anumite principii de drept administrativ din Bizanț s'au răspândit prin tot Apusul. Important în deosebi, este faptul că în mersul general al desvoltării dreptului greco-roman și în multele și deosebitele lui manifestări se observă deja prezența și acțiunea elementului creștin, care pătrunde toată istoria cea nouă, impunând noul punct de vedere creștin asupra justiții și statului. Acest element contrar celui vechi se poate numi elementul modern. De pretutindeni apare, pe primul plan, principiul persoanei care se luptă să-și capete un loc deosebit în drept. Acest principiu apare în viața familială, socială și în persoana conducătorului de stat. Se dă o luptă intre principiul subiectiv și obiectivismul anticității, lupta coincide cu ciocnirea dintre elementul vechi roman și cel canonic. Incetul cu încetul, sub influența împăciuitoare a creștinismului, care pătrunsese în însăși viața statului, se netezesc asperitățile contrarii. Acum se pregătește putința ieșirii la iveală a elementelor, cari se luptaseră până acum pentru o unitate desăvârșită al cărei scop formează pentru drept tema principală a lumii moderne.

La această elaborare generală a Europei a participat într'o mare măsură şi Bizanţul. Din această colaborare a vieţii juridice din Apus şi Răsărit apare potrivirea surprinzătoare a unor manifestaţiuni din dreptul celor două părţi ale Europei. A avut loc, fără nici o îndoială, un împrumut reciproc de principii juridice între cele două jumătăţi ale Europei. Deaceia unele aşezăminte juridice, care se socoteau până acum exlusiv germane, cum este de ex: dreptul de preferinţă la cumpărare (retractus, Näherecht), emancipaţia saxonă (emancipatio saxonica) şi altele, [1]) se găsesc şi în Bizanţ.

In desvoltarea mai departe a dreptului lui Justinian, legislaţia greco-romană nu rar a ajuns la aceleaşi rezultate de ex.: coprinsul Novelelor lui Leon Filosoful a influenţat şi în Apus in mod independent ştiinţa juridică. Trăsături de acestea asemănătoare se pot găsi destul de multe. Adunate într'un tot, ele ne confirmă, mai mult, că în evul mediu, desvoltarea şi mişcarea principiilor de drept în cele două jumătăţi ale Europei merg într'una şi aceiaşi direcţiune principală. Prin aceasta se explică, cum în timpul lui Frederic Barbarosa (1152-1190) o singură Novelă a lui Roman Lecapenul, în traducere, fără nici un comentariu, a putut fi declarată obligatorie şi pentru imperiul german.

Dreptul bizantin profan. Dreptul greco-roman în istoria Europei răsăritene şi în deosebi în aceia a popoarelor slave, precum şi a celui românesc are o importanţă şi mai mare. Dreptului roman i-a fost sortit să servească de principiu constructiv în viaţa juridică aproape a întregei Europe. Marea parte a popoarelor slave,—şi dela ele cel românesc,—a primit din mâinile Bizantinilor acest drept roman, astfel că dreptul greco-roman apare într'o nouă lumină.

Este foarte drept, că abia în vremea din urmă, lumea învăţaţilor europeni a început să se ocupe mai de aproape de istoria şi dreptul bizantin. Congresele internaţionale bizantine, ţinute până acum, au dat atenţiune şi dreptului bizantin. [2]) De

1) Zachariae: „*Historiae juris graeco-romani delineatio*", 1839, pag. V.

2) Alexandre Soloviev prof. la univ. din Belgrad, în art. „L'histoire du droit, traitée aux congrès internationaux d'études byzantines" publicat în rev. polonă: „Przewodnik historyczno-prawny" I, 4, pp. 369-375, ne spune că

aceia suntem datori să arătăm rezultatele muncii celor cari până în prezent s'au trudit în acest înţelenit ogor. Materialul istoric al dreptului bizantin ne este necesar numai întru atât, întru cât el ne poate servi la aflarea acelor puncte de sprijin pe care trebuie să construim principiile de drept vechi românesc. Mai toate manualele şi lucrările ieşite la lumină până acum nu ne aduc multă mângâere în domeniul nostru.

Importanţa cunoaşterii dreptului bizantin, ca un studiu ajutător, pentru a înţelege principiile de drept slav şi românesc, este nesupusă îndoelii. Istoria acestui drept abia începe să dea rezultate vădite în urma silinţelor altor bărbaţi din alte ţări, după cum vom vedea mai departe. In universităţile slave şi cele româneşti încă nu a pătruns convingerea, că dreptul greco-roman trebuie să ocupe un loc mai larg de studiere. Până când studiul acesta nu se va face în toate detaliile lui, nu vom putea înţelege adâncimea principiilor dreptului slav şi român. Pentru ce se jertfesc dreptului roman atâţia ani în facultăţile noastre de drept şi celui bizantin nici cel puţin un an, rămâne un mare punct de întrebare.

După căderea imperiului de Răsărit (1453) în mâinile Turcilor, între alte comori ale literaturii greceşti, duse în bibliotecile apusene, au fost şi multe manuscrise de drept. La început, nimeni nu le-a dat nicio atenţiune. Invăţaţii lumii apusene erau ocupaţi cu preţioasele resturi ale culturii vechi greceşti. Nu le mai rămânea vreme şi pentru cercetarea operilor târzâi ale Bizanţului. Totuşi s'au găsit încă din sec. al XV-lea câţiva muncitori pe acest teren, cari au început să arate importanţa câtorva monumente juridice greco-romane profane şi bisericeşti.

Cercetători din secolul XV. Iată câţiva dintre ei: Politianus (Poliziano) † 1494 şi Marsilius Ficinus (Ficino) † 1499. Invăţaţii însă au început să se ocupe cu monu-

---

Institutul pentru istoria dreptului grec creiat pe lângă Academia de ştiinţe din Atena şi-a luat sarcina să editeze din nou Bazilicalele revăzute şi corectate cu aparat critic. Prof. grec. M. Alivisatos a propus la conferinţa clericală din Muntele Atos alcătuirea unei comisiuni din reputaţi canonişti pentru editarea canoanelor. Academia sârbă de ştiinţe, la rândul său, şi-a luat sarcina de a publica manuscrisele slave juridice, cari se prezintă ca traduceri sau compilaţiuni după textele juridice bizantine spre a se vedea gradul de influenţă al acestora din urmă asupra celor dintâi.

mentele acestui drept, abia în veacul al XVI-lea. Scopul acestor ocupaţiuni era numai acela de a restabili şi a explica textul cărţilor de legi ale lui Justinian. De un studiu mai aprofundat s'au învrednicit numai monumentele de drept canonic, pentru că importanţa lor era mai evidentă pentru Apus. Este cu totul curios, că la aceste lucrări nu au participat clerici în număr suficient, după cum era de aşteptat. Pe de o parte, ei nu ştiau greceşte, iar pe de alta, atenţiunea lor era atrasă numai de partea practică a lucrului. Prin aceasta se explică de ce colecţiile lor tipărite cu texte de drept canonic până la începutul secolului al XVII-lea nu sunt texte originale greceşti, ci numai traduceri latine slabe. Cele mai mari merite în privinţa studierii dreptului canonic le au filologii şi apoi teologii.

Când s'a atras atenţiunea asupra monumentelor juridice ale lumii bizantine, cel dintâi lucru pe care l-au făcut învăţaţii a fost editarea textelor originale, însoţite adesea de traduceri latine. Cei care s'au ostenit în acest câmp în curgerea secolelor XVI-lea şi al XVII-lea au fost următorii:

Editori din sec. XVI şi XVII. Germanii: Grigorie Holoander; Hofmann, † 1531; Leunclavius (Lövenklau), † 1593 şi Freher, † 1614; scoţianul Scrimher † 1571, olandezul Viglius Zuichemus † 1577; spaniolul Antonius Augustinus † 1586. Francezii: Hervetus (Hervet), Tilius (Dutillet) † 1570; Bonefidius (Bonefoi) † 1574; [1] Cujacius (Cujas) † 1590; Hristophorus Justellus (Justel) † 1649, şi fiul lui Herricus Justellus † 1691; Voellus (Voel); [2] Labbe † 1657; Fabrotus (Fabrot) † 1659; Cotelerius, †

---

1) *Τοῦ ἀνατολικοῦ νομίμου βιβλία* Γ. Juris Orientalis libri III, ab Enimundo Bonefidio J. C. digesti, ac notis illustrati et nunc primum in lucem editi, cum latina interpretatione a 1573. Excudebat Henr. Stephanus 8.

2) Bibliotheca juris canonici veteris in duos tomos distributi: quorum unus canonum ecclesiasticorum codices antiquos tum graecos tum latinos complectitur, subjunctis vetustissimis eorundem canonum collectoribus latinis; alter uno insigniores juris canonici veteris collectores graecos exhibet ex antiquis codicibus manuscr. bibliothecae Christophori Justelli. Horum major nunc primum in lucem prodit cum versionibus latinis, praefationibus, notis et indicibus. ops. et stud. Guiliel. Voëlli et Henrici Justelli. Lutetiae Parisiorum. 1661. Sunt două volume in folio. Din ele, cel dealdoilea mai are încă importanţă şi astăzi, deşi ediţia este defectuoasă.

1686; [1]) englezul Guilielmus Beveregius (Beveridje) † 1708; [2]) și alții mai puțin însemnați.

Marele merit al acestor editori constă în aceia că au făcut edițiile lor după manuscrisele, cari se găsiau prin bibliotecile apusene și răsăritene, dar nu toți au redat textele în mod critic. Cujacius și Augustinus fac însă excepție, deși pe atunci principiile criticii nu erau încă definitiv fixate. Din această cauză cele mai de seamă texte, cum sunt cele ale Bazilicalelor editate de Cujacius și Fabrotus, sunt tipărite cu cea mai mare neglijență. Cu toate acestea gloria lor a rămas până astăzi păstrată în mintea învățaților. Mulți au dat preferință unor manuscrise socotite ca variante, când ele erau similare în realitate. Avem multe colecții asemănătoare. Semnalăm deocamdată pe următoarele; *Codex canonum ecclesiae universae*, tipărit de Justellus și *Ecloga împăraților Leon și Constantin* a lui Leunclavius. Această din urmă colecție s'a socotit până la jumătatea secolului al XIX-lea ca adevăratul original, dar realitatea era cu totul alta, căci titlurile I—X erau luate din *Epanagogă*, iar titlurile XVII—XX erau din așa numita *Ecloga ad Prochiron mutata* și numai titlurile XI—XIX și XXVII, precum și despre împărțirea prăzilor (*περὶ διαμερισμοῦ σκύλων*) aparțin în adevăr legislațiunii lui Leon Izaurul și Constantin Copronim. In prefețele acestor colecțiuni nu se vorbește aproape nimic

---

1) Ecclesiae graecae monumenta. T. I.—III. Iohannes Baptista Cotelerius societatis sorbonicae theologus et regius linguae gr. prof. e mss. cod. produxit in lucem, latina fecit, notis illustravit. Lutetiae Parisiorum. 1678—86. Din monumentele tipărite aici semnalăm colecția legilor lui Moisi (Ecloga legum Mosaicarum, t. I. pag. 1—27), Nomocanonul pp. 68-158 și câteva articole mărunte canonice. Această ediție a lui Cotelerius este bazată pe manuscrise destul de corecte.

2) Guilielmi Beveregii Synodicon sive Pandectae canonum ss. Apostolorum et conciliorum ab ecclesia graeca receptorum, nec non canonicarum ss. Patrum epistolarum, una cum scholiis antiquorum, singulis eorum annexis, et scriptis aliis huc spectantibus, quorum plurimae bibl. Bodlej aliorumque mss. codd. nunc primum edita, reliqua cum iisdem mss. summa fide et diligentia collata. Oxonii. 1672. Două volume in folio. Această colecție, care este foarte rară se inlocuește cu lucrarea lui Ralli, afară de un monument arab, inserat in original cu traducerea latină, v. t. I. pag. 681 și urm. sub titlul: Josephi Aegyptii proëmia et paraphrasis in quatuor priorum generalium conciliorum canones (Codex canonum ecclesiae africanae. Christophorus Justellus ex mss. codd. edidit graecam versionem adjunxit et notis illustravit. Lutetiae Parisiorum 1615 in 8.)

despre istoria editării acestor monumente şi nici despre coprinsul lor. Numai la Cujacius găsim comentarii la cărţile lui Justinian, indicându-se modul cum se pot folosi monumentele juridice bizantine.

O primă lucrare amănunţită asupra istorii externe a dreptului bizantin ne-a dat episcopul de Vaison, Suarez † 1677. In lucrarea sa: *Notitia Basilicorum* care a apărut in fruntea ediţiei Basilicalelor lui Fabrotus, Suarez vorbeşte despre multele monumente juridice până la perioada Basilicalelor. El indică aici diferitele păreri expuse până la el, cu foarte puţine concluziuni personale, scoase din citirea acestor manuscrise. Lucrarea lui a slujit ca autoritate istorică şi pentru ceilalţi învăţaţi, cari au venit după dânsul şi cari nu au făcut altceva decât să repete părerile expuse în cartea sa.

Dreptul canonic. In domeniul istorii izvoarelor dreptului canonic s'a scris destul de mult, atât în introducerile dela diferitele colecţii, cât şi în lucrări aparte. Astfel avem lucrarea episcopului Petru de Marca † 1662 şi a prietenului său Ştefan Baluzius † 1718, precum şi lucrările lui Gerhardus de Mastricht † 1721 şi Jean Doujat [1]) † 1686, cari în privinţa izvoarelor dreptului canonic răsăritean s'au folosit de materialele predecesorilor lor. Jean Doujat, profesor la universitatea din Paris, nu s'a gândit nici măcar să se folosească de manuscrisele din biblioteca Parisului pe care le avea lângă dânsul. In schimb însă benedictinul Petru Coustant în discuţiunile sale despre colecţiunile vechi canonice (1721) a atins şi chestiunea colecţiunilor răsăritene. Mai importante sunt lucrările fraţilor Ballerini, anume Petru şi Ieronim, cari au scris despre vechile colecţii şi colectatorii de canoane până la Graţian, 1752. [2]) După bogăţia coprinsului, metoda critică întrebuinţată la elaborarea materialului şi bazele adevărat ştiinţifice ale expunerii, lucrările fraţilor Ballerini formează epocă

1) Jean Doujat: „*Praenotionum canonicarum libri quinque*". A doua ediţie a acestei lucrări a apărut in Rusia la Mitava şi Lipsca 1776—1779, două volume in 8.

2) „*De antiquis cum editis tum ineditis collectionibus et collectoribus canonum ad Gratianum usque*". In volumul III sunt tipărite lucrările lui Leon cel mare (1753—57). S'a mai editat din nou in Andr. Galandii, „*Sylloge dissertationum de vetustis canonum collectionibus*" Venet. 1778, in folio. A doua ediţie Mogunt 1790, 4.

în istoria literaturii dreptului canonic. In lucrarea aceasta autorii şi-au pus ca scop principal să cerceteze colecţiile latine de canoane. In cartea întâia, care este un fel de introducere, se cercetează colecţiile greceşti până la Ioan Scolasticul în toate amănuntele, iar după el numai într'un scurt rezumat. Aceştia au fost întrecuţi,—dacă nu în ceiace priveşte bogăţia materialelor adunate, ci în ceia ce priveşte aparatul critic întrebuinţat, — de italianul Assemani, conducătorul bibliotecii Vaticanului, care a editat în patru volume: *Bibliotheca orientalis*[1]) In aceste volume autorul analizează manuscrisele siriace, încredinţate lui pentru păstrare. El dorea să înceapă cercetarea redacţiilor siriacă şi arabă a colecţiilor de canoane. Pentru deslegarea mulţumitoare a acestei teme trebuia să se analizeze mai întăi isvoarele greceşti, cari au servit ca bază pentru aceste colecţii, fiind nevoie să le studieze origina, alcătuirea şi istoria lor. Lucrarea aceasta din cauza multelor extrase scoase de prin diferitele manuscrise din biblioteca Vaticanului, nu şi-a pierdut importanţa nici până astăzi. Exemplare din ea se găsesc foarte rar, din pricina incendiului, care a distrus tipografia, unde a fost imprimată, cu cea mai mare parte din exemplare.

Cataloagele. Un mare serviciu au adus ştiinţei dreptului greco-roman şi alcătuitorii de cataloage în cari au descris manuscrisele greceşti şi latine aflătoare prin bibliotecile europene cele mai de seamă. Intre cei mai de seamă notăm pe Lambetius, care a alcătuit catalogul manuscriselor greceşti din biblioteca din Viena, şi Monfocon Bandini Hardt. Catalogul descrierii manuscriselor din biblioteca din Paris nu mai seamănă cu o descriere, ci cu o simplă enumerare.

1) „*Bibliotheca juris orientalis canonici et civilis*", auctore Josepho Timonio Assemano, utriusque signaturae referendario, bibliothecae Vaticanae praefecto, ss. Basilicae s. Petri de Urbe canonico, sanctae romanae et universalis inquisitionis consulatore et sacrae poenitentiariaé apostolicae sigillatore. Liber primus. Codex canonum ecclesiae graecae, Romae, 1762. 4. (XXII † 60 pp.) Liber secundus, codex juris civilis ecclesiae graecae. 1762 4. XXIV † 679 pp.). Liber tertius. Appendix ad Codicem juris canonici et civilis. Pars prima 1764. 4. (XLVIII † 619 pp.). Liber quartus. Apendix . . . Pars secunda. 1764. 4 (XXIV † 662 pp.). Liber quintus. Appendix . . . Pars tertia. 1766. 4. (XXXII † 590 pp.).

Până acum nu posedăm un catalog al manuscriselor grecești conținute în biblioteca Vaticanului privitoare la legile bizantine.

Restabilirea textelor. Un nou drum a deschis spre cercetarea istorică a dreptului bizantin Guiliemus Otto Reitz † 1769, editând câteva cărți din Basilicale descoperite de el, parafraza Institutelor de Teofil și Exabiblul lui Armenopol. El a adus o nouă lumină în observațiunile, introducerile și adaosele sale prin aceia că a limpezit multe întrebări pe cari le pune istoria monumentelor juridice bizantine. Frații Ballerini și Reitz sunt prevestitorii noii direcțiuni istorico-critice în știința juridică în fruntea cărora se pune de obicei gloriosul nume a lui Hugo, care prin anul 1790 a pus principiile critice ale dreptului roman, cași Spittler în 1778 în dreptul canonic.

In ceia ce privește dreptul bizantin profan, exemplul lui Reitz a fost imitat de cercetători numai în ogorul istorii monumentelor. Despre ediții noi critice de texte bizantine nici nu poate fi vorba până după al doilea deceniu al secolului al XIX-lea. Cercetările cari se fac acum în acest domeniu nu urmăresc altceva de cât restabilirea adevăratelor texte ale operii legislative a lui Justinian, astfel că istoria dreptului bizantin a eșit cu un rezultat nou din aceste cercetări. Haubold † 1824 a alcătuit un indicator amănunțit pentru Basilicale, [1] arătându-se cărțile, titlurile și paragrafele din Institute, Digeste și Codex, precum și alte izvoare cari au intrat în compunerea acestei voluminoase opere.

Evenimentele istorice au contribuit la intensificarea ocupațiunii cu studierea monumentelor juridice bizantine. Revoluția Grecilor împotriva Turcilor din 1821 a făcut pe mulți tineri greci să apuce drumul învățăturii spre universitățile din apus, drum pe care-l bătătoriseră predecesorii lor după 1453. Acolo ei arătară prin scris și conferințe soarta amară a patriei lor. Vor-

---

1) Manuale Basilicorum, exhibens collationem juris Justinianei cum jure graeco postjustineaneo, indicem auctorum recentiorum, qui libros juris romani e graecis subsidiis vel emendaverunt vel interpretati sunt ac titulos Basilicorum cum jure justinianeo et reliquis monumentis juris graeci postjustinianei comparatos. Digessit D. Christ. Gottl. Haubold eques ordinis sax. virtutis civicae et juris professor publ. ord. in Academia Lipsiensi. Lipsiae, sumptibus I. C. Hinrichsii 1819. 4. XVIII + 568.

bind despre istoria statului lor, nu au putut să nu atingă şi chestiunea juridică. C l o n a r a scris un articol despre legile, cari se întrebuinţau de către Greci în imperiul otoman [1]. Autorul rezumă motivele pentru cari guvernele turceşti în decursul veacurilor a îngăduit Grecilor să se folosească de legile greceşti, trece apoi în revistă istoria dreptului bizantin, ocupându-se de viaţa publică grecească în Elada şi insulele Arhipelagului. Mişcarea Grecilor din 1821 deşi a dat un impuls destul de mare către studiul dreptului bizantin, totuşi aceste cercetări s'au înmulţit, urmărindu-se isvoarele dreptului roman. Cu acest scop, K. W. E. H e i m b a c h a scris studiul său despre Basilicale. [2] In acest studiu autorul merge pe urmele predecesorilor săi, expunându-ne astfel materialul descoperit în decursul celor două secole de cercetări în acest domeniu. Meritul lui constă numai în noul material ce ni-l pune la îndemână şi ni-l regrupează mult mai logic decât ceilalţi cercetători. Şcoala lui E i c h o r n şi S a v i g n y a dat cu totul altă direcţie studiului dreptului, constând în adresarea direct la originale. Potrivit acestei noi direcţiuni a trebuit să se întreprindă călătorii prin marile centre europene pentru a se cerceta bibliotecile cu manuscrise şi a se aduna materialul istoric. Primele călătorii le fac B l u m e, [3] B i e n e r [4] şi W i t t e.

Studiile şi ediţiile din sec. al XIX-lea. Independenţa Greciei coincide cu apariţia primului volum al Basilicalelor de H e i m b a c h. In planul de organizare al tânărului stat a tre-

---

1) *„Coup d'oeil sur la législation qui gouverne aujourd'hui les Grecs sujets de l'empire ottoman"*, scrisă în revista parisiană ‚Thémis', tome I. Paris. 1819, pp. 211-212.

2) *De Basilicorum origine, fontibus, scholiis atque nova editione adornanda.* Scripsit D. Carol. Guilielm. Ernest Heimbach. Lipsiae, 1825. 8. (XII + 164 pp.).

3) Rezultatele acestor călătorii au dat la lumină următoarele lucrări : a) *„Iter Italicum"*. von Dr. Fr. B l u m e. Halle. 1824-36. 5 volume. în 8. b) *Bibliotheca librorum manuscriptorum italica.* Indices bibliothecarum Italiae, ex schedis Maieri Eslingensis, Haenelii Lipsienisis, Göttlingii. Jonensis, Car. Wittii suisque propriis congessit Fr. Blume. Göttingae 1834. Pe ici şi pe colo se vorbeşte şi despre manuscrise din biblioteca Vaticanului. Această operă este de o insemnătate capitală pentru cei cari se ocupă de inceputurile acestui studiu.

4) B i e n e r : *„Geschichte der Novellen Justinian's.* Berlin, 1824, are 621 pp. rec. şi in „Zeitsch. f. Rechtwiss u. Gesetzgeb. des Auslandes" vol. XXVIII, 1856, fasc. 2. pp. 186 et. seq. Vezi şi pag. 19.

buit să intre și alcătuirea de noi legi. Cu durere constatăm că tinerii juriști ai reînviatei Elade nu prea cunoșteau izvoarele dreptului bizantin. Ca dovadă este faptul că în toată Grecia nu s'au găsit decât două ex. complecte din ediția lui Fabrotus. Cât privește despre manuscrise, nici nu poate fi vorba.

Tinerii greci chemați la cârma statului, de curând înființat, deși erau eșiți din școala juridică franceză, și-au dat seama, că principiile de drept francez nu se potrivesc cu condițiile vieții grecești, și de aceia ei au editat Exabilul lui Constantin Armenopol în traducerea neo-greacă făcută de K. Klonar [1]).

O altă ediție a lui Armenopol care coprinde și obiceiurile locale grecești a servit pentru hotărârile instanțelor de judecată. Decretul regelui Oton din 23. II. 1835 îi dă putere de lege până la apariția noului cod [2]). Ne-am aștepta ca juriștii greci după restabilirea statului lor să se fi apucat cu toată graba de studierea dreptului bizantin. Contra așteptărilor noastre, ei se mărginesc numai la traducerea lucrărilor și articolelor scrise de învățații din Apus. Aceștia din urmă însă au început lucrul productiv cu toată osârdia.

Unii s'au ocupat cu descrierea obiceiurilor vieții Grecilor și a altor popoare, cari au alcătuit vechiul imperiu bizantin [3]).

Iată activitatea literară a câtorva din învățații sec. al XIX-lea,

---

1) *Πρόχειρον νόμων, τὸ λεγόμενον ἡ ἑξάβιβλος, συλλεχθεῖσα ἀπὸ ὅλους τοὺς νόμους καὶ συνταχθεῖσα οὕτω παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ Ἁρμενοπούλου καὶ μεταφρασθεῖσα παρὰ Κ. Κλονάρη. Ἐν Ναυπλίῳ ἐκ τῆς ἐθνικῆς τυπογραφίας, διευθυνομένης ὑπὸ Γ. Ἀποστολίδου Κοσμητοῦ* 1833. 8.

2) *Πρόχειρον νόμων, τὸ λεγόμενον ἡ ἑξάβιβλος, συναθροισθὲν πάντοθεν κατ' ἐκλογὴν καὶ κατ' ἐπιτομὴν οὕτω συντεθὲν παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Ἁρμενοπούλου. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἀνδρέου Κορομηλᾶ* 1835 8. *κβ'*+584. In locul prefeții stă decretul regelui *(περὶ πολιτικοῦ νόμου)*, introducerea lui Armenopol (*ζ — ιε*), tabla de materie (*ιζ' — κβ*), și textul legii (1-575), erori tipografice (577-584). Se redă textul lui Reitz.

3) Dr. Gustav Geib: *Darstellung des Rechtszustandes in Griechenland während der türkischen Herrschaft und bis zur Ankunft des Königs Otto I.* Heidelberg. 1835, X 164. Coprinsul în St. Gr. Berechet: *Dreptul bizantin* p. XVIII; cf. George Ludwig von Maurer: *Das griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatrechtlicher Beziehung vor und nach dem Freiheitskampfe bis zum Juli 1834* Bd. 1—3. 1835. Vezi coprinsul în Șt. Gr. Berechet, *op. cit.* p. XVIII—XIX.

a căror muncă a format temelia pe care s'a ridicat marele edificiu al studiului dreptului bizantin.

Activitatea lui Friedrich August Biener. 5. II. 1787—1861 [1])

El face parte dintre cei dintâi profesori învăţaţi germani, cari pe lângă lecţiile sale universitare şi-a consacrat restul timpului pentru desţelinirea terenului în domeniul dreptului romano-bizantin. Născut în 5, II. 1787, după strălucite studii ajunge profesor de dreptul feudal şi penal la Berlin. In anul 1834 se retrage la Dresda, unde după o lungă boală moare în 1861. Dintre lucrările sale privitoare la dreptul greco-roman notăm mai jos numai pe cele următoare :

1) *Geschichte der Novellen Justinian's* von dr. F. A. Biener, Berlin, 1824, p. 621.

2) *Sur l'usage que Cujas a fait des Basiliques et sur les mss. de ce recueil qui existent dans les bibliothèques de Paris,* în „Thémis ou bibliothèque du Jcte, v. VII, Paris, 1825, p. 165-187.

3) *Uebersicht der vorzüglichsten bekannten Handschriften der Basiliken*, în Hugo, ‚Civilistisches Magazin', vol. VI (1827) pp. 56—74.

4) *Vorschläge zur Revision des justinianeischen Codex in Hinsicht seiner Integrität,* von Biener, în Zeitsch. f. gesch. Rechtswiss. von Savigny, Eichorn u. Göschen. vol. VII (1831) fasc. 2 şi 3 (1830) pp. 115—206 şi 243—368.

In afară de alte lucrări şi critici a mai publicat şi în domeniul dreptului canonic ale cărui opere se vor aminti la locul respectiv.

Activitatea lui Karl Witte. 1. VII. 1800—1880 [1])

Nu mai puţin decât Biener a lucrat şi acest profesor dela Breslau. Născut la 1. VII. 1800, după o muncă asiduă, ajunge profesor la Breslau. Dintre lucrările lui semnalăm numai pe cele ce urmează mai jos. Nu l-au preocupat decât problemele în legătură cu dreptul greco-roman.

---

1) *Allgemeine deutsche Biographie*, Leipzig, 1875, vol. II, pp. 626-27.

1) „*Allgemeine deutsche Biographie*" Leipzig, 1898. vol. XLIII, pp. 595-599. Asupra lui avem şi un studiu italian „*Sulla vita e sugli scritti di Carlo Witte*", cenni (informaţiuni) di Carlo Vassalo, Firenze, 1884.

1) *Basilicorum titulus de diversis regulis juris antiqui nunc demum integer, e cod. Coisliniano edente Carolo Witte.* Prof. Vratislaviensis. Vratislaviae, MDCCCXXVI, (1826) XXXI+46 cu un clişeu fotografic.

2) *Ueber einige byzantinische Rechtscompendien des IX und X Jahrhunderts.* Von prof. Witte in Breslau, in „Reinisches Museum f. Jurisprudenz". vol. II (1828) pp. 275-291 şi vol. III (1829) pp. 23-79.

3) *Die leges restitutae des justinianeischen Codex, verzeichnet und geprüft* von K. Witte. Breslau, 1830, XII+272.

4) *Ueber die Novellen der byzantinischen Kaiser.* Von prof. Witte in Breslau, in ‚Zeitschr. f. gesch. Rechtswiss'. v. Savigny u. A. T. vol. VIII (1835) fasc. 2, (1833) pp. 158-224.

5) *Ueber eine ambrosianische Handschrift einiger griechischen Novellen Justinian's* in ‚Krit. Jahrb. f. deutsche Rechtswiss'. von Schneider, vol. XXI fasc. 2. pp. 183-188 şi vol. XXII. (1847) fasc. 12 pp. 1119-1120 şi broşură separată.

Activitatea lui Karl Wilhelm Ernest Heimbach. 29. IX. 1803—1850 [1])

Aceşti doi fraţi, cu studii adânci de drept bizantin, au lucrat în acelaş domeniu, ajutându-se reciproc. Ambii au făcut călătorii pentru a căuta manuscrise cu codice de legi bizantine. Aceste călătorii le-au întreprins prin oraşele statelor din Apus (Germania, Franţa, Italia) pentru a aduna còpii de pe manuscrisele Basilicalelor. Deşi Biener credea că această voluminoasă operă nu se poate edita, totuşi fraţii Heimbach prin munca şi zelul lor neînfrânt au dovedit că se poate da ştiinţei juridice o asemenea operă a vechimii. Lucrarea celor doi fraţi este mai completă decât a lui Fabrotus din 1647. Multe cărţi s'au complectat şi versiunea latină e mai corectă de cât cea din ediţia lui Fabrotus. Intre 1833-1850 apărură cinci volume, în editura librarului Iohann Ambrosius Barth, cu al şaselea care apăru la 1870. după moartea celui dintâi din autori.

1) *De Basilicorum origine, fontibus, scholiis atque nova editione adornanda.* Scripsit D. Carolus Guilielmus Ernestus Heimbach. Lipsiae, 1825, XII + 164.

2) a). *Basilicorum libri LX. Post Annibalis Fabroti cu-*

1) *Allgemeine deutsche Biographie*, vol. XI, Leipzig, 1880, pp. 326-27.

ras ope cod. mss. a Gustavo Ernesto Heimbachio aliisque collatorum integriores cum scholiis edidit, editos denuo recensuit, deperditos restituit, translationem latinam et adnotationem criticam adjecit C. Carolus Guilielmus Ernestus Heimbach Antecessor Jenensis. *Tom. I. Lib. I--XII* continens. Lipsiae 1833. 4. (XIV + 822 pp.). Prima fascicolă a acestui volum a apărut încă din 1832.

b). *Tom. II. Lib. XIII—XXIII* continens. Lipsiae. 1840. 4. XVI + 781.

c). *Tom. III Lib. XXIV–XXXVIII* continens. Lipsiae 1843. 4. III + 786.

d). *Tom. IV. Lib. XXXIX—XLVIII* continens. Lipsiae 1846. 4. VIII + 794.

e). *Tom. V. Lib. XLIX—LX* continens. Lipsiae. 1850. 4. XVI + 918.

f). *Tom. VI. Prolegomena Basilicorum* 1870. Lipsiae, pp. 1-216. Acesta s'a tipărit după moartea autorului.

Operile lui G. E. Heimbach 15. XI. 1810—

1) *Reiseberichte aus Italien,* 1833. Aici se descriu mss. Novelelor lui Justinian din biblioteca dela Bolonia și Palatin. Se scot unele fragmente. S'a mai publicat și într'o rev. „Kind", vol III, pp. 140—165,

2) „Ἀνέκδοτα" Tomus I. Athanasii Sholastici Emiseni de novellis constitutionibus imperatorum Justiniani Justinique commentarium, anonymique scriptoris περὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων, item fragmenta commentariorum a Theodoro Hermopolitano, Philoxeno, Symbatio, anonymo scriptore de novellis constitutionibus imperatoris Justiniani conscriptorum, ex codicibus manuscriptis, qui Bononiae, Florentiae, Lutetiae Parisiorum, Mediolani, Oxonii, Romae, Vindobonae reperiuntur, edidit, in latinum sermonem transtulit, prolegomenis, adnotatione critica, indicibus instruxit Gustavus Ernestus Heimbach Lipsiensis. Lipsiae MDCCCXXXVIII. (1838), pp, IV, CXII + 282 [1].

1) Aici se coprind o mulțime de texte juridice bizantine needitate până acum. Aceste texte au și traducerea latină, îmbogățită cu observațiuni critice. Afară de acestea, mai au cercetări istorice sub formă de introduceri la textele tipărite (prolegomena). Iată ce lucrări intră în coprinsul cărții: 1) Prescurtarea Novelelor lui Atanasie Sholasticul (pp. CI-CXII și 1-184) cu suplimentul sub titlu: Περὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων (191-198), 2) Fragmente din lucrările des-

3) „Ἀνέκδοτα“ Tomus secundus. Justiniani codicis summam perusinam anonymique scriptoris collectionem vigintiquinque capitulorum, item Joannis Scholastici, patriarchae Constantinopolitani, collectionem octoginta septem capitulorum, et *Σύντομον διαίρεσιν τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ*. Novellarumque constitutionum, indicem Reginae, denique anonymi scriptoris de peculiis tractatum, ex codicibus manuscriptis, qui Bononiae, Lutetiae Parisiorum, Monachii, Perusiae, Venetiis reperiuntur, edidit, graeca in latinum sermonem transtulit, prolegomenis, adnotatione critica, indice instruxit Gustavus Ernestus Heimbach. Antecessor Lipsiensis. Accedunt Novellae constitutiones imperatorum byzantinorum, a Carolo Witte editae. Lipsiae. MDCCCXL (1840), 4. LXXII + 307 [1]).

---

pre novelele lui Justinian: a lui Teodor din Ermopole (pp. 224-259), a lui Filoxen (p. 260), a lui Simbatie (pp. 261-262) și a altor scriitori necunoscuți (pp. 264-268). Atanasie Sholasticul (adică jurisconsult, advocat), din Emisa, și-a terminat lucrarea pe la anul 572. Prolegomena (pp. III-XVI), expune coprinsul a 153 novele ale lui Justinian și ale lui Justin in 22 de titluri (pp. XVI-XXIX). Lucrarea aceasta s'a întrebuințat, după cum se vede din multe cărți juridice, până in veacul al XII-lea. Editorul analizează apoi: a). Colecția celor 168 novele (pp. XXI-XXXII și 269-270); b) Eclogia lui Leon Izaurul și Constantin Copronim (pp. XXXII-XXXIII și 270-271); c) Prohironul lui Vasile Macedoneanul (pp. XXXIII-XXXIX); d) Basilicalele (pp. XXXIX-XLIII); e) Colecția dispozițiunilor bisericești a lui Justinian atribuită lui Pseudo-Valsamon (Collectio constitutionum ecclesiasticarum, *Συναγωγὴ τῶν εἰρημένων ἐν τῷ κώδικι καὶ τοῖς διγέστοις καὶ νεαραῖς διατάξεων περὶ ἐπισκόπων κ. τ. λ.* (pp. XLIV-XLV); f). Nomocanonul lui Fotie cu comentarul lui Valsamon (pp. XLVII-LIII). Editorul Heimbach face despre fiecare monument juridic tipărit aici istoria fiecăruia in parte, arătându-i insemnătatea. La finele operei lui Atanasie se dă literatura (pp. LIV-LV), clasificația și analizarea tuturor còpiilor de manuscrise (pp. LV-LXXXVII 185-190) precum și expunerea insemnătății lui Atanasie pentru critica novelelor lui Justinian, (pp. LXXXVII-C).

1) In acest al doilea și ultim volum se cuprind următoarele: a) Prescurtarea Perusină a codicelui lui Justinian in limba latină, adică Summa Perusina (pp. 1-144); b) Colecția novelelor lui Justinian in 25 de capitole adică Collectio XXV capitulorum, *Διατάξεις νόμων πολιτικῶν ἐκ τῶν νεαρῶν Ἰουστινιανοῦ βασιλέως συνηγοροῦσαι καὶ ἐπικυροῦσαι τοὺς τῶν ἁγίων πατέρων ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας* (pp. 145-201); c) Colecția celor 87 de capitole, adică Ioannis Scholastici Collectio LXXXVII capitulorum, *ἐκ τῶν μετὰ τὸν κώδικα, θείων νεαρῶν διατάξεων τοῦ τῆς εὐσεβοῦς λήξεως Ἰουστινιανοῦ διάφοροι διατάξεις* (pp. 202-234); d) Scurtă expunere a novelelor lui Justinian, *Σύντομος διαίρεσις τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ*. (pp. 234-237). De pe această ediție a lui Heimbach s'a mai tipărit și in revista ateniană „*Θέμις*“

4) *De origine et fatis corporis, quod CLXVIII novellis constitutionibus constat.* Scripsit et praelectionem aditialem d. III Jul. a. MDCCCXLIV (1844) habendam indicit G. E. Heimbachus, Lipsiae, p. 36.

5) *Constantini Harmenopuli Manuale legum sive Hexabiblos cum appendicibus et legibus agrariis. Ad fidem antiquorum librorum mss. editionum recensuit, scholiis, nondum editis locupletavit, latinam Reitzii translationem correxit, notis criticis, locis parallelis, glossario illustravit* Gustavus Ernestus Heimbach, Antecessor Lipsiensis. Lipsiae. MDCCCLI. (1851) XXXIII + 1003.

6) *Griechisch-römisches Recht im Mittelalter und in der Neuzeit,* publicat în *Ersch und Grubers Encyklopädie* vol. 86 și 87, Leipzig, 1868.

Activitatea lui K. E. Zachariae von Lingenthal. 24. XII. 1812-3. VI. 1894

Istoricul care în domeniul dreptului bizantin s'a ridicat ca un vultur peste munca și rezultatele predecesorilor săi este Karl Eduard Zachariae von Lingenthal. Născut în 24. XII. 1812 ajunse, după studii strălucite, să fie numit profesor de drept la universitatea din Heidelberg, unde a făcut lecții de Enciclopedie și Metodologie și de Drept greco-roman între 1836-1845. Desgustat de neinteresul auditorilor săi, cari excelau prin puținătatea lor, se retrage la moșia sa Grosskmehlen din regiunea Otranto (la est de Leipzig). Indrăgostit de viața agricolă nu uită să se ocupe cu tot zelul de obiectul, căruia îi dedică toate clipele sale de răgaz. Bucuria vieții sale a constat din numeroase călătorii pe care le-a făcut între 1837-38 prin toate orașele din Apus și Răsărit în căutarea de noi manuscrise, fie pentru a verifica munca fraților Heimbach, fie pentru a scoate la iveală noi còpii de legi ne date la iveală. Munca acestui bărbat uimește prin varietatea, exactitatea și numărul lucrărilor lui. Această impresionantă operă pe care nimeni nu a mai îndrăznit să o întreprindă l-a lipsit de lumina ochilor obosiți de greaua descifrare a atâtor manuscripte scrise cu atâtea

vol. II. (pp. 388-392); e) Indicarea Novelelor lui Justinian, adică Novelarum Justiniani index Reginae, *Πίναξ τῶν νεαρῶν* (pp. 237-246); f) Tratat despre peculii, adică Anonymi scriptoris de peculiis tractatus, (pp. 247-260). Textul grecesc al ultimelor cinci tratate este însoțit și de traducerea latină.

veacuri în urmă. El a murit la 3. VI. 1894, ne mai găsindu-se alt urmaş până astăzi, care să-i continue opera sa.

Operile lui se împart în lucrări de sinteză, ediţiuni de legi bizantine, comunicaţii academice şi recenzii privitoare la alte lucrări cu coprins juridic bizantin. 1) Iată câteva din lucrările de sinteză.

1) Dr. E. Zachariae's correspondirenden Mitgliedes des archäologischen Instituts zu Rom *Reise in den Orient in den Jahren 1837 und 1838.* Ueber Wien, Venedig, Florenz, Rom, Neapel, Malta, Sicilien und Griechenland nach Saloniki, dem Berge Athos, Konstantinopel und Trapezunt. Mit einer Karte des Berges Athos. Heidelberg. 1840. 8 + 344. In această carte, în afară de descrierea călătoriilor acestora, se dau preţioase informaţiuni cu privire la manuscrisele juridice greceşti mai cu seamă la pp. 207-8 şi 221; despre judecata bisericească 204-5, 292 şi 313 apoi despre obiceiurile juridice greceşti 123-36.

2) *„Historiae juris graeco-romani delineatio“*. Cum appendice ineditorum. Auctore C. E. Zachariae, D. J. U. Heidelbergensi. Heidelbergae MDCCCXXXIX. (1839), 8 (XIV + 190 pp.). Cartea aceasta este o prelucrare independentă a istorii externe a dreptului bizantin dela Justinian până în vremurile cele mai noi. Autorul îşi împarte opera sa în 3 cărţi [1].

---

1) a). Dela Justinian până la V. Macedoneanul 537-867 pp. 4-35; b). Dela Vasile Macedoneanul până la cucerirea Constantinopolului de către Turci, 867-1453 pp. 35-84 şi c). Dela căderea imperiului bizantin până la 1838, pp. 85-102. In primele două cărţi, în afară de cronologia împăraţilor bizantini se studiază pe scurt: istoria legislaţii profane şi canonice; iar în cartea 3-a se expune situaţia dreptului bizantin sub Turci, vorbindu-se şi despre legislaţia Munteniei, Moldovei şi Greciei. Suplimentul cărţii pp. 103-190 coprinde următoarele: I. Tabla de materie a colecţii edictelor pretoriene ale prefecţilor pp. 105-107. II. Novelele împăraţilor: 1) a lui Mauricius *(despre ucidere)* pag. 108; 2) a lui Leon Hazarul *(despre divorţ)* pp. 108-115; 3) a Irinei *(despre oprirea nunţei a 3-a)* pp. 115-16; 4) a lui Leon Filosoful *(despre vânzarea imobilelor)* pp. 116-17; *(despre cumpărarea prin προτίμησις* p. 117 şi *(despre funcţiunea notarilor publici, ταβουλλάριοι)* pp. 117-19; 5) a lui Constantin Duca *(despre zestre)* pp. 119-20; 6) raportul *(ὑπομνηστικόν)* protoproedrului Constantin către împăratul Mihail Duca, *(despre jurământul judecătoresc)* pp. 120-21 şi novela promulgată în urma acestui raport de către Mihail pp. 121-23; 7) Novelele lui Alexe Comnenul *(despre jurământul minorilor)* pp. 123-29; *(despre anularea contractelor unilaterale)* pp. 130-31 şi *(despre martori)* pp. 131-32; 8) a lui Ioan Comnenul *(despre ἀντιφορὰ)* p. 133 şi *(despre soarta zestrei în caz de adulter din partea soţiei)* p.

3) *Innere Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts* sau *Geschichte des Griechisch-Römischen Privatrechts*, 1856-58. După acest text Eugène Lauth a dat o traducere franceză la Paris in 1870. Ea a apărut mai intâi in ‚Revue historique de droit français et étranger', şi apoi în volum separat. Originalul german a fost tipărit numai în 150 de exemplare.

4) *Geschichte des griechisch-römischen Rechts*, care a avut 3 ediţii: 1864, 1877 şi 1892. Până în prezent nu s'a făcut nici o traducere din limba germană. Traducerea noastră în limba românească îşi aşteaptă editorul. Acest manual a rămas după 40 de ani neîntrecut. 2) Din ediţiunile de legi a tipărit următoarele:

5) „*Fragmente din traducerea greacă a legilor lui Rotar, regele longobard=Fragmenta versionis graecae legum Rotharis Longobardorum regis*". Ex codice Paris. Gr. 1384 primus edidit Carolus Eduardus Zachariae. Heidelbergae. 1835. 8, pp. 80.

6) ‚*Αἱ ῥοπαί*', *Oder die Schrift über die Zeitabschnitte, welche insgemein einem Evstathios, Antecessor zu Konstantinopel, zugeschrieben wird.* Herausgegeben nach der in dem Cod. bibl. Senat. Lips. I, 66 enthaltenen Recension, mit einer rechtsgeschichtlichen Einleitung, mit einer lateinischen Uebersetzung, und mit Anmerkungen, von C. E. Zachariae, der Rechte Doctor und Privatdocenten auf der Universität Heidelberg. 1836. 8. XV + 278.

7) *Ὁ πρόχειρος νόμος Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron.* Codd. mss. ope nunc primum edidit, prolegomenis, adnotationibus et indicibus instruxit C. E. Zachariae, J. U. D. Heidelbergensis. Accedit commentatio de bibliotheca Bodlejana ejusque codicibus ad jus graeco-romanum spectantibus. Heidelbergae MDCCCXXXVII (1837), 8. CCXII + 368.

8) „*Ἀνέκδοτον*" *Lib. XVIII. tit. I. Basilicorum cum scholiis antiquis. Specimen codicis palimsesti Constantinopolitani bibliothecae S. Sepulcri, qui solus libb XV—XVIII Basilicorum integros cum scholiis continet*. . . . edidit, prolegomenis, versione

134; 9) a lui Andronic Paleologul *(despre anularea dreptului visterii statului asupra moştenirii episcopilor)* pp. 134-36. III, Tabla de materie şi inceputul (până la cap. 61 inclusiv) a traducerii neo-greceşti a primei părţi din *Ἀσίζα τῶν Ἱεροσολύμων* pp. 137-190.

latina et adnotationibus illustravit Carolus Eduardus Zachariae. Heidelbergae. MDCCCXLII (1842), 4. p. 28 [1]).

9) „Ἀνέκδοτον“ *Theodori Scholastici breviarium Novellarum, collectio regularum juris ex Institutionibus, fragmenta breviarii codicis, a Stephano antecessore compositi, appendix Eclogae, fragmenta epitomae Novellarum graecae, ab anonymo sive Juliano confectae, fragmenta Novellarum ex variorum commentariis, edicta praefectorum praetorio. Ex bibliothecis montis Atho, nec non Bieneriana, Bodleiana, Laurentiana, Marciana, Parisiensi Regia, Vaticana et Caesarea Vindobonensi edidit, prolegomenis, versione latina et adnotationibus illustravit, indicibus instruxit Carolus Eduardus Zachariae* . . . . Lipsiae. MDCCCXLIII (1843), LXI + 294 [2]).

10) *Supplementum editionis Basilicorum Heimbachianae*, lib. XV—XVIII Basilicorum cum scholiis antiquis integris, nec non lib. XIX Basilicorum, novis auxiliis restitutum, continens.

---

1) In această lucrare se vorbește despre primul titlu al cărții XVIII-a din Basilicale publicat in facsimile fotografic după care urmează explicațiunile necesare in limba latină. In manuscrisul acesta găsit in biblioteca Mormântului Domnului de pe lângă metohul patriarhiei de Ierusalim din Constantinopole, care este un palimsest. se mai află textul grecesc despre *„arendarea pământului“* din 1217, text care s'a intrebuințat.

2) Această lucrare coprinde următoarele materiale : 1) Prescurtarea Novelelor lui Justinian, făcută de Teodor Sholasticul din Ermopole *(σύντομος διαίρεσις τῶν νεαρῶν διατάξεων)*. Prolegomena pp. XXV-LVI, text pp. 1-165. 2) Regule juridice scoase din Institutele lui Justinian *(κανόνες τῶν Ἰνστιτούτων)*. Prolegomena pp. 166-169, text pp. 170-175. 3) Fragmente din prescurtarea codexului lui Ștefan *(ὁ σύντομος κῶδιξ Στεφάνου ἀντικήνσωρος)*. Prolegomena pp. 170-180, text 181-183. 4) Supliment la Eclogă (Appendix Eclogae) Prolegomena p. 176. text 184-195. 5) Fragmente din novelele lui Justinian, prolegomena pp. 196-197, text pp. 208-211. 6) Fragmente din Novelele lui Justinian, adunate din diferite colecțiuni, prolegomena pp. 211-212, text pp. 212-226. 7) Edictele prefecților pretorieni *(οἱ ὑπαρχικοὶ τύποι)*, prolegomena pp. 227-249 și 257-264, text pp. 249-256 și 265-278. Textul grecesc este insoțit de traducerea latină cu observațiuni critice. In introducerile (prolegomena) pe cari le găsim la fiecare din aceste monumente juridice se vorbește despre alcătuitorii, insemnătatea și istoria acestor monumente. In introducerea făcută la această lucrare a lui Teodor din Ermopole mai aflăm și catalogul manuscriselor juridice bizantine din mânăstirile dela Atos (pp. IX-XXV), precum și indicarea manuscriselor juridice de prin bibliotecile din Salonic, Constantinopole și Trapezunt (in observațiunea dela pp. XIX-XX). Utilizarea acestei cărți este ușurată prin indicatorul de lucruri și izvoare dela pp. 279-294.

Edidit, prolegomenis, versione latina et adnotationibus illustravit C. E. Z. a Lingenthal . . . . Lipsiae, 1846. 4. VIII + 288.

11) *Collectio librorum juris graeco-romani ineditorum: Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri.* edidit Carolus Eduardus Zachariae a Lingenthal, Lipsiae, 1852, pp. 235.

12) *Jus graeco-romanum* 1856—1884 în 7 volume sau părţi.

Vol. I. *Πεῖρα ἤγουν διδασκαλία ἐκ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου κυροῦ Εὐσταθίου τοῦ Ῥωμαίου = Practica sive doctrina ex actis magni viri Eustathii Romani,* Lipsiae, 1856, X + 312.

Vol. II. *Synopsis minor* 1-264 şi *Epitome legum in epitome expositarum = Ἐκλογὴ νόμων τῶν ἐν ἐπιτόμῳ ἐκτεθειμένων,* 267—454. Lipsiae 1856.

Vol. III. *Novellae constitutiones imperatorum post Justinianum* XXXIV—748, Lipsiae, 1857 pp.

Vol. IV. *Ecloga privata aucta; Ecloga ad Procbiron mutata şi Epanagoge aucta,* pp. 376. Lipsiae, 1865.

Vol. V. *Synopsis Basilicorum,* pp. 705, Lipsiae, 1869.

Vol. VI. *Prochiron auctum,* pp. 439, Lipsiae, 1870.

Vol. VII. *Epitome legum tit. XXIV et sequentes.* pp. 213, Lipsiae, 1884.

13) *Imperatoris Justiniani Novellae* quae vocantur sive constitutiones quae extra codicem supersunt ordine chronologico digestae, partea II-a, Leipzig. 1881, cu un „appendix" în 1884.

14) *Aus und zu den Quellen des römischen Rechts* în ‚Zeitsch. d. Savigny Stiftung f. Rechtsgesch'. Rom. Abt. VIII (1887), 206—247; X (1870), 252—296; XII (1891), 75—99; XIII (1892), 1—52 şi XV (1894), 365—373.

15) *Beitrage zur Kritik und Restitution der Basiliken* în Mém. de l'Academie des sciences de Pétersbourg, s. VII, t. XXIII, No. 6.

16) *Paralipomena ad Basilica,* Leipzig, 1893.

Timp de aproape trei sferturi de secol nu a lăsat ca să treacă momentul apariţii unei opere juridice în domeniul dreptului bizantin profan sau canonic până nu a scris o recenzie,

care totdeauna a însemnat o lucrare nouă, informaţii noi sau îndreptarea autorului către noi orizonturi [1]).

III. Studierea istorii dreptului canonic.

Istoria dreptului canonic greco-oriental a fost mai puţin cercetată decât dreptul profan. Epoca care a fost studiată cu mai multă atenţiune este aceia până la Justinian. Cele mai de seamă cercetări sunt ale lui C. A. Hase, [2]) Dr. Johann Sebastian von Drey, [3]) Dr. Otto Carsten Krabbe, [4]) Dr. Johan [5])

1) Indicaţiuni asupra coprinsului diferitelor sale opere sau asupra articolelor cu recenzii sunt fixate la: Şt. Gr. Berechet: *op, cit*. pp. XXII—XXXIV, sau A. Engelman, *op. cit*. pp. 78- 178. Pentru a se cunoaşte în amănunţime viaţa şi activitatea lui K. E. Z. v. Lingenthal se pot citi următoarele articole: E. C. Ferrini in „Riv. ital, per le scienze giuridiche" XVIII fasc. I; cf. W. Fischer in Byz. Zeits. III. pp. 645 seq.; idem in „Zeitsch. f. Rechtsgesch. der Savignystiftung", Rom. Abt. XVI, 320 seq.; ebenda XVII, 332 seq. aici se dă şi lista lucrărilor lui precum şi in „Bursians Jahresb. über die Fortschitte der Klass. Alterthumwiss". 1898 (necrolog) pp. 19-48.

2) C. A. Hase. *„De jure ecclesiastico commentarii historici...* libri primi, particula prior, Lipsiae, MDCCCXXVIII (1828). VI + 76; vol. I, p. II, 1832.

3) Dr. Johan Sebastian von Drey: *„Quartalschrift für katolische Theologie"*. Tübingen. 1829, fasc. 3. pp. 397-447, fasc. 4, pp. 609-723: *„Ueber die apostolischen Constitutionen oder neue Untersuchungen über die Bestandtheile, Entstheung und Zusammensetzung und den kirchlichen Werth dieser allen Schrift"*. Acest articol a fost complectat cu observaţiuni şi note noi în lucrarea lui Drey sub titlul: *„Neue Untersuchungen über die Constitutionen und Canones der Apostel"*. Ein historisch-kritischer Beitrag zur Literatur der Kirchengeschichte und des Kirchenrechts von Dr. Johann Sebastian von Drey, ord. Prof. an der Katolisch-theologischen Facultät zu Tübingen. Tübingen. 1832. XVI + 146.

4) *„De codice canonum, qui apostolorum nomine circumferuntur*. Disertatio historico-critica, quam . . . . scripsit Otto Carsten Krabbe Hamburgensis. Gottingae. MDCCCXXIX. (1829), 4. pp. 29.; idem: *„Ueber den Ursprung un den Inhalt der apostolischen Constitutionem des Clemens Romanus"*. Ein Historisch-Kritischer Versuch von Dr. Otto Krabbe. Hamburg. 1829. 8. XVI + 272.

5) Dr. Johann Wilhelm Bickell a scris o recenzie asupra lucrării lui F. A. Biener intitulată: *„De collectionibus canonum ecclesiae graecae schediasma literarium*. Scripsit F. A. Biener . . . . Berolini, MDCCCXXVII. (1527), 8. pp. 6 + 82, in rev. „Jahrbücher der gesammten juristischen Literatur" von Schunk, vol. X. 1829, pp. 144 -184. Tot Bickell a mai scris o recenzie asupra lucrării lui Krabbe şi Drey intitulată: *„Constituţiunile apostolice"* in rev. *„Theolog. Studien und Kritiken"* vol. II. 1830, pp. 591 şi urm. sub denumirea de: *„Zur Frage über die Aechtheit des Laodicenischen Bibelkanons"* von Dr. Joh. Wilh. Bickell.

Wilhelm Bickell, von Gaspar Riffel.[1]) von Christian Carlo Josias Bunsen,[2]) Guil. Uelitzen[3]) şi alţii.

Biener,[4]) Walter[5]) şi Zachariae,[6]) au adus deasemenea mari contribuţiuni la limpezirea izvoarelor dreptului canonic ale cărui principii plămădindu-se cu dreptul roman-justinianeu au pus temelia legislaţii lumii creştine moderne.

---

1) Von Caspar Riffel a scris: *„Geschichtliche Darstellung des Verhältnisses zwischen Kirche und Staat von Gründung Christenthums bis auf Justinian I."* Mainz, 1836. 8.

2) Von Christian Karl Josias Bunsen: *„Hippolytus und seine Zeit. Anfänge und Aussichten des Christenthums und der Menschheit". Erster Band. Die Kritik.* Leipzig. 1852. 8. Zweiter Band. Die Herstellung. Leipzig. 1853. 8.

3) Guil. Ueltzen a tipărit: *„Constitutiones apostolicae"* Textum graecum recognovit, praefatus est, adnotationes criticas et indices subjecit". 1853. XXVIII + 284.

4) F. A. Biener: *„De collectionibus canonum ecclesiae graecae schediasma literarium"* Berolini, MDCCCXXVII (1827), 8. pp. 6 + 82. In introducerea acestei cărţi (pp, 1-8) se enumără scriitorii, cari s'au ocupat cu acest obiect până la 1827, caracterizându-se şi lucrările lor. In partea I se vorbeşte despre cele mai vechi colecţiuni cu hotărâri canonice până la Ion Sholasticul pp. (9-12), iar in partea II, (pp. 12-16), se dă Colecţia canoanelor in 50 capitole *(Συναγωγὴ κανόνων εἰς ν' τίτλους διῃρημένη)* alcătuită in Antiohia de Ion Sholasticul, ajuns mai târziu patriarh al Constantinopolei (+ 578). In §§ 3-7 se aminteşte despre confirmarea canoanelor la soborul ecumenic din Trula la 691 şi la alte soboare (pp. 16-21), despre lucrările patriarhului Fotie (pp. 21-26), despre legile împăraţilor Vasilie Leon şi Constantin (26-29) şi despre lucrările lui Pselos, Zonara, Valsamon, Aristin, Arsenie, Vlastarie şi Armenopol (pp, 29-39). In § 8 expune coprinsul Pidalionului *(Πηδάλιον)* din 1800 (pp. 39-83). Jumătatea a doua a cărţii vorbeşte in §§ 9—14 (pp. 53-82) despre colecţiunile de drept canonic alcătuite in afară de hotarele Greciei şi nu in limba grecească. Aici autorul se ocupă mai mult de Cormciile slave, intemeindu-se adesea pe informaţiunile ce le dă barenul Rosenkampf şi mitropolitul Eugeniu. In § 9 descrie *„Indreptarea legii"* din Valahia, tipărită in 1652 precum şi Cormceaia sârbă (43-47). Mai departe găsim in § 10 şi 11 informaţiuni despre cele mai vechi Nomocanoane slave din Bulgaria şi Rusia (pp. 47-58 iar in §§ 12 şi 13 despre cele mai târzii colecţiuni ruse şi despre Cormceaia tipărită (58-72). Ultimul paragraf conţine lămuriri privitoare la hrisovul impăratului Constantin cel mare către papa Silvestru, care se găseşte şi in unele Cormcii slavone in truducere slavă, (Edictum at donatio Constantini Magni ad Silvestrum). Idem; *„Vorschläge zur Revizion des Justinianischen Codex in Hinsicht seiner Integrität"* in rev. *„Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissensçhaft"* von Savigny, Eichhorn und Göschen. Vol. VII. (1831) fasc. 3 şi 4 (1832), pp. 115-206 şi 243-368. Pentru istoria dreptului bizantin sunt interesante pp. 137-167 din partea II-a a lucrării, fiindcă aici se analizează următoarele colecţiuni bizantine: *Collectio XXV capitulorum* (pp. 139-140), *Collectio Constitutionum Ecclesiasticarum* (pp.

IV. Ediţiuni şi studii amănunţite asupra dreptului bizantin profan şi canonic în celelalte ţări europene.

Franţa. Un advocat din Marsilia, Jean-Anselme-Bernard Mortreuil, a tipărit în 1843, la Paris, primul volum dintr'o lucrare istorică intitulată: *„Histoire du droit byzantin ou du droit romain dans l'empire d'Orient, depuis la mort de Justinien jusqu'à la prise de Constantinople en 1453"*. (8. I. II+436). Autorul urmăreşte planul lucrării lui Zachariae von Lingenthal, din 1839 anume *„Historiae juris graeco-romani delineatio"*, împărţind materia în 2 perioade: 1) Dela Justin II până la Eraclie, 565-610 (pp. 1-322 şi 2) Dela Eraclie până la Vasile Macedoneanul, 610-867 (pp. 323-419). In fiecare period se studiază izvoarele dreptului profan şi canonic, deosebindu-le în oficiale şi neoficiale, dând şi biografia juriştilor din acea vreme. In anul următor 1844 scoate vol. II (8. pp. 511) în care descrie perioada 3-a, adică dela Vasile Macedoneanul până la Roman Arghir (867-1028). După doi ani, în 1846, editează ultimul volum (pp. 508) în care se descrie timpul dela Roman Arghir până la căderea Constantinopolului (1028-1453). Ajutat de manuscrisele bibliotecilor din Paris, acest ultim volum este scris şi mai independent decât cele două dela început. In 1847 aceste trei volume apar într'un volum, cari nu are nimic schimbat de cât coperta şi anul cel nou.

140-143), *Nomocanonul lui Ioan Sholasticul* (pp. 144), *Nomocanonul lui Fotie* (pp. 148-153). Idem: *„Das kanonische Recht der griechischen Kirche"* mitgetheilt von Dr. Biener in rev.: „Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes" von Mittermaier u. A. vol. XXVIII, 1856, fasc, 2 pp. 163-206.

5) *„Lehrbuch de Kirchenrechts aller christlichen Confessionen"* von Ferdinand Walter. ed. 10. Bonn. 1846. 8.

6) a). *Die griechischen Nomokanones* in Mém. de l'Académie des sciences de Petersbourg, s. VII, vol. XXIII no. 7.

b) *Die Handbücher des geistlichen Rechts aus den Zeiten der niedergehenden byzantinischen Reichs und der türkischen Herschaft*, in acelaş memorii, vol. XXVIII, no. 7.

c) *Ueber den Verfasser und die Quellen des (Pseudo-Photianischen) Nomocanon in XIV Titeln*, in acelaş memorii XXXII no, 16.

d) *Ueber die Quellen des sogenanten Photianischen Nomokanon*, Athen 1879.

e) *Die Synopsis Canonum. Ein Beitrag zur Geschichte der Quellen des kanonischen Rechts der griechischen Kirche*, in „Monatsber. der Akademie der Wiss" zu Berlin, 1887 philol. hist. Classe, no. LIII.

Avem apoi lucrarea lui J. B. Pitra *‚Spicilegium Solesmense'* în 4 vol. Paris, 1852 la cari se adaogă *‚Analecta Spicilegio Solesmensi parata'* în 6 vol. apărută la Paris-Roma între 1876-1891, conţin şi *τυπικὰ* şi operele lui Dimitrie Homatianos, Tot el a mai editat şi *‚Juris ecclesiastici graecorum historia et monumenta'* 2 vol. Roma, 1864-1868. După aceia vine C. N. Sathas cu opera sa *‚Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη=Bibliotheca graeca medii aevi'* în 7 vol. tipărită la Veneţia—Atena—Paris între 1872-1894, cari coprind izvoare juridice şi legislative. Emile Legrand ne-a dat *‚Recueil de documents grecs concernant les rèlations du patriarcat de Jerusalem avec la Roumaine'* (1569-1728), publicată la Paris în 1895 [1]). O altă lucrare de cercetare amănunţită asupra Novelelor lui Leon VI Inţeleptul este a lui Henri Monnier: *‚Les Novelles de Léon le Sage'*, Paris, 1923 şi o alta asupra protimisisului scrisă de G. Platon: *‚Observations sur le droit de προτίμησις'*, Paris, 1906.

Italia. In Italia, în vremea din urmă, studiile de drept bizantin se fac cu destulă intensitate, având şi catedre speciale pe lângă unele facultăţi de drept. Din munca profesorilor lor au apărut unele lucrări de valoare, astfel avem pe G. Ferrini, care a scris: *Note asupra unor manuscrise importante pentru istoria dreptului greco-roman = ‚Notizie su alcuni manoscritii importanti per la storia del diritto greco-romano'* [2]). Apoi avem un manual al lui Luigi Siciliano Villanueva intitulat Dreptul bizantin = *‚Diritto bizantino'* care este un extras din *‚Enciclopedia giuridica italiana'* [3]), şi cercetări de Vicenzo Arangio-Ruiz; *Studii de drept roman-bizantin = ‚Studi di diritto romano-bizantino'* [4]). La Mantia *‚Informaţiuni istorice asupra izvoarelor dreptului greco-roman şi Asizii şi legile regilor din Sicilia = Cenni storici sulle fonti del diritto greco-romano e le Assise e le leggi dei Re di Sicilia'*. Palermo, 1887. Giannino Ferrini: *‚Dreptul penal în Novelele lui Leon*

---

1) Publicată ca volumul al VII-lea din *‚Bibliotèque grecqne vulgaire'*.

2) Publicate în *‚Byz Zeitschrift'* VI, (1897) pp. 155-157.

3) Tipărită în 1906 la Milano, v. pag. V rec. de Brandileone in Byz. Zeitschrift, XVII, (1908) pp 553-58.

4) Apărute tot la Milano in editura Ulrico Hoepli. in 1929, in 8. pp. XVI + 492, cu o prefaţă de Pietro Bonfante.

Filosoful = Il diritto penale nelle Novelle di Leone il Filosofo' in ,Riv. penale' vol. LXVII, fasc. 4, Torino, 1908.

Austria. F. Miklosich și J. Müller au imprimat în Viena între 1860-1889 importanta colecție: *,Acta Patriarchatus Constantinopolitani'* în trei vol. și *,Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis'* care are vol. IV și V ca urmare ale primelor trei. Zhishman: *,Das Eherecht des Orientalischen Kirche'*, Wien, 1864, care are o bogată introducere asupra izvoarelor dreptului canonic.

Grecia. In Grecia s'a tipărit în 6 volume de către G. A. Rallis și M. Potlis între anii 1852-1859 cea mai complectă colecție de canoane, care poartă un titlu general de „*Σύνταγμα*" ale cărei titluri separate după volume se văd mai jos [1]). M. I. *Γεδεών* ne-a dat două vol., la Constantinopole, în

---

1) *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων, ἐκδοθὲν σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι μετὰ τῶν ἀρχαίων ἐξηγητῶν, καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων, ὑπὸ Γ. Α. Ῥάλλη καὶ Μ. Ποτλῆ. Ἐγκρίσει τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθήνησιν.* Vol. 1-2, 1852. Volumul prim are următorul titlu: „*Φωτίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νομοκάνων μετὰ τῶν σχολίων Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος. Τούτοις προσετέθησαν καὶ τὰ περὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων ὑπό τε Γερμανοῦ καὶ Φωτίου, τῶν πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Νείλου, μητροπολίτου Ῥόδου, κτλ. συνοπτικῶς ἱστορούμενα*"; iar vol. II are ca titlu: „*Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων ἀποστόλων τῶν ἐν Νικαίᾳ, ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν Ἐφέσῳ, ἐν Χαλκηδόνι, ἐν τῷ Τρούλλῳ τοῦ βασιλικοῦ παλατίου, ἐν Νικαίᾳ τὸ Β', οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων πρώτης καὶ δευτέρας, καὶ τῆς ἐν τῷ τῆς ἁγίας Σοφίας, γενομένων ἱερῶν συνόδων, μετὰ τῆς ἐξηγήσεως Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ, Θεοδώρου, τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ Ἀλεξίου, τοῦ Ἀριστηνοῦ, καὶ πίνακος ἀναλυτικοῦ ἁπάντων τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ κανόνων μετὰ τῆς συμφωνίας αὐτῶν.* IV + 732 pp.; vol. III: „*Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τῶν ἐν Χαλκηδόνι, ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐν Νεοκαισαρείᾳ, ἐν Γάγγρᾳ, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐν Λαοδικείᾳ, ἐν Σαρδικῇ, ἐν Καρθαγένῃ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Νεκταρίου πατριάρχου, τοπικῶν συνόδων, μετὰ τῆς ἐξηγήσεως Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ, Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ, καὶ πίνακος*

1888-1889 lucrarea numită: *Dispozițiuni canonice, scrisori, hotărâri, sentințe de ale preasfințiților patriarhi ai Constantinopolului.* „*Κανονικὰ διατάξεις, ἐπιστολαὶ, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως*". K. M. Rallis: ‚*Dreptul penal al bisericii ortodoxe de răsărit*'. ‚*Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς 'εκκλησίας*' Atena, 1907. D. A. Petracacos: ‚*Contribuțiuni la dreptul penal al bisericii ortodoxe de răsărit*' = ‚*Συμβολαὶ εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς 'εκκλισίας*' Leipzig, 1909. *Μαριδάκις*: ‚Dreptul civil în Novelele împăraților bizantini' = *Τὸ ἀστικὸν δίκαιον 'εν ταῖς νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων*, Atena, 1922. In vremea din urmă, începând cu anul 1929, specialiștii greci au pus bazele unei reviste al cărui titlu și coprins nu privesc decât materia dreptului bizantin. Revista aceasta poartă titlul de ‚*Arhiva dreptului bizantin*' = '*Ἀρχεῖον τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου*'. Primul număr, foarte bogat, a apărut pentru anii 1929/31.

Rusia. Statul care a lucrat mai mult decât oricare altul este Rusia. Cel dintâi bărbat, care a arătat importanța studiului dreptului bizantin în legătură cu vechiul drept rus, este profesorul dela universitatea din Moscova, N. I.

ἀναλυτικοῦ ἁπάντων τῶν ἐν τῷ τρίτῳ τόμῳ κανόνων, μετὰ τῆς συμφωνίας αὐτῶν „Atena, 1853. 8. + 655 pp. vol. II „*Οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες ἢ κανονικαὶ ἐπιστολαὶ τῶν ἁγίων πατέρων, μετὰ τῆς ἐξηγήσεως Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ, Θεοδώρου τοῦ Βαλσαμῶνος, καὶ Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ, οἷς προσετέθησαν καὶ ἄλλαι τινὲς κανονικὰ πραγματεῖαι κτλ. μετὰ πίνακος ἁπάντων τῶν ἐν τῷ τετάρτῳ κανόνων, καὶ τῆς συμφωνίας αὐτῶν*". Atena, 1854, 8 + 640 pp. Vol. V. (procedural): „*Ἀποφάσεις συνοδικαὶ καὶ διατάξεις τῶν Κωνσταντινουπόλεως ἀρχιεπισκοπῶν καὶ πατριάρχων, ἔτι δὲ νεαραὶ διατάξεις τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ ἀποκρίσεις, ἐπιστολαὶ, ψῆφοι, ἐπιλύσεις, καὶ ὑπομνήματα περὶ διαφόρων κανονικῶν ὑποθέσεων*" Atena, 1855, 16 + 638 pp. Vol. VI: „*Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν ἐμπεριειλημμένων ἁπασῶν ὑποθέσεων τοῖς θείοις καὶ ἱεροῖς κανόσι, μετὰ διαφόρων ἀναγνωσμάτων καὶ ἀναλυτικοῦ πίνακος τῶν ἐν τοῖς ἓξ τόμοις τοῦ συντάγματος τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων περιεχομένων.* Atena, 1859, 10 + 620.

K r y l o v în lucrarea sa: *Despre însemnătatea istorică a dreptului roman în domeniul științelor juridice* [1]. N. V. K a l a č o v [2]) și K. A. N e v o l i n [3]) au scris importante cercetări privitoare la principiile dreptului bizantin în desvoltarea

---

1) Aici e vorba despre o cuvântare ținută în ziua de 11 Iunie 1838 la Universitatea din Moscova cu titlul: *Ob istoriceskom značenii rimskago prava v oblasti nauk juridiceskich. Rjecj, proiznešënnaja v toržestvennom sobranii imperatorskago moscovskago universiteta doktorom prav, ordinarnym professorom rimskago prava. Nikitoju Krylovym 11-go Ijunja 1838. Moskva. V universitetskoj tipografii.* 1838. 4. pp. 66. Aceasta-i o cuvântare din care aflăm la pp. 28-48 informațiuni despre însemnătatea dreptului bizantin, despre legislația lui profană și bisericească, indicându-se și principalele lui izvoare, la pp. 37-43 se vorbește despre Psel, Zonara, Valsamon, Aristin, Vlastarie și Armenopol. La fine se vorbește despre „*Πηδάλιον*" și despre Nomocanoanele valahe, moldovenești și boeme (pp. 47-49), terminând cu arătarea însemnătății influenței dreptului bizantin asupra celui rus.

2) N. K a l a č o v : ‚*Informațiuni juridice preliminare pentru complecta lămurire a legiuirei Russkaja pravda*' (Predvariteljnyja jurideceskija svjedjenija dlja polnago objasnenija Russkoj Pravady) Moskva, 1846. 4. și ‚*Despre însemnătatea Kormcei în sistemul vechiului drept rus*' (O znacenii Kormcej v sistemje drevnjago russkago prava), 1847. In această lucrare se vorbește despre influența elementului bizantin asupra desvoltării vieții juridice ruse. Pentru limpezirea acestei chestiuni autorul 1) determină in scurt însemnătatea juridică a clerului rus până la Petru cel mare (pp. 2-5) apoi dreptul lui în legătură cu procedura de judecată (pp. 5-10), izvoarele acestor chestiuni (pp. 10-12), obiectele și întinderea judecății și a legislații (pp. 12-13), participarea clerului la conducerea treburilor de stat și a legislații (pp. 14-15); 2) însemnătatea Kormcei în sistemul dreptului vechi rus (pp. 15-19); 3) enumără articolele intrate în compunerea ei: a) bizantine juridice (pp. 19-21), rusești (pp. 22-25), b) nejuridice dar alcătuite in Rusia (pp. 26-28). In introducerea la textul ei ni se dă multe observări de seamă și materiale (pp. 29-128). In observarea 23-a se vorbește despre întrebuințarea practică în Rusia a izvoarelor dreptului bizantin (pp. 61-71); în observarea 62-a între altele se vorbește despre „Pravilele oamenilor bisericești și despre zeciueli și despre judecățile episcopale (pp. 122-123). Cele patru suplimente coprind materiale interesante despre „crime" și „judecățile prelaților". Această lucrare a lui Kalačov a mai apărut fără nici o schimbare în 1850.

3) K. N e v o l i n : *Despre întinderea judecății bisericești în Rusia până la Petru cel mare* = (O prostranvstvje cerkovnago suda v Rossii do Petra velikago). 1847. Această lucrare a apărut in „Zurnal Ministerstva narodnago prosvjașcenija" 1847, p. LV, Otd. II, pp. 1-23 și 75-151; p. LVI, Otd. II, pp. 1-80 și 157-200. Autorul in această lucrare vorbește despre judecata bisericească in Grecia pp. 3-4, despre judecata civilă pp. 4-6, despre binefacere pp. 7-12, despre judecata civilă și penală asupra persoanelor din toate stratele sociale pp. 12-18, asupra persoanelor din cler pp. 19-23, legiuirile cari au servit pentru judecata bisericească în Rusia până la Petru cel mare pp. 75-79, legislațiile (Ustavy) despre judecata bisericească a lui Vladimir pp. 79-120 și ale lui Iaroslav pp. 120-151, a-

vechiului drept rus. Au mai apărut şi alte lucrări cum sunt ale lui H. R, Stockhart[1]), N. Roždestvenskij[2]), Dombrovskij[3]), V. Pachman[4]), Dr. Eduard von Muralt[5]); dar o lucrare de merit este aceia a arhimandritului Ioan[6]) care cercetează domeniul dreptului canonic. Locul prim în privinţa a-

facerile supuse judecăţii instanţelor bisericeşti până la Petru cel mare (p. LVI. pp. 25-80 şi 157-200. Acelaş autor a mai scris: *Despre colecţiile şi elaborarea ştiinţifică a legilor bisericeşti în Grecia şi Rusia"* (O sobranijach i učonom obrabotyvanii cerkovnych zakonov v Grecii i Rossii) vol. VI, St. Peterburg, 1859.

1) *De juris Justinianei in generis humani cultum insigni merito.* Petropoli, 1834, 4.

2) *„Expunerea istorică a legislaţii ruse despre moştenire"*. scrisă pentru primirea titlului de doctor în drept, de adiunctul Universităţii imperiale din Sanct-Peterburg (Istoriceskoe izloženie russkago zakonodateljestva o nasljedstvje... v 1832. Tot el a scris şi *„Despre influenţa dreptului greco-roman asupra legilor civile ruse"* (O vlijanii greco-rimskago prava na rossijskie graždanskie zakony) 1843, 8. pp. 67-220.

3) *„Despre influenţa Greciei asupra desvoltării educaţii civile în Rusia veche"* (O vlijanii Grecii na razvitie graždanskago obrazovanija drevnei Rusi) 1841, publicată în Zurnal Min. narod. pros. p. XXIX, 1841, Otd. II. pp. 1-20.

4) *„Cuvântarea lui V. Pachman despre cap. 48 şi 49 din Kormčaia Kniga"* (Rječi V. Pachmana o 48—oj i 49—oj glavach Kormcej Knigi), pp. 24.

5) *„Despre Nomocanonul lui Fotie după manuscrisul bibliotecii imperiale publice"* (O nomokanonje Fotija po rukopisi imperatorskoj publičnoj biblioteki) 1845. lucrarea a apărut întâi în nemţeşte: *Aufschlüsse über den Nomokanon des Photius aus einer Handschrift der K. off. Bibliothek in St. Peterburg"* in Krit. Jahr. f. d. R. W. vol. XVIII, 1845, fasc. 9, pp. 854-859. Tot aşa mai găsim studii prin revistele timpului cum este şi *„Studierea legilor greco-romane în legătură cu biserica"* (Obozrjenie greko-rimskich zakonov v otnošenii k cerkvi) 1850, a apărut în Zurnal Min. narod. prosv. 1850, p. LXV. otd. II. pp. 21-59 şi 161-102; apoi şi art. *„Despre bazele dreptului bisericesc rus. Schiţă istorică"*, 1846, în „Hristianskoe čtenie" p. IV, pp. 302-314 şi 416-440.

6) *„Incercare de curs de legislaţie bisericească a arhimandritului Ioan. Vol. I. Introducere în legislaţia bisericească şi studierea vechilor izvoare canonice. Secţia I. Studierea vechiului canon de bază al bisericii ortodoxo-catolice dela veacul I până la veacul al IV-ea. St. Peterburg. In tipografia lui Fischer. 1851, 8. (IV + 514 pp.) Secţia II-a. Studiul istoric al canonului de bază al bisericii ortodoxo-catolice dela veacul al IV-lea până la al X-lea. St. Peterburg 1851* (II 592 pp.) (Opit. kursa cerkovnago zakonovjedjenija...). In primul volum autorul expune însemnătatea legislaţii bisericeşti. studiază alcătuirea canonului bisericesc în cursul primelor patru veacuri (pp. 66-79) şi istoria lui din veacul al IV-lea până la al IX-lea (pp. 79-86). Vorbeşte după aceia despre Nomocanonul atribuit lui Ioan Sholasticul (pp, 86-98), despre Sintagma şi Nomocanonul lui Fotie (pp. 91-98), despre cei cari au colectat şi comentat canoanele bisericeşti între veacurile XI şi următoare: Psel (pp. 98-99). Valsamon (pp. 99-100), Zonara (pp. 100-101), Aristin (pp. 102-103)-

ceasta îl ocupă primul volum din opera lui K. Nevolin, intitulat: *„Istoria legilor civile ruse"* [1]) în care se vorbeşte despre legislaţia bizantină în legătură cu căsătoria.

După 1845, arhimandritul, mai târziu episcopul Porfirie Uspenskij, fondatorul societăţii ruse palestiniene, a lucrat neobosit, culegând preţioase materiale de prin bibliotecile orientale. El, ajutat de haina sa monahală, a putut să capete, la început, bunavoinţa călugărilor din Atos şi de aceia a copiat atâtea acte vechi al căror coprins priveşte relaţiunile dintre biserica ortodoxă şi statele creştine din răsărit [2]). Tot din aceiaşi vreme posedăm şi expunerea călătoriei unui mare iubitor de acte vechi

---

Arsenie (pp. 104). Vlastarie (104-106), Armenopol (pp. 106-108), şi apoi arată coprinsul Pidalionului (pp. 108-110). Canoanele bisericeşti răsăritene s'au răspândit foarte repede şi în Apus (pp. 111-112). Germenele primelor canoane îl formează canoanele Sf. Apostoli (pp. 122-136), coprinsul lor se expune în pp. 136-238. La acestea s'au adăugat canoanele sfinţilor părinţi din primele veacuri (pp. 238-279), canoanele soboarelor şi ale părinţilor veacului al IV-lea (pp. 280-514) şi în Vol. II (pp. 3-123), despre veacul al V-lea (II, pp. 123-320, 320-324) şi dela al VI-lea până la al VIII-lea (pp. 324-550), apoi canoanele din veacul al IV-lea (pp. 551-578). La fine se adaogă studiul canoanelor soboarelor locale şi ale sf. părinţi (pp. 579-592).

1) *„Istorija rossijskich graždanskich zakonov"*, vol. I, St. Peterburg, 1851, 8. In § 20 autorul studiază însemnătatea legilor greco-romane pentru legislaţia rusă în legătură cu familia (pp. 45-53) apoi la fiecare chestiune cum este: căsătoria, drepturile şi obligaţiunile personale ale soţilor, în legătură cu moştenirea, condiţiile căsătorii, urmările căsătoriilor nelegitime, divorţ, relaţiunile dintre copii şi părinţi, precum şi tutelă. Se expun mai întâi principiile bizantine.

2) In afară de multele sale articole şi lucrări a mai scris *„Răsăritul creştin"* (Hristiankij Vostok) şi din enorma sa cantitate de acte lăsate Academiei de ştiinţe din St. Peterburg, conaţionalul nostru P. Syrku a alcătuit opera sa numită *„Viaţa mea"* (Moja žiznj) unde îşi expune toată activitatea de o jumătate de secol, indicând şi ce anume izvoare şi acte bizantine a descoperit prin acele arhive răsăritene. P. Uspenskij între altele a mai scris şi: *„Catalogul actelor, cari se păstrează în mânăstirile sfântului munte Atos"* Ukazatelj aktov, hranjaščichsja v obiteljah sv. gory Afonskoj), 1847, care este publicat în *„Zurnal Min. narod prosv."* 1847, p. LV, Otd. II. pp. 24-74 şi 169-200. Aici însuşi Uspenskij spune; că cu toate că i-a fost mai uşor decât altui călător să pătrundă prin aceste biblioteci, totuşi în multe locuri nici el nu a putut intra din cauza firei bănuitoare a călugărilor din aceste mânăstiri. El aici ne dă un însemnat număr de pitace, hrisoave şi sigilioane de ale imparaţilor şi despoţilor (pp. 39-52) şi o mare mulţime de acte juridice greceşti (pp. 55-63 şi 71-74). O introducere la *„Catalogul"* lui Uspenskij s'a dat şi în l. germană în *„Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland"* Herausgegeben v. Eiman, 1848, vol, XII. fasc. I. pp. 3-9. După doi ani a

bizantin. V. Grigorovič [1]) In această expunere de călătorie, autorul descrie unele hrisoave bizantine şi alte acte. care se păstrează in bibliotecile mânăstirilor din muntele Atos. Sunt multe documente, cari lipsesc din *,Catalogul'* lui Uspenskij [2]).

Tot în limba rusă găsim un manual al profesorului D. Azarevič întitulat: *„Istoria dreptului bizantin"* [3]) care cu toată vechimea lui poate servi şi astăzi pentru preţioasele indicaţiuni privitoare la informaţiile necessre.

Către sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul celui al XX-lea apar traduceri şi studii în limba rusă ale legilor bizantine, mai cu seamă în domeniul dreptului canonic. Astfel avem pe A. Pavlov care a scris: *„Nomocanonul dela marele Trebnik"* [4]); Al. A. Tjaželov: *,Legile împăraţilor greci faţă de biserică după Justinian'* [5]); Pr. N. Iljinskij: *„Sintagma lui Matei Vlastarie"* [6]); V. Narbekov: *„Nomocanonul patriarhului*

---

mai apărut la Viena o lucrare a lui Josef Müller intitulată: *„Historische Denkmäler in den Klöstern des Athos"*, apărută in *„Slavische Bibliothek"* editată de Miklosich, vol. I. 1851, Nr. IX. pp. 123-258. Autorul acestei lucrări a fost bibliotecar al bibliotecii din Viena şi apoi profesor de greacă la Pavia. In această lucrare Müller ne indică cronologic actele aflătoare în mânăstirile din Atos pe cari ni le indică Uspenskij (pp. 27-79) şi un alt călător sârb D. Avramovič, care a tipărit la Belgrad în 1848 cartea: *„Sfântul Munte din punct de vedere al credinţii, artei şi istoriei"* (Sveta gora sa strane vere, hudožestva i povestnice în care descrie multe acte vechi bizantine. Müller in suplimentul dela sfârşit (pp. 83-140) tipăreşte un şir de acte bizantine. Dintre ele semnalăm: Gramata patriarhului Ioan XIII-lea de Coostantinopole privitoare la discuţia dintre două mânăstiri pentru nişte pământ (pp. 93-97) şi sigilioanele patriarhilor: Filotei vorbeşte despre drepturile mânăstirilor atonitice (pp. 116-119) iar Antonie al IV-lea despre proprietăţile mânăstirilor Pantocratorului din Atos, (pp. 119-125.

1) *„Schiţă de călătorie prin Turcia europeană"* = (Ocerk putešestvija (po evropejskoj Turcii), Kazanj, 1848, 1 + 214 pp. Această carte este scoasă şi ca broşură separată, fiindcă a fost publicată in cartea III-ea din rev. *„Note savante ale universităţii din Kazan"* = (Ucënyja zapiski kazanskago universiteta) din 1848.

2) „Istorija vizantijskago prava", Iaroslav, are 2 părţi, prima (pp. XV + 118) şi a doua (pp. IV + 351), 1876 şi 1877.

3) „Nomokanon pri boljšom Trebnikje" Moskva, ed. 1872 şi cea din 1897, (XIV + 520).

4) „Zakony grečeskih imperatorov v otnošenii k cerkvi poslje Justiniana", Moska. 1876-1877.

5) „Sintagma Matfeja Vlastarja", Moskva, ed. din 1892 şi cea din 1901. Aici ni se dă traducerea în limba rusă a întregei Sintagme.

6) „Nomokanon konstantinopoljskago patriarha Fotija s tolkovaniem Valjsamona", Kazanj, are 2 părţi, prima: (XIV + 249) şi partea doua: (X + 578 + L,

de Constantinopole Fotie cu comentarul lui Valsamon" [1]; Al. Aljmazov: „*Regulele canonice de pe lângă marele Trebnik*"; V. Beneševič: ‚*Sbornicul canonic al celor XIV titluri*' [2]) ‚*Vechia Kormičaja slavă a celor XIV titluri*' [3]) și M. Banemanjskij: „*Manualul de legi*" [4]) și A. Beneševič: „*Colecția monumentelor juridice privitoare la istoria dreptului bisericesc*" [5]).

Pe lângă un mare număr de studii și publicațiuni de acte juridice în două mari reviste cum sunt: ‚*Revista ministerului instrucții publice*' [6]) și „*Cronica bizantină*" condusă de V. Vasilevskj, mai avem și manuale destul de bune cu deosebire în materia dreptului canonic [7]). La acestea se mai adaogă două reviste occidentale: ‚*Revista bizantină*' [8]) și ‚*Bizanțul*' [9]).

Anglia. Englezii numai după începutul secolului al XX-lea se ocupă cu dreptul bizantin. Studiile lor făcute prin Walter Ashburner [10]), care ne-a dat „*Legea maritimă*" (*Ὁ Νόμος Ροδίων ναυτικός*) și „*Legea agricolă*" (*Ὁ νόμος γεωργικός*) cu cer-

---

Autorul, profesor al Academiei teologice din Kazanj, ne dă în 1899 un studiu însoțit de textul original grec cu traducerea veche slavă și rusă.

1) „Zakonopravilnik pri boljšom Trebnikje", St. Peterburg, 1902.

2) „Kanoniceskij XIV titulov", St. Peterburg, 1905.

3) „Drevne-slavjanskaja Kormčaja XIV titulov", St. Peterburg, 1906-1907, precum și „Sinagoga v 50 titulach i drugie juridiceskie sborniki Ioanna Sholastica" (*Adunarea în 50 de titluri și alte colecții juridice ale lui Ioan Sholasticul*) St. Peterburg, 1904; apoi „Sbornik pamjatnikov po istorii cerkovnago prava" (*Colecție de monumente privitoare la istoria dreptului bisericesc*), St. Peterburg, 1915.

4) „*Zakon Gradskij— Ὁ πρόχειρος νόμος — imperatora Vasilija Makedonjanina*", Sergiev Posad, 2 vol. 1905.

5) „*Sbornik pamjatnikov po istorii cerkovnago prava*" St. Peterburg.

6) „*Zurnal Ministerstva narodnago prosvjaščenija*" este cel mai vechi organ al Ministerului de instrucție publică rus (1840-1917) și în care sunt multe articole scrise de specialiștii bizantinologi ai Rusiei.

7) Aceasta-i revista publicată de Academia de științe din St. Peterburg, (1894-1930). In ea sunt studii și materiale din dreptul bizantin.

8) Această revistă, care a fost condusă de Karl Krumbacher apoi de August Heisenberg apare din 1892 până în prezent și coprinde studii privitoare la dreptul bizantin și recenzii asupra lucrărilor de seamă.

9) Este marea revistă, care apare din 1925, prin hotărârea primului congres de bizantinologie ținut la București.

10) *Νόμος Ροδίων ναυτικός, The Rhodian sea-law* edited from the manuscripts by Walter Ashburner M. A. of Lincoln's inn, barister-at-law late

cetarea ştiinţifică dusă până la ultima variantă de manuscris, însoţite de traducere în limba engleză fac cinste ştiinţei europene. Tot ei, prin advocatul M. Edwin Hanson Freshfield, ne-au dat traducerea engleză a celor mai principale monumente juridice bizantine [1]). Tot acest din urmă autor, ca amintire a trimestrului de iarnă a anului 1929 petrecut în Paris, unde a ascultat cursurile facultăţii de drept, a tipărit în franţuzeşte o lucrare succintă asupra istorii manualelor de drept bizantin, alcătuite în epoca izauriană şi macedoneană [2]).

Serbia şi Bulgaria. Izvoarele vechei legislaţii sârbe şi bulgare, fiind scoase din legile bizantine, nu putem să ne aşteptăm decât la studii în care să se vadă silinţa aceasta [3]). Alăturea lângă aceste studii găsim şi editarea unora din legile bizantine traduse în vechia slavă, cari legi au servit

---

fellow of Merton College, Oxford, at the Clarendon Press. 1909, pp. CCXCIII + 132. Acelaş autor a mai scris: *„The farmer's law* (Ὁ νόμος γεωργικός) in rev. *„The journal of hellenic studies"* vol. XXX, part. I, 1910, London, pp. 85-108 şi vol. XXXII, part. I. 1912, pp. 68-95.

1) a. *„A Manual of Roman Law, the Ecloga. published by the emperors Leo III and Constantine V, of Isauria at Constantinople A. D. 726"*, Cambridge, University Press, 1926, pp. XI + 151.

b. *„A Manual of later Roman Law: the Ecloga ad Procheiron mutata founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V, of Isauria, and on the Procheiros Nomos of Basil I, of Macedonia inclunding the Rhodian maritim Law"*, edited in 1166 A. D, Cambridge. 1927, X + 120.

c. *„A revised Manual of Roman Law founded upon the Ecloga of Leo III and Constantine V, of Isauria: Ecloga privata aucta"* Cambridge, pp. *X* + 120.

d. *„A Manual of Eastern Roman Law: the Procheiros Nomos published by the emperor Basil I at Constantinopole between 867 and 879 A. D."* 1928, pp. X + 172, Cambridge.

2) *„Les manuels officiels de droit roman publiés à Constantinopole par les empereurs Leon III et Basile I (726-870")* in Lecram Press, 26, rue d'Hautpeul, Paris 1929. pp. 30. Numele autorului apare numai în dedicaţie.

3) a. R. Hubé: *„Le droit romain et gréco-byzantin chez les pleupes slaves"* Paris, 1880.

b. P. Nikov: *„Anuarul (Godišnik) universităţii din Sofia"*, secţia facultăţii de istorie şi filologie, vol XVIII, 1922, pp. 1-22, face dovada cu acte din arhiepiscopatul Ohrida, în regiunea Scoplje şi Polog, că Basilicale s'au aplicat pe la inceputul secolului al XIII-lea. Actele acestea sunt din vremea arhiep. Dimitrie Homatianos.

c. N. Radojčič: *„Die Grunde einer serbischen Entlehnung aus dem by-*

pentru instanţele mireneşti şi bisericeşti [1]). Afară de aceste studii şi ediţii ale lui St. Novakovič s'a mai scris cea mai capitală lucrare în domeniul dreptului canonic de către episcopul de Zara, Nicodim Milaš [2]), care a fost tradusă în mai multe limbi. Afară de această lucrare de valoare întâlnim în literatura

---

zantinischen Rechts" in „Bulletin de la séction historique de l'Académie Roumaine" vol. XI. Bucureşti, 1924, pp. 228-235.

d. Alexandre Solovieff: „*Le droit byzantin dans la codification d'Etienne Douchan*" art. in „*Revue historique de droit français et étranger*" An. VII, Nr. 3, Julliet-Septembre, 1929, pp. 389-412.

e. Dr. Vladislav Alexiev: „*Contribuţie la relaţiunile juridice bizantino-bulgare. Ecloga din punct de vedere al testamentului*" (Prinos kăm vizantijsko-bălgarskije pravni otnošenija. Eklogata s ogled na zaveštanieto) in „Makedonski pregled" IV. cartea I-a pp. 1-30 şi cartea II-a pp. 23-74. Acest articol este foarte bogat in bibliografie, mai cu seamă cea bulgară cu privire la dreptul bizantin pentru Bulgaria.

1) a. Stoian Novakovič: „*Sintagma lui Matei Vlastarie, colecţie alfabetică de legi şi pravile bisericeşti şi civile bizantine, traducere slavă din vremea lui Duşan*" = „*Matije Vlastara Sintagmat, azbučni zbornik vizantijskich crkvenih i državnich zakona i pravila, slovenski prevod vremena Dušonova*" in „Srpska kraljevska Akademija" in „Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda, prvo odeljenje, knijiga IV, Beogard, 1907, pp. LXXXVII + 621.

b, De acelaş „*Monumentele juridice ale teritoriilor sârbeşti din evul mediu*" = (Zakonski spomenici srpskich država srednjega veka) de 1912, Beograd, pp. XLIX + 912.

2) a. Nicodim Milaş: „*Dreptul bisericesc oriental*", Zara, 1890. A fost tradus in româneşte din limba germană de Dim. I. Cornilescu şi Pr. Vasile Radu. Traducerea-i revăzută de Pr. I. Mihălcescu, Bucureşti, 1915, pp. 606. O asemenea traducere există in l. bulgară şi chiar in greceşte cu titlul: „*Τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας καὶ κατὰ τοὺς ἐν ταῖς αὐτοκεφάλοις ἐκκλησίαις ἰσχύοντας εἰδικοὺς νόμους*" traducerea e făcută de Meletios Apostolopulos in 1906 la Atena.

b. O altă lucrare apărută in 2 vol. la Neoplanta in anii 1895-1896 este intitulată: „*Canoanele bisericii ortodoxe insoţite de comentarii*„. Această mare operă a apărut şi in limba rusă incă din anul 1912, ca supliment la organul Academiei spirituale din St. Peterburg, „*Hristianscoe čtenie*" imbogăţită cu toată jurisprudenţa bisericii ruse. Pe când ne pregăteam să dăm această traducere cu pr. S. Băjan din Chişinău, a inceput să apară traducerea din sârbeşte a Dr. Nicolae Popovici, profesor la Academia teologică din Arad, emerit cercetător în domeniul dreptului bisericesc cu protoereul sârb din acelaş oraş, Uroş Kovincič, sub titlul: „*Canoanele bisericii ortodoxe însoţite de comentarii*" 1930, vol. I, partea I, coprinde introducerea, Nomocanonul in XIV titluri şi Canoanele apostolice, iar partea II-a a vol. I coprinde Canoanele sinoadelor ecumenice, care a şi eşit la lumină deja. Traducerea va avea patru părţi.

didactică o mulţime de manuale, atât la Sârbi [1]) cât şi la Bulgari [2]).

România. Nici la noi studiile de drept bizantin nu stau mai bine decât la vecinii din sud şi vest. Singurile lucrări în acest domeniu sunt: *Cursul* prof. I. Peretz [3]) traducerea franceză a Eclogii făcută de prof. C. A. Spulber [4]) şi *Lucrarea* prof. Şt. Gr. Berechet [5]).

Ca conducător pentru instanţele bisericeşti a servit şi încă mai serveşte greoaia traducere a mitr. Veniamin Costachi, verificată de Neofit Scriban, a Pidalionului [6]).

In domeniul dreptului bisericesc avem lucrările prof. D. Boroianu [7]), a lui Marius Teodorian [8]), prof. Dr. N. Popovici [9]), afară de aceia a mitr. Andrei Şaguna din Ardeal înainte de unirea acestei provincii cu vechiul regat român.

Perioadele istorii dreptului bizantin. Mortreuil în lucrarea sa [10]) vorbeşte despre evoluţia dreptului bizantin până la 1453. Zachariae însă trece dincolo de această dată, interesându-l şi dreptul grecesc după căpătarea independenţii acestui stat. Noi Românii având aceleaşi motive, ne vom ţine de împărţirea acestuia din urmă. Epocile cari trebuesc bine studiate sunt: epoca

1) Dr. Cedomilj Mitrovič: *„Drept bisericesc = (Crkveno pravo)*, Belgrad, 1913.

2) Ştef. S. Bobcev: *„Drept bisericesc. Curs prescurtat din lecţiile de drept bisericesc, citite la facultatea de drept. Cerkovno pravo.* Săkraten kurs iz lekciitje po cerkovno pravo, ceteni na juridiceskja fakultet) Sofia, 1927, pp. 419.

3) Ioan Peretz: *„Curs de drept bizantin"* partea I, Izvoarele bizantine, Bucureşti, 1910, pp. 86.

4) C. A. Spulber: *„L'Eclogue des Isauriens"*. Texte, traduction, histoire. Cernăuţi, 1929, pp. VI + 192.

5) Şt. Gr. Berechet: *‚Dreptul bizantin şi influenţa lui asupra legislaţiei vechi româneşti'*, Iasi, 1930-1931, pp. CLXXVIII.

6) *„Pidalion"* tipărit în Mânătirea Neamţului, 1844, are 620 de foi, Traducerea este făcută după ediţia greacă din 1800.

7) D. Boroianu: *„Dreptul bisericesc"* Iaşi, 2 vol. 1899.

8) Marius Teodorian: *„Drept canonic oriental"*, 3 vol. Bucureşti, 1905-1907.

9) Dr. Nicolae Popovici: *„Manual de drept bisericesc ortodox oriental cu privire specială la dreptul particular al bisericii ort. române"* vol. I. partea I-a şi a II-a, Arad, 1926, pp. 320. Este o carte premenită şi adusă la curent.

10) *„Histoire du droit byzantin"*, vezi pp. XXIV.

izauriană (717-867) şi epoca macedoneană (867-1204), complectate cu veacurile, cari precedează pe cea dintăi şi urmează pe cea din urmă, pentru a vedea cum dreptul justinianeu duce spre dreptul bizantin, şi cum acesta se răspândeşte la toate popoarele creştine din Europa. In evoluţia principiilor de drept bizantin, în deosebi, au jucat un mare rol, nu atât faptele istorice cu caracter politic, cât cele cu culoare economică şi religioasă.

De aceia odată cu cunoaşterea faptelor istorice in amănunt din diferite manuale [1]), se cere în chip poruncitor să studiem şi viaţa economică cu schimbările ei, precum şi frământările ideilor religioase, şi mai cu seamă chestiunea iconoclasmului, care a ţinut peste un secol, (726-843) până astăzi încă nelimpezită. Influenţa dreptului bizantin se resimte la noi şi dincolo de 1453 prin diferite alcătuiri de Nomocanoane şi Sintagme, cum este cea mai târzie din 1645 „*Βακτηρία τῶν ἀρχιερέων*" a cărei aplicare a avut loc numai în Moldova după traducerea ei din 1754 pe care am descoperit-o noi în două exemplare în 1929.

Este chiar curios, că nici la noi, nici la vecinii slavi, dreptul bizantin nu este studiat în toate detaliile. Toţi recunoaştem, că fără pătrunderea principiilor acestui drept, nu se poate înţelege dreptul nostru vechi român şi slav. Nicăeri nu există catedre sau conferinţe de drept bizantin ale căror lecţii să fie audiate de studenţi mai înainte de a asculta cursurile de drept vechi românesc sau slav. Ca o ciudată curiozitate găsim catedre de drept canonic pe la facultăţile de drept, dar nu aflăm o conferinţă cel puţin de drept bizantin. Sinodul nostru cere catedre de drept bisericesc pe la facultăţile noastre de drept, dar uită să se intereseze de soarta acelora de pe la facultăţile de teologie a căror muncă nu se prea vede. La noi, catedrele se creiază pentru persoane, dar nu pentru trebuinţele neapărat ştiinţifice ale statului românesc. Principiul autonomiei universitare ne lipseşte de acela al unificării vieţii şcolare. Socotim că a sosit clipa ca dreptul vechi românesc să nu se mai studieze fără cunoaşterea celui bizantin. Prin chipul cum il cerce-

1) a. N. Iorga: „*The byzantine empire*" translated form the French by Allen H. Powles, M. A. 1907, London, pp. VIII + 236.

tăm astăzi, lăsăm un adânc întuneric de la Justinian până la căderea Constantinopolului (1453); iar pentru noi Românii acest întunerec se întinde şi mai departe. Tocmai acesta este răstimpul când s'a plămădit de către Bizanţ prin creştinizare principiile dreptului roman, care alcătuesc pietrele fundamentale ale vieţii noastre juridice. Studiem dreptul roman prin câte 3-4 catedre, dar dreptul bizantin este cu totul necunoscut. Poate fi vreo anomalie mai grozavă şi o despreţuire mai adâncă a cunoştinţelor de care au absolută nevoie statul şi biserica noastră?

Legile din epoca izauriană

V. Ecloga *(’Εκλογὴ τῶν νόμων ’εν συντόμῳ)* 726.

Edițiuni : Textul Eclogii lui Leunclavius tipărit de Freher in 1596 se găsește în vol. I al operei acestuia din urmă, intitulată ; *‚Juris graeco-romani, tam canonici quam civilis*, tomi duo', Francofurti, 1596, fol. t. I (48 + 563) și t. II (8 + 278) : K. E. Zachariae von Lingenthal in *„Jus graeco-romanum“* partea a II-a, pp. 79-124 ; de acelaș Zachariae in *„Collectio librorum juris graeco-romani“* pp. 1-52, Leipzig, 1852 ; Antonios Monferratos : *„Ecloga Leonis et Constantini cum appendice“*, Atena, 1889 ; I. Zepos și P. Zepos : *‚Jus graeco-romanum'* 1931, in vol. II ; M. Edwin Hanson Freshfield : *‚A Manual of Roman Law : the Ecloga published by the emperors Leo III and Constantine V, of Isauria at Constantinopole A. D. 726'*, Cambridge, 1926, XI + 151 are numai traducerea engleză și C. A. Spulber : *‚L'Eclogue des Isauriens, texte, traduction, histoire'*, Cernăuți, 1929. IV + 192, are textul original luat după ediția lui Zachariae din 1852, traducându-l in franțuzește.

Literatura : Dr. Vladislav Alexeev : *‚Contribuție la relațiunile juridice bizantino-bulgare. Ecloga cu privire la testament'* in rev. *‚Makedonski pregled'* IV, fasc. I, pp. 1-30 și fasc. II, pp. 23-64 (bulgară) ; L. Bréhier : *‚La querelle des images (VIII-IX siècle),*, Paris; 1904; W. Fischer: *‚Leo der Isaurier- Konon ?'* in rev. *„Byz. Zeitsch.“* VIII (1899), p. 718 ; D. Ginis : *‚Das Promulgationsjahr der Isaurischen Ecloge'* in rev. *„Byz. Zeitsch.“* ; XXIV (1923-24), pp. 346-350 ; H. Hubert : *‚Observations sur la chronologie de Théophane et de quelques lettres des papes (727-774)'* in rev. *„Byz. Zeitsch.“* VI. (1897), pp. 491-505 ; R. Hube : *‚O znaczeniu prava rzymskiego i rzymsko-byzantinskiego u narodów slowian'skych'* Warszawa, 1868, și in franțuzește : *‚Le droit romain et gréco-byzantin chez les peuples slaves'*, Paris, 1880 ; N. Iorga : *‚Les origines de l'iconoclasme'* in *„Bulletin de la section historique de l'Academie roumaine“* tome XI (1924), pp. 142-155 ; Φ. Κουκουλές ; *‚Contribuțiune la capitolul despre nuntă la Bizantini* = *(Συμβολὴ εἰς τό περὶ τοῦ γάμου παρά τοῖς Βυζαντινοῖς κεφάλαιον)* in rev. *‚’Επετηρίς ’εταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν'* Atena. 1925 ; A. Lombard : . *‚Etudes byzantines : Constantin V. impereur des Romains (740-775)*, cu o prefață de Charles Diehl, Paris. 1902, recenzie de J. Pargoire in rev. *„Vizantijskij Vremennik“* XI, (1904) pp. 154-168 ; A. Monferratos : *‚Tratat despre darul inainte de nuntă* = *(Πραγματεία περὶ προγα-*

μαίας δωρεᾶς) Atena 1884; *Μ. Κ. Παπαρριλοπούλου*; *,Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, 1873, Atena. Este tradusă şi in franţuzeşte: *,Histoire de la civilisation helènique'* Paris; Karl Skenk: *,Kaiser Leon III'* Disertation. Halle, 1880; De acelaş: *,Kaiser Leon III Walten im Innern'* in rev. *„Byz. Zeitschr."* V. (1896), pp. 257-301; F. Schupfer: *,La comunione dei beni tra conjugi e l'Ecloga Isaurica'* in *„Riv. it. per le scienze giuridiche"*, XXXVI 1903-1904, pp. 319-332; L'Albé A. Tougard: *,La persécution iconoclaste d'après la correspondance de saint Théodore Studite'*, Paris, 1891, pp. 48; V. G. Vasilevskj; *,Legislaţia iconoclaştilor = Zakonodateljstvo ikonoborcev'* în rev. *„Zurnal min. nar. prosvjaščenija'*, 1878, Oct. pp. 258-309 şi Noem. pp. 94-129; De acelaş: *,Despre codicele sinodal al Eclogei împăraţilor Leon şi Constantin şi despre cei doi codici ai „Legei agrare"*, în rev., *„Zurnal m. n. prosvjaščenija"* vol. CCI, 1879, pp. 161-168; A. A. Vasiliev: *,Histoire de l'empire byzantin'* I, 1932, Paris, pp. 319-324; Vasis: *,Περὶ τινων χορίων τῆς Ἐκλογῆς Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου'* în rev. *„Βυζαντίς"* 1909-1910; K. E. Zachariae von Lingenthal: *,Geschichte Griechisch-Römischen Rechts'* Berlin, 1893.

Leon III-lea, zis de obicei—deşi pe nedrept—Izaurul după localitatea Isauria din Asia mică, împreună cu Constantin al V-lea Copronim, fiul său, nu s'a mulţumit numai cu publicarea de constituţiuni privitoare la reformele statului şi bisericii creştine, ci au promulgat pentru cerinţele practice. în 726, aşa numita Ecloga izaurică, adică: *Alegerea legilor în scurt, făcută de înţelepţii şi iubitorii noştri de cucernicie împăraţi: Leon şi Constantin, după Institutele, Digestele, Codul şi Novelele, alcătuite de marele Justinian şi îndreptată întru o mai mare iubire de oameni. Alcătitu-s'a în* [1] *luna Martie, indictionul 9, în anii dela facerea lumii 6248 = (Ἐκλογὴ τῶν Νόμων ἐν συντόμῳ, γενομένη παρά Λεόντος καί Κωνσταντίνου τῶν σοφῶν καὶ φιλευσεβῶν ἡμῶν βασιλέων, ἀπὸ τῶν Ἰνστιτούτων, τῶν Διγέστων, τοῦ Κώδικος, τῶν Νεαρῶν τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ διατάξεων καὶ ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον, ἐκτεθεῖσα ἐν μηνί μαρτίῳ ἰνδ· θ' ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου ϛσμή).*

Data. Leunclavius susţinea ca dată a alcătuirii Eclogii anul 889, socotind în consecinţă ca autori pe Leon VI

1) Textul original s'a publicat corectat pentru prima dată de Carolus Eduardus Zachariae a Lingenthal, *Ecloga Leonis et Constantini, Epanagoge Basilii Leonis et Alexandri*, Lipsiae, 1852, in *Collectio librorum juris graeco-romani ineditorum*. Monferratos A. G. a editat, *Ecloga Leonis et Constantini cum appendice*. Atena, 1889; apoi I. Zepos, şi P. Zepos, *Jus graeco-romanum* II, 1931.

cel înţelept) (886-911) şi pe Constantin Porfirogenetul, fiul său, (912-952). Witte şi Biener au căutat să soluţioneze problema, neeşind din cadrul activităţii legislative a dinastii macedonene, admiţând diferite ipoteze [1]).

Zachariae von Lingenthal este cel dintâi care ajunge la concluzia că Ecloga este închegată la 740, cu toate că ms. din biblioteca Bodlein (Oxford) pe care-l reproduce în ediţia sa din 1852 are ca dată anul 739, deşi nu corespunde indictionului 9. Nu de mult D. Ginis într'un articol [2]) propune anul 726. Const. Spulber primeşte această ultimă dată. Dovada se face prin următoarele fapte: a) Impăratul Leon Izaurul abia către sfârşitul anului 726 trece de partea iconoclasmului; b) Prin anii 739-740 acest împărat luase măsuri contra icoanelor sfinte; c) La finele Eclogii găsim numeroase pedepse contra diferitelor delicte, dar nici una contra celor cari adoră icoanele, ci din potrivă, ea favorizează pe călugări în mai multe paragrafe ale sale [3]); d) S'a ales anume anul 726 pentru că el corespunde indictionului 9 şi chiar şi ms. dela Divrovuni pe care l-a editat Monferratos, poartă data de 726.

Prefaţa. Legea aceasta este precedată de următoarea prefaţă: „Preocupaţi de acest fel de griji şi îmbiindu-ne neadormit mintea spre căutarea a tot ce-i plăcut lui Dumnezeu şi folositor obştei (*τῷ κοινῷ*), pus-am înainte de tot ce-i pământesc dreptatea, ca oaspete bine primit de cei din ceruri şi armă mai ascuţită de cât ori ce sabie pentru puterea celui ce o cultivă. Ştiind, că legile, editate de împăraţii trecuţi, se găsesc în multe cărţi, şi că sensul cuprins în ele este greu de înţeles, iar pentru alţii, mai cu seamă pentru cei cari locuesc în afară de acest de Dumnezeu păzit oraş (Constantinopole), e cu totul de nepătruns; am chemat pe prea slăviţii noştri patricieni, pe prea gloriosul chestor şi pe prea cunoscuţii consuli şi pe ceilalţi, care se tem de Dumnezeu, şi poruncitu-le-am să adune toate cărţile lor la noi, şi cercetându-le pe toate cu sârguinceoasă atenţiune, am socotit de cuviinţă, că în această unică carte, care coprinde o parte potrivită cu ceia ce se află în acele cărţi ca bun şi folositor este şi o altă parte potrivită cu ceia ce am hotărât noi. Am socotit că-i bine să orânduim în această carte de legi ca să fie mai limpezi şi mai scurte hotărârile (*κρίσεις*), privitoare la afacerile, cari se intâlnesc mai adesea (*ἐπὶ συχναζόντων πραγμάτων*) precum şi la diferite contracte (*συναλλαγμάτων*). Am stabilit deasemenea şi pedepsele corespunzătoare învinuirilor, pentru cunoaş-

---

1) C. A. Spulber: ‚*L'Eclogue des Isauriens*'. Cernăuţi, 1929, pag. 82.

2) ‚*Das Promulgationsjahr der Isaurischen Ecloge*', in „*Byz. Zeitscrift*" XXIV, 1923, pp. 345-358.

3) VIII, 4; XII, 4 şi XVII, 23-24.

terea desăvârşită a puterii unor asemenea legi dumnezeeşti. pentru dreapta pedepsire a delictelor şi pentru oprirea şi corectarea celor dispuşi spre rău, prin pedepse şi amenzi",

După explicaţiunea celor mai noi invaţaţi, sub mulţimea cărţilor, cari făceau grea înţelegerea dreptului, trebue să înţelegem traducerile greceşti ale cărţilor lui Justinian, cari luaseră locul acestora din urmă scrise în latineşte precum şi multele comentarii, cari înlăturaseră din întrebuinţare însăşi originalele. Numărul lor era aşa de mare încât bibliotecile de pe vremea aceia nu le mai puteau încăpea. Afară de aceasta, situaţiunea jurisprudenţii era aşa de tristă, că după cum reese din cuvintele împăratului, chiar în Constantinopole, se găseau puţine persoane, cari ar fi înţeles acele traduceri şi comentarii. iar în afară de zidurile oraşului, în provincie nu era nici vorbă de asemenea oameni. In sfîrşit, în urma acestui mare număr de cărţi, din care trebuia scoasă cunoştinţa legilor, din pricina variaţiunii infinite de păreri a comentatorilor, pe cari oamenii din vremea aceia, din lipsa de cultură nu erau în stare să le clarifice şi nici să le concilieze, astfel că în materie de drept civil se producea mai totdeauna mare încurcătură. Iată împrejurările cari au silit pe cei doi împăraţi Leon şi coregentul său Constantin, să întreprindă alcătuirea acestui manual la indemâna tuturor, care în acelaş timp să fie şi o călăuză îndestulătoare pentru hotărârile proceselor, cari se întâlneau de cele mai multe ori în practica judecătorească. Numele acelor bărbaţi nu ne sunt cunoscute dacă avem în vedere numai prefaţa textului recunoscut ca oficial. Nu este însă mai puţin adevărat, că numele acelea pe cari le întâlnim in manuscrisele mai noi de unde au trecut în traducerea Cormcei ruse, nu sunt luate întâmplător. In Cormcia rusă citim: „Chemat-am pe slávitul nostru patrician, pe prea gloriosul Nichita, pe alţi patricieni, chestorul şi pe prea cunoscutul şi scriitor Marin şi Marius şi pe alţii cu frica lui Dumnezeu". In manuscrisele din Vatican şi Paris ale aşa numitei *Ecloga privata* şi în câteva altele găsim pe Nichita, şi pe consulii Marin şi Non. De aici reese că comisiunea însărcinată de cei doi împăraţi era condusă de aceşti bărbaţi cunoscători de legi. Critica istorică a dovedit că a existat prin anii 730 un secretar *(ἀντιγραφεύς)* numit Marin.

Prefaţa Eclogii continuând mai departe zice: „Pe acei pe cari i-am pus să îndeplinească legea, ii indemnăm şi tot deodată ii blestemăm să se abţină de

la orice patimi omeneşti. Să dea cu minte sănătoasă hotărâri de adevărată dreptate. Să nu despreţuiască pe cel sărman, să nu lase fără mustrare pe cel puternic *(δύναστην)*, care săvârşeşte nedreptatea. Să nu se poarte astfel ca după exterior să se împartă dreptatea şi adevărul după vorbe. Din potrivă, când se judecă înaintea lor două părţi, una care a jicnit şi cealaltă care a suferit, atunci ei să se sârguiască ca amândouă dela inceput să fie puse intr'o desăvârşită egalitate, una faţă de cealaltă, *(εἰς τὸ πρὸς ἀλλήλους ἴσον αὐτοὺς ἵστασθαι)*, şi ca atât cât s'a luat dela pârâş, tot atât trebue să se intoarcă celui vătămat. Acei in sufletul cărora nu este aşezată mai dinainte adevărata dreptate, cari sau sunt supuşi cumpărării cu bani, sau favorizează prietenia, sau se răzbună pentru neplăcerea făcută lui, sau se teme de putere streină. Toţi aceştia nu pot să facă o judecată dreaptă, dovedind asupra lor dreptatea cuvintelor psalmistului: „dacă întru adevăr vorbiţi drept. judecaţi drept pe fii oamenilor, căci in inimi faceţi fără de legi pe pământ; nedreptatea impietreşte inimile voastre". Tot astfel şi înţeleptul Solomon comparând alegoric neegalitatea judecăţii cu măsura neegală, zice; „Măsura mare şi mică este urâtă inaintea Domnului".

„Şi, iată, toate acestea s'au spus de noi ca un fel de indemnare şi prevenire pentru aceia, cari înţeleg, ceia ce-i drept, dar mutilează dreptatea. In ceiace priveşte pe aceia pentru cari această inţelegere rămâne neaccesibilă din cauza sărăcii minţii şi pentru cari a dà fiecăruia al său este un lucru de neajuns, aceştia, după cuvântul lui Sirah, „Nici dela Domnul să nu ceară mărire, nici dela împărat să nu poftească loc de locuit, nici judecători să nu grăbească a fi. Aceia însă, cari au şi minte întreagă şi posedă şi o adevărată inţelegere, ei pot fi judecători". Aceştia să priceapă şi să procedeze potrivit acestor norme. Acei cari au fost puşi de cuceria noastră să judece pricini, să fie drepţi, căci lor li s'a incredinţat cântarul pioaselor noastre legi. Prin aceasta ne sârguim a plăcea lui D-zeu, care ne-a încredinţat sceptrul împărăţiei. Cu această armă şi cu ajutorul lui voim să ne împotrivim puternic duşmanului. Noi credem, că şi turma cea cu numele lui Hristos incredinţată prin puterea lui blândeţii noastre, prin aceasta (prin dreptatea la judecăţi) va creşte in bine şi va inflori. Cu aceasta noi nădăjduim să restabilim vechea dreptate judecătorească in statul nostru".

Mai departe se interzice judecarea după faţă, pentru mită. „Pentru acestea, am stăruit din toate puterile să punem hotar unui asemenea rău şi ne-am hotărât să dăm leafă din pioasa noastră visterie prea slăvitului chestor şi grefierilor *(τοῖς ἀντιγραφεῦσι)* şi tuturor funcţionarilor judecătoreşti cu condiţiunea ca ei să nu mai ia nimic dela nici o persoană, care se judecă de dânşii, spre a nu se indeplini cu noi cuvântul proorocului: „Vândut-a cu arginţi pe cel drept" şi ca să nu ne atragem asupra noastră mânia lui Dumnezeu, devenind călcători poruncilor lui".

In ultimele rânduri găsim indicaţie asupra intenţiunii evidente a împăratului Leon Izaurul de a face justiţia cu desăvârşire accesibilă şi gratuită pentru toţi. Incercarea, dacă a fost realizată in adevăr, ar trebui socotită ca un mare merit şi ar fi o onoare pentru legiuitorii iconoclaşti, fapt ce ar contraria obiceiurile vechilor funcţionari judecătoreşti, cari primeau in

folosul lor tot felul de sportule (sportula = daruri) a căror mărime se determina, fie de lege, fie de obicei. Trebuie să adăogăm, că și în perioada următoare, în timpul dinastii macedonene, din nou au intrat în vigoare dispozițiunile din cărțile lui Justinian și cele din Novele; prestațiuni în folosul ajutoarelor lor, cari apar din nou sub diferite numiri (*συνήθειαι, ἐφόδια, παραμύθιαι, ἐκταγιατικά*). Se interzice numai extorsiunea (*ἐκβιβαστικά*).

Coprinsul. Ecloga are 18 titluri (*τίτλοι*) cu 143 de paragrafe, coprinzând materie de drept privat și sancțiuni penale. Iată aceste titluri:

I). Despre instituirea căsătorii și desfacerii ei = *περὶ συστάσεως μνηστείας καὶ λύσεως αὐτῆς*, 4 par.

II). Despre nunțile permise, întâia și a doua, înscrisă și neînscrisă și desfacerea lor = *περὶ γάμων ἐπιτετραμμένων καὶ κεκωλυμένων, πρώτου καὶ δευτέρου, ἐγγράφου καὶ ἀγράφου καὶ λύσεως ἀυτῶν*, 13 par.

III). Despre dota inventariată și netransmisă și despre privilegiul dotei = *περὶ τῆς καταγραφείσης προικὸς καὶ μὴ ἐπιδοθείσης, καὶ περὶ δικαίου προικός*, 2 par.

IV). Despre darurile simple, adică despre întrebuințarea și stăpânirea bunurilor sau despre stăpânirea acestora numai, sau despre lucrurile lăsate la moartea cuiva și despre cauzele pentru care darurile se anulează = *περὶ δωρεῶν ἁπλῶν ἤγουν ἀπεντεῦθεν ἤδη χρήσεως καὶ δεσποτείας πραγμάτων· ἢ δεσποτείας αὐτῶν μόνον, ἢ μετὰ θάνατόν τισι καταλιμπανομένων, καὶ περὶ αἰτιῶν, ἐξ ὧν αἱ τοιαῦται δωρεαὶ ἀνατρέπονται*, 6 par.

V). Despre persoanele incapabile de a face testamente și despre testamentele scrise și nescrise = *περὶ τῶν κεκωλυμένων διατίθεσθαι προσώπων, καὶ περὶ διαθηκῶν ἐγγράφων καὶ ἀγράφων*, 8 par.

VI). Despre moștenirile abintestat și despre legate precum și despre cei desmoșteniți pentru ingratitudine = *περὶ τῶν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομιῶν καὶ λεγάτων καὶ περὶ τῶν ἐξ ἀχαριστίας ἐκπιπτόντων*, 13 par.

VII). Despre cei rămași orfani și despre tutela lor — *περὶ ὀρφανῶν καταλειφθέντων καὶ τῆς τούτων κουρατωρείας*, 1 par.

VIII). Despre liberi și robi — περὶ ἐλευθεριῶν καὶ ἀναδουλώσεων, 9 par.

IX). Despre vânzare și cumpărare, scrisă și nescrisă și despre arvuna lor = περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας, ἐγγράφου καὶ ἀγράφου καὶ ἀρραβώνων αὐτῶν, 2 par.

X). Despre imprumutul scris și nescris și despre amanetele date în schimb = περὶ δανείου ἐγγράφου καὶ ἀγράφου, καὶ τῶν διδομένων ἐπ' αὐτοῖς ἐνεχύρων, 5 par.

XI). Despre orice depozit = περὶ πάσης παρακαταθήκης, 1 par.

XII). Despre arenzi permanente și temporale = περὶ ἐμφυτεύσεων διηνεκῶν καὶ ἐμπεριγράφων, 6 par.

XIII). Despre închirieri = περὶ μισθώσεων, 1 par.

XIV). Despre martorii vrednici de credință și despre cei neprimiți = περὶ μαρτύρων πιστῶν καὶ ἀπροσδέκτων.

XV). Despre transacțiuni întărite sau anulabile = περὶ διαλύσεων κυρουμένων ἢ ἀνατρεπομένων, 3 par.

XVI). Despre bunurile proprii ale ostașilor de sub tutelă, despre lucrurile castrense, precum ale clericilor, notarilor și ori căror slujbași publici = περὶ στρατιωτικῶν ἰδιοκτήτων πραγμάτων καὶ καστρεσίων κερδῶν ὑπεξουσίων αὐτῶν τυγχανόντων καὶ περὶ κληρικῶν καί χαρτουλλαρίων καὶ ἑτέρων στρατευομένων, 5 par.

XVII). Pedeapsa delictelor = ποινάλιος τῶν ἐγκληματικῶν κεφαλαίων, 52 par.

XVIII). Despre împărțirea prăzilor = περὶ διαμερισμοῦ σκύλων, 1 par.

Ecloga coprinde și obiceiuri împrumutate dela diferite popoare cu care Bizantinii au venit în contact, mai cu seamă de la Germani și Slavi, cari obiceiuri s'au transformat în legi.

Caracterul creștin al Eclogii.

In însuși titlul colecții găsim expresia: „îndreptare mai cu iubire de oameni" = ἐπιδιόρθωσις εἰς τὸ φιλανθρωπότερον. Aceasta este călăuza acestor împărați religioși în adâncul cugetului lor. Principiile învățăturii creștine, zac în temelia acestei legiuiri, mai cu seamă în primele capitole privitoare la logodnă, căsătorie și divorț (tit. 1 și 2). Sancțiunile cari se dau în toate împrejurările, fie în materie civilă, fie penală, sunt mai dulci, coprinzând în miezul

lor esenţa învăţăturii creştine. Ele se deosibesc hotărâtor de cele din legislaţia lui Justinian.

* * *

Ecloga, deşi mică la înfăţişare, totuşi a avut cea mai întinsă influenţă, din Orient până în Sicilia. Ea a fost în vigoare nu numai până la 775, când moare ultimul coregent al lui Leon Izaurul. ci până la 875. In cursul acestui secol iconoclasmul, cu toate loviturile ce i s'au dat, tot şi-a mai ridicat capul din când în când. Reprezentanţii epocii macedonene : Vasile Macedoneanul, Constantin şi Leon al VI-lea Inţeleptul în prefeţele *(προοίμιον)* codurilor lor *,ὁ πρόχειρος νόμος'* şi *,'Επαναγωγὴ'* condamnă Ecloga ca pe o lege care nu-şi merită numele, de oarece nu-i o *,alegere'* ci o răsturnare a legilor, cari nu pot să iniţieze în materie de drept. Ea trebue abrogată. Aceştia confirmă că deja predecesorii lor au abrogat o parte din Eclogă. In prefaţa Epanagogii, Vasile Macedoneanul spune, că legea Izaurenilor este *,prostia Izaurilor' = (τῶν 'Ισαυρῶν φληναφίας)*. Cu toate acestea, multe din prescripţiunile Prohironului din titlul XXXIX-lea, care vorbesc despre pedepse sunt imitate după titlul al XVII-lea din Eclogă, tot astfel titlul XL-lea din Prohiron privitor la împărţirea prăzii militare este în parte împrumutat din titlul XVIII-lea din Eclogă. Prohironul prin distribuţia materii şi planul lucrării nu se deosebeşte de Eclogă decât prin aceia, că cel dintâi este mai desvoltat. Legiuitorii macedoneni nu sunt de loc streini de cuprinsul legislaţii izauriene, astfel că învinuirile aduse de ei în prefeţele codurilor lor nu pot fi considerate decât ca o simplă reclamă fără temei. Ecloga nu reiese la iveală decât în secolul al XI-lea prin manuscrisul din Florenţa. Şi după aceasta, nu o mai întâlnim în Orient prin niciun manuscris decât peste două veacuri. Ea este întrebuinţată la marginea de vest a imperiului—în Italia de sud —. Acest fapt se explică prin ridicarea Basilicalelor la puterea de lege, lăsând în umbră legislaţia izauriană. In cursul veacurilor XIII [1], XIV [2], XV [3] şi XVI-lea [4] încep să apară din

1) Codexul 309 din biblioteca dela München şi codexul 1391 din Paris.

2) Codexul Bodlein 264 din Oxford după care Zachariae a publicat Ecloga în 1852 şi codexul 1788 din Paris.

3) Manuscrisul bibliotecii sinodale din Moscova.

4) Manuscrisul din Divrovuni găsit de Antonios Monferratos.

nou manuscrise de ale Eclogii. Zachariae a găsit 12 manuscrise cu Ecloga. Mai pe toate le-a aflat în Occident, fiind aduse din Orient. Unul singur a fost scris în 1541 în Veneția.

Biserica greacă, ca o instituție căreia îi cădea în competință anumite materii civile, s'a folosit de Eclogă. Elemente din Eclogă găsim și în *„Sintagma* lui *Vlastarie'*, dar scoase din *„Prohiron'*[1]). In *„Exabiblul'* lui Armenopol găsim împrumuturi, nu din Eclogă, ci din Prohiron. După căderea Bizanțului în 1453, Ecloga s'a întrebuințat și sub dominația turcă de către Greci, fiindcă o găsim utilizată și de Manuil Malaxos în *„Nomocanonul'* său din 1561 ca și în *„Cârja arhierească"* din 1645, intrând și ea deci în denumirea generală de *„Cărți împărătești"*. Prin legea din 23. II. 1833, art. 1, când Grecia devine regat și când Exabiblul lui Armenopol devine unica lege oficială, Ecloga căzu în uitare. Ediția lui Monferratos din 1889 imprimată în Atena nu mai are decât un simplu scop didactic.

Influența Eclogii asupra legislației bulgare.

Bulgarii increștinându-se în 864, au simțit nevoie de legi scrise. Abia sub țarul Simion, (893-927), fiul lui Boris, influența bizantină se face simțită, cu toată dușmănia dintre Boris și imperiul bizantin. Cel mai vechi *„Nomocanon'* bulgar este traducerea *Colecții de 50 de titluri a lui Ioan Scolasticul* = *Συναγωγὴ τῶν κανόνων εἰς ν' τίτλους διῃρημένη*. După apariția, în 883, a *„Nomocanonului'* patriarhului Fotie, susnumita colecțiune își pierde vechia valoare. Nu se intâlnește o traducere integrală a Eclogii în limba slavă pentru Bulgaria. In schimb, ea se intâlnește ca izvor intr'o mică colecție bulgară cu prescripțiuni mirenești numită *„Legea pentru judecarea mirenilor'* = законъ соуднии людемь. Cel mai corect și complect text al acestei Legi pentru judecarea mirenilor se găsește în manuscrisul Nr. 230 din muzeul Rumeanțev din Moscova, după cum ne confirmă Rosenkampf în studiul său despre *„Cormceaia'* rusă, când este vorba despre izvoarele întrebuințate de alcătuitorul acestei legi ruse, tipărită în 1652. Ecloga bizantină este coprinsă în cap. 46 al acestei Cormcii. Legea pentru judecarea mirenilor după juriștii-istorici pare a fi cea mai veche lege slavă, al-

1) Litera δ, 30 din Vlastarie corespunde cu cap. XVII, 29-31 și XXXIX, 65-67 din Prohiron.

cătuită în Bulgaria, deşi textul ei îl găsim numai în arhivele ruse. Toate încercările de a i se stabili origina şi anul alcătuirii au dat rezultate negative. Legea aceasta are două feluri de texte, unul mai scurtat şi altul mai complect. Cel mai complect are 32 capitole. Ele sunt traduse şi în limba germană după manuscrisul din muzeul Rumeanţev. Din cele 32 de capitole ale Legii pentru judecarea mirenilor, 29 din aceste capitole sunt împrumutate din Eclogă, unele sunt traduse aproape literar, iar altele cu oarecari modificări, cari par a fi numai aparente din cauza slabei cunoaşteri a prea vechei limbi slave în care este scrisă. Unele pedepse din Eclogă sunt schimbate cu altele în Legea pentru judecarea mirenilor, ceia ce face pe unii istorici bulgari să o socotească ca operă juridică originală. Constantin cel mare din titlul acestei Legi pentru judecarea mirenilor nu poate fi identificat ca autor al ei. Unii socotesc pe Metodiu ca autor, părere care cade şi ea din lipsa de probe, fiindcă activitatea lui Metodiu s'a desfăşurat nu în Bulgaria, ci în Moravia. Redacţiunea mai complectă a Legei pentru judecarea mirenilor, care a fost alcătuită în Rusia a pus în încurcătură pe cei ce se ocupă de origina acelei mai scurte.

Influenţa Eclogii asupra legislaţii sârbe.

Manuscrisele în care se găseşte cel mai cunoscut cod de lege al Sârbilor, *„Zaconicul lui Ştefan Duşan“*, mai coprinde textele *„Sintagmei lui Matei Vlastarie“* (1335) şi *„Legea prea cucernicului şi iubitorului de Christos, împăratul Justinian“*. Juriştii-istorici, cari au studiat aceste legi, spun că pentru textele acestor legi, existenţa lor împreună se explică prin aceia, că o lege complectează pe alta. Alţii cred însă că ele sunt împreună, fie marea asemănare între coprinsul lor, fie fiindcă unul complectează pe celalt, ori chiar pentru că partea esenţială este coprinsă de legile bizantine, iar partea suplimentară este îmbrăţişată de Legea lui Ştefan Duşan, (1349-1354), care-i în esenţa ei o lege curat sârbească. *„Legea lui Justinian“* o găsim cu două texte, caşi *Legea pentru judecarea mirenilor* bulgară: un text mai scurt şi altul mai desvoltat. S'a stabilit că primele 29 capitole din redacţia desvoltată corespund celor 28 capitole din redacţia mai scurtă. Printre aceste articole se găsesc multe influnţe de articole din Eclogă, materia fiind identică. Unele pe-

depse din Ecloga bizantină se deosebesc de cele din legislația sârbă. Alte materiale sunt împrumutate din Prohiron, cari au trecut și în Exabiblul lui Constantin Armenopol, (1345). Unele articole din legea lui Justinian (XIII-XXV) sunt luate direct din *'Legea agrară'* bizantină *(ὁ νόμος γεωργικός).*

Din studiile amănunțite făcute asupra legislații sârbe se dovedește, că Ecloga s'a întrebuințat ca izvor la închegarea legilor sârbe încă din secolul al XIII-lea și al XIV-lea. Manuscrisele mai târzii din secolele al XVII-lea și XVIII-lea sunt formate din textele dublate: *Sintagma lui Matei Vlastarie* prescurtată lipsește, negăsindu-se decât *Zaconicul lui Dușan* și *Legea lui Justinian.* Jumătate însă din capitolele Sintagmei se găsesc intrate în coprinsul acestor două legi amintite mai sus, astfel că Legea lui Justinian în loc de 32 capitole are acum 87, fiindcă cele 54 de capitole sunt materie civilă luată din Sintagma lui Vlastarie. Cum autoritățile turcești nu au împiedecat populațiunile creștine din Balcani de a se folosi de legile lor, Ecloga a supraviețuit prin aceste legi sârbe până în secolul al XIX-lea.

Influența Eclogii asupra legislații ruse.

Am arătat, când am vorbit despre influența Eclogii asupra legislații bulgare, că legea rusă în care se găsește cap. 46, in care aflăm urmele evidente ale Eclogii, se numește *'Kormceaia kniga'* sau *Cartea conducătoare.* Ea a fost, după unii învățați, alcătuită în Balcani și de aci adusă în Rusia. Când este vorba de a fixa din care țară a fost adusă, atunci apare egoismul fiecărui popor slav din sudul Dunării de a și-o însuși fiecare. Sunt încă lungi discuții între învățații bulgari, sârbi și ruși cu privire la autorul, locul și timpul când a fost această legiuire închegată. Ea a fost tipărită de patru ori: în 1652, 1787, 1804 și 1816 numai la Moscova. Kormčaia kniga este esența tuturor legilor, cari circulau în Rusia la începutul încreștinării ei.

La sfârșitul secolului al X-lea Vladimir, încreștinătorul Rușilor, introduce dreptul canonic bizantin, cum face cu un secol mai de vreme Simion al Bulgarilor. Această Kormčaia kniga nu este scoasă direct din legile bizantine, ci după còpii slave, făcute necomplect, mutilate și cu oarecari variante. Limba în cari este scrisă această Kromčaia kniga este limba veche slavă.

Are 70 de capitole în cari găsim materia bisericească împletită cu cea civilă. Ecloga a mai intrat și în compunerea legii lui Alexie Mihailovici, numită *,Ulojenie'*, tipărită și promulgată în 1649. Ecloga a fost în vigoare în Rusia atâta vreme cât biserica domina situația asupra lumii mirenești. Deci, până la mijlocul secolului al XIX-lea, când de prima parte a Kormciei, care este exclusiv canonică, nu a mai fost nevoie. Multe materiale au fost luate din partea doua, care cuprinde legile greco-romane, adică materie de drept civil, public și criminal. In toată legislația rusă civilă până la dispariția regimului țarist găsim spiritul legilor greco-romane, mai cu seamă în materie de divorț care acum este provocat de lipsa de la domiciliul conjugal mai mult de cinci ani, de impotență și apoi de vârsta nelegală pentru căsătorie.

Influența Eclogii asupra legislații vechi românești.

Am arătat aiurea, că suntem contra părerii că s'au întrebuințat Basilicalele, fie în grecește, fie în româneșie, la începutul formării statului român [1]).

Sintagma lui Vlastarie,—care-și scoate materialul din Justinian, Novelele lui Leon al VI-lea și chiar din Prohiron, dar pe care nu-l amintește,—nu vorbește nimic despre Eclogă.

,Cartea românească de învățătură' din 1646, tradusă pentru Moldova de Eustratie, fost logofăt, din limba neogreacă (după materialul scos din elinește și latinește) este o lege mirenească; pe când *,Indreptarea legei'* [2]) din 1652 este un Nomocanon alcătuit din două jumătăți: prima jumătate este scoasă

1) Șt. Gr. Berechet în revista polonă: *,Przewodnik historyczno-prawny'*. Lwów, 1930, I, zeszyt 3, pp. 253-257, în art. *,Deux lois byzantines en traduction roumaine'*, precum și în rezumatul comunicării dela congresul al III-lea bizantinologic] din Atena în Oct. 1930 în *,Actes du IIÎ-me congrès international d'études byzantines'*, Athènes, 1932, 179-188, vezi și recenzia lui J. Ch. Tornarites în *Ἀρχεῖον τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου* I (1929 | 31), în art. *Τὸ γ' διεθνὲς βυζαντινολογικὸν συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν.*

2) Invățații cari au scris despre *,Indreptarea legei'* sunt: 1). Kopitar în *,Jahrbücher für Literatur'* t. XXV, (1824) pp. 158-167 de unde se vede că acest bibliotecar a citit cartea știind românește; 2). F. A. Biener: *,De collectionibus canonum ecclesiae graecae schediasma literarum'*, Berlin 1827, pp. 43-47; 3). Zachariae în *,Delineatio'* pag. 99 și în *,Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes'* Heidelberg, 1840, t. XVII, p. 414.

după Nomocanonul lui Manuel Malaxos [1]) împletit cu materie din *Cartea românească de învățătură* a lui Vasile Lupu ; iar a doua jumătate nu este altceva decât un comentariu a lui Aristen asupra unei prescurtări de canoane.

In *Cartea românească de învățătură* nu găsim nicio urmă din Eclogă, cu toate că, după prefața lui Dosoftei, patriarh al Ierusalimului, tipărită la 1690 în București înaintea ‚*Manualului contra rătăcirei calvine*'=*'Εγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας* [2]), *Ecloga* și *Instituțiile lui Justinian* ar fi fost traduse de Meletie Sirigos în neogreacă.

‚*Indreptarea legei*' lui Matei Basarab are prima parte compusă din „Cartea românească de învățătură" a lui Vasile Lupu și dintr'un „Nomocanon" tradus din grecește și ceia ce este mai curios, este faptul că aceste două părți nu sunt tipărite deosebit, ci materialul uneia este amestecat cu materialul celeilalte. Materialul din legea moldoveană are caracter civil, care amestecându-se cu materialul canonic dă naștere la un Nomocanon, a cărui dispoziție nu respectă prescripția clasică ca legea civilă să urmeze îndată după canonul respectiv, ci sunt amestecate fără nici o ordine, având și elemente în afară de cele juridice, cum sunt cele cu caracter astronomic, medical, hiromantic etc.

Pe marginea ‚*Indreptărei legei*' găsim expresiunea : „*Leu și Constantin împărați*" făcând aluzie la Eclogă. Din XXV de glave, însemnate ca aparținând autorilor Eclogii, numai 8 sunt împrumutate din Eclogă. Restul par a fi scoase de prin Novelele împăraților izaurieni, cari s'au pierdut. Iată glavele, cari conțin material din Eclogă : 225 [3]), 261 [4]), 266 [5]), 276 [6]) § 1,

1) Manuil Malaxos, notar din Nauplia Peloponesului, și-a scris opera sa : ‚*ὁ Νομοκανὸν τοῦ Μανουὴλ Μαλάξου*' in 1561, care a fost foarte mult intrebuințat in țările creștine din Răsărit. In biblioteca Academiei Române avem mai multe manuscrise și anume 12 ex., cum sunt spre pildă No. 126 și No. 209. Toate sunt copiate in afara hotarelor țărilor române, afară de No. 177 care este scris in țară. Ele sunt copiate in jumătatea a 2-a a secolului al XVII-lea și inceputul celui al XVIII-lea. In Oxford avem codex Bodleianus No. 248. Zachariae spune in ‚*Delineatio*' pag. 9 că a studiat 67 manuscrise din Nomocanonul lui Manuel Malaxos, aparținătoare multor biblioteci din apus.

2) I. Bianu și N. Hodoș : ‚*Bibliografia românească veche*'. I, Buc, 1903, pp. 298-315 ; cf. Legrand : ‚*Bibliographie hellénique*'. II, p. 475.

3) Ecloga II, 13. 4) II, 10. 5) III. 2. 6) VI, 5.

280 [1]), 286 [2]), 292 [3]) şi 310 [4]). In aceste glave se vorbeşte despre materie din dreptul civil, ca de ex.: *martori, interzicerea părintelui de a desmoşteni pe fiul care se face călugăr, arvună la logodnă. căsătoria ilegală, concubină, divorţul bărbatului de soţia care-l bate, motivele de divorţ din vina soţiei, divorţul soţiei pentru că bărbatul este tâlhar, dreptul soţiei de a se recăsători când bărbatul a căzut prizonier sau a dispărut fără ştire, preţuirea şi nepreţuirea zestrei şi paraferna, preferarea soţiei oricărui creditor, preţuirea primei şi celei de a doua zestre, moştenirea fratelui vitreg în concurenţă cu nepotul vărului primar, moştenirea celui care moare fără moştenitori, prescripţiunea unei moşteniri şi a datoriilor, camătă, pricinele desmoştenirii fiilor de către părinţi şi despre fii cari se căsătoresc împotriva voinţei părinţilor, dreptul de a testa al celor de sub tutelă şi despre daruri, jurământ pentru calul închiriat care se împovărează peste măsură.*

Andronache Donici, în ,*Adunare cuprinzătoare în scurt din Cărţile Impărăteştilor Pravile*' publicată, în Iaşi, la 1814, pe lângă alte izvoare aminteşte şi Ecloga sub expresiunea *Aşezământul lui Leon şi Constantin.* Iată ceia ce a împrumutat Donici din această lege bizantină: Titlul I, § 2, *despro legi*, titlul II, § 1, *despre judecători*, titlul XXX, § 12, *despre logodnă şi căsătorie*, titlul XXXV, § 8, *despre testament* şi titlul XXXVII § 5, *despre moştenirea abintestat.* Aceasta în ceia ce priveşte materia civilă. Pentru partea penală avem numai titlul XLI, § 9, *despre delicte.*

VI. Ecloga privata, Ecloga privata aucta şi Ecloga ad Prochiron mutata.

Ediţiuni. K. E. Zacharie von Lingenthal: ,*Jus graeco-romanum*' vol. IV: *Ecloga privata aucta* pp. 7-48 şi *Ecloga ad Prochiron mutata* pp. 53-170.

In timpul Irinei, aceste două texte se aşezară în apendicele Eclogii extrase din compilaţiunile justinianee şi din Novelele

1) § 3 din XVI, 1, 4.
2) § 3 din VI, 8.
3) XVII, 2.
4) XVII, 7.

posterioare [1]). Pentru nevoile private ale jurisconsulților s'au întrodus în Eclogă unele modificări pentru trebuințele judecătorești, înlăturându-se unele sancțiuni deja desființate sau căzute în desuetudine, și adăogându-se altele mai conforme cu dreptul justinianeu sau cu noile obiceiuri. Un astfel de caracter prezintă două manuale cărora Zachariae [2]) le-a dat numele de *Ecloga privata*, care nu este altceva decât Ecloga isaurică, apropiată mult de principiile legislații lui Justinian și *Ecloga privata aucta*, asemănătoare și aceasta cu Ecloga isauriană însă cu ordinea unor titluri schimbată și în altele adăogată. Ele au apărut mai târziu decât cea isauriană. Ecloga privată este baza Eclogii privata aucta. Aceasta din urmă arată condițiunile dreptului greco-roman în vremea de după Leon Isaurul și Constantin și anterioară lui Vasile Macedoneanul, după cum ne lămuresc ultimele studii ale istorii dreptului bizantin [3]). In materia tutelii, Ecloga privata aucta introduce alte prescripții, cari se apropie din nou de dreptul justinianeu, cu singura deosebire, că tutorele trebuia să fie designat la Constantinopole de *orphanotrophus* (ὀρφανοτρόφος) de acord cu *scriba* și în provincii de episcop în acord cu *defensor-ul*. In dreptul justinianeu se adaogă și admiterea expresă a dreptului de reprezentare pentru fii de frați și surori în cazurile de desmoștenire chiar și cu privire la primirea moștenirii *ab intestato* [4]).

Apoi spre deosebire de Ecloga izauriană, Ecloga privata aucta spune limpede, că în lipsă de rude, bărbatul trebuie să moștenească femeia în aceiași măsură ca și femeia pe bărbat, adică în jumătate, restul trecând la fiice [5]). Exprimarea este clară [6]), astfel că dacă se omite în testamentul tatălui un fiu, care trăește în epoca concepțiunii lui și se recunoaște de judecători ca nevrednic de a moșteni, nu urmează o cădere totală sau parțială a instituții de erede. Pe dealtă parte, arată, de

1) In *Appendix Eclogae* la Zachariae, *Anecdota* III, p. 134 seq. și in ediția Eclogii a lui Monfferatos publicată in 1889.

2) Zachariae, *Jus Graeco-Romanum*, IV, Lipsiae, 1865, pag. 1 seq.

3) *Op. cit. Prolegomena*, pag. 4.

4) VII, 13; cfr. *Zachariae*, *Geschichte*, § 47.

5) VII, 1; cfr. Zachariae, *Geschichte*, § 30.

6) V, 4; cfr. Zachariae, *Geschichte*, § 42.

ex. cum uzul şi obiceiul a recunoscut, prin extensiune, ὑπεξουσιοι-lor un drept de a testa [1]).

Consimte [2]) şi ea, ca o transacţiune, să se poată încheia valid un testament prin mijlocul unei stipulaţiuni orale *(ὁμολόγησις)* în faţa martorilor. Prin aceasta se favorirează redactarea în scris a contractelor încă mai bine decât însăşi Ecloga izauriană [1]). In Ecloga privata aucta nu se vorbeşte nimic despre posesiune. Tot Zachariae a editat un al treilea text al Eclogii pe care l-a numit *Ecloga ad Prochiron mutata* ale cărei principii juridice nu diferă de celelalte. Are numai schimbări in text.

VII. **Legea agrară** *(ὁ νόμος γεωργικός).*

685-695.

Literatura: Dinu C. Arion: *'Le Νόμος γεωργικός' et le régime de la terre dans l'ancien droit roumain jusqu'à la réforme de Constantin Mavrocordat'*, Paris, 1929. W. Ashburner: *'The Farmers Law'* in *'The Journal of Hellenic Studies'*, XXV (1910), pp. 85-108 şi XXII (1912), pp. 68-95. J. Brissaud: *'Le régime de la terre dans la société etatiste du Bas-Empire'*. Paris. 1927. Calligas: *'Despre aservirea de pământ la Romani şi Bizantini'* = *'Περὶ δουλοπαροικίας παρὰ Ρωμαίοις καὶ Βυζαντίοις'* in *'Μελέται καὶ Λόγοι'* 1882. N. A. Constantinescu: *'Paysans et Kômai'* in *'Mélanges de l'école roumaine en France'* 1923. Idem: *'Réforme sociale ou réforme fiscale' ?* Une hypotèse pour expliquer la disparition du servage de la glèbe dans l'empire byzantin' in *'Bulletin de la séction historique de l'Académie roumaine'* 1924, pp. 94-109; Idem: *'Introduction à l'étude de la question agraire dans l'empire byzantin'* in *'Revue historique du sud-est européen'*, 1924; pp. 233-251. Ferrini: *'Edizione critica del ὁ νόμος γεωργικός'* in 'Byz. Zeitsch.' VII (1898), pp. 558-571. H. Monnier: *'De l'épibolé'* in *'Nouvelle revue historique* de droit français et étranger XVIII. Muftaciev: *'Agricultura sătească în Bizanţ'* = Selscoto zemlevladenie v Vizantija, in *'Sbornik'* (1909). Pancenco: *'Proprietatea ţărănească în Bizanţ'* = 'Krestijanskaja sobstvennostj v Vizantii' in *'Izvejstija rus. arch. instituta'* IX (1904). Platon: *'Observations sur le droit de προτίμησις en droit byzantin'*, 1906. N. Turchi: *'L'economia agricola dell' Impero bizantino'* in *'Riv. storico-critica delle scienze teologiche'* II (1906), reprodus şi in *'La civiltà bizantina'* 1915. Tsopatos: *'Pământul şi lucrătorii Tesalii'* = *Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας'* 1912. Vasilievskij: *'Legislaţia iconoclaştilor'* = Zakonodateljstvo ikonoborcev' (rusă) in *'Zurnal. min. narod. prosvjaščenija'* 1878, Nov. p. 126 şi urm. G. Vernadskij: *'Sur les origines du νόμος γεωργικός'* in *'Bizantion'* II, (1915), pp. 169-180.

---

1) VI. la fine; cfr. Zachariae, *Geschichte*, § 34.

2) Tit. XVI.

3) De ex. IX; X, 2, 3; cfr. Zachariae, *Geschichte*, § 66.

Edițiuni. Th. A d e m a e u s în ed. Exabiblului din Paris, 1540. B e a u d o i n, Paris, 1542. S c h a r d i u s, Basel, 1561. L e u n c l a v i u s in: „Juris graeco-romani tam canonici quam civilis, II, 1596, p. 256. In toate edițiile Exabiblului și a lui Heimbach din 1851 din Leiptzig. L i n g e n t h a l în „Jus graeco-romanum' IV la Ecloga ad Prochiron mutata, Leipzig, 1868, p. 121. F e r r i n i, W. A s h b u r n e r. Edițiile lui Alexe S p a n o s din 1744, 1766, 1777 etc. in neo-greacă. D. A r i o n după Fotinopol, și ms. 176 al Academiei Române. I. Z e p o s, și P. Z e p o s, „Jus graeco romanum', II, Atena, 1931, pp. 65-71.

In ediția lui Leunclavius *Legea agrară* este împărțită în 15 titluri, iar în cea a lui Heimbach din 1851 în 10 titluri, cu 97 de articole. Redacțiile cele mai vechi nu sunt distribuite în titluri, ci numai în 83 de articole, în afară de prefața compusă din 6 paragrafe.

Legea agrară *(ὁ νόμος γεωργικός)* se găsește prea adesea ori adăogată la sfârșitul manuscriselor Eclogii, numită *Ecloga ad Prochiron mutata* formând cap. XXIV și XXV din aceasta, precum și la finele oricărui manual de drept bizantin, cum este Exabiblul *(Ἑξάβιβλος)* lui Const. Armenopol din (1345).

Origina. Părerea generală, care se pare că are mai multe temeiuri, este aceia că Legea agrară a apărut în secolul al VIII-lea, fie mai înainte, fie mai târziu, decât apariția Eclogii. Ea se bazează pe mai multe fapte ; 1. Această lege se găsește ca supliment la sfârșitul Eclogii în cele mai vechi manuscrise. 2. Asemănarea sistemului de penalizare al acestor două legi este așa de surprinzătoare, încât ea se manifestă prin aceleași expresiuni. Termenul întrebuințat pentru noțiunea de judecători și felul de adresare către ei este acelaș în ambele legi (Ecloga V, 5; X, I; XVII, 47 și Legea agrară 1 § 9 și altele). 3. Dispozițiunea Legii agrare despre despăgubirea felurită pentru animalele, cari au căzut la acea muncă pentru care au fost închiriate dela stăpânul său sau la alt lucru (§ 18) este la fel cu cea privitoare la calul strein din Ecloga izauriană. Hotărârea Eclogii privitoare la punerea de foc, sau tăierea unei păduri streine, sau la focul pus în oraș (XVII, 40, 41) corespunde întocmai articolelor din Legea agrară cu privire la incendierea trestii streine, a arborilor, sau arii și snopilor (VIII, 2 și 4). In Legea agrară păstorului i se fixează pedeapsă variată după instrumentul cu care a bătut sau a orbit vreo vită din turma sa (III, 7). La fel găsim în Eclogă pedepse variind după instrumen-

tul întrebuinţat la uciderea omului (XVII, 47). Uneori ambele legi se complectează reciproc. În Eclogă se prevede pedeapsă când un bou sau berbec va ucide în luptă pe altul (XVII, 9); iar în Legea agrară se găseşte pedeapsa tăierii mânii când se găseşte în pădure un bou pe care tăindu-l, îi ia carnea (VI, 4). Dacă sunt unele deosebiri între aceste două legi, ele se atribuie caracterului specific al dreptului ţărănesc din Legea agrară. De aici reiese şi concluzia că Legea agrară ar fi contimporană cu Ecloga, sau ar trebui fixată mai târziu. În ori ce caz *ὁ νόμος γεωργικός* este un monument legislativ al epocii izauriene.

După coprins *ὁ νόμος γεωργικός* este un cod de poliţie sătească. El vorbeşte despre tot felul de furturi: furt de pădure, de roade de pe câmp, de prin grădini, despre delictele păstorilor şi pagubele animalelor. Aci se repetă, cu schimbări mai mari sau mai mici prescripţiunile din legislaţia lui Justinian (interdictum de arboribus caedendibus), introducându-se ici şi colo noi principii originale. Aceste noi principii aparţin situaţii proprietăţii săteşti bizantine din sec. al VIII-lea.

Nicăeri nu se surprinde colonatul roman (robia), existent dela Constantin cel mare la Justinian. Despre lucrătorul legat de pământul pe care-l munceşte, nu se vorbeşte de loc, cum nici despre patronatul (patrocinium) marilor proprietari. Iconoclasmul nu-i amintit în niciun articol. Munciitorii sunt liberi să treacă de pe o moşie pe alta. Pe lângă ţăranii, cari muncesc pământ strein, Legea agrară cunoaşte şi ţărani, proprietari de pământ. Ceia ce-i mai caracteristic este faptul că acest monument legislativ coprinde indicaţiuni de administraţiune în comun şi de proprietate în obşte pe care o au ţăranii liberi. Tot pământul, afară de cel pe care este aşezată casa şi grădina, este socotit ca proprietate a întregei obşti *(κοινότης τοῦ χωρίου)*. Membrii acestei obştii *(χωρῖται)* trăesc în tovărăşie ca membrii unei societăţi în legătură cu folosirea generală şi parţială de produsul muncii lor. Când locuitorul unui sat oarecare găseşte un loc potrivit în centrul pământului obştesc pentru a construi o moară, ceilalţi membrii ai obştii, nu numai că pot ridica pretenţiuni asupra locului, care aparţine întregei obştii, dar au dreptul, plătind cheltuelele, să se facă coproprietari[1]) *(κοινωνοί)*

1) *Ο' νόμος γεωργικός*, X. 6; cf. Ecloga ad Prochirom mutata XXV, 20 şi 21.

ai însăşi morii. Ori când există posibilitatea împărţirii pământului obştii, ceia ce se numeşte *μερισμὸς* sau *μερισία* şi atunci fiecare îşi primeşte lotul său (*μερίς* sau *σκαρφίον*) sau locul său (*τόπος*), devenind stăpânul (*κύριος* sau *δεσπότης*) independent al bucăţii aceleia de pământ, câmp sau vie care i s'a cuvenit la partaj. Se pare, că izlazurile pentru păscutul vitelor rămâneau în stăpânire deavalma. Principiul partajului rămâne neclar în Legea agricolă, deşi izvoarele de mai târziu admit atât egalitatea loturilor, cât şi plătirea impozitului de obştea întreagă după egalitatea loturilor, pe care impozit înainte îl plătiau individual [1]). Dacă la partaj se face nedreptate vreunui membru, atunci aceea împărţeală se strică [2]). Ţăranul îşi cultivă singur lotul său cu ajutorul robilor sau îşi dă câmpul sau via sa în arendă altuia ca să o lucreze in jumătate. Acest fel de a lucra in jumătate se numeşte *ἡμισειαστής* (in neogracă *μεσιακάρης*, *[η]μισυαρικός*). Ţăranul stăpân definitiv al lotului său se poate împotrivi întrării unui al treilea peste dânsul. Dacă îngădue altuia să cultive pământul pe care a crescut pădure (*ἔνυλον χώραν*) trebue să-l lase să se folosească de roadele muncii lui în curs de 3 ani şi numai după trecerea acestora el poate cere lotul său de pământ [3]). Dacă în lipsa proprietarului unui pământ, cineva zideşte ceva sau plantează vie, după întoarcerea sa el trebue să se împace cu un echivalent ca o arendă pentru lotul de pământ (*αντιτοπία*) [4]) Impozitul se plătea de către obşte, dacă ea nu era împărţită; iar dacă ea se împărţea, el se plătea de toţi împreună [5]).

Principiul libertăţii depline a ţăranului de a trece de pe o moşie pe alta şi cel al stăpânirii pământului în obşte a pătruns în societatea bizantină din lumea slavă, care acum luase contact strâns cu cea dintăi. Din prima jumătate a secolului al VII-lea mase mari de populaţiune slavă străpung în hotarele imperiului bizantin, ocupând locuri părăsite de populaţiunea fugită dinaintea lor. In acest fapt vedem naşterea principiului

1) Zachariae *Geschichte*, pag. 237. *Πεῖρα* XXXVII, 1, 2 şi *Sententia Cosmae* in *Leunclavius. Ius Graecorum*. I, 167.

2) *Ο' νόμος γεωργικός* 1, 8; cf. *Sententia Cosmae*.

3) *Ο' νόμος γεωργικός*. I, 12.

4) Ibidem, X, 1, 4.

5) Ibidem, I, 13, 14.

libertății țăranului de a trece de pe o moșie pe alta nesupărat, apărând și obiceiul de a stăpâni pământul în obște. De aceia, Legea rurală apare ca un Statut creiat sub influența slavă, dând naștere la elaborări și traduceri ale ei.

Legea rurală în literatura juridică sârbă.

Intr'un sbornic (colecție) de articole legiferatoare, cari se găsesc în manuscrise formate din textul Zaconicului lui Ștefan Dușan și al unui Nomocanon, se găsește o lege cu două variante: una mai scurtă și alta mai desvoltată. Cea dintăi este formată din 33 de articole, cari alcătuesc 10 capitole cu titlul de *„Legea binecredinciosului și de Hristos iubitorului împărat Justinian"*. Iată cele 10 capitole: 1) Despre *înscriere.* 2) Despre *adulter.* 3) Despre *vindere și cumpărare.* 4) Despte *vii și câmpii.* 5) Despre *lucrători.* 6) Despre *zaloage.* 7) Despre *furt.* 8) Despre *repetire.* 9) Despre *femei.* 10) Despre *împărțirea pământului.* Ar părea că materialul acesta este o complectare a Zaconicului lui Ștefan Dușan, cu toate că unele sunt articole din Eclogă. Mai mult de 10 dispoziţiuni sunt împrumutate din Legea rurală (tot capitolul IV și V). In cap. III găsim o dispoziţiune importantă despre dreptul de răscumpărare luată din Novela lui Const. Porfirogenetul din 922. Articolele luate din Eclogă (28 și 31) se referă unul la furtul din biserică (comp. Ecloga, XVII, 15) altul la moștenirea soții după bărbat (Ecloga II, 4).

De aici se vede că această colecție de legi s'a închegat pe pământul sârbesc din diferite izvoare bizantine. Tot de aici putem scoate concluzia că tot în hotarele vechei Sârbii s'au păstrat Ecloga cea abrogată de Vasile Macedoneanul și Legea rurală. Aceasta se mai dovedește și prin aceia că s'a luat din Eclogă articolele despre moștenire a văduvei, cari n'au intrat în Prohiron. Iată în ce chip elementul juridic bizantin a înfluențat statele slave din Balcani. Cuvintele grecești ca: дїатаксн, прикїа și номикъ pe cari le găsim în Legea lui Justinian dovedesc că-i mult mai veche decât sec. XIV-lea când a apărut Zaconicul lui Ștefan Dușan.

Legea rurală în literatura juridică rusă.

Manuscrisul Cormcii numită Cormcie a lui Efrem, (No. 227, din biblioteca sinodală din Moscova), atribuită veacului XI—XII, care se soco-

tește cel mai vechi ms. de Nomocanon are la finele lui Legea rurală și pe cea marină *(ὁ νόμος ναυτικός)*. După *ὁ νόμος ναυτικός* este așezată și Legea lui Vasile, Constantin și Leon, adică Prohironul, pe care-l găsim și în alte Cormcii. Cormciea aceasta, numită a lui Efrem, a fost copiată într'o vreme mai târzie. Manuscrisul de la m-rea Solovețchi, (odinioară la Academia spirituală din Cazan) a fost copiat identic după cel dintăi, în secolul al XV. Multă vreme această lege a fost cunoscută sub numele de Legea despre lucrările rurale (Оуставъ о земскиχ дѣлахъ) a fost cunoscută ca lege a lui Iaroslav cel înțelept, pe când în realitate este Legea rurală despre care vorbim, care-i tradusă din limba greacă. Ediția lui Simion Bașilov de la Academia de științe rusă din 1768 (St. Peterburg) este făcută după un ms. dăruit ei în 1746 de cancelaristul Popov al eparhii Ustinjscaja. Acest ms. este scris în sec. XVII și coprinde Sudebnicul (1497) lui Ivan Vasilievič și apoi legile din cărțile lui Justinian. Ele încep cu o prefață care nu-i altceva de cât partea ultimă a prefeței Eclogii puțin schimbată. Textul acesta slav în loc de 97 articole are 83.

Părerea lui B. A. Pancenko și a lui M. W. Ashburner asupra datei apariției Legii agrare.

Asemănarea articolelor din Ecloga și legea rurală se explică, zice Ashburner, prin isvorul comun de unde au fost scoase amândouă, carei legislația lui Justinian. Comparând celelalte pasagii unele cu altele, ele nu sunt așa de asemănătoare cum s'ar părea la prima vedere. Pancenco crede că ar fi apărut în sec. VI—VII. Legea rurală are în frunte pe împăratul Justinian pe care, când am vorbit despre Eclogă, nu l-am confundat cu cel din 727—765, căci am avut destule elemente de deosebire. Acum Legea rurală se deosebește cu totul de legislația lui Justinian. Mai avem însă un alt Justinian *ὁ Ῥινότμητος*, (cu nasul tăiat), care a stăpânit de două ori in Bizanț 685—695 și 705—711. În prima lui stăpânire a avut loc sinodul ecumenic zis Trulan sau Quinisext, așa de important pentru biserica orientală. In fruntea canoanelor acestui sinod se citea în evul mediu dedicația: *Împăratului Justinian cel pios și iubitor de Hristos (Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ φιλοχρίστῳ βασιλεῖ Ἰουστινιανῷ)*. Acest sinod uneori era designat prin simplul nume al acestui Justinian *(σύνοδος ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ)*. Acest Justi-

nian, legislator şi patron al canoanelor bisericii era destul de important ca prin numele său să proteagă şi să facă populară Legea rurală. Noi trebue să punem apariţia Legei rurale în prima lui domnie 685—695 când a avut loc şi sinodul ecumenic, iar nu în a doua când acest împărat nu se gândea decât la revanşă.

O lege asupra căreia trebuia să se răsfrângă influenţa slavă a putut să fie creiată în Bizanţ mai degrabă la finele secolului al VII-lea decât în al VIII-lea, fiindcă tocmai în vremea aceasta pătrunde valul de slavi în Peninsula balcanică. Această influenţă se explică prin existenţa celor două principii ale populaţii slave: libera trecere a ţăranului de pe o moşie pe alta şi viaţa în obşte.

Cercetarea şi compararea vieţii agricole rurale dela cele două popoare cu textul legii ne dau concluzia care ne face să militâm spre teza lui Pancenco şi Ashburner [1]).

Coprinsul. Legea agrară, după Armenopol din ed. lui Gustav Ernest Heimbach dela 1851, este împărţită în X titluri cu 96 articole, precedate de o prefaţă cu 6 paragrafe. Iată-le: Prefaţa *προοίμιον*, 6 par. I. Despre lucrători = *περὶ γεωργῶν*, cu 25 art. II. Despre furt = *περὶ κλοπῆς*, cu 13 art. III. Despre păstori = *περὶ ἀγελάριων*, cu 7 art. IV. Despre paguba animalelor = *περὶ πραιδᾶς ζωῶν*, cu 8 art. V. Despre pagubă = *περὶ ζημίας*, cu 4 art. VI. Despre uciderea animalelor = *περὶ φόνων ζωῶν*, cu 12 art. VII. Despre arbori = *περὶ δενδρῶν*, cu 6 art. VIII. Despre incendiu = *περὶ ἐμπρησμοῦ*, cu 6 art. IX. Despre robi = *περὶ δουλῶν*, cu 5 art. şi X. Despre clădirile noi = *περὶ καινοτομιῶν*, cu 11 art.

Legea rurală în legislaţia veche românească. In „*Cartea de învăţătură*“ (1646) a lui Vasile Lupu această materie se găseşte chiar la început, sub titlul: „*Pravile tocmite alese, scoase pentru toţi lucrătorii pământului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiţi şi pentru păstori, arătând împreună tuturor giudeţul şi certarea ce li se va da fieşcăruia după deala sa, cari vor îubla cu nedreptate*“. Pe când în ‚*Indreptarea legei*‘ (1652) a lui Matei Basarab este

1) G. Vernadskij: ‚*Sur l'origine de la loi agraire byzantine*‘ in „*Byzantion*“ II, 1925, pp. 169-180.

coprinsă dela glava 294-311, fiecare glavă având diferite titluri ca: ‚*Pentru plugariu de va avea vre-o țarină fără de voia celuia ce a cui iaste*' sau: ‚*Pentru cela ce va lua boul să lucreze fie ce și va muri, și pentru moara căria cumu-i cură apa*' etc. In anexa comparativă pe care o dăm mai jos se arată marea apropiere dintre cele două traduceri. Aceasta înseamnă că traducătorul Pravilei lui Matei Basarab a cunoscut traducerea Pravilei lui Vasile Lupu și nu a făcut decât să copieze traducerea lui Eustratie logofătul din Moldova, schimbând numai anumite expresiuni. Prin aceasta s'a dat textului muntean o limpezire vădită de stil, făcând să dispară asperitățile de limbă din textul moldovean. Dovada aceasta înlătură părerea lui A. D. Xenopol, care credea că Pravila lui Matei Basarab a existat înaintea celei a lui Vasile Lupu.

Din „*Carte românească de învățătură de la Pravilele Împărătești*" din *1646*. (Moldova).

10. Doă sate de vor avea svadă pentru hotarul sau pentru pămănturi, acolo să socotească giudețele să facă direptate să dea acel loc pentru carele să pricesc, acesta să-l dea celora ce să va afla că l-au ținut mai multă vreame, alegând când va fi hotar bătrăn, ținerea cea veche aceia biruiaște, cum s'are zice cum să va afla c'au ținut cei denveci așa să rămăe neclătit [1].

1) Ediția lui I. Bujoreanu, III, 1885, pag. 6.

Din „*Îndreptarea Legei*", *1652*. (Muntenia).

10. Doă sate de vor avea *ceartă* pentru hotarul, sau pentru pămănturi, *atunci* acolo *trebue* să socotească judeațele să facă dreptate, să dea acel loc pentru carele se pricesc, *acela* să-l dea celora ce se va afla că l-au ținut mai multă vreme, *fără numai* când va fi hotar bătrân ținerea cea veche aceia biruează, cum *se* va afla c-au ținut cei de veaci, așa să rămâe *neclintită* [1].

1) Ediția lui I. Bujoreanu, III, 1885, pag. 255. Cuvintele în cursiv arată singurele schimbări față de textul moldovean.

Un text cu oarecari variante găsim și în textul grec al Legiuirii lui Mihail Fotinopolos din 1765 (Muntenia). In sec. XVIII-lea au circulat și alte traduceri românești [1]. In cea dintăi, după fiecare titlu, urmează ‚*pricina întăia*' ; iar în cea de a doua ‚*vina întâia*'.

1) Dinu C. Arion: „*Le* „*Νόμος γεωργικός*" *et le régime de la terre dans l'ancien droit roumain jusqu'à la réforme de Constantin Mavrocordat*". Teză de doctorat, Paris, 1929.

VIII. **Legea maritimă** *(Οἱ ναυτικοὶ νόμοι ἢ ὁ ναυτικός νόμος τῶν Ῥοδίων)*. 717—741.

Literatura. W. Ashburner: *,Νόμος Ῥοδίων ναυτικός, The Rhodian Sea Law edited from the manuscripts'* Oxford, 1909; recenzia cu contribuţiuni originale de Brandileone in *„Byz. Zeits"* XXIII (1914-1919), pp. 253-260. Şt. Gr. Berechet: *,Dreptul bizantin şi influenţa lui asupra legislaţii vechi româneşti'* Iaşi. 1930-81, pp. CX-CXVI. H. Kreller: *,Lex Rhodia-Untersuchungen zur Quellengeschichte des römischen Seerechts'* in *,Zeitsch. f. das gesamte Handelsrecht und Konkursrecht'* LXXXI, Stuttgart, 1921, pp. 257 urm. W. Fischer: recenzie asupra lucrării lui Ferrini şi Mercati *,Basilicorum Supplementum'* in *,Byz. Zeitz.'* VIII (1899), pp. 163-190. R. Dareste: *,La „Lex Rhodia"* in *,Nouvelle revue historique de droit français et étranger'* XXIX (1905), pp. 429-448; apoi retipărit în *,Nouvelles études d'histoire du droit'* III serie, 1906. Paris. pp. 93-132. I. Peretz: *,Curs de drept bizantin'* partea I, 1910, pag. 42. G. L. Perugi: *,I codici giuridici di Grottofferata: La legge dei Rodii'* in *,Roma e l'Oriente'* 1914. pp. 9-22, 24-88 şi 140-154. Zachariae: *,Geschichte des griechisch-römischen Rechts'* ed. III, Berlin, 1892, § 72 pp. 213 urm. şi 315 urm. Σ. Σημίτου: *,O pagină de istorie a dreptului maritim elen'* = *Σελὶς ἱστορίας τοῦ 'ελληνικοῦ ναυτικοῦ δικαίου*, in *,Θέμις'*, IV, Atena, (1894), pp. 370 urm.

Ediţiuni. S. Schardius în Basel la 1561. Leunclavius: *,Jus graeco romanum'* II, 1596, pp. 265 urm. Pardesus: în *,Collection des lois maritimes anterieures au XVIII siècle'*, Paris, 1828, I, pp. 233 urm. şi 258 urm. Heimbach: in *,Basilicale'*, Leipzig, 1850, V, pp. 119 urm. (adică cartea LIII tit. 8. Zachariae: in *,Ecloga ad Prochiron mutata'* tit. 40 (în *Jus graeco romanum*, IV, 1865, Leipzig) pp. 162 urm. Idem in *,Synopsis Basilicorum'* (J. G. R, V, Leipzig, 1869). pp. 150 urm. Ferrini-Mercati in ,Editionis Basilicorum Heimbachianae Supplementum alterum', Leipzig, 1897, pp. 108 urm. şi (din care şi I. Zepos a retipărit legile maritime în ediţia sa greacă a Basilicalelor, Atena, 1912, V, pp. 159 urm., ed. II), Dareste in *,La lex Rhodia'* in *,Nouvelle revue historique du droit'*, XXIX, (1905), pp. 429 urm. şi in *,Études d'histoire du droit*, III serie, Paris, 1906, pp. 93 urm. W. Ashburner: *Νόμος Ῥοδίων ναυτικός, The Rodian Sea-Law edited from the manuscripts*, Oxford, 1909. I. Zepos şi P. Zepos: *,Jus graecoromanum'*, II, pp. 93-103, Atena, 1931.

Cea mai veche lege maritimă greacă se numeşte Legea maritimă rodiană. După slăbirea Grecilor prin victoria Macedonenilor, stăpânirea asupra mării elene trecu dela urmaşii lui Alexandru cel mare la locuitorii din insula Rodos. Această putere o ţinură Rodienii vreme îndelungată şi sub protectoratul imperiului roman. Mai mulţi scriitori ca Cicero şi Strabo o laudă. Cicero e cel dintâi care vorbeşte despre ea în discursul său

intitulat *'Pro lege Manilia'* 18; *'Rhodii . . . . quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit'*. Cel de al doilea a cunoscut înflorirea acestei puteri navale a Rodienilor sub stăpânirea lui August. El laudă regulamentele privitoare la poliţia mării, cari au fost adoptate de toate porturile de comerţ (Strabo XIX, 2, 5). Aceste regule au fost aplicate şi de Roma, care după datina ei veche politică, menţinea orice legi a popoarelor pe care le supunea, corijându-le numai când cerea nevoia şi însuşindu-şi-le când găsea ceva bun întrânsele. August a confirmat această lege a Rodienilor printr'un rescript. Impăratul Antonin Piul (138-161) a răspuns la un memoriu a lui Eudemon, patronul unei corăbii greceşti, naufragiate lângă insula Icaria, când funcţionarii fiscului puseseră mâna pe resturile acestei corăbii, socotindu-le aparţinătoare împăratului ca bunuri vacante şi fără stăpân, printr'un rescript: *'Eu sunt stăpânul lumii şi deci şi marea are o lege maritimă a Rodienilor, atâta vreme cât ea nu este contrarie nici unei legi dată de mine. Astfel a judecat divinul August'*. Un jurisconsult, Volusius Maecianus, autorul unei lucrări asupra Legei rodiene, din care nu ne-a rămas decât un fragment intrat în Digeste, unde alcătueşte legea 9 cu titlul *'De lege rhodia de jactu'* (XIV, 2). Un alt jurisconsult numit Julius Paulus, sub Alexandru Sever (222-235), a amintit despre Lex Rhodia în *'Sententiae'*-le sale în cartea II, cap. 7, sub rubrica *'Ad legem Rhodiam'*. Dispoziţiunea principală din această lege era ca toţi încărcătorii să contribue la despăgubirea pierderii mărfurilor aruncate în mare sau a catargurilor sfărâmate pentru salvarea navei ameninţate de furtună. Pentru ca această contribuţiune să aibă loc, se cere ca nava şi mărfurile rămase pe ea să fie salvate. Dacă nava şi încărcătura au perit, contribuţiunea poate cu toate acestea să fie procurată prin lucrurile, cari deşi aruncate pentru salvarea comună, au fost regăsite de scafandrii. Aceste trei fraze au fost inserate în Digeste sub aceiaşi rubrică caşi textul jurisconsultului Volusius Maecianus: 'De lege Rhodia de jactu' în cuvintele următoare: *'Paulus libro secundo sententiarum. Lege Rhodia cavetur ut si levandae navis gratia jactus mercium contributione sarciatur quod pro omnibus datum est'*.

Pe la mijlocul veacului al VIII-lea Lex Rhodia apare iarăşi în istorie. De data aceasta nu mai avem de a face cu un

singur text, ci cu o carte specială sau o colecţie, pe care istoricii-jurişti o atribue tot lui Leon Izaurul (717-741). Această colecţie coprinde vre-o 50 articole dintre cari unele sunt împrumutate din Digeste şi din Codul lui Justinian. Nu am putea răspunde la întrebarea dacă această carte este o lege privată sau oficială. Totuşi putem confirma că ea a avut o mare însemnătate, fapt care se vede din numărul cel mare de còpii, aflătoare mai prin toate bibliotecile europene. Textul lor este greu de asemănat unul cu altul, fiind stricat prin felurite glose şi interpolaţiuni. Din această pricină niciun editor nu a reuşit să ne dea un text complect şi înţeles, nici chiar M. Pardessus în *‚Collection des lois maritimes‘* vol. I, 1828 şi vol. I, ed. 1847, Paris. Cele mai bune manuscrise sunt: cel din biblioteca ambrosiană din Milan cu No. 68, care pare a fi din secolul al XI-lea, de oarece limba lui este din epoca aceia. Mercati, bibliotecarul bibliotecii ambrosiene, descoperind şi descifrând codex-ul rescriptus al cărţii LIII-a din Basilicale, a dat în cartea publicată în 1897 la Leipzig—Milano [1]) variantele ms. 68, reconstituind textul legii rodiene, făcându-l pe cât este posibil destul de inteligibil. Legea aceasta maritimă ne dă un nou sistem, pentru că înlocueşte *Acta exercitoria* printr'un regim de asociaţie şi asigurare mutuală între persoanele interesate într'o călătorie pe mare.

La legea Rodiană se mai adaogă încă 19 articole, cari se constată că vin din aceiaşi sursă şi găsite de Mercati în acelaş codex rescriptus caşi în cartea LIII-a din Basilicale. Aceste 19 articole sunt interesante prin aceia că ele stabilesc partea proporţională, atât pentru pierdere, cât şi pentru câştig, ce se cuvine fiecărei persoane cointeresată pe o corabie. Tot aici mai găsim şi dispoziţiuni de o dată mai recentă cum este aceia că în caz de furt săvârşit pe o corabie, patronul şi călătorii se vor justifica prin prestare de jurământ pe sf. Evanghelie. Aceste dispoziţiuni se pot socoti ca glose sau note marginale adăogate mai târziu. In unele manuscrise găsim şi un prolog al legii rodiene, unde se întâlneşte rescriptul lui Antonin Piul cu fabule fără nici o bază, care se găsesc în ediţia lui Pardessus.

---

1) Mercati şi Ferrini: *‚Editionis Basilicorum Heimbachiane: Supplementum alterum‘* pp. 109-120.

Imprumuturile Statutelor orașelor dalmatine din legea maritimă rodiană.

După căderea imperiului de Apus odată cu regatul Ostrogoților, Italia cu provinciile legate de ea trece la Imperiul de Orient. Comunitățile dalmatine în curgerea secolelor VI-XI-lea trebuiră să recunoască autoritatea împăraților bizantini. Tocmai aceasta este vremea înfloririi legii maritime rodiene. Ea fu primită de toate orașele de pe coasta adriatică ale căror statute împrumutară din această lege părțile cele mai importante. Iată câteva din ele:

a). In caz de avarie adusă încărcăturii de furtună fără ca patronul să fie vinovat, răspunderea pentru pierdere o are corabia. Astfel zice și Statutul de Lissa în V, 1: *„navilium vel lignum totum illud damnum teneatur emendare"* [1]).

b) Pierderea uneltelor, catargurilor și ale altor obiecte de pe corabie este socotită ca o avarie comună [2]).

c) Niciun om din echipaj nu poate să părăsească corabia fără îngăduirea patronului. Infractorul va plăti 15 livre ca amendă din cari jumătate pentru comunitate și jumătate pentru corabie *„cujus poenae medietas sit communis et alia navilii"*.

In Statutul Ragusei din 1272 orice pagubă adusă de furtună mărfurilor sau obiectelor de pe corabie se socotește ca o avarie comună, care trebuie reparată cu cheltuiala corăbii. Sclavii îmbarcați au loc determinat pe care și-l păstrează chiar când dezertează sau se îmbolnăvesc ori sunt făcuți prizonieri. Se zice că acest loc călătorește sau lucrează pentru ei până la sfârșitul călătoriei. Marinarii se angajează, în deobște, separat de aceasta, uneori chiar și la un salariu precizat [3]) Cele 67 capitole, cari formează cartea VII-a se pot cita în întregime.

Se observă, că în Statutele dalmatine ca și în legea bizantină regula generală este asigurarea mutuală. Contractul este subînțeles și obligatoriu.

Ideile principale din această lege sunt următoarele:

1. Despre furturile săvârșite pe bord sau de echipaj.
2. Despre certuri și răniri și despre pedepsirea lor.
3. Întreruperea călătoriei prin schimbarea drumului.
4. Despre aruncarea în mare.

---

1) *„Statuta communitatis Lesinae"* Venetiis 1643. Acest statut este alcătuit în 1331.

2) Ibidem, V. 2. 3) Statutul Ragusei, VII, 18 și 19.

5. Despre răspunderea încărcătorilor,
6. Despre depozitarea obiectelor prețioase în mânile patronului.
7. Despre persoanele părăsite în drum.
8. Despre imprumuturi maritime.
9. Despre inchirieri și arvună.
10. Despre asociațiunea între corăbii.
11. Despre răspunderea greșelilor.
12. Despre contribuțiunea pentru avarii.
13. Despre salariul oamenilor din echipaj.
14. Despre salvarea lucrurilor și mărfurilor.

Inaplicabilitatea ei în trecutul românesc. Țările românești, neavând în trecut eșire la marea Neagră, nu au avut nevoie de a întrebuința această lege. Surplusul produselor noastre era dus la Constantinopole pe corăbii turcești sau pe jos, pentru îndestularea nevoilor curței imperiale și restul se vindea și altor țări. Comerțul nostru consta în schimbul ce se făcea cu țările vecine.

IV. Legea militară (*Ὁ νόμος στρατιωτικός*).

In epoca izauriană.

Literatura. F. Aussaresses: ,*L'armée byzantine à la fin du VI siècle d'après le Strategikon de l'empereur Maurice*' Bordeaux, 1909. rec. în ,*Byz. Zeitsch.*' XIX (1910), pp. 551 urm. W. Ashburner vezi la edițiuni. G. Gyomlay: ,*Tactica lui Leon ca izvor al istorii ugriene*' com. la Academia de științe din Budapesta. 1902. M. Mitard: ,*Études sur le regne de Léon VI*', in ,*Byz. Zeitsch.*' XII, (1903), pp. 439 urm. K. Schenk: ,*Kaiser Leons III Walten im Inneren, 2 Anhang Leons III Urheberschaft der Tactica*' în ,*Byz. Zeitsch.*. V, (1896), pp. 298 urm. și W. Pocz in ,*Byz. Zeitsch.*' VI, (1897), pp. 587 urm. 589 și VIII (1899), pp. 508 urm. Zachariae: ,*Zum Militärgesetz des Leo*' în ,*Byz. Zeitsch.*' II, (1893), pp. 606 urm.

Edițiuni. S. Schardius, Basel, 1561. Leunclavius in J. G. R. II, 1596, pp. 219 urm. Zachariae ca tit. XXXIV din Ecloga ad Prochiron mutata în J. G. R. IV, Leipzig, 1865, pp. 138 urm. Idem in J. G. R, V, Synopsis Basilicorum, Leipzig, 1896, pp, 598 urm. Idem: ,Wissenschaft und Recht für das Heer von 6 bis zum Anfang des 10. Jahrhunderts' in ,Byz Zeitsch.' III (1894), pp. 450 urm. Ant. Monferratos: ,Ecloga Leonis et Constantini cum appendice', Athena, 1889. pp. 55 urm. luată din Basilicale cartea LVII, tit. 1. W. Ashburner: ,The Byzantine Mutiny Act.' in ,The Journal of Hellenic Studies' XLVI (1926), London. pp 80 urm. El. Korzenszky: ,Leges poenales militares' Budapest, 1931, in ,Egyetemes Philologiai Közlöny, 1930 évi VII-X. számából. I. Zepos și P. Zepos: ,*Jus graeco romanum*', Atena, 1931, II, pp. 75-89.

O' νόμος στρατιωτικός, legea militară, numită cu alte cuvinte *„ποινάλια περὶ στρατιωτικῶν καταστάσεων“* adică *pedepsele privitoare la gradele militare*, este alcătuită din două părţi: întâia este numită de savantul Zachariae: *'ἐκ τοῦ Ρούφου καὶ τῶν τακτικῶν — din Rufu şi din tactice*, având 17 paragrafe; iar a doua are inscripţia: *'ἐκ τοῦ αβ' βιβλίον τῶν διγέστων τίτλος ιέ = din cartea 12-a a Digestelor titlul 15*, coprinzând 50 paragrafe, pe când titlul al 51-lea poartă inscripţia: *περὶ στρατιωτικῆς καταστάσεως 'ἐκ τοῦ ξδ' τίτλου τοῦ δ' βιβλίου=despre condiţiunea militară din titlul al 64-lea al cărţei a 4-a.*

Aceste legi militare sunt o culegere făcută din titlurile Digestelor, Eclogă şi alte izvoare. Ele conţin sancţiuni penale pentru delictele comise de militari, cum sunt: răzvrătirile, turburările, nesupunerea, fuga, dezertarea şi alte fapte rele.

Pedepsele cari se aplică sunt foarte aspre şi cea mai frecventă este pedeapsa cu moarte. Expresia *„κεφαλικῶς τιμωρεῖται“* = a pedepsi cu depeapsa capitală, revine foarte des. Violarea cu forţa a unei fecioare este pedepsită cu tăerea nasului [1]).

Indicaţiuni de întrebuinţarea ei în trecutul nostru românesc.

Oastea veche românească a fost alcătuită pe aceleaşi baze ca şi cea bizantină şi caşi oricare armată a evului mediu. Pedepsele infractorilor militari se aplicau în deobşte în timp de pace. Se pare însă că în epoca fanarioţilor, când din armata românească din vremurile de vitejie rămăsese numai o amintire, s'ar fi aplicat această lege, pentru elementele militare de pază a Domnului fanariot şi curţii sale. La aceasta pare că ar face aluzie *„Pravilniceasca condică“* = *Συνταγμάτιον νομικόν*, când zice *„pentru că pravilele ostăşeşti numai pricini ostăşeşti judecă şi cercetează“* [1]) = *'ἐπειδὴ οἱ στρατιωτικοὶ μόνον τὰς στρατιωτικὰς αἰτίας κρίνουν καὶ ἀνακρίνουν* [2]).

Procesele acestea intrau în competinţa vel spătarului,

---

1) *„Pravilniceasca condică“* ed. Şt. Gr. Berechet, Chişinău, 1930 pag. 123.

2) Ibidem, pag. 29.

1) Zachariae in *„Geschichte des grichisch-römischen Rechts“*, Berlin. 1892, ed. III, § 72 dă dovezi că şi această lege caşi Legea navală aparţine epocii izauriene.

Perioada II-a legislativă

X. Epoca macedoneană.

867—911.

Literaturs. I. Andreev: ‚*Meritele dinastii macedonene pe terenul legislaţii şi literaturii*' in ‚*Bogoslovskj Vjestnik*', 1896, fasc. pe Oct. pp, 24-43. Mitard: ‚*Etudes sur le régne de Léon VI*' in ‚*Byz. Zeitsch.*', XII, 1903, pp. pp. 683-594. Albert Vogt: ‚*Basile I Empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IX siècle*', Paris, 1908, rec. de Bréhier în ‚*Byz. Zeitsch.*', XIX (1910), pp. 160-165. N. A. Bees: ‚*Eine unbeachtete Quelle über die Abstammung Kaisers Basilleios I des Mazedoniers*' in ‚*Byz.-Neugr. Jahrbücher*', IV. 1923, 76.

Progresul ştiinţei dreptului a fost reţinut în loc din cauza frământărilor provocate de iconoclasm până la 785 când a avut loc soborul al doilea de la Niceia. Impăraţii bizantini erau ocupaţi cu discuţiile teologice, cari erau amestecate cu cele ale principiilor politice. Abia sub stăpânirea lui Mihail III Beţivul (*ὁ μεθυστής*) 842—867, mulţumită activităţii cesarului Barda au sosit vremuri mai bune pentru ştiinţă în general. Acesta n-a cruţat nicio muncă pentru ridicarea prestigiului şcoalelor, cari işi pierduseră ori ce însemnătate. Mulţumită lui găsim în epoca lui Vasile I Macedoneanul o înflorire a şcoalelor şi prin ele a ştiinţei dreptului.

In a doua jumătate a secolului al IX-lea Ecloga nu se mai bucura de vechea ei trecere din cauza urii nutrită faţă de împăraţii iconoclaşti.

Pentru acest motiv juriştii şi-au îndreptat privirile din nou către legislaţia lui Justinian, care în afară de Novele, nu se mai bucura de vechea ei autoritate în faţa instanţelor de judecată. Intrebuinţarea acestei legislaţiuni justinianee întâmpina în practică multe greutăţi. Ea nu se mai aplica în textul original. Locul Instituţiilor, Digestelor şi Codexului era ocupat de traducerile greceşti şi comentariile făcute de jurişti din vremea lui Jus-

tinian şi imediat după moartea lui. Afară de aceasta, cu elaborarea unuia şi acelaş izvor s'au ocupat mai mulţi jurişti din care pricină se întâlneau contradicţii în lămuririle şi expunerile unor chestiuni de drept. De aici se ridicau în practică multe greutăţi în aplicarea principiilor juridice. Se îngăduia intrebuinţarea şi altor comentatori, astfel că se întâmplau cazuri când părţile în litigiu pentru întărirea spuselor lor se rezemau pe autoritatea celor mai diferiţi comentatori, cari puteau să tâlcuiască chestiunea juridică respectivă în cel mai variat chip, fapt care ducea la cele mai încurcate neînţelegeri. Aceste neînţelegeri creiau situaţiuni înaintea suirii pe tron a lui Vasile I Macedoneanul analoage cu situaţiunile nespus de grele dinaintea lui Justinian I.

O altă greutate în aplicarea elaborărilor greceşti a legislaţii justinianee o forma acele expresiuni şi termeni latineşti, pe cari comentatorii greci din sec. al IV-lea le-au introdus în lucrările lor fără nicio schimbare. Aceste expresiuni şi termeni nu puteau fi înţelese în sec. al IX-lea, când limba latină de mult începuse să iasă din întrebuinţare la instanţe.

Aplicarea dreptului justinianeu era îngreunată din cauza materialului răspândit prin cele patru coduri. Pe lângă greutatea căutării unei chestiuni, lucrul se complica şi mai mult din pricina deselor contraziceri în prescripţiile acestor patru coduri.

O probă elocventă, cât de mult se simţea nevoia în practica judecătorească de o asemenea lucrare, care să deslege şi să limpezească atâtea chestiuni controversate, găsim în opera intitulată „*Cartea despre lămurirea contrazicerilor* = Βιβλίον περὶ ἐναντιοφανειῶν“.

Şi, în sfârşit, legislaţia lui Justinian cuprindea multe chestiuni juridice, cari odată cu promulgarea Novelelor de mai târziu au fost, sau înlocuite cu totul, sau schimbate, ori învechite prin trecerea vremii.

Caracterul reformei legislative a lui Vasile I Macedoneanul şi Leon VI cel înţelept.

Trista situaţiune a legislaţii pe care a găsit-o Vasile I Macedoneanul (867—886) l-a silit să se gândească la o reformă—chiar dacă şi orgoliul îl împingea la aceasta pentru a umbri gloria lui Justinian—urmărind trei scopuri:

a) Voia să înlocuiască legile vechi neutilizabile; b) doria

să înlăture toate controversele din vechile legi, rămase în vigoare, pentru care intenţiona să alcătuiască o ‚*Curăţire a legilor vechi* = Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων; c) pentru a uşura studierea principiilor de bază ale dreptului, închegă un ‚*Rezumat pe capitole* = Σύνοψις ἐν κεφαλαίς.

Operile legislative din această epocă au apărut în următoarea ordine cronologică:

1. *Manualul de lege* = Ὁ πρόχειρος νόμος, promulgat de Vasile I Macedoneanul cu fii săi coregenţi, Constantin şi Leon VI Inţeleptul între anii 870—878. El are 40 de titluri cu o prefaţă [1]).

In acest răspas de vreme, la 884, s'a promulgat Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων, care este formată din două părţi. In ele se arată ce a rămas in vigoare din legislaţia lui Justinian. După primul plan, ὁ πρόχειρος νόμος trebuia să conţină 60 de cărţi, dar a fost alcătuită numai din 40 de cărţi. Cartea numită Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων nu s'a păstrat până în zilele noastre.

2. Epanagoga = Ἐπαναγωγὴ τοῦ νόμου ὑπὸ Βασιλίου καὶ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου, care a fost promulgată de Vasile I cu fii săi Leon şi Alexandru, între 884—886. Ea nu-i altceva decât a doua ediţie a Prohironului. Şi Epanagoga are 40 titluri şi o prefaţă [2]), cari corespund celor 40 de cărţi ale lucrării Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων.

3. *Basilicalele* = Τὰ Βασιλικά, alcătuite mai târziu, de Leon VI Inţeleptul între anii 886—911. Ele nu-s de cât o reeditare în 60 de cărţi a lucrării Ἀνακάθαρσις, făcută în primii ani ai stăpânirii lui.

XI. Manualul de lege (Ὁ πρόχειρος νόμος). 870—878.

Literatura. Mortreuil: ‚*Histoire du droit byzantin*', II, pp. 22-39. Azarevič: ‚*Istoria dreptului bizantin*' (rusă), II, pp. 11-24. Luigi Siciliano-Villanueva: ‚*Diritto bizantino*', Milano, 1906, § 9, pp. 62 urm. Extras din ‚*Enciclopedia giuridica italiana*'. E. H. Freshfield: ‚*Les manuels oficiels de droit romain publiés à Constantinople par les empereurs Leon III et Basile I (726-870)*. Paris. Brandileone şi Puntoni: ‚*Prochiron legum publicato secondo il codice Vaticano greco 845 in Fonti per la Storia d'Italia publicate dall'Istituto storico italiano. Leggi. Secolo XII*', Roma, nella sede dell'Istituto 1895, rec. de K. Krumbacher in ‚*Byz. Zeitsch.*' VI, (1897) pp. 212 urm.

---

1) In ea se vorbeşte despre Ἀνακάθαρσις.

2) Şi aici se aminteşte despre cartea Ἀνακάθαρσις.

Ediţiuni. K. E. Zachariae von Lingenthal: *'Imperatorum Basilii, Constantini et Leonis Prochiron. Codicum manuscriptoram ope nunc primum edidit, prolegomenis, adnotationibus et indicibus instruxit'*. Heidelberg, 1837. aici se dă textul grec cu trad. latină. O traducere rusă şi un studiu al lui M. Banemanskij in *'Zakon gradskij — Ὁ πρόχειρος νόμος — imperatora Vasilija Makedonjanina'*, Serghievskij Pesad, 2 vol. 1905. O traducere engleză a lui E. H. Freshfield: *'A manual of Eastern Roman Law: the Proheiros Nomos published by the emperor Basil I at Constantinople between 867 and* A. D. Cambridge. 1928; cf. *'A provincial Manual of later roman Law: the Calabrian Proheiron on servitudes and byelaws incidental to the tenure of real property'*. Cambridge, 1931. XII-120 p. De această dată Freshfield adaogă la traducerea engleză şi originalul grecesc, la care dă ca supliment parafraza Exabiblului (II, 4) şi traducerea lui *'Νόμος γεωργικός'*, şi un glosar excelent. I. Zepos şi P. Zepos = Jus graecoromanum. II, pp. 109-228, Atena 1931.

Cel dintâi cod de lege, alcătuit din porunca lui Vasile Macedoneanul se numeşte Ὁ πρόχειρος νόμος· Traducătorii in latineşte l-au numit *Prochirum legum* sau *Manuale legum*. La inceputul studierii lui, s'a confundat când cu Ecloga lui Leon Izaurul, când cu Ἀνακάθαρσις-ul lui Leon VI Inţeleptul şi al fiului său Constantin Porfirogenetul, socotit ca a treia ediţie a sa.

Cea mai puternică mărturie despre Prohiron ne-o dă juristul veacului al XIV-lea, Constantin Armenopol. Acesta in prefaţa Exabiblului său, când enumără izvoarele lucrării sale. observă că alcătuitorul Prohironului, care se laudă, că a ales tot materialul mai necesar din toate legile şi l-a aranjat in capitole anumite şi că nu a lăsat la oparte nimic din ceia ce trebue poporului, constată totuşi precis, că această dorinţă nu s'a indeplinit De aceia a fost silit să complecteze anumite chestiuni, inmulţind astfel cele 40 de titluri până la 80, impărţindu-le în 6 cărţi. Armenopol notează pe margini materialul luat din Prohiron cu semnul lui Saturn şi complectările sale cu semnul Soarelui. Ediţia Exabiblului lui Armenopol făcută de Reitz, in 1780, redă aceste semne. Critica a stabilit că nu poate fi vorba despre niciun redactor al Prohironului.

Acest cod are, cum au, de obicei, toate legile bizantine, un titlu destul de lung: *Manual de lege. In numele stăpânului Iisus Christos, Dumnezeul nostru, împăraţii cezari Vasilie, Constantin şi Leu, fericiţi, cucernici, glorioşi, biruitori, triumfători, totdeauna veneraţi, credincioşi, auguşti* = Ὁ πρόχειρος

νόμος. Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτορες, καίσαρες, Βασίλιος, Κωνσταντῖνος καὶ Λέων, εὐτυχεῖς, εὐσεβεῖς, ἔνδοξοι, νικηταὶ, τροπαιοῦχοι, ἀεισέβαστοι, πιστοὶ, αὔγουστοι'.

Această lege este citată în izvoarele bizantine sub diferite numiri. Astfel avem: „*Constituția lui Vasile* = *Διάταξις Βασιλέων*'; „*Constituția celor trei împărați*=*Διάταξις τῶν τρίων βασιλέων*'; *Cele 40 de titluri* = *Τό τεσσαρακοντάτιτλον*'. Adesea se mai numeşte simplu „*Manual* = *Ἐγχειρίδιον*' sau şi *Lege manuală* = *Ἐγχειρίδιος νόμος*. Grecii însă îl numesc foarte des ‚*Manual*=*πρόχειρον*',

Prohironul este alcătuit dintr'o prefață, *προοίμιον*, care începe prin cuvintele: ‚*Τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μέγεθος*' şi 40 de titluri.

Prefața are următorul coprins. Aceşti trei împărați Vasile, Constantin şi Leon se plâng contra marei cantități de volume de drept scris şi contra schimbării lui sub influența obiceiului, fapt care a creiat dreptului o situație tristă. Pentru aceasta, ei au luat hotărârea de a supune toată legislația unei serioase revizuiri. Deocamdată au întreprins alcătuirea unui manual scurt pentru legi, împărțit în 40 de titluri. Acest manual începe cu căsătoria, care-i legătura prin care omul dobândeşte o naştere legală.

Iată cele 40 de titluri cu cele 605 paragrafe;

Titlul 1. ‚Despre consimțământul logodnei = *περὶ συναινέσεως μνηστείας*'; cu 12 par.

Titlul 2. ‚Despre arvunele logodnei=*περὶ ἀῤῥαβώνων μνηστείας*'; cu 8 par.

Titlul 3. ‚Despre darurile logodnei = *περὶ δωρεῶν μνηστείας*'; cu 7 par.

Titlul 4. ‚Despre vârsta şi aşezământul căsătorii = *περὶ ὅρου καὶ διαθέσεως γάμου*'; cu 27 par.

Titlul 5. ‚Despre admiterea căsătorii = *περὶ ἀκριβείας γάμου*'; cu 5 par.

Titlul 6. ‚Despre darurile înainte de nuntă = *περὶ προγαμιαίας δωρεᾶς*'; cu 6 par.

Titlul 7. ‚Despre căsătoriile interzise=*περὶ κεκωλυμένων γάμων*'; cu 28 par.

Titlul 8. ‚Despre zestrea cea dreaptă = *περὶ δικαίου προικός*'; cu 9 par.

Titlul 9. ‚Despre întoarcerea zestrei și sarcinele ei = περὶ ἐκδικήσεως προικός καὶ τῶν βαρῶν αὐτῆς'; cu 20 par.
Titlul 10. ‚Despre darurile între soț și soție = περὶ δωρεῶν μεταξὺ ἀνδρός καὶ γυναικός'; cu 13 par.
Titlul 11. ‚Despre deslegarea căsătorii și cauzele ei = περὶ λύσεως γάμου καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ'; cu 21 par.
Titlul 12. ‚Despre daruri = περὶ δωρεῶν'; cu 7 par.
Titlul 13. ‚Despre întoarcerea darurilor = περὶ ἀνατροπῆς δωρεῶν'; cu 3 par.
Titlul 14. ‚Despre vindere și cumpărare = περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας'; cu 11 par.
Titlul 15. ‚Despre emfiteosă = περὶ ἐμφυτεύσεως'; cu 6 par.
Titlul 16. ‚Despre credit și gaj = περὶ δανείου καὶ ἐνεχύρου'; cu 14 par.
Titlul 17. ‚Despre locațiune = περὶ μισθώσεως'; cu 28 par.
Titlul 18. ‚Despre depozit = περὶ καταθήκης'; cu 14 par.
Titlul 19. ‚Despre (formarea) încheierea unei societăți = περὶ συστάσεως κοινωνίας'; cu 19 par.
Titlul 20. ‚Despre desfacerea societății și acțiunii = περὶ λύσεως κοινωνίας καὶ ἀγωγῆς'; cu 4 par.
Titlul 21. ‚Despre testamentul celor de sine stăpânitori (emancipați) = περὶ διαθήκης αὐτεξουσίων'; cu 16 par.
Titlul 22. ‚Despre testamentul celor tutelați = περὶ διαθήκης ὑπεξουσίων'; cu 6 par.
Titlul 23. ‚Despre testamentul celor liberi = περὶ διαθήκης ἀπελευθέρων'; cu 4 par.
Titlul 24. ‚Despre testamentul episcopilor și monahilor = περὶ διαθήκης ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν'; cu 4 par.
Titlul 25. ‚Despre infirmarea testamentului = περὶ ἀνατροπῆς διαθήκης'; cu 5 par.
Titlul 26. ‚Despre deslegarea unui tutelat (emancipare) = περὶ λύσεως ὑπεξουσιότητος'; cu 8 par.
Titlul 27. ‚Despre martori = περὶ μαρτύρων'; cu 36 par.
Titlul 28. ‚Despre hirotonirea episcopilor și preoților = περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων'; cu 4 par.
Titlul 29. ‚Despre codicel = περὶ κωδικέλλου'; cu 4 par.
Titlul 30. ‚Despre moștenitori = περὶ κληρονόμων'; cu 23 par.
Titlul 31. ‚Despre restituire = περὶ ἀποκαταστάσεως'; cu 8 par.
Titlul 32 ‚Despre falcidiu = περὶ φαλκιδίου'; cu 4 par.

Titlul 33. ‚Despre desmoşteniţi = περὶ ἀποκλήρων‘; cu 32 par.
Titlul 34. ‚Despre liberaţi (manumisiune) = περὶ ἐλευθεριῶν‘; cu 18 par.
Titlul 35. ‚Despre legate = περὶ λεγάτων‘; cu 8 par.
Titlul 36. ‚Despre epitropi (tutori) = περὶ ἐπιτρόπων‘; cu 9 par.
Titlul 37. ‚Despre timpul în care creditorii pot acţiona contra moştenitorilor defunctului = περὶ τοῦ δεῖ ἐνάγειν τοὺς δανειστὰς κατὰ τῶν κληρονόμων τῶν τελευτησάντων‘; cu 3 par.
Titlul 38. ‚Despre noile clădiri (pe fond strein) = περὶ καινοτομιῶν‘; cu 64 par.
Titlul 39. ‚Despre pedepse = περὶ ποινῶν‘; cu 86 par.
Titlul 40. ‚Despre împărţirea prăzilor = περὶ διαμερισμοῦ σκύλων‘; cu 1 par.

Izvoarele. Titlurile I—XXI sunt împrumutate din legislaţia lui Justinian. Redactorii Prohironului nu s'au folosit de originalul textului lui Justinian, ci de traducerile şi elaborările greceşti, aparţinătoare şcoalei sec. al VI-lea. Pentru *Instituţii* s'a întrebuinţat Parafraza lui Teofil şi o altă traducere necunoscută nouă; pentru *Digeste* s'a luat Epitom-ul Anonimului, pentru *Codex* s'a întrebuinţat Συντόμου-ul lui Teodor, κατὰ πόδα şi Ἑρμηνεία lui Taleleu. *Novelele* au intrat în parte, fie în text, fie după comentariile lui Atanasie şi ale lui Teodor; iar resturile titlurilor XXI—XL sunt scrise sub influenţa Eclogii lui Leon Izaurul.

Prohironul din punct de vedere al coprinsului materialului are materie civilă, penală, bisericească şi ceva procedură. Dela titlul I—XI vorbeşte despre *căsătorie* şi *dotă*; dela XII-XX despre *obligaţiuni*; dela XX—XXXVII despre *moşteniri* şi dela XXXVIII—XL găsim *drept public*: XXXVIII despre *clădirile publice* şi *private*, XXXIX despre *pedepse* şi XL despre *împărţirea prăzei de război*. Autoritatea Prohironului a rămas definitivă în timpul cât a dăinuit imperiul bizantin. Mulţimea manuscriselor dovedeşte această deasă întrebuinţare. Tot ce s'a mai scris nu a fost altceva decât desvoltarea principiilor aflate în el.

Armenopol s'a folosit de el în mare măsură în prima jumătate a sec. al XIV-lea. Canoniştii greci, de asemenea, în chestiu-

nile de drept civil l-au consultat. Idei din Prohiron s'au strecurat în multe din vechile noastre Pravile româneşti. Locurile sunt indicate numai prin numele alcătuitorului lor.

XII. Epanagoga (*'Επαναγωγὴ τῶν νόμων*). 884—886.

Literatura: Heimbach: *'Griechisch-römisches Recht'* in *'Allgemeine Enciklopedie der Wiessenschaften und Künste* von Ersch und Gruber, vol. LXXXVI, Leipzig, pp. 307 urm. Luigi Siciliano-Villanueva: *'Sul diritto graeco-romano (privato) in Sicilia'* Extras din *'Rivista di storia e filosofia del diritto'* II, fasc. VII, urm. Palermo, 7901, rec. de A. Heisenberg in *'Byz. Zeitsch'*, XI, (1902), pp. 676 urm. Mortreuil: *'Histoire du droit bizantin . . .'* II, pp. 29 urm. Paris 1844. Sokoljskij: *'Despre caracterul şi semnificarea Epanagogei'* in *'Vizantijskij Vremennik'* I, (1894). pp. 17 urm. (rusă) rec. de E. Kurtz in *'Byz. Zeitsch.'* IV, (1895), pp. 232 urm. A. Vasiliev: *'Histoire de l'empire byzantin'* I, Paris, 1932, pp. 448-460. G. V. Vernadskij: *'Die kirchlich-politische Lehre der Epanagoge und ihr Einfluss auf das russische Leben im XVII Jahrhundert'* in *'Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher'* VII (1928), Athen. pp. 119 urm. *Δ. Βοῤῥε*: *'Despre darurile înainte de nuntă după legea romană precum şi după cea bizantină = Περὶ προγαμιαίας δωρεᾶς κατὰ τὸν ῥωμαΐκὸν καὶ ἰδίως κατὰ τὸν βυζαντιακὸν νόμον'*, Atena, 1884. I. şi P. Zepos: *'Επαναγωγὴ'* in *'Μεγάλη ἑλληνικὴ ἐγκυκλοπαιδεία'*, XI, (1930). Atena, pag. 307.

Ediţiuni. K. E. Zachariae von Lingenthal: *'Collectio librorum juris graeco-romani ineditorum'* 1852, pp. 53-255 Leipzig. Idem: in *'Jus graeco-romanum'* avem *'Epanagoge auctum'* IV, pp. 173-376. I. Zepos şi Pan Zepos = *'Jus graecoromanum'* II, 1391, pp. 229-368.

Ar trebui să expunem istoricul şi coprinsul Revizuirii vechilor legi (*'Ανακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων*), care a urmat după Prohiron (*ὁ πρόχειρος νόμος*), dar expunem Epanagoga (*'Επαναγωγὴ*), care aruncă lumină nouă asupra istorii aşa de ascunsă în ceaţă a Revizuirii vechilor legi. Epanagoga se atribuie împăraţilor Vasile I, Leon şi Alexandru. Din însăşi denumirea Epanagogei, care vine din verbul *'επαναγεῖν*, care însemnează *a reduce*, adică o nouă editare a Prohironului. Ea ne-a ajuns in diferite manuscrise cu paragrafele ei complecte sau necomplecte. Aceste manuscrise sunt prevăzute pe margini sau printre rânduri cu sholii. Aceste sholii arată nepotrivirea dintre Epanagogă şi dreptul justinianeu; complectează pe cea dintâi cu materiale ne introduse în ea din legislaţia lui Justinian; a-

trag atenţiunea la interpolaţiile redactorilor Epanagogii sau arată îndepărtările dela textul Prohironului. Uneori corectează textul sau adaogă câte ceva dela sine. Epanagoga are o prefaţă şi 40 de titluri. Iată desvoltatul titlu al prefeţei:

„Prefaţa Epanagogii, legii celei descoperite cu Dumnezeu, de Vasilie, Leon şi Alexandru, împăraţi prea buni şi făcători de pace = *Προοίμιον τῆς 'επαναγωγῆς τοῦ νόμου τοῦ σὺν θεῷ 'εμφανεστέρου ὑπὸ Βασιλείου καὶ Λέοντος καὶ 'Αλεξάνδρου τῶν πανταγάθων καὶ εἰρηνοποιῶν Βασιλέων*". Apoi urmează cele 40 de titluri.

1. Despre lege şi dreptate = *περὶ νόμου καὶ δικαιοσύνης.*
2. Despre împărat = *περὶ βασιλέως.*
3. Despre patriarh = *περὶ πατριάρχου.*
4. Despre administraţia prefectului de oraş = *περὶ τάξεως 'επάρχου πόλεως.*
5. Despre cestor = *περὶ τοῦ κοιαίστωρος.*
6. Despre magistraţi = *περὶ ἁπλῶς ἀρχόντων.*
7. Ca magistraţii să judece fără bani şi ca nimeni să nu achite pe împricinaţi pentru vreo crimă în schimbul banilor (mitei) = *περὶ τοῦ χωρὶς δόσεως γίνεσθαι τοὺς ἄρχοντας καὶ μηδένα ἐν μηδενὶ διὰ χρημάτων ἢ κρίνειν τοὺς ὑποπίπτοντας ἐγκλήμασι συγχωρεῖν.*
8. Despre episcopi şi hirotonii şi numirile tuturor persoanelor bisericeşti = *περὶ 'επισκόπων καὶ χειροτονιῶν καὶ προβολῶν ἐκκλησιαστικῶν παντοίων.*
9. Despre serviciul episcopilor, presviterilor şi diaconilor şi mai simplu al tuturor bisericaşilor şi monahilor = *περὶ τῶν ἁρμοζόντων 'επισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις καὶ ἁπλῶς πᾶσιν 'εκκλησιαστικοῖς καὶ μοναχοῖς.*
10. Despre închirierile şi arendările bisericeşti = *περὶ τῶν 'εκκλησιαστικῶν 'εμφυτεύσεων καὶ μισθώσεων.*
11. Despre regulă şi judecăţi = *περὶ τάξεως καὶ κριτηρίων.*
12. Despre martori = *περὶ μαρτύρων.*
13. Despre acte = *περὶ συμβολαίων.*
14. Despre logodnă = *περὶ μνηστείας.*
15. Despre arvună şi darurile de logodnă = *περὶ ἀῤῥαβώνων καὶ δωρεῶν μνηστείας.*
16. Despre căsătorie şi rânduiala ei = *περὶ γάμου καὶ ἀκριβείας αὐτοῦ.*

17. Despre căsătoriile oprite = περὶ γάμων κεκωλυμένων.
18. Despre zestre = περὶ προικός.
19. Despre darurile dinainte sau după nuntă = περὶ πρὸ γάμου ἢ διὰ γάμου δωρεᾶς.
20. Despre darurile făcute între soț și soție = περὶ δωρεῶν μεταξὺ ἀνδρός καὶ γυναικός γινομένων (tit. 10 Pr.).
21. Despre divorț = περὶ λύσεως γάμου. (tit. 11 Pr.).
22. Despre daruri și revocarea lor = περὶ δωρεῶν καὶ ἀντροπῆς αὐτῶν. (tit. 13 și 13 Pr.).
23. Despre vindere și cumpărare = περὶ πράσεως καὶ ἀγορασίας, (tit. 14 Pr.).
24. Despre chirie = περὶ μισθώσεως. (tit. 17).
25. Despre depozit = περὶ καταθήκης. (tit. 18).
26. Despre societate = περὶ κοινωνίας. (tit. 19).
27. Despre transacțiune = περὶ διαλύσεως. (tit. 20).
28. Despre împrumut și gajuri = περὶ χρέους καὶ ἐνεχύρων. (tit. 16).
29. Despre testament și codicel = περὶ διαθήκης καὶ κωδικέλλου. (tit. 21, 25, 29).
30. Despre acei căror le este interzis să facă testament = περὶ τῶν κωλυομένων διατίθεσθαι.
31. Despre testamentul fiilor tutelați și liberarea de sub tutelă = περὶ διαθήκης ὑπεξουσίων καὶ λύσεως ὑπεξουσιότητος. (tit. 22, 26).
32. Despre infirmarea testamentului = περὶ ἀνατροπῆς διαθήκης. (tit. 25).
33. Despre moștenitorii cu testament și fără testament = περὶ τῶν ἐκ διαθήκης καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμων. (tit. 30).
34. Despre falcidiu și moștenitori = περὶ φαλκιδίου καὶ ἀποκλήρων. (tit. 32 și 33).
35. Despre aceia că nici pe cei morți și nici rămășițele lor să nu fie insultate de creditori, și când trebue creditorii să acționeze în judecată pe moștenitorii defuncților = περὶ τοῦ τοὺς τελευτῶντας ἤγουν τὰ λείψανα αὐτῶν μὴ ἐνυβρίζεσθαι παρὰ τῶν δανειστῶν, καὶ πότε δεῖ ἐνάγειν τοὺς δανειστὰς κατὰ τῶν κληρονόμων τῶν τελευτησάντων.
36. Despre legat = περὶ λεγάτου. (tit. 35).
37. Despre liberi și cei liberați = περὶ ἐλευθερικῶν καὶ ἀπελευθέρων. (tit. 34 și 23).

38. Despre epitropi, curatori şi restituţie = περὶ ἐπιτρόπων καὶ κουρατώρων καὶ ἀποκαταστάσεως. (tit. 31 şi 36).
39. Despre clădirile noi şi hotare = περὶ καινοτομῶν καὶ ὅρων. (tit. 38).
40. Despre pedepse = περὶ ποινῶν.

Planul general al distribuţii materii este acesta 1. Despre *drept* şi *dreptate* (tit. 1); despre *împărat, patriarh* şi *magistraţi (boieri)* (tit. 2-7); despre *persoanele bisericeşti (episcopi, presviteri)* (tit 8-10); despre *martori* şi *acte* (tit. 12-13); despre *logodnă* şi *căsătorie* (tit. 14-17); despre *zestre* şi *darurile dintre soţ şi soţie* (tit. 18-20); despre tot felul de *contracte* (tit. 22-28); despre *testamente* (tit. 22-28); despre *legat, moştenire, prin testament şi prin lege,* precum şi despre *eliberaţi* şi *liberi,* despre *epitropi, curatori* (tit. 29-38); despre *clădirile noi* şi *hotare* (tit. 39) şi în sfârşit despre *delicte* şi *pedepse* (tit. 40).

Prin urmare, numărul titlurilor Epanagogii este egal cu acela al Prohironului. Coprinsul, în general, este deasemenea acelaş cu deosebirea noului material împrumutat din noile Novele promulgate de Vasile I. Ordinea titlurilor este puţin schimbată într'un sens mai bun. Coprinsul titlurilor Epanagogii este redat în esenţa lui mai pe larg de cât în Prohiron. In Epanagogă sunt titluri pe care nu le găsim în Prohiron. Din prefaţă ar reeşi că Epanagoga a fost alcătuită între 879-886, fiindcă între aceşti ani Leon şi Alexandru au fost făcuţi de tatăl lor coregenţi. Epanagoga — această revizuire a Prohironului — a fost întreprinsă cu scopul de a se concilia cu Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων. Această închegare a avut loc şi mai precis între 884 şi 886.

Faptul, că găsim mult material din Epanagogă introdus în manualele legislative bizantine din epocile mai târzii, dovedeşte marea ei însemnătate. Iată câteva din aceste manuale: *Epanagoga în XIII titluri;* Epanagoga cu comentarii = *Epanagoge cum scholiis,* Epanagoga cu Prohironul = *Epanagoge cum Prochiro composita,* Epanagoga desvoltată = *Epanagoge auctum* [1]), Ecloga schimbată după Prohiron = *Ecloga ad Prochiron mutata.* Aceste denumiri sunt date de K. E. Zachariae von Lingenthal pentru a le deosebi de Epanagoga oficială.

---

1) Zachariae: *„Jus graeco-romanum“* IV, 173-376.

XIII. Basilicalele *(Τὰ Βασιλικά).*
886—892.

Literatura. Heimbach: *,Mitteilungen über die bei der Heimbach'schen Basilikenausgabe benutzten Handschriften'* in *,Zeitsch. f. Rechtsgeschichte'* IV, (1864), pp. 299-347. Heimbach: *,Über die angeblich neueste Redaktion der Basiliken durch Constantinus Porphyrogeneta'* in *,Z. f. Rechsg.'*, VIII, (1869), pp. 414-432. Heimbach: *,Über die in den Basiliken aufgenommenen und nicht aufgenommenen Novellen'* in *,Z. f. Rechsg.'* VIII, (1869), pp. 438-466. Zachariae: *,Beiträge zur Kritik und Restitution der Basiliken'* in *,Mémoires de l'Academie de St. Petersbourg'* VII, Serie, t. XVIII, No. 6, 1877. Ferrini: *,Ein unbekannter Codex Rescriptus der Basiliken'* in *,S Z. Rom. Abt.'* XVII, (1896), pp. 329-332. Mercati: *,Il palinsesto Ambrosiano dei Basilici'* in *,Rendiconti R. Ist. Lomb.'*, serie II, vol. XXX (1897), pp. 821-841. Kruger: *,Zu den Basiliken'* in *,S. Z. R. A.'* XIX, (1898), pp. 192-198. Ferrini: *,Di un nuovo palinsesto dei Basilici'* in *,Byz. Zeitsch.'*, XI. (1902), pp. 105-108. *Βάσης: Pandectele şi Basilicalele. Lucrare dedicată Universităţii din Berlin la centenarul ei'.= ,Οἱ Πανδέκται καὶ τὰ Βασιλικά'. Πραγματεία προσφωνουμένη τῷ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίῳ ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι αὐτοῦ.* Atena, 1910, rec. de P. Marc in *,Byz. Zeitsch'*, XX, (1911), 616.

Ediţiuni. Carolus Anibalus Fabrotus: *,Basilicalele'* in greacă şi latină, Paris, 1647, VII volume şi K. W. E. Heimbach: *,Basilicalele'*, Leipzig, 1833-1850, V volume.

Denumirea Basilicalelor la Greci. Denumirea generală care indica coprinsul Basilicalelor este dată în prefaţa Prohironului *,Ἀνακάθαρσις τῶν παλαιῶν νόμων'*. Această denumire era cunoscută nu numai pentru elaborarea făcută sub Vasile I, dar şi sub cea a lui Leon VI înţeleptul. Tot cu acest titlu o numea şi Teodor Valsamon în comentarul său asupra Nomocanonului lui Fotie. Mai târziu s'au ivit şi alte numiri ca: *Ἐξάβιβλος* sau *Ἐξηκοντάβιβλος* sau *Ἐξηκοντάβιβλον*, cari arătau împărţirea operei în 6 volume sau în 60 de cărţi. Uneori întâlnim şi expresia *Τὰ Ἑξήκοντα κεφάλαια βασιλικῶν.*

Denumirea din veacul al X-lea este: *Ὁ Βασιλικός* sau *Τὰ Βασιλικὰ* din cuvântul *ὁ βασιλεύς* = împărat. În afară de aceste denumiri mai găsim şi altele mai rari, ca: *Ὁ βασιλικὸς νόμος* = Legea imperială; *Τὰ βασιλικὰ νόμιμα* = Legile imperiale; *Βιβλίοι τῶν βασιλικῶν* = Cărţile constituţiilor imperiale; *Βασιλικαὶ διατάξεις* = Constituţiile imperiale; *Βιβλίοι τῶν Βασιλικῶν νομίμων* = Cărţile legilor imperiale. Acestea sunt denumirile generale pe cari le întâlnim, atât în sholiile Basilicalelor, cât şi în alte izvoare de drept greco-roman. O denumire destul de rară este şi aceasta *,Τὰ ἀνακεκαθαρμένα βιβλία* = Cărţile curăţite, revizuite'.

Impărţirea Basilicalelor. *„Revizuirea vechilor legi"* a lui Vasile I avea 40 de cărţi ; iar cea a lui Leon al VI-lea, 60 de cărţi în 6 volume *(ἕξ τεύχη)*, de unde reese, că acesta din urmă a mărit numărul celor 40 de cărţi la 60 de cărţi prin adăogare de nou material. De ex. una şi aceiaşi chestiune este expusă in *‚Revizuirea'* lui Vasile I într'un număr de cărţi mai mic decât în Basilicalele lui Leon. Astfel avem chestiunea procedurii civile tratată în *‚Revizuire'* în cartea 11-a, în Basilicalele lui Leon e tratată în trei cărţi, şi anume în cărţile 7, 8 şi 9. Chestiunea celor liberaţi şi liberi tratată în *‚Revizuire'* în cartea 37-a, la Leon este expusă în două cărţi 48 şi 49. Epitropia şi restabilirea în situaţia juridică anterioară este expusă la Vasile în cartea 28-a, iar la Leon în trei cărţi : 37, 38 şi restitutio in integrum în cartea 10, contractele şi gajurile expuse la Vasile în cartea 28 ; iar la Leon în cărţile : 13. 14, 17, 18, 23, 24, 25, 26, 27 şi 43.

Pe de altă parte una şi aceiaşi chestiune la Leon este expusă în mai puţine cărţi decât la Vasile. Astfel dreptul economic este extins în cinci cărţi la Vasile, adică în cărţile 1, 3, 8, 9 şi 10; iar la Leon în patru cărţi, adică 1, 3, 4 şi 5. Despre magistraţi la Vasile în patru cărţi, adică în car. 4, 5, 6 şi 7, iar la Leon numai în cartea 6-a. Apoi dreptul căsătorii la Vasile se expune în opt cărţi, adică dela car. 14-21 ; iar la Leon numai in trei cărţi : 28, 29, 30.

Unele cărţi se împart în titluri *(τίτλοι)* în fruntea cărora se redă pe scurt coprinsul lor. Numărul titlurilor cărţilor este diferit. Multe cărţi au numai câte un titlu. (1, 4, 14, 27, 30, 36, 52). După un indicator, numărul titlurilor ar fi de 630 titluri, după altele diferă. Titlurile se impart în capitole *(κεφάλαια)*. Capitolele, foarte adesea, se împart în paragrafe *(θέματα)*, cum sunt împărţite Digestele. Sunt şi indexe cari arată titlurile cărţilor pentru o mai uşoară găsire a locului în chestiune.

Izvoarele Basilicalelor. Principalul izvor este legislaţia lui Justinian, dar nu în textul latin, căci în vremea alcătuirii Basilicalelor limba latină nu mai era în uz, ci cea greacă. Deci dreptul lui Justinian în comentariile şi elaborările din acea vreme s'au întrebuinţat la închegarea Basilicalelor. No-

velele împăraţilor bizantini s'au întrebuinţat la alcătuirea Basilicalor în textul grecesc. Afară de aceasta, s'a mai întrebuinţat şi Prohironul ca şi Epanagoga.

Ediţiile Basilicalelor. Basilicalele s'au publicat fragmentar din momentul descoperirii tiparului [1]. O colecţie complectă (şi aceasta cu multe lipsuri) este ediţia lui Anibalus Fabrotus din 1647 (în 7 vol.) tipărită în Paris, după 9 ani de muncă de coordonare, în folio, în text grec şi latin [2]. El a tipărit 39 de cărţi, parte complecte, parte în fragmente: (1, 3, 5, 7—17, 22—29. 38—42, 45—48, 50; iar unele din originale: 2, 6, 16—18 şi 30. Cu un cuvânt, lipsesc 17 cărţi şi încă multe fragmente. Fabrotus determină grăbit textul şi face uneori traducerea latină, nedând indicaţiuni speciale asupra izvoarelor din care a scos diferite fragmente, şi nici nu arată ce corecturi sau complectări a făcut. El însă nu a folosit un izvor de seamă şi anume: *‚Indicatorul tuturor titlurilor* pe care-l găsim tipărit de A s s e m a n u s în *„Bibliotheca juris orientalis"* vol. 2.

Invăţaţii apuseni au continuat în sec. al XVIII-lea să complecteze cărţile lipsă. Astfel Reitz în 1752 [3] a publicat în *„Thesaurus"*-ul lui Meermann (pp. 1-104) cu traducere latină patru cărţi (49—52 din Basilicale după ms. parisian al bibliotecii lui Colbert (2324). In 1826 Witte citează un titlu după ms. episcopului de Metz Coislin, intitulat: *‚Despre diferite regule ale vechiului drept* = *περὶ διαφόρων ἀρχαίου δικαίου κανόνων*'. In 1828 P a r d e s s u s încearcă să restabilească cartea 53-a, needitată până atunci [4].

1) In 1557 s'a tipărit o traducere latină a patru cărţi (45-48) din Basilicale de un oarecare Gentian Hervetus şi câteva fragmente din cărţile 28 şi 29. In 1596 Cujacius tipăreşte traducerea latină a cărţei 60, care i s'a procurat din Constantinopole de consulul francez D'Arguien. In 1598 Dionisie Gothofred dă o ediţie alcătuită din cele ale lui Hervetus şi Cujacius cu adaose şi revederi. La 1606 se mai dă o a doua ediţie. Cujacius traduce cărţile 28 şi 39 găsite in Veneţia de Vigliem. Traducerea aceasta fu publicată după moartea lui Cujacius, in 1609, de Carol Labe. Deci, in cursul sec. al XVI-lea s'au descoperit mai puţin de 10 cărţi din Basilicale.

2) *Τῶν Βασιλικῶν τεύχος ά-ζ'. Βασιλικῶν* tomis I-VII Carolus Annibal Fabrotus antecessor Aqui-sextiensis latine vertit et graece edidit. Ex bibliotheca regia. Parisiis, MDCXLVII (1647).

3) S'a mai reeditat in 1765 de Runken la Leiden.

4) P a r d e s s u s: *‚Collection des lois maritimes'*, vol. I, pp. 183-191.

O altă ediţie scoase Karl Wilhelm Ernest Heimbach cu ajutorul fratelui său mai mare, cunoscut deja în ştiinţă, care i-a procurat o mulţime de manuscrise de prin bibliotecile apusene, culese în desele sale călătorii; iar el le-a redactat şi a complectat traducerea latină a acelor fragmente netălmăcite încă. Librarul Ambrozie Bart din Leipzig i-a asigurat sumele pentru editare. El a publicat în 1830 un prospect al noei ediţiuni [1]. In 1833 apăru primul volum, care coprinde 12 cărţi, cu un titlu explicativ [2]. Intre 1833-1850 apărură 5 volume în quarto. Izvoarele şi coprinsul cărţilor fură arătate de Heimbach în *Enciclopedia* lui Ersch şi Gruber [3].

Zachariae în 1846 publică după un ms., din 1354, găsit la Constantinopole în biblioteca Sf. Mormânt în timpul călătorii sale [4] cărţile XV-XVIII complecte, cunoscute până acum numai în fragmente şi fără vechile sholii [5]. In 1842 tot el publică, în Heidelberg, „*Ἀνέκδοτον lib. XVIII tit. 1 Basilicorum cum scholiis antiquis*' unde la pp. 1-10 se redă în facsimile tit. 1 din cartea XVIII-ea de pe un palimsest găsit în biblioteca citată mai sus, din Constantinopole, iar pe pp. 11-28 se dă textul latin cu observaţiile critice. In 1846 însă mai publică, în afară de cărţile XV-XVIII, un supliment [6].

In 1870 apare vol. VI „*Prolegomena. Manuale Basilicorum*'; iar la sfârşitul acestei lucrări se adaugă complectări făcute la cărţile XV-XVIII şi XIX. Intreaga operă a lui Heimbach este înavuţită cu note marginale cu locurile corespunzătoare din *Corpus juris civilis*; şi cu variantele puse jos.

---

1) Heimbach: ‚*Eine neue, vollständige und kritische Ausgabe der Basiliken mit den Scholien*' 1830, Leipzig.

2). ‚*Basilicorum libri XL: post Annibalis Fabroti curas, ope codd. mss. a Gustavo Ernesto Heimbachio aliisque collatorum, integriores cum sholiis editos denuò recensuit. deperditos restituit, translationem latinam et adnotationem criticam adjecit D. Carolus Guill, Ernest, Heimbach, antecessor Ienensis. Tom. I, bib. I-XII continens. Lipsiae, 1833.*

3) In vol. 86 pp. 357-363 şi în ‚*Prolegomena Basilicorum*' vol. VI, pp. 186-191.

4) Zachariae: ‚*Reise in den Orient....*' pag. 294 obs.

5) Heimbach: ‚*Prolegomena Basilicorum*', vol. VI, pp. 191-193.

6) ‚*Supplementum editionis Basilicorum Heimbachianne. lib. XI-XVIII Basilicorum cum scholiis antiquis integris, nec non lib. XIX Basilicorum, novis auxiliis restitutum, continens. Edit... Zachariae a Ling. Lipsiae 1846*'.

Hotărârea luată de congresul III internaţional bizantinologic în Octombrie 1930, la Atena, ca Academia greacă de ştiinţe să reediteze Basilicalele, a stârnit printre istoricii dreptului vechi ai lumii bizantine de mult apuse, mare entuziasm. Viitorul ne va dovedi întru cât această dorinţă se va îndreptăţi.

Criticele scrise, după apariţia acestei capitale opere, au arătat lipsurile pentru a deschide teren de lucru pentru viitorii învăţaţi [1]).

Intrebuinţarea Basilicalelor în România. S'a susţinut de unii dintre istoricii jurişti [2]) ai noştri, că Basilicalele s'au intrebuinţat chiar dela descălecatul Moldovei. Părerea pe care se intemeiază aceştia, este scoasă din Cronica lui Grigorie Ureche. Ea a fost împrumutată şi de marele istoric al sec. al XVIII-lea, Dimitrie Cantemir [3]). Pe acest drum au călătorit: Scarlat Calimah; alcătuitorii Anaforalei din 1819 şi chiar C. Negrutzi la 1859. Ea nu poate sta în picioare nici la cea mai slabă critică. O călătorie a lui Alexandru cel Bun la Constantinopole, unde ar fi primit cărţile Basilicalelor din partea împăratului bizantin Manuil Paleologul, nu se verifică prin nici un alt izvor demn de credinţă. Grigore Ureche scrie despre începuturile Moldovei în jumătatea secolului al XVII-lea, când trăia aşa de departe de vremurile descrise. Pentru el demnităţile boereşti erau caşi alcătuite definitiv, lucru ce se înlătură prin verificarea cu acte contimporane, unde nu găsim toate aceste demnităţi definitiv închegate. Sinodul dela Florenţa, care după Ureche a avut loc în timpul lui Alexandru cel Bun, işi ţine şedinţele sale la finele anului 1439 şi începutul anului 1440, când oasele voevodului nostru se odihneau de opt ani în gropniţa dela Bistriţa Moldovei. Ce să mai vorbim despre o traducere românească la începutul secolului al XV-lea, când asemenea traduceri încep să apară abia către sfârşitul acestui veac?

Incercarea lui Şt. Longinescu de a dovedi,—cu un număr,

---

1) Mortreuil: *op. cit.* II, pp. 217-259; cf. Azarevič: *op. cit.* II. pp. 41-84.

2) St. Longinescu: *‚Pravila lui Alexandru cel Bun'*. Bucureşti, 1923.

3) D. Cantemir: *‚Descrierea Moldovei'*, in traducerea rusă din 1789 cap. XI; cf. trad. românească din 1825, Iaşi, pp. 231-233; trad. Academiei române, Bucureşti, 1875, pag. 107 şi tr. G. Pascu din 1923, p. 124.

destul de mare de documente, — că acele hotărâri din ele se bazează pe Basilicale, cade în fața cunoașterii de către noi a stadiului în care se aflau Basilicalele la Constantinopole pe la mijlocul veacului al XIV-lea din informațiunile pe cari ni le dă Zachariae von Lingenthal, când ne face dovada cu palimsestul găsit în biblioteca Sf. Mormânt din Constantinopole de pe suprafața căreia se ștersese textul Basilicalelor pentru a fi înlocuite cu pasagii din Armenopol. De aici reese, că nu Basilicalele cele voluminoase, ne puse în ordine și ieșite din uz s'ar fi întrebuințat în țările creștine din Balcani; ci Manualele de drept bizatin, cari au fost alcătuite în prima jumătate a secolului al XIV-lea, anume pentru a înlocui inutilizabilele Basilicale, ca fiind mai concise și mai succinte pentru nevoile instanțelor de judecată. Afară de aceasta, nu trebue să uităm, că la începutul descălecatului Principatelor noastre recepția dreptului bizantin s'a făcut de către noi în text slav, și numai mai târziu în textul original grec. Este chiar îndrăzneț să se confirme că principiile din domeniul dreptului civil sau penal pe cari le surprindem în cărțile de judecată din veacul XIV—XVII, ar fi numai din Basilicale, când ele sunt aceleași fără nici o schimbare și în cele două Manuale de drept bizantin: *„Sintagma lui Matei Vlastarie“* (1335) și *„Exabiblul lui Constantin Armenopol“* (1345). Oricât de bun cunoscător al dreptului bizantin ar fi cineva nu ar putea să confirme fără teamă de desmințire că anume Basilicalele s'au întrebuințat și nu cele două Manuale despre cari am vorbit mai sus. Precis se poate vorbi numai după 1730 care anume legi s'au întrebuințat, fiindcă numai dela această dată se stabilise oficial, că nicio carte de judecată nu se mai încheie fără precizarea numirii legii întrebuințate, a capitolului sau paragrafului respectiv.

În epoca fanarioților știm că s'a utilizat aproape toate legile însemnate bizantine: *Basilicalele. Sinopsisul Basilicalelor, Cârja arhierească, Institutele lui Teofil antichinsor, Novelele diferiților împărați, Armenopol* etc. Din aceste monumente ale literaturii juridice bizantine găsim dese citațiuni prin cărțile de judecată ale veacului al XVIII și XIX-lea. Traducerile acestor paragrafe dau aparența de traduceri arhaice și fac impresia că ar fi existat anumite părți din aceste legi bizantine în traducere românească ca fiind cele mai uzitate.

Alte ori găsim pasagii redate chiar în greceşte, de unde reese că acele pasagii nu erau de mai înainte traduse. Basilicalele se întrebuinţează de instanţele româneşti chiar până în pragul introducerii codului civil şi penal de provenienţă franceză. Ele se folosesc totdeauna în cazuri complicate, neprevăzute de Codurile greco-române dela finele sec. al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea.

Basilicalele în limba română. Am văzut că prin cărţile de judecată se găsesc pasagii întregi cu caracter civil şi penal traduse în româneşte. Arhaicitatea lor sileşte pe cercetător să bănuiască existenţa traducerii de fragmente mai des folosite de instanţele de judecată. Nu de mult (1929) am avut norocul să dăm în Arhivele statului din Iaşi peste un manuscris de provenienţă basarabeană al cărui coprins are fragmente din Basilicale. Manuscrisul poartă No. 649. Îi lipseşte sfârşitul, unde trebuie să fi fost partea penală, care după cum ştim din *Pravilniceasca condică* din 1780 a lui Al. Ipsilante se tradusese în româneşte, astăzi pierdută din cauze necunoscute [1]. Dela mijloc lipsesc pp. 82-88. Din nota dela pag. 89 a manuscrisului stabilim şi originalul lui Fabrotus (1647) după care s'a tradus şi anume după versiunea latină. După filigranele hârtii albastre se stabileşte că vremea în care s'a făcut traducerea este între anii 1814-1816. Admisesem ca loc de traducere Basarabia pierdută, dar acum după o comparaţie a limbii lipsită de flexibilitatea cerută de locul şi vremea când s'a făcut ea, ne sileşte să ne gândim la o traducere a lui Christian Flechtenmacher, care la începutul venirii sale în Moldova nu poseda, poate, limba românească aşa de bine. O comparaţie între alte traduceri ale sale şi aceasta ne împinge gândul către această concluzie. S'a tradus numai din cărţile: 9, 11, 28, 29, 30, 35, 37 şi 50 şi s'au ales anumite titluri şi paragrafe pentru traducere, fiind de sigur cele mai necesare: de aceia şi titlul manuscrisului este *„Alejire din Pravilele împărăteşti"*. Are 222 pagini foliant [2].

1) Ed. Şt. Gr. Berechet, pp 13 şi 110. Ed. originală din 1780, f. 6.

2) Şt. Berechet: *‚Deux lois byzantines en traduction roumaine'* in rev. „Przewodnik historyczno-prawny" I, 3, pp. 253-256. Lwów; cf. *‚Descoperirea adouă manuscrise juridice româneşti'* in „Buletinul facultăţii de drept din Iaşi pe 1930-1931", pp. 1-46. Cf. şi in *‚Intregiri'* Buletinul seminarului de Istoria vechiului drept românesc pe anii 1931-1932. Iaşi, pp. 1-39b.

Principiile juridice ale Prohironului, Epanagogii și Basilicalelor.

In toate trei stăpânește tendința de reîntoarcere la dreptul lui Justinian, deși în multe privințe nu au putut să nu respecte principiile creștine din Eclogă. Iată materiile influențate de dreptul lui Justinian: a) *Căsătoria între creștinii ortodoxi și eretici*; b) *Suficiența consimțântului tatălui la căsătoria copiilor*; c) *Divorțul din cauza adulterului*; d) *Moștenitorii prin testament*; e) *Partea legitimă a ascendenților și fraților*; f) *Tatăl dotând pe fată nu poate să o excludă de la moștenirea viitoare prin vre o clauză*; g) *Mama nu mai este egală cu tatăl la tutelă asupra copiilor minori*; h) *Puterea contractelor și a acțiunilor rezultate din ele.*

Toate celelalte materii din domeniul civil și mai ales penal au rămas în aceste trei coduri de legi așa cum sunt arătate și specificate de noi la capitolul Eclogii (pp. LV-LXXVIII). Influența dreptului canonic, care se exercitase asupra Eclogii așa de puternic, nu putea să dispară după dorința împăraților macedoneni, când ea înfipsese rădăcini adânci în sufletul maselor creștine din lumea bizantină. Agonia imperiului roman de apus chema dupa sine răsăritul noei lumi, plămădite din principiile Evangheliî lui Crist.

XIV. Sinopsisul Basilicalelor (*Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν* sau *Νόμιμον κατὰ στοιχεῖον*) Sec. XII-XIII.

Literatură. M o r t r e u i l, *op. cit.* II: pp. 435-455. A z a r e v i č, *op. cit.* partea II, pp. 259-264.

Edițiuni. Z a c h a r i a e: *'Jus graeco-romanum'*. V, Leipzig, 1863. I. Z e p o s și P. Z e p o s: *'Jus graeco-romanum'* V, Atena. 1931.

Lucrarea prea voluminoasă a Basilicalelor și răspândirea materii lor, adesea ori contradictorii, privitoare la una și aceiaș chestiune în mai multe locuri și cărți, punea pe judecătorii instanțelor bizantine în mare încurcătură. Pentru înlăturarea acestei mari piedici s'a ajuns la ideia de a alcătui un rezumat alfabetic, care s'a numit *Σύνοψις τῶν βασιλικῶν* sau *Νόμιμον κατὰ στοιχεῖον*. Textul lui se întâlnește in manuscrise cu următorul titlu: *'Ἐκλογὴ καὶ σύνοψις τῶν Βασιλικῶν ἑξήκοντα βιβλίων σὺν παραπομπαῖς κατὰ στοιχεῖον* = *Adunarea și rezumarea celor 60 de cărți ale Basilicalelor și arătarea pasagiilor asemănătoare după alfabet'*. Pentru a se deosebi această colecție de o alta apărută

în veacul al XIII-lea, li s'a dat numiri deosebite: cea dintâi se cheamă de Zachariae *'Synopsis major'*, iar cea din urmă *'Μικρὸν κατὰ στοιχεῖον'* sau *'Synopsis minor'*. Cel din urmă, adică cel din veacul al XIII-lea este mai mic decât Synopsis major. Autorul acestei lucrări a adunat materialele privitoare la una şi aceiaşi chestiune, punându-le în ordinea celor 24 litere ale alfabetului grecesc. Chestiunile sunt aşezate alfabetic, după litera cu care încep. In chipul acesta cartea este împărţită în 24 de părţi, subdivizate şi ele la rândul lor în mai multe titluri. Suma acestor titluri este de 348, pe când a Basilicalelor nu mai corespunde celor din Synopsis.

Coprinsul. In fruntea lucrării găsim un capitol: *'Despre credinţa creştină ortodoxă = περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τῶν χριστιανῶν'*, în afară de ordinea alfabetică. Acest capitol se întâlneşte mai în toate manualele şi nomocanoanele bizantine. Fiecare literă se începe cu fraza *'Ἀρχὴ τοῦ ά στοιχείου'* sau *'Ἀρχὴ σὺν Θεῷ τοῦ δευτέρου στοιχείου'* etc.

XV. Practica judecătorească *(Πεῖρα)*.

La sfârşitul sec. al XI-lea.

Literatura. Azarevič: *op. cit.* II, pp. 264-268. Mortreuil: *op. cit.*, II pp. 474-476. Zachariae: *'Reise in den Orient in den Jahren 1837 und 1838'*, Heidelberg, 1840, pp. 48, 49. Idem in *'Richter's Kritische Jahresbericht'*, 1847, pp. 596-613.

Ediţiuni. Zachariae: *'Jus graeco-romanum'* *I. Practica ex actis Eustathii patricii.* Ex. codice Laurentiano. Leipzig, 1856, rec. de Sachse in *'Gersdorf's Repertorium der Literatur'*. Jahrb. XIV. Bd. I, Heft. 1856, pp. 314-317. I. Zepos şi P. Zepos: *'Jus graecoromanum'* IV, Atena, 1931.

Cuvântul *πεῖρα* însemnează *pratică judecătorească*. Îl întâlnim prin diferite Novele. (Novela 6, 38 şi 82, pr.). Juriştii greci prin acest cuvânt înţelegeau chiar *obiceiurile juridice*. Din clipa când Vasile Macedoneanu a creiat instanţe de judecată permanente cu magistraţi plătiţi [1]) şi Leon VI Inţeleptul a poruncit ca judecătorii să dea hotărâri scrise [2]), s'a creiat şi practica judecătorească, care se deosebia printr'o mare exactitate şi uniformitate.

1) Epanagoga 7.
2) Novela 44

Hotărârile judecătorești, cari formează un nou izvor de drept, se numeau în grecește: sentință = ψῆφος, proces-verbal= σημείωσις și studiu = μελέτη. Mult material din practica judecătorească bizantină a dispărut. Ne-a rămas numai : a) *Sentințele magistratului Cosma* = Κοσμᾶ τοῦ μαγίστρου ψῆφοι) b) *Studiul despre pactele nude* = μελέτη περὶ ψιλῶν συμφώνων și c) *Comentariile patricianului roman Eustațiu* = Εὐσταθίου πατρικίου, τοῦ ῥωμαίου ὑπομνήματα [1]).

Prin codicele Laurentianus ne-a ajuns o lucrare, care se numește: *'Cartea pe care unii o numesc Practica, iar alții Doctrina din actele marelui bărbat, Eustațiu romanul* = Βιβλίον, ὅπερ παρὰ μέν τινων ὀνομάζεται Πεῖρα, παρὰ δὲ τινων Διδασκαλία ἐκ τῶν πράξεων τοῦ μεγάλου κυροῦ Εὐσταθίου τοῦ ῥωμαίου'.

Zachariae von Lingenthal [2]) ne-a dat informațiuni clare despre această lucrare, căci până la el nu existau idei precise [3]).

Coprinsul și imprumuturi. Πεῖρα are 75 de titluri cu o tablă de materie (πίναξ) în frunte, după care începe îndată coprinsul propriu zis. Coprinsul este format din două feluri de materiale : a) expuneri scurte de afaceri judecătorești cu hotărârile lor pe baza diferitelor argumente, și b) extrase ad litteram din Basilicale, aduse ca citate la aceste hotărâri. Toată materia aparține numai cunoscutului jurist Eustatie din epoca împăraților Nichifor Foca (963-969) și până la Roman III Arghiros (1028-1034).

Πεῖρα a fost folosită de Armenopol în Exabiblul său în mare măsură, citându-o sub expresia 'τὰ Ῥωμαΐκὰ' sau 'τὸ τοῦ μαγίστρου βιβλίον' [4]). Zachariae ne dă o listă complectă de fragmente împrumutate din πεῖρα după Armenopol în ediția lui Reitz [5]) din 1780.

1) Zachariae; *'Delineatio'* p. 67 și Mortreuil: *op. cit.*, II, pp. 467-474.

2) Vezi *'Reise'* și art. din *'Richter's Kritische Bericht'* 1847, din Literatura capitolului.

3) Cei cari s'au ocupat de această lucrare sunt: Maier și Heimbach cel tânăr.

4) Maurocordato, in *'Révue de legislation'* XXV, 261-262.

5) *'Richter's Krit. Bericht'*, 1847, pp. 604, 605.

Vremea compunerii ei. Istoricii de drept pun compunerea acestei opere la mijlocul sau la finele secolului al XI-lea. Dovada o dau cu epitetul de *‚fericitul = μακαρίτης‘*, pe care-l aplică împăratului Roman III Arghiros, adectiv care însemna pentru greci amintirea încă proaspătă a cuiva răposat nu de mult. În afară de această dovadă se mai aduc şi altele. Ea ne înfăţişează practica judecătorească a Constantinopolului din secolele X şi XI. Apoi tot aici găsim tabloul vieţii administrative şi a impozitelor din acea vreme.

Pe lângă aceasta, filologii vor găsi în limba operii urmele dialectului neo-grec *(διάλεκτος κοινὴ)* care se deosibeşte mult de limba elenă a vechilor legi.

XVI. Sumarul Basilicalelor *(Τιπούκειτος)*.

Inceputul veac. al XII-lea.

Literaturs. J. B. A. Mortreuil: *op. cit.*, III, pp- 252-261. D. Azarevič: *op. cit.*, 1877, partea II, pp. 287-290. F. Dölger: *Μ. Κριτοῦ τοῦ Πατζῆ Τιπούκειτος* sive librorum LX Basilicorum *summarium*. Libros XIII-XXIII, in *‚Biblioteca vaticana‘*, Studi e testi 57, Roma, 1929 XX + 226. Ferrini şi Mercati: *‚Τιπούκειτος sive Librorum LX Basilicorum summarium‘* Roma, 1914. Pierre Noailles: *‚Tipucitus‘* art. in *‚Mélanges de droit romain dédiés à Georgés Cornil‘* II, 1926, pp. 175-196.

Un jurist necunoscut a lăsat prosterităţii o lucrare intitulată *Τιπούκειτος*. La început s'a crezut că acest cuvânt grecesc ar fi un nume de om şi deci el ar fi numele autorului. Acum s'a rezolvat în sensul că acest cuvânt este format din alte 3 cuvinte greceşti: *τὶ ποῦ κεῖται*, cari însemnează: *‚ce, unde se găseşte‘ (quid ubi invenitur)* al cărui sens general ar fi cuvântul *„Sumarul“*. Astfel că prin *Τιπούκειτος* se înţelege lucrarea, care constă într'un indicator pe scurt al fiecărui titlu din Basilicale în ordinea aşezării lor; iar la sfârşit găsim pentru fiecare titlu *paratitla*, adică indicarea tuturor locurilor paralele din celelalte titluri al căror coprins este similar cu ideia din titlul respectiv, pentru că una şi aceiaşi chestiune nu-i tratată în vederea aceleiaşi concluzii.

Timpul compunerii lui ar fi începutul sec. al XII-lea. Lucrarea deşi a fost alcătuită cu multă grijă, totuşi ea nu-i citată de nici o operă juridică bizantină. Cauzele s'ar putea vedea, fie în faptul că imediat după alcătuirea ei, ştiinţa dreptului decă-

zuse, fie în aceia că din pricina voluminozităţii Basilicalelor s'a închegat *Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν*.

Astăzi *Τιπούκειτος* serveşte la restabilirea Basilicalelor. El slujeşte ca o mărturie neîndoelnică despre vremea când Basilicalele erau în întrebuinţare. Din el putem afla ceva despre còpiile complecte, numărul titlurilor cărţilor pierdute şi al paragrafelor lor. Tot el ne indică locurile din legislaţia lui Justinian primite şi neprimite din cărţile pierdute ale Basilicalelor.

Τιπούκειτος a ajuns până la noi numai într'un singur manuscris (cod. Vatic. 853) din care Leo Allatius a făcut o còpie cunoscută acum ca Cod. Vatic. (No. 1928, 1929). Manuscrisul este în multe locuri defect [1]. *Τιπούκειτος* se găseşte imprimat de Assemanus în cunoscuta sa operă, numită *‚Bibliotheca juris orientalis'* [2] unde se redă indicaţia titlurilor Basilicalelor după *Τιπούκειτος* cu partea corespunzătoare a paratitlurilor după fiecare titlu. Mai târziu Pardessus a tipărit o parte din Tipucitus privitor la cartea LIII t. 8 şi 9 [3], In sfârşit, la 1833, A. Mai a editat un indicator complect al titlurilor şi o parte din textul Tipucitului [4]. Cel din urmă editor al unor locuri din Tipucitus este Heimbach în vol. II, (pp. 753), unde se redă acele locuri, fără traducerea latină, din *Τιπούκειτος* privitoare la c. I—XII, XVI, XXII, cari se referă la cărţile pierdute din Basilicale.

XVII. **Legiuirea lui Mihail Ataliatul**

(Ποίημα νομικόν. Πραγματεία. Πόνημα. Μιχαὴλ ἀνθύπατον καὶ κριτοῦ τοῦ 'Ατταλειώτου Ποίημα [Πόνημα] νομικόν, ἤτοι Πραγματικὴ πονηθεῖσα κατὰ κέλευσιν τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Δουκᾶ).

Pe la anul 1073.

Literatura: M o r t r e u i l: *‚Histoire du droit byzantin'*, III, pag. 218-292, 474-475 şi D. A z a r e v i č: *‚Istoria dreptului bizantin'* (rusă), partea 2-a, pp. 283-287.

Ediţiuni. *Α. Σγούτα: ‚Θέμις'*, VIII (1861), Atena, pp. 47 et seq. I. Z a c h a r i a e *‚Jus graeco-romanum'* II, pp. Z e p o s şi P. Z e p o s: *‚Jus graecoromanum'* vol. VII, pp. 409-497.

---

1) M o r t r e u i l, vol. III, pp. 252-261; cf. Azarevič, partea II, pp. 287-290.

2) În vol. I, pp. 513-547.

3) P a r d e s s u s: *‚Collection des lois maritimes'*, vol. I, pp. 559-560

4) A. M a i: *‚Collectio nova scriptorum veterum'*, vol. VII, 3, pp. 1-33.

Numele de familie al acestui Mihail vine dela oraşul Atalèa din provincia Pamfilia a Asiei mici. El a fost proconsul *(ὁ ἀνθύπατος)* şi judecător *(ὁ κριτής)* acolo. El şi-a scris lucrarea sa intitulată ‚*Ποίημα*‘ sau ‚*Πόνημα νομικόν*‘ sub împăratul Mihail Duca (1071—1078). Ea se găseşte copiată în vreo 24 manuscrise, cari se păstrează prin diferite arhive. Astăzi o avem publicată în revista lui *A. Σγούτα* intitulată ‚justiţia, dreptul = ‚*Θέμις*‘, vol. 8, Atena, 1861, pp. 47 et seq. apoi de I. Zepos şi P. Zepos în ‚*Jus graecoromanum*‘ vol. VII, pp. 409-407, Atena, 1931, luat după Zachariae von Lingenthal din ‚*Jus graeco-romanum*‘ vol II.

În unele manuscrise găsim o epigramă alcătuită din 19 rânduri, apoi o prefaţă *προοίμιον τῆς πραγματείας τῶν συνοψισθέντων νομίμων)*, care începe prin ‚*Μέλλων, ὦ θειότατε βασιλεῦ*‘ (Voind, o prea divinule împărat) şi se sfârşeşte cu ‚*τοῖς νόμοις διηγόρευται*‘.

În această prefaţă, adresată împăratului Mihail Duca, se arată intenţiunea cu care autorul a alcătuit cartea sa. Aici se spune că a compus lucrarea lui pentru a da oricărui cititor în materia legilor un manual pe scurt, laconic şi pe înţelesul tuturor, mergând în acest scop până a întrebuinţa limba vulgară. Restul prefeţei se ocupă cu istoricul legislaţii romane şi bizantine.

După prefaţă urmează o tablă de materie *(πίναξ)*, de 37 titluri, deşi diferitele manuscrise redau cifre invariabile: 35, 36, 41, 65, 82, 83 şi 95. Iată cele 37 titluri obişnuite:

1. Despre situaţiunea oamenilor = *περὶ καταστάσεως ἀνθρώπων.* Bas. 46.
2. Despre împărţirea lucrurilor = *περὶ διαιρέσεως πραγμάτων.* Bas. 46.
3. Despre treimea cea mai de sus = *περὶ τῆς ἀνωτάτω τριάδος.* Bas. 1.
4. Despre obligaţiuni şi acţiuni = *περὶ ἐνοχῶν καὶ ἀγωγῶν.* Bas. 52.
5. Despre pacte sau convenţiuni = *περὶ πάκτων ἤτοι συμφώνων,* Bas. 11.
6. Despre societate şi desfacerea ei = *περὶ κοινωνίας καὶ λύσεως αὐτῆς.* Bas. 12.
7. Despre comodat şi depozit = *περὶ τῶν εἰς χρῆσιν διδομένων καὶ παρακαταθήκης.* Bas 13.

8 Despre mandatele date cuiva = περὶ ἐντολῶν ἐπιτεθεμένων τισὶ. Bas. 14.
9. Despre lucrurile reclamate şi cererea lor = περὶ πραγμάτων 'εκδικουμένων καὶ φανερώσεως αὐτῶν. Bas. 15.
10. Despre uzufruct şi uzul nud. = περὶ χρήσεως καρπῶν καὶ χρήσεως ψιλῆς. Bas. 16.
11. Despre contractul de vindere-cumpărare = περὶ συναλλάγματος πράσεως καὶ ἀγορασίας. Bas. 19.
12. Despre acţiunea de închiriere (locaţiune) = περὶ ἀγωγῆς μισθώσεως καὶ 'εκμισθώσεως. Bas. 20.
13. Despre martori = περὶ μαρτύρων. Bas. 21
14. Despre probe, prezumţii, motive şi înlăturarea lor = περὶ ἀποδείξεων καὶ προλήψεων καὶ δικαιωμάτων καὶ διαβολῆς αὐτῶν. Bas. 22.
15. Despre lucrurile datorate = περὶ πραγμάτων χρεωστουμένων.
16. Despre cererea lucrului = περὶ ἀπαιτήσεως πράγματος. Bas. 24.
17. Despre acţiunea dată pentru gajuri = περὶ ἀγωγῆς χάριν 'ενεχύρων διδομένης. Bas 25.
18. Despre garanţi şi mandatari = περὶ 'εγγυητῶν καὶ μανδατόρων. Bas. 26.
19. Despre logodnă = περὶ μνηστίας. Bas. 28.
20. Despre dota legală = περὶ δικαίου προικός. Bas. 29.
21. Despre timpul neplătirii dotei = περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπὶ προικὶ ἀναργυρίας.
22. Despre darurile dintre bărbat şi soţie = περὶ δωρεών μεταξὺ ἀνδρός καὶ γυναικός. Bas. 30.
23. Despre testament şi codicili = περὶ διαθήκης καὶ κοδικέλλων. Bas. 35.
24. Despre codicili şi inventar = περὶ κωδικέλλων καὶ ἀπογραφῆς. Bas. 36.
25. Despre epitropi şi curatori = περὶ 'επιτρόπων καὶ κουρατόρων. Bas. 37.
26. Despre moştenitori şi falcidiu = περὶ κληρονόμων καὶ τοῦ φαλκιδίου. Bas. 41.
27. Despre legate şi fideicomise = περὶ λεγάτων καὶ τῶν πίστει καταλιμπανόμενων. Bas. 44.
28. Despre moştenirea rudelor fără testament = περὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας τῶν συγγενῶν. Bas. 45.

29. Despre darurile făcute în viață = περὶ δορεῶν ἐν ζωῇ γινομένων. Bas. 46.
30. Despre acțiunea petitorie = περὶ τῆς ἐκ διαφόρων τρόπων συνισταμένης κυριότητος διὰ χρονίας νομῆς. Bas. 50.
31. Despre prescripțiuni și excepțiuni = περὶ παραγραφῶν καὶ προκριμάτων. Bas. 51.
32. Despre armatori, călători, matrozi și cărciumari și despre acțiunea contra acestora și pentru aceștia = περὶ ναυκλήρων καὶ πιστικῶν καὶ ναυτῶν καὶ πανδόχων, καὶ τῆς κατ'αὐτῶν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀγωγῆς. Bas. 53
33. Despre legațiuni = περὶ πρεσβειῶν. Bas. 54.
34. Despre servituți, lucrări noi și edificii = περὶ δουλειῶν καὶ καινοτομιῶν καὶ κτισμάτων. Bas. 58.
35. Despre pedepsele bănești (amenzi), despre denunțători, despre pedeapsa denunțătorilor și despre procesele penale = περὶ χρηματικῶν ποινῶν, καὶ συκοφαντιῶν, καὶ τίνες τῶν συκοφαντῶν τιμωροῦνται, καὶ τίνες οὔ, καὶ περὶ ἐγκληματικῶν ὑποθέσεων. Bas. 60 tit. 1. cu 258 par.
36. Despre apelație = περὶ ἐκκλήτου.
37. Despre advocați = περὶ συνηγόρων.

Tot materialul este scos din Basilicale, de aceia și indică cărțile din care le-a scos pentru rezumat, cu mici excepțiuni, și poate și din sholiile acestor Basilicale. Locurile din acest izvor sunt extrase ad litteram ceia ce înlesnește foarte mult critica textului. Fiecare titlu corespunde unei cărți din Basilicale. Lucrarea lui Ataliatul a fost destinată studenților pentru studiu [1]).

XVIII. **Prohiron auctum.**

c. 1300.

Literatură. D. Azarevič: *'Istoria dreptului bizantin'* (rusă), partea 2-a. pp. 283-287. Mortreuil, *'Histoire du droit byzantin'*, III, pag. 277-295.

Edițiuni. Zachariae *'Jus graeco-romanum'* vol. VI, pp. 3-439. I. Zepos și P. Zepos. *'Jus graecoromanum'*, vol. VII, pp. 1-361.

Acest manual are importanța unei legislații alcătuite mai târziu când jurisprudența bizantină se îmbogățește cu izvoare noi și când Novelele imperiale introduseseră inovațiuni de care trebuia să se țină socoteală la facerea oricărui manual. El este

1) Sathas *'Biografia lui Mihail Ataliatul'* (greacă), in *'Biblioteca medievală = Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη'*, I, Veneția, 1872, pp. 6-18.

compus dintr'o inscripţie, prefaţă, 40 titluri, apendice şi paratitluri. Inscripţia este identică cu a Eclogii din 726 cu deosebire că la numele împăraţilor Leon Izaurul şi Constantin Copronim se mai adaogă şi numele lui Vasile Macedoneanul, ceia ce a produs mare confuzie, mai cu seamă că numele lui este pus cel din urmă. Prefaţa este o còpie după prefaţa Prohironului, dar mai scurtă. Coprinsul lui este format din 40 titluri caşi Prohironul oficial cu deosebirea că între titlul IV şi V s'a introdus un nou titlu: „*Despre căsătoria nelegală* = περὶ ἀθεμίτου γάμου; iar titlul XXIV este scos din locul său şi unit cu titlul XXVII. Intre coprinsul Prohironului oficial şi Prohiron auctum este deosebire, nu în privinţa ideilor, ci în aşezarea titlurilor lor şi în întrebuinţarea unui număr mai mare de izvoare. Iată noile izvoare întrebuinţate în Prohiron auctum:

a) *Basilicalele* au dat acestui monument juridic multe fragmente, ba, mai mult, titlul XXVII din Prohiron auctum intitulat: *Despre martori* = περὶ μαρτύρων este copiat după tit. 1 cartea XXI a Basilicalelor cu sholiile respective.

b) *Epanagoga* cu comentarii.

c) Ἐπιτομὴ τῶν νόμων din anul 920, care-i o prescurtare de legi, făcută pentru uşoara întrebuinţare. Tit. 21 din Prohiron auctum, care începe dela cap. 30 şi urm. este copiat întreg din acest Ἐπιτομὴ tit. XI

d) Ποίημα νομικόν al lui Mihail Ataliatul şi

e) Σύνοψις μικρὸν κατὰ στοιχεῖον.

f) In titlurile despre căsătorie, autorul Prohironului auctum a împrumutat mult material din comentariile dreptului canonic: Valsamon, etc.

g) *Novelele* împăraţilor Eraclie şi Constantin, Leon înţeleptul, Roman Lecapenul, Const. Porfirogenetul, Vasile II, Nichifor Votaniatul, Alexe şi Manuil Comnenul.

h) *Ecloga* izauriană şi Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν au intrat în παρατίτλα.

Autorul lui nu-i cunoscut. Timpul alcătuirii Prohironului auctum se poate pune pe la începutul sec. XIV-lea deci pe la 1300. Zachariae socoteşte că Prohiron-ul auctum este alcătuit după eliberarea Constantinopolului de Latini, fiindcă autorul lui aminteşte hotărârile sinodale ale patriarhilor, cari au ocupat tronul patriarhal la finele sec. al XIII-lea; iar nici de cum No-

vela patr. Atanasie din 1306 şi nici pe ale împ. Andronic din 1309; ceiace înseamnează că acest manual s'a închegat pe la anul arătat mai sus.

Din mulţimea manuscriselor rămase reiese, că Prohiron-ul auctum s'a întrebuinţat mult, având în vedere izvoarele serioase intrate în corpul lui.

S'a editat de cunoscutul A. Mai în greceşte şi latineşte numai vre-o 40 de rubrici precum şi de Heimbach [1]) şi Assemanus [2]). Zachariae a publicat mai întâi inscripţia, întroducerea şi titlul I [3]); iar în 1870 l-a publicat complect în vol. VI din *‚Jus graeco-romanum'* al său.

Manualul juridic civilo-penal bizantin
XIX. Exabiblul lui Const. Armenopol *(Ἑξάβιβλος)*.
1345.

Literatura: D. Azarevič: *op. cit.* partea II, pp. 299-311. Prof. S. S. Bobcev: *‚Dreptul bisericesc'* (bulgar) 1927, Sofia, pp. 71-73. Mortreuil: *op. cit.* III, 1846, pp. 464-466 şi 495-503. S. Ch. Sakelariades: *‚Despre păstrătorul de legi şi judecătorul din Salonic, Const. Armenopol = Περὶ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενοπούλου'*, Atena. 1916.

Ediţiuni. Theodorus Adamus Sualembergius: a publicat Exabiblul pentru prima dată in 1540. Bernardus a Rey: a publicat prima traducere latină in 1547. Dionisius Gothofredus: l-a publicat in ambele limbi clasice în 1587. Justinius Göbler: *‚Handbuch und Auszug Kayserlicher und Bürgerlicher Rechten, an sechs underschiedliche Bücher, durch den Gotseligen, christlichen, hochferstendingen Herrn Constantinum Harmenopulum'* Frankfurt. Au apărut in curs de 12 ani trei ediţii. D. Ruhneken und Reitz au publicat in 1780 cu traducere latină un *Exabiblu* in *‚Supplementum novi thesauri juris civilis et canonici ex collectione et museo Meermanneano'*. După ediţia aceasta s'a imprimat la Atena o altă ediţie la 1835. Heimbach: *‚Constantini Harmenopuli manuale legum sive Hexabiblos'* Lipsiae 1851. Traduceri in limba neogreacă: *Νικόλαος Κουνάλης ὁ Κριτόπουλος* a tradus in neo-greacă atât Sintagma lui Vlastarie cât şi Exabiblul in 1490. *Θεοδόσιος Ζυγομαλᾶς* l-a tradus din nou in sec. al XVII-lea. Manuscrisul din Trapezunt e dela 1605. Monahul Teoclit a editat altul in 1671. Traducerea cea nouă a lui Alexios Spanòs: *(Ἀλέξιος Σπανός)* dela Ianina din 1744, Veneţia, 1766, 1777 etc. M. Edwin Hanson Freshfield: *‚A Manual of byzantine law compiled in the fourteenth Century by Const. Harmenopoulos'* cartea VI on Torts and Crimes, Cambridge, Printed at the Uni-

1) *Ἀνέκδοτα* 1, p. XXXII-XXXVI.
2) *‚Bibliotheca juris orientalis'*, II, p. 586-590.
3) *‚Prochiron'*, p. CLV-CLXXXI.

versity Press, 1930, IX. 57 p. Cartea crimelor şi pedepselor este precedată de un studiu introductiv şi urmat de două anexe asupra *orfanilor* şi altul asupra *darurilor nupţiale ale bărbatului : hipobolon şi teoritron.*

Constantin Armenopol a fost judecător în Salonic, un centru cultural bizantin. Cartea lui s'a numit ,*Ἑξάβιβλος*' după numărul celor şase secţii sau cărţi în care este împărţită lucrarea. Ea mai poartă şi alte denumiri ca *Manualul de legi* = *Πρόχειρον τῶν νόμων* sau cu un titlu latin : ,*Promtuarium juris civilis.*

După cuprinsul prefeţei sale ,*προθεωρία*' reese că pe autor nu l-a mulţumit Prohironul lui Vasilie, Constantin şi Leon, şi de aceia scoţând din mai multe izvoare de drept ale timpului său ca : ,*Desvoltarea legilor* = *Πλάτος τῶν νόμων*' ; ,*Novelele* = *Νεαραὶ*' ; ,*Edictele prefectoriale* = *Τὰ Ἐπαρχικά*; precum şi cele mai bune manuale, a alcătuit Exabiblul său, ca o complectare a Prohironului. Verificând Exabiblul, găsim că Armenopol s'a slujit de următoarele isvoare :

a) *Prohironul lui Vasile.* Se păstrează până astăzi manuscrise cu semnele caracteristice ale lui Armenopol prin care el indică pasagiile împrumutate ; b) *Sinopsisul Basilicalelor* fapt care se constată prin aceia că în Exabiblu s'au strecurat unele expresiuni şi scăpări de cuvinte, cari se găsesc numai în Sinopsis, deci nu avem dovezi despre întrebuinţarea Basilicalelor ; c) *Novelele* împăraţilor, cum sunt Novelele lui Leon VI Filosoful, Constantin Porfirogenetul, Roman I, Roman III, Nichifor Foca. Vasile II, Alexe şi Manoil Comnenul. Afară de aceste isvoare mai întâlnim din ,*Edictele prefecţilor* = *Τὰ Ἐπάρχικα*' şi din ,*Practica judecătorească* = *Πεῖρα*, apoi din *Ecloga lui Leon şi Constantin în 17 titluri, din Ropai* = *αἱ Ῥόπαι*' din ,*Sinopsisul minor* = *Τὸ μικρὸν κατὰ στοιχεῖον*', din ,*Epanagoga*' luând mai mult sholii şi din ,*Cartea pedepselor* = *Τὸ βιβλίον τοῦ ποιναλίου.*

Titlul lucrării lui Armenopol este acesta : ,*Manualul de legi numit Exabiblul extras de pretutindeni şi orânduit în formă de rezumat, astfel alcătuit de prea respectatul păzitor al legii şi judecător al Tesalonicului, Constantin Armenopol* = *Πρόχειρον νόμων τὸ λεγόμενον ἡ ἑξάβιβλος, συναθροισθὲν πάντοθεν κατ'ἐκλογὴν καὶ κατ' ἐπιτομὴν οὕτω συντεθὲν παρὰ τοῦ πανσεβάστου νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Ἁρμενοπούλου*'. Cartea se începe printr'o sfătuire ce se dă judecători-

lor cum trebue să facă judecăţile, apoi urmează o Novelă a lui Leon VI şi a fratelui său Alexandru despre abuzul care se face la judecăţi şi in fine prefaţa ‚προθεωρία‘ autorului. Înaintea coprinsului este aşezată însăşi ‚*tabla de materie*, = ‚πίναξ‘ a celor şase cărţi. Fiecare carte este împărţită în titluri ‚τίτλοι.

Cartea I-a are 18 titluri şi vorbeşte despre *legi, procedură, restituţii* şi *libertate*. *Cartea II-a* are 11 titluri şi vorbeşte daspre *stăpânire, lucrări noi* şi *dreptul maritim*. *Cartea III-a* are 11 titluri şi descrie *înfierea, înstreinarea lucrurilor, contracte, împrumut* şi *tovărăşii*. *Cartea IV-a* are 12 titluri şi se ocupă cu *logodna* şi *căsătoria*. *Cartea V-a* are 12 titluri şi vorbeşte despre *testamente* şi *epitropi*. *Cartea VI-a* are 15 titluri şi fixează *infracţiunile* şi *penalizarea* lor. Prin urmare avem cu totul 83 de titluri.

CARTEA I

Tit.	1	Despre legi.	1	περὶ νόμων.
	2	„ reclamant şi reclamat.	2	„ 'ενάγοντος καὶ 'ενγομένου
	3	„ acţiuni şi termene.	3	„ ἀγωγῶν καὶ χρόνων.
	4	„ judecată şi hotărâre.	4	„ δικαστικῆς ψήφου καὶ ἀποφάσεως.
	5	„ denunţători.	5	„ μηνυτῶν.
	6	„ martori.	6	„ μαρτύρων.
	7	„ jurământ.	7	„ ὅρκου.
	8	„ acte (documente)	8	„ συμβολαίων.
	9	„ tocmeală.	9	„ συμφώνου.
	10	„ invoială.	10	„ διαλύσεως.
	11	„ constrângere şi violenţă.	11	„ ἀνάγκης καὶ βίας
	12	„ minori şi mici de vârstă şi intoarcere inapoi.	12	„ ἀνήβων καὶ ἀφηλίκων ἐν ᾧ καὶ περὶ ἀποκαταστάσεως.
	13	„ femei.	13	„ γυναικῶν.
	14	„ robi.	14	„ δούλων.
	15	„ obligaţiunea neinţeleasă şi îndoelnică.	15	„ ἀσαφοῦς καὶ ἀμφιβόλου.

CARTEA II

CARTEA III

Tit. 5	Despre împrumut şi zalog.	5	Περὶ δανείου καὶ ἐνεχύρου.
6	„ garanţi şi răspunzători.	6	„ ἐγγυητῶν καὶ ἀντιφωνητῶν.
7	„ dobândă (proc.)	7	„ τόκου.
8	„ inchiriere între care şi despre antreprenori	8	„ μισθώσεως ἐν ᾧ καὶ περὶ ἐργολάβων.
9	„ depozit (zalog).	9	„ παρακαταθήκης.
10	„ societate (tovărăşie).	10	„ συστάσεως κοινωνίας.
11	„ desfacerea societăţei.	11	„ λύσεως κοινωνίας.

CARTEA IV

Tit. 1	Despre făgăduiala logodnei.	1	Περὶ συναινέσεως μνηστείας.
2	„ arvuna logodnei.	2	„ ἀῤῥαβώνων μνηστείας.
3	„ darurile logodnei.	3	„ δωρεῶν μνηστείας.
4	„ definiţiunea şi rânduiala căsăt.	4	„ ὅρου καὶ διαθέσεως γάμου.
5	„ asprimea legii (în privinţa căsătorii clericilor).	5	„ ἀκριβείας νόμου.
6	„ darul dinaintea nunţii.	6	„ προγαμιαίας δωρεᾶς.
7	„ căsăt. nepermise.	7	„ γάμων κεκωλυμένων.
8	„ impedimentul căsătoriilor şi gradele de rudenie.	8	„ συναφείας γάμων καὶ βαθμῶν συγγενείας
9	„ cei ce se căsătoresc a 2-a oară.	9	„ δευτερογαμούντων.
10	„ zestrea cea dreaptă.	10	„ δικαίου προικός
11	„ cererea zestrei şi sarcinele ei.	11	„ ἐκδικήσεως προικὸς καὶ τῶν βαρῶν αὐτῆς.
12	„ exoprică (parafernă).	12	„ ἐξωπροίκων.
13	„ ipovol.	13	„ ὑποβόλου.

Tit. 14	Despre darurile între bărbat și soție.	14	*Περι δωρεῶν μεταξὺ ἀνδρός καὶ γυναικός.*
15	„ desfacerea căsătorii și despre cauzele ei.	15	*λύσεως γάμου καὶ τῶν αἰτιῶν αὐτῆς.*

CARTEA V

Tit. 1	Despre testamentul celor de sine stătători.	1	*Περὶ διαθήκης αὐτεξουσίων.*
2	„ testamentul celor de sub tutelă.	2	„ „ *ὑπεξουσίων.*
3	„ testamentul celor liberi.	3	„ „ *ἀπελευθέρων.*
4	„ testamentul episcopilor și monahilor.	4	„ „ *ἐπισκόπων καὶ μοναχῶν.*
5	„ anularea testamentului.	5	„ *ἀνατροπῆς διαθήκης.*
6	„ plângerea contra testamentului nedrept.	6	„ *μέμψεως καὶ 'εναντιώσεως διαθήκης.*
7	„ codicel.	7	„ *κωδικέλλου.*
8	„ moștenitori.	8	„ *κληρονόμων.*
9	„ falcidiu.	9	„ *φαλκιδίου.*
10	„ desmoșteniți.	10	„ *ἀποκλήρων.*
11	„ legat.	11	„ *ληγάτου.*
12	„ tutori (epitropi), curatori și administratori.	12	„ *ἐπιτρόπων, κουρατώρων καὶ διοικητῶν.*
13	„ aceia când trebuie creditorii să cheme în judecată pe moștenitorii celui decedat.	13	„ *τοῦ πότε δεῖ ἐνάγειν τοὺς δανειστὰς κατὰ τῶν κληρονόμων τοῦ τελευτήσαντος.*

CARTEA VI

Tit.	1	Despre pagubă.	1	*Περὶ ζημίας.*
	2	,, adulter,	2	,, *μοιχῶν.*
	3	,, desfrânaţi şi siluitori de fecioare.	3	,, *πορνῶν καὶ τῶν βιαζόντων παρθένους.*
	4	,, amestecătorii de sânge.	4	,, *αἱμομικτῶν, ἀσελγῶν καὶ ἀλογευομένων.*
	5	,, hoţi, răpitori de turme, săpători de morminte şi furi de lucruri sfinte.	5	,, *κλεπτῶν, ἀπελατῶν τυμβωρύχων καὶ ἱεροσύλων.*
	6	,, ucigaşi.	6	,, *φονέων καὶ ληστῶν.*
	7	,, răpitori de femei	7	,, *ἁρπαζόντων.*
	8	,, fugari şi cei ce vând oameni liberi.	8	,, *αὐτομόλων καὶ ἀνδραποδιστῶν.*
	9	,, clevetitori şi cei ce găsesc scrisori de calomnie	9	,, *συκοφαντῶν καὶ τῶν φλυαρίαν εὑρισκόντων.*
	10	,, vrăjitori şi ghicitori.	10	,, *φαρμακῶν, γοητῶν καὶ μάντεων.*
	11	,, Iudei, eretici şi iudaizanţi.	11	,, *Ἰουδαίων, αἱρετικῶν καὶ ἑλληνιζόντων.*
	12	,, robi şi cei ce pun foc.	12	,, *δούλων καὶ τῶν 'εμπρησμοὺς ποιούντων.*
	13	,, cei ce primesc robi streini şi cei ce vând oameni liberi.	13	,, *τῶν ἀλλοτρίους ὑποδεχομένων δούλους, καὶ τῶν ἐκποιούντων ἐλευθέρους.*
	14	,, diferite pedepse.	14	,, *διαφόρων ποινῶν.*
	15	,, cei ce insultă (pe judecători).	15	,, *τοῦ, τίνες ἀτιμοῦνται.*

Din cele expuse se vede că modul de distribuţie al materii in Exabiblu este cu totul deosebit de cât cel din Prohiron.

In afară de cele 83 de titluri pe cari le-am expus mai sus,

la sfârşitul tuturor manuscriselor cu coprinsul Exabiblului mai găsim adăogate încă altele, cum sunt :

1) *Alte titluri diferite* = *ἑτέρα τίτλα διάφορα.*

2) *Despre demnităţi* = *περὶ ἀξιομάτων.*

3) *Despte diferite regule* = *περὶ κανόνων διαφόρων.*

4) *Despre însemnarea cuvintelor* = *περὶ σημασίας ῥημάτων.*

5) *Despte hirotonia episcopilor şi preoţilor* = *περὶ χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων;* iar în mai toate manuscrisele şi tipăriturile găsim şi 6) *Legile agrare* = *Νόμοι γεωργικοὶ.*

Anul alcătuirii Exabiblului.

Unii critici susţin că această lege este închegată în jumătatea sec. al XII-lea. Acum în timpul din urmă, se dă ca vreme a alcătuirii lui anul 1345. E tocmai în vremea Anei Paleologul şi a fiului ei Ioan Paleologul, după cum arată o însemnare din codicile juridic grecesc fol. 195 din Viena. Alţi istorici însă s'au îndoit de veracitatea acestui lucru, socotind-o ca o însemnare de pe o còpie, iar nu de pe original. Realitatea constă în aceia, că de vreme ce Armenopol extrage din Novela patriarhului Atanasie, care Novelă a fost compusă la 1305, deci Exabiblul a fost compus după apariţia acestei Novele şi anume după moartea autorului ei, care a avut loc nu mult înaintea anului 1345.

Insemnătatea Exabiblului.

Chiar dela apariţia lui, Exabiblul a avut în imperiul bizantin o mare însemnătate. Sunt manuscrise cum este ms. 1355 din Paris, care coprinde un Exabiblu desvoltat, alcătuit cu fragmente scoase din *Ecloga privata*, *Sinopsis-ul Basilicalelor*, *Sinopsisul lui Mihail Pselos* şi din „*Ποίημα νομικόν*" al lui Mihail Ataliatul; iar ms. Nr. 1385 conţine un exabiblu alcătuit numai pe baza primelor zece cărţi din Basilicale. După căderea imperiului bizantin influenţa acestei cărţi de legi nu numai că nu a încetat, cum era de aşteptat, ci dimpotrivă, ea a devenit şi mai intensă pentru multă vreme în ţările de sub influenţa bizantină.

Un fapt curios este acela că în ţinuturile cu populaţie grecească Exabiblul a început să circule în traducere neogreacă. Intâlnim foarte multe traduceri de acest fel: manuscrise şi tipărituri. Astfel avem cea dintâi traducere făcută de Nicolaos Cunalis C r i t o p u l o s în 1490; apoi alta făcută de Teodosios

Zigomalàs la finele sec. al XVI-lea. O revedere se făcu şi de un călugăr de la Muntele Atos, anume Teoclit, care ne-a dat ediţia din 1671. După aceia, în sec. al XVIII-lea, avem o altă traducere făcută de un necunoscut şi îndreptată de Alexios Spanòs din Ianina după cererea mitropolitului Gherasim din Eracleia, publicată cu banii acestui mitropolit, la Veneţia, în 1744. Această tipăritură s'a mai repetat deseori în multe exemplare. Ediţia din 1766 a fost des întrebuinţată şi de instanţele româneşti. Este cunoscută şi ediţia din 1777, puţin deosebită de cea din 1766 prin format, de aceia paginile nu corespund exact cu ale celei din 1766 pentru a putea verifica orice carte de judecată românească.

După ce Grecia a dobândit independenţa politică, Exabiblul a fost prima carte de legi a noului regat, decretată prin decretul regal din 15.VIII 1830 ca normă pentru instanţele greceşti. Prin promulgarea constituţii elene, în primul ei capitol, din 13. II, 1835, Exabiblul se declară de către regele Oton, ca lege în vigoare până la apariţia primului cod civil grec.

Exabiblul în ţările române. După cum am arătat în capitolul privitor la aplicarea Sintagmei lui Matei Vlastarie, în Ţările române, este greu a stabili cu paragrafe, dacă până la apariţia Nomocanonului lui Manuil Malaxos (1561-62), s'a aplicat Armenopol sau nu. Dificultatea provine de acolo că ideile juridice sunt similare în ambele manuale. Odată însă cu traducerea Nomocanonului lui Malaxos în româneşte, în prima jumătate a secolului al XVII-lea: *Pravila aleasă* (1632), *Cele 7 taine* (1644), la cap. *„nunta"*, unde Armenopol e des citat; *Carte de învăţătură romanească* (1646) şi *Îndreptarea legei* (1652), pasagii întregi din Armenopol — aflătoare în aceste pravile — sunt utilizate până în prima jumătate a sec. al XIX-lea, In epoca fanarioţilor Manualul lui Armenopol este foarte frecvent întrebuinţat în cărţile de judecată (uneori şi de 2-3 ori în aceiaşi hotărâre) cu indicarea numirii Manualului, cărţei, titlului şi foei (list), fiindcă acum (dela 1730) exista dispoziţiunea lui Const. Mavrocordat de a se fixa şi părţile legei citate în hotărârea judecătorească, dispoziţie repetată şi de Al. Ipsilante în Pravilniceasca sa condică[1]). Ediţia întrebuinţată în provinciile româneşti a fost cea neogreacă a lui Alexios Spanòs din 1766.

---

1) *„Pravilniceasca condică"* pp. 13 (grec) şi 110 (rom.) este de două ori amintită: ed. Şt. Gr. Berechet.

Traduceres integrală în româneşte (1804).

Deşi dacă am aduna toate fragmentele româneşti de prin cărţile de judecată ale sec. al 17-18-lea şi le-am orândui după speţe juridice, am forma un Exabliblu al instanţelor române, totuşi Alex. Moruzi, domnul Moldovei (1802—1806), dispune traducerea întregului manual în 1804 de către paharnicul Toma Carra, cu titlul următor: ‚*Indemânoasa adunare a pravililor ce se numeşte Exavivlos. Adunată din toate pravilile cu alegere şi în scurt şi aşa alcătuită de pre cinstitul păzitoriu a pravililor şi judecătoriu a Thesalonicului Constantin Armenopul cel mai întâi între judecători, cari acum întâi din luminata poruncă a prea înălţatului şi mult milostivului nostru stăpân şi Domn a toată Moldavia, Măria Sa Alexandru Constandin Moruz V. V. s'a tălmăcit din limba ellinească pre această moldovenească de către Toma Carra pah. dându-i ajutoriu la limba moldovenească Ioan Luca serd.; Toma Luca şi sulger Constandin Negre; iar scriitoriu Niculai diiacu. La anul de la Hristos 1804 Maiu 30*'. Indelungată vreme, această traducere s'a întrebuinţat în manuscris în Moldova şi mai cu seamă în partea ei de răsărit pe care după deslipire Ruşii au numit-o Basarabia.[1])

Traducerea Exabiblului în ruseşte.

Exabiblul a fost întrebuinţat de instanţele moldo-basarabene până la 1825. Atunci, desfiinţându-se consiliul suprem (верховнии совѣтъ), apelurile trebuiau să se judece la Peterburg. Cu această împrejurare, între legile cerute de departamentul senatului pentru a fi traduse în ruseşte a fost şi Armenopol, ediţia lui Spanòs din 1766. La confruntarea traducerii făcută după ediţia neogreacă, cu originalul elen, aflat în biblioteca publică, s'au găsit pe alocurea diferenţe izbitoare. Ele erau strecurate sub influenţa vieţii sociale în ediţia Spanòs. Atunci *deosebirile din textul elen s'au tipărit mărunt pe câmpul liber al marginilor cărţii*, pe când cele din *cel neogrec au rămas în corpul traducerii*, însă *imprimate cu caractere cursive*. Aşa se prezintă ediţia specială rusă din 1831. Ediţiile următoare nu au mai repetat tehnica acesteia, afară de cea din 1854 din Chişinău şi cea din Odesa din 1908.

Contra oricărei logici, ministerul de justiţie rus a dispus ca judecătorii din Basarabia să aplice diferenţele de pe margine ale textului elen. Oare nu pentru a produce o confuziune

1) Vespasian Erbiceanu a găsit, in Basarabia un exemplar complect.

şi mai mare, spre a provoca înlocuirea legilor locale cu cele ruseşti? In româneşte se tipări abia după reintoarcerea Basarabiei la trupul vechei Moldove, in 1921. Ediţia aceasta făcută de prof. Ioan Peretz a respectat diferenţele fixate în textul rus, prin text cursiv şi note explicative puse sub rânduri [1].

XX. Novelele *(Νεαραί)*.

527—1453.

Literatura. F. A. Biener: *Ueber die Novellen der byzantinischen Kaiser in Veranlassung der in dieser Zeitschrift befindlichen Abhandlung desselben Gegenstandes'* art. in *,Zetsch. f. gesch. Rwiss.'*, VIII, (1835.), pp. 263-79. Franz Dölger: *,Regesten der Kaiserurkunden des ost-römischen Reiches von 565 bis 1453'*, Herausgegeben von den Akademien der Wissenschaften in München und Wien. IV Theilen, 1928-1933. Gianino Ferrari: *,Il diritto penale nelle Novelle di Leone il Filosofo'*, în *,Rivista penale'*, LXVIII, (1908), fasc. IV, Torino; rec, de P. Marc in *,Byz. Zeitsch.'*, XVIII, (1908), 658, şi răspunsul lui Ferrari în *,Byz. Zeitsch.'*, XVIII (1909), pp. 297-98. Idem: *,Diritto matrimoniale secondo le Novelle di Leone il Filosofo'*, în *,Byz. Zeits.'*, XVIII, 1909, pp. 161. Henri Monnier: *,Les Novelles de Léon le Sage: Introduction, droit public, droit pénal, les personnes. les biens'*, Bordeaux, 1923. G. Maridakis: *,Dreptul civil in Novelele împăraţilor bizantini = Τὸ ἀστικὸν δίκαιον ἐν ταῖς Νεαραῖς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων'*, Atena, 1922. P. Noailles: *,Les collections de Novelles de l'empereur Justinien: La collection grecque des 168 Novelles'*, (thèse), Bordeaux, 1914. K. Triantaphilopoulos: *,Die Novelle des Patriarchen Athanasius über die ,,τριμοιρία''* in *,Byz. Neugr. Jahrbücher'* VIII, (1930), Atena, pp. 136 urm. K. Witte: *,Ueber die Novellen der byzantinischen Kaiser'*, art. in *,Zetsch. f. gesch. Rwiss*, VIII, (1855), pp. 153-224.

Ediţiuni. G. E. Heimbach: *,Authenticum: Novellarum constitutionum Justiniani, versio vulgata*, Leipzig, 1851, 2 vol. Zachariae: *,Jus graecoromanum'*. I, 1856. Idem: *,Imperatorl Justiniani Novellae*, (Teubner, 1881). I. Zepos şi P. Zepos: *,Jus graecoromanum'* I, Atena, 1931.

Novelele sunt dispoziţiuni date de diferiţi împăraţi bizantini ca lămuriri la diferite chestiuni juridice pe care legea nu le limpezeşte. In coprinsul acestor Novele găsim exprimată viaţa economico-juridică din vremea împăraţilor sau patriarhilor, cari le promulgă. In ele găsim obiceiul locului *(συνήθεια*

---

1) ,Manualul legilor sau aşa numitele *,Cele şase cărţi'* adunat de pretutindeni şi prescurtat de vrednicul de cinstire păstrătorul de legi şi judecător in Salonic, Constantin Harmanopulos, traducere de Ioan Peretz, profesor universitar. Ediţia ministerului de justiţie, Bucureşti, 1921. Editorul a pus jos prin steluţe diferenţele textului elen.

τοπικὴ). Impărații bizantini au fost imitați de țarii Statelor sud-slave, cași de domnitorii și ierarhii Țărilor române. Novelele bizantine corespund *,hrisoavelor sobornicești'* în largul înțeles al cuvântului sau simplelor *,hrisoave'* în înțelesul strâns. Ele regulează nu numai raporturi private, dar și publice. Este de mare trebuință a se alcătui colecții de toate hrisoavele legislative din trecutul nostru pentru a se cunoaște adevărata viață juridică a neamului nostru din trecut, cum s'a făcut și se face cu cele din Bizanț.

Noi ne vom ocupa de coprinsul Novelelor împăratului Justinian și ale împăraților de după acesta. Novelele stăpânitorilor Bizanțului de după Justinian se numesc ,Νεαραὶ'. Cele ale lui Justinian și ale predecesorilor lui, cari ne sunt cunoscute din istoria dreptului roman, au o strânsă legătură cu cele de mai târziu.

Cel mai productiv împărat în acest domeniu al promulgării de Novele este Leon VI Filosoful. Istoria critică îi atribue lui 113 Novele. Ele se găsesc în *Codex Marcianus* No. 179. Multe din acestea au intrat în compunerea Basilicalelor, iar altele, cari au apărut după terminarea acestora, firește, nu au mai putut fi ținute în seamă. Ele par a fi colecționate între anii 888-899. Din coprinsul Novelelor scoatem cunoștințe despre *puterea imperială, obiceiul locului, legea divină, legea civilă, legislația penală. clasificarea persoanelor, sclavie și libertate, căsătorie, căsătoria a doua și următoarele, puterea paternă, adopțiune, tutelă, curatelă, bunuri, obligațiuni, uzura, succesiunea „abintestat", succesiunea testamentară, donațiuni, dotă, daruri înaintea nunții, procedură.* Mulți împărați și chiar patriarhi au promulgat Novele privitoare la diferite chestiuni. Se recunosc ca oficiale c. 509 Novele atribuite diferiților stăpânitori bizantini. Cea mai importantă este pentru noi Novela lui Roman Lecapenul din anul 922, privitoare la protimisis, despre care vorbim în amănunt în studiul premergător la *,Hrisoave legislative din sec. al XVII-XVIII-lea'*. Această Novelă este amintită în vechea noastră legislație prin *,Novela lui Roman bătrânul'*. In pravilele și codicele noastre vechi sunt citate multe Novele bizantine. Un studiu amănunțit asupra coprinsului Novelelor ne-ar pune în fața adevăratei vieți juridice din Bizanț.

XXI. Dreptul canonic (*Ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*).

1-1859.

Literatura. F. A. Biener: ‚*De collectionibus canonum ecclesiae graecae*', Berlin, 1827. Krueger: ‚*Ueber eine neue Bearbeitung des Nomocanon in XIV Titeln*', in ‚*Zeits. f. Rechtsg.*', IX, (1870), pp. 185-95. Pitra: „*Des canons et des collections canoniques de l'église grecque*', 1858. L. F. Tafel: ‚*De collectionibus quibusdam iuris Graecorum canonici*', Tübingen, 1886. Zachariae: ‚*Die griechischen Nomokanones*', in ‚*Mémoires de l'Académie de St. Petersbourg*', VII, série, t. XXIII, (1877), n. 7. Idem: *Die Handbücher des geistlichen Rechts aus den Zeiten des untergehenden byzantinischen Reiches und der turkischen Herrschaft*', in aceleaşi ‚*Mémoires*', VII, série, t. XXVIII, n. 6, 1871. Idem: ‚*Ueber den Verfasser und die Quellen des (Pseudo-Photianischen) Nomocanon in XIV Titeln*' in aceleaşi ‚*Mémoires*', VII, série, t. XXI, n. 16, 1885. Idem: ‚*Die Synopsis canonum. Ein Beitrag zur Geschichte der Quellen des kanonischen Rechts des griechischen Kirche*', in ‚*Sitz. Ber. der Wiss. zu Berlin*, Sitz. von 22. XII, (1887), LIII, pp. 1148-1163. Pr. N. Ilijnskij: ‚*Sintagma lui Matei Vlastarie*' (rusă), Moscova, 1892. A. Monferratos: ‚*Un nomocanon din veacul al XIII-lea* = *Νομοκάνων τοῦ ιγ' αἰῶνος*' in ‚*Buletinul soc. elene de istorie şi etnologie* = *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*', IV, (1892-94), pp. 309-331. Aici se descrie un codice din biblioteca universităţii din Atena. A. Pavlov: *Nomocanonul anexat la marele molitfelnic. Istoria lui şi textele: grec şi slav cu însemnări lămuritoare şi critice*', Moscova, 1897, ed. II. K. M. Rallis: ‚Dreptul penal al bisericii ortodoxe de răsărit = *Ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας*', Atena, 1907, rec. de Karl Böckenhoff in ‚*Byz. Zeits.*' XVII, (1908), 209-211 şi D. A. Petrakakos: ‚*Contribuţiuni la dreptul penal al bisericii ortodoxe de răsărit* = *Συμβολαὶ εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἐκκλησίας*', Leipzig, 1909, este o critică a lucrării lui K. M. Rallis, care-i publicată şi în rev., ‚*Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος*' din Alexandria, 1908.

Ediţiuni. Jean de Tillet: *Sanctorum Apostolorum et sanctorum conciliorum canones*', Paris, 1540. E. Bonefidius: *Τοῦ ἀνατολικοῦ νομίμου βιβλία γ'* = Juris orientalis libri III, Paris 1573. J. Leunclavius şi M. Freherus: ‚*Juris graeco-romani tam canonici quam civilis tomi duo*', Frankfurt, 1596, 2 vol. Guilielmus Voellus et Henricus Justellus: ‚*Bibliotheca jurisicanonici veteris in duos tomos distributa*', Paris, 1661. G. Beveregius: ‚*Συνοδικὸν sive Pandectae canonum*', Oxford, 1672, 2 vol. Iohannes Baptista Cotelerius: ‚*Ecclesiae graecae monumenta*, Paris, 1677-1686, 3 vol.; iar vol. IV s'a adăugat în 1692 de Maurinerni sub titlul de ‚*Analecta graeca*'. G. A. Ralli şi M. Potli: ‚*Colecţia dumnezeeştilor şi sfintelor canoane ale sfiţilor şi prea slăviţilor Apostoli şi ale sinoadelor ecumenice şi locale şi ale sfinţilor părinţi, s'a editat împreună cu alţe şi numeroase hotărâri călăuzitoare după vechi tălmăciri şi felurii critici* = *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων, καὶ τῶν κατὰ μέρος ἁγίων πατέρων, ἐκδοθὲν, σὺν πλείσταις ἄλλαις τὴν ἐκκλη-*

σιαστικὴν κατάστασιν διεπούσαις διατάξεσι, μετὰ τῶν ἀρχαίων ’ἐξηγητῶν, καὶ διαφόρων ἀναγνωσμάτων‘, Atena. 1852-56 IV vol. Are şi o traducere sârbă sub titlul ‚*Zbornik*‘, Zara, 1884. M. I. Ghedeon: ‚*Hotărâri canonice, epistole, deslegări, porunci de ale prea sfinţiţilor patriarhi ai Constantinopolului* = Κανονικαὶ διατάξεις, ’επιστολαὶ, λύσεις, θεσπίσματα τῶν ἁγιωτάτων πατριάρχων Κωνσταντινουπόλεως‘, Neoplata, 1895-6, 2 vol. Nicodim Milaş: ‚*Dreptul bisericesc oriental*‘ [1]. Această operă capitală are traduceri în limba greacă de Meletios Apostopulos, ‚Τὸ ’εκκλησιαστικὸν δίκαιον τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ’εκκλησίας συνταγὲν κατὰ τὰς γενικὰς ’εκκλησιαστικὰς πηγὰς καὶ κατὰ τοὺς ’εν ταῖς αὐτοκεφάλοις ’εκκλησίαις ἰσχύοντας εἰδικοὺς νόμους‘, Atena, 1906, în l. rusă la Peterburg, 1912, 2 vol., în bulgară, germană. Canoanele cu comentari au inceput să fie traduse şi în română de Uroš Kovinčič şi N. Popovici, Arad, 1930-31, (numai vol. I, în 2 părţi). Nifon, mitropolitul Ungrovlahiei: ‚*Manual de pravilă bisericească*‘, Bucureşti, 1854. Andrei Şaguna, mitr. Ardealului: ‚*Enchiridion* (’Εγχειρίδιον) *adecă carte manuală de canoane.... cu comentarii*‘, Sibiu, 1871. Meletie Dreghiciu; ‚*Legile bisericeşti în mod estrativu şi splicativu*‘, Temişoara, 1873. D. G. Boroianu: ‚*Dreptul bisericesc*‘ Iaşi, 1899, 2 vol. Marius Teodorian: ‚*Drept canonic oriental*‘, Bucureşti, 1905-7, 3 vol.

Lumea creştină şi-a primit legislaţia dela biserica sa. In măsura în care ea se desvolta, se simţia nevoie de conducerea ei prin legi deosebite hotărâtor de legile lumii păgâne în mijlocul căreia apăruse. Conducătorii diferitelor centre religioase s'au adunat între 325-787 sub presiunea nevoilor vieţei, fiind convocaţi de împăraţii bizantini, Articolele legilor lor religioase se numesc canoane = κανόνες, adică *regule, îndreptări*. Inainte de adunarea primului sinod ecumenic biserica a respectat cele 85 *Canoane apostolice*, atribuite lui Clement Romanul şi „*Invăţătura celor 12 apostoli* = ἡ διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων“; iar după aceia începe şirul aşa numitelor adunări a ierarhilor bisericii creştine, cari adunări se numiră cu un termen grecesc de „sinod = σύνοδος, adică *adunare*. Deoarece canoanele lor priveau toată lumea creştină de pretutindenea căpătară şi denumirea de „ecumenice = οἰκουμενικὴ, adică *universale*. Avem 7 sinoade ecumenice recunoscute de biserica orientală. Iată-le:

1) Zara, 1890, (sârbă), trad. românească de D. I. Cornilescu şi Radu S. Vasile, Bucureşti, 1915. E cel mai bun tratat.

Cele 7 sinoane ecumenice.
325—818.

No. sinodului	Locul unde s'a ținut sinodul	Anul ținerei sinodului	Câte canoane (pravile) a elaborat fiecare sinod
I	Niceia	325	20 canoane
II	Constantinopol I	381	7 „
III	Efes	431	8 „
IV	Halcedon	451	30 „
V-VI	Constantinopole al II-lea Quinisext (Trulan)	691-692	102 „
VII	Niceia al II-lea	787	22 „

Cele 10 sinoade locale.

I	Ancira	314	25 canoane
II	Neocezarea	314-325	15 „
III	Gangra	340	21 „
IV	Antiohia	341	25 „
V	Laodiceia	343	60 „
VI	Sardica (Sofia)	343	20 „
VII	Constantinopole	394	2 „
VIII	Cartagena	419	133 „
IX	Constantinopole	861	17 „
X	Constantinopole	879	3 „

Afară de canoanele sinoadelor arătate mai sus, biserica ortodoxă mai recunoaşte încă şi alte canoane ale unor părinţi bisericeşti :

Canoanele părinţilor bisericeşti.

No. de ord.	Numele părintelui care a elaborat canoanele	Anul morţei fiecăruia	Câte canoane s'au recunoscut de biserică	In care glave din „Cormciea" sunt introduse
1	Dionisie, arhiep. Alexandriei	† 265	4 canoane	26
2	Grigorie al Neocezareei	† 270	11 „	27
3	Petru, arhiep. Alexandriei	† 311	15 „	29
4	Atanasie arhiep. Alexandriei	† 373	3 epistole	—
5	Vasile cel mare (Capadocia)	† 379	92 canoane	13, 21, 32 24, 25
6	Timotei ep. Alexandriei	† 385	18 „	32
7	Grigore teologul	† 389	8 „	30
8	Amfilohie din Iconia	† 395	1 epistolă	30
9	Grigore de Nisa	† 395	8 canoane	31
10	Teofil de Alexandria	† 413	14 „	33
11	Ciril de Alexandria	† 444	5 „	34
12	Ghenadie de Constantinopole	† 471	1 epistolă	36
13	Tarasie de Constantinopole	† 809	1 „	36
14	Ioan Postnicul (*Νηστευτής*)	† 595	49 epistole	—
15	Nichifor Mărturisitorul	† 818	49 „	—

Colecțiuni de canoane. Colecțiuni de canoane s'au alcătuit chiar în cursul ținerii sinoadelor ecumenice, căci la unele sinoade se citează canoanele vechilor sinoade după o *βιβλίον*, pe care cei din Apus o traduc prin *codex*. Astfel pare că la ținerea sinodului din Halcedon (451) exista o asemenea colecție de canoane. Ca acestea au apărut destul de multe.

a). Cea care a ajuns până la noi este *Sinopsis-ul canonic al lui Ștefan Efeseanul* = *Στέφανου Ἐφεσίου κανονικὴ σύνοψις* [1]). Inceputul lucrării acesteia ar fi sec. al VI-lea. Deci ea coprinde canoanele în formă prescurtată numai pe ale acelor sinoade, cari se ținuseră deja până în momentul închegărei ei: canoanele apostolice, ale sinoadelor din Niceia, Ancira, Neocezarea, Gangra, Antiohia, Laodicea, Constantinopol și Efes. Cu vremea coprinsul acestui Sinopsis s'a mărit în măsura în care se țineau alte sinoade și apăreau părinți bisericești, cari scriau canoane. In ediția Synodiconului lui Beveregius [2]) și în Sintagma ateniană apare complectat în forma cea din urmă. Acest Sinopsis a fost comentat de Alexe Aristen, al cărui conținut a fost tradus de Daniil Panoneanul, la 1652, intrând ca ultimă parte în *Indreptarea legei*, tipărită în Târgoviște, capitala Valachiei.

b). In afară de Sinopsis-ul lui Ștefan Efeseanul mai găsim în biserica orientală Sinopsis-ul magistrului și logofătului Simion = ,*Συμεὼν μαγίστρου καὶ λογοθέτου ἐπιτομὴ κανόνων*'. El coprinde în formă prescurtată: canoanele apostolice, ale primelor 5 sinoade ecumenice, ale celor dintâi 7 sinoade locale și canoanele lui Vasile cel mare. Deosebirea dintre aceste două Sinopsis-uri constă în aceia că acesta din urmă are canoanele citate după valoarea izvoarelor lor: canoanele apostolice, sinoadele ecumenice, locale și ale sf. părinți. Acest Sinopsis este editat de Voellus și Justellus [4]). Ordinea de citare a canoanelor acestora s'a păstrat aceiași și în Comentariile lui Zonara și Valsamon.

Nevoea practică și teoretică a silit pe alcătuitori să dea naștere la colecțiuni sistematice în care canoanele să fie așezate după obiectul lor. Despre o primă colecțiune in genul a-

---

1) Mortreuil, I, 201.
2) Sinodiconul, II, după pag. 188.
3) Sintagma ateniană, IV, 399 urm.
4) ,*Bibliotheca juris canonici veteris*' II, pp. 710-748.

cesta vorbeşte Ioan Scolasticul în precuvântarea lucrării sale. Ea ar fi avut 60 de titluri, coprinzând canoanele apostolice, ale celor dintâi patru ecumenice, ale celor locale până la cel din Sardica, fără ale sf. părinţi.

c). Afară de aceasta avem *Colecţia lui Ioan Scolasticul* (550), întocmită pe când era preot în Antiohia, (mai târziu patriarh la Constantinopole (566-577). Ea coprinde 50 titluri în cari intră cele 60 de titluri din colecţia anterioară, la care s'a mai adaos 68 canoane ale sf. Vasile cel mare şi epistolele 2 şi 3 a acestuia către Amfilohie din Iconia. Ea este editată de aceiaşi editori arătaţi mai sus [1]).

d). Tot lui Ioan Scolasticul i se mai atribue şi o *Colecţiune de 87 titluri*, alcătuită între anii 565-578, care este un adaos la colecţia amintit mai sus. Toţi editorii veacurilor trecute şi istoricii într'un glas atribuie această colecţie lui Ioan Scolasticul, aducând în sprijin o însemnare dela sfârşitul colecţii. Titlul ei după Pitra este: *„Colecţie de canoane bisericeşti întocmită în 50 de titluri* = *Συναγωγὴ κανόνων ’εκκλησιαστικῶν εἰς ν’ τίτλους διῃρημένη*; iar după Voellus şi Justellus este acesta: *„Ale lui Ioan presviterul din Antiohia zis Scolasticul, canoane în 50 titluri* = *’Ιωάννου πρεσβυτέρου ’Αντιοχείας τοῦ ἀπὸ Σχολαστικῶν, οὗτος συντάτει τοὺς ὅλους κανόνες εἰς ν’ τίτλους“*.

Coprinsul este format din 87 de capitole alcătuite din rezumatul Novelelor lui Justinian. Colecţia aceasta se coprinde în cap. 42 al Cormciei ruse. O altă *Colecţie de 25 capitole* al cărei autor necunoscut aparţine ultimilor ani ai sec al VI-lea. Primele 21 capitole din ea corespund la acelaş număr de constituţiuni justinianee, iar ultimele 4 capitole coprind Novelele 136. 133, 120 şi 2 capitole din Novela 122. Şi, în sfârşit, o ultimă Colecţie numită *Collectio constitutionum ecclesiasticarum* sau *Collectio tripartita* sau şi *Paratitla*, care coprinde legile civile referitoare la biserica creştină ale lui Justinian. Fiindcă este împărţită în trei părţi mai poartă şi denumirea de *tripartita*. Prima parte coprinde primele 13 titluri ale codicelui lui Justinian în extras larg cu locurile paralele (paratitla) din alte

---

1) Voellus şi Justellus: *„Bibliotheca juris canonici veteris“*, II, pp. 499 urm.

titluri ale codexului și Novele. Partea 2-a coprinde 6 titluri, fără textele paralele, extrase din Pandecte și Instituțiuni, referitoare la afacerile spirituale. Partea 3-a coprinde 34 Novele, împărțite în trei secțiuni; a) prima privește pe episcopi, clerici, mireni și călugări; b) a doua fixează relațiunile lumești și c) a treia se referă la eretici, Iudei și Samarineni. Colecția se termină cu 4 Novele ale împăratului Heraclius (610-640). Nu i se știe autorul, dar Novelele împăratului amintit ii stabilește momentul alcătuirii. A fost foarte întrebuințată mai mult decât ori care altă colecție canonico-profană.

XXII. Nomocanoanele.

Literatura. Azarevič: *‚Op. cit.‘*. II, 324-51. F. A. Biener: *‚Geschichte der Novellen‘*, pp. 194-202. Idem: *‚Revizion des Justin. Codex in Hinsicht seiner Integrität‘* in *‚Zetsch. f. Rwiss*, VII, pp. 144. Heimbach: *‚Griechisch-römisches Recht‘*, in vol. 86 *(Encyklopädie)*, pp. 289-291. Mortreuil: *‚op. cit‘*, I, pp. 216-222. Pitra: *‚op. cit.‘*, II. 372. Zachariae: *‚Die griechschen Nomokanones‘*, pp. 8-9 in *‚Mémoires de l'Académie de St. Petersbourg‘*, VII, tom. XXIII, n. 7.

Edițiuni. Voellus și Justellus: *‚Bibliotheca juris canonici veteris‘*, II. pp. 603-660.

Practica vieții din biserica veche a cerut ca toate canoanele *(κανόνες)* să fie adunate împreună cu toate legile civile *(νόμοι)* pentru mai marea ușurință a conducătorilor ei întru administrarea intereselor morale și materiale a bisericii.

1. Nomocanonul în 50 capitole al lui Ioan Scolasticul, c. sec. al VI-lea,

Literatura. Beneševič: *‚Συναγωγὴ în 50 tituri și alte colecțiuni juridice ale lui Ioan Scolasticul‘* (rusă), in *‚Notele secții clasice ale societății imperiale arheologice ruse‘*, VIII, (1914). Petersburg, citat in *‚Byz. Zeits.‘*, XXIII, (1914), p. 512. K. F. Schmid: *‚Die Nomokanonübersetzung des Methodius. Die Sprache der Kirchenslawischen Uebersetzung der Synagoge des Johannes Scholasticus‘*, Leipzig, 1922, in *‚Veröffentliechungen des Baltischen und Slavischen Jnstituts an der Universitet Leipzig‘*.

1. Nomocanonul în 50 de titluri, c. sec. VI-lea. Acest Nomocanon coprinde toată Colecția complectă a lui Ioan Scolasticul arătată de noi mai înainte. Autorul nu-i cunoscut. Timpul alcă-

tuirit cade sub stăpânirea lui Justin II (565-578). I s'a adăogat mai târziu și alte canoane. Așa cum se prezintă în forma complectă a fost tradus în sec. al VI-lea în limba slavă, probabil de Metodiu, întrebuințându-se până la închegarea Cormcii, deci până la începutul secolului al XIII-lea, iar la Bulgari chiar și mai târziu.

2. Nomocanonul în 14 titluri.

sec. al VII-IX-lea.

Literatura. Beneševič: ‚*Colecțiunea canonică în 14 titluri din al doilea sfert al sec, VII până la anul 883*', (rusă). rec. de N. Suvorov, *J. M. N. P.* noua serie III (1806), fasc. Iulie, pp. 409-426. Papadopulos Kerameos: ‚*Codicele inexistent al Nomocanonului din anul 1883* = *Ἀνύπαρκτος κῶδιξ νομοκάνονος τοῦ* 883-*ου ἔτους*', in ‚*J. M. N. P.*' noua serie XXIV, (1909), sec. filol. clasică, pp. 500-503, rec. de P. Maas în ‚*Byz.Zeitsch.*', XIX, (1910), pp. 676-77. Ieromonahul Calist: ‚*Nomocanonul lui Fotie*' (rusă) Moscova, 1899. V. Narbekov: ‚*Nomocanonul patriarhului Constantinopolului Fotie cu comentarul lui Valsamon și cu o introducere istorică*' (rusă). Cazan, 1899, 2 vol. Arh. Calist: ‚*Studiu despre Nomocanonul prea sf. patriarh al Constantinopolului, Fotie*' = *Μελέτη περὶ τοῦ νομοκάνονος τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Φωτίου*' in ‚*Νεα Σιών*', II, (1905) pp. 57-67; 343-355; 510-524; 878-893 și III, (1906), 11-27; 118-138; 250-265, rec. in ‚*Byz. Zeits.*', XVI, (1907) p. 410 și XVII (1808), p. 305.

Nomocanonul în 14 titluri. secolul al VII-IX-lea.

Cercetările științifice din urmă au dovedit, că nu Fotie patriarhul Constantinopolului este autorul lui, cum s'a crezut multă vreme, ci un anonim. Studierea lui și coprinsul prefeței duc la concluzia că este alcătuit cu mult înaintea lui Fotie, iar în timpul acestui patriarh a primit numai canoanele apărute în secolul al VII-lea. Nomocanonul acesta a avut două redacții; întâia cade în prima jumătate a veacului al VII-lea, când a putut fi făcut ori de Serghie, patriarhul Constantinopolului (610-638), sau după îndemnul lui de către un cleric din aceiași capitală. A doua este dela sfârșitul sec. al IX-lea

Coprinsul.

El se compune din 14 titluri și acestea în capitole. Fiecare capitol coprinde canoanele privitoare la materia tratată, apoi legile civile greco-romane privitoare la biserică. Dintre canoane se citează numai cele apostolice, și ale sf.

părinţi afară de ale lui Tarasie, iar ca legi civile se citează legile din Colecţia tripartită, adică legile justinianee, privitoare la biserică. Legile civile sunt citate în acest Nomocanon după canoane cu expresiunea κείμενον = textus. Redactarea a doua a acestui Nomocanon s'a făcut la 883. Deosebirea între prima redactare şi aceasta din urmă constă în faptul că acesteia i s'a mai adăogat canoanele sinodului Trulan, al doilea dela Niceia, ale celor două sinoade din Constantinopole din anii 861 şi 879 şi epistola lui Tarasie asupra simoniei. Materia legilor civile a rămas în vechiul său stadiu cu schimbări puţin simţite. Sinodul din 920 ţinut la Constantinopole l-a declarat obligatoriu pentru toată biserica creştină, fiind înlăturate din întrebuinţare colecţiunile precedente.

1. Comentariile lui Alexe Aristen.

1130.

Literatura. Azarevič: *,Op. cit.'*. II. 332-35. Biener: *,De collectionibus canonum'*, pp. 32 urm. Doujat: *,Op. cit.'*, pag. 310. Heimbach: *,Op. cit.'*, p. 461. Mortreuil: *,Op. cit.'*, III, 413, 485.

Ediţiuni. Beveregius: in *,Synodikon'*. Ralli şi Potli: *,Sintagma'*. In aceste 2 colecţiuni greşit e comentarul lui Aristen îndată după comontarul lui Zonara şi Valsamon, şi nu independent, cum ar fi trebuit să fie. Tot astfel îl găsim şi în ediţia rusă: *,Pravilele cu comentarii* = Pravila s ,tolkovanjami', Moscova, 1876.

În anul 1130 un diacon şi nomofilax al bisericii constantinopolitane, Alexe Aristen, a făcut un comentar la Sinopsis-ul canoanelor lui Ştefan Efeseanul, care sinopsis a fost complectat mai târziu. Sub textul prescurtat al canoanelor se expune textul aceluiaş canon, dar complect şi perifrazat. În cazul când vreun text este clar, atunci autorul scrie adverbul. *limpede* = σαφής. Titlul complect al acestui comentar este următorul: *,Nomocanon cu D-zeu, comentat de prea iubitorul de D-zeu nomofilax, domnul Alexe fiul lui Aristen* = Νομοκάνον σὺν θεῷ ἑρμηνευθὲν παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Ἀριστηνοῦ'. Comentarul acesta a fost tradus în Kormčaja kniga şi în partea doua a ,Îndreptării legei'.

2. Comentarul lui Ioan Zonara.

Inceputul sec. al XI-lea.

Literatura. A z a r e v i č : *‚Op. cit‚'*, II pp. 330-32. M o r t r e u i l : *‚Op. cit.'*, III. pp. 480-81.

Un desăvârşit comentar la toate canoanele a dat Ioan Z o n a r a. Lucrarea lui a apărut pe la începutul sec. al XI-lea. Ea poartă acest titlu : *‚Comentarul sfintelor şi dumnezeiştilor canoane, al sfinţilor şi măriţilor Apostoli, al sfintelor sinoade ecumenice, al celor locale s'au particulare şi ale celorlalţi sfinţi părinţi, atribuit lui Ioan Zonara călugăr, devenit mare conducător al pazei şi întâiul asicritis* = Ἐξήγησις τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων τῶν τε ἁγίων καὶ σεπτῶν ἀποστολῶν, καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλὰ μὲν καὶ τῶν τοπικῶν ἤτοι μερικῶν, καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων πατέρων, πονηθεῖσα Ἰωάννῃ μονάχῳ τῷ Ζωναρᾷ, τῷ γεγονότι μεγάλῳ δρουγγαρίῳ τῆς Βίγλης καὶ πρωτοασηκρῆτις' [1]. Canoanele din acest comentar sunt expuse după însemnătatea izvoarelor : canoanele apostolice, ecumenice, locale, ale sf. Părinţi şi colecţiunea unită cu nomocanonul în titluri. El explică fiecare cuvânt care pare întunecat, pătrunzând înţelesul fiecărei fraze. Valsamon îl imitează pas cu pas, numindu-l în mai multe locuri „eminent" [2]. Nici Matei Vlastarie nu-l trece cu vederea [3]. Beveregius [4]), Ralli şi Potli [5]) precum şi Kormčaja pun la fiecare canon comentarul lui Zonara, iar după acesta urmează comentarul lui Aristen.

3. Comentarul lui Teodor Valsamon.

1169—1177.

Literatura. A z a r e v i č : *‚Op. cit.'*, II. pp. 327-330. G. B e v e r e g i u s : *‚Synodikon'*, Prolegomena. pp. IX-XV. B i e n e r : *‚De collect can.'* pag. 30 urm. I d e m : *Geschichte der Novellen'*, pp. 210-218. I d e m : *‚Zur Revizion des Justinianschen Codex'*, in *‚Zeits. f. Rwiss.'*, VII, pp. 157-159. D o u j a t : *‚Praenot can.'*, p. 307. H e i m b a c h : *‚Op. cit.'*, (Encyklopädie), pp. 463-467. M o r t r e u i l : *‚Op. cit.'*, II, 143-164 ; III, 432-446 ; 451-453 şi 488-491. Z a c h a r i a e : *‚Die griechischen Nomokanones'*, pp. 16-17.

---

1) R a l l i şi P o t l i : *‚Sintagma'*, II, pag. 1.

2) R a l l i şi P o t l i : *‚Sintagma'*, IV, pag. 76, II, pag. 49 şi IV, pag. 204.

3) I b i d e m : VI, pag. 256.

4) In *Sinodikon.*

5) In *Sintagma ateniană.*

Edițiuni. Gentianus Hervetus. Comentarul latin la Nomocanon și la colecția de canoane, Paris, 1565. Henricus Agylae: Un alti comentar tet latin la Nomocanon, Basel, 1564. Primul text grec a apărut la 1675 și 1620 în Paris. Voellus și Justellus: ‚*Bibliotheca juris canonici veteris*, II, pp. 785-1138. Beveregius: ‚*Synodikon sive Pandectae*', aici după canoane este citat comentarul ca o critică. In traducerea rusă dela Moscova ‚*Pravila cu comentarii*', după comentarul lui Zonara și după textul sinoptic al canoanelor, cu comentarul lui Aristen sub fiecare canon este citat și comentarul lui Valsamon, apoi Kormčaja slavă.

Nomocanonul în XIV titluri a fost comentat de numeroși oameni de drept. Impăratul Manuil Comnenul și patr. Mihail Anhialos au îndemnat pe hartofilaxul bis. din Constantinopole, Teodor Valsamon, să explice canoanele. Lucrarea lui pune în acord canoanele cu legile civile, lucru pe care-l arată în prefața comentarului său. Valsamon citează în partea 1-a pe Zonara, complectându-l pe alocurea cu citarea hotărârilor sinodului patriarhal din Constantinopole. In partea 2-a este cu totul independent, de unde și-a căpătat numele de mare canonist. Opera lui este tipărită de Ralli și Potli în vol. I al Sintagmei din Atena. Titlul este acesta: *'Ερμηνεία εἰς τοὺς κανόνας τῶν ἁγίων σεπτῶν Ἀποστόλων, καὶ εἰς τὰς μετέπειτα οἰκουμενικὰς συνόδους τῶν ἁγίων πατέρων, πονηθεῖσα παρὰ Θεοδώρου διακόνου τῆς τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας, νομοφύλακος, χαρτοφύλακος καὶ πρώτου τῶν Βλαχερνῶν, τοῦ Βαλσαμῶνος*'.

Sinopsis-uri canonice.

Literatura. D. Azarevič: ‚*Op. cit.*', 338-51. Biener: ‚*De collectionibus can.*', p. 29. Doujat: ‚*Op. cit.*', p. 309. Heimbach: *Griechisch-römisches Recht*', (Encyklopädie), vol. 86, p. 459. Mortreuil: ‚*Op. cit.*' ‚III, pp. 470-474.

După cum, pentru nevoile practice ale instanțelor mirenești, s'au alcătuit Sinopsis-uri, din materia Basilicalelor, tot astfel și din canoane s'au alcătuit asemenea rezumate. Un asemenea alcătuitor este Mihail Pselos, care a inchegat în sec. al XI-lea un rezumat, numit ‚*Sinopsis-ul nomocanonului* = *Σύνοψις τοῦ νομοκανόνου*', coprinzând cronologic canoanele primelor 4 sinoade ecumenice și ale primelor 6 sinoade locale, cele ale sf. Părinți și cele apostolice.

4. Sinopsis-ul lui Arsenie din Atos.

Literatura. B i e n e r: *‚De collectionibus canonum‘*, pag. 37. I d e m: *‚Geschichte der Novellen‘*, p. 218. M o r t r e u i l: *‚Op. cit.‘*, III, pp. 456, 457 și 492-494. H e i m b a c h: *‚Op. cit.‘*, N. M i l a ș: *‚Despre colecțiile de canoane ale bisericei ortodoxe‘*, p. 78.

Edițiuni. V o e l l u s și J u s t e l l u s: : *‚Bibliotheca juris canonuici veteris‘* II, pp. 749-784.

Arsenie, un călugăr din Muntele Atos, ajuns patriarh la Constantinopole, a alcătuit prin veacul al XIII-lea un Sinopsis al canoanelor. Opera aceasta conține 141 capitole, formate din canoane împletite cu legile cirile din Colecția de 87 capitole a lui Ioan Scolasticul. Titlul lui este: *‚Sinopsis-ul dumnezeiștilor canoane al monahului Arsenie cel din mânăstirea din Sf. Munte numită a Iubirei de Dumnezeu = Ἀρσενίου μοναχοῦ τῆς ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει τοῦ φιλοθέου Σύνοψις τῶν θείων κανόνων‘*. După Sinopsis în multe manuscrise urmează Sintagma monahului Matei Vlastarie din 1335.

5. Sinopsis-ul canonic al lui Armenopol.

Literatura. A z a r e v i č: *‚Op. cit.‘*, II, 341-342. B i e n e r: *‚De collect. canonum‘*, p. 38. D o u j a t: *‚Op. cit.‘*, pag. 310. H e i m b a c h: *‚Op. cit.‘*, pag. 470. N. M i l a ș: *‚Despre colecțiile de canoane ale bisericei ortodoxe‘*, pag. 78. M o r t r e u i l: *‚Op. cit.‘*, III, pp. 464-466 și 405-499.

În afară de Exabiblul cunoscut, Armenopol a mai alcătuit în jumătatea veacului al XIV-lea un Sinopsis al canoanelor *‚Prescurtarea dumnezeeștilor și sfintelcr canoane, făcută de prea veneratul nomofilax și judecător al Salonicului, domnul Const. Armenopol = Ἐπιτομὴ τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, γενομένη παρὰ τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ νομοφύλακος καὶ κριτοῦ Θεσσαλονίκης κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Ἀρμενοπούλου‘*, care este împărțit în 6 secțiuni și acestea sunt la rândul lor alcătuite din mai multe titluri. După fiecare titlu sunt redate pe scurt canoanele, astfel cum sunt trecute în Pidalion.

6. Nomocanonul din 228 capitole.
Finele sec. al XIV—XV-lea.

Literatura. A. I. A l m a z o v: *‚Nomocanonul la Euhologiul rusesc‘*, St. Peterburg, 1902. N. M i l a ș: *‚Despre colecțiunile de canoane ale bis. ortodoxe‘*, pp. 84-88. A. P a v l o v: *‚Nomocanonul la tipicul cel mare‘*, ediție nouă, Moscova, 1897. Z a c h a r i a e: *‚Handbücher‘*, pag. 24.

Un anonim între finele sec. al XIV-lea şi începutul celui al XV-lea a alcătuit un nomocanon al cărui material priveşte numai canoanele în legătură cu pedepsele pentru păcate. El a fost întrebuințat de către duhovnici ca manual. În cursul secolului al XVI-lea a fost tradus în vechea limbă sârbească, fiind întrebuințat ca manuscris, iar în Rusia s'a şi tipărit, formând astăzi partea dela urma Molitfelnicului celui mare. Cea mai mare parte din materia lui a fost scoasă din canoanele lui Ioan Postnicul. Nu ne îndoim că o parte din acest nomocanon s'a tradus şi tipărit chiar şi în Pravila tipărită de Gheorghe Coresi (1572 ?) descoperită nu de mult, la noi, despre care va fi vorba mai departe în acest tratat.

XXII. **Sintagma lui Matei Vlastarie**

(Σύνταγμα κατὰ σταχεῖον).

1335.

Literatura: D. Azarevič: ,*op. cit.*', II, pp. 334-41. Lampros: in ,*Νέος Ἑλληνομνήμων*', V, (1908), p. 482, unde-i o scurtă notă despre cod. IV A 13 din biblioteca Brancacciana din Napoli, care coprinde un manuscris a lui Vlastarie. N. Ilijnskij: ,*Sintagma lui Matei Vlastarie*' (rusă), Moscova, 1892. Mortreuil: ,*op. cit.*' III, pp. 457-464 şi 494-495.

Edițiuni. Beveregius: ,*Synodicum*', II, in limbile: greacă şi latină. Leunclavius: ,*Jus graeco-romanum*', a tipărit secția privitoare la chestiunea nunței = *γάμος* G. A. Ralli şi M. Potli: ,*Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν ἐμπεριειλημμένων ἁπασῶν ὑποθέσεων ταῖς ἱεροῖς καὶ θείοις κανόσι πονηθέν τε ἅμα καὶ συντεθὲν τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Βλαστάρῃ*', Atena, vol. VI, 1859. I. P. Migne: ,*Patrologiae cursus completus*', vol 144, pp. 954-1400 şi vol 145, pp. 9-22, Paris, 1865, aici avem textul grecesc insoțit de cel latin complect. Pr. N. Iljinskij: ,*Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastarie*', ed. I din 1892 şi ed. II, din 1901, Simferopol, O prefață cu intreaga traducere in limba rusă. St. Novacovič: ,*Sintagmat Mateja Vlastarja*', Beogard, 1907, ed. sârbă cu vechiul text slav.

Această operă juridică deşi face parte din dreptul canonic, totuşi noi o socotim între monumentele juridice bizantine, fiindcă este unul din manualele juridice bizantine, alăturea de Exabiblu, deoarece este unul din manualele recepționate de Români în text slav odată cu descălecatul celor două Principate Române. Dealtfel este primul manual foarte întrebuințat în teritoriile noastre, fapt care se explică prin aceia că imediat

după alcătuirea lui în 1335 a și fost tradus în slavonește (1347) sub stăpânirea lui Ștefan Dușan. Din acest manual avem foarte multe còpii aduse sau chiar scrise în țara noastră prin mânăstirile cele mai de samă. El este cel dintâi manual a cărui materie este așezată după literile alfabetului grec (24), pentru ușurința întrebuințării lui. Autorul este un călugăr învățat de prin vreo mănăstire constantinopolitană pe care practica de judecător bisericesc l-a silit să alcătuiască o asemenea lucrare. Tot lui se atribue un Catalog al demnităților dela curtea și din biserica constantinopolitană. Titlul Sintagmei lui este următorul: *‚Sintagma alfabetică a tuturor lucrurilor cari se coprind în sfintele și dumnezeeștile canoane, alcătuită și compusă de mai micul între ieromonahi Matei Vlastarie* = *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον τῶν ἐμπεριειλημμένων ἁπασῶν ὑποθέσεων τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις κανόσι πονηθέν τε ἅμα καὶ συντεθὲν τῶν τῷ ἐν ἱερομονάχοις ἐλαχίστῳ Βλαστάρῃ*‘.

Sintagma lui Vlastarie se începe printr'o prefață ‚*προθεωρία*‘ al cărei coprins este copiat în cea mai mare parte da mitr. Ștefan în prefața sa dela ‚*Indreptarea legei*‘ (1652). In această prefață se face istoricul legislații canonice (canoanele sinoadelor ecumenice, locale, sfinților părinți), după aceia urmează un ‚*πίναξ*‘ în care sunt așezate materiile după alfabet, afară de capitolul prim ‚*Despre credința ortodoxă* = *περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*‘.

Chestiunile sunt aranjate alfabetic la fiecare literă. Pentru fiecare chestiune se întrebuințează tot materialul din canoane, ca după aceia să se dea o concluzie cu caracter civil, intitulat ‚*νόμος*‘ adică lege civilă sau ‚*νόμοι*‘ = legi civile. Astfel că aici avem legea civilă și penală izvorâtă din întreg materialul canonic. Este răspunsul pe care trebuie să-l dăm privitor la originea principiilor juridice ale lumii creștine, cari nu-s altele de cât principiile dreptului roman justinianeu înveșmântate în haina ideilor creștine din Bizanț.

Sintagma lui Vlastarie în traducere slavă. Sârbii au două traduceri: una complectă și alta prescurtată. Aceasta din urmă coprinde elementul mirenesc, care se împletește de multe ori cu materia din Zakonicul lui Ștefan Dușan. Florinskij socotea că Sintagma lui Vlastarie prescurtată, Legile lui Justinian

şi Zakonicul lui Duşan formau o colecţie unificată. Zigel şi Novakovič susţin că traducerea Sintagmei este făcută din porunca regelui-împărat Ştefan Duşan prin anii 1347—8. La începutul sec. XV-lea, sub stăpânirea lui Ştefan Lazarovič s'ar fi făcut din ea un extras (c. 1413), care alcătuia o colecţie cu Legile lui Justinian şi Zakonicul lui Duşan. Se dă ca fapt sigur, că manualele greceşti de drept se întrebuinţau nu numai la instanţele spirituale, ci şi în procesele civile, privitoare la proprietăţile mânăstireşti mitropolitane şi patriarhale, fiind uşor de întrebuinţat.

Traducerea textului din greceşte în slavoneşte s'a făcut ad-litteram. Ea a produs o mare încurcătură fiindcă traducătorul slav,—care a tălmăcit numai anumite fragmente—, din Serbia, respectând textul grec întru totul, a ajuns la aceia că chestiunile nu mai erau aşezate în acelaş loc şi la aceiaşi literă, ordinea materialului slav diferind de a celui grec, atât din punct de vedere al locului, cât şi al numărului literilor. Astfel că dacă judecătorul slav avea nevoie să caute capitolul privitor la căsătorie trebuia să deschidă Sintagma la cuvântul ‚бракъ', iar nu la cuvântul ‚γάμος' cum este în originalul grecesc. Această greutate a căutat să o înlăture biserica rusă, prin jumătatea secolului al XVI-lea. Neputinţa ei culturală întru atingerea acestui scop a fost ajutată de biserica moldoveană prin episcopul Macarie dela Roman.

Ţarul Ivan Vasilievič (cel groaznic) provocatorul ‚*Sudebnicului*' rus din 1551, a scris în 1556 lui Alexandru Lăpuşneanu, domnul Moldovei, rugându-l ‚să-i trimită o traducere a Sintagmei cu toate chestiunile aşezate în ordinea alfabetului slav. Acesta rugă pe Macarie, episcopul de Roman—(şi continuatorul Cronicei slavo-moldoveneşti care s'a găsit în Sbornicul dela M-rea Počaev)— să alcătuiască o asemenea còpie. Episcopul a lucrat patru ani, trimiţând-o apoi spre Moscova. Nu se ştie din ce împrejurări a fost lăsată la Lwów, unde a fost descoperită de prof. Emil Kałužniackij în 1870 [2]).

C. Jirecek: ‚*Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*', II, 1912, Wien, pp. 7—8.

1) Emil Kałužniackij: ‚*Studierea monumentelor literare slavo-ruse din punct de vedere al scrisului şi al limbei aflătoare în bibliotecile şi arhivele din Lwów* = Obzor slavjanorusskih pamjatnikov pisjma, nahodjaščihsja v bibliotekah i

Această Sintagmă a fost întrebuințată alăturea de Exabiblul lui Armenopol (1345) în Țările românești. Faptul că textul Sintagmei se găsește în numeroase còpii slavone, făcute prin mânăstirile noastre de iscusiți călugări caligrafi, iar textul lui Armenopol nu se găsește de loc, aceasta poate avea un întreit răspuns : a) primul curent literar din țările noastre a fost cel slav și de aceia orice text slav și-a găsit și traducătorul cași copietorul, b) coprinsul canonico-civil al Sintagmei lui Vlastarie îndestula nevoile juridice ale secolelor XIV-XVI, cu procese așa de puțin complicate și c) asemănarea ideilor juridice din ambele manuale nu a dat prilej nici la traducerea lui Armenopol din grecește în slavonește, și la copierea însuși a textului lui original. Aceasta a fost situația până la apariția Pravilelor din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, în cari răsar paragrafe din lucrările canoniștilor în românește, dar mai cu seamă în prima jumătate a sec. al XVII-lea când se traduc fragmente din toată legislația bizantină și în deosebi din Vlastarie și Armenopol. Cercetându-le observăm că ideile expuse în aceste paragrafe sunt privitoare la cele mai de seamă principii ale dreptului bizantin, împrumutate și de vechea noastră legislație. Practica secolului al XVIII-lea, de asemenea, a întrebuințat alăturea de celelalte monumente juridice bizantine, atât Sintagma lui Vlastarie, cât și Exabiblul lui Armenopol în text neogrec.

În acest timp nu se mai face nici o còpie, fiindcă acum textul ei se găsește în multe ediții grecești. Noi nu am socotit că avem nevoie de o traducere în limba românească modernă, cum au făcut Rușii către finele secolului trecut. La acest popor ea a fost în mare cinste. Autoritatea superioară bisericească îndatora pe episcopi și preoți să o socotească ca pe carte de o mare trebuință. Dealtfel, biserica rusă, pe lângă alte manuscrise, po-

---

arhivah ljovskih' (rusă) articolul e scris in .*Lucrările congresului arheologic din Kiev* = Trudy arheologiceskago syezda v Kievje) vol II, pp. 258-259, 309. Manuscrise aflate in România : ms. din 1474 (al lui Ghervasie dela M-rea Neamțu); din 1495 (din m-rea Hopovo din Serbia, acum e la Leningrad); din 1556-1560 dela Lwów (descris de E Kalužniackij) ; din 1578, (copiat de ep. Eustratie) ; din 1606 (dela M-rea Sucevița) ; din 1636, (copiat din porunca Elenii lui Matei Basarab). Acestea-s in slavonește. Pentru cele de prin arhivele ruse vezi ,*Intregiri*' I, pp. 6 ; cf. ,*Buletinul facultății de drept*', din Iași, pe anul școlar 1930-1931, pag. 6.

sedă cel mai vechi manuscris al acestei Sintagme din anul 1342, care se păstrează în biblioteca sinodală din Moscova sub Nr. 149. După această còpie călugărul rus Eftimie a făcut o traducere în limba neo-greacă.

Izvoarele. Lucrarea fiind împărțită în 24 de începuturi = ἀρχὴ τοῦ Α' στοιχεῖον etc. după numărul literilor alfabetului grecesc: fiecare e denumit dela ‚α' până la ‚ω'. Oricare început se subdivide în *capete* = κεφάλαιον, cari capete dau o sumă totală de 320. În ele se coprinde materie civilă și penală și care este intitulată: ‚*legea civilă* = νόμος', ‚νόμοι' sau ‚νόμοι πολιτικοὶ'. Materia aceasta este scoasă, fără nici o îndoială, din *Nearale* și din *Epanagoga* lui Vasilie Macedoneanul, Leon și Alexandru. Pe lângă acestea a mai utilizat și izvoarele din timpul său cum sunt: 1). *Catalogul demnităților din biserica constantinopolitană*, 2) *Sinopsisul nomocanonului lui Ioan Postnicul*, 3) *Răspunsurile mitopolitului de Eraclea, Nichita, date unui episcop Constantin*, 4) *Canoanele patriarhului Nichifor* și 5) *Răspunsurile episcopului Constantin Cabasila* (în vremea lui Valsamon).

Nomocanonul lui Manuil Malaxos.

(Ὁ Νομοκάνων)

1561—1562.

Literatura. Κ. Σάθας: ‚Νεοελληνικὴ φιλολογία', 1865, Atena, pp. 185-186. Σιδηρίδης: ‚*Despre o còpie a Nomocanonului lui Manuil Malaxos* = Περὶ τινος ἀπογράφου τοῦ Νομοκάνονος τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ' in ‚Ἑλληνικ. φιλολ. σύλλογος', XXVIII (1907), pp. 183-205. Κ. Ι. Δυοβουνιώτου: ‚Ὁ Νομοκάνων τοῦ Μανουὴλ Μαλαξοῦ', Atena, 1916. Idem: ‚Din manuscrisele nomocanonice ale bibliotecii Universității noastre cele dela No. 1457 și 1458 = Ἐκ τῶν νομοκανονικῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἡμετέρου Πανεπιστημίου τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 1457 καὶ 1459, in ‚Ἑβδομηκονταπενταετηρὶς τῆς Ῥιζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς (1844-1919). Πανηγυρικὸς τόμος', Atena, 1920, pp. 185-203, citat in ‚*Byz. Zeits.*', XXIV, p. 278. Idem: ‚*Studii nomocanonice*', = (Νομοκανονικαὶ μελέται) Atena, 1928.

Edițiuni. In rev. juridică greacă editată de Leon L. Sguta, intitulată: ‚*Justiția sau revista de legislație elenă civilă, comercială și administrativă* = Θέμις ἢ Ἐπιθεώρησις τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς, ἐμπορικῆς καὶ διοικητικῆς νομοθεσίας, ἐκδοθηκὴ ὑπὸ Λέων Λ. Σγούτα vol. VII, (1860) pp. 165, capitolele 1-10 și 138-228. Revista aceasta a eșit in 9 volume intre 1846-1865.

Prin ‚N o m o c a n o n‘ se înţelege o colecţie de legi cu caracter religios-profan. Aci elementele juridice din canoanele bisericii creştine se împletesc cu legile mireneşti fără să fie puse în ordinea alfabetică cum am văzut la Sintagma lui Matei Vlastarie, ci pe chestiuni, aducându-se ca argumentare tot materialul din ambele domenii. Cel dintâi Nomocanon, care s'a alcătuit după căderea Constantinopolului este Nomocanonul lui Manuil Malaxos numit *‚Lege, — adunată din diferite canoane trebuitoare: ale dumnezeeştilor şi sfinţilor apostoli, ale sfintelor sinoade ecumenice, ale purtătorilor de Dumnezeu părinţi şi ale altor sfinţi arhierei, precum şi din unele Novele ale legilor împărăteşti şi din altele; — tradusă în limba neogreacă de Manuil Malaxos din Nauplia Peloponezului* = *Νόμιμον συλλεχθὲν ἐκ διαφόρων ἀναγκαίων κανόνων τῶν θείων, καὶ ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν συνόδων τῶν θεοφόρων πατέρων καὶ 'ετέρων ἁγιωτάτων ἀρχιερέων, καὶ τινων νεαρῶν βασιλικῶν νόμων καὶ ἄλλων τινῶν μεταφρασθὲν εἰς κοινὴν φράσιν παρὰ Μανουὴλ Μαλαξοῦ τοῦ Ναυπλίου ἐκ τῆς Πελοποννήσου‘*. El a fost alcătuit de autorul său între anii 1561-1562. Manuil Malaxos s'a născut la începutul secolului al XVI-lea în Nauplia din Peloponez, fiind notar al mitropolitului din Teba. Activitatea lui s'a scurs între această slujbă şi ocupaţiunea cu lucrări literare, murind la 1581 în Constantinopole. Până astăzi nu s'a tipărit acest Nomocanon în întregime, ci numai cap. 1—10 şi cap. 138—228 în revista juridică din Atena numită ‚*Θέμις*‘ [1]), al cărui titlu complect l-am semnalat mai sus, la ediţiuni. Textul complect se păstrează în foarte multe manuscrise. Zachariae von Lingenthal a făcut un studiu foarte amănunţit asupra acestui Nomocanon pe baza unui manuscris din veacul al XVII-lea, asemănător cu acela din care s'au tipărit capitolele arătate mai sus [2]).

Numărul capitolelor variază între 203 şi 694. Adaosul de noi capitole se explică prin aceia că la textul original al lui Malaxos s'au tot adăogat după nevoile timpului noi supli-

---

1) *Θέμις*, vol. VII, (1860), pp. 165.

2) Z a c h a r i a e v o n L i n g e n t h a l: ‚*Die Handbücher des geistlichen Reiches aus den Zeiten des untergehenden byzantinischen Reiches und der türkischen Herrschaft*‘, art. in „*Memoriile Academiei de ştiinţe din St. Peterburg*“ seria VII, vol. XXVIII, Nr. 7, pag. 223.

mente. Zachariae comparând coprinsul manuscrisului descris de dânsul cu textul primei părţi a „*Indrept rei legii*" a lui Matei Basarab 1652, găseşte o asemănare uimitoare; iar acele părţi cari nu se potrivesc sunt luate din alte manuscrise atribuite tot aceluiaş autor.

Că Nomocanonul lui Malaxos este tradus în partea I-a a „*Indreptărei legii*", se vede şi din glava 54 a acestei pravile. Multe materii nu au nimic comun cu legislaţia propriu zisă, cum sunt: materii de geografie, meteorologie şi chiar filosofie.

XXIV. Cârja arhiereilor (*ἡ Βακτηρία τῶν ἀρχιερέων*).
In greceşte la 1645 şi în româneşte la 1754.

Literatura: Antonios G. Monferratos: ‚*Tabla de materie şi prefeţele Cârjei arhiereilor* = *'Ευρετήριον καὶ πρόλογοι τῆς Βακτηρίας τῶν ἀρχιερέων*', in rev. greacă ‚*Buletinul societăţii de istorie şi etnologie a Greciei* = *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος*', III, 2—3, pp. 210-213. Şt. Gr. Berechet: ‚*Deux lois byzantines en traduction roumaine*' in rev. pol. ‚*Przewodnik historyczno-prawny*' I[3], pp. 253-156; cf. ‚*O sintagmă în româneşte necunoscută*' in ‚*Revista critică*', III, 2-3, pp. 210-213; cf. ‚*Vrednice obraze bisericeşti: Cosma monahul*', in rev.: ‚*Mitropolia Moldovei*', VI, 4, pp. 192-197; cf. Actes du III-éme congrès international d'études byzantines: (session d'Athènes. Octobre 1930) Atena 1932 pp. 179-183.

Manuscrise. La Academia Română, manuscrise greceşti No. 220, 229 şi 800. In biblioteca Univ. Iaşi ms. grec No. 303. In biblioteca sem. teologic din Halchi ms. gr. No. 78; In „Catalogus codicum Sinaiticorum" pag. 230 No. 1122 şi în bibl. lui Zachariae von Lingenthal No. 11. Manuscrise româneşti, la Academia română: No. 1271 şi 1468.

Al doilea Nomocanon apărut după căderea Constantinopolului este aşa numita ‚*Cârja arhiereilor*', alcătuită de arhimandritul Iacob din Ianina în 1645 din porunca patriarhului din Constantinopole Partenie. Materialul ei este aşezat în ordinea alfabetului grecesc şi-i mult mai mare decât Sintagma lui Matei Vlastarie din 1335, fiindcă are cu 1274 capitole mai mult decât cea din urmă; ştiut fiind, că cea a lui Vlastarie are numai 320 capitole. Originale greceşti s'au răspândit şi prin mănăstirile noastre. Academia română are trei: Nr. 220 foarte frumos scris şi Nr. 229 şi 800 cu un scris mai greu de citit [1]).

---

1) Un alt manuscris grecesc posedă şi bibl. univ. Iaşi, fost proprietatea prof. C. Erbiceanu încă din 1885. El are no. 303, după cum s'a semnalat la manuscrise.

Ea s'a aplicat, pare-se, numai în textul tradus. Traducerea românească s'a făcut de monahul Cosma din Mitropolia Moldovei, fiind ajutat de tipograful Duca din Tasos, la 1754, din porunca mitropolitului Iacob Putneanu. O găsim la Academie în două exemplare Nr. 1271 și 1468. Cea dintâi are 950 pagini frumos caligrafiate, adusă din mânăstirea Neamțului și fostă în biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu. Ea are titlul următor: *‚Vactiria, adică Cârja arhierească acum întâiu tălmăcită dupre limba ellinească pre limba moldovenească, Cu osârdia și toată cheltuiala Preosfințitului mitropolit al Moldovei: kir Iacov. Iară tălmăcitor al acestei cărți au fost cuviosul întru ieromonahi kir popa Cosma. La anii 7262 (1754) fiind și diortosită de dascalul Duca dela Tasos'*. Tot acest manuscris posedă și două pagini din prefața traducătorului și apoi introducerile tălmăcite de pe original, privitoare la canoane și istoricul dreptului greco-roman. Acest Nomocanon alfabetic s'a aplicat in jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea. Este citat de două ori și de Andronachi Donici în Manualul său de lege.

XXV. **Pidalionul** *(Πηδάλιον)* [1].

1793 (grecește) și 1844 (românește).

Literatura. F. A. Biener: *‚De collectionibus canonum ecclesiae graecae'*, Berlin, 1827, pp. 39-43. Heimbach; *‚Griechisch-römisches Recht'*, (Encyklopädie), vol. 87, p. 51. N. Milaș: *‚Despre colecțiile canonice ale bisericii ortodoxe* = O kanonima zbornicima pravoslavne crkve', (sârbă), Neusatz, 1886, pp. CV-CXI. Nikolski: *Kormčaja greacă* — Greceskaja kormčaja kniga', in *‚Lecturi făcute la societatea iubitorilor de cultură spirituală* — Citenija v obšcestvě ljubitelej duhovnago prosvjašcenja', (rusă). 1883. Pitra: *‚Des canons et des collections canoniques de l'église grecque'*, Paris, 1858, pp. 21-22. Porphyrius: *‚Scriitorii din Atos* --Afonskie knižniki', in ‚Citenia v obšcestvě l. dr. pros', 1883, I, 267-291. Ferd. Walter: *‚Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Konfessionen'*. Ed. XIV, Bonn. 1871, pp. 173-4. *‚Wiener Jahrbücher der Literatur'*, XXV, pp. 152-57. Zachariae: *‚Geschichte des griechisch-römischen Rechts'*, Berlin, 1892, p. 32. Jos. Zhisman: *‚Das Eherecht der orientalischen Kirche'* Wien, 1864, p. 78.

---

1) Epis. Nicodim Milaș: *‚Dreptul bisericesc oriental'*, 1915, trad. D. I. Cornilescu și V. S. Radu, București, pp. 156-157; cf. Idem: *‚Canoanele bisericii ortodoxe însoțite de comentarii'*, trad. Uroș Kovincič și N. Popovici, II, pp. 152-153, vezi și trad. rusă din 1912, St. Peterburg.

Edițiuni. *,Πηδάλιον τῆς νοητῆς νηὸς τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίας'*, Leipzig, 1800 și cea din 1841. Veniamin Costachi l-a tradus în românește, iar Neofit Scriban a revăzut traducerea. S'a tipărit la m-rea Neamțului în 1844.

Biserica greacă simția o mare trebuință de un comentariu al canoanelor potrivit desvoltării vieții socialo-religioase din sfârșitul secolului al XVIII-lea. Această sarcină o îndeplinirâ doi călugări învățați din Atos anume: Nicodim și Agapie Ei întrebuințară la închegarea operei lor material scos din Comentariile cunoscuților bărbați: Aristen, Valsamon și Zonara.

Colecțiunea aceasta căpătă denumirea de *,Pidalion = Πηδάλιον'*, adică *,Cârmă de corabie'*, voind prin aceasta să simbolizeze viața creștină condusă pe marea înfurtunată prin iscusința cârmaciului său, care este Hristos.

Fu tipărită cu aprobarea sinodului constantinopolitan, la Lipsca, în grecește, la anul 1800. Se mai scoase o nouă ediție revăzută la 1841. Pentru nevoile bisericii românești o traduse în limba noastră marele Veniamin Costachi în odihna sa silită dela mânăstirea Slatina, tipărindu-se în teascurile mânăstirii Neamțului, sub starețul Neonil, însă după ce textul fu revăzut de Neofit Scriban în numeroasele sale surghiunuri, provocate de dorul sufletului său pentru lumina minții. Ediția românească se începe prin două prefețe: prima a patriarhului Neofit al Constantinopolului și a doua a lui Veniamin Costachi. După ele urmează îndată expunerea canoanelor: ale Sf. Apostoli, sinoadelor ecumenice, sinoadelor locale, sf. părinți, la cari s'au mai adăogat canoanele sinodului din Cartagena, Ioan Postnicul, Nichifor Mărturisitorul și ale patr. Nicolae de Constantinopole. Pentru luminarea ideii din fiecare canon se aduc ca argumente, materiale din toate celelalte canoane, pentru susținerea noțiunii din canonul discutat. La sfârșit găsim un adaos privitor la gradele de rudenie. Ediția aceasta românească fu hotărâtă în 1871 de mitrop. Andrei Șaguna ca o carte canonică pentru întreg Ardealul [1]).

---

1) Ediția românească dela m-rea Neamțu are 320 foi, adică (1040 pagini).

Legi sud-slave în legătură cu cele vechi românești.

XXVI. Legea Vinodolului (винодолскій законъ). 1288.

Literatura. N. P. Blagoev: *'Lecții de istoria dreptului bulgar'* Sofia, 1921, pp. 18-19. M. Kostrenčić, in *'Mjesečnik pravn. družtva'*, XXXVIII, cartea 1, pp. 990-92 și cartea II, pp. 195-97. Idem: *'Vinodolski zakon'*, in 'Rad jugoslavenske Akademije Znanosti i umjetnosti', cartea 227 (99), Zagreb, 1923, pp. 110-230. Th. Leontovič: *'Vechea legislație horvato-dalmatină'* = Drevnee horvato- dalmatinskoe zakonodateljstvo', Odesa, 1868, pp. 14-51. A. Maurovič, in *'Mjesečnik'*, XXII, pp. 350-58, 409-12 și 535-44. R. Strohal; Ibidem, c. II, pp. 60-64.

Edițiuni. Mažuranić: in *'Kolo'*, III, 1843, reprodus in *'Lecturile societății imperiale de istorie și anticități* = Citenija imp. obšč. istorii i drevnostej', Moscova, p. IV, 1846. A. M. Efremova: in *'Societatea iubitorilor de literatură veche* = Obščestvo ljubitelej drevnej pismenosti', br. XXV. 1878. V. Jagić: *'Legea Vinodolului, textul original cu traducerea rusă, observațiuni și lămuriri critice* = Zakon Vinodolskij, podlinnyi text s russkim perevodom, kritičeskimi zaměčanijami i objasnenijami', ibidem, br. LIV, 1880, St. Peterburg Fr. Rački: *'Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium'*, pars I, vol. IV. 1890. R. Strohal: *'Revista lunară a societății juridice* = Mjesečnik pravn. družtva', XXXVIII, cartea I, 1912.

Traduceri. V. A. Macjeowskj: *'Historya prawodawstw slowianskich'*, ed. II. vol. VI, pp. 334-350. V. Jagić: *'Obščestvo ljubitelej drevnej pismenosti'*, br. LIV, 1880. Jules Preux: *'La loi du Vinodol, traduite et annotée'*, Paris, 1897, extrasă din *'Nouvelle revue hist. de droit français et étranger'*, XX, (1896), Sept.-Oct. și Nov.-Dec.

1. Legea Vinodolului. 1288. Cea mai veche lege sârbă este *Legea Vinodolului*, care se alcătuește la sfârșitul sec. al XIII-lea (1288). Principiile conținute în ea au existat și mai înainte vreme în formă orală, cari s'au transmis din generație în generație. Locuitorii din așezările regiunei Vinodolului observară că obiceiurile lor vechi și bune cu trecerea vremii

se înţeleg greşit şi chiar se pierd. Pentru a se pune stavilă acestui pericol naţional, bătrânii comunităţilor s'au adunat în Novigrad şi în prezenţa principelui lor, Leonard, au ales dintre dânşii 39 de bărbaţi cunoscători ai acestor obiceiuri locale, cerându-le să le adune de prin toate comunităţile, scriindu-le. Aleşii, al căror nume îl găsim chiar la începutul acestui monument juridic, printre care aflăm persoane oficiale şi clerici înalţi, le-au codificat, trimeţând câte un exemplar la cele 9 oraşe din regiunea Vinodolului.

Coprinsul. Articolele din Legea Vinodolului se referă la procedură, drept civil, penal şi administrativ. Materia este aşezată fără nicio ordine. Cel mai bogat material este în legătură cu procedura de judecată şi dreptul penal. Normele din această lege, cari se numesc *„legi vechi şi bune"* au fost în vigoare din uitate vremuri. Ele sunt de origină curat slavonă. Termenii latino-italieni ca: ричь = *res,* официа = *officia,* фалсо = *falso,* пошишонь = *posesione,* каштигаре = *castigare,* пена = *poena* etc. dovedesc influenţa dreptului romano-italian asupra dreptului popular al popoarelor slave de vest, după cum asupra dreptului vechi popular bulgar a influenţat dreptul bizantino-turc.

O mare parte din normele Legii Vinodolului sunt comune dreptului vechi popular al tuturor Slavilor din Balcani.

XXVII. **Zaconicul lui Stefan Duşan** (Законикъ Стефана Душана).

1349 şi 1354.

Literatura. Ami Boué: *„La Turquie d'Europe"*, 1840, vol. IV, pp. 426-441. Engel: *„Geschichte von Serbien und Bosnien"*, 1801, pp. 293-310. Metod Dolenc: *„Reprezentarea model a proporţiilor juridice după Zaconicul lui Duşan şi după dreptul german din aceiaşi vreme cu o specială privire asupra Slovenilor* = Dušanov Zakonik. Primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem Zakoniku in po istodobnem germanskem pravu, s posebnem ozirom na Slovence. Ljubljana, 1925, pp. 214. T. D. Florinskij: *„Monumentele activităţii legislative a lui Ştefan Duşan, ţarul Sârbilor şi Grecilor. Hrisoavele. Zakonicul sârbesc. Colecţiile de legi bizantine* = Pamjatniki zakonodateljnoj dějateljnosti Stefana Dušana, carja Serbov i Grekov. Hrisovuly. Serbskij Zakonik. Sborniki vizantijskih zakonov. Kiev, 1888. Marko Kostrenčić: *„Adaos la exegeza Zaconicului împăratului Ştefan Duşan* = Przyczynek do egzegezy zakonika cara Stefana Duszana". in *„Archiv za pravne i društvene nauke"*, cartea XII (XXIX), 1926, pp. 467-

476. Idem: *„Istoria dreptului horvat. Zaconicul lui Ştefan Duşan. Lecţii, tipărite ca manuscris* Hrvatska pravna pov jest. Zakonik cara Stefana Dušana. Predavanja. Stampano kao rukopis. Zagreb, 1923, pag. 328. N. Krstić: in *‚Glasnik'*, cartea VI, pp. 88-149. W. A. Maciejowski: *‚Historya prawodawstw slowianskich'*, ed. II, vol. IV, 1862, pp. 351. C. Mijatović: in *‚Glasnik'*, cartea XXVI. Ladislau Namyslowski: *‚Wege der Reception des byzantinischen Rechts im mittelalterlichen Serbien'*, in *„Jahrbücher f. Kultur und Geschichte der Slaven'*, N. F. Band, I. Heft, II, 1926, pp. 139-152. Idem: *‚Schiţă de drept al bunurilor sârbe în evul mediu* Zarys serbskiego prawa majątkowego w wiekach srednich', in ‚Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego', vol. I, zeszyt 2, Lwów, 1925, pag. 47 (polonă). St. Novaković: *‚Zaconicul lui Ştefan Duşan, ţarul Sârbilor şi Grecilor'*, ed. I, 1872, ed. II, 1898, Beograd, (sârbă), studiu şi ediţie. N. Palacki: in *‚Ciasopis' musea kralovsti* českeho, 1837, vol. I, pp. 68-110. Nikola Radojčić: *‚Puterea legii după Zaconicul lui Duşan* = Snaga zakona po Dušanovu Zakoniku', in *‚Glas srpske kraljevske Akademije'*, CX, Sremski Karlovci, 1923, pp. 100-139. Idem: *‚Die Gründe einer serbischen Entlehnung aus dem byzantinischen Rechte'*, in *‚Bulletin de l'Academie roumaine*, Séction historique, 1924, pp. 228-235. A. V. Soloviev: *‚Origina şi însemnătatea Zaconicului lui Duşan* = Postanak i značaj Dušanova Zakonika', ed. II, Beograd, 1931. Idem: *‚Legislaţia lui Ştefan Duşan, ţarul Sârbilor şi Grecilor* = Zakonodavstvo Stefana Dušana cara Srba i Grka', in ‚Biblioteca Universităţii populare', cartea 4. Idem: *‚Le droit byzantin dans la codification d'Etienne Douchan"*, art. in „Nouvelle revue historique de droit français et étranger". 1928. P. I. Safařik: *‚Antiquissima monumenta juris slovenici'*, Varsaviae, 1838, pp. 92-226. F. Taranovskij: *‚Zaconicul lui Stefan Duşan şi împărăţia lui Duşan* = Dušanov Zakonik i Dušanovo carstvo', Novi Sad, 1926.

Ediţiuni. I. Peretz: .Zakonikj Stefana Dušana cara srjpskogj 1340 i 1354 *Zaconicul lui Ştefan Duşan ţarul Serbiei*, 1349 şi 1354. comparat cu legiuirile bizantine, slave şi române, partea I, textul, traducere, observaţiuni şi vocabular. Bucureşti 1905. Raić: *‚Istoria popoarelor slavone* — Istoria slavenskih narodov', ed. I, vol. IV, pp. 242-270, ed. II, vol. IV, pp. 254-284. J. Georgievič: Srpski letopis, 1859, I, 99, pp. 1-51. G. Magarasević: Srpski letopis, 1828, III, 44 şi IV, 51. P. I. Safařik: Monumentele literaturii vechi iugoslave = Památky drevniho pisemnisti Jihoslovanův', pp. 29-50. Miklosich: ‚Lex Stephani Dušani, 1856. H. Jireček: *‚Svod zakonův slovanskych'*, 1880, pp. 273-331. T. Zigel: *‚Zakonik Stefana Dusana'*, 1872, St. Peterburg.

2. Zakonicul lui Ştefan Duşan. 1349 şi 1354.

Al doilea monument juridic al Slavilor de sud-vest este Zaconic-ul regelui-împărat al Sârbilor, Ştefan Duşan (1349-1354). El a fost închegat de o comisie specială, numită de acest stăpânitor în 1347 şi după 2 ani (21. V. 1349) promulgat în catedrala din Skoplije. După 5 ani (1354) a fost complectat cu alte norme juridice, având 201 paragrafe.

In Zaconic, caşi în Legea Vinodolului, sunt materiale depuse fără ordine, privitoare la procedură, drept civil, penal și administrativ. Legea aceasta-i presărată ici și colo cu norme, cari regulează raporturile socialo-economice dintre locuitorii statului sârbesc; stăpânind ca în toate legile primitive elementul penal și procedural.

Izvoarele. In compunerea Zaconic-ului au intrat ca izvoare: *obiceiurile poporului sârb și instituțiile coprinse în tratatele internaționale, hrisoave și noile legi promulgate de Dușan*. Tot acest material formează un cod asupra căruia s'au exercitat influența dreptului canonic și civil bizantin. El a luat naştere într'un teritoriu locuit de o populație amestecată de sârbi și bulgari, cărora li s'a aplicat normele lui. Dovada acestei întrebuințări la aceste două populațiuni se face cu cele peste 20 de còpij descoperite până astăzi, din cari 8 din ele s'au găsit în regiunile macedonene. De aici se scoate concluzia că normele acestei legi au regulat relațiunile juridice dintre cele două naționalități slave din sudul și sud-vestul țării noastre [1]. In afară de aceasta, pentru procedura română veche, găsim multe instituții asupra cărora, fără nici o îndoială, au influențat aceste două legi sud-slave, de ex: jurători, martori, judecată domnească, boerească, clericală etc. [2].

3. Legea pentru judecarea mirenilor (законх сȣдныи людьмх).

Literatura. N. P. Blagoev: ‚Legea pentru judecarea mirenilor, însemnări critice — Zakon sudnyi ljudem, kritičeski bělěžki' in ‚Spis. na bălg. Akad. na naukitě', cartea X. V. Bogišič: ‚Legile scrise la Slavii sudici — Pisani zakoni na slovenskom jugu' pag. 201. S. S. Bobcev: ‚Monumente juridice vechi bulgare — Starobălgarski pravni pamentnici', partea I, pp. 41-56. Idem: ‚Periodicesko spisanie', cartea LVIII. Idem: ‚Istoria vechiului drept bulgar — Istorija na starobălgarskato pravo', Sofia, 1910. pp. 141-160. D. I. Běljaev: ‚Lecții de istoria legislații ruse — Lekcii po istorii ruskago zakonodatelstva', 1879, pag. 128. G. T. Danailov: in ‚Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina', carea XVIII, děl. II. T. Florinskij: ‚Cel mai vechi monument de drept bulgar — Drěvnějšij pamjatnik bălgarskago prava', in

---

1) N. P. Blagoev: ‚*Lecții de istoria dreptului bulgar*', partea I-a, (introducere și izvoare), Sofia, 1921, pp. 19-20.

2) Șt. Gr. Berechet: ‚*Procedura de judecată la Slavi și Români*', Chișinău. 1928, pp. 88-89, 101.

‚Sbornik statej po istorii prava v cestj M. F. Vladimirskij—Budanova, G. G. G u b i d ě l n i k o v : ‚Zakon sudnyi ljudem', in ‚Juridecеski prĕgled', X, (1907), cărţile 2 şi 3. R. H u b e : ‚O znaczeniu prawa rymskiego-byzantinskiego u narodów słowiańskich', Warszawa, 1868. A. P a v l o v : ‚Cel dintâi nomocanon slavo-rus = Pervonačalnyj slavjano-russkij nomokanon', pag. 94.

Ediţiuni. S. S. B o b c e v : ‚Monumente juridice vechi bulgare = Starobălgarski pravni pametnici', Sofia, I, pp. 83-117, şi traducerea la pp. 171-176. T. G. D a n a i l o v : ‚Un monument al dreptului vechi bulgar — Edin pametnik na starobălgarsko pravo', in ‚Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina', cartea XVIII, pp. 3-59. P. V. O d ž a k o v : in rev. ‚Munca = Trud', 1892, cartea 1-2.

Legea pentru judecarea mirenilor este coprinsă în Kormčaia kniga şi anume în capitolul al 46-lea, alcătuit din 32 articole, numite glave. Aceasta este redacţia cea mai scurtă, căci are şi o alta de 77 articole. La început, când nu se ştia că se găseşte în Kormčaja kniga, s'a crezut că nu-i o lege curat bulgară. Mulţi au crezut că este un fragment din Eclogă cum sunt: Ecloga privata, aucta, etc. Baron R o z e n k a m p f a semnalat la începutul veacului trecut că acest fragment nu este altceva de cât o traducere din Eclogă. Acesta confirmă că este unul din cele mai vechi monumente juridice apărute după creştinarea Bulgarilor şi că autorul acestei legi ar fi însuşi Metodiu. El mai adaogă că îndată după trecerea Bulgarilor la creştinism a trebuit să se traducă vreun Nomocanon, cum este Nomocanonul lui Ioan Scolasticul la care s'a mai adăogat cu vremea şi această lege cu coprins mirenesc. Rozenkampf se sileşte să găsească şi izvoarele acestei legi pe care le vede mai cu seamă în Eclogă. P a v l o v purcede mai departe cu studierea acestui monument juridic, stăruind să-i fixeze origina. V o s t o k o v descriind manuscrisele din muzeul Rumeanţev ne indică două mss. ale Kormcii în cari se găseşte trecut şi textul acestei legi bulgare. Unul este din veacul al XIII-lea, pe pergament, având nr. 230. Coprinsul legei acesteia se află pe foile 48-53. Al doilea mss, partă nr. 231, scris pe hârtie, cu un scris de pela finele secolului al XV-lea sau începutul celui al XVI-lea. Ambele sunt atribuite lui Constantin cel mare. K a l a č o v în lucrările sale deduce că ar fi scoasă din Ruskaja Pravda. P a v l o v o socoteşte ca operă bulgară. In jurul acestei chestiuni s'a scris destul de mult. Materia din această lege coprinde norme de drept

administrativ, procedură, drept penal și civil. Faptul că o găsim și pe aceasta tradusă în românește alăturea de Zaconicul lui Dușan, aceasta însemnează că multe principii așezate aici au trecut din cele mai depărtate vremuri și în vechea noastră viață juridică [1].

‚Zaconicul lui Dușan' și ‚Legea pentru judecarea mirenilor' în românește.

Legea sârbească cași cea bulgară au și o traducere românească. Traducerea pe care o posedă Academia română (ms. nr. 3093 de 157 file) este dela sfârșitul sec. al XVII-lea, într'o còpie din 10. X, 1776. Nu ne îndoim că va fi existat o traducere și mai veche decât aceasta pe care o avem la îndemână. Legea lui Dușan are următorul titlu: ‚*De Hristos iubitoriului împăratului Ștefan cel puternic și creștin, al Sărbilor, al Bolgarilor, al Ungrovlahii, al Ungurilor, al Dalmaților, al Albaneanilor și al altor prea multor locuri și neamuri. Singur stăpânitoriu și ții toriu adăvărat cu toată mila și agiutoriul lui Iisus Hristos leagea și întărirea s'au așăzat în anul 6857 (1349) la indiction 20 la zioa praznicului Înălțării Domnului nostru Iisus Hristos, în luna lui Mai în 21 dea zilea. Cu voia și blagosloveniia precinstitului și smeritului, părintelui nostru patriarh Ionichie și cu toți duhovnicii sfintelor biserici, cu cei mari și cei mici dregători, cu mitropoliți și cu arhierei și cu minea împăratului Ștefan, dinpreună cu domniile meale, această pravilă și întărirea leagii s'au întărit din buna vrearea duhului sfânt și pururea lui. Amin*'. Textul traducerii are 243 de paragrafe față de còpia originalului care are numai 201. Numărul paragrafelor din traducere este mărit din cauză că s'a adăogat și intercalat dispozițiuni canonice pentru păcatele trupești (143-235) și viața monahală, luate din canoanele sf-lui Vasile cel mare. Dăm aici câteva fragmente din această traducere:

126. „Cel ce merge cu arme asupra satului sau asupra casii cuiva, acela „iar cu sabie să moară".

---

1) S. S. Bobcev: ‚*Istoria vechiului drept bulgar*', Sofia, 1910, pp. 141-166. Baron Rozenkampf: ‚*Studierea Kormcei knigi din punct de vedere istoric* — Obozrênie Kormcei knigi v istoriceskom vidê', 1829, pag. 144. Kalačov: ‚*Despre însemnătatea Kormcei in sistema vechiului drept rus* — O značenii Kormcei v sistemê drevnjago russka o prava', Moscova, 1850, pag. 19.

128. „De va sparge uşa cuiva cineva şi va intra în casa cuiva cu silă, şi „celui ce au spart uşa să i se taie mâinile şi să plătească acea gloabă şi pagubă „ce au făcut".

138. „Dea va silui cineva fata în silă sau cu înşelăciunea i-ar strica fetia „ei, aşa porunceaşte sfânta biserica răsăritului să i să tae nasul şi să plătească „toată ruşinea fetii, adecă să dea a treia parte din averea lui" [1]).

XXVIII. Legislaţia bizantină în slavoneşte, care a slujit ca model pentru pravilele româneşti. 1335—1644.

Literatura. V. N. Beneševič: ,*Còpiile sud-slave din biblioteca sinodală a St. Peterburgului* = Jugo-slavjanskie Sankt-Peterburgskie spiski sinodaljnoj biblioteki', cf. Idem: ,*Două còpii din Sintagma lui Vlastarie traduse în slavoneşte* = Dva spiska slavjanskago perevoda Sintagma M. Vlastarija', în ,Izvěstija otdělenija russkago jazyka i slovesnosti Akademii nauk', vol. VI, cartea IV, pp. 150-227. D. Dan: ,*Mânăstirea şi comuna Putna*', Bucureşti, 1905. T. D. Florinskij: ,*Monumentele activităţii legislative a lui Ştefan Duşan* = Pamjatniki zakonodateljnoj dějateljnosti Stefana Dušana', Kiev, 1888. K. Jireček: ,*Das Gesetzbuch des serbischen Caren Stephan Dušan*', în ,Archiv f. slavische Philologie, XXX, pag. 157. N. Ilijnskij: *Sintagma lui Matei Vlastare* = Sintagma Mattheja Vlastarija', Moscova, 1892. rec. de N. Zaozerskij în ,Bogoslovskij věstnik', 1893, III, Iulie, pp. 155-61. A. I. Jacimirski: ,*Manuscrisele mânăstirii Neamţului din Moldova* = Rukopisi Njameckago monastyrja v Moldavii', pp. 688-691, nr. 60. Idem: ,*Antichităţile comisiunii slave* = Drevnosti slavjanskoj kommissii', vol. II, pp. 41-44. Idem: ,*Grigorie Ţamblak. Schiţa vieţii şi activităţii lui* = Grigorij Camblak. Ocerk ego žizni i dějateljnosti', St. Peterburg, 1904. Idem: ,*Manuscrise slave şi ruse din bibliotecile româneşti* = Slavjankija i russkija rukopisi rumynskih bibliotek', în ,Sbornik otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademii nauk', vol. LXXIX, St. Peterburg, 1905. Idem; ,*Descrierea manuscriselor iugo-slave şi ruse de prin bibliotecile streine* = Opisanie jugoslavjanskih i russkih rukopisej zagraničnyh bibliotek', vol. I, în acelaş ,Sbornik' semnat mai sus, vol. 98, St. Peterburg, 1921. E. Kałužniackij: *Studierea monumentelor literare slavo-ruse sub raportul scrierii şi limbii, aflătoare în bibliotecile şi arhivele din Lwów* = Obzor slavjano-russkih pamjatnikov pisjma i jazyka nahodjaščihsja v bibliotekah i arhivah ljvovskih', în ,*Lucrările congresului arheologic din Kiev* = Trudy arheologiceskago syězda v Kievě, vol. II, pp. 256-59 şi 309. Idem: ,*Aus einem Lemberger Codex des ,Sintagmat Matheus Blastares*', în ,Archiv f. slavische Philologie, XIV, (1892), pp. 84-88. Ep. Melchisedec: ,*O vizită la câteva mânăstiri în Bucovina*', în ,Revista p. istorie, arheologie şi filologie', vol. I, pag. 269. L. Miletič şi D. Agura: ,*Însemnări privitoare la o călătorie ştiinţifică în România* = Bělězki na edno naučno pătuvane v România', în ,Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina', cartea IX, Sofia, 1893, pp. 195-

[1]) I. Peretz: ,*Istoria dreptului român*', vol. II², Bucureşti, 1928, pp. 14-24.

202. L. Stojanovič: *„Insemnări vechi şi inscripţii sârbeşti* = Stari srpski zapisi i nadpisi', (sârbeşte), Belgrad, 1923. Arh. Sava: *„Indicatorul pentru cunoaşterea veşmântăriei şi bibliotecii patriarhale (astăzi sinodale)* — Ukazatelj dlja obozrěnija Moskovskoj patriaršej riznicy i biblioteki nyně sinodaljnoj', Moscova, ed. III, 1855. Vostokov: *„Descrierea manuscriselor din muzeul Rumjancev* = Opisanie rukopisej Rumjancevskago Muzeja', nr. 238.

Dela începutul descălecatului Principatelor noastre române până către sfârşitul sec. al XVI-lea, dreptatea, fie bisericească, fie mirenească,—care în mai toate manifestările ei căuta să aibă colorit religios—, era împărţită locuitorilor ţării de domnitori, boeri şi clerici după obiceiul pământului, al cărui izvor zăcea în inţelepciunea firească a acestora, sau în cazuri mai complicate, era scoasă din atâtea legi bizantine traduse în slava vremii. Dacă vitregia vremurilor prin care am trecut ne-ar fi păstrat toate cărţile de judecată civile şi penale, atunci am avea putinţa să verificăm acest mare adevăr. Poporul vorbia—şi poate scria—, în limba sa; biserica, cancelaria domnească şi boerimea însă erau supuşi modei de a-şi exprima gândul în limba slavă. Faptul că prea adeseaori fraza slavă nu putea să fie înmlădiată după cursivitatea gândului românesc, ne face să nu ne îndoim că mulţimea poporului nu ţinea să respecte moda timpului. Cărturăria slavonească se cultiva prin mânăstiri şi prin casele boereşti. De aceia, cele mai multe còpii de cărţi de slujbă dumnezeiască, şi legi pentru judecată, s'au scris prin aceste locaşuri şi prin prea bogatele case boereşti, unde se adăposteau iscusiţi caligrafi. După catalogarea şi descrierea acestor resturi ale culturii trecute s'a putut trage o concluzie, potrivit căreia manuscrisele de legi bizantine, traduse în limba slavă, se pot împărţi în trei categorii: a) Sintagma monahului Matei Vlastarie din care s'au tradus paragrafe foarte de timpuriu prin diferite pravile româneşti. b) Legi cari au servit de model pentru traducerea pravilei dela Govora. c) Legi copiate în statele vecine, cari nu au slujit la traducerea niciunei pravile româneşti ci numai pentru citirea şi instruirea clericilor şi boerilor, cari judecau, şi apoi numeroase còpii de legi bizantine în neogreacă, cari au slujit ca model pentru traducerea în româneşte a pravilelor din sec. al XVII-lea.

a). Còpiile Sintagmei lui Vlastarie în slavoneşte din România.

1474 şi 1636.

1. Sintagma lui Vlastarie dela mânăstirea Neamţu. 1474.

Am arătat aici la pp. 125-28 istoricul traducerii Sintagmei lui Vlastarie din greceşte în slavoneşte, care a avut loc pe la 1347-48 la Sârbii lui Ştefan Duşan. După aceasta am expus şi alcătuirea unei traduceri slave cu materia aşezată după literile alfabetului slav, după cererea lui Ivan Vasilievič IV (cel groaznic) în 1556-60. In prezent se află la Academia română două còpii după Sintagma lui Vlastarie în slavoneşte. Cea mai veche este din 1474 (6982), care s'a scris în m-rea Neamţului de ieromonahul Ghervasie, după cum reese dintr'o însemnare slavă, care glăsueşte astfel: *‚Ghervasie ieromonahul scri-s'a această carte mânăstirii Neamţului în anul 1747 luna Aprilie 28* = їеромонах гервасїе написа сїѧ книгѫ монастырю нѣмецкомꙋ, в лѣт ,ѕцпк. м[е]с[ѧ]ца ап. кн' [1])

Pe scoarţa din faţă are însemnarea: *‚Pravila mare* = правила вел[нкаѧ]. Partea primă coprinde Sintagma alfabetică a lui Vlastarie, după care urmează Canoanele lui Ioan Postnicul, ale lui Nichita din Heracleia, ale lui Nichifor de Constantinopole, ale lui Ioan din Creta, demnităţile bisericeşti. Un dicţionar de cuvinte latineşte intrate în limba greacă se găseşte în altă còpie [2]).

2. Sintagma lui Vlastarie din 1636 (7141), cea dela Bistriţa munteană.

Această còpie este scrisă din porunca Elenei, soţia lui Matei Basarab, la 1636, după cum se vede dintr'o însemnare dela început: *‚Această pravilnicească carte alcătuitu-s'a de Matei şi Despina doamna şi s'a vândut mânăsti-*

---

1) A. Jacimirskij: *‚Manuscrisele slave din m-rea Neamţului din Moldova* = Slavjanskija rukopisi Njameckago monastyrija v Moldavii', în colecţia: *‚Antichităţile comisii slave* = Drevnosti slavjanskoj kommissii', vol. II, pp. 42-44. Acest ms. este la Academia română sub Nr. 131 are ca filigrană o pereche de foarfece. Fără început, foliant mare, literile sunt indicate deasupra cu cerneală roşie. Cf. Şt. Gr. Berechet: *‚Intregiri'*, 1932, Iaşi, pp. 20-22, aici se arată şi alte manuscrise din ţară şi străinătate.

2) A. I. Jacimirskij: *‚Manuscrisele slave şi ruse din bibliotecile româneşti'*, St. Peterburg, 1905, pp. 819-823. Acest mss. este copiat în m-rea Hangul (Pionul).

rii Bistriţa. Eu păcătosul Udrişte Năsturel din Fiereşti, citi-tu-o-am în anul Domnului 1636 în vremea lui Matei Basarab, oblăduitorul plaiurilor româneşti şi celorlalte, în anul curgă-gător dela facerea lumii 1636 (7144) = сїю книгꙋ правилнꙋю матаїем съставленнꙋю и деснiною кнѧгиною бистрицкомꙋ монастирꙋ проданнꙋю аз грѣшнии ꙋдрище нѫстꙋрел ѿ фїерꙋщи, прочитох, въ лѣто, г[о]с[по]дне ,ахлѕ при матаеи басарабѣ началникꙋ влахозапланииском и прочаѧ. текꙋщим лѣтwм мирьтворенїа ,зрмд‘ [1].

Aici este vorba despre m-rea Bistriţa din jud. Râmnicul Vâlcea. Coprinsul acestei còpii este identic cu al celei din 1474. Insemnăm că intre materialele dela fine aflăm şi Pravila lui Ioan Postnicul (pp. 747-69).

De aici vedem că la sfârşitul fiecărei còpii din Sintagma lui Vlastarie se găseşte între alte materiale şi Pravila lui Ioan Postnicul. care desigur a fost tradusă de Gheorghe Coresi, publicată la Braşov, din care s'a găsit cele 12 foi la Sighetul Marmaţiei, despre care vom vorbi la locul cuvenit. Este nevoie a se face o verificare asupra originalului după care a tradus acest meşter tipograf.

XXIX. Nomocanonul lui Ioan Postnicul în româneşte. 1572?

Literatura. A. Almazov: ‚*Canonariul monahului Ioan. Asupra chestiunii relativă la variantele originalului Nomocanonului lui Ioan Postnicul*, Odesa, 1907. (rusă), rec. de P. Giduljanov, in ‚*Viz. Vremennik*', 1907, (XIV), pp. 587-91. A. Binterim: ‚*Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christlichen katolischen Kirche*', Mainz, 1838, vol. V, p. III, pag. 383 urm. Paul Fournier: ‚*De quelques infiltrations byzantines dans le droit canon de l'époque carolingienne*', in ‚*Mélanges Schlumberger*', t. 71. Ioannis Morinus: ‚*Commentarius historicus de disciplina*', etc, Venetis, 1702. N. Suvorov: ‚*Chestiunea privitoare la Nomocanonul lui Ioan Postnicul in noua expunere*', Jaroslav, 1898. (rusă). Wasserschleben: *Die Bussordnungen der abendländischen Kirche*', Halle 1851. N. Zaozerskij şi A. Chachanov: ‚*Nomocanonul lui Ioan Postnicul in redacţiunile sale: georgiană, greacă şi slavă*', Moscova, 1902, rec. de Sobolevskij: in ‚*J. M. N. P.*', vol. 347, 1903, fasc. Mai pp. 132-34 şi de Marc, in ‚*Viz. Vremennik*', XII (1906), pp. 191-90. Zishman: ‚*Eherecht der orientalischen Kirche*', Wien, 1864.

1) A. I. Jacimirskij: ‚*Manuscrise slave şi ruse din bibliotecile româneşti*', St. Peterburg, 1905. pp. 433-434; cf. I. Peretz: ‚*Op. cit.*', vol. II^1, pp. 277—78. cf. Ep. Melchisedec: ‚*Catalogul manuscriptelor m-rei Neamţului*' in ‚Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, III, pp. 120-143 Nr. 54. cf. I. Peretz; ‚*Op. cit.*', vol. II^1, pp. 266-77.

Edițiuni. Matei Vlastarie: *‚Sintagma ateniană'*, vol. IV. pp. 434. Mss. 1451 dela Peterburg, 1474 dela Neamțu și 1636 dela Bistrița. *‚Pidalionul'*, la sfârșit are cele 35 canoane ale lui Ioan Postnicul. ‚Fragmentele' dela Ieud. *‚Codex Neagoeanus'*, dela Academie. *‚Șeapte taine'*, din 1644, Iași. Meletie Drăghiciu: in *‚Legile bisericești în mod estractivu și spiculativu'*, Timișoara, 1873, pp. 197-202. I. Bianu: *‚Codex Neagoianus'*, în *‚Columna lui Trajan'*, 1883, pp. 322 urm. A. Bârseanu: in *‚Analele Academiei Române, Memoriile secției istorice'*, seria III, tom. I. pp. 33-40. *‚Manuscrisul'* No. 3821 conține Codex Neagoianus. Idem: *‚Pravila sfinților Apostoli'*, București, 1925. C. A. Spulber: *Cea mai veche pravilă românească'*, Text, transcriere, studiu, Cernăuți, 1930.

Judecata veche românească este în temelia ei mai mult canonică de cât profană, aceasta din urmă fiind o emanație a celei dintâi. De aceia nu rămânem de loc surprinși de descoperirea făcută în 1921 de academicianul Andrei Bărseanu, găsind într'un sbornic expus la expoziția din Sighetul Marmației [1]), 12 foi (24 pagini) tipărite, al căror coprins este format din unele părți ale Nomocanonului patr. I. Postnicul (†595).

Persoana lui Ioan Postnicul *(Νηστευτὴς)* ne este cunoscută prin alcătuirea celor 49 epistole, precum și prin Nomocanonul sau Canonarul lui, adesea ori contestat de autorii catolici [2]). Dintre vechii nomocanoniști îl pomenesc: Valsamon, Armenopol și Vlastarie. Nomocanonul lui Ioan Postnicul este cel coprins în adaosul dela sfârșitul Sintagmei lui Vlastarie pe care l-a semnalat pentru prima dată Biener [3]). Acest Nomocanon apare nu numai în originalele grecești ale lui Vlastarie, ci și în traducerile slavonești, cari s'au întrebuințat la noi cum sunt: Pravila lui Ghervasie dela Neamțu 1474 și cea dela Bistrița 1636, al căror coprins nu-i altul decât Sintagma lui Vlastarie. La finele acesteia se găsesc în slavonește extrase *‚din pravila sf. Ioan Postnicul'* cari sunt similare cu cele grecești

1) Donat de preotul Artemiu Ardenes din comuna Ieud, muzeului din Sighetul Marmației. Astăzi este în posesiunea Academiei Române, care prin I. Bianu l-a și faximilat sub titlul: *‚Pravila Sfinților Apostoli'*, București, 1925.

2) A. Binterim: *‚Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christlichen katholischen Kirche'*, Mainz, 1838, vol. V, p. III, pp. 383 seq. spunând că cei mai vechi scriitori bisericești și sinodul Trulan, nu-l amintesc.

3) F. A. Biener: *‚De collectionibus canonum ecclesiae graecae'*, Berlin, 1827: „videtur ipse (Blastares) suo operi collectionem opusculorum quorundam adjunxisse, quae in ecclesia graeca tum in usu erant: invenitur enim eadem fere appendix in libris manuscriptis Syntagmatis. Continet autem Sinopsim Nomocanonis Ioannis Nesteutae etc.".

din ed. Ralli și Potli „ἐκ τοῦ κανονικοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ [1]). O altă Sintagmă a lui Vlastarie este și cea dela St. Peterburg din 1451 [2]). Nicodim și Agapie au inserat la finele Pidalionului *‚Canoanele cele 35 ale Postnicului'*. Canoanele lui Ioan Postnicul sunt citate de *‚Indreptarea legei'*, cu expresia *„Dumnezeescul patriarh"*. El micșorează pedepsele pe care le găsește la Vasile cel mare prea exagerate, neputând să aducă, după părerea lui, corijarea dorită.

Aplicarea in România. Canoanele lui Ioan Postnicul s'au aplicat în text slav în sec. al XIV—XV-lea, iar din jumătatea a doua a secolului al XVI-lea și în text românesc prin tipăritura lui Gheorghe Coresi, publicată la Brașov, din care s'au găsit cele 12 foi în Sbornicul dela Ieud. Pravila dela Govora (1640) il folosește fără să-l citeze. Desigur că în această pravilă, materialul s'a luat de prin còpiile Sintagmei lui Matei Vlastarie în slavonește. Manuil Malaxos a folosit materialul din canoanele lui Ioan Postnicul, care material a trecut și în *‚Șeapte taine a besearecii'* (1644) în care se spune la pag. 1, că ea este o *„Pravilă pe scurt aleasă din Sfintele Scripturi scoasă pe rând și tocmită etc."* Canonicul Timotei Cipariu [3]) a atras pentru prima dată atențiunea că această carte ar fi extrasă din *„Pravila aleasă"*, tradusă de logofătul Eustratie la 1632. In ‚Șeapte taine a besearecii' este citat foarte mult. ‚Cele Șeapte taine' au circulat și prin Transilvania, după cum se constată din două manuscrise descoperite in această regiune [4]). Amândouă aceste manuscrise sunt copiate de diacul Vasile Sturza din Moldova, în satul Sân Andreaș din apropierea Timișoarei. Insemnările

---

1) Ralli și Potli: *‚Sintagma ateniană'*, vol. IV, pp. 432 urm.

2) T. D. Florinskij: *‚Monumentele act. leg. lui Ștefan Dușan'*, Kiev, 1888, pag. 317. cf. Zishmann: in *‚Das Eherecht der orientalischen Kirche'*, Wien, 1864, zice: „Das serbische auf dem Berge Athos im Jahre 1541 geschriebene Nomokanon Iohannes des Fasters". cf. Pitra: in *‚Des canons collections canoniques de l'église grecque'*, Paris, 1858, scrie „En suivant le cours des siècles et en consultant surtout les mss. de Paris, M. M. R. et P. trouveraient encore le véritable Canonarion de Jean le Jeûneur, ou du moins un typique plus authentique".

3) Timotei Cipariu: *‚Analecta'*, p. XXXI, pp 212 și 216 și in *‚Principia'* pp. 107 și 113.

4) Vasile Mangra: *‚Cercetări literare-istorice'*, 1809 pp. 14 urm.

de pe ele spun cam acelaş lucru, că adică: *„Pravila Sfinţilor Părinţi pre scurt aleasă, din Sf. Scripturi, scoasă şi tocmită pre limba rumânească de Varlaam mitropolitul de Suceava"*. In *‚Indreptarea legei‘* din 1652 găsim material din Ioan Posticul pentru 42 de glave. *Pidalionul*, de asemenea, coprinde la urmă cele 35 canoane din acelaş autor. In afară de aceste 35 canoane mai urmează încă alte 18 canoane pe cari autorii declară că le-au scos dintr'un manuscris, fără să precizeze din care anume. Aceste 18 canoane, privitoare la incest nu seamănă cu cele dela sfârşitul Sintagmei lui Vlastarie. Sf. Sinod al României a republicat aceste canoane fără să spună cui aparţin, într'o carte de curând, luate din Pidalion [1]). Aici după cele 35 canoane se mai găseşte încă un canon *„aflat în oarecare cărţi scrise cu mâna, iarăşi al sf. Ioan"* privitor la doi învrăjbiţi, dintre care unul moare. Acest canon nu se găseşte nici în Pidalion, nici în Sintagma ateniană, dar se află în *Codex Neagoianus,* pag. 135 v. precum şi în *Indreptarea Legii* glava 168 şi în *Pravila dela Govora*, glava 28. cu o redactare deosebită.

XXX. **Cele „Şeapte taine a besearecii".**
1644.

Literatura şi Ediţiuni. I. Bianu şi N. Hodoş: *‚Bibliografia românească veche‘*, I, Bucureşti, 1903, pp. 147-150 (are prefaţa lui Varlaam). T. Cipariu: *‚Crestomatia seau analecte literarie‘*, Blasiu, 1858, pp. XXXVI şi 212-215, (fragmente din coprins); Idem: *‚Principia de limba si scriptura‘*, ed. II. Blasiu, 1866, pp. 107. C. Dinulescu: *‚Viaţa şi activitatea mitr. Varlaam‘*, Cernăuţi, 1886, pag. 86. M. Gaster: *‚Chrestomatie română‘*, Leipzig-Bucureşti, 1891, I, pp. 114-117, (prefaţa lui Varlaam şi alte fragmente). N. Iorga: *‚Istoria literaturii româneşti‘*, Bucureşti, 1925, ed. II, pp. 263-265. A. Lambrior: *‚Carte de cetire‘*, ed. III, Iaşi, 1884, pp. 122-25. P. P. Panaitescu: *‚L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines‘*, in *‚Mélanges de l'école roumaine en France‘*, 1926, I-ère partie, Paris, pag. 54.

O altă lucrare tipărită,—ale cărei trei părţi din coprins îl formează prescripţiile canonice aparţinătoare mai cu seamă lui Ioan Postnicul—, eşi din tiparniţa domnească a Trei Ierarhilor. Ea poartă numele de *‚Şeapte taine a besearecii. Tipărite cu în-*

1) *‚Carte folositoare de suflet‘, tălmăcită din greceşte şi tipărită pentru a şasea oară*, Bucureşti, 1929. Prima dată s'a publicat în 1819 de Veniamin Costachi la mânăstirea Neamţu.

vățătura și cu toată cheltuala Măriei sale Ioan Vasilie voevoda, în tipariul cel domnesc în trăg in Iași, vleto 7153 (1644) Noemv. 8' [1]. Acest titlu este dublat de un altul și mai lămurit dela 1-a pagină care sună astfel: *,Pravilă pre scurt aleasă den svintele scripturi scoasă pre rând și tocmită mai vrătos pentru ceale șeapte taine mari a besearecii, careș dinse rânduită cu toate treabele ei prin carile și pravila sfinților ap[o]s[to]lâ, la tot lucrul deistvueaște* [2] *pre toate obiceaele ce-au lăsat purtătorii de d[u]m[ne]zăire și într'un nărav cu ap[o]s[to]lii, păstorii și a toată lumea învățători'.*

Anul apariției. Noi punem apariția acestei cărți in anul 1644, pentrucă luna Noembrie pe care o fixează tipograful in primul titlu ne obligă să scădem din 7153 cifra 5509, iar nu 5508, cum fac alți cercetători, cari o atribue anului 1645.

Coprinsul. Coprinsul, care după cum spune primul titlu al cărții, privește cele șapte taine ale bisericii ortodoxe, este o adevărată pravilă, cum spune cel dealdoilea titlu, fiindcă autorul întărește fiecare punct lămuritor al tainei respective cu un prea bogat număr de canoane și comentarii, scoase din toată legislația bizantină și canonică. Toți autorii cunoscuți ca Valsamon, Zonara, Armenopol și Vlastarie sunt aduși ca confirmare a tainelor, nefiind uitate nici canoanele apostolice, ale Sinoadelor ecumenice locale și a multor părinți bisericești.

Originalul. Cartea ar fi tradusă din slavonește după un model apărut la Lwów cu doi ani mai înainte, cu un titlu asemănător „*Tainele bisericii*" [3], iar nu cum susține N. Iorga, după un original grec [4]). Traducerea din slavonește se dovedește prin

---

1) Această lucrare are formatul in 4° de 4 foi + 320 de fețe paginate greșit, 17 rânduri pe pagină, câteva inițiale impodobite și nu cu multe frontispicii. Are șase versuri privitoare la pajura țărei: „Peceatja domnii moldovenești | Vlăhva, acestija her să o socotești. | Cap de buăr fiind tare, | Arată putearia celui mai mare. | Acesta chip de buăr | Mulți au biruit fără număr". Biblioteca univ. din Iași are un exemplu defect sub no. 96. I.

2) dëistvueaște = lucrează, are putere, (slavonism).

3) Karataev: *,Descrierea cărților slavo-ruse* = Opisanie slavjano-russkih knig', I, (1491-1652), St. Peterburg, 1883, pag. 479; cf. P. P. Panaitescu: *,op. cit.'*, pag. 54.

4) N. Iorga: *,Istoria bisericii românești'*, I, ed. II, București, 1929, pag.

marele număr de cuvinte şi expresii slave, de ex. otriţaniile= lepădările, isţelească = vindece, nebesnoe ţar[stvo] = împărăţia cerului şi, creşceaetţea rab božij vo imea otţa i sâna i sveatago duha = botează-se robul lui Dumnezeu, în numele Tatălui şi Fiului şi sfântului Duh.

Traducătorul. Traducătorul, după P. P. Panaitescu, ar fi mitr. Varlaam[1]), iar N. I o r g a crede a fi log. Eustratie[2]), după cum l-ar indica o notă slavă dela pag. 318, care zice numai: „*Mult păcătosul şi de nici o treabă rob Eustratie, fost logofăt, iubitor de muncă* = мнωго грѣшнїи и некавучимїи раб Єустратїе бывъ логофет, трδдо любезное“, cu toate că singura prefaţă a mitr. Varlaam, care precede textul, nu-l aminteşte. Deşi împrejurările istorice, (vizita mitr. Varlaam la Târgovişte, catichismul calvin, răspunsurile lui la acest catichism) şi cunoştinţa originalului, ni l-ar impune pe Varlaam ca traducător, totuşi noi rămânem la părerea că tălmăcitor al acestei opere care imitează, deşi în sens canonic, ,*Pravila aleasă din 1632*', rămasă netipărită, este tot fostul logofăt Eustratie.

Dăm mai jos câteva fragmente cu caracter pravilnicesc:

Pentru ceia ce vor lua camătă.

pag. 155. „Această pravilă a sfinţilor apostoli învaţă de grăeaşte: episcopul sau preotul sau diaconul, de vor dà cuiva bani împrumut şi vor lua camătă, sau să părăsească de acest lucru rău, sau să fie scos din cinstea sa“.

325, adică după lucrarea mitr. de Filadelfia Gavriil Sevèros Peloponesianul, deci după greceşte; cf. ,*Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche*', Leipzig, 1904.

1) P. P. P a n a i t e s c u: ,*Op. cit.*', pag. 54: ,Quant à l'autre livre: „Les sept sacrements„ Jassy 1644; l'auteur est le même Métropolit Barlaam'.

2) N. I o r g a: ,*Istoria literaturii româneşti*', I, Bucureşti, 1925, ed. 2-a, pag. 263, zice: ,Cu acelaş gând de a da în româneşte poveţe luate din hotărârile soboarelor, traduse Eustratie, de sigur pe atunci, Şeapte taine a besearecii, care coprind lămuriri privitoare la deosebite întrebări de natură religioasă'. I d e m: în ,*Istoria bisericii româneşti*', I, ed. II, Bucureşti, 1929, pag. 325, unde zice: După *Cazania* sa, Varlaam dădu tiparului amândouă lucrările Logofătului (Eustratie). Cele „Şeapte taine a besearecii" apăreau la 1644, dând preoţilor moldoveni şi unora dintre boeri lămuriri asupra esenţii credinţii lor şi ferindu-i prin aceasta de atingerea calvinismului, care ataca mai ales, prin tălmăcirea nouă, Tainele. Apoi, la 1646, aceiaşi cetitori aveau în mână „Cartea românească de învăţătură dela pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe" în care se coprindea o parte numai din Nomocanonul tradus întreg de Eustratie'.

„Scrie şi svântul Vasilie (14) de acest lucru de zice: care dieac de va vrea să se preoţească şi va fi dând bani cu camătă să se intreabe acea dobândă cu asupreală de va vrea să o imparţă mişeilor şi déacii să să părăsească de acel lucru şi să facă scrisoare cum să nu mai facă acel lucru fără de leage, deci atunce de va fi destoinic şi curat de păcatele ce smentesc preoţiea, să-l preoţească.

pag. 281. *Pentru părintele ce-şi va fi urât fečorul.*

Ioan Postnic[ul] glav[a] 30.

Părintele să-şi iubască fečorii, cum iubeaşte pre unul aşea şi pre alt; iară pre unii iubeaşte şi-i inblânzeaşte, pre alţii blastămă, şi-i goneaşte. Dupacea de nu le va face nice parte, tuturor intr'un chip, să aibă canon ca să nu să cumenece in mulţi ai, după cumu-i va da lui invăţătură duhovnicu său, de vreame ce easte aşea urătoriu de fii, ce să zice neiubitoriu la fii, că Domnul Hs in pildă au zis: şi-şi luă partea sa şieşi. că şi fečorilor celor răi, să-şi ia partea tocma ce li să cuvine, s'au dat invăţătură; iară rămăşitele pentru răutăţile lor, va să le dea Domnul D[u]m[ne]zău.

Vinele pentru carele să streinează fečorii de avuţiea părinţilor. Aşijdere şi pentru fečorul ce să insoară fără de voia părinţilor.

Armenopol glav[a] 31.

Dăm invăţătură tuturor părinţilor şi maicelor, moşilor şi moaşelor, cum fečorilor şi featelor, când vor vrea săşi imparta bucatele şi avuţiea, să nu streineaze pre vreunii, să-i sărăcească, di ce li să va veni pre direptate, nice să-i leapede den moşiea lor, fără numai pentru niscare lucruri răle ce vor fi făcut, pentru carele iaste cu cale, şi pre direptate a-i lepăda, carele scriu aicea mai gios. Cela ce-ş rădică măna asupra părintelui său de-l va bate, s'au de-l va sudui şi-l va ocără, sau de-l va purta pre la leage, sau de-l va cleveti, sau cu hicleşug de va vrea să-i facă moarte, sau de va curvi cu maştehă-sa sau cu ţiitoarea tătă-ne-său, sau de va cleveti pre părinţii săi, şi pentru cuventele lui ceale reale, părinţii vor cădea la pagubă mare. Aşijdere, de se vor afla părinţii la nevoe mare, sau de vor zăcea de vreo boală grea multă vreame, sau să vor afla la sărăcie, şi la neputinţă ca aceaia şi fečorii nu să vor intoarce cătră dânşii să-i vază ce fac, nice vor griji de dânşi şi de-i vor pofti părinţii să margă la dânşi, şi ei nu vor merge, sau de să va prileji să-i părască cineva, şi părinţii vor chema fečori să fie chizeaşi direpṭ dânşi, sau direpṭ datoriea lor, şi fečorii nu vor vrea. Aşijdere de va vrea părintele să facă scrisoare să inparţă fečorilor săi, avuţiea sa; iară vreunul s-au aflat de l-au smentit să nu facă şi dup-acea i s-au vădit hicleşugul c-au amăgit pre tată-său pentru să facă strâmbătate celoralalţi fraţi, atunce are voe părintele, să nu-i dea nemică aceluea. Aşijdere, de va vrea părintele să-şi inzestreze vreo fată sau vreo nepoată după puteara lui, iară fečorul nu-l va lăsa, acesta incă să paţă ca şi celalalt să-şi piarză partea. Aşijdere, de va avea omul ceva vreo rudă şi vor şti aceale rude, că dacă va muri vor rămânea lor toate bucatele lui şi ei nu-l vor socoti, sau de va cădea la boală sau la altă nevoe, ei nu-l vor griji, nice-l vor cu nemică agiutori, are şi el atunce voe să nu le lase nemică dentru avearea lui, iară de să va prileji altă mai de aproape rudă, sau şi strein, şi de-l vor lua să-l grijască şi să-l aducă la casa lor, şi să-l socotească, şi să cheltuească la boala şi la nevoia lui, şi de-l vor sluji până la săvărşitul lui, aceştia să-i moşnenească, tot ce va avea pre urmă, ver rudă, ver strein".

b. Pravilele, slave, cari au servit ca original pentru Pravila dela Govora.

1640.

1. Pravila dela Bisericani din 1512.

În al doilea rând punem còpiile cari au slujit ca original, mai apropiat sau mai depărtat, pentru traducerea Pravilei dela Govora. Cea mai veche, după anul copierii, este cea provenită dela m-rea Bisericani din Moldova dela 1512 [1]. Aceasta se vede dintr'o însemnare închisă într'o ramă cu chinovar dela finele cărţii. Ea sună astfel: *„In anul 1512 (7020) cu dăruirea şi porunca binecredinciosului şi de Hristos iubitorului, Io Bogdan voevod, şi domn a toată Ţara moldovenească, copiatu-s'a cartea aceasta numită Nomocanon, în m-rea Bisericani. Această bucată însă scrisu-o'a în m-rea Neamţului, unde este hramul Pantocratorului, mult păcătosul de acolo, ierodiaconul Nicodim, fiind atunci egumen ieromonahul Partenie* = в лѣт ,зк съ даанїем и повелѣнїем бл[а]гочьстиваг и х[рист]олюбиваг їѡ богдан вѡевод г[о]сп[о]д[а]р вьсеи земли мѡлдавскѣи. исписася сїи книг рекѡмы номѡканѡн монастирю ѿ бисерикани. Написаже сїи комат вь м[о]н[а]стир нѣмец-комѹ, и дѣж ест храм пантѡкратор. мнѡг грѣшнїи тахерѡдїакѡн никодимь. игоумен с[ъ]щ[ес]твѫѭщоуже тъгда їермѡнах парѳенїе" [2].

Copia aceasta nu are titlu. Iată câteva capitole din ea: Cap. 1. Despre zilele din săptămână în care se lucrează. In săptămână sunt 6 zile şi despre sărbătorile mari. Cap. 2. Despre sărbătorile sfinţilor Apostoli şi ale Prea curatei şi ale sfinţilor învăţători ai lumei: Vasile cel mare, Grigorie teologul şi ale lui Ioan Gură de aur. Cap. 3. Despre pomenirea sfinţilor marilor mucenici; iar Cap. 151. Despre gradele de rudenie. Are 279 de capitole şi la sfârşit o mulţime de extrase din diferiţi părinţi bisericeşti. Ea a fost luată de Jacimirskij în timpul cercetărilor sale şi dusă în Rusia.

2. Pravila dela M-rea Neamţului din 1567.

Nici copia aceasta nu se mai găseşte în posesiunea m-rei Neamţului, fiind dispărută ca şi cea dela Bisericani. Ni s'au păstrat două descrieri

---

1) A. I. Jacimirskij: *„Din manuscrisele slave"*, pp. 85-86. Autorul arată singur că această pravilă face parte din colecţia sa.

2) I. Peretz: *„Op. cit."*, vol. II[1], pp. 228-37.

despre ea. Prima este a lui I. Bogdan [1], care ne spune, că are 338 foi, octav, având două feluri de scris, primul până la pag. 318, iar restul de altă mână. Primul scris aparţine sec. al XVI-lea, al doilea sec. al XVII-lea. Scrisul e semiuncial cu câteva vignete frumoase. Coprinsul începe cu o prefaţă pentru pocăinţă până la pag. 17, după care urmează materia propriu zisă până la pag. 220. Titlul este acesta: *„Pravila sfinţilor Apostoli şi sfintelor 7 soboare şi altor sfinţi părinţi; felurite porunci pentru toţi oamenii şi la orice trebuinţă"*. Este identică cu cea dela Govora. A doua este descrierea ep. Melchisedec [2]) care-i şi mai sumară decât a lui I. Bogdan. Dacă aceştia ar fi cepiat-o în întregime am fi putut vedea asemănarea ei cu cea dela 1618.

3. Pravila dela Putna din 1581 (7089). Şi această pravilă s'a pierdut, fiind împrumutată prof. G. Creţu din Bucureşti, care nu se ştie unde a pus-o înainte de moartea sa. D. Dan ne dă o foarte scurtă descriere despre ea, arătându-i titlul şi încredinţându-ne că a fost tradusă şi în româneşte [3]). Prof. I Peretz cu multă greutate a putut să o cerceteze pe când ea era la prof. G. Creţu. El ne confirmă că avea titlu: *„Pravila sfinţilor Apostoli şi a sfintelor 7 soboare"*, din anul 1581 şi că are 151 de capitole, al căror număr se aseamănă foarte mult cu coprinsul Pravilei dela Govora. Ep. Melchisedec ne mai adaogă, că are o însemnare din care reese că ea a fost destinată catedralei episcopale din Roman, în 1578 (7087), Oct. 16, de Eustratie ep. Romanului. Acesta a dăruit-o mai apoi m-rei Putna, iar catedralei romaşcane i-a dat alta în schimb.

4. Pravila dela Bistriţa moldoveană din 1618. Aceasta este singura Pravilă care ne-a mai rămas la Academia română, sub nr. 2508. Ea a fost descrisă de mulţi cercetători: Ladislas Pič [4]),

---

1) I. Boddan: *„Cronice inedite atingătoare de Istoria Românilor"*, pag. 83. cf. I. Peretz: *„op. cit."*, II[1]. pp. 237-39.

2) Ep. Melchisedec: *„op. cit."* pag. 87, no. 41.

3) D. Dan: *„Mănăstirea şi comuna Putna"*, Buc. 1905, pag. 78, nr. 21 I. Peretz: *„Op. cit."*, vol. II, [1]. pp. 239-41.

4) Ladislas Pič: *„Les lois roumaines et leur connexité avec le droit byzantin et slave"*, Bucarest, 1897.

L. Miletič și D. Agura[1]) precum și Al. Jacimirskij[2]). Are 392 de foi format 8⁰, cu 151 de capitole. Cap. 1 este intitulat astfel : *‚Despre sărbătorile împărătești‘*. Cap. 2. *‚Despre sărbătorile sf. Apostoli și ale Botezătorului și ale învățătorilor lumii Vasile cel mare, Grigore Teologul și Ioan gură de aur*. Cap. 151. *‚Despre gradele de rudenie‘*. Are și 4 adaosuri, dintre cari al 5-a coprinde un foarte întins fragment în care după fraza românească urmează cea slavă. La sfârșit este redată întreaga tablă de materie în slavonește, care corespunde perfect celei din Pravila dela Govora. Această copie este identică cu cea din 1512, însușită de A. Jacimirskij.

La finele adaosului al 4-lea găsim o notă : *‚Cu buna voirea Tatălui, cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Duhului Sfânt. Iată eu robul Domnului meu Iisus Hristos, smeritul arhiepiscop kir Teofan* [3]), *mitropolit al Țărei Moldovei, binevoit-am și am dat din dreapta mea avere și am făcut această pravilă ca să fie pentru pomenirea noastră. In zilele cucernicului și iubitorului de Hristos Domnitorului Radu voevod* [4]) *în anul 1618 (7126) luna lui Iunie 17. Dacă cineva ar voi să o ia sau să o vândă, din locul în care am dat-o, să nu fie ertat de Domnul Dumnezeu, făcătorul cerului și al pământului și de Prea curata lui maică și de toți sfinții, nici în veacul acesto, nici în cele viitoare. Amin*. Și a fost dată la sfânta biserică (marea mitropolie în Suceava) [5]) Mânăstirea Bistrița, Iacob mitropolitul Moldovlahii = Изволенїем ѡтца и поспѣшенїем с[ы]на и съвръшенїем с[вѧ]т[о]го д[оу]ха. Сеи аз рак влад[и]кы моего Іи. Ха. смѣренїи архїеп[ис]копь кур Өеѡфан митрополит земли молдавскои ба[л]гопр[о]изволих и дахмо ѡт праваго моего стѣжанїа и сътворих сїѧ правилѫ на да бѫдет наш помин въ дни ба[л]гочестиваго и хр[и]столюбиваго г[о]с[по]д[и]на їѡ радꙋла воеводы, в

---

1) L. Miletič și Agura : *„Insemnări privitoare la o călătorie științifică în România“*, Sofia, 1893. pp. 195-202.

2) A. I. Jacimirskij : *„Manuscrise slave și ruse din bibliotecile românești“*, St. Peterburg, 1905, pp. 436-37.

3) Mitropolitul Teofan a condus mitropolia Moldovei dela 1617-1620, după care a urmat mitr. Anastasie Crimca.

4) Radu Mihnea, domn al Moldovei din Aug. 1616—4 Februar 1619.

5) Ceia ce-i scris in paranteze, este șters in manuscris și peste ele s'a scris mai târziu cuvintele ce urmează.

л[ѣ]то ,зркѕ м[е]с[ѧ]ца юн зї. аще кто хощет възѣти или продати ѿ м[ѣ]сто идеже дадохѡм да ес[т] непрощен ѿ г[оспод]а б[ог]а сътворшаг[о]. н[е]бо и землѧ и ѿ пр[ѣ]ч[и]стꙑѧ ег[о] м[а]т[е]ръ и ѿ всѣх с[вѧ]тых ни въсїим вѣк ни въ бѫд[е]щїи, амин. и даде ю въ [свѧ]таа ц[ъ]ркѡв великаа митрополїа въ Соучавстѣи . . . монастир бистрица Їаковъ митрополит молдовлахїи' [1])

XXXI. Pravila dela Govora (Muntenia).

1640.

Literatura : Şt. Gr. Berechet: *,Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti'*, Chişinău. 1928, pp. 7-12. I. Bianu şi N. Hodoş: *,Bibliografia românească veche'*, I, 1903, Bucureşti, pp. 108-144. I. Bogdan: *,Cronici inedite atingătoare de Istoria Românilor'*, Bucureşti, 1895, pp. 83. T. Cipariu: *,Principia de limbă şi scriptură'*, Blaj, 1866, pag. 108. Jean Baptista Cotelerius: *,Ecclesiae graecae monumenta'*, Paris, 1677-1686, I, pag. 725, nota 68. Ar. Densuşianu: *,Istoria limbii şi literaturii româneşti'*, ed. II, pag. 197. Idem: *,Crestomaţia seau Analecte literarie'*, Blaj, 1858, pag. 141. D. Dan: *,Mânăstirea şi comuna Putna'*, Bucureşti, 1905, pag. 78. A. I. Jacimirskij: *,Manuscrise slave şi ruse din bibliotecile româneşti* = Slavjankija i russkija rukopisi rumynskih bibliotek', St. Peterburg, 1905, in ,Sbornik otdělenija russkago jazyka i slovesnosti imperatorskoj Akademii nauk', vol. LXXIX, (1905). N. Iorga: *,Istoria literaturii româneşti'*, I, ed. II, Bucureşti, 1925, pp. 247-48. S. G. Longinescu: *,Istoria dreptului românesc'*, Bucureşti, 1908, pp. 335-36. Epis. Melchisedec: *,O vizită la câteva mânăstiri'*, in Arhiva p. istorie, arheologie şi filologie', II, vol. I, pag. 136. L. Miletič şi D. Agura: *,Însemnări despre o călătorie ştiinţifică în România* = Bělěžki na edno naučno pătuvane v Romănija', Sofia, 1893, in ,Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knižnina', IX, pp. 195-202. V. Onişor: *,Istoria dreptului român'*, Cluj, 1925, pp. 210-11, ed. II. A. Pavlov: *,Nomocanonul adaos la Marele Molitfelnic* = Nomokanon pri boljšom Trebnikě', Moscova, 1897, pp. 485-92. I. Peretz: *,Pravila dela Govora'*, (studiu comparat cu Pravila dela Bistriţa 1618 şi Nomocanonul editat de Cotelerius), Bucureşti, 1911. Idem: *,Istoria dreptului român'*, II, partea I, ed. II, 1928, pp. 314-342. L. Pič: *,Les lois roumaines et leur connexité avec les lois byzantines et slaves'*, Bucureşti, 1897, pp. 13. Idem: *,Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht'*, Praga, 1886. C. G. Popovici: *,Fântânile şi codicii dreptului bisericesc ortodox'*, Cernăuţi, 1886, pag. 95. C. Spulber: *,Cursul de istoria dreptului român'*, (litografiat), Cernăuţi, 1926-27, pp. 388-402. I. G. Sbiera: *,Mişcări culturale'*, Cernăuţi, 1897, pag. 125. P. P. Panaitescu: *,L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines'*, in ,Mélanges de l'école roumaine en France', 1926, I-ère partie şi fasc. separată, pp. 31-33, Paris, 1926.

---

[1] L. Miletič şi D. Agura: *,Op. cit.'*, 1893, Sofia, pp. 195-96; cf. I. Peretz: *,Op. cit.'*, II-¹, 1928, pp. 243.

Ediţiuni. *Manuscrisul* semnat de „Moxalie Mihail" e la Academia Română cu No. 2471. Ediţia originală din 1640. Ediţia Academiei cu titlul: *‚Pravila bisericească, numită cea mică, tipărită mai întâi la 1640, în mânăstirea Govora, publicată acum în transcripţiune cu litere latine de Academia Română'*, Bucureşti, Tip. Academiei române, 1884. I. M. Bujoreanu: *‚Collecţiune de legiuirile României vechi şi noui'*, în *‚Bibliotheca de legislaţiune'*, vol. III, Bucureşti, 1885, pp. 83-133.

In anul 1640 a eşit din teascurile tipografiei din Govora Vâlcei, prima Pravilă pentru Muntenia, cu titlul: *„Pravila acesta este direptătoriu de leage.—Tocmelea sfinţilor Apostoli, tocmite de 7 săboarâ, cătrâ aceasta şi a preacuvioşilor părinţi, învăţătorilor lumie. Tipăritu-se-au în tipariu prea luminatului Domn Io Matei Basarabâ Voevădâ a toatâ ţara Ungrovlahiei: în mănăstir[ea] Govora. Vă leato 7148, earâ de la naşterea lui Hs. 1640"* [1]). Această Pravilă se mai chiamă şi *„Pravila cea mică"* spre deosebire de *„Indreptarea legii"*. din 1652, numită şi *„Pravila cea mare"*. Pe verso al foaii de titlu aflăm pajura ţării, iar pe pagina următoare citim nişte versuri slave alcătuite de Udrişte Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, care fusese presupus, de unul din cercetătorii acestei Pravile, ca traducător al ei, ceia ce cu vremea s'a dovedit că-i greşit. După aceasta urmează o *„predoslovie"* [2]) către toţi nastavnicii [3]) sfintei biserici, *„prea luminaţilor arhiepiscopi. mitropoliţilor şi iubitorilor de Dumnezeu, episcopilor şi preoţilor şi tuturor duhovnicilor, carii cu putearea preoţească de la Dumnezeu sănt sfin-. Teofil, cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop şi mitropolit a toată ţara românească, pace şi spăsenie* [4]) *primiţi duh sfânt, cărora veţi lăsa păcatele, lăsa-se-vor lor, şi cui le veţi ţinea, ţinea-le vor lor"*. Are 131 file cu 149 capitole, numerotate pe margine, după cari urmează alte câteva capitole, apoi *„scara cărţii"*, care umple pag. 160-164, sfârşindu-se printr'un epilog [5]).

1) I. Bianu şi N. Hodoş: *‚Bibliografia românească veche'*, vol. I, pag. 108, Bucureşti, 1903; cf. I. Peretz: *‚Pravila dela Govora'*, pag. 2, Buc. 1911. Extras din *‚Revista p. istorie, arheologie şi filologie'*. Idem: in *‚Istoria dreptului român'*, vol. II, pag. 312-13, ediţie necompleetă.

2) prefaţă *(slavism)*. Vezi această prefaţă in Anexele părţei a II-a din *‚Schiţă de istorie'*, citată la bibliografie de Şt. Gr. Berechet, pp. 8-12.

3) conducători *(slavism)*.

4) mântuire *(slavism.)*

5 şi 6) Şt. Gr. Berechet: *‚Op. cit.'*, p. II, pp. 11-12.

Prefaţa e compusă de mitr. Teofil, afară de un mic fragment pe care P. P. Panaitescu dovedeşte că l-ar fi împrumutat din prefaţa Nomocanonului slav, publicat de Petru a doua Movilă în 1629 la Kiev [1].

Nota originală pe care o găsim aici şi anume: *„Iară întru mănă de mirean să nu se dea, nice la măscărici, să nu fie tocmealele sfinţilor Apostoli şi a sfinţilor Părinţi batjocurite“*, dovedeşte caracterul strict canonic al acestei pravile. La finele acestei introduceri se găseşte o poruncă dată preoţilor ca să nu ispoveduiască fără îngăduirea episcopului local, pentru a nu se călca canoanele 6 şi 43 ale soborului din Cartagena.

Coprinsul introducerii din Pravila dela Govora priveşte numai sfaturi date duhovnicului în legătură cu ispovedania. După această introducere citim o însemnare slavonească, care se traduce astfel: *„Din porunca prea luminatului domn Io Matei Basarab voevod şi cu binecuvântarea prea sfinţitului arhiepiscop Teofil, cu mila lui Dumnezeu, mitropolit a toată ţara Ungrovlahiei, s'a tipărit această carte numită pravilă, de mine cel mai umilit dintre preoţi Meletie Macedoneanul, egumenul celor ce vieţuiesc în viaţa de obşte din mânăstirea Govora, hramul Adormirei Prea curatei Născătoarei de Dumnezeu* = Повеленїем же пресвѣтлаго г[о]сп[о]д[а]рѧ Іѡ Матѳеа басараба воевода, и б[лаго]сл[о]венїем преосвѧщеннаго архїеп[и]скопа Ѳеѡфила, милостїю бжїею, митрополит всеѧ землѧ Оугровлахїискїа, на печатовати сїю книгꙋ гл[агол]емꙋю Правила мнѣ хꙋдѡжшемꙋ въ с[вѧ]щенноинокѡх, Мелетїю Македонскомꙋ игꙋменꙋ ѡбще жителнаго монастира Говора, храма Оуспенїѧ пр[ѣчис]тыѧ б[огоро]д[и]ца. Тѣмже молю б[ог]а, чтꙋще сїю книгꙋ, аще что бꙋдет погрѣшено, дꙋхом, кротости исправлѧйте, и насъ ѡ сем трꙋдившимсѧ бл[а]го]с[ло]вите а не клнѣте, понеже не пис агг[е]л, но рꙋка грѣшна и бренна“, din care reese, că domnul ţării, Matei Basarab, a poruncit să se tipărească această primă pravilă pentru Muntenia, cu binecuvântarea mitropolitului Teofil, trudindu-se la tipărire

1) P. P. Panaitescu în *„L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines“* pp. 31-32 in *„Mélanges de l'école roumaine en France“*, 1926 I-ère partie, Paris; cf. A. Pavlov: *„Nomocanonul la Marele Molitfelnic“*, (rusă), Moscova, 1897, pp. 485-492. Nomocanonul acesta a avut 4 ediţii: 1620, 1624, 1629 şi 1646. Fiecare işi are câte o prefaţă cu coprins deosebit.

egumenul mânăstirei Govora, Meletie Macedoneanul. care pleacă din ţară în cursul tipăririi, urmându-i Ştefan dela Ohrida, care aminteşte de meritele predecesorului său.

La sfârşitul *„scărei“*, tot în aceiaşi limbă slavă, aflăm un epilog, în care se spune că ‚*această care a fost tradusă din slavoneşte în limba românească de Mihail Moxalie* = Изволенїемь ѡ[т]ца и поспешенїемь с[ы]на и сѫврьшенїемь с[вѧ]т[а]го д[оу]ха.

Сїю книгꙋ преписа ѿ словенски на влашкы ѩзыкь Михаиль моѯалїе, и потом повеленїемь и иждивенїемь пре свѣтлаго кнѣза. Їѡ Матѳеи Басараба воеводы, и б[лаго]сл[о]венїемь пре ѡс[вѧ]щ'еннаго архїепископа кѵр Ѳеѡфила, митрополита всеи земли оуггровлахїискыѧ, трꙋдихсѧ ѡ сем азь їеромонах Стефань ѡхридскїи, и напечатахом сїю книгꙋ. Почасѧ писати вь лѣто, ҂змн, а ѿ рождьства х[ристо]ва, ҂ахм, вь понедѣлок а нед[е]ли. с[вѧ]т[о]го поста, а сѫвршисѧ вь понедѣлок з нед[ѣ]ли поста тогожде лѣта. Тѣмже молимсѧ чтꙋщеи аще погрѣшено ѡбрѣщете что исправлѣите, а писавшаго сын извод прощенїю сподоблѣите, и напечатавших сїе не проклинаите‘. Tipărirea s'a făcut din porunca domnului Matei Basarab cu binecuvântarea mitropolitului Teofil şi cu grija egumenului Ştefan din Ohrida. Ea s'a tipărit in cele 7 săptămâni ale postului mare din anul 1640 [1]).

S'au pregătit şi pentru Ardeal exemplare la fel cu cele din Muntenia, cu singura deosebire, că acolo unde este amintit mitropolitul Teofil pentru ediţia munteană, în cele pentru Ardeal se vorbeşte despre ‚*Ghenadie* [2]), *cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop şi mitopolit a toată ţara Ardealului*‘. Pravila aceasta a mai fost publicată încă de două ori în cursul secolului al XIX-lea.

Părerile lui Cipariu, Ar. Densuşianu, L. Pič, C. G. Sbiera şi Al. Odobescu [3]), cad dela sine în urma ghicirii lui C. G. Popovici [4]) şi documentărei prof. I. Peretz, cari găsesc, că această pravilă a fost tradusă după un text slavon, tălmăcit la rândul

---

1) I. Bianu şi N. Hodoş: ‚*Op. cit.*‘, pag. 113; I. Peretz: ‚*Op. cit.*‘, pag. 9 şi ‚*Ist. dreptului român*‘, pag. 321; cf. lucrarea de faţă p. II, pp. 11-12.

2) Ghenadie-Brad a murit în primele zile ale lui Sept. 1640.

3) Al. Odobescu: ‚*Analele Academiei române*‘, X, 1877, 6, 1, p. 22.

4) I. Peretz in cele două lucrări: a) ‚*Pravila dela Govora*‘ şi b) ‚*Istoria dreptului român*‘, vol. II[1], fiind acelaş material ca în prima.

său după vreun Nomocanon grecesc, care se aseamănă cu Nomocanorul grecesc al lui Jean Baptista Cotelerius, publicat la Paris (1677-1686), după 37 ani dela apariţia Pravilei noastre. Traducerea slavă a Nomocanonului din greceşte, s'a făcut, desigur, de vreun tălmăcitor din ţările sudslave, adăogându-i-se şi alte fragmente, şi după un asemenea text a tradus Pravila aceasta în româneşte Mihail Moxalie, cunoscutul cronicar dela finele veacului al XVI-lea şi începutul celui al XVII-lea. Prof. I. Peretz probează, că mult material, care a intrat in Pravila noastră, se găseşte şi în alte câteva Pravile manuscrise ca de ex.: a), *Pravila dela Bisericani din 1512'* din posesiunea răposatului prof. A. I. Jacimirskij, dela Universitatea din Varşovia; b) *Pravila dela Neamţu din 1567'*, dispărută din biblioteca acestei mânăstiri; c) *,Pravila dela Putna din 1581'*, luată cu imprumut dela această mânăstire de prof. G. Creţu, astăzi dispărută şi d) *,Pravila dela Bistriţa moldoveană din 1618'*, unica Pravilă existentă.

Prof. I. Peretz, în studiul amintit, a pus în paralel scara Pravilei dela Govora cu cel al Pravilei dela Bisericani (1512), găsind o foarte mare asemănare intre ele. [1]). Iar cât priveşte Pravila dela Neamţu, nici A. I. Jacimirskij [2]), precum nici episcopul Melchisedec [3]), afară de pr. D. Dan [4]), nu ne-au lăsat informaţiuni îndestulătoare despre ea, spre a putea spune dacă se aseamănă sau nu cu cea dela Govora. Invăţaţii bulgari, Miletič şi Agura [5]), au descoperit un Epitimeinic din 1618 [6]), care se potriveşte foarte mult cu coprinsul Pravilei dela Govora. Tot prof. I. Peretz a mers mai departe şi a comparat textul Pravilei dela Govora cu textul Pravilei dela

---

1) I. Peretz: *,Istoria dreptului român'*, II[1], 1928, ed. II, pp. 326-29. Comparaţia se face cu Pravila dela Bisericani din 1512, descrisă de Jacimirskij in opera citată in literatura capitolului.

2) A. I. Jacimirskij: *,Op. cit.'*.

3) Ep. Melchisedec: *,Op. cit.'*,

4) D. Dan: *,Op. cit.'*, pag. 78, nota 21, unde se spune: *,Manuscriptul este de mare insemnătate pentru cunoaşterea evoluţii limbii române, căci la finele cărţii textul slavon are şi traducere română'*. Inventar No. 593. Manuscrisul acesta s'a imprumutat prof. G. Creţu din Bucureşti, astăzi pierdut.

5) L. Miletič şi D. Agura: *,Op. cit.'*, pp. 195-202.

6) A fost la Muzeul de antichităţi din Bucureşti, astăzi este la Academia română sub No. 2508.

Bistrița (adică al acestui Epitimeinic) și cu textul Nomocanonului grecesc, publicat de Cotelerius la 1677 [1]). Limba lui Moxalie este săracă după cum săracă este și aceia a textului slavon, ceia ce probează că ambii traducători: din grecește și din slavonește, nu au fost buni mânuitori ai limbei de traducere.

Coprinsul. Coprinsul[2]) general al Pravilei dela Govora este religios, slujind pentru nevoile clericilor, dar ea coprinde și pasagii cu caracter mirenesc, materialele acestea intrau în competința de judecată a instanțelor bisericești. Astfel avem: paragrafele dela 8-11, cari vorbesc despre *împărțirea moștenirii* de către părinți fiilor; respectul datorit de copii adoptivi părinților lor trupești sau sufletești; *piedici la căsătorie; înfrățirea bisericească; infracțiuni sexuale;* în par. 26-lea se spune că sunt oprite trei nunți; în par. 34-lea se vorbește despre *efectele logodnei;* par. 55-lea aseamănă pe cei cari îndeamnă pe robi sau roabe să fure, cu hoții. Par. 89-lea vorbește despre *gradele de rudenie* și efectul lor; paragraful al 95-lea privește *incapacitatea martorilor.*

In materie de penalizare găsim câteva pedepse curat mirenești cum sunt: *tăierea mâinei* celui ce va bate pe tatăl său cu lemn; *bătaia pe spate și la tălpi* a hoțului de biserici, precum și *restituirea obiectului furat* mai mult decât valoarea lui. Se mai prevede *confiscarea averei pentru incendiator,* tăerea mâinilor pentru furturi de oameni și coconi. Dacă hoțul se prinde în curând se obligă să restitue dublu, de se prinde sau se află peste patru-cinci luni, atunci plătește întreit. iar după un an, plătește împătrit.

Aplicarea Este constatat faptul că judecata primelor veacuri de existență politică a neamului românesc a avut un caracter religios ca a oricărui popor creștin. Dela reprezentanții clerului, odată cu învățătura morală, se cerea și împărțirea dreptății între credincioși. Prezența mitropolitului în fruntea divanului domnesc este o reminiscență din vremurile când așe-

1) I. Peretz: *„Istoria dreptului român“*, București, ed. II, 1928, vol. II[1] pp. 331-36.

2) Ibidem: *„Op. cit.“*, pp. 336-40.

zările româneşti nu erau încă închegate în stat politic şi când viaţa noastră era concentrată în jurul preotului de sat. Trecuserăm prin faza pravilelor slavoneşti după care începură să apară şi cele greceşti. Atunci când încă se mai aflau cunoscători de slavă pe care curentul grecesc o strâmtora din ce în ce, se încep a se face traduceri de cărţi de slujbă bisericească şi apoi şi de Pravile din cari cei ce nu pricepeau graiul acesta trebuiau să scoată firul dreptăţei pentru supuşii lor. Pravila dela Govora a ieşit din aceste consideraţiuni. N. Iorga [1]) zice în această privinţă : *„Pravila era pentru judecată, pentru judecata preoţilor mai ales, şi ea nu putea fi întrebuinţată altfel decât de ierarhi, cărora în cele mai multe cazuri textul slavon nu li era neînţeles. Ea rămâne deci mai mult ca o lucrare făcută pentru faimă şi ca o curiozitate literară“.*

c) Legislaţie bizantină în slavoneşte pentru instruire în general.

XXXII. Kormčaia kniga şi Pandectele lui Nicon.

a) Kormčaja Cniga în slavoneşte.

In vechia colecţie a muzeului din Bucureşti se găsea sub nr. 828 o còpie cu 322 foi a Kormcii copiată prin sec. al XVI-lea [2]), de o mână românească cu particularităţile ortografiei sârbeşti. Nu are început. Coprinsul ei nu se deosebeşte de cel din copia Kormcii numită ‚Iloviceskaja‘ din 1262. Intre alte materii are: dreptul de azil, Novele canonice iustinianee aşezate în 87 de capete, cum le găsim în ‚Collectio LXXXVII titulorum‘ atribuită lui Ioan Scolasticul cum se află la Heimbach [3]), Nomocanonul în XIV titluri în 93 de capete, cu deosebiri dialectale, decât cel publicat de V. N. Beneševič [4]). Apoi mai găsim Novela 29 a

---

1) N. Iorga: ‚*Istoria literaturii româneşti*‘, Bucureşti, 1925, ed. II, pag. 248.

2) Al. '. Jacimirskij: ‚*Manuscrisele slave şi ruse din bibliotecile româneşti*‘, St. Peterburg. 1905, pp. 431. (No. 128) ; cf. I. Peretz: ‚*Op. cit.*‘, II[1], 1928, pp. 189-206.

3) Heimbach: ‚*'Ανέκδοτα*‘, II, pp. 202-234.

4) V. N. Beneševič: ‚*Vechea Kormčaja slavă în XIV titluri fără comentarii* = Drevne slavjanskaja Kormčaja XIV titulov bez tolkovonij‘, pp. 739 urm.

lui Alexe Comnenul ‚despre logodnă' din 1084 [1]) și Novela 31 a aceluiaș împărat despre ‚desfacerea logodnei' din 1092 [2]) și traducerea întreagă în slavonește a lui πρόχειρος νόμος = градьскїи законъ.

b) Pandectele lui Nicon din Muntenegru. Fac parte din pravilele cari nu au fost scrise la noi, ci undeva în sudul Dunării. Scrisul mărunt pe două coloane ne face dovada aceasta. Al. Jacimirskij o atribue — fără să aibă vreo însemnare justificativă în corpul manuscrisului — sfârșitul secolului al XIV-lea. Nici ep. Melchisedec nu este mai lămurit [3]). Cercetătorii, din pricina lipsei începutului, titlului și limbii slave în care este scris, nu au putuț stabili dacă-i o lucrare originală sau traducere de pe vreun Nomocanon bizantin. Materia lor este mai mult canonică. Are 63 de capete cu o prefață și o tablă de materie. Academia română posedă 2 exemplare: nr. 366, 401. Acesta din urmă are 64 de capete și coprinde fragmente din πρόχειρος νόμος = градьскїи законъ. Titlul acestei pravile după o însemnare dela mijlocul manuscrisului este: ‚*Carte însuflată de Dumnezeu, alcătuită și copiată din multe și felurite cărți ale Vechiului și Noului Testament de prea cuviosul părintele nostru Nicon, trăitor în Muntenegru* = Книга б[о]годьхновена събрана и сьписана ѿ многых и разлнчных б[о]ж[ес]тв[е]ных книгъ ветхаго ꙗкоже рещи завѣта и новаго прѣпод[о]бнымъ ѿ[т]цемъ нашимъ Никоном живѫщимь въ гл[агол]емѣи Чрьнѣгорѣ' [4]).

d) Legislația bizantină în elenă, neogreacă și latină ca model pentru pravilele românești.

Instanțele vechi române, — bisericești și mirenești —, au recepționat legislația bizantină în traducere slavă. Prin sec. al XVI-lea în măsura în care slăbia curentul culturii slave în aceiași măsură se întărea cel grecesc. Dovada ne-o face istoria cu chemarea patr. Nifon pentru orânduirea vieții românești sub Radu cel mare (1496-1508). După normele fixate de el, încep

1) Zachariae: ‚*Jus graeco-romanum*', III, pag. 359.

2) Ibidem, III, pag. 376.

3) Ep. Melchisedec: ‚*Catalogul* . . .', in ‚Revista p. istorie, arheologie și filologie', II[1].

4) I. Peretz: ‚*Op. cit.*', II[1], pp. 281-283.

să apară mai ales prin mânăstiri manuscrise juridice grecești. In jumătatea a doua a acestui veac, în afară de apariția Nomocanolului lui Malaxos (1561-62) se cer din Constantinopole și còpii după diferite Nomocanoane de către mitropoliții țării, pentru orientare la judecățile lor. Astfel este cazul mitropolitului Eftimie care roagă pe Meletie Pigas, vicarul patriarhiei constantinopolitane, să-i trimită o astfel de còpie. Acesta îi răspunde în 6. VIII. 1597, că i-a comandat o asemenea còpie, care coprinde toate canoanele sinoadelor, dar fără comentarii, căci petrece și el în mare sărăcie: *(Τὸ δὲ Νομοκάνων ἐδόκαμεν ἀντιγράφεσθαι, οὐκ ἔχοντες δεύτερον. περιέχει δὲ ὅλους τοὺς κανόνας πασῶν τῶν συνόδων, πλὴν χωρὶς ἐξηγήσεων ποιήσομεν δὲ καὶ ταύτην τὴν δαπάνην διὰ τὴν σὴν ἀγάπην, καίπερ ὄντες ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ* [1]).

Chiar după apariția în românește a pravililor din secolul al XVII-lea, în cazuri mai complicate, în afară de pravila românească, se consulta și alte pravili grecești, de sigur, mai desvoltate. Ca dovadă avem o judecată din Muntenia din 20. XI. 1657, după apariția *„Indreptării legei"*, in legătură cu alegerea unei moșteniri [2]).

XXXIII. ‚Pravila aleasă' a lui Eustratie logofătul (manuscris)

1632 ?

Literatura. I. B i a n u : ‚*Manuscriptulu românescu de la 1632 ale lui Eustratie logofătulu*', art. in ‚*Columna lui Traian*', noua serie, II, (1882), Nr. 4-5 April-Mai, pp. 210-217. T. C i p a r i u : ‚*Principia de limba si scriptura*', Blaj, 1866, pag. 110. N. I o r g a : ‚*Istoria literaturii românești*', I, ed. II, București 1925, pp. 262-263. S. G. L o n g i n e s c u : ‚*Istoria dreptului românesc*', București, 1908, pp. 343-344. I. P e r e t z : ‚*Istoria dreptului român*', București, 1928, ed. II, pp. 283-314. I d e m : ‚*Le code d'Eustratie (1632)*', in ‚*Revue de Roumanie*', I, (1910), Nr. 3, Mars. pp. 379-390. C. S p u l b e r : ‚*Cursul de istoria dreptului român*', (litografiat), 1926-27, Cernăuți, pag. 341.

Edițiuni. Academia Română a posedat înainte de 1916 o copie făcută după manuscrisul lui Timotei Cipariu.

---

1) Fragmente din scrisoarea lui Meletie P i g a s trimisă în 6. VIII. 1597, mitropolitului Ungrovlahiei, Eftimie, publicată in ‚*Documente privitoare la istoria Românilor*', din colecția ‚*Hurmuzaki*', vol XIII, pag. 348 (grecește) și vol. XIV[1], pag. 196, No. CXCIII (rezumat neexact in românește).

2) Șt. Gr. B e r e c h e t : ‚*Intregiri. I. Câteva chestiuni din istoria vechiului drept românesc*', Iași, 1931, pag. 23.

Filologul ardelean, T. Cipariu, în două din operile sale, *,Analecta'* şi *,Principia'* aminteşte despre un manuscris din bogata sa bibliotecă, care avea următorul titlu: *,Pravilă aleasă, scoasă şi tocmită şi dentru multe svinte scripturi cercată şi găsită, carea de toţi prea înţelepţii şi buni credincioşi easte cinstită şi priimită...* [1]). I. Bianu a văzut acest manuscris într'o călătorie a sa din 1878, în Ardeal, dându-ne câteva note informative despre el [2]). El corectează numărul foilor, cari sunt 346, iar nu 343, cum spune T. Cipariu în *,Principia'*, precum şi însemnarea slavonă dela sfârşitul manuscrisului, care sună astfel: *,1632 luna Septembrie 23 de zile hirotonitu-s'a Varlaam mitropolitul Moldovei, citindu-se evanghelia Duminicei întâia dela Luca cap. 5: „Isus stătea lângă lacul Genisaretului". Şi predicat-a în acea zi marele dascăl din Creta, Meletie Sirigul* = ,ахлв ме[сѧ]ца септ. кг днх неделнїи хиротонисѧ варлаам митрополит молдавскїи, егда читетсѧ ев[ан]г[е]лїѧ пркїѧ недели лѹка глав[а] е „стал їс. при езерѣ геннсарет[ѣ]." И сътвори въ тыи днх казанїе [1]) Мелетїе Сириго великыи дидаскал критскїи". Deşi se deosebeşte scrisul acestei note finale, caşi scrisul primelor 8 file dela început, cu tabla de materie, care scris este cursiv, de cel al textului, care este unicial, totuşi ambele feluri de ducturi caligrafice aparţin primei jumătăţi a veacului al XVII-lea.

Izvoarele. Posleslovia care începe de pe verso al foaiei a cincea dela sfârşit vorbeşte cititorului despre autorii de pe cari a tradus, şi anume: Zonara, Valsamon, Matei Vlastarie, Constantin Armenopol şi Fotie. De fapt, el nu a tradus din lucrările acestor comentatori direct, ci dintr'un manuscris al Nomocanonului lui Manuil Malaxos, care manuscris era foarte răspândit prin mânăstirile noastre. Numai Academia Română avea 16 manuscrise, iar la biblioteca Universităţii din Iaşi unul, pe când Zachariae von Lingenthal a cercetat 67, şi toate diferind între ele. Presupunerile făcute de cei cari s'au ocupat cu cercetarea acestui manuscris, că se aseamănă cu

1) T. Cipariu: *,Principia'*, pag. 113.

2) I. Bianu: *,Manuscriptulu românescu de la 1632 alu lui Eustratie logofătulu'*, art. in *,Columna lui Traian'*, noua serie, an II, 1882, Nr. 4-5, April-Mai pp. 210-217.

Cartea rumânească de învăţătură' a lui Vasile Lupu, s'au dovedit neadevărate. Examinarea făcută cu toată atenţiunea de prof. I. Peretz a dus la concluzia, că ,*Pravila aleasă*' este o traducere din limba neogreacă în limba românească după un manual al lui Manuil Malaxos, şi că traducerea aceasta nu se potriveşte deci cu Pravila lui Vasile Lupu şi nici cu Pravila lui Matei Basarab, dar că coprinsul Pravilei logofătului Eustratie adăogat la materia din Pravila lui Vasile Lupu ne dă partea întâia a Pravilei lui Matei Basarab, în afară de *ὁ νόμος γεωργικός*. Traducerea lui Eustratie este mai prolixă decât textul din manuscrisul lui Manuil Malaxos, ceia ce ne face să credem, că sau traducătorul nostru a explicat şi comentat anumite cuvinte sau expresiuni, ori a tradus de pe un manuscris aşa de întins, ceia ce pare a fi mai adevărat. I. Peretz a făcut comparaţiune între traducerea lui Eustratie, Malaxos şi Matei Basarab, indicând asemănările. Ca tip al lui Malaxos a luat manuscrisul de la Academia Română Nr. 421 pe care l-a comparat cu traducerea făcută de Eustratie logofătul şi cu Pravila lui Matei Basarab.

Eustratie (1632) ? [1]	**Malaxos (1561-62)**	**Matei Basarab (1652)**
1. Pentru judecăţele ce vor giudeca vlădicii sau şi alţi părinţi sufleteşti d[u]hovnici, cumu se cade să fie m[i]l[o]stivi şi indurători şi să nu crează cuvântul nemărui până nu va cerceta foarte pre amăn[un]tul.	*ά. Περὶ κριτοῦ, ἤτοι ἀρχιερέως, τοῦ ἦνα πρὸς πάντας συμπαθὴς καὶ νὰ μὴν πιστεύῃ λόγους χωρὶς νὰ 'ξετάζῃ.*	1. Pentru judecător cumu i să cade să fie miloserd şi să nu crează cuvintele nimănui fără de iscodire sau intrebare.
315. Plugariul de va ara pământul sau iazul altuia fără de ştirea lui.	*οζέ. Περὶ γεωργοῦ 'εὰν 'εργάσῃ χωράφιον ξένον.*	294. Pentru plugariu de va ara vreo ţarină fără de voia aceluia a cui iaste.

1) Ms. 42: dela Academia Română.

Se pare, că Eustratie logofătul a voit să dea Moldovei un intreg sistem de legislaţie civilă, penală şi canonică, traducând după aceleaşi izvoare. Prin tipărirea ,*Cărţei româneşti de învăţătură*' la 1646 al cărui coprins penal pare că trebuia să fie

precedat de traducerea aceluiași logofăt, făcută la 1632, suntem siliți să vedem anumite piedici, necunoscute nouă astăzi, cari s'au opus la punerea sub teascul tipografic a părței acesteia canonico-civilă [1]).

Noi am pus sub semnul întrebărei anul traducerii *,Pravilei alese'*, pe care toți istoricii noștri de drept și literatură l-au socotit până acum a fi 1632. Nouă ni se pare că această dată trebuie schimbată și mutată între 1640-1646. Motivele sunt acestea: a) Documentele dintre anii 1630-1639 [2]), ne arată pe Eustratie traducătorul, ca logofăt al III-lea, iar nu ca *,bâv logofăt'* [3]), cum ni-l arată atât posleslovia dela finele Pravilei alese, cât și însemnarea dela pag. 318 din lucrarea *,Șeapte taine a besearecii'* tipărită în Noembrie 1644. b) Îndemnătorul lui Eustratie la lucrul de traducere al acestor pravile a fost domnitorul Vasile Lupu, care stăpânește între anii 1634-1653, iar nu Alexandru VI Iliaș, Miron Barnovski și Moise Movilă, oblăduitori ai Moldovei între 1631-1634. c) Însemnarea slavă din 23. IX. 1632 de la finele Pravilei alese, amintitoare despre hirotonia lui Varlaam ca mitropolit și despre predica ținută cu această ocazie de Meletie Sirigul, poate indica aceste fapte ca fiind mai vechi decât însăși Pravila, căci după o veche tradiție se făceau însemnări pe manuscrise sau cărți despre fapte sau evenimente cu mult mai vechi decât anul scrierii, tipăririi sau cumpărării acelei cărți. Și P. P. Panaitescu susține cu alte argumente această părere într'un curs al său [4]).

Lămurirea vieții lui Eustratie logofătul și a legăturilor lui Meletie Sirigul cu Moldova va lumina și mai bine această nouă părere.

---

1) I. Peretz: *,Istoria dreptului român'*, vol. II, p. I, pp. 287-305.

2) N. Iorga: *,Studii și documente XVI'*, 1909, pag. 185, doc. din 30. VIII. 1630, (7138), care-l arată ca logofăt al III-lea; cf. Gh. Ghibănescu: *,Surete și izvoade'*, V, pp. 156-57, doc. din 15. III. 1631, (7161).

3) Gh. Ghibănescu: *,Surete și izvoade'*, III, pp. 310-11, doc. din 18. V. 1641, (7149), aici il arată ca *,bâv logofăt'*; Idem, doc. din 20. II. 1646 (7164); Idem: *,Surete și izvoade'*, IV, pag. 289, doc. din 15. III. 1653, (7161).

4) P. P. Panaitescu: *,Curs de influență polonă și rusă în vechea cultură a Românilor'*, București, 1932-33. Lecția privitoare la acest subiect nu este litografiată încă în momentul de față.

Coprinsul. Coprinsul acestei Pravile este un amestec de trei părți de drept canonic și o parte de drept civil și foarte puțin drept penal. Astfel avem capitole intinse despre raporturile dintre clerici (mitropolit, episcop, preot, diacon, țârcovnic) precum și legăturile dintre aceștia cu mirenii. Apoi vine materia de drept civil ca: logodnă, gradele de rudenie, căsătoria, divorțul, zestrea, darurile de la logodnă, testament, desmoștenirea, ceva pentru agricultori. Drept penal: furtul, clevetirea, etc.

XXXIV. ‚Carte românească de învățătură dela pravilele împărătești' (Moldova).

1646.

Literatura. Șt. Gr. Berechet: ‚*Schiță de istorie a legilor vechi românești, 1632-1866*'. Chișinău, 1928, pp. 25-29 și partea II-a (Anexe), 13-14. I. Bianu și N. Hodoș: ‚*Bibliografia românească veche*', Buc. 1903, pp. 156-158. C. Erbiceanu: ‚*Cronicarii greci, cari au scris despre Români in epoca fanariotă*', București, 1888, pag. XI, nr.-le 2 și 3. N. Iorga: ‚*Vasile Lupu ca următor al împăraților de răsărit in tutelarea patriarhiei de Constantinopole și a bisericii ortodoxe*', in ‚Analele Acad. Române, sec. istorică, t. XXXVI, (1913), nr. 8, pp. 206-236. Idem: ‚*Istoria literaturii românești*', Buc. I, 1925, ed. II-a, pag. 266. Idem: ‚*Istoria bisericii românești*', Buc., 1929, ed. II-a, I, pp. 325-26. C. Litzica: ‚*Catalogul manuscriptelor grecești*', Buc. 1909, pp. 155-56. S. G. Longinescu: ‚*Istoria dreptului românesc*', Buc. 1908, partea I, Izvoarele, pp. 136-269. Idem: ‚*Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinaccius, romanistul italian*', Buc. 1909. S. G. Longinescu și A. Patrognet: ‚*Legi vechi românești și izvoarele lor* — Ancienes lois roumaines et leurs sources. *(Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu* = Code de la Moldavie depuis l'époque de Basile Lupu)', Buc. 1912. S. G. Longinescu: ‚*Părerile d-lor N. Iorga și I. Peretz despre Pravila lui Vasile Lupu* = Les opinions de M-rs N. Iorga et I. Peretz sur le code de Basile Lupu', Buc. 1915, extras din „Curierul judiciar", nr. 61 și urm. 1915. Idem: ‚*Pravila lui Alexandru cel Bun*', Buc. 1923, extras din „Curierul judiciar", nr. 14 și urm. 1923. V. Onișor: ‚*Istoria dreptului român*', Cluj, 1925, ed. II-a, pp. 207-209. J. Pargoire: ‚*Meletios Syrigos. Sa vie et ses oeuvres*', in ‚Échos d'Orient', 1908-09. I. Peretz: ‚*Pravila lui Vasile Lupu și izvoarele ei grecești*', 1914, pp. 201-221, in „Arhiva" din Iași, 1914. Idem: ‚*Curs de istoria dreptului român*', Buc. 1928, II', pp. 342-369. Idem: ‚*Precis de istoria dreptului român*', Buc, 1931, pp. 332-39 C. Spulber: ‚*Curs de istoria dreptului român*', Cernăuți. 1926, pp. 320-388 (litografiat). A. D. Xenopol: ‚*Istoria Românilor din Dacia traiană*', Iași, 1896, vol. VII, pp. 120-127. Meletie Sirigul: ‚*Intâmpinarea la principiile calvine și la chestiunile lui Ciril Lucaris* — *Κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἀντίρρησις*', București, 1690.

Edițiuni. Ediția originală din 1646. Gh. A. S i o n a dat o ediție în 1875 la Botoșani. Ea-i defectă, fiindcă nu-s însemnate cifrele articolelor și ale glăbirilor. I. M. B u j o r e a n u: *,Collecțiune de legiuirile României vechi și cele noui'*, Buc. 1885, III, pp. 3-82. T. C i p a r i u: *,Crestomatia sau analecte literare'*, Blaj, 1858, pp. 216-223 (prefața și fragmente). M. G a s t e r: *,Crestomație română'*, Buc.-Leipzig, 1891, pp. 118-123 (prefață și fragmente).

La doi ani după apariția lucrării canonice a lui Eustratie, *,Șeapte taine a besearecii'* (1644) denumită și *,Pravilă pre scurt aleasă'*, se tipărește tot în teascurile tipografii m-rei Trei Erarhilor, din Iași, o altă pravilă curat mirenească. Ea apăru în Mai 1646, purtând titlu de: *,Carte românească de învățătură dela pravilele împărătești și de la alte giudeațe cu zisa și cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul și domnul țărăi Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească. In tipariul domnesc. S'au tipărit în mănăstirea a Trei Sveatitele în Iași de la Hristos 1646"*.

Textul e precedat de pajura țărei cu stihuri și o scurtă prefață [1]), adresată la *,Toți ceia ce sănt creștini pravoslavnici'*, semnată de Evstratie fost logofăt. Are 3 foi nenumerotate + 186 numerotate + 14 finale nenumerotate [1]). La sfârșitul cărții citim o însemnare slavă: *,Slavă săvârșitorului Dumnezeu, care după început a dat și sfârșitul. In anul 7154 (1646) Mai 4* = Слава съвръшителю б[ог]ꙋ, давшемꙋ и позачꙗла и конець. в лѣ[то] ,зрнд, маи д' [2]).

Coprinsul. Această pravilă este împărțită în două părți. Prima parte coprinde traducerea *,Legei agrare = ὁ νόμος γεωργικός'*, sub titlul: *'Pravile tocmite alease pentru toți lucrătorii pământului, anume: pentru plugari, pentru lucrătorii vielor, pentru nămiți și pentru păstori, arătând înpreună tuturor giudețul și certarea ce li să va da fieși căruia după deala [3]) sa, carii vor înbla cu nedireptate'*, împărțită în 16 pricini și acestea în 252 de articole. Partea doua, care poartă titlul generic de *Pravile împărătești'*, sunt împărțite în 77 glave cu

---

1) Șt. Gr. B e r e c h e t: *,Schiță de istorie a legilor vechi românești, 1632-1866'*, Chișinău. 1928, partea II-a (Anexe) pp. 13-14.

2) I. B i a n u și N. H o d o ș: *,Bibliografia românească veche'*, I, 1903, București, pp. 156-58.

3) deala = fapta *(slavism)*.

un total de 902 de articole. Aceste 77 de glave mai sunt în trei locuri denumite cu acelaş titlu de mai sus, ele însă merg în continuare. Tot materialul are un coprins penal, civil şi procedural, privitor la mireni, şi foarte puţin la cler.

Pravila lui Vasile Lupu, după tabla de materie se imparte în două părţi bine distincte, indicate prin capitole tipărite cu cerneală roşie, anume pentru a se distinge mai uşor.

Primul capitol din tabla de materie: ‚*Pravile împărăteşti alese din svitocul împăratului Iustinian, pentru multe feluri de giudeaţe cu tot răspunsul lor, rănduite pre 252 de începături*‘, coprinde următoarele chestiuni: ‚*Legea agrară, furtişaguri*‘, (pricinele 12, 13, 15), ‚*vama domnească*‘ (pricina 14), capitol adecvat cu totul vieţii româneşti) şi ‚*semnele furtişagului*‘ (pricina 16).

Al doilea capitol al acestei pravile este intitulat: ‚*Altfeal de pravile împărăteşti pentru toate fealurile de giudeaţe, cu răspunsuri; de tot feliul de certări tot pre rănd arătate fiece glavă cu toate începuturile sale, după greşealele fieşcui cine va cerca desrăg să poată afla carea în ce frunză* (pagină), *să găsească*‘, scris tot cu roşu. Coprinsul lui tratează: *insulta* (suduirea), *falşificarea de bani, găsirea de comoară, uciderea* cu pedeapsa ei, *zestrea, divorţul* (despărţenia), *raptul, siluirea*, şi 16 pricini în legătură cu împrejurile când se aplică *circumstanţele atenuante*, terminându-se cu penalizarea tuturor infracţiunilor expuse mai sus. Faptele clericilor cu pedepsirea lor nu formează capitol separat, ci, din potrivă, ele sunt semănate printre cele privitoare la mireni.

Adecvarea pravilei la viaţa românească.

Citind cu atenţiune intregul coprins al acestei pravile ne convingem şi mai mult de faptul, că acea comisiune care a fost condusă de Meletie Sirigul, a ales din toată legislaţia romano-bizantină numai acele chestiuni juridice, cari se puteau adecva la viaţa populaţiunii moldovene. Unele pasagii arată cu prisosinţă că vorbesc chear de obiceiurile juridice autohtone, cum este acest paragraf privitor la comoară, in care după ce vorbeşte în 17 art. despre ‚*comoară*‘, după legislaţia romano-bizantină, zice în art. 18 ultim:

‚Aceste toate ce scrie mai de sus au fost in zilele cele vechi, iară acum s'au părăsit aceale obiceae, iară comoarele câte se găsesc toate le iau domnii, şi

numai ce dau cât se indură oare ce puțin lucru celuia ce găsește, iară stăpânul celuia cu locul nu i să dă nemică' [1])

Dând încă un alt exemplu privitor la *'vamă'*, ne convingem și mai mult de aceasta:

157. 'Cine va ocoli locul acela unde se cade să plătească vamă sau va trece pre niscare drumuri neumblate, alegând de are fi cu știrea vameșilor, iară intr'alt chip de va lăsa drumul cel mare tot negoțul ca să-și piarză' [2]).

161. 'Vameșul ce nu-și va lua vama de la neguțitor până la 5 ani, deacia nu va putea lua nemică pentru că s'au trecut o vreme'.

163. 'Oricare vameș va lua vamă mai multă de cât este obiceiul să ia, acesta ca să aibă certare după cum va fi voia giudețului' [3]).

Aplicarea. Ar fi greșit să se mai susțină neaplicarea acestei pravile cum s'a făcut până acum. Ideia, că o pravilă al cărei coprins în mare parte fiind extras din legi streine, nu s'ar putea aplica, trebue să fie înlăturată. Oare legile de astăzi sunt libere de orice influență din afară? Secolul al XVII-lea cere o judecată mai complicată, mai variată decât în trecut. Obiceiul pământului,—ca drept nescris—, cu normele scoase din Sintagma lui Vlastarie și Exabiblul lui Armenopol, — ca drept scris—, în limbi streine, nu mai mulțumiau instanțele de judecată ale țării Complectarea acestor principii și traducerea lor în graiul țării este cerută de vreme, de nevoile judecătorești și de răspândirea lor în masa largă a celor ce se judecau [4]). Nu trebue să uităm silința alcătuitorilor de a apropia aceste norme de nevoile naționale. Pravila aceasta circula și în Muntenia, după cum și *'Indreptarea legei'*, se intrebuința și se copià prin Moldova [5]). *'Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești'*, a fost cunoscută de Nicolae Mavrocordat în timpul domniei lui în Moldova (1711-15). Mai târziu ca stăpânitor al Munteniei (1719-30) a pus, în 1724, pe preotul Stanciul, din București, să i-o copieze, de sigur, în limba românească. Aceste două manuscrise cu titlul grecesc, găsite în bogata bibliotecă a

1) I. M. Bujoreanu: *'Op. cit.'*, pag. 22.
2) I. M. Bujoreanu: *'Op. cit.'*, pag. 14.
3) Ibidem: *'Op. cit.'* pag. 15.
4) N. Iorga: *'Istoria literaturii românești'*, I, București, 1925, ed. II, pag. 266. cf. Idem: *'Istoria bisericii române'*, I, ed. II, București, 1929, pp. 325-26.
5) In extraordinarul de bogat muzeu al preotului Ursăcescu din com. Curteni (jud. Fălciu) se găsește o còpie, din 1804, făcută de un diac al episcopiei de acolo.

tatălui său, Constantin Mavrocordat (1730-69), nu conţin decât fragmente din această pravilă românească:

a) ‚*Legi împărăteşti, manuscris, transcrise din cartea tipărită prin porunca lui Vasile Vodă, domnitorul Moldovei copiate din ordinul prea înăţatului nostru domn, de preotul Stanciul din Bucureşti* = Νόμοι βασιλικοὶ χειρ. μεταγραφθέντες ἐκ τοῦ τυπωμένου διὰ προσταγῆς τοῦ Βασίλη Βόδα ἡγεμόνος Μολδαβίας, ἀντεγράφη διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου Αὐθέντου ἡμῶν, παρὰ Στάντζουλου ἱερέως ἐν Βουκουρεστίῳ, 1724‘.

b) ‚*Mică lege din legile împărăteşti şi altele, transcrisă în limba românească, şi copiată de Stanciul preot, din cea tipărită prin porunca lui Vasile Vodă. 1724* = Νόμιμον ἀπὸ τῶν βασιλικῶν καὶ ἑτέρων μεταγραφθὲν εἰς βλαχικὴν διάλεκτον καὶ ἀντιγραφθὲν παρὰ Στάντζουλου ἱερέως, ἀπὸ τοῦ τυπωθέντος διὰ προσταγῆς Βασιλείου Βοεβόδα, 1724.‘ [1]).

De aici deducem că legile unei provincii româneşti se întrebuinţau şi în cealaltă [2]), ceia ce ne sileşte să vedem în aceasta ideia de unificare realizându-se şi pe calea legislativă. Normele intrate în ‚Cartea românească de învăţătură dela pravilele împărăteşti‘ sunt normele generale ale legislaţii romano-bizantine, după cari s'a împărţit dreptatea şi în veacurile trecute. Ele erau strânse în cele două manuale amintite mai sus (Sintagma lui Matei Vlastarie şi Exabiblul lui Const. Armenopol). Afirmaţia lui S. G. Longinescu că primele 252 glave ar fi format o Pravilă a lui Alexandru cel Bun (1400-32), cade în faţa dovezilor ce le vom aduce la sfârşitul acestui capitol.

Dăm mai jos câteva documente de aplicarea normelor din această pravilă.

a) Cazul penal cu cavalerul Guillebert de Lannoy din 1421 [3]), unde a avut loc aplicarea art. 115 şi 187.

b) Cazul lui Giurgiu, care a trebuit să-şi răscumpere viaţa în urma unei condamnări într'un proces cu Iliaş, în 1431 Decembrie 20 [4]), unde s'a aplicat art. 177 şi 196.

---

1) N. Iorga: ‚*Pilda bunilor domni din trecut*‘, com. în ‚Analele Academiei Române‘, secţia istorică, s. II, t. XXXVII, (1914-15), pp. 105-6.

2) ‚*Foaia diecezană*‘, XXXVII, No. 42, pp. 1-2, Caransebeş.

3) B. P. Hajdeu: ‚*Arhiva istorică a României*‘, Buc., 1865, I[1], pag. 130.

4) M. Costăchescu: ‚*Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*‘, I, Iaşi, 1931, pp. 327-28.

c) Cazul de bigamie din vremea lui Bogdan, fiul lui Alex. Lăpuşneanu [1]), cap. 15, § 1 şi 3.

d) Furtul unui oarecare Ostahie pedepsit printr'o răscumpărare făcută de un preot dând un cal şi o iapă [2]). Aici s'a dat pedeapsa după *,voia giudeţului'*. cum zice pricina 13, art. 118:

,Cela ce va fura oae, sau bou, sau cal, sau alt dobitoc, den pădure sau den câmp, sau den turmă, sau den casă, să se certe cu ocna până la o samă de vreme după cum de mult va fi fost furtuşagul, şi după cum va fi voea giudeţului; iară de să va afla cum acel om iaste învăţat a fura deapururea şi va fi făcut şi altă dată acest lucru, atunci aşa intr'acel loc ce au furat dobitocul colo să-l spânzure in furci' 3).

Astfel Pravila aceasta a fost întrebuinţată până la apariţia *,Criminaliceştei condice'*, (1820-26). Dacă vom cerceta toate cărţile de judecată, date de instanţele de judecată din Moldova şi vom compara sentinţele lor cu textul pravilei acesteia le vom găsi coincidând. Până la 1730 cercetarea este ingreunată din cauză că nu era obiceiul să se arate numele pravilei şi paragraful întrebuinţat. După această dată cercetarea aceasta este mult mai uşoară, obiceiul cel vechi dispărând.

Neexistenţa legei lui Alexandru cel bun. *,Descriptio Moldaviae'* a lui Dimitrie Cantemir a indus în eroare pe unii legiuitori [4]) ai sec. XIX-lea şi cercetători [5]) ai celui al XX-lea, cu privire la existenţa unei legiuiri sub Alexandru cel Bun. Autoritatea acestui istoric dela începutul sec. XVIII-lea li s'a părut cu greu

---

1) T. Codrescu, *,Uricariul'*, X, Iaşi, 1888, pp. 136-39.

2) B. P. Hajdău: *,Arhiva istorică a României'*, Buc., 1865, I[1], pag. 71.

3) I. M. Bujoreanu: *,Op. cit.'*, pag. 12.

4) Scarlat Calimah in *,Condica civilă a Moldovei'*, din 1817, vezi Prefaţa din Şt. Gr. Berechet: *,Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti'*, Chişinău, 1928, Anexe, partea II-a, pag. 82-93; cf. ,Anaforaua arătătoare de pravilele ce ocârmuia pământul Moldovei din vechime, 1819; ibidem, pp. 94-99, precum şi Prefaţa dela ediţia lui C. Negrutzi din 1858; ibidem, pp. 80-83.

5) Gr. Conduratu: *,Codul de legi al lui Alexandru cel bun'*, in rev. „Dreptul", 1904, nr. 19 p. 137 şi nr. 30 p. 154 şi urm.; cf. S. G. Longinescu; *,Istoria dreptului românesc'*, Bucureşti, 1908, pp. 10-16, 133-36, 139, 331 şi 369; cf. Idem: *,Pravila lui Alexandru cel bun'*, Bucureşti, 1932, in rev. „Curierul judiciar", 1932, nr. 13 şi urm.; cf. V. Erbiceanu: *,Contribuţiuni la Istoria dreptului român'*, in rev. „Cuvântul dreptăţii", 1921, nr. 9; 1922, nr. 8 şi 9 şi 1923 nr. 3; Idem: şi in *,Pandectele române'*, 1923, caetul nr. 1, partea II-a.

de înlăturat. El susţine că Alexandru cel bun, la suirea sa pe tron ar fi primit dela împăratul bizantin stema domnească şi marea colecţie de legi a Basilicalelor, căci iată cum se exprimă el: „şi a hotărât ca să fie lege un extras din acele mari volume, de care (lege) Moldova se foloseşte până acum = atque e vastis illis voluminibus excerptum id, quo nunc Moldavia utitur, jus proposuit" [1]. Aceste două confirmări le înlăturăm prin dovezile istorice, că domnitorul Moldovei nu era în dependenţă de împăratul bizantin dela Constantinopole şi că Basilicalele încă din secolele precedente căzuseră în desuetudine, fiind înlocuite cu manuale uşor de întrebuinţat, cum sunt Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastarie din 1335 şi Exabiblul lui Const. Armenopol din 1345. Zachariae von Lingenthal ne povesteşte cum în Biblioteca metohului Sf. Mormânt din Constantinopole a descoperit un palimsest din mijlocul veacului al XIV-ea de pe suprafaţa căruia fusese şters primul text din cartea XVIII-lea a Basilicalelor şi înlocuit deacurmezişul cu fragmente din Exabiblul lui Armenopol, ceia ce dovedeşte că în vremea aceasta Basilicalele nu se mai întrebuinţau, luându-le locul textele acestor manuale juridice, apărute la începutul acelui secol. În ceia ce priveşte părerea lui Scarlat Calimah din prefaţa Condicii sale civile dela 1817, că această legiuire a lui Alexandru cel bun s'ar fi şi tradus în româneşte, ea se înlătură prin neexistenţa traducerilor româneşti la începutul secolului al XV-lea. Însuşi S. G. Longinescu, care a susţinut cu cea mai mare îndârjire părerea aceasta a lui D. Cantemir a adus dovada — deşi i-a fost greu să o recunoască — prin argumentarea ce o face, când în lucrarea din 1923 ‚*Pravila lui Alexandru cel bun*', nu mai razimă hotărârile documentelor aduse în lucrările precedente pe fragmente din cele 252 de glave din prima parte a Pravilei lui Vasile Lupu, ci pe norme din Sintagma lui Matei Vlastarie, cari norme nu se pot deosebi de cele din glavele primei părţi a Pravilei sus amintite. Prin urmare, noi rămânem la părerea pe care am exprimat-o deja, când am spus că până la jumătatea a doua a sec. al XVI-lea Românii nu au avut altă lege decât cele

1) D. Cantemir: ‚*Descriptio Moldaviae*', tradusă în româneşte sub titlu ‚*Scrisoarea Moldovei*' la 1825 şi tipărită la M-rea Neamţu, pag. 232, cap. X. în traducerile mai noi se găseşte în cap. XI.

2) Şt. Gr. Berechet: ‚*Intregiri*'. Iaşi, 1931, pp. 17-24.

două manuale bizantine (Sintagma în slavoneşte şi Exabiblul în greceşte) alăturea de obiceiul pământului, izvorât, parte din legislaţia sud slavă (jurători, adălmaş), parte născut din logica poporului nostru. Astfel de concluzii ne dau toate documentele slavoneşti până la jumătatea a doua a sec. al XVI-lea. Normele din cele două manuale juridice bizantine nu se pot deosebi de cele din Basilicale sau din oricare lege bizantină, întrebuinţată la noi.

Originalul de pe care s'a tradus. Din scurta, dar instructiva, prefaţă a fostului logofăt Eustratie scoatem următoarele idei: a) Vasile Lupu a voit să dea o lege statornică scaunelor de judecată ale Moldovei; b) Un necunoscut număr de oameni învăţaţi au extras din elineşte şi latineşte anumite paragrafe şi au alcătuit o colecţie în neo-greacă; iar c) Eustratie, fost logofăt, a tradus această colecţie din această din urmă limbă.

Cel dintâi cercetător care a dat această interpretare a fost C. Erbiceanu, care încă din 1888 zicea: *„Noi cunoaştem că legile civile imprimate de Vasile Lupu sunt traduse de Meletie Sirig, din limba veche greacă în cea vorbitoare şi din aceasta în româneşte de logofătul Eustratie şi acomodate vechiului obiceiu al ţărei"* [1]). Această părere a primit-o şi Alexandru D. Xenopol [2]), precum şi N. Iorga [3]). Cunoaştem motivele prezenţei lui Meletie Sirigul la curtea domnului Moldovei şi calităţile lui intelectuale [4]), precum şi faptul că obiceiul de a se traduce din limba elenă în cea neo-greacă era mult mai vechi [5]), deşi aceştia din urmă caută a dovedi cu prefaţa lui Dosoftei, patr. Ierusalimului la cartea lui Meletie Sirigul din 1690, tipărită în Bucureşti, prin care acesta confirmă că a tradus şi explicarea lui Origen la Epistola către Romani din latineşte în greceşte.... şi Instituţiunile lui Justinian şi Prescurtarea legei împăraţilor

1) C. Erbiceanu: *„Cronicarii greci, cari au scris despre Români în epoca fanariotă"*, Bucureşti, 1888, pag. XI, n-tele 2 şi 3.

2) A. D. Xenopol: *„Istoria română din Dacia traiană"*, IV, Iaşi, 1891, pag. 167, nota 7.

3) N. Iorga: *„Vasile Lupu ca următor al împăraţilor de răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole şi a bisericii ortodoxe"*, in „Analele Academiei Române, secţia istorică, t. XXXVI, 1913, No. 8, pp. 206-216..

4) Din însemnarea slavă din „Pravila aleasă" din 1632.

5) Încă din 1490 avem prima traducere neogreacă a Exabiblului.

Leon și Constantin din îndemnul lui Vasile Voevod = *Μετέφρασε δὲ καὶ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ὠριγένους τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς ἀπὸ τῆς λατινίδος εἰς τὴν ἑλληνίδα. καὶ τὰ Ἰνστιτοῦτα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ τὴν νομικὴν ἐπιτομὴν Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου τῶν βασιλέων ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώττης μετήνεγκεν εἰς πεζὴν φράσιν, προτροπῇ τοῦ Βασιλείου βοεβόδα*' [1]). De aici reese că Meletie Sirigul a condus comisia de traducători de materiale juridice, care au format o colecție de legi bizantine. Pe însuși autorul latin îl arată chiar Pravila aceasta în pricina XVI-a, al. 8, unde se zice: „...*până la vreamea unui dascăl mare și tocmitoriu de pravile, numele lui era Farinascu, carele au strâns toate pravilele cele împărătești și încă să ispiti și să nevoi cu învățătură ca aceia să cunoască care pravile și obiceae să socotesc la oblastiele creștinești în toată lumea, acest dascal a fost după Hristos 1589 de ai*...' [2]). De sigur, numai cunoscând acest pasagiu, S. G. Longinescu a putut cerceta cu deamăruntul legătura dintre textul latin al lui Prosper Farinaccius (1544-1614) expus în lucrarea sa ‚*Praxis et theoricae criminalis*' [3]) și traducerea românească, expunându-l în lucrările sale [4]), care au provocat din partea prof. I. Peretz o verificare a traducerei

---

1) Meletie Sirigul: ‚*Intâmpinarea la principiile catolice și la chestiunile lui Ciril Lucaris* și Dositeiu, patr. Ierusalimului: ‚*Manual în contra rătăcirii calvine*'. 1690, București, (greacă), in I. Bianu și N. Hodoș: ‚*Bibliografie rom. veche*', I, Buc., 1903, pp. 312-13.

2) Ed. I. M. Bujoreanu, vol. III, pag. 68.

3) Prosperi Farinacii jurisconsulti romani olim in urbe causarum criminalium, famosissimi aduocati: Deinceps in eisdem criminalibus causis semel atque iterum in amplissimo tribunali auditoris camerae integerrimi judicis, Locumtenentis: Mox sub Clemente VIII. pont. max. in sacra eius consulta consiliari dignissimi. Et nunc uti sanctiis. D. A. Pauli pape V eiusque camerae apostolice, & in toto statu ecclesiastico procuratoris fiscalis generalis, in eadem sacra consulta assistentis: *Praxis et theoricae criminalis*, partis primae, tomus primus, inquisitionis, accusationis, delictorum & penarum materiam, in tres titulos ex primo variarum quaestionum, & communium opinionum criminalium libro, secundum primam impresionem desumptos distributam continens. Hac quarta editione diligenter ac eodem authore recognitus, additionibus varijs, que in superioribus editionibus non aderant, ilustratus. Cum summarijs, & indice ne dum principalium questionum, sed etiam rerum ac sententiarum selectarum locupletissimo. Cum superiorum licentia, privilegijs. Venetiis, apud Georgium Variscum MDCIX. Are 10 vol. Cota Bibliotecii de drept din București Nr. 3129.

4) S. G. Longinescu: ‚*Istoria dreptului românesc*', București, 1908, partea I, Izvoarele; cf. Idem: ‚*Pravila lui Vasile Lupu și Prosper Farinacius*, ro-

româneşti cu textul din trei mss. greceşti dela Academia română Nr. 176, 532 şi 588, din care scoate concluzia că textul grec este mult mai apropiat de traducerea românească decât cel latin, ceia ce însemnează că textul latin al lui Farinaccius este o traducere mai apropiată sau mai depărtată după variatele còpii ale legislaţii bizantine, denumite *‚Legi împărăşti* = *νόμοι βασιλικοὶ*, lucru ce ni se pare destul de logic, deoare ce după pasagiul din pricina XVI-a ştim, că acest criminalist italian a cules în cele 10 volume ale sale legi şi din Orient [1]. I. Peretz vede confirmarea părerei sale, şi în anumite expresii cari sunt mai apropiate de textul grec, decât de cel latin, de ex: Eustratie a tradus, *litrele* de argint din expresia greacă, *ἀργυρίου λίτρα;* iar nu din cea latină ‚argenti libras' § 17 (18).

Dăm un exemplu din multele aduse de I. Peretz:

§ 3 [2]) *Συμβοηθᾷ τινὰς κανένα, ὁποῖαν ὥραν τοῦ δώσει ἄσπρα, ἀνθρώπους, ἄλογα, ἄρματα, σκάλαις, ἢ ἄλλα πράγματα ἐπιτήμεια εἰς τὸ νὰ κάμῃ τὸ σφάλμα ὁποῦ ἐλογίασε, καὶ ἀκόμι συμβοηθᾷ τον, καὶ μάλιστα καλλιώτερα ὁποῖαν ὥραν τὸν συντροφιάσῃ μοναχός του, νὰ κάμῃ τίποτας σφάλμα.*	Agiută neştine cuiva să facă greşală, când dă bani, sau oameni sau cai, sau arme sau scări să fie de suit, sau alte lucruri de treabă pentru să facă greşală cum au socotit, şi mai vrătos agiută când mearge el singur capul său de-i soţie şi singur cu sine să facă greşala impreună cu celalalt.

Descoperitorul lui Farinaccius, ţinea cu orice preţ să răspundă partizanilor, cari susţineau că originalul Pravilei din 1646 este neogrec, iar nici decum latin. Concluziile sale nu au dus la alt drum în afară de cel ştiut [3]).

manistul italian', Bucureşti, 1909; cf. Idem şi A. Patrognet: *‚Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu* — Code de la Moldavie depuis l'époque de Basile Lupu', Bucureşti, 1921.

1) I. Peretz: *‚Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele ei greceşti'* art. in ‚Arhiva, organul Societăţei ştiinţifice şi literare din Iaşi', 1914, pp. 201-221.

2) I. M. Bujoreanu: *‚Op. cit.'*, III, pag. 69; cf. I. Peretz: *Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele greceşti'*, pag. 204.

3) S. G. Longinescu: *‚Părerile d-lor N. Iorga şi I. Peretz despre Pravila lui Vasile Lupu* — Les opinions de M-rs N. Iorga et I. Peretz, sur le code de Basile Lupu', in „Curierul judiciar", No. 61 şi urm. 1915, Bucureşti.

XXXV. ‚Indreptarea legei' sau Pravila cea mare (Muntenia). (1652).

Literatura: Şt. Gr. Berechet: *‚Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti'*, 1632-1866, Chişinău, 1928, pp. 13-21. Biener: *‚De collectionibus canonum ecclesiae graecae schediasma literarium'*, Berlin, 1827, § 9, pp. 43-47, aici se vorbeşte despre ‚Îndreptarea legei'. I. Bianu şi N. Hodoş: *‚Bibliografia românească veche'*, Bucureşti, 1903, I, pp. 190-199. N. Iorga: *‚Istoria literaturii româneşti'*, Buc. 1925, I, ed. II, pp. 279-80. Idem: *‚Istoria bisericii româneşti'*, Buc. 1929, I, ed. II, pp. 343-44. C. Erbiceanu: *‚Material inedit pentru istoria dreptului canonic oriental. Manuscriptul grecesc al lui Manuel Malax notarul. Forma şi conţinutul manuscriptului'*, art. in ‚Biserica ortodoxă română', XVI, 1892-93, pp. 319-334. S. G. Longinescu: *‚Istoria dreptului român'*, Bucureşti, 1908, pp. 337-52. Neigebaur: *‚Das canonische Recht der morgenländischen Kirche in der Moldau und Walachei'*, in *‚Neue Jahrbericht der Geschichte und Politik'*, von Politsm und Bülau, 1847, pp. 495-508; Idem: *‚Die Rechtsverwaltung in der Moldau und Walachei'*, in ‚Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gezetzgebung des Auslandes', von Mittermaier XX, 1848, fasc. 2, pp. 39-88 şi fasc. 3. pp. 71-88. Prima parte a primului articol şi prescurtarea articolului al 2-lea se găsesc in ‚Revue de législation et de jurisprudence', par Wolowski, 1851, vol. I, pp. 81-95 şi V. Onişor: *‚Istoria dreptului român'*, ed. II, Cluj, pp 221-26. I. Peretz: *‚Istoria dreptului român'*, Bucureşti, 1928, vol. II, pp. 367-438. Idem: *‚Predislovia mitropolitului Ştefan la Pravila lui Matei Basarab'*, Bucureşti, 1905, pp. 3-53. L. Pič: *‚Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit dem byzantinischen und slavischen Recht'*. Prag. 1886. (o dare de seamă). C. Spulber: *‚Istoria dreptului român'*, Cernăuţi, 1926-27, pp. 387 urm. (litografiat). A. D. Xenopol: *‚Istoria Românilor din Dacia traiană'*, Iaşi, 1896, VII, pp. 124 urm.

Ediţiuni. ‚Îndreptarea legii cu Dumnezeu, care are toată judecata arhierească şi impărătească de toate vinile preoţeşti şi arhiereşti. Târgovişte. 1652. Petru Dobra: ‚Regula legis voluntati divinae accomodata, continens jura canonica et imperatoria pro causis status tam ecclesiastici quam secularis, ad mandatum Imp. Ioannis Comneni a ven. magnae Dei ecclesiae diacono et legum conservatore, domino Alexeo Aristino conscripta, ex graeco idiomate in valachicum cum industria et sumptibus sanctissimi domini Stephani Dei gratia metropolitae Tergovistensis et exarchi confiniorum Hungaro-Valachiae translata', etc. N. Blarenberg şi G. Misail: ‚Îndreptarea legii cu Dumnezeu, care are toată judecuta arhierească şi impărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti'. Bucureşti, 1871. I. M. Bujoreanu: ‚Collecţiune de legiuirile României vechi şi celei noui', Bucureşti, 1885, vol. III, pp. 134-471.

După doisprezece ani dela tipărirea Pravilei mici dela Govora, apare *‚Indreptarea legei'*, numită şi *‚Pravila cea mare'*, de sub teascurile tipografiei din Târgovişte. Titlul acestei pravile este acesta: *Indreptarea legii cu Dumnezeu, carea are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile*

preoţeşti şi mirenşti. Pravila sfinţilor Apostoli, aceale 7 săboare şi toate ceale nameastnice. Lăngă acesteaşi ale sf. dascali ai lumii : Vasile vel, Timotei, Nichita, Nicolae, teologia dumnezeeştilor bogoslovi, scrise mai nainte şi tocmite cu porunca şi învăţătura blagocestivului înpărat kir Ioan Comninul, de cuvăntătorul diacon al marii besedrici lui Dumnezău şi păzitor de pravili kir, Alexie Aristinu ; iar acum de întăi prepuse toate de pre ellineaşte pre limba rumânească, cu nevoinţa şi oserdia şi cu toată cheltueala a pre sf. de Hs. kir Stefan [1]) *cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Tărgoviştii' exarh plaiurilor şi a toată Ungrovlahia. In Târgovişte. In tipografia prea luminatului mieu domn Io Matei V. Basarab. In sf. Mitropolie, în casa Năltării Domnului nostru Is. Hs. Martie 20 vleat 7160, a lu' Hs. 1652'* [2]). Are 25 foi nenumerotate şi 795 pagini, Urmează pajura ţărei şi două prefeţe: prima aparţine lui Daniil M. Panoneanul şi a doua a lui Ştefan, mitropolitul Munteniei. Daniil M. Panoneanul se adresează lui Stefan, spunându-i, că a tradus această pravilă din elineşte în româneşte, deşi nu este un om învăţat, ci „cât m'am ispitit a linge pre din afară puţinel gramatica şi sintaxisul". Prefaţa mitropolitului este adresată tuturor clericilor dela arhiepiscop până la preoţi, dându-le sfaturi priincioase. Aceasta este foarte întinsă şi interesantă în acelaş timp. Incă din 1824 Kopitar [3]) ne spune cel dintâi că introducerea mitropolitului Ştefan este tradusă „wörtlich„ după „προθεωρία" lui Matei Vlastarie. I. Peretz face o expunere pe larg punând pe coloană originalul cu traducerea [4]). In ea se întâlnesc fraze neterminate şi noţiuni istorice ne lămurite, din cauză că traducătorul, Daniil M. Panoneanul, nu le înţelegea, Acele fraze pe care nu le înţelegea le scoate cu totul sau traduce cuvântul fără să poată reda adevăratul sens. Astfel, el traduce: ,πολυστόμῳ' prin expresiunea „cu mult glas" în loc de „cu multe guri", expresiunea ,τὰ πανοῦργα τῶν θηρίων' prin ,o pasăre proastă' în loc de ,vicleşugurile fiarelor'. În două locuri traduce numele

1) Mitropolitul Ungrovlahici 1648—Noemb. 1653, a doua oară 1659—†25. IV. 1668.

2) I. Bianu şi N. Hodoş: *,Bibliografia românească veche'*, tom. I, pp. 190-203, Bucureşti, 1903.

3) Kopitar: *,Jahrbücher der Literatur'*, Wien, XXV, 1824, pp. 158-67.

4) I. Peretz: *,Curs de istoria dreptului român'*, Bucureşti, 1928. II[1]. pp. 326-33-

lui Dracon cu ,marele şarpe, ceia ce arată până la ce punct de neînţelegere mergeau cunoştinţele istorice ale traducătorului. Are şi multe fragmente originale.

Pravila aceasta este formată din două părţi. La finele părţei intâi găsim o informaţie slavonă în care se arată că: ,*Prin rugăciunea şi cheltuiala mitropolitului Stefan, [cartea aceasta] a fost tradusă din elineşte în limba simplă românească, prin munca mult păcătosului călugăr Daniil Andreianul Panoneanul, pe care nu-l uitaţi în rugăciunile noastre* = Моленїемъ и всѧкимъ тщанїемъ Стефана митрополита, переведена из еллинскагѡ на простый влашкїй трꙋдолюбїемъ многогрѣшнагѡ, Данїила Андреана монаха паноискыѧ въ м[о]л[и]твах вашихъ незабываите'.

Partea doua are următorul titlu: ,*Nomocanon cu Dumnezeu, având adunate pre toate canoanele, ale sfinţilor Apostoli şi ale sfintelor a şapte săboară ale lumii şi ale celoralalte săboare, carele seau făcut pre în bogate locure, carele se cheamă nameastnice, după aceaea şi a marelui Vasilie şi ale altor sfinţi bărbaţi şi părinţi purtători de Dumnezeu, alcătuită cu ruga şi îndemnarea blagocestivului înpărat: kir Ioan Comninul, de cuvântătoriul diacon al marii besearici a lui Dumnezeu şi păzitoriul de pravilă, kir Alexie Aristinu*' [1]).

Pravila aceasta munteană, ca coprins, este identică cu cea din Moldova la care se adaogă Comentarul lui Aristen. Opera din 1646 a lui Eustratie din Moldova se deosibeşte de aceia a lui Daniil Panoneanul, prin aceia că stilul acestuia din urmă e mai limpede şi unele expresiuni moldoveneşti sunt înlocuite cu muntenisme. Iată un exemplu comparativ:

,Cartea de învăţătură' 1646.	**,Îndreptarea legei' 1652.**
Pricina 13.	*Vina 13.*
Glava 134. Carele va muta hotarul cu puterea sa, stând cu arme să facă răsboiu, acesta să-i dea certare pe trup după cum va fi voea giudeţului; iară de va fi mutat furiş singur, acestuia să-i fie certarea cu bani ce se zice să plătească hatalm.	Glava 346. zač[ala] 33. Carele va muta hotarul cu putearea lui stând cu arme să facă răsboiu, *aceluia* să-i dea certare pe trup după cum va fi voia *judecătoriului*; iară de va fi mutat furiş singur: *aceluia* să fie certarea cu bani, ce să zice să plătească *pradă*.
Glava 135. Cine va lua peatra hotarului, sau macar lemn ce va fi	Zač[ala] 34. Cine va lua piatra hotarului, sau *măcar* lemn ce va fi semnat

1) I. Bianu şi N. Hodoş: ,*Bibliografia românească veche*', pag. 203.

semnat hotar, de va fi ştiind că iaste semn de hotar, să va certa ca un fur, eară de să va afla că n-au ştiut, numai să-l bată.	*hotarul, acela* de va fi ştiind că iaste semn de hotar, *atunci* se va certa ca un fur, iară de se va afla că n-au ştiut, *atunci* numai să-l bată.
Glava 136. Cela ce va îndemna pe altul, sau va trimete de va muta hotarul, ca să să certe înpreună cu cela ce l-au trimis, tot un fel de certare [1]).	*Zač[ala] 35.* Cela ce va îndemna *pre* altul, sau va trimite de va muta hotarul: *acela* să se cearte împreună cu *cel* ce l-au trimis tot un *feliu* de certare [2]).

La materialul Pravilei lui Vasile Lupu, Daniil Panoneanul a adăogat şi alt material nou pentru complectarea ideilor, scoţându-le, de sigur, dintr'un alt manual mai desvoltat al lui Manuil Malaxos. La această primă parte se anexează şi Comentarul lui Aristen, adică partea canonică a acestei pravile.

Limba. Din titlul acestei Pravile reiese că limba din care s'a tradus restul materialului — în afară de prima parte—este limba elenă, de oarece Comentarul lui Alexe Aristen este scris în această limbă. Că traducerea s'a făcut din l. elenă o confirmă şi Daniil Panoneanul, traducătorul, în mica sa prefaţă către mitropolitul ţării, Ştefan, când spune: *prepune această Îndreptare de lege depre limba elinească pre limba proastă rumânească*'. Tot astfel spune şi nota dela sfârşitul părţei întâi a *,Indreptărei legei'*. Noi socotim că numai partea a doua este tradusă din această limbă veche, pe când materialul nou introdus in prima parte a trebuit să fie tradus din neo-greacă, de oarece Nomocanonul lui Manuil Malaxos a fost scris în neogreacă.

Mitropolitul Ştefan, în prefaţa sa, arată şi persoana la care a găsit manuscrisul după care a tradus Comentarul lui Aristen. Acesta este vistiernicul Gheorghe Caridi, ucis în răscoala seimenilor, dela sfârşitul domniei lui Matei Basarab. În prefaţa lui Daniil Panoneanul însă se arată că monahii Ignatie Petriţi şi Pantelimon Ligaridis, predicatorii mitropoliei muntene, din vremea aceasta, i-au corectat traducerea sa, fiind prea slab cunoscător al limbii elene.

Tabla de materie este aranjată în două *,catastifuri'*. In primul catastif intră toată materia canonică, iar în al doilea ma-

1) I. M. Bujoreanu: *,Op. cit.'*, Buc., 1885, pag. 13.
2) I. M. Bujoreanu: *,Op. cit.'*, Buc., 1885, pag. 276.

teria civilă și penală aranjată după idei cu arătarea paginilor respective: *„Catastihul al doilea al pravilelor împărătești, alease de în sfitocul împăratului Iustinian, pentru multe feliuri de judecăți cu tot răspunsul lor tot pe rând arătate, fiece glavă, cu toate începuturile ei după greșalele fieșcui, cine va căuta de grabă să poată afla carea în ce loc și foaie se află"*.

Această pravilă a fost tradusă în limba latină la 1722, de Petru Dobra, vameș român din Transilvania, numit de Austrieci în vremea ocupării Olteniei de către dânșii (1718-39). Titlul ei s'a dat în bibliografie.

Izvoarele. Nu avem altă pravilă în care să fi intrat materiale din cele mai variate izvoare și din cei mai diferiți canonoști ai bisericii creștine. Aici au intrat paragrafe: a) Din învățăturile apostolilor: Pavel și Petru, alăturea de Constituțiile și Canoanele apostolice; b) Din canoanele conciliilor ecumenice: I-iul. al II-lea, al IV-lea, al VI-lea și al VII-lea, iar din cele locale sunt întrebuințate canoane dela soboarele din Ancira, Neocesarea, Gangra, Antiohia, Laodiceia și Cartagina. c) Din părinții bisericii cei mai de seamă ca: Vasilie cel mare, Grigorie teologul, Ioan Hrisostom și Atanasie cel mare. d) Din părinții bisericești de a doua treaptă ca: Grigorie de Nisa, Ilie mitr. din Creta, Nichita Seron, Ioan Chitros, Petru și Manuil hartofilacși, Nichita din Eraclia, Nichifor Xantopul, papa Grigorie, Teodor Studitul, Dionisie Areopagitul, Simion și Grigorie din Salonic. e) Din scrierile canonice ale celor mai de seamă patriarhi: Atanasie al Antiohiei, Atanasie al Alexandriei, Dionisie al Alexandriei Ioan al Antiohiei, Ioan Postnicul, Nichifor, Fotie, Nicolae, Alexie, Ioan, Luca, Mihail, Gherman, Metodie, Xifilin, Dionisie, Ioasaf, Alexandru, Leu și Arsenie. f) Din vestiții comentatori: Teodor Valsamon, Ioan Zonara, Alexe Aristen, Matei Vlastarie, Constantin Armenopol și Manuil Malaxos. g) Din coprinsul Novelelor diferiților împărați, ca: Justinian I, Leon și Constantin, Isac Comnenul, Alexe Comnenul, Manuil Porfirogenetul, Ioan Duca și Andronic Paleologul. h) S'a citat și dintre filosofi, Isocrat. i) Cărțile sfinte au fost aproape toate puse la contribuție cum sunt: proorocia lui Isaia, Ioan evanghelistul, o oarecare pravilă dela Ohrida, Otečnik-ul și in fine j) Din legile mirenești cum sunt: Legea, Pravilele,

Nearalele, Judecata împărătească, Împărătescul răspuns, Armenopol, precum și din alte izvoare nelămurite până în prezent.

Tot materialul acesta este așezat în *glave* și acestea în începuturi = *začala*, cari aparțin fiecare la câte un paragraf, în care se indică denumirea legei, precum și autorul acelei legi. Dăm mai jos două paragrafe: din Matei Vlastarie și din Constantin Armenopol:

Din Matei Vlastarie.

„*Pentru feciorii de suflet și ai sfântului botez* [1]).

Glava 195 [Matei]. Fecioria de suflet o fac unii, căci nu nasc copii, sau zice mulți nasc și mor, și rămân fără coconi, și de ciuda lor mișăii părinți, iau coconi străini și și-i fac lor feciori sufletești cu sfintele molitve, și le sunt aceia ca și feciorii cari 'i au născut trupeaște, și întru rudenie și întru moștenire și întru spițe.

Intr'altă vreame făcea feciorii de suflet fără molitve. Iară în zioa de astăzi când va cineva să ia fecior de suflet, el 'l ia cu sfintele molitve și cu sfintele slujbe și 'i sunt aceia cari iau feciorul întru tocmeala părinților, iară feciorul se face adevărat fecior lor cari l-au luat cași cum l-ar fi născut trupeaște. Drept aceia, de va lua neștine fecior trupesc și fecior sufletesc, nu pot să se impreune întru nuntă până la al optulea spiță".

Din Const. Armenopol.

„*Pentru arvunele logodnelor carele se fac, iară apoi o parte-i pare rău, și de va muri vreunul de în cei logodiți sau se va face călugăr, apoi și pentru sărutare* [2]).

Glava 177 [Armenopulo]. Logodna aceasta tocmeală are, doi oameni se tocmesc să se însoare și dau arvună, iară carele de intr'amândoi se va lepăda, adecă 'i va părea rău, acela să dea îndoit arvuna ce au luat, de va fi fost prețul arvunei galbeni 3 să se dea 6, iară de va fi fost 10 atuncea să i se dea 20".

Coprinsul. a) **Procedură civilă.** *Arbitrii*, cap. 289; *prescripție*, cap. 280; *dovada cu martori*, cap. 22, 23 și 24; *dovada prin jurământ*, cap. 292.

b) **Drept privat.** Lăsând la o parte materia cu caracter canonic, și spicuind pe aceia privitoare la dreptul privat, găsim materiale despre: *dreptate*, cap. 2; *lege*, cap. 3; *obicei*, cap. 4; *persoane fizice*, cap. 24, 278, 287; *înrudire*, cap. 190,

---

1) I. M. Bujoreanu: ‚*Op. cit.*', Buc., 1885, pag. 207-8; vezi și pentru ‚frăția de cruce' la pag. 218.

2) I. M. Bujoreanu, ‚*Op. cit.*' Buc., 1885, pag. 198.

198, 207; *înfrăţire*, cap. 210; *persoane juridice*: *mânăstiri şi biserici*, cap. 116; *lucruri*, cap. 16; *fructe*, cap. 280; *acte juridice*, cap. 190; *pignus* şi *ipotecă*, cap. 288; *usură*, cap. 281; *locaţiune*, cap. 310; *societate*, cap. 291; *donaţiune*, cap. 271; *obligaţiune reciprocă de alimentare dintre părinţi şi copii*, cap. 293; *căsătorie*, cap. 82, 198, 203-206; *logodnă*, cap. 182-175, 178; *împiedicări la căsătorie*, cap. 189, 191-194, 196-200, 208, 209, 239-240, 284; *daruri înainte de nuntă*, cap. 270; *efectele căsătoriei în legătură cu bunurile*, cap. 263; *zestre*, cap. 265; *convenţiuni şi daruri între soţi*, cap. 269; *desfacere de căsătorie*, cap. 101, 213, 214, 216-236, 241, 412-417; *carte de despărţenie*, cap. 213; *motive de despărţenie*, cap. 214, 216-236, *diferitele feluri de cărţi de despărţenie*, cap. 412, 417; *anul de jale*, cap. 261; *căsătoria a doua*, cap. 262: *adopţiune*, cap 195; *tutelă*, cap. 287; *moştenirea ab intestato*, cap. 274, 273, 275, 276, 272, 264, 132; *moştenirea testamentară*, cap. 285, 186.

c) **Drept penal.** *Adulterul*, cap. 84, 240; *hotria*, cap 126; *atentat la pudoare*, cap. 251, 255 şi *furtul*, cap. 102 [1]).

Aplicarea. Împotriva vechei păreri că *„Indreptarea legei"* nu s'ar fi aplicat, noi aducem dovezi că ea s'a aplicat în toată curgerea vremii dela apariţie până la introducerea codului civil în 1865. Mai mult: ea s'a aplicat şi de dicasteriile bisericii moldovene, întru cât ea umplea golul ce-l lăsa *„Cartea de învăţătură românească dela pravilele împărăteşti"*, căreia îi lipsia materialul mai amplu în domeniul canonic.

Până la 1730 putem urmări aplicarea ei după ideile exprimate în hotărârile cărţilor de judecată, date de instanţele atât cele mireneşti, cât şi cele bisericeşti. După această dată o găsim amintită prin citarea legiuitorilor bizantini: din pravila respectivă, Matei · V l a s t a r i e, Const. A r m e n o p o l şi alţii cu indicarea *glavei* şi chiar *paginei (list* sau *frunză)*. Astfel avem trei condici la Academia Română, pline cu *anaforale* (cărţi de judecată) adică hotărâri date de judecata bisericească, care a soluţionat în jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea dife-

1) S. G. L o n g i n e s c u: *„Istoria dreptului românesc"*, pp. 336-351, Bucureşti, 1908, cf. I. P e r e t z: in *„Istoria dreptului român"*, vol. II, pp. 396-433, ne dă scara complectă a acestei pravile, de unde se poate spicui tot materialul cu caracter curat mirenesc.

rite procese. Prima condică dintre anii 1765-1774 a fost cercetată din punct de vedere numai al proceselor de divorț, în ale căror hotărâri se citează foarte des *'Îndreptarea legei'* [1]). Celelalte două condici sunt încă ·nepublicate [2]). După cercetarea făcută de noi se va vedea bogăția de citații făcute din Pravilele sec. al XVII-lea și în special din aceasta pe care o studiem. În lucrările istorice bogate în documentare ale lui V. A. Ureche ni se dau dasemenea destule cărți de judecată [3]).

Dăm mai jos dovezi de aplicarea ei și în Moldova din arhiva Mitropoliei Moldovei dintr'un dosar de divorț de prin 1840, a cărei hotărâre citează ad litteram glava 216, začala 4, (se citează și fila 210), după ediția originală din 1652 :

> «De-și va propune muiarea înaintea judecății, sau intr'alt loc că e curvă, și nu va putea cu mărturii credincioase să dea de față curvia ei: atunci are voe muiarea să-l lase de va vrea ca pe un prepuitoriu al ei» [4]).

Întrebuințarea *'Îndreptărei legei'* și în Moldova se mai confirmă și prin copiere de exemplare de diferiți dieci de pe la instanțele bisericești, în lipsa de exemplare tipărite, cari deveniseră foarte rari [5]).

XXXVI. 'Adunare cuprinzătoare în scurt din cărțile Impărăteștilor Pravile' alcătuită de Andronache Donici. (Moldova și Basarabia), 1814.

Literatura : Șt. Gr. Berechet: *'Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866'*, Chișinău, 1928, pp. 68-74. A. V. Boldur: *'Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828'*, Chișinău, 1929. Idem: *'Dreptul local al Basarabiei. Schiță de istorie'*, Chișinău, 1932. L. S. Casso: *'Petru Manega, un codificator uitat al dreptului basarabean* = Petr Manega, zabytyj kodifikator

---

1) P. F. Tinculescu: *'Cărțile de despărțeală 1765-1774'*, București, 1932. Păcat însă de așa prețios material, expus în formă fără limpezime și cu atâtea erori tipografice!

2) Academia Română mss. No. 2095 No. 2096.

3) V. A. Ureche: *'Documente inedite din domnia lui Alexandru Moruzi 1793-96'*, București, 1895: doc. din 16. IX. 1794, (se citează glava 234 list 216), pag. 804: cf. doc. 17. V. 1815, pag. 260 din opera aceluiași autor, vol. X.

4) I. M. Bujoreanu: *'Op. cit.'*, pag. 223; cf. T. Codrescu: *'Uricariul'*, XVI, pag. 303, (aici se citează glava 290, titlul 287), vezi I. M. Bujoreanu: *'Op. cit.'*, pag. 254.

5) Un asemenea exemplar se păstrează în Muzeul preotului Ursăcescu din com. Curteni, jud. Fălciu, scris de un diac al episcopiei Hușilor în 1804.

bessarabskago prava', St. Peterburg, 1914, pp. 21; cf. Şt. Gr. B e r e c h e t: aceiaşi lucrare tradusă în româneşte, Bucureşti, 1923. I d e m: *'Dreptul bizantin in Basarabia* = Vizantijskoe pravo v Bessarabii', Moscova, 1907; Al V ă r z a r u: a tradus-o în româneşte, 1923, Chişinău, lipsindu-o aproape cu totul de aparatul izvoarelor. O traducere în manuscris a noastră aşteaptă editarea. D a n e v s k i j: *'Despre izvoarele legilor locale* = Ob istočnikah mĕstnyh zakonov, 1857. A. E g u n o v: *'Colecţie de legi civile basarabene* = Sbornik mĕstnyh v Bessarabii uzakonenij po predmetam graždanskago prava', Chişinău, 1869. I d e m: *'Legile civile locale ale Basarabiei* = Mĕstnye graždanskie zakony Bessarabii, St. Peterburg, 1881. N. I o r g a: *'Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea.* II, Buc. 1901, pp. 450-52. I d e m: *'Studii şi documente privitoare la Istoria Românilor'*, Buc., 1909, XVI, pp 388-404. O. G. L e c c a: *'Familiile boereşti române'*, Buc., 1899, pp. 204-206. V. L i n o v s k i j: *'Despre legile locale basarabene* = O mĕstnyh bessarabskih zakonah', Odesa, 1842. D. D. M o t o t o l e s c u: *'Legiuirea lui Andronache Donici'*. Iaşi, 1921. (litografiat). O. Ja. P e r g a m e n t: *'Zestrea în dreptul basarabean* = Pridanoe po bessaraskomu pravu', Odesa, 1901, pp. 5-16. I d e m: *'Despre aplicarea legilor Armenopol şi Donici* = O primenenii zakonov: Armenopula i Doniča', Odesa, 1905; cf. A. V ă r z a r u şi P. D a v i d e s c u a tradus această carte în româneşte, Chişinău, 1925. I. P e r e t z: *'Memoriu'* imprimat înaintea *'Manualului legilor sau aşa numitelor cele şase cărţi ale lui Constantin Armenopol'*, Bucureşti. 1921, pp. LXVI. I d e m, *'Curs de istoria dreptului român'*, II, 1928, Bucureşti, pp. 333-471. E. S. *Legile locale basarabene şi organizarea justiţii în Basarabia* = Bessarabskie mĕstnye zakony i ustroistvo sudebnoj časti v Bessarabii' in 'Enciclopedia, rusă a lui F. A. Brokhaus şi I. A. Efron, St. Peterburg, 1891, VI, pp. 608-14. M. Ş i m a n o v s k i j: *'Despre legile locale ale Basarabiei* = O mĕstnyh bessarabskih zakonah I-II, 1887-88. C. N. T o m e s c u: *'Documente şi scrisori din familia basarabeană Andronache Donici'*, Chişinău, 1928, pp. 5-57, extras din *'Documente din Basarabia'*, Chişinău, 1928. M. V. R a v i č: *'Colecţie de lămuriri senatoriale în chestiuni privitoare la legile locale ale Basarabiei* = Sbornik senntskih razjasnenij po voprosam iz mĕstnyh zakonov Bessarabii', Chişinău, 1893. A. R ă d u l e s c u: *'Andnonache Donici'*, in *'Revista judiciară'*, 1906; cf. *'Doi pravilişti români: Logofătul Nestor Craiovescu şi Andronache Donici'*, in *'Biblioteca juridică'*, Craiova, 1923; cf. I d e m: *'Din viaţa şi activitatea lui Androttache Donici'*, in *'Revista juridică'*, Oct, 1909; I d e m: *'Juristul Andronache Donici'*. Bucureşti, 1930, in Memoriile istorice ale Academiei Române, s. III, t. XI, mem. 8. S. Z o t t a: *'Date nouă cu privire la Andronachi Donici'*, (c. 1760-4, XI. 1829), Iaşi 1915.

Ediţiuni. Editio princeps din 1814, Iaşi. C. N e g r u z z i: Colecţie prescurtătoare din legile împărăteşti cu trimitere cătră cartea, titlul, capul şi paragraful acestor legi. Extrasă şi regulată de logof. Andronache Donici. Ediţia a doua, Codul criminal. Ediţia a patra. Iaşi. Tipografia lui Adolf Bermann, Podul vechiu Nr. 79, 1858, XXIII 114 2 pagini pentru tabla de materie. C. H a m a n g i u: *'Codul general al României'*, Bucureşti, 1907, I, pp. 29-63. *Ediţia Secretariatului general al Basarabiei*, este o altă ediţie din 1920 dată în tipografia dela Chişinău sub titlul: *'Codul Andronache Donici 1814-1817'*, care este una din cele mai slabe ediţii, lipsită de indicarea izvoarelor şi cu foarte multe erori tipografice. *Ediţia rusă* din 1831 cu titlul: 'Kratkoe sobranie zakonov, izvlečennyh iz carskih knig

dlja rukovodstva obučajuščihsja onym c ukazaniem na knigu, titul, glavu i paragrafy carskih zakonov, v pervyj raz napečatannoe s dozvolenija ego světlosti gospodarja i vladětelja Moldavii, Skarlata Alexandroviča Kalimahi voevody i s blagoslovenija vysokopreosvjaščenneišago mitropolita Moldavii, gospodina Veniamina trudami i userdiem moldavskago bojarina Andronakija Doniča, izdanoe v Jassah 1814 goda. Pečatano pri senatskoj tipografii 1831. Achim Popov a dat o ediţie la Chişinău în 1850. Ediţiuni neoficiale: S. M. Grossman: ‚Legile locale ale Basarabiei: Colecţie complectă sistematică de legi locale basarabene a lui Armenopol, Donici, Hrisovul sobornicesc a lui Mavrocordat şi manualul despre căsătorii cu jurisprudenţele şi lămuririle de mai târziu izvorâte din hotărârile departamentului casaţiei civile şi după colecţiile lui P. Kohmanskij şi M. Şimanovskij cu un indicator alfabetic al chestiunilor'. Alcătuit de S. M. Grossman, advocat al inspectoratului curţei de apel din Odesa. St. Peterburg, 1904. V. G. Bukovskij şi L. V. Stamerov: au publicat la Odesa în 1908, o ediţie, care imitează pagină în pagină ediţia din 1831.

Dacă în prima jumătate a sec. al XVII-lea, Eustratie logofătul în Moldova şi Daniil Panoneanul în Muntenia, ni-au dat normele juridice romano-bizantine din opera lui Manuil Malaxos în forma unei traduceri mai mult sau mai puţin complectă, imitând originalul sau depărtându-se de el; la începutul celui al XIX-lea ni se dau Basilicalele împreună cu toată legislaţia bizantină complectătoare, în forma unui rezumat. Autorul acestor iscusite extrase este Andronache Donici, despre a cărui viaţă şi activitate, în vremea din urmă, s'au ocupat destui cercetători[1]), şi pentru care s'a adunat destule materiale informative.

Biografia lui Andronache Donici. 1760-65-4. XI. 1829.

Familia lui Andronache Donici îşi avea aşezământul în Basarabia. Tatăl lui se numia Constantin Donici, iar tatăl tatălui său Apostolache Donici. Îndemnătorul lui Andronache Donici la

1) Andrei Rădulescu este autorul care s'a ocupat mai mult decât ori cine de viaţa şi activitatea lui Andronache Donici scriind: a) ‚*Din viaţa şi activitatea lui Andronache Donici*' în org. ‚*Revista juridică*'. Oct. 1906 şi broşură separată; b) ‚*Doi pravilişti români: logofătul Nestor Craiovescu* şi *Andronache Donici*', 1923, Craiova, in ‚*Biblioteca juridică*', condusă de adv. D. D. Stoenescu, pp. 31-40; c) ‚*Juristul Andranache Donici*', Bucureşti, 1930, in Memoriile Academiei Române, secţia istorică, s. III, t. XI, mem. 8, Sever Zotta: ‚*Date nouă cu privire la Andronache Donici*', Iaşi, 1915. Materiale documentare au tipărit: N. Iorga: în ‚*Studii şi documente*', XVI, pp. 388-404; C. N. Tomescu: ‚*Documente şi scrisori din familia basarabeană Andronache Donici*', extras din ‚*Documente din Basarabia*', Chişinău, 1928.

învăţătură în deobşte şi a limbilor în deosebi a fost moşul său, mitr. Gavril Calimah. El a studiat în şcoala din Iaşi alăturea de fii marilor boeri ai Moldovei, unde cu toţii au trebuit să asculte cursurile profesorilor: Manuil Bernard din Creta şi Gobdela. Dintre limbi cunoştea elena, neo-greaca, latina, şi de sigur şi pe cele moderne ca: franceza, germana şi probabil italiana. Avem indicaţiuni că ar fi ştiut şi turceşte, căci îl vedem trudindu-se la cunoaşterea arabei, căci prin Martie 1786 îl găsim la Constantinopole, fie pentru a pătrunde turca vorbită, fie pentru a învăţa dreptul bizantin dela diferiţi profesori greci de acolo. Prin Februarie 1793 era la Iaşi cu gradul de clucer. Aici el ia în căsătorie pe o fică a lui Darie Donici, rudă a sa. A primit ca zeste moşia Dumenii din Dorohoi pe care i-o impresuraseră vecinii, profitând probabil de schimbarea proprietarului ei. Începând procesul contra acestora, îl pierde. Socrul cere domnitorului să se rejudece procesul în divan, recâştigându-şi moşia pierdută din lipsa de energie a ginerelui său. Din restul dotei a primit prea puţin, nici măcar *„calul de mire"*, nu i s'a dat, cum se plânge el socrului său [1]. Mai târziu îi dă moşia Micleştii din Orheii Basarabiei, lipsindu-l de Dumeni. În 25 August 1794, murind soţia lui, i se cere zestrea înapoi. prin fratele ei, Manolache, pe care-l imputernicise tatăl lor. Donici nu s'a opus la reintoarcerea dotei, neavând copii. Cu cumnatul său Manolache s'a inteles, după ce i s'a dat 2500 lei, costul unei case făcute de Donici pe pământul de zestre al Zmărăndiţei, prima lui soţie. Nu mult după aceasta, Donici s'a recăsătorit cu o Smarandă, fică a lui Vârnav, cu care a trăit restul vieţii. După 1820 devine bogat, fie prin buna lui chiverniseală, fie prin averea soţiei de a doua, dar către sfârşitul vieţei, starea lui iarăşi se înrăutăţise.

În viaţa publică, până la 1812, a primit demnităţile de medelnicer, vel paharnic, serdar, vel ban şi ispravnic de Hârlău, Dorohoi şi de Succava, vornic şi vel agă. Scarlat Calimah l-a făcut mare postelnic şi preşedinte al *„Departamentului streinelor pricini"*, instanţă judecătorească creiată anume pentru a se evita regimul capitulaţiilor pe care Statele apusene cu nedreptate voiau să ni-l impună şi nouă, caşi cum instanţele noastre de ju-

1) Academia Română, 197/XXVI.

decată nu ar fi fost mai bune decât cele turcești. Moldova este cea dintâi țară românească unde s'a creiat această instanță, căci după aceia s'a instituit și în Valachia, unde a fost numit ca președinte logofătul Nestor. Donici a stat în fruntea acestei instanțe aproape toată viața. Chipul demn cum a condus acest departament, i-a atras laude din partea tuturor consulilor streini. La isbucnirea mișcării din 1821 s'a retras la Cernăuți, reîntorcându-se abia în Octombrie la Iași. Acum i se dă titlul de vornic de aprozi. Se retrage iarăși pentru puțină vreme la Botoșani. Sub Ioan Sandu Sturdza se întoarse iarăși la Iași, unde pe lângă demnitatea de vornic de aprozi fu numit iarăși președinte al Departamentului streinelor pricini. După 1823 fu ridicat la rangul de mare logofăt al țărei de sus, apoi al celei de jos, în care calitate participa la judecățile divanului domnesc, deslegând cele mai grele procese. Către sfârșitul vieții sale el a jucat, pare-se, rolul de nomofilax, adică de jurisconsult pe lângă domn. În această calitate are sarcina să cerceteze dacă procesele judecate în divan au fost bine sau nu soluționate și să comunice domnitorului pentru confirmare sau infirmare. Prin 1828 zace patru luni îndeplinindu-și totuși îndatoririle sale, prin lucrări scrise. Sub ocupația rusă nu i s'a mai dat marea logofeție, căci îl vedem semnând ca mare vornic. Moare la 4 Noembrie 1829, rămânând cunoscut cu demnitatea de logofăt.

Andronache Donici era în fruntea mișcărilor pentru progresul țării. Nu iubea pe Ruși, dar nici pe Turci nu-i respecta, căci le cerea să respecte vechile drepturi ale Moldovei. Era membru al societății carvunarilor, dorind civilizarea Moldovei, prin ideile din apus, dar nu despreţuind aceia ce-i bun lăsat de străbuni, în țara sa. Unii voiau europenizarea țării pe cale lentă, iar alții o doriau cât mai degrabă. Cel mai focos dintre acești ultimi luptători era Andronache Donici.

Activitatea lui legislativă.

Nu știm dacă a fost cândva profesor. Fiind boer pare că nu s'a gândit niciodată la o asemenea ocupație. Deși avea toate calitățile de jurisconsult, nu el a fost numit nomofilax de Scarlat Calimah, ci Constantin Scheletti. Donici a participat la următoarele lucrări juridice :

a) Semnează în 1817 ca vel vornic „*Anaforaua privitoare*

la origina proprietăței în Moldova', dovedind cu citare de hrisoave și paragrafe din Pravilele împărătești dreptatea moșnenilor din Vrancea pe care o cutropise boerul Iordache Roset Rosnovanu pe temeiul unui hrisov dat de Const. Ipsilante[1]. Suntem siguri că redactorul acestei anaforale este însuși Donici, dacă comparăm fraza *,obiceiul vechiu și aprobăluit are putere de pravelă și deapururea să păzește'* din anaforà, cu paragraful din Manualul lui Donici, unde definind obiceiul zice: *,Ca o pravilă să păzește și obiceiul vechiu al unei țări, însă aprobăluit'*.

b) A participat la alcătuirea *,Condicei civile'* a lui Scarlat Calimah, făcând parte din acea comisie în care intra Hristian Flechtenmacher și Anania Cuzànos. Acești doi din urmă au pregătit materialul scos din legile apusene (austriac și chiar francez), știind bine latina și limbile moderne în cari au fost scrise aceste coduri; iar Andronache Donici le-a pus la îndemână normele obiceiului pământului la cari a adăogat și principiile juridice extrase din Basilicale și celelalte legi bizantine, pe cari le tipărise deja în *,Adunare cuprinzàtoare în scurt din cărțile împărăteștilor pravile'* încă din 1814, despre care vom vorbi la urmă. Flechtenmacher nu putea să cunoască acest obiceiu al Moldovei, precum nici limba românească pe care, fără nicio indoială, a stilizat-o Andronache. Materia privitoare la sinisforà, logodnă, căsătorie etc. este luată după acest Manual al lui Andronache, apărut cu trei ani mai inainte. Apoi in Adunarea obștească, când s'a discutat *,Codul civil'* al lui Scarlat Calimah, cine a putut să dea cele mai largi și lămuritoare explicațiuni celorlalți membrii ai ei, dacă nu Andronache Donici? El este trecut în rândul al doilea între membrii acestei comisii, poate numai pentru că nu el era cunoscătorul legilor noi europene, ci Hristian Flechtenmacher.

c) Tot lui trebuie să-i atribuim rolul de frunte in alcătuirea *,Constituției'* din 1822, fiind știută importanța lui încă din vremea domniei lui Scarlat Calimah, pe care-l ajutase cu participarea sa la alcătuirea a două legi, precum și intimitatea lui cu noul domn pământean, Ioan Sandu Sturza.

1) T. Codrescu: *,Uricariul'*, IV, pp. 325-43; cf. *,Magazinul istoric pentru Dacia'*, II, pp. 250-64; cf. Sava Aurel: *,Documente putnene'*, I, Nr. 225, pp. 185-97.

d) Noi am făcut dovada deja a participării lui Andronache Donici la alcătuirea ‚*Condicei criminaliceşti*' din 1820-26, fiindcă-i găsim numele trecut printre membrii comisiilor, cari au elaborat şi redactat acest cod, imitat în mare parte după codul penal austriac [1]).

e) La toate acestea mai adăogăm nenumărate deslegări juridice în procesele grele pe care a trebuit să le desbată în divanul domnesc. Deşi dela el nu ne-a rămas nici o condică de consultaţiuni, cum ne-a rămas dela Hristian Flechtenmacher, totuşi cunoaştem câteva din aceste deslegări juridice. Iată câteva: 1) Lui Donici ca vornic i se cere de domnie în 27, V. 1820, o deslegare cu privire la zestrea Ruxandei, fiica lui Manolache Cerchez, pe care el cu Flechtenmacher o dau pe temeiul Basilicalelor [2]). 2) La 8, V. 1820 cere şi el lui Flechtenmacher — probabil, fiindcă acesta era pravilistul oficial, sau poate că Donici era împiedicat de rudenie cu partea în litigiu—, deslegarea unui alt caz: ‚cine are drept să moştenească pe o femee cu doi copii, după a cărei moarte, decedează şi unul din copii fiind însurat; iar în urma morţii acestuia, răposează şi cel dealdoilea copil? Flechtenmacher îi răspunde, întemeiat pe Basilicale: că ‚o vor moşteni copii lor, iar tatăl va avea numai hrisisul' [3]). 3) Tot lui Flechtenmacher i-a mai cerut Donici încă o deslegare: Un om murind, lasă copii cu nepoţi din fraţi şi surori, precum şi un unchi frate cu mama lui. Toată averea o lasă prin testament numai la doi nepoţi, nepomenind în diata sa nimic despre ceilalţi nepoţi, nepoate şi unchi. Aceştia din urmă pot deschide acţiune? Flechtenmacher ii răspunde că după Basilicale tom. V, fila 212, cap. 52, nepoţii de frate pot deschide proces numai contra fratelui şi sorei, după cum legiferează şi ‚*Condica civilă*' a lui S. Calimah prin par. 989, iar prin par. 974 poate rândui pentru toată averea sa acel ce nu lasă moştenitor, că testamentul acesta ar fi valid dacă ar fi respectat toate formalităţile cerute de lege [4]). 4) Prin 1827 Ioniţă Sandu Sturza roa-

1) Şt. Gr. Berechet: ‚*Condica criminaliceească cu procedura ei din 1820 26*', Chişinău. 1928, pp. 61.

2) Academia Română, 35—XXII.

3) Academia Română: ‚*Lexicon juris civilis*', ms. 10, pag. 26. Cuvântul hrisis vine dela neogrecul ἡ χρῆσις = folosinţa, uzufructul.

4) Ibidem, ms. 10, pag. 72.

gă pe Donici să-i rezolve o problemă juridică : Ce spune pravila când un bărbat divorţând, dă soţiei sale un act în locul dotei ? Care act este mai puternic ? Foaia de zestre dela căsătorie sau actul dat după divorţ ? Donici răspunde : Pravilele stabilesc, că soţia primeşte dela bărbatul ei numai aceia ce se constată că a primit după foaia de zestre, potrivit Basilicalelor: cartea XXIX, titlul 5 canonul 41, tomul IV, fila 698, precum şi în sholia dela fila 712. Dacă însă bărbatul dă soţiei sale după căsătorie vreun act pentru zestre cu vreo adăogire sub formă de donaţiune, potrivit Basilicalelor, cartea XXX, titlul 1, canon 1, al. 2 şi 3, sau cu vreo scădere din zestrea ce a primit, nu poate primi soţia de cât ceia ce a dat bărbatului ei la căsătorie [1]).

Nu mai puţin iscusit este el şi la motivarea hotărârilor sale. Negruzzi ne spune, că din cauza stricteţii cu care hotăra diferite judecăţi şi din pricina scrupulozităţei aplicării legii, contimporanii lui i-au alcătuit versurile de mai jos :

Dacă ai vreo judecată
Mergi la Donici de te-arată
Căci el până şi 'n pilaf
Va găsi vre-un paragraf [2]).

Ion Sandu Sturza ii dovedeşte stimă, caşi consulii streini [3]), prin numire în slujbe mari până la sfârşitul vieţii.

In urma unei boale, care l-a ţintuit la pat patru luni, moare la 4. XI. 1829, fiind înmormântat la biserica Buna Vestire din Iaşi, în partea dreaptă a scărei de intrare, având intre 74-79 ani. Averea lăsată era dela prima soţie şi din danii : moşia Cosiţenii, donată de mătuşa sa, vorniceasa Paraschiva, dar amanetată pentru o însemnată sumă de bani, casele făcute de el pe pământul dăruit de banul Iordache Cananău, lui şi primei soţii, fiindu-i plătite cu 2500 lei de către cumnatul său Ma-

---

1) T. Codrescu,*Uricariul'*, X, Iaşi, 1888, pp. 136-39.

2) C. Negruzzi: in *Prefaţa* dela ediţia II-a a ‚*Adunărei cuprinzătoare'*, din 1858, pp. V-VI; cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti, 1632-1866'*. Chişinău, 1928, partea II-a in *Anexe*, pp. 82-82.

3) N. Iorga: ‚*Documentele familii Calimachi'*, I, pp. 266: „Man schmeichelt sich der gegenwärtige Vorsteher des Departaments Auswärtiger Angelegenheiten Herr Postelnic Andronachi Donici, werde in Rücksicht seine Geschichtlichkeit Thätigkeit und sehr rühmlichen Beitragens auf mein mit aller übrigen Herrn Consuln verlangen weiter dabey liessen werden".

nolache. Din cauza nevoilor își vânduse moșia Ialovenii din Basarabia, împărțită pe trei *bătrâni* din care poseda numai doi. Inainte de moarte a făcut un testament verbal, mărturisit înaintea a cinci persoane însemnate, în frunte cu mitropolitul Veniamin Costache. Testamentul acesta a fost confirmat de Divanul obștesc în acest chip: *„Și pe temeiul mărturii dată supt iscălitura preosv[ințitu]lui mitropolit și prin adeverire ce prin viul grai al presv[inției] sale luând Divanul toată voințăi cei de pe urmă a mutatului din viață logof. Andronachi Donici să întărești și de către acest Divan spre vecinică și pacinică stăpânire a soției răpos[atului], cucoanei Zmaranda Donici"*. În curs de unsprezece ani, cât a mai trăit, nimeni nu a supărat-o, însă fiindcă a lăsat și ea prin diată toată averea ei spătarului Costache Vârnav, nepoții după frați ai lui Andronache Donici au deschis proces acestuia din urmă, atacând până și valabilitatea testamentului bunicului lor. Judecătoria Iașului le respinge acțiunea. Hotărârea primei instanțe, deși foarte abil motivată, a fost apelată la divanul apelativ al Moldovei, care le respinge apelul, confirmând hotărârea judecătoriei.

Manualul lui A. Donici din 1814. Până la începutul sec. al XIX-lea Moldova, în afară de Pravilele cele din sec. al XVII-lea nu a avut nicio legiuire. Încercările făcute de pah. Toma Carra cu traducerea Exabiblului lui Armenopol în românește în 1804 și cu alcătuirea primei părți din Πανδέκτη, în 1806, nu au putut aduce un folos imediat [1]. Încercarea lui Scarlat Calimah de a dà un κώδιξ πολιτικός în 1817 a fost precedată de o altă lucrare a logof. Andronache Donici. Acesta înțelesese nevoia de un manual în românește, căci societatea românească tindea să se scape de influența l. grecești, care căuta să-și facă loc alăturea de limba românească. Din dedicația-prefață a autorului către mitr. Veniamin Costache înțelegem că acesta din urmă l-a îndemnat să lucreze un manual de legi de care să se

---

1) Șt. Gr. Berechet: *‚Istoria dreptului vechi românesc'*, partea I-a, *Izvoarele'*, Iași, 1932-33, pp. 109; cf. A. Rădulescu: *‚Juristul Andronache Donici'*, București, 1930 pag. 22, nu înțelegem de ce se persistă în ideia că Toma Carra a tradus la 1804 în limba grecească ordinară manualul lui Armenopol. Socotim că-i o greșală tipografică. Prima traducere a Exabiblului s'a făcut în 1490 vezi în însăși această lucrare la pag. 107.

poată sluji instanțele de judecată. În 3. XII. 1813, manuscrisul era gata de tipar [1]). El purta titlul: ‚*Adunare din pravilele împărătești sau aleagire cuprinzătoare foarte în scurt de cele mai trebuincioase pravile alcătuite cu mare lesnire spre înțelegerea și știința tuturor. Alcătuită de dumnealui boer A. D. S'au scris la anul de la Hristos 1813*'. În cursul anului 1814 intră în tipar. Primele coale nu plăcură domnitorului din pricina titlului, care in 25. V. 1814, scrise mitropolitului Veniamin să dispună ca filele deja tipărite să se dea lui Mihalache Sturza, biv vel agă, și să-și pună acest nou titlu (epigrafi): [2]) ‚*Adunare cuprinzătoare în scurt din cârțile împărăteștilor pravile, spre înlesnirea celor ce să îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimiterea cătră cartea, titlul, capul și paragraful împărăteștilor pravile*', căci numai astfel „să dă voie" să se tipărească [3]). Donici se supuse, tipărindu-și lucrarea sub titlul și numele complect: ‚Адꙋнаре кꙋпринзътоаре ꙟскꙋрт дин кърциле ꙟпърътещилѡр правиле, спре ꙟлеснирѣ челѡр че съ ꙟделетническ ꙟтрꙋ ꙟвъцътꙋра лѡр, кꙋ тримитерѣ кътръ картѣ, тїтлꙋл, капꙋл ши параграфꙋл ꙟпърътещилѡр правиле. Акꙋм ꙟтѫи типъритъ кꙋ позволенїѧ [4]) прѣ ꙟнълцатꙋлꙋй домн ши стъпѫниторю Молдавїей Скарлат Алеѯандрꙋ Калїмах воевод. Ши кꙋ благословенїѧ прѣѡсфинцитꙋлꙋй митрополїт ал Молдавїей кѵрїѡ кѵрїѡ Венїамїн. Алкътꙋитъ кꙋ ѡстенѣла ши ѡсѫрдїѧ де боѫрюл Молдавїей Андронаки Донич. Ꙗшїи, 1814. Ꙟ типографїѧ сф[и]нтей митрополїи'.

Izvoarele. Ea nu-i altceva de cât un rezumat după Basilicale, ale cărei subimpărțiri sunt indicate in cele trei rubrici din dreapta textului și alte izvoare ale legislații bizantine, atât până la 1453, cât și după această dată, după cum se vede din citarea ‚*Cârței arhiereilor*' in două locuri [5]), care sunt arătate dincolo de rubrica a treia pe câmpul liber din dreapta al cărței. Ici și colo sunt introduse și anumite norme din *obiceiul pământului*, tipărite cu caractere mai mici de cât restul textu-

1) Academia Română, ms. 444.
2) ἡ ἐπιγραφή = titlul, (neogrec).
3) Academia Română, doc. 148,LXXIV.
4) pozvolenia = ingăduirea (rusism).
5) În ediția din 1814 la pp. 99 și 103.

lui [1]). Textul Basilicalelor întrebuinţat a fost ediţia lui Anibalus Fabrotus din 1647 cu complectarea lui Otto Reitz din 1745, orientându-se în rezumarea ce o face mai mult după versiunea latină, limbă pe care o cunoştea mult mai bine de cât greaca după cum spune în lunga sa prefaţă. Limba românească a lui a lui Andronache Donici este prea frumos stilizată. Ideile sunt foarte limpezi şi stilul concis, ci nu greoi şi confuz ca cel al lui Alexandru Ipsilante din 1780. Iată o pagină ca model:

Pentru chiezeşie. Titlul 20.

71

Cap.	Pentru chiezeşie. Titlul 20	Din cărţ. împărăteştilor pravile. cart.	tit.	cap.	
а	Chiezaşul atuncea să trage de către indatoritoriul, când nu iaste chip ca să iasă datoriea de la îndatorit.	26	2	1	Nov. 4.
в	Deci creditoriul datoriu iaste mai intăi să apuce pe indatorit pentru banii datoriei, şi deacă nu-i va putea scoate, atuncea apucă pre ciezaşul lui. Iar de lucrurile îndatoritului nici cum să nu să atingă, până când nu va porni mai intăi jalobă inpotriva chiezaşului.	26	2	1 2	Nov. 4. cap. 1. Nov. 4. cap. 2.
г	Chiezaşul fiind apucat de cătră creditoriu, de va ceare de la judecătoriu vreame rânduită pentru ca să poată aduce de faţă pre indatorit, i se pune vadea.	26	2	1	
д	Cel ce va lua asupra sa ca să plătească streină datorie, datoriu iaste să o plătească, şi îndatorirea mearge şi la clironomii lui.	26 26	3 1	1 89	
є	Femeaia chiezeaşe nu să priimeaşte cum nici supusul fiiu pentru tatăl său, nici necinstitul şi vicleanul, nici săracul, nici cei din partea clirosului, nici cei nevrâstnici.	26 10	1 4	 7	Const. Armenop. cart. I. tit. 13.

PEN-

1) În ediţia din 1814 pp. 28-29, 34-35, 37, 39-42, 44, 46, 56-59, 69, 80-83, 108, 169, 171-172, 182.

Fragmente cu obiceiul pământului.

a) Dăm aici cap. 6 din sinisforà (Bas. 41, 7, 73) [1].

«Ori cu dieată ori fără dieată scrie pravila că iaste slobod a să face sinisforà. (Insă in pământul Moldovii s'au običnuit când părinţii lăsa dieată rănduind averea lor după a lor bună voinţă, atuncea featele ce au eşit cu zestruri mai de nainte nu putea ca să facă cearere de sinisforà. Iar de nu va lăsà dieată, atuncea era slobod a să face sinisforà)».

b) Iar aici dăm cap. 4 din titlul 40 „Pentru împărţeală" (Bas. 42, 3, 72 şi 12, 2, 4 cu sholia 3) [2].

«Inpărţeala ce s'au făcut cu priimirea şi iscăliturile tuturor părţilor iaste temeainică, iar de să va întâmpla să rămâe ceva ne împărţit şi nu să vor putea învoi, atuncea prin judecată să va face îndreptare.

In pământul Moldovii, inpărţealele de ţigani, au urmat a să căuta fără paragrafi [3], şi scrie in sobornicescul hrisov de la anii 1785, Decem. 28, că dacă un ţigan a unui stăpân să va intâmpla să ia ţigancă a altui stăpân, pentru ca să nu rămâe pre urmă a se face impărţeală copiilor, mai intâi stăpânul ţiganului să dea altă ţigancă ceaialalte părţi pentru ca să rămâe la stăpânirea lui salaşul intreg; iar de nu va avea el ţigancă, atuncea volnic iaste stăpânul ţigancei să dea alt ţigan pentru ţigan, şi să ia sălaşul. Iar de nu vor avea nici o parte nici alta, atuncea acel cu ţiganul să dea 50 de lei preţul ţigancei; iar de nu va vrea să dea, atuncea acel cu ţiganca să dea pentru ţigan 70 de lei, luând şi zapisul de la vânzătoriu».

Cartea are formatul de caet 4⁰, cu 24 pagini nenumerotate + 184 pp. numerotate. Se incepe printr'o adresă către mitropolitul Veniamin din partea alcătuitorului, prin care ii mulţumeşte pentru sprijinul dat la tipărirea acestui manual, fără care sprijin osteneala lui nu ar fi putut fi realizată. Apoi urmează o lungă „Predoslovie sau povăţuire spre inţelegerea cărţii" [4], unde expune truda ce a intâmpinat-o la inchegarea unei asemenea lucrări. Tot aici face un istoric al legilor romane, justinianee, bizantine şi al tuturor comentariilor acestor legi până in timpul său. După aceasta găsim o „Scară de ceale ce să a-

1) Ediţia din 1814, pag. 169.
2) Ibidem: pag. 171-172.
3) ἡ παραγραφή — prescripţie (grec).
4) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', vol. XIX, pp. 298-231: cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Op. cit.*', partea II. (anexe) pp. 67-69; cf. ed. C. Negruzzi din 1858, pp. IX-XXIII.

flă întru această carte". Iată materialul tratat în lăuntrul Manualului punctualului autor :

Titlul	1:	Pentru	pravile, 1, [17] 1).
„	2:	„	judecători, 4, [18].
„	3:	„	jăluitori, 8, [8].
„	4:	„	pârât, 10, [9].
„	5:	„	judecăţi, apelaţii şi eretocrisie 2), 13, [14].
„	6:	„	jalobe, 16, [9].
„	7:	„	vechil, 19, [3].
„	8:	„	pricini de datorii de bani, 20. [17].
„	9:	„	pricini de lucruri, 24, [30].
„	10:	„	tocmeale, 36, [6].
„	11:	„	vânzări, 40, [17].
„	12:	„	cumpărături, 47, [9].
„	13:	„	amanet sau zălog, 49, [27].
„	14:	„	depozit, 56, [4].
„	15:	„	năimeală, 57, [18].
„	16:	„	năimeală sau orândăluire de veaci, 64, [7].
„	17:	„	schimb, 67, [2].
„	18:	„	învoială, 68, [6].
„	19.	„	camătă, 69, [8]. 3).
„	20:	„	chiezeşie, 71, [5].
„	21:	„	zapise, 72, [7].
„	22:	„	marturi, 73, [16].
„	23:	„	jurământ, 75, [6].
„	24:	„	danii sau dăruiri, 78, [12].
„	25:	„	protimisis, 81, [6].
„	26:	„	ceale ce să câştigă după dreptatea firească, 83, [6].
„	27:	„	tovărăşie, 85. [10].
„	28:	„	epitropie, 88, [22].
„	29:	„	nevrâstnici, 93, [6].
„	30:	„	logodnă şi cununie, 96, [20].
„	31:	„	spiţile rudeniei. 108, [3].

1) Cifrele acestea arată câte paragrafe are fiecare titlu.

2) ἡ αἱρετοκρισία = arbitrajul.

3) În text e scris ‚dobândă'.

Titlul 32: Pentru darurile înaintea nunții, 110, [8].
„ 33: „ zeastre, 112, [35].
„ 34: „ ipovolon, 126, [2].
„ 35: „ dieată, 128, [26].
„ 36: „ moștenirea cea prin dieată, 140, [17].
„ 37: „ moștenirea cea fără dieată, 156 [9].
„ 38: „ legata sau daniile ceale prin dieată, 155 [12].
„ 39: „ sinisforà, 167, [6].
„ 40: „ împărțeală, 169, [4].
„ 41: „ pricini de vinovății, 172, [35]. și
„ 42: „ hotărârea judecății, 178, [10].

Manualul este distribuit după cum se vede în titluri și fiecare titlu în paragrafe, al căror număr variază după importanța titlului.

Acest manual s'a întrebuințat în Moldova și după 1817 chiar până la 1865, căci Codul civil al lui Scarlat Calimah era scris în grecește și abia în 1833 a apărut în l. română. După aceasta se întrebuința în Moldova mai puțin, până la 1865. Edițiile lui C. Negruți din 1858, a lui C Hamangiu din 1907 și cea din 1920, în afară de rostul practic, avură și un scop didactic. Cele două din urmă sunt defectoase, lipsindu-le indicarea izvoarelor.

Traducerea Manualului lui Donici în limba rusă, 1831.

Soarta manualului lui Andronache Donici a fost curioasă El tipărindu-se în 1814 a putut fi întrebuințat până la 1817, când a apărut *Κώδιξ πολιτικὸς* al lui Scarlat Calimah, care din cauză că era scris în grecește nu a putut înlocui cu totul întrebuințarea manualului lui Donici. Cărțile de judecată contimporane ne confirmă acest lucru. Boerimea basarabeană în frunte cu mitr. Gavriil Bănulescu-Bodoni au indicat la cererea departamentului al II-lea al Senatului din St. Peterburg, pe lângă Exabiblul lui Const. Armenopol, și lucrarea aceasta a lui Donici la care au mai adăogat Hrisovul sobornicesc din 1785 și obiceiul pământului. Ea a fost trimisă Colegiului de stat al Afacerilor streine în 24. VII. 1826 și până la 24. X. 1828 a fost tradusă bine de Departa-

1) Vezi în lucrarea aceasta, pag. 109.

mentul asiatic, nu, cum se crede, cu greşeli de fond [1]. La traducerea lui nu s'au întâmpinat greutăţile încercate cu tălmăcirea Exabiblului. Amândouă au fost publicate în l. rusă în 1831 în tipografia oficială a senatului, precedate de un ucaz imperial din 1. IX, 1831, care da lămuriri ca judecătorii din Basarabia să aplice variantele elene de pe margine, iar despre manualul lui Donici nu face nici o amintire. El constă din 42 de titturi cu 115 paragrafe, tratând despre materii din *procedură, cod civil* şi *cod penal* cu adaosuri din obiceiul pământului moldovenesc, imprimat cu caractere tipografice mai mici decât cele ale textului, cum am arătat mai sus. Ediţia lui Achim Popov din Chişinău dela 1850 este neoficială, tipărită pentru nevoile instanţelor locale; iar cele a lui Grossman din 1904 şi a lui Bukovschij şi Stamerov din Odesa sunt date la lumină pentru curtea de apel de la Odesa, cari judeca procese venite din Basarabia şi Departamentul casaţii din St. Peterburg.

Aplicarea. Magistraţii locali de origină rusă, autoritatea înaltă judecătorească, scriitorii şi călătorii ruşi, neavând interes, nu au putut să laude legile locale din Basarabia. Ele totuşi s'au aplicat în toată plenitudinea lor, fiind complectate de obiceiul pământului. In puţinele cărţi de judecată, publicate după primele dosare, alcătuite îndată după pierderea Basarabiei se pot citi paragrafe din Armenopol, Donici şi Hrisovul sobornicesc din 1785. Treptat, treptat, s'au strecurat printre principiile juridice locale şi norme din codul civil rus. Pentru a se avea la îndemână numai acele paragrafe din legile locale basarabene s'au închegat lucrări în acest sens cum este lucrarea lui Egunov din 1869, care s'a mai editat în 1881 [2]. O comisie arheologică, alcătuită de Ministerul de instrucţie în 1898 a publicat 3 volume cu astfel de materiale în 1900, 1902 şi 1907. Studii publicate prin organele locale ţintesc către acelaş scop [3].

---

1) L. A. Casso: *„Dreptul bizantin în Basarabia"*, Moscova, 1907, pag. 49-65, (rusă); cf. Al. Vărzaru. pag. 83-108, română); cf. A. Rădulescu: *„Juristul Andronache Donici"*, Bucureşti, 1930 pag. 231|27.

2) *„Colecţie de legi locale basarabene referitoare la dreptul civil"*.

3) Neaga: art. *„Despre răzeşi"* in *„Vestitorul basarabean* = Bessarabskij vêstnik", 1892, No. 761.

Multă vreme s'a căutat de către oficialitatea rusă a se produce cât mai multă confuziune. Terenul se curăță de asperități abia în 1900 prin jurisprudența no. 72 a Departamentului casații ruse, care constă în aceia că „pentru a înțelege dispozițiile nelimpezi sau chiar contrarii din legile lui Armenopol și Donici, trebue să se stabilească înțelesul lor după legile primordiale întrebuințate de acești doui legiuitori", la alcătuirea acestor două manuale.

XXXVII. ‚Carte folositoare de suflet'.

1799.

Literatura I. Bianu și N. Hodoș: *‚Bibliografia românească veche'*, Buc. 1910, II, pp. 411-13, aici se dă și prefața, vezi și 416-17.

Edițiuni. Editio princeps, București, 1799, 12 foi nenumerotate + 145 numerotate. Pe verso foii de titlu este pajura țării și versurile din Psaltirea, tipărită la 1796. *Ediția a II-a*, Iași, 1800, 12 + 157. Cu aceiași prefață de Gherontie și Grigore. *Ediția III-a*, din 1819. Nu cunoaștem ed. IV-a. *Ediția V-a*, București 1895 și *Ediția VI-a*, București, 1928, fără prefața celor doi monahi osârduitori.

In curgerea veacurilor al XVIII și XIX-lea s'au tipărit mai multe pravile bisericești [1]) pentru nevoile preoților. În ele se arată pe scurt cum trebue să procedeze preotul intr'un caz sau altul. Modelul este imitat după *‚Șeapte taine a besearecii'* din 1644 și chear după *‚Îndreptarea legii'* din 1652. Aceste pravile se înmulțesc în sec. al XVIII-lea. Coprinsul lor este scos din canoane adecvate la explicațiunile date de autori pentru viața practică a clericilor țării. Una din aceste pravile, care seamănă oarecum cu amintita mai sus lucrare moldoveană din 1644 este

1) a) *‚Invățătura bisericească a lui Antim'* din *1710*, in rev. *‚Biserica ortodoxă română'*: XVI *(*1892-93) p. 769 și urm. 912 și urm., XVII, *(*1894), p. 130 și urm. 225 și urm. La pp. 914-16 sunt arătate toate cărțile tipărite in care se vorbește despre regulele ispovedanii. b) *‚Adunarea a celor șapte taine'*, Iași, 1751. c) *‚Adunare de multe invățături a mitr. Iacov'*, 1757. d) *‚Invățături pentru ispovedanie a mitr. Grigorie'*, București, 1764. e) *‚Capete de poruncă'*, București, 1775, sunt o reeditare a ediții din 1714. f) *‚Prăvilioară de taina ispovedaniei'*, București, 1781. g) *‚Prăvilioară'*, Iași, 1784. h) *‚Scurtă invățătură părinților duhovnicești'*, Viena, 1787. i) *‚Pravilă de obște'*, Viena, 1788. j) *‚Datoria și stăpânirea blagocinilor și protopopilor'*. Iași, 1791, (ruso-română), reeditată in 1808, Iași. k) *‚Carte de pravilă'*, Cernăuți. 1807. l) *‚Tâlcuirea celor șapte taine'*, Iași, 1807. m) *‚Manual de pravila bisericească'*, București, 1852 și ed. II, adăogată de mitr. Nifon, din 1864.

şi aceasta muntenească, care poartă numele de: ‚*Carte folositoare de suflet. Despărţită în trei părţi, dintru care cea dintâiu cuprinde: Învăţătură către duhovnic; a doua: Canoanele sfântului Ioan Postnicul; iar a treia: Sfătuire către cel ce ispoveduiaşte. Tâlmăcită din limba cea grecească. Acum întru a doua domnie a prea luminatului Domnului nostru Io Alexandru Constantin Muruz voevod*[1]*. Din porunca prea sfinţiei sale kiriu Dositei arhiepiscopul şi mitropolitul a toată Ungrovlahiea*[2]*. Cu a căruea blagoslovenie şi cheltuială s'au şi tipărit spre folosul cel de obşte. La anul 1799. De Stanciu tip. De Dimitrie Petrovici tip*'. Din titlul ei se vede că-i un manual conducător pentru preoţii-duhovnici, cari ispoveduesc, că-i tradusă din neo-greacă la îndemnul mitr. Dosoftei. Traducătorii sunt indicaţi de prefaţa cu care se deschide cartea, pe care ediţiile de mai târziu, rău au făcut, înlăturând-o; ei sunt cunoscuţii cărturari, monahii Gherontie şi Grigorie[3]. Lucrarea se împarte în 3 părţi, precedate, în afară de prefaţa traducătorilor, şi de o introducere privitoare la dreptul duhovnicilor de a ispovedui. Prima parte care-i divizată în 10 capitole şi acestea în paragrafe coprinde sfaturi către preotul duhovnic cum trebue să se poarte cu cel păcătos şi cum să aplice epitimiile. Partea doua coprinde 35 de canoane ale lui Ioan Postnicul cu mici comentarii, urmată de alte lămuriri bazate pe canoanele lui Vasile cel mare, Grigore teologul, alţi părinţi canonişti şi canoanele sinoadelor. Partea treia priveşte o sfătuire către cel ce merge la ispovedanie. deci dar învăţăminte scoase de la diferiţi părinţi şi canoane, împărţită în 4 capitole cu mai multe paragrafe. Nu cunoaştem originalul.

Dăm aici paragraful al 2-lea din cele 6 de la finele părţei a doua cu privire la dobândă:

Nu se cuvine să ia cineva dobândă.

«Încă şi mirenii nu se cuvine să ia dobândă. Dumnezeescul Gură de aur zice: Evreii nu luau camătă de la alţi evrei, după ceia ce zice: „Să nu cămătezi fratelui tău camătă de argint, camătă de bucate şi camătă de tot lucrul, ce

---

1) Întâia domnie: Ianuar 1793--Aug. 1796; a doua domnie: Mart 1799—Oct. 1801.

2) Mitropolitul Dosoftei Filitis din Ianina (fost la Buzău 11. X. 1787—11. X. 1793). 11. X. 1793—15. I. 1810.

3) Vezi sfârşitul prefeţei.

vei imprumuta" (Deuteronomul 23. 20). Ce răspundere vom avea să dăm noi creştinii, cei ce ne facem şi de cât singuri evreii mai cruzi, in urma darului evangheliei şi a iconomiei celei in trup a lui Hristos (Voce: „Argintul său nu a dat in camătă" zice: Lucrul fără de omenie este, cu adevărat, săracul adică să se imprumute de la bogat, pentru mângâerea ticăloşiei sale, iar bogatul să nu se indestuleze cu capetele, ci să ceară să adune dobânzi şi camete din ticăloşia săracului". Tocos [1]) adică naştere, s'a numit „camătă" elineşte, pentru multa inmulţire şi creştere a răutăţii; pentru că banii cămătarilor, intr'aceiaşi vreme ce se dau imprumut, atunci se şi nasc, şi alţii sunt gata de a se naşte. Sau poate pentru aceasta s'a numit Tocos, adică naştere, pentru că fireşte pricinuesc mâhniri şi chinuri datornicilor; şi precum este cu mâhnire lucru la muerea cea ingreunată, chinurile naşterii, aşa şi datornicului este cu mâhnire, când vine hotărârea ca să plinească dobânda. Pentru aceasta şi Pravilele impăratului Leon, hotărăsc: că deşi impăraţii cei ce au fost mai inainte de noi, au primit dobânda, pentru asprimea inimilor imprumutătorilor dar noi am judecat cu dreptate, să lipsească cu totul de la petrecerea creştinilor acest lucru, ca cel ce este nepotrivit vieţii lor şi oprit de Dumnezeeştile Legi. De aceia poruncim, să nu aibă cineva voie nici de cum la vreo pricină să ia dobândă, ca nu vrând să păzim lege omenească, să călcăm Legea lui Dumnezeu; ci ori cât va lua un imprumutător, să se socotească la capetele datoriei. (Armenopulos, Cartea 3, titlul 7)» [2]).

---

1) *ὁ τόκος* insemna la scriitorii clasici *‚naştere'*; iar mai târziu *‚procent de bani'*.

2) Din ediţia VI-a din Bucureşti, 1928, pp. 120-21.

Legile neo-greceşti
alcătuite după izvoarele bizantine.

Epoca fanariotă, care începe pentru cele două Principate române de la date diferite (pentru Muntenia din 1716, iar pentru Moldova de la 1711) şi ţine până la revoluţia lui Tudor Vladimirescu, (1821), aduce cu sine încercarea de alcătuiri de legi în limba neogreacă după izvoarele bizantine. Domnitorii fanarioţi socoteau că influenţa culturii greceşti impusă ţărilor creştine din sudul Dunărei, (Bulgaria şi Serbia), poate să se extindă şi asupra Ţărilor Române. Încercarea venea prea târziu. Conştiinţa neamului nostru începuse să se deştepte încă mai bine de un veac spre lumina cărţei româneşti. Tot ceia ce se încerca să se impună sufletului românesc era un simplu atentat fără rezultate dorite. Reprezentanţii poporului grec socoteau că au drept la această încercare în urma aparentei biruinţe ce-i dedese lupta dintre slavonă şi română din sec. al XVII-lea. Era bucuria efemeră a unei clipe în viaţa unei naţiuni cu pretenţiuni de supremaţie culturală.

Domniitorii fanarioţi dispun să se alcătuiască diferite manuale de legi al căror material trebuea să se scoată de prin diferitele nomocanoane şi legi bizantine. Ei nu ar fi dorit să dea Românilor de cât închegări de legi curat bizantine, dar obiceiul pământului s'a impus ca o putere de neînlăturat. De aceia el s'a strecurat pe încetul printre paragrafele acestor legi, dând impresia că legile acestea au căpătat un caractor naţional, În această epocă găsim legi cari pot formă următoarele categorii :

a) Legile pe cari le-am primit de la Bizantini în traducere slavă şi cari acum caută a se impune în text grec, cum sunt : *,Sintagma alfabetică a lui Matei Vlastarie* = *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον*' şi *,Colecţiunea sfintelor canoane* = *Σύνταγμα τῶν ἱερῶν*

κανόνων'. b) Manualele juridice bizantine, cari s'au tradus din limba elenă în neo-greacă, cum sunt: ‚*Exabiblul lui Constantin Armenopol* = Ἑξάβιβλος'. ‚*Legea agrară* = ὁ νόμος γεωργικός', precum și alte colecțiuni cari sunt compuneri făcute în vederea unei nevoi imediate, cum sunt: ‚*Prescurtarea juridică împărătească* = Σύνοψις νομικὴ καὶ βασιλικὴ'; ‚*Colecții* = Ἐκλογαὶ' și ‚*Legi împărătești* = Νόμοι βασιλικοὶ' [1]. În a treia categorie intră alcătuirile originale: *Nomocanonul* lui Gheorghe Trapezuntios din 1730, ‚*Manualul juridic* = Νομικὸν πρόχειρον' din 1765 și ‚*Pandectele* = Πανδέκτη' din 1806 ale paharnicului Toma Carra. c) Legi alcătuite în neo-greacă și română, publicate fie în text paralel, fie în volume separate, cum sunt: ‚*Micul manual de legi* = Συνταγμάτιον νομικόν', din 1870; ‚*Legiuirea* = Νομοθεσία' din 1818 și ‚*Codul civil* = Κώδιξ πολιτικός' din 1817 și ultima categorie: d) O lege tradusă din neo-greacă în românește: ‚*Îndămănoasă adunare a pravilelor ce se numește Exavivlos*', care nu-i altceva de cât o traducere a Exabiblului lui Const. Armenopol din neo-greacă. Este semnul unui început de biruință a limbei naționale asupra celei grecești. Ne vom ocupa de fiecare pe rând.

XXXVIII. Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt.

1730.

Fiindcă niciodată nu am dat importanță materialului manuscripturistic adunat la Academia Română, fie că ar fi scris în limba slavă, fie în cea grecească, împrejurările războiului din 1916-18 ne-au lipsit de el, astfel că acum nu mai avem putința să-i cunoaștem coprinsul. Unul din aceste manuscrise grecești este și ‚*Nomocanonul*' lui Gheorghe din Trapezunt, compus în 1730 din porunca lui Nicolae Mavrocordat. Acest manuscris se păstra mai înainte în biblioteca Seminarului Central din București, după care s'a transportat la Academie, unde stând atâta vreme, fără să fie studiat de cât sumar de C. Litzica [2], a fost

1) În biblioteca Universității din Iași sunt multe manuscrise juridice din epoca fanariotă: vezi C. Erbiceanu: in ‚*Revista teologică*', III, și in ‚*Biserica ortodoxă română*', XXVI, (1902-3), precum și in biblioteca lui Constantin Nicolae Mavrocordat, vezi N. Iorga: ‚*Pilda bunilor domni din trecut*', Acad. Română, s. II, t. XXXVII, (1914-15), pp. 86, 87, 90, 94, 96, 103, 112 și 120.

2) C. Litzica: ‚*Catalogul manuscriptelor grecești*', București, pag. 435.

trimis în Rusia în toamna anului 1916. El purta Nr. 696 (298), având 257 foi de mărimea 20×16 cm.

Până la foaia 69 coprinde materie din Înțelepciunea lui Isus fiul lui Sirah, pe această foaie avem însă o scurtă tablă de materie din care reese, că acest manuscris este o colecție mare de legi și porunci bisericești. La pag. 70 se începe textul Nomocanonului, iar la pag. 241 citim o notiță al cărui coprins sună astfel : ‚Aceste porunci ale dumnezeeștilor și sfinților Apostoli împreună cu canoanele bisericești au fost traduse în limba simplă din ordinul prea cuviosului, prea înaltului și prea înțeleptului stăpân și domnitor a toată Ungrovlahia, domnul, domn, Ioan Nicolae Alexandru voevod. de către cel mai neînsemnat dintre învățați, Gheorghe din Trapezunt, dascălul școalei domnești și prea credinciosul serv al înălțimei sale. în anul de la Hs. 1730 Mai 20 = *Αὗται αἱ διαταγαὶ τῶν θείων καὶ ἱερῶν ἀποστόλων ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν μετεγλωττίσθησαν εἰς ἁπλὴν φράσιν διὰ προσταγῆς τοῦ εὐσεβεστάτου, ὑψηλοτάτου καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Νικολάου Ἀλεξάνδρου Βοεβόδα, παρὰ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς σχολῆς καὶ δούλου πιστοτάτου τῆς αὐτοῦ ὑψηλότητος, κατὰ τὸν χιλιοστὸν 'επτακοσιοστὸν τριακοστὸν 'έτος ἀπὸ Χριστοῦ ἐν μηνί Μαΐῳ εἰκοστῇ*'.

XXXIX. Manualul juridic ‚*Νομικὸν πρόχειρον*' al lui Mihail Fotinopulos, (Muntenia), 1765.

Literatura : Șt. Gr. Berechet: ‚*Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1865*', Chișinău, 1928, pp. 35-37. C. Erbiceanu: ‚*Manuscripte grecești*' in ‚*Revista teologică*', III, Iași. 1885-86, pag. 240 ; cf. Idem: ‚Un nou codice grecesc civil și bisericesc din epoca fanarioților', art. in ‚*Biserica ortodoxă română*', XXVI (1902-03), Buc. pp. 1017-29, 1221-36. N. G. Dossios: ‚*Studii greco-române*', fasc. II-III, 1902, Iași, pag. 101, ms. No. 66. N. Iorga: ‚*Istoria literaturii române in sec. al XVIII-lea*', II, București, 1901 pp. 444-45. S. G. Longinescu: ‚*Istoria dreptului românesc*', București, 1908 pag. 354. I. Peretz: ‚*Curs de istoria dreptului român*', II², București, 1928. 357-411. Idem: ‚*Precis de istoria dreptului român*', București, 1931, pp. 368-70, C. Litzica: ‚*Catalogul manuscriptelor grecești*', București, 1912, ed. Acad. Române, pag. 140 ; aici e și Hrisovul de promulgare al lui Ștefan Mihai Racoviță. C. Spulber: ‚*Curs de istoria dreptului român*', Cernăuți, 1927. (litografiat) pp. 454-56.

Manuscrise. Manuscrise de la Academia Română: No. 20 și No. 21, cari au fost trimise la Moscova in 1916 ; precum și ms. No. 275 (122); No. 276 (131); No. 277 (378), cari sunt încă la Academie ; acesta din urmă-i interesant, fiindcă are insemnat pe margine izvorul fiecărui paragraf cu Hrisovu

de promulgare al lui Ştefan Mihai Racoviţă, iscălit însă de Ioan Scarlat Grigore Ghica, care a domnit de la Sept. 1765-28. X. 1766. Acesta-i o còpie din anul 1766. In biblioteca Universităţii din Iaşi se găseşte un ms. din 1766 cu o insemnare greacă: «Datu-s'a de d-l Grigore Brâncoveanu, iubitului său văr d-lui Alexandru Mavrocordat în anul 1812, Martie în 10 — *Δοθὲν δε παρὰ τȣ κυρίȣ Γρηγορίȣ Μπρανκοβάνȣ τῷ ἀγαπητῷ αὐτȣ 'εξαδέλφῳ κυρίῳ 'Αλεξάνδρῳ Μαβροκορδάτῳ 'εν 'έτει αωιβ Μαρτίȣ ι'* şi acesta arată izvoarele.

Lipsa unui manual juridic, care să cuprindă norme procedurale, civile, penale şi bisericeşti cu adăogarea legii agricole şi maritime siliră pe Ştefan Mihail Racoviţă, domnul Munteniei (Februarie 1764—Septembrie 1765) să îndemne pe marele grămătic Mihail Fotinopolos, adus de la Constantinopole şi trăit sub cei doi domni următori,—care slujia pe lângă dânsul, să alcătuiască o lege, intemeiată pe *‚toate poruncile legale precum şi pe obiceiurile pământului, care până acum sunt în întrebuinţare = τάς τε νομικὰς διαταγὰς ὅλας, ὁμοῦ δὲ καὶ τὰς τοπικὰς συνηθείας ὁποῦ τέως εἶναι ἐν χρήσει'*, împletite cu materiale din legile împărăteşti şi alte legi unde şi canoanele bisericeşti nu sunt uitate, formând ultima parte din cele trei părţi. Tot în această lege au mai fost introduse şi câteva porunci trebuitoare pentru cârmuirea ţărei. Pricina care l-a îndemnat pe domnitor să poruncească închegarea acestei legi era dorinţa lui vie ca: *‚să nu fie învinuit de neîngrijire şi de nerecunoştinţă'* faţă de popor. Titlul legei este următorul: *‚Manual de legi, extras din toate scrierile de legi bisericeşti şi împărăteşti de către prea strălucitul şi prea învăţatul conducător al filosofilor marei biserici a lui Hristos şi fost mare paharnic, Mihail Fotinopulos din Hios, care manual fiind tradus de acelaş în limba greacă simplă s'a împărţit în trei cărţi, numindu-se antologia legilor împărăteşti şi canoanelor bisericeşti, şi s'a alcătuit pentru întrebuinţarea obştească de către toţi pioşii creştini în anul 1765 = Νομικὸν πρόχειρον, 'ἐξενεχθὲν ὑπὸ πάντων τῶν καθολικῶν νομίμων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ βασιλικῶν παρὰ τοῦ τιμιωτάτου καὶ λογιωτάτου ὑπάτου τῶν φιλοσόφων τῆς τοῦ Χριστοῦ μεγάλης ἐκκλησίας καὶ πρώην μεγάλου πιγκέρνου Μιχαὴλ Φωτεινοπούλου Χίου ὅπερ καὶ μεταφρασθὲν εἰς ἑλληνικὴν ἁπλῆν διάλεκτον παρὰ τοῦ αὐτοῦ διῃρέθη εἰς τρία βιβλία, 'ανθολογία βασιλικῶν νόμων καὶ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων ὀνομασθέν, [καὶ ἀφιερώθη τῷ ὑψηλοτάτῳ, ἐκλαμ-*

προτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγεμόνι μεγαλοπρεπεστάτῳ πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Σκαρλάτῳ Γρηγορίῳ Γκίκᾳ βοεβόδᾳ. Ἐν ἔτει αψξς'].

Unele manuscrise sunt còpii de mai târziu, dedicate la diferiţi domni, sub care a avut loc copierea lor.

Din hrisovul de promulgare grecesc, aflat în ms. Nr. 273, fol. 3-5, de la Academia română reese, că această *‚Antologie a legilor împărăteşti şi canoanelor bisericeşti'* era hotărâtă pentru publicare prin tipar, căci altfel nu s'ar înţelege rostul cuvintelor : *‚a fost aprobată şi de noi şi dată în vileag, pentru ca să fie pusă în aplicare la toate judecătoriile acestei ţări'*, după ce mai întâiu fusese *‚cercetată cu deamăruntul de oameni înţelepţi'*. Această lege este destinată aplicării de toţi judecătorii, atât ai divanului domnesc, cât şi de cei din judecătoriile ţărei, ceia ce însemnează, că în vremea aceasta funcţionau două instanţe principale. Judecătorul să aplice această lege *‚fără patimă, fără părtinire şi fără vreo răsturnare a dreptăţii'*, altfel va fi pedepsit.

Anul 1765, pus la sfârşitul acestui hrisov, însemnează că lucrarea lui Mihail Fotinopolos era gata în această vreme. Ceilalţi ani pe care îi găsim în diferite manuscrise trebue să-i considerăm numai ca timp al copierei lor de diferiţi copişti, al căror nume adesea se însemnează în vreo notă informativă. Faptul că nu-l găsim tipărit şi că totuşi se copiază după data de 1765 fără încetare, însemnează că era intrat în obiceiul vremii ca legile să circule printre persoane şi să se întrebuinţeze la instanţe şi în formă de manuscris. Până astăzi cu toate còpiile pe care le păstrează Academia Română şi Biblioteca Universităţii din Iaşi, nu avem un studiu detailat asupra acestei legi precum nici o copie imprimată cu o traducere ceiace ar fi de mare folos [1]).

Iată capitolele celor trei cărţi (părţi) ale acestui voluminos manual juridic:

Cartea I-a : (care coprinde şi pe a doua).

1. Despre dreptate, lege şi obicei, 21 §. **2.** domnitori, 13 §.

---

1) Am publicat in *‚Întregiri'*, I, (Buletinul nostru de Seminar al ‚Istoriei vechiului drept românesc'), două fragmente cu traducerea lor pentru a se vedea ideile juridice ale autorului.

3. boeri, 15 §. **4.** răvaşe, adică arzuhaluri, 12 §. π. [1]) ῥαβασίων ἤτοι ἀρζουχαλίων. **5.** judecători, 22 §. **6.** judecători arbitri. §. π. αἱρετῶν κριτῶν. **7.** hotărârea judecătorilor, §. **8.** mandatari sau vechili, 15 § = π. συνηγόρων ἤτοι βεκίλιδων. **9.** apeluri, 9 §. **10.** martori, 39 §. **11.** jurisdicţie, 6 § = π. δικαιοδοσίας. **12.** cei chemaţi la tribunale, 26 §. **13.** cei ce împiedică pe împricinaţi, 6 §. **14.** dovezi, 22 §. **15.** jurământ, 19 §. **16.** judecăţile hotărâte şi suspendate sau încă nehotărâte, 16 §. **17.** mofluzi (faliţi). 12 § = π. μουφλουζίδων. **18.** logodnă şi darurile ei, 18 §. **19.** nunţi, 14 §. **20.** desfacerea căsătorii, 26 §. **21.** lucrurile ce se iau după căsătorie, 7 §. **22.** lucrurile de zestre şi privilegiile lor, 49 §. **23.** cheltuelele făcute pentru lucrurile de zestre, 10 §. **24.** întâia şi a doua revendicare a zestrei, 1 §. **25.** beneficiile din căsătorie, 2 §. **26** bărbaţi şi femei ce se căsătoresc a doua oară, 7 §. **27.** pactele şi învoelele zestrei, 4 §. **28.** exoprice, 6 §. **29.** înstreinarea ţarinei şi moşiilor de zestre, 5 § = π. ἐκποιήσεως ἀγροῦ καὶ μοσίων προικιμαίων. **30.** ipovol, 3 § = π. ὑποβόλου. **31.** teoritre, 2 §. **32.** daruri între bărbat şi soţie, 10 §. **33** testament, 28 §. **34.** testamentul inferior şi querela lui, 23 § = π. ὀργυνημένης διαθήκης καὶ μέμψεως αὐτῆς. **35.** legate, 13 §. **36.** falcidiu, 11 §. **37.** moştenire, 49 §. **38.** epitropi pentru lucrurile orfanilor, 43 §. **39.** sinisforaua lucrurilor, 23 §. **40.** nevârstnici, 28 §. **41.** posadnică în casă şi copii naturali şi din flori, 28 § = π. παλλακῶν, ὁμοῦ δὲ καὶ περὶ φυσικῶν παιδίων καὶ θετῶν. **42.** cei născuţi din desfrânare, 4 § = π. πορνογενῶν. **43.** ale ipovolului, 5 §. **44.** femeia însărcinată, 11 §. **45.** darurile nemăsurate pentru copii, 2 § = π. τῶν διὰ παῖδας ἀμέτρων δωρεῶν. **46.** daruri simple, 20 § = π. δωρεῶν ἁπλῶς. **47.** întoarcerea darurilor, 16 §. **48.** daruri după moarte, 3 §. **49.** evicţiuni, 14 § = π. ἐξωφλήσεων. **50.** depozite, 28 § = π. παρακαταθήκης. **51.** porunci, 21 §. **52.** chestiunile cari se nasc la judecată, 11 §. **53.** împrumut şi comodat, 38 § = π. δανείων καὶ χρέους. 53. dobânzi, 16 § = π. τόκων. **54.** inscrisuri, 38 § = π. ἐνεχύρων. **55.** frauda făcută în zapise, 6 § = π. δολιότης διὰ ἐνεχύρῳ γιγνομένης. **56.** debitori şi creditori, 11 § = π. χρεωφιλετῶν καὶ δανειστῶν. **57.** neplată, 8 § = π. ἀναργυρίας. **58.**

1) Insemnăm cu π. prepoziţia περὶ pentru a nu o mai repeta la fiecare chestiune.

chezășie, 26 § = π. ’εγγύης. **59**. ințelegere și invoială, 29 §. **60**. desfacerea lucrurilor comune, 24 §. **61**. lucrurile pierdute, 3 §. **62**. lucrurile condamnaților. 20 §. **63**. uz și abitațiune, 17 § = π. χρήσεως καὶ ’εννοικίων. **64**. uzul fructelor sau ghedichios și pact sau invoială, 17 § = π. χρήσεως καρπῶν, ἤτοι γεδικίου καὶ πάκτου ἤτοι συμφωνίας. **65**. privilegiile visteriei, 22 § = π. προνομίων τῆς βιστιέρας. **66**. scutire sau angarii comune, 7 § = π. ’ασυδοσίας καὶ κοινῶν ἀγγαρίων. **67**. inscriere și așezare, 8 § = π. ἀπογραφῆς καὶ ἀσεζάρας, **68**. cumpărare și vânzare, 32 §. **69**. stăpânirea stabilită prin posesiunea de timp in diferite chipuri și nu și despre stăpânire simplă, 17 §. **70**. cheltuelele cari se cad a se cere sau nu, 9 §. **71**. instituirea lucrurilor, 17 § = π. ἀποδόσεως πραγμάτων. **72**. arătarea sau reprezentarea lucrurilor, 5 § = π. ’επιδείξεως ἤτοι παραστάσεως πραγμάτων. **73**. administrarea lucrurilor, 11 §. **74**. acțiunea contra celui ce numește pe cineva să fie însărcinat cu vreo afacere sau lucrare, 7 §. **75**. nebuni și imbecili, 5 § = π. μαινομένων καὶ ἀσώτων. **76**. părinți și copii, 18 §. **77**. marele logofăt, 2 § = π. μεγάλου λογοθέτου. **78**. dol, 5 § = π. δόλου. **79**. meșteșugari, 1 § = π. τεχνιτῶν. **80**. creditorii să nu atace rămășile debitorilor, 4 §. **81**. clădirile publice și private, 9 §. **82**. clădiri de case noi, 5 §. **83**. cinstita cruce, 2 §. **84**. cerșitori, 2 § = π. ζητιάνων. **85**. pescuit. 2 § = π. ἁλιείας. **86**. patroni și liberți, 4 §. **87**. intermediari și telali. 3 § = π. προξενιτῶν καὶ τελαλίδων. **88**. curieri, 4 § = π. μεντιλίων, **89**. năimirea de dascăli și medici, 2 § = π. μισθοῦ διδασκάλων καὶ ἰατρῶν. **90**. prețul sclavului = π. τιμῆς δούλου. **91**. cei ce se căsătoresc fără drept, 6 § = π. ἀθεμιτογαμούντων. **92**. zaherele, 7 § = π. ζαχιρέδων. **93**. emfiteoză și inchiriere, 3 § = π. ’εμφυτεύσεως καὶ μισθώσεως **94**. schimb, 7 § = π. ανταλλαγῆς καὶ δεισιοῦ. **95**. servituți, 2 § = π. δουλειῶν. **96**, fapt și ignoranță, 6 § = π. φάκτου καὶ ἀγνοίας. **97**. peculiu, 6 §. **98**. ape, 5 § = π. ὑδάτων. **99**. protimisis, 9 §. **100**. comerț, adică vamă, 3 § = π. κουμερκίου ἤτοι βάμματος. **101**. hotarele de pământ, 3 § = π. ὁρίων γῆς. **102**. mori, 4 § = π. μύλων. **103**. vicleni contra domnitorilor, 5 § = κατὰ ’επιβούλων αὐθέντων. **104**. hotri sau votri (cei ce țin case de desfrânare), 5 § = π. πορνοβοσκῶν **105**. cercetări, 7 § = π. ’εξετάσεων. **106**. ucideri, 18 § = π. φόνων. **107**. furi, 6 § = π. κλεπτῶν. **108**. tâlhari, 8 § = π. ληστῶν. **109**. ierosilie, 3 § = π. ἱεροσυλίας. **110**. profanatori de morminte, 3 § = π. τυμβορύχων. **111**.

incendiu, 4 §. **112**. cei din închisori, 4 §. **113**. să nu fie închisori particulare, 4 §. **114**. escroci. 2 § = *κατὰ ματραπάζιδων*. **115**. oameni și animalele cari strică, 7 §. **116**. violență, 21 § = *π. βίας*. **117**. scrisori plăsmuite și acțiuni, 10 §. **118**. răpire, 3 §= *π. ἁρπαγῆς*. **119**. vrăjitori și otrăvitori, 6 §. **120**. delatori, 6 §= *κατά συκοφάντων*. **121**. măsurători, 2 § = *κατὰ μετριτῶν*. **122**. banii domnești pentru bir, 3 § = *κατὰ τῶν ταξιλδάριδων αὐτενθικῶν ἄσπρων*. **123**. acuzări criminale, 11 § = *π. κατηγοριῶν ἐγκληματικῶν*. **124**. contra exilaților, 2 § = *π. ἀπελατῶν*. **125**. asupra celor cari blesteamă pe D-zeu, 1 §. **126**. doctori și hirurgi, 4 §. **127**. robul vătămător, 4 §. **128**. țiganii și robii fugari și despre cei ce-i ascund, 6 § = *π. κατζιβέλων καὶ δούλων φυγάδων καὶ περὶ τῶν κρυπτόντων αὐτοῦς*. **129**. revendicarea lucrurilor furate, 2 §. **130**. furtul săvârșit în cârciumă sau în han, 3 §. **131**. contra celor cari bat, 2 §. **132**. rușfet, 4 § = *π. ρουσφετίου*. **133**. injurie, 9 § = *π. ὕβρεως*. **134**. adulter, 10 § = *π. μοιχείας*. **135**. acțiuni ce nu se pot deschide, 3 §. **136**. stricarea fecioarelor, 6 § = *π. παρθενοφθορίας*. **137**. sodomie, 2 § = *π. ἀρρενομανίας*. **138**. copii lepădați, 6 § = *π. νηπίων ἐκτεθιμένων*. **139**. despre ochi, 2 § = *π. ὀμμάτων*. **140**. legi diferite, 24 § = *π. νόμων διαφόρων*. **141**. delicte diferite, 18 § = *π. σφαλμάτων διαφόρων*. **142**. insemnarea unor nume necesare, 7 §. **143**. canoane diferite sau fetvale, 131 = *π. κανόνων διαφόρων ἤτοι φετφάδων*. **144**. Legi agrare din ale împăratului Justinian, 11 § = *Νόμοι γεωργικοὶ ἐκ τῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλέως*. **145**. furt, 10 §. **146**. arbori tăiați, 8 §. **147**. uciderí de animale, 25 §. **148**. văcari sau ciobani, 7 §. **149**. lupta dintre două animale. **150**. stricarea vitelor. **151**. incendiu, 4 §. **152**. Legi maritime, 7 § = *Νόμοι ναυτικοὶ*. **153**. aruncări maritime. **154**. naufragiu și aruncarea mărfurilor, 3 §. **155**. împrumut maritim, 4 §.

Cartea 3-a.

Cartea a treia coprinde chestiuni bisericești dintre cari cele mai multe sunt în legătură cu cele civile = *Βιβλίον γ-'ον. περιέχον ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις. ἐξ ὧν αἱ πλεῖστα ἀνάγονται δί τὰ πολιτικὰ*. **156**. patriarh. 5 §. **157**. arhierei, 4 §, alegeri de arhierei = *π. ψήφου ἀρχιερέων*. **158**. demiterea arhiereilor = *π. παραιτήσεως ἀρχιερέων*. **159**. hirotonie, 19 §. **160**. privilegiile arhiereilor, 14 § = *π. προνομίων ἀρχιερέων*. **161**. purtarea arhiereilor, preoților și călugărilor, 14 §. **162**. clădire de mânăstire

și case de binefacere, 9 §. **163**. privilegiile episcopilor și bisericilor, 7 §. **164**. mânăstiri și case sfinte, 1 §. **165**. lucruri mânăstirești, 7 §. **166**. lucruri consacrate, 2 §. **167**, episcopi și preoți, 6 §. **168**. călugări mincinoși, 2 §. **169**. afurisenie fără rost. 3 §. **170**. caterisire, 7 § = π. καθαιρέσεως. **171**. injurie, 2 §. **172**. adulter, desfrânare, sperjur și furt, 7 § = π. μοιχείας, πορνείας, ἐπιορκείας καὶ κλοπῆς. **173**. cei ce au femei țiitoare, 5 §. **174**. complot, 1 § = π. συνωμοσίας. **175**. supunere și părinți duhovnicești, 7 § = π. μετανοίας καὶ πνευματικῶν πατέρων. **176**. contra celor ce bat, 3 §. **177**. ucideri cu voință, 1 § = π. φόνων ἑκουσίων. **178**. tăgăduirea credinței, 1 §. **179**. stricarea fecioarelor, 2 §. **180**. vrăjitori și otrăvitori, 1 §. **181**. dobânzi, 2 §. **182**. desfacerea și nedesfacerea căsătorii, 5 §. **183**. căsătorii, 21 §. **184**. căsătorii nestatornice, 3 §. **185**. botez și rudenia din botez, 3 §. **186**. părinți și copii, 2 §. **187**. jurământ, 1 §. **188**. Iudei, 2 §. **189**. testamentul episcopilor și călugărilor, 4 §. **190**. canoane bisericești și legi, 34 § = π. κανόνων ἐκκλησιαστικῶν καὶ νόμων.

Izvoarele Basilicalele formează temelia pe care este clădită întregul edificiu al lucrărei lui Mihail Fotinopolos. Din ele se citează numai cartea și titlul. Unele manuscrise arată pe margine izvorul acesta principal la care se mai adaogă Novele, canoane și alte legiuri bizantine. Citarea variază în ceia ce privește limba, prefăcându-o din elenă în neo-greacă și construcție. Ca exemplu dăm mai jos un mic fragment :

Din „Νομικὸν πρόχειρον". Cartea I, titlul 1.	Din „Basilicale". Cartea II, titlul 1.
1. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι μία σταθερὰ καὶ διηνεκὴς βούλησις, ἡ ὁποία ἀποδίδει (εἰς) δι' ἕνα ἕκαστον τὸ δίκαιόν του.	10. Δικαιοσύνη ἐστὶ σταθηρὰ βούλησις καὶ διηνεκὴς ἑκάστῳ τὸν ἴδιον ἀπονέμουσα δίκαιον.

La aceste izvoare se adaogă și unele obiceiuri locale românești, adecvând deci legea la viața locuitorilor români. Dăm mai jos câteva ex.:

„Să nu se facă în afară păpăruda, pe care și pe ea zisul canon o oprește pe față, arătând ca să nu se facă danț public de femei".

„Să nu se sărbătorească mai mult rusaliile, întru cât și ele sunt elinești sărbători, numite cu acelaș nume și la eleni, pe care și pe acestea le oprește canonul".

„Nici chiote să nu se facă când aduc vinul pentru buţi, căci aceasta este manhasma pe care de asemenea o făceau elinii, când vărsau vinul în vase mari, pe care şi aceasta se opreşte".

„Nici să aprindă focuri spre seara joii celei mari, crezând nebuneşte că vin morţii şi se încălzesc, nici să ducă la morminte mâncări crezând că se scoală morţii şi mânâncă, căci şi aceasta este elinească, asemănată cu acel vin cu mied, pe care elinii îl văsau la mormintele morţilor lor".

„Care, prin urmare, va cuteza pe viitor să păzească aceste erezii şi rele inspiraţiuni, de va fi femee să se închidă la schit, după ce o vor înfăţişa la piaţă; iar de va fi bărbat să se bată şi să se trimită la ocnă. Pentru care aşezăm pe prea iubitorii de D-zeu episcopi să întărească acestea cu afurisănii şi cu pedeapsă şi să le oprească. Iar ispravnicii văzându-i că lucrează astfel după afurisanie, să-i apuce şi legaţi cu fiare în butuci să-i trimită la noi ca să se pedepsească".

Aplicarea. Numărul cel mare de còpii, cari se găsesc prin depozitele de păstrare ale vechilor noastre manuscrise, ne fac dovada că acest Manual juridic a fost citit destul de des de către boerimea şi clerul secolului al XVIII-lea. Afară de aceasta, suntem convinşi că idei şi norme juridice din coprinsul lui au pătruns şi în *‚Pravilniceasca condică'* a lui Alexandru Ipsilante, alcătuită în 1780. Nu putem să ne pronunţăm însă asupra faptului, dacă acest Manual a fost citat prin cărţile de judecată ale timpului sau nu, deoarece nu dispunem de colecţii speciale juridice, unde poate am găsi vreo hotărâre de judecată cu asemenea citaţiuni.

L. ‚Pandectele „*Πανδέκται*" lui Toma Carra, (Moldova).

1806.

Literatura. Şt. Gr. Berechet ‚*Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti*'. *1632-1866*. Chişinău, 1928, pag. 67. Alex. Papadopol-Calimah: ‚*Din istoria legislaţiunei Moldovei*', in rev. *Arhiva*, Iaşi, VII, pp. 148-169 şi 284 urm. N. G. Dossios: ‚*Studii greco-române*', fasc II-III, Iaşi, 1902. pag. 102 C. Erbiceanu: ‚*Manuscripte greceşti, existente în biblioteca Universităţii din Iaşi*', în ‚*Revista teologică*', III, (22. IX. 1885), No. 28, pp. 215-16. N. Iorga: ‚*Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*', Buc., II, pag. 449, S. G. Longinescu: ‚*Istoria dreptului românesc*' Buc., 1908 pag. 353-56. I. Peretz: ‚*Curs de istoria dreptului român*'. Bucureşti, 1928, II², pp. 357-411. Idem: ‚*Precis de istoria dreptului român*', Bucureşti, 1931, pag. 368-70.

Manuscrise. Ms. No. 67 de la Academia Română pp 597 · 49. (34 · 23), este singurul manuscris adus de la mânăstirea sf. Sava din Iaşi, care fusese dăruit bibliotecii Universităţii din Iaşi.

Alexandru Moruzi [1]), domnitorul Moldovei, a înavuţit ţara sa cu două legi. Prima este o traducere din 1804 a Exabiblului din neogreacă în româneşte. Ea a fost făcută de paharnicul Toma Carra, după îndemnul acestui domnitor. Traducerea terminată, domnitorul dispune ca acelaş paharnic să alcătuiască o lege originală, întemeiată pe Basilicale. Ea trebuia să aibă 3 părţi, dar grăbita moarte a autorului, care a avut loc în 1806, a lăsat opera numai într'o singură parte *(μέρος)*, alcătuită din 3 cărţi *(βιβλία)*, şi anume, numai dreptul persoanelor. Iată titlul acestui manuscris: *„Pandecte sau sistema sinoptică şi metodică a tuturor normelor legislative din Basilicale, cu porunca prea înălţatului, prea cucernicului şi prea înţeleptului domn şi stăpânitor prea glorios a toată Moldova, domnul domn Ioan Alexandru Constantin Moruzi voevod, adunate de Toma Carra, paharnicul, şi împărţite în trei părţi, dintre care cea dintăi vorbeşte despre persoane, a doua despre lucruri şi a treia despre vinovăţii. In Iaşii Moldovei, la 1806 în luna lui Aprilie = Πανδέκτη ἢ σύστημα συνοπτικὸν τε καὶ μεθοδικὸν πασῶν τῶν ἐν τοῖς βασιλικοῖς διατάξεων, ᾿επιταγῇ τοῦ ὑψηλοτάτου, εὐγενεστάτου τε καὶ σοφωτάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος μεγαλοπρεπεστάτου πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου ᾿Ιωάννου ᾿Αλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μουρούζη βοεβόδα, συνερανισθὲν ὑπὸ Θωμᾶ Κάρρα τοῦ παχαρνίκου καὶ εἰς τρία μέρη διαιρεθέν, ὧν τὸ μὲν περὶ τὰ πρόσωπα, τὸ δὲ περὶ τὰ πράγματα, τὸ δὲ περὶ τὰς ἐνοχὰς καταγίνεται τοῦτον δὲ πάλιν τὸ μὲν, περὶ τῶν συναλλαγματικῶν. Τὸ δὲ, περὶ τῶν ᾿εγκληματικῶν ᾿ενοχῶν πραγματεύεται. Μέρος ά περιέχον τὸ προσωπικὸν νόμιμον, ἢ δίκαιον. ᾿Εν ᾿Ιασίῳ τῆς Μολδαβίας αωϛ κατὰ μῆνα Απρίλιον“.*

Traducerea aceasta are şi o introducere în care autorul citează şi autori apuseni, cum este Montesquieu. Materialul de bază a fost scos din Basilicale. Este cu putinţă şi o influenţă a a Codului francez napoleonian. La fila 3-a se află şi stema moruzească în colori, cu vulturul şi bourul, simbolul stăpânirii peste cele două Principate române. La fila 7-a citim tabla de materie a primei părţi cu 3 rubrici în cari se indică cartea, titlul şi pagina, unde se găseşte chestiunea tratată.

Iată şi titlurile celor 3 cărţi ale primei părţi:

Cartea I. **1.** Introducerea prezentelor Pandecte. **2.** Subiectul cărţii 1-a, 6 §. **3.** Legiuire, dreptate şi legi în gene-

ral, 5 §. **4.** trei subiecte ale dreptății, 5§. **5.** dreptul personal, 17 §. **6.** libertate, 6 §. **7.** cetățenie, 9 §. **8.** familie = π. φαμιλίας 8 §. **9.** drepturile dintre soț și soție, 4 §. **10.** drepturile și privilegiile tatălui asupra copiilor și puterea paternă, 12 §. **11.** mijloace de manifestare ale puterii paterne. **12.** drepturile puterii paterne și libertatea celui supus, 14-30. **13.** drepturile și privilegiile copiilor față de tată, 31-37. **14.** peculiile copiilor, 38-67. **15.** drepturile reciproce ale mamei și copiilor, 68-71. **16.** drepturile reciproce ale celorlalte rude, 72-79.

Cartea II. **17.** Subiectul cărții a doua. 1-7. **18.** logodnă, 1-7. **19.** darurile de logodnă, 1-16. **20.** nunți, 1-29. **21.** bărbați și femei căsătoriți a doua oară, 30-57. **22.** căsătorii interzise, 58-98. **23.** cununați nelegitim. 99-102. **24.** divorț, 103-139. **25.** despărțirea in timpul căsătorii, 140-150. **26.** invoiala zestrii, 1-56. **27.** dreptul zestrii: cine inzestrează și cine nu, cum și când se reclamă zestrea, 57-177. **28.** lipsa de bani din zestre, 186-198. **29.** paraferne, 186-198 = π. ἐξωπροίκων. **30.** darul de nuntă, 192-233 = π. τῆς προγαμιαίας δωρεᾶς. **31.** creșterea zestrii și donațiunii pentru nuntă, 234-236. **32.** daruri reciproce in căsătorie, 237-264. **33** cererea zestrii după divorț, 265-363. **34.** ipovol și teoritre, 364-371. **35.** acțiune pentru lucrurile sustrase, 364-375. **36.** cheltueala pentru zestre, 372-388. **37.** datoria bărbatului de a recunoaște pe copii săi, 389-405. **38.** datoria de intreținere reciprocă dintre părinți și copii, 1-12. **39.** observarea pântecelui lăuzei că-i insărcinată, 1-11.

Cartea III-a. **40.** Subiectul cărții a III-a, 1-17. **41.** tutori in general, 1-18. **42.** tutelă testamentară, 1-7. **43.** tutela legitimă rudelor celor mai de aproape, 1-17. tutela izvorâtă din drept și cine cere tutor, 1-18. **44.** administrația tutorilor și acțiunea minorilor, 1-11. **45.** educația orfanilor = π. ἀναγωγῆς τῶν ὀρφανῶν, 12-28. **46.** administrația bunurilor orfanilor, 29-51. **47.** datoria tutorilor să dea socotelele, 52-64. **48.** datoria tutorelui de a interveni in actele orfanului, 1-10. **49.** dreptul orfanului: acțiunea lui contra unei terțe persoane și dacă acea terță persoană are acțiune asupra orfanului. 1-7. **50.** acțiunile orfanilor contra tutorilor, moștenitorilor și celorlalți și acțiunile contrarii ale tutorilor impotriva orfanilor, 1. **51.** acțiunea directă contra tutorului, 2-11. **52.** acțiunea contrarie a tutorului, 12-22.

53. acțiunea contra celor ce sunt ca tutori, 23-32. 54. acțiunea contra tutorului falșificator, 33-47. 55. acțiunea contra moștenitorilor tutorului, 48-52. 56. acțiunea contra cauțiunilor tutorului și garanților negoțului său, 53-59. 57. acțiunea contra magistraților și judecătorilor pornită in extremis. 60-71. 58. cauzele, când trece sau încetează tutela, 1-5. 59. renunțarea tutorilor = π. τῆς τῶν 'επιτρόπων παραιτήσεως, 1-13. 60. tutori suspecți și scoaterea lor = π. ὑπόπτων 'επιτρόπων καὶ τῆς 'εξώσεως αὐτῶν, 1 12. 61. curatorii cari se dau minorilor și altor persoane = π. κουρατόρων τῶν διδομένων εἰς τοὺς ἀφηλίκας καὶ εἰς ἄλλα πρόσωπα, 1-12. 62. restitutio in integrum = π. ἀποκαταστάσεως, 1-8. 63. restituția dată minorilor, 9-20. 64. restituția celor absenți, 28-36. 65. acțiunea în restituție a prizonierilor și reîntoarcerea lor, 37-45. 66. protimisirea personală dată asupra celor vândute, 1-11.

La pag. 286 citim: *‚Sfârșitul părței întăi sau al legii asupra persoanei = Τέλος τοῦ πρώτου μέρους ἢ τοῦ νομίμου τοῦ προσωπικοῦ.* Din expunerea aceasta se vede cum autorul a căutat să imiteze sistemul de împărțire și de desvoltare al Pandectelor sale după noul cod francez. Materialul extras din Basilicale este supus noei distribuții. Obiceiul pământului nu se găsește introdus în această primă parte.

Neaplicarea. Nu s'au aplicat, fiindcă erau incomplecte și scrise in grecește. Nu le găsim citate nicăeri până în prezent.

XLI. ‚Micul Manual de legi „Συνταγμάτιον νομικόν" al lui Alexandru Ipsilante, (Muntenia). 1780.

Literatura: Șt. Gr. Berechet: *‚Schiță de istorie a legilor vechi românești, 1632-1865'*, Chișinău, 1928, pp. 39-46. M. J. Carra: *‚Histoire de de la Moldavie et de la Valachie'*, Jassy, 1777, pp. 207-8. Dionisie Eclisiarhul: *‚Cronografulu Țărei rumânești de la 1764-1816'*, in ‚Tesauru de monumente istorice pentru Romania', de A. Papiu-Ilarianu, Buc. 1864, II, pp. 166-67. Mihail Gregorian: *‚Syntagmation nomicon'* art. in *‚Grai și suflet'*, București, 1927, III, fasc. 1, pp. 132-50. N. Iorga: *‚Istoria literaturii românești în sec. al XVIII-lea'*, București, 1901, II, pag. 446, nr. 3. I. Peretz: *‚Curs de istoria dreptului român'*. București, 1928, II², pp. 428-33. Idem: *‚Precis de istoria dreptului român'*, București, 1931, pp. 376-78. S. Raicevich: *‚Observațiuni istorice naturale și politice privitoare la Valachia și Moldova* = Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia', Napoli, 1788, pp. 150-51. Franz Joseph Sulzer: ‚Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens', Wien, 1782, III, pag. 80. V. A. Ureche: *‚Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774-86'*, in Analele Academiei Române, s. istorică, s. II, t. XII București, 1893, pp. 64-71.

Edițiuni. Editio princeps in 1780, are titlul numai în grecește. scara, introducerea și coprinsul in ambele limbi pe două coloane (n stânga cititorului coloana greacă, iar in dreapta textul român) are în total 41 titluri și 221 capete. Ediția II-a, în 1841, editată de C. N. Brăiloiu, la București, sub titlul de *‚Pravilniceasca condică a Domnului Alexandru Ipsilant V. V.'* Este tipărită în ambele limbi: pagina din stânga este greacă, iar cea din dreapta are textul românesc, cu pp. 166. Are o prefață prin care se adresează tinerilor juriști. Ediția III-a, din 1867, tot de Const. N. Brăiloiu, senator, fost ministru, vechi magistrat și fost membru la Comisia Centrală, in *‚Collecțiune de legi, ordonanțe și decrete domnești'* ca urmare la edițiunea a doua a Codului Caragea, la al doilea supliment, București, pp. 763-850, este tipărită cu literă latină. Are numai prefața ediției din 1780. Ediția IV-a, în 1875, de I. M. Bujoreanu, in Bibliotheca de legislațiune. *‚Collecțiune de legiuirile României vechi și noui'*, vol. II, lit. D. pp. 1-23. Are prefețele din ediția dela 1841. Ediția V-a, în 1907, de C. Hamangiu, in *‚Codul general al României'*, București, pp. 1-24. La această edițiune din urmă nu mai există introducerea din 1780. Ediția VI-a, in 1930 de Șt. Gr. Berechet: *‚Pravilniceasca condică=Συνταγμάτιον νομικὸν'*, din Muntenia, 1780, in *‚Colecție de legi vechi românești'*, seria I, Legi greco-romane, Chișinău, 1930, pp. 191 + 4 planșe.

In epoca fanariotă s'au dat de domnitori diferite dispozițiuni în legătură cu procedura și organizarea judecătorească, cum este Constantin Mavrocordat, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea. Aceste dispozițiuni în decursul vremii au fost călcate în parte de urmașii lor; iar parte au căzut in uitare.

Alexandru Ipsilante în prima lui domnie din Muntenia [1] (Sept. 1774—Februar 1782) a dat in 1775 un *‚Hrisov cu ponturi în ce chip să urmeze dumnealor boerii judecători de pe la rânduitele mese'* [2]) în care găsim, nu numai material de procedură și organizare judecătorească. Aici el comunică judecătorilor, că pentru *‚ca să ia sfârșit toate pricinile de judecăți ale locuitorilor nu numai după pravilă, cu toată dreptatea, ci și fără zăbavă, ca să nu se stingă oamenii și să nu cheltuiască luptând în judecăți multă vreme'* a orânduit 4 departamenturi dintre care unul pentru judecarea crimelor. Se explică competința și alcătuirea fiecăruia, dându-se judecătorilor, aleși, *‚ce*

1) Între 1786—19. IV. 1788 stăpânește in Moldova, iar intre August 1796—Decembrie 1797, domnește pentru a doua oară in Muntenia.

2) Cond. II, fila 43; cf. V. A. Urechie: *‚Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774-1786'*, An. Acad. Române, secția istorică, s. II, t. XII, București, 1893 pp. 64-70; Șt. Gr. Berechet: Anexele de la *‚Schiță'*, partea II-a, pp. 38-48.

știu atât pravila, cât și obiceiurile pământului', toate sfaturile necesare pentru a judeca după toată dreptatea. Incă de pe acum vorbește domnitorul de lipsa unei pravile în care să fie coprins și obiceiul pământului, din care cauză împărțirea dreptății se făcea după bunul plac, de aceia la obiceiul pământului cercetat *‚adunând și alte pravile, am făcut o pravilă, care după ce o vom arata la toți, tălmăcindu-o și pe limba românească, vom tipări-o'*, până atunci când se va tipări, judecătorii să urmeze, cercetând ale pravilei, de sigur, existentă în manuscris. Acest hrisov nu este nimic altceva decât jaloanele părții procedurale din Manualul ce va apare peste cinci ani.

In 1780 apare și Manualul de lege, despre care am amintit, în grecește și românește. Titlul însă este numai în grecește. Titlul complect în traducere românească este acesta: *‚Mic manual de legi despre buna orânduială și datoria fiecăreia din instanțele și din slujbele Principatului Valahii, privitoare la cârmuire. Îndrumare a hotărârei pentru viitor a pricinilor, adunate acum ca model. Și dispoziția obiceiurilor locale, cari sunt mai ales în uz, împreună cu dispozițiunile bazilicale. Pentru păstrarea întocmai a dreptului și pentru neasuprirea cu nici un chip a celor săraci. Alcătuit de prea evlaviosul, prea înțeleptul și prea mărețul domn al întregei Ungrovlahiei, domnul Ioan Alexandru Ipsilante voevod. În al șaptelea an al domniei lui celei de Dumnezeu păzite păstorind prea sfântul și prea învățatul mitropolit, domnul domn Grigorie*[1]). *Acum pentru întâia oară dat la lumină, în limba greacă și într'a țărei. În tipografia preasfintei mitropolii a Ungrovlahiei în anul mântuirii 1780, în luna Septembrie*[2]) = *Συνταγμάτιον νομικόν. Περὶ εὐταξίας, καί τοῦ καθήκοντος 'εκάστου τῶν κριτηρίων καὶ τῶν ὀφφικίων τοῦ πριντζιπάτου τῆς Βλαχίας τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ πολιτικόν. 'Οδηγία τῆς εἰς τὸ ἑξῆς ἀποφάσεως τῶν ὡς τύπον ἤδη συλλεχθεισῶν ὑποθέσεων. Καὶ συμφωνία τῶν τοπικῶν 'εθίμων, τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνχρήσει γενομένων, μετὰ τῶν Βασιλικῶν διαταγῶν. Πρὸς ἀκριβῆ τοῦ δικαίου συντήρησιν, καὶ πρὸς τὸ τῶν πτωχῶν 'εκ παντὸς τρόπου ἀνεπηρέαστον. Φιλοπονηθὲν παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου, σοφωτάτου καὶ μεγαλοπρεπεστάτου ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου 'Ιωάννου 'Αλεξάνδρου 'Ιωάννου 'Υψηλάντη Βοεβόδα, Κατὰ*

1) Mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei (28. VIII. 1760-18 IX. 1787).
2) Iată și titlul grecesc.

τὸν ἕβδομον χρόνον τῆς θεοστηρίκτου αὐτοῦ αὐθεντείας ἱεραρχοῦντος τοῦ πανιερολογιωτάτου μητροπολίτου κυρίου Γρηγορίου. Νῦν τύποις πρῶτον ’εκδοθὲν εἰς ’ρωμαϊκὴν καὶ πάτριον γλῶτταν. ’Εν τῇ τυπογραφίᾳ τῆς ’αγιωτάτης μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας. ’Εν ἔτει σωτηρίῳ αψπ. Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον.

Pe foaia de titlu avem pajura, alcătuită dintr'un corb cu crucea în cioc, soarele și luna așezate sub coroană, cu spadă și buzdugan. În stânga vedem pe zeița dreptății : o femeie ținând în mână cumpăna justiții, iar în cealaltă spada. În dreapta zărim pe sf. Alexandru, patriarhul Constantinopolului, patronul domnitorului-autor. După această foaie de titlu urmează *‚scara'* *(πίναξ)* coprinsului, cu următorul conținut :

Pentru divanul gospod. [1]) 3^{4} = *π. τοῦ αὐθεντικοῦ διβανίου.*
„ judecătoria veliților boeri 3^{8} = *π. τοῦ κριτηρίου τῶν βελίτζιδων ἀρχόντων.*
„ al doilea departamenturi 5^{4} = *π. τῶν δευτέρων δεπαρταμέντων*
„ al treilea departament al vinovățiilor 6^{8} = *π. τοῦ τρίτου δεπαρταμέντου τῶν ’εγκληματικῶν.*
„ judecători 7^{11} = *π. κριτῶν.*
„ vechili 9^{2} = *π. βεκίλιδων.*
„ cei ce se judecă, adecă pârâșii și pârâții 9^{11} = *π. κρινομένων ἤτοι ’εναγόντων καὶ ’εναγομένων.*
„ hotărârile judecătorilor 10^{5} = *π. ἀποφάσεων κριτῶν.*
„ apelații, 11^{3} = *π. ’εκκλήτων.*
„ zapcii, 11^{6} = *π. ζαπτζιδῶν.*
Trepedile de aici cele običnuite :
„ județelor, 12^{2} = *π. τὰ ’εν ταῦθα εἰθισμένα τράπατον.*
Pentru cei ce să cheamă la judecată sânt datori a veni sau nu, 12^{2} = *π. τῶν οἵτινες καλούμενοι εἰς δικαστήριον ὀφείλουσιν ’ελθεῖν ἢ μὴ ’ελθεῖν.*
„ judecătoria ot vel spatar, 13^{3} = *π. τοῦ κριτηρίου τῆς σπαθαρίας.*
„ judecătoria ot vel agă, 14^{1} = *π. τοῦ κριτηρίου τῆς ἀγαζίας.*
„ judecătoria după la județe, 14^{12} = *π. κριτῶν τῶν καδιλικίων.*

---

1) Cifrele mari arată foile, iar cele mici, paragrafele.

Pentru cele drepte ale stăpânilor moșiilor ce au asupra locuitorilor, 16 [22] = τὰ δίκαια τῶν νοικοκυρίων ὁποῦ 'έχουν 'επάνω εἰς τοὺς ρουμούνους.
„ ispravnici, 19 [6] = π. ἰσπραβνίκων.
„ vornicèi, 20 [5] = π. βορνιτζέλων.
„ zestre, 21 [10] = π. προικός.
„ moștenire, 24 [3] = π. κληρονομίας.
„ trimirie, adică a treia parte, 25 [6] = π. τριμοιρίας.
„ dieată, 27 [4] = π. διαθήκης.
„ epitropi, 28 [3] = π. 'επιτρόπων.
„ împrumutări, 29 [4] = π. δανείων.
„ chiezeșie, 20 [5] = π. 'εγγύς.
„ dobânzi, 32 [3] = π. τόκων.
„ anarghirie, 33 [5] = π. ἀναργυρίας.
„ marturi, 34 [9] = π. μαρτύρων.
„ jurământ, 35 [4] = π. ὅρκου.
„ bărbat și muerea lui, 36 [2] = π. ἀνδρογύνου.
„ părinți și copii, 36 [3] = π. γονέων καὶ παίδων.
„ protimisis, 37 [15] = π. προτιμήσεως.
„ vânzarea cea făr de temeiu, 41 [1] = π. πωλήσεως 'εκκλήτου.
„ hotărnicii, 41 [8] = π. χοταρνιτζίας.
„ cei cari zidesc în loc strein, 43 [2] = π. 'εμφυτεύσεως ἤτοι περὶ τῶν οἰκοδομούντων εἰς ξένον ἔδαφος.
„ țigani, 43 [9] = π. κατζιβέλων.
„ moșii și heleștee, 45 [2] = π. μουλκίων καὶ χιλιστέων.
„ mori noao, 46 [1] = π. μυλῶν νεῶν.

Soroacele vremii adică după pravili soroc până la câți ani să se pornească ori care pâră, 47 [5] = χρονικὰ διαστήματα ἤτοι νόμιμος διορία εἰς πόσους χρόνους νὰ κινῆται κάθε ἀγωγή.

Pentru zilele ce nu se caută judecăți, 47 [2] = π. ἡμερῶν ἀπράκτων.

Îndată urmează prefața sau introducerea de promulgare a domnitorului în care spune *„că curgerea anilor nu înceteneşte de a schimba și a preface pururea pricinile vieței ceale întâmplătoare, pentru aceia face trebuință a avea o povață mai pre larg'*. Este silit să dea o pravilă țării, *„care măcar că uneori urma Împărăteștilor pravile, celor de obște, și alte ori obiceiu-*

rilor celor pământești; care obiceiuri cu cuvânt că sunt din vechime, se sârguia spre a avea întărire. Dară cu toate acestea, nici pravilele pururea într'un chip păzea, nici vechimea obiceiurilor nesmintit ținea. Ci, când cu pravilele strica obiceiurile, când iar și cu obiceiurile se înpotrivia pravilelor'. Domnul ne spune, că cu toată ocapațiunea sa, a fost silit să aleagă cele mai întrebuințate obiceiuri, cari aveau asemănare cu pravilele precum și din diferite jalbe ale supușilor lui și a compus pravila aceasta. Dă sfat boerilor-judecători să facă dreptate, fiindcă judecata-i de la Dumnezeu, ferindu-se de mită și de hotărârea strâmbă, căci nu va scăpa nici de judecata dumnezeească, nici de a lui [1]).

Paginația începe de la această predoslovie — prefață—, continuând mai departe până la foaia 48, paginarea nefiind făcută pe fiecare față. Până în prezent s'a mai editat de patru ori: la 1841 de Const. C. Brăiloiu [2]), procuror la curtea apelativă din București. Ediția aceasta se începe printr'o „înștiințare" [3]) adresată tinerilor, cari se ocupă cu știința dreptului, arătându-le însemnătatea cunoașterii legilor vechi. Este tipărită în ambele limbi: grecește pe pagina din stânga și în românește pe cea din dreapta [4]). Acelaș o editează în 1867 [5]) încă odată numai în limba română cu literă latină, apoi Ioan M. Bujoreanu [6]) și in fine C. Hamangiu [7]).

---

1) V. A. Ureche: *'Op. cit.'*. pp. 72-73; cf. Șt. Gr. Berechet, *'Op. cit.'* p. II-a pp. 49-51; cf. I. Bianu și N. Hodoș: *Op. cit.'*. pp. 247-249.

2) Titlul ei este acesta: *'Pravilniceasca condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant v. v. Tipărită acum din nou grecește și rumânește de C. N. Brăiloiu, Procurorul curții apelative de comers, București, in tipografia curții a lui I. Frederik Valbaum, 1841'*, pp. 4-166.

3) Vezi ed. lui Brăiloiu; cf. Șt. Gr. Berechet: *'Op. cit.'* p. II-a pp. 63-64.

4) N. Iorga: *'Istoria literaturii românești in sec. al XVIII-lea'*, vol. II, 1901, București, pag. 446, no. 3, spune, de sigur, din eroare, că ediția lui Brăiloiu s'a tipărit numai in românește, ceia ce trebuie corectat in ediția a doua, care va apare.

5) In *'Collecțiune de legi, ordonanțe și decrete domnesci'*, 1867, București, Tipografia Națională, antreprenor C. N. Rădulescu, pp. 763-850.

6) In *'Appendice la colecțiunea de legiuirile României vechi și noui'*, vol. II, 1875, D. pp. 3-23.

7) In *'Codul general al României'*, 1907, București, pp. 1-24.

Autorul. Alcătuitorul acestei legiuiri, care prin cărţile de judecată se numeşte *‚Pravilniceasca condică'* [1]), este însuşi domnitorul ţării, Alexandru Ipsilante, după cum singur spune în Hrisovul său din 1775 [2]), apoi în *Hrisovul privitor la protimisis* din Noembrie 1775 [3]) precum şi în *‚Prefaţa'* legiuirii din 1780 [4]). El spune în primul Hrisov: *‚cercetând obiceiurile şi întărind cele cu cale, cu căzutele îndreptări, adunând şi alte pravili, am făcut pravilă, pe care după ce vom arăta-o la toţi, tălmăcind-o şi pe limba românească, vom şi tipări-o'* [5]), iar în al doilea Hrisov atingător de protimisis zice: *‚Drept aceia, după această desluşire şi luminare a pravilei au a urma de acum înainte fără zăticnire judecăţile Principatului nostru acestuia, la căutările şi hotărârile a acelui fel de pricini, până când se va obşti şi cea de noi făcută Antologhie a pravilei, care pentru toate jalbele s'au scris'* [6]); iar în Introducerea micului manual adaogă: *‚din începutul domniei mele, din multele griji, cari pururea ne coprind, prilejind vreme cu neîncetate osteneli am strâns Domnia mea, însă din pravile ceale ce sânt mai trebuincioase spre povaţa judecăţilor, iar din obiceiuri am ales ceale mai adesea urmate în ţară, asemănându-se oareşcum şi cu pravilile'*. În aceiaşi *‚Prefaţă'* întrebuinţează expresia greacă „ἐπεσυνάξαμεν = am strâns" [7]). Afară de aceste dovezi întregul text al legiuirii este redat în forma imperativă, indicând că autorul ei este o singură persoană, deosebindu-se prin ceasta total de forma în care sunt scrise *„Νομοθεσία"* lui Caragea din 1818 şi *„Κώδιξ πολιτικός"* al lui Scarlat Calimah din 1817, cari au caracter didactic. Autorul nu a voit să se lase

---

1. N. Iorga: *‚Studii şi documente'*, vol. V, doc. din 13. VII. 1800, pag. 530; cf. V. A. Ureche: *‚Istoria Românilor'*, sec. XIX, I. pp. 602-3; cf. Idem: *‚Ist. Rom.'*, t. II, s. 1786-1800, doc. din 8. XI. 1791, pp. 152-3; cf. pp. 163-64; doc. din 15. IX. 1791 şi 20. IX. 1791 şi 29. IX. 1791.

2) V. A. Ureche: in *‚Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor dela 1774-1786'*, extras din Analele Academiei Române, s. II, t. XII, memoriile secţiei istorice, Buc., 1893, pag. 64-71; cf. Şt. Gr. Berechet: *‚Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632-1866'*, Chişinău, 1928, p. II. pp. 38-48,

3) V. A. Ureche: *Ibidem*, pag. 79-81.

4) Ediţia de faţă, pp. 4 şi 102.

5) V. A. Ureche: *Ibidem*, pag. 69; Şt. Gr. Berechet: *Ibidem*, pag. 46.

6) V. A. Ureche: *Ibidem*, pag. 81.

7) Ediţia de faţă, pp. 4 şi 102.

influențat, nici de metodul, nici de coprinsul traducerii românești, făcută în Moldova de călugărul Cosma, în 1754, a marei Sintagme, intitulată *„ἡ βακτηρία τῶν ἀρχιερέων“* a lui Iacob din Ianina dela 1645 [1]), precum nici de alcătuirea grecească a lui Mihail Fotinopulos, din 1765, făcută în Muntenia sub Ștefan Racoviță, despre care am vorbit mai înainte. Apoi dacă în actele contimporane domniei lui Ioan Gheorghe Caragea [2]) și Scarlat Alexandru Calimah [3]) întâlnim numele celor ce s'au ostenit la închegarea acestor legiuiri [4]), în cele din vremea lui Alexandru Ipsilante nu aflăm de cât o mărturie negativă a lui Franz Joseph Sulzer, care pretinde că l-ar fi chemat acest domnitor la București, între altele și pentru *„a face un cod pentru divanul său și pentru funcționarii de prin județe* [5]); dar fără să se vadă participarea lui la lucrarea acestui cod. Agentul Austriei, raguzanul Stefan Raicevich, preceptorul copiilor acestui domnitor, declară în opera sa, că *„Al. Ipsilante a făcut un cod foarte succint, sau mai de grabă o instrucțiune pentru judecători, cum trebue să hotărască în cazurile cele mai obiș-*

---

1) Vezi *„Revista critică“*, Anul 3, Nr. 2-3. Număr in onoarea lui A. Philippide, pp. 210-213, in art.: *„O sintagmă în românește necunoscută“*, de Șt. Gr. Berechet, care pregătește editarea acestei Sintagme in traducerea ei românească.

2) Ioan Gheorghe Caragea, domn in Muntenia, 8. IX. 1812—12. X. 1818.

3) Scarlat Alexandru Calimah, domn al Moldovei: 17.IX. 1812—Iunie 1819.

4) Pentru „Legiuirea“ lui Caragea avem pe: Nestor Logofătul sau Craiovescu zis și Predescu, Atanasie Hristopol, precum și stolnicii: Constantin și Ioniță Bălăceanu; iar pentru „Codul civil“ al lui Calimah avem pe: Christian Flechtenmacher, Anania Cuzanos, Andronache Donici, Costache Conachi, Mitropolitul Veniamin Costachi, vornicul P. Negri, logofătul Grigoraș Sturza (tatăl lui Mihail Sturza), însuși Mihail Sturza, logofătul Iordache Ghica și Const. Scheletti.

5) F. J. Sulzer: *„Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen von Franz Joseph Sulzer, ehemaligen K. K. Hauptmann und Auditor“*, vol. III, Wien, 1782 pag. 80: „Man hatte mich in Bukurescht gebeten, Dienste anzunehmen, und mir frey gestellt, die Philosophie oder die Rechte öfentlich zu lehren, mit der Versicherung: dass der Fürst eine hohe Schule errichten, *und durch mich eine Art von Gesetzbuch für seinen Divan, und die Distriktsbeamte wollte verfertigen lassen.* So wenig Talente ich zu einem Gesetzgeben bessas; so war ich doch stolz genug, mir diese Fähigkeit zuzutrauen, und eben so sehr Menschenfreund mich glücklich zu schätzen, dass ich einem gesetzlosen Staate wenigstens mit den ersten Grundsässen von Recht und Billigkeit zu Hilfe kommen das ich es glücklick machen sollte“.

nuite: limpezimea, scurtimea și simplitatea cari stăpânesc în el fac multă cinste autorului, și este de mare folos în Valahia. Atât este aceasta de adevărat, încât urmașii săi au fost obligați să se conformeze acestui cod și să-l păstreze' [1]).

Mărturia lui M. Carra amintește de chemarea sa a *,unor oameni instruiți'*, cari să-l ajute la facerea codului, dar după cum confirmă Sulzer nu i-a folosit [2]).

Și istorici ca Tunusli și Dionisie se exprimă astfel: ,El (Al. Ipsilante) a pus în ordine judecătoriile, legile și pe judecători=ἔβαλεν εἰς τάξιν τὰ κριτήρια, τοὺς νόμους καὶ τοὺς κριτὰς' [3]).

Limba. S'a crezut până acum, că limba în care a fost scris ,Micul manual = Συνταγμάτιον νομικόν', la început a fost cea românească [4]). Credința aceasta a fost întemeiată numai pe

---

1) În lucrarea sa: *,Osservazioni storiche, naturali e politche, intorno la Valachia e Moldavia'* 1788, Napoli, pp. 150-151, nota a): ,Il principe Ipsilante ha fatto un codice molto succinto, o più tosto un' istruzione ai giudici come devono regolarsi nei casi più frequenti. La chiarezza, la brevità e semplicità che vi regnano fano molto onore all'autore, ed è stato di molto giovamento alla Valachia. Ciò è tanto vero, che i suoi successori sono stati obligati ad uniformarvisi, e conservarlo'.

2) M. Carra: *,Histoire de la Moldavie et de la Valachie'*, Jassy, 1777, pp. 207-8: „Mais ce qui distingue Alexandre Ipsilandi, ce Prince de Valachie, de son confrere Grégoire Ghikà Prince de Moldavie, c'est la protection que le premier accorde aux arts et le desir qu'il a d'avoir un code de loix particulieres pour son divan et celui des gouverneurs de Provinces; il a attiré à cet effet dans son pays quelques hommes instruits qu'il a chargés de rédiger ce code qu'il promulguera sans doute, si le despotisme inquiet et odieux de la sublime Porte n'y met aucun obstacle.

3) Dionisie Fotino: *,Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσιλβανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας'*, 1818, Viena, vol. II, pag. 354. Cf. Șt. Gr. Berechet: *,Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866'*. Chișinău, 1928, pag. 45-46, partea I-a; cf. V. A. Ureche: *,Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774-1786, însoțit cu documente, cu totul inedite'*, extras din Analele Academiei Române, s. II-a, t. XII, Mem. sec. istorice, București, 1893, pag. 698.

4) Mihail Gregorian: in art. *,Συνταγμάτιον νομικόν'* din revista *,Grai și suflet'*, rev. ,Institutului de filologie și folklor' de Ovid Densușianu. Vol. III, fasc. I, Buc., 1927, pp. 132-151; cf. Șt. Gr. Berechet: in *,Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866'*, Chișinău, 1928, pp. 44. Revenim asupra părerei exprimată aici de oarece ideia d-lui Mihail Gregorian este intemeiată numai pe elementul filologic fără a fi coroborată cu datele documentare juridice. Ceilalți istorici sau juriști nu s'au pronunțat până acum asupra chestiunii acesteia.

o unică cercetare filologică, fără să se aibă în vedere confirmările autorului, arătate de noi mai sus. Este adevărat, că după toate datele documentare legiuirile noastre greco-române au fost alcătuite întâi în neogreaca scrisă a timpului, un fel de amestec între *καθαρεύουσα* și *κοινὴ*. Era obiceiul ca atunci când se tipărea textul grec, se imprima și cel românesc alăturea [1]), sau se editau în cărți separate [2]), ori cel românesc se tipărea după cel deja tipărit [3]). În cazul textului grecesc din ,*Συνταγμάτιον νομικόν*' al lui Al. Ipsilante se vede că el este mai laconic pe când cel românesc pe alocurea este mai prolix.

De ex: ,*Δύνανται καὶ οἱ δύο ἀντιδιαφερόμενοι διὰ βεκίλιδων νὰ κριθῶσιν, ὅταν ἔχωσι χρηματικὴν διαφορὰν, καὶ τοῦτο ὅταν ἔχουσιν ἰσχυρὸν ἐμπόδιον.* = Cei ce să pricinuesc pot a să judeca amândoi prin vechili, însă când vor avea judecată de alte lucruri, iar nu de vinovăție; și aceasta atunci să aibă a să urmà când vor avea vreo zăticnire de mare nevoe' [4]).

Faptul că găsim expresiuni românești redate aidoma cu litere grecești în textul grec, acest lucru nu trebuie să mire pe nimeni, deoarece împrumutul de cuvinte dintr'o limbă în alta este o lege fixă cunoscută. După cum din limba greacă a timpului au pătruns foarte multe expresiuni grecești în cea românească, tot astfel și din cea românească s'au furișat destule cuvinte în cea grecească Aceste împrumuturi reciproce au loc pretutindeni acolo unde o limbă oficială este în luptă cu alta locală, de ex: în Basarabia, în Ardeal etc. Dovada o avem, când citim cărțile de judecată, rapoartele și diferitele opere literare ale vremii. Cităm câteva cuvinte din această condică: anaforà din *ἡ ἀναφορὰ*=raportul, impozitul impus fiecăruia; anarghirie din *ἡ ἀναργυρία*=lipsa de bani; aniondes din *οἱ ἀνιόντες*=rudele suitoare (tată, mamă, moși); anerisire din *ἡ ἀναίρεσις*=distrugerea, nimicirea; diata din *ἡ διάτα*=testamentul; ipolipsis din *ἡ ὑπόληψις*=creditul, reputația, considerația; catahrisis din *ἡ κατάχρησις*=abuzul; cationdes din *οἱ κατιόντες*=ru-

1) Cum este cazul cu ,*Συνταγμάτιον νομικόν* = Micul manual. Colecție' a lui Al. Ipsilante din 1780.

2) Cum este tipărită ,*Νομοθεσία* = Legiuirea' lui Caragea din 1818.

3) Cum este cazul cu ,*Κώδιξ πολιτικός* = Condica țivilă' a lui Scarlat Al. Calimah al Moldovei, din 1717 și 1833.

4) Ediția de față, pp. 22 și 117.

dele pogorâtoare (copii, nepoţi); clironomia din ἡ κληρονομία=moştenirea; a metahirisi din verbul μεταχειρίζομαι=a întrebuinţa; periusia din ἡ περιουσία=bunul, averea; politicesc din adj. πολιτικός=civil; politia din ἡ πολιτεία=statul; practicà din τὰ πρακτικὰ=acte, condici; praxis din ἡ πρᾶξις=acţiunea, experienţa, rutina; protimisis din ἡ προτίμισις=preferinţa, precăderea; sintagmation din τὸ συνταγμάτιον=mic manual, carte; tacsidar din ὁ ταξιδιάρης=strângătorul de impozite; trimirie din ἡ τριμοιρία=a treia parte şi teoritra din τὰ θεώρητρα=darul pe care-l făcea ginerele miresei a doua zi după nuntă, etc. Tot astfel şi limba greacă vorbită de domnitorii fanarioţi, boeri şi clasa cultă era plină de o mulţime de cuvinte româneşti, încetăţenite în greaca timpului, cum găsim în acest cod: ca de ex.: numele de demnităţi administrative şi judecătoreşti: οἱ βελίτζιδες ἄρχοντες=veliţii boeri; ζαπτζίδες=zapcii; λογοθετζέλοι=logofeţèii; ὁ βεκίλης=vechilul; ὁ ἰσπράβνικος=ispravnicul; οἱ ἀπρῶτοι=aprozii; οἱ ἀρμασέλοι=armăşeii, apoi unităţile de măsură ca ἡ μπάνιτζα=baniţa; τὸ πογόνι=pogonul, ἡ κλάγια=claia şi altele ca: ἡ ἀλισβερίσια=alişverişuri; τὸ ἀπελατζιόνε=apelaţia; τὸ ραβάσι=răvaşul; ἡ μπάλτα=balta; ἡ μρασλα=breasla; τὸ καλαμπαλίκι=calabalâcul; ἡ ὀτάστινα=otaştină; ἡ μοσία=moşia; ὁ ρουμούνος=rumânul; ἡ πλάσσα=plasa; τὸ πορούμπι=porumbul; τὸ πρετέντζι=pretenţia; τὸ πριπάσι=pripasul; ἡ γλόμπα=gloaba; τὸ ῥόγι=roiul; ἡ σκόρτζα=scoarţa; τὸ ὀλάνι=olanul; τὸ σιντρίλλι=şindrila; ἡ σοῦμμα=suma; ἡ τζάρα=ţara, ὁ λακουϊτόρος=locuitorul; τὸ τράπατον=treapădul; τὸ ζουδέτζον=judeţul; ἡ ζλοτα=zlotul; ἡ φαμμίλια=familia; ἡ ζετζουγιάλα=zeciuiala; ἡ πόρτα=poarta, ἡ κούρτη=curtea, etc.

Alăturea de elementul românesc stă cel grec sau turc, de ex: ἡ μοσία şi τὸ μούλκι; ὁ ρουμοῦνος, ὁ λακουϊτόρος şi ὁ πάροικος; ori τὸ ζουδέτζον şi τὸ καδιλίκι.

Substantivele româneşti capătă formele declinării substantivulu. g.... împrumutul a fost împins până acolo încât din limba română au pătruns şi verbe, ca de ex.: νὰ ἱμπλινίζῃ [1])=să implinească; νὰ χοταρίσῃ [2])=să hotărnicească.

Autorul acestei legiuiri, după 6 ani de domnie, învăţase bine româneşte, când a alcătuit condica sa. Textul grecesc se

1) Ediţia din 1930, pp. 26, 120.

2) Ibidem, pp. 85 şi 171.

tipărea mai mult pentru oficialitate și divan, pe când cel românesc era destinat instanțelor de judecată de prin județe. Pe la sfârșitul stăpânirii fanarioților tot ce se publica cu caracter juridic se tipărea în ambele limbi de ex.: Hrisovul despre protimisis și altele.

Izvoarele. Materialul întrebuințat de autor e scos din Basilicale = *οἱ βασιλικοὶ νόμοι* sau *νόμιμα* [1]) și obiceiurile pământului = *τοπικὰ συνήθεια* [2]). Nu este exclus ca să se fi avut în vedere și Manualul lui Mihail Fotinopolos.

Planul. Planul așezării materii se deosibește, atât de cel al celor dinaintea lui: Iacob Ioanitul (1645) și Mihail Fotinopolos (1765), cari au urmat modelul sintagmatic sau pe cel al legilor bizantine, cât și de cel al celor de după el: Ioan Gheorghe Caragea și Scarlat Al. Calimah, aceștia din urmă imitând pe legiuitorii apuseni din începutul secolului al XIX-lea.

Primele capitole vorbesc despre *organizarea judecătorească, instanțele de judecată* și *calea de atac a apelului*, precum și despre *procedura de judecată* a acestor instanțe ca: *martori, jurământ* etc. Apoi avem zece capitole de materie civilă împrumutate ca idee juridică după Exabiblul lui Const. Armenopol, cum sunt: *zestrea, moștenirea, trimiria, testamentul, împrumutul, chezășia, dobânda* și *anarghiria*. Despre instituția *protimisului, epitropiei*, etc. Apoi urmează obiceiul pământului (*τοπικὴ συνήθεια*) exprimat prin titlurile: *‚Cele drepte ale stăpânilor moșiilor ce au asupra lăcuitorilor'* [3]); *‚pentru țigani'* [4]), *pentru moșii și helestee'* [5]), *‚pentru mori noao'* [6]), etc. Nimic însă cu coprins penal, fiindcă pentru această parte se tradusese cartea 60 din Basilicale [7]).

Verificarea coprinsului acestui cod s'a făcut prin divanul cel mare, format din episcopii țărei în frunte cu mitropolitul și veliții boeri, pentru a i se dà putere de lege. Introducerea nu

---

1) Ibidem, pp. 4 și 102.
2) Ibidem, pp. 4 și 102.
3) Vezi, ibidem, pp. 35 și 128.
4) Vezi, ibidem, pp. 86 și 173.
5) Vezi, ibidem, pp. 91 și 176.
6) Vezi, ibidem, pp. 92 și 17.
7) Vezi, ibidem, pp. 13 și 110.

ne vorbeşte nimic de momentul când intră în vigoare, cum se spune pentru codurile viitoare [1]).

Toate exemplarele primei ediţiuni au la sfârşitul cărţii, scris de mână, atât în greceşte cât şi în româneşte un capitol privitor la *,dijma porumbului'*, pe care-l dăm mai jos:

'Αγκαλὰ καθὼς καὶ διὰ τὰ λοιπά τιαῦτα, οὕτω καὶ περὶ τοῦ πορουμπίου διορίζεται εἰς τὸν παρόντα κώδικα τὸ δέκατον κατὰ τὸ δίκαιον, ἐπειδὴ ὅμως ἀκολουθεῖ δυσκολία τὸσον εἰς τοὺ πτωχοὺς ὅσον καὶ εἰς τοὺς οἰκοκύρους τῶν μουλκίων μὲ τὸ νὰ μὴν γένῃ ἡ σύναξις τοῦ πορουμπίου ἅπαξ, μήτε ἔχουν δύναμιν οἱ πτωχοὶ νὰ τὸ σηκώζουν διὰ μιᾶς, καὶ οἰκοκύριοι τὸ νὰ ἔχουν ἀνθρώπους νὰ χασομεροῦν ἕως τῆς εὐκολίας τῆς συνάξεως ζημιώνονται, διὰ τοῦτο δευτέρᾳ προμηθεστέρᾳ σκέψει συμφωνοῦντες τῇ ἀνέκαθεν ἐπακολουθησάσῃ συνηθεία διορίζομεν νὰ πέρνει εἰς τὸ πογῶνι δίσμα πρός τέσσαρες μπάνιτζας πορούμπι παστρέμενον καὶ ἡ μπάνιτζα εἴκοσι δύο ὀκάδων'.

,Măcar că dupa cum la celelalte roduri, asemenea şi pentru dijma porumbului s'au hotărât intr'această condică a să lua din zece una după dreptate; dar fiindcă să intâmplă nelesnire, atât lăcuitorilor, cât şi stăpânilor moşiilor, de vreme ce culesul de porumb nu să intâmplă a să face numai odată, nici lăcuitorii n'au putere a-l ridica deodată şi stăpânii moşiilor a avea oameni să-şi pearză vremea păzind până la vremea culesului de porub să păgubesc, pentru aceia cu al doilea mai cuviincioasă socoteală, urmând şi obiceiului celui din vechime; hotărâm a se lua de pogon câte patru baniţe de porumb grăunţe, însă baniţa de ocă doaozeci doao' [2]).

Din coprinsul acestui ,Mic manual' reese că în sentinţele date în procesele penale trebuia să se aplice Legile bazilicale *,τοὺς Βασιλικοὺς νόμους'*, după cum am arătat mai sus [3]), pe care Domnul a poruncit să le traducă în româneşte *,εἰς τὴν βλαχικὴν διάλεκτον'* [4]), alcătuind o carte deosebită, care probabil s'a pierdut. Ţiganii se pedepsesc, în celelalte procese, afară de crime, după tocmelele alcătuite acum pe baza obiceiurilor pământului şi Basilicalelor [5]). Se pare că şi militarii aveau un cod al lor special, *ἐπειδὴ οἱ στρατιωτικοὶ μόνον τὰς στρατιωτικὰς αἰτίας κρί-*

1) Legiuirea lui Caragea intră în vigoare la 1. IX. 1818; iar a lui Scarlat Al. Calimah la 1. X. 1817.

2) Vezi faximilul la fine.

3) Ediţia de faţă, pp. 13 şi 110.

4) Vezi, ibidem, pp. 13 şi 110

5) Vezi, ibidem, pp. 13 şi 110.

νουν'[1]). Deşi încă din vremea lui Const. Mavrocordat se fixase principiul ca într'o hotărâre de judecată să se arate neapărat titlul şi capul pravilei aplicate (cea mai veche o socotim din 1749), totuşi şi Al. Ipsilante o confirmă din nou ,τὸ εἶδος τῆς βασάνου νὰ δίδεται ἐγγράφως ἀπὸ τοὺς κριτὰς με τὸ κεφάλαιον τοῦ νόμου'[2]).

Aplicarea. Condica lui Alexandru Ipsilante s'a aplicat şi peste hotarul anului 1818, de oarece Legiuirea lui Caragea este o complectare a celei dintâi. O găsim citată sub denumirea de *,Pravilniceasca condică'*, indicându-i-se toate subîmpărţirile. Acolo unde nu găseau judecătorii paragraful trebuitor, îl scoteau din Basilicale, lucru care se repetă şi după apariţia codului Caragea, ceia ce înseamnează că nici acesta nu era suficient. Mărturia *,Cronografului'* lui Dionisie Eclisiarhul este o întărire pentru aplicarea ei, deşi adeseaori judecătorii-boeri nu-i respectau prescripţiile[3])

Iată dispoziţia materii de pe o pagină (7-a) din ediţia de la 1780:

Περὶ κριτῶν.	**Pentru judecători.**
α'	
Ὅλοι οἱ κριταὶ κατὰ χρέος ἀφεύκτως νὰ συνάζωνται τὸ πουρνὸν εἰς τὰ δεπαρταμέντα καὶ νὰ	1. Toţi judecătorii după datorie netăgăduită să se adune de dimineaţă la departamenturi şi foarte cu amăruntul şi

1) Vezi, ibidem, pp. 14 şi 110.

2) Vezi, ibidem, pp. 29 şi 123.

3) A. Papiu-Ilarianu: *,Tesaur de monumente istorice pentru Romania'*, II, Bucureşti, 1864, in *,Cronografulu Ţărei Româneşti de la 1764 până la 1815, scrisu de Dionisie Eclisiarculu la anulu 1814'*, pp. 166-67; „Sârguitu-s'au măria sa de au pus la bună orânduială judecătorii ţărei, să judece pricinile locuitorilor ce vor avea, la trei stări, adică la trei divanuri: pre cei cu pricinile de hoţie la judecata de Cremenalion; iar celelalte pricini la judecata Departamentului şi al treilea la Divanul veliţilor boeri, şi nemulţumindu-se vreun jeluitor după judecata acestor boeri, cu anaforaua acelei judecăţi, făcând apelaţie prin jalbă, ieşia amândouă părţile in Divanul m. s. vodă. Înaintea Domnului şi veliţilor boeri se hotără judecata. Această orânduială a judecăţilor ori de ce pricină, au poruncit măria sa de au dat in tipar pre larg Condică pravilnicească numindu-o, scoasă din pravilă; dar judecătorii au pravile cu foile de piele, şi incotro voesc, într'acolo o intind ca să iasă bani"; cf. G. M. Ionescu: *,Influenţa culturei greceşti in Muntenia şi Moldova cu privire la biserică, şcoală şi societate (1359-1873)'*, Bucureşti, 1900, pp. 224-25.

κρίνουν τὰς ὑποθέσεις ὁποῦ τυχαίνουν μὲ κάθε ἀκρίβειαν καὶ προσοχὴν, ἀκολουθοῦντες ὅλως διʼ ὅλου τὰς νομικὰς διαταγὰς, καὶ τὰς τοπικὰς συνηθείας ὁποῦ ἤδη ἀπεφασίσθησαν, καὶ ἐξεδόθησαν ἐγγράφως ὡς κατωτέρω φαίνονται χωρὶς νὰ κάμουν παρεξηγήσεις τινάς. ʼεπειδὴ ὅποιος φανῇ παρεξηγῶν, ἢ διαφθείρων τὸν νόμον, ὁ τοιοῦτος ἔχει νὰ παιδεύεται βαρέως.

cu luare aminte să judece pricinile ce să întâmplă, urmând cu totul poruncile pravililor și la obiceiurile pământești ce s'au hotărât acum și s'au dat înscris, cum mai jos să văd, făr de a nu face la acestea niscarevaș tălmăciri rèale, căci oricare se va dovedi tălmăcind sau stricând pravila, unul ca acela este să se pedepsească foarte greu[1]).

Textul primei ediții are dimensiunile de $21/18^1/_2$ câte 36 rânduri text grec și 32 text românesc, având 47 de foi[2]).

Întâlnim și manuscrise[3]).

XLII. Codul civil ‚Κώδιξ πολιτικός' al lui Scarlat Alexandru Calimah, (Moldova). 1817.

Literatura. Șt. Gr. Berechet: *‚Schiță de istorie a vechilor legi românești, 1632-1866'*, Chișinău, 1928, pp. 75-84. M. Bonacchi: *‚Persoana morală în Codicile Calimah'*, Buc., 1894. T. Codrescu: *‚Uricariul'*, I, pp. 185-269. Post. Manolache Drăghici: *‚Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre'*, Iași, 1857 II, pag. 106. N. Iorga: *‚Istoria literaturii românești în sec. al XVIII-lea'*, Buc., 1901, II, pp. 452-54. Idem: *‚Documente privitoare la Familia Callimachi'*, Buc. 1902, I, pp. 595-600, II, pp. 143-44; 150 și 154. F. Grafen v. Karaczay: ‚Beiträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina. Neueste Darstellung dieser Länder, nebst Kupfern, verschidene Trachten der selben vorstellend von F. Grafen v. Karaczay, Wien, 1818, pag. 35. Această lucrare este rezumată de I. Ursu în ‚Arhiva' din Iași, XXV, (1914), pag. 285. S. G. Longinescu: *‚Istoria dreptului românesc'*, București, 1908, pp. 324-26. I. Peretz: *‚Curs de istoria dreptului român'*, Buc., 1928, II^2, pp. 487-523; Idem: *‚Precis de istoria dreptului român'*, București, 1931, pp. 390-93. A. Rădulescu: *‚Pravilistul Flechtenmacher'*, in Mem. sec. ist. Academiei Române, s. III, t. I, mem. 4, București, 1923; Idem: *‚Isvoarele Codului Calimah'*, in Mem. sec. ist. Acad. Române, s. III, t. VIII, mem.

---

1 Ediția din 1780, foaia 7. Textul românesc este tipărit cu caractere chirilice.

2) I. Bianu și N. Hodoș: *‚Bibliografia românească veche'*, vol. II, pag. 246; cf. I. Peretz: *‚Curs de istoria dreptului român'*, vol. II, pp. 428-433, București, 1928.

3) În Biblioteca Academiei Române avem câteva; cf. În biblioteca Universității din Iași găsim un ms. cu prefața în grecește; iar scara cu conținutul în românește. E scris frumos cu iscălitura lui Alex. Hăjdău; vezi: *‚Revista teologică'*, III, pag. 247.

2, Bucureşti, 1927. C. Spulber: *'Curs de istoria dreptului român'*, (litografiat). Cernăuţi, 1926-27. pp. 488-505. G. D. Triantaphyllopoulos: *'Sur les sources du code Callimaque'*, rezumat in ziarul grec *'Progresul* = Πρόοδος din 22. IV. 1917 şi in *'Revista istorică română'*, Bucureşti, 1931, pp. 32-49. Gh. Ungureanu: *'Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca (1802-1869): contribuţiuni la viaţa şi activitatea sa'*, Iaşi, 1930. Idem: *'Jurisconsultul Christian Flechtenmacher'*, Iaşi, 1931; Idem: *'Înfiinţarea şi organizarea judecătoriilor în Moldova. Anul 1832. Contribuţiune la centenarul magistraturei româneşti'*, Iaşi, 1932, in 'Anuarul Liceului şi Şcoalei Comerciale superioare „M. Cogălniceanu", pe anii 1922-1932. W. Wilkinson: *'Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie'*, Paris, 1824, ed. II, pag. 44. K. E. Zachariae von Lingenthal: 'Innere Geschichte des grichisch-römischen Rechts: Heft I, Das Personenrecht. Heft II. Das Erbrecht, Leipzig, 1856. = traducere franceză de E. Laut: *'Histoire du droit privé gréco-romain'*, Paris, 1870, pp. 47-8.

Ediţiuni. Editio princeps *'Κώδιξ πολιτικός'* din 1817, Iaşi, (numai cu textul grec). Editio princeps *'Codică ţivilă seau politicească'*, din 1833, Iaşi, (numai cu textul românesc). Ediţia II-a: *'Codică civilă a Principatului Moldovei'*, Iaşi, 1851, in tip. francezo-română, pp. 422 + VIII. Ediţia III-a: al lui Scarlat Pastia in tip. Buciumului român, Iaşi, 1862, format de buzunar. Ediţia IV-a: a lui I. M. Bujoreanu: in 'Collecţiune de legiuirile vechi şi noi', 1873, Bucureşti, pp. 556-679. Ediţia V-a a lui C. Hamangiu, in 'Codul general al României', I, ed. II, Bucureşti, 1907, pp. 129-240.

Norocul nu ajutase pe Alexandru Calimah [1]) ca să dea uu cod Moldovei, după cum Alexandru Ipsilante dedese pentru Muntenia. Acest gând fericit trebuia să fie adus la îndeplinire de către fiul său Scarlat. Acesta ca domnitor al aceleiaşi ţări, realiză în parte dorinţa frumoasă a tatălui său. Suit pe tron, pentru a treia oară [2]), el formă o comisie din doi jurişti, veniţi de peste hotarele ţării: Anania Cuzanos, grec din părţile Trebizondei şi Christian Flechtenmacher, sas din Braşov. Ambii fură însărcinaţi să traducă in limba ţării Pravilele împărăteşti cu o plată de 250 lei lunar, în afară de 250 lei daţi din Casa Răsurilor [3]). Tălmăcirea aceasta a durat din Septembre 1813 până la începutul anului 1816. Din însemnările scoase din Con-

1) Alexandru Calimah, tatăl lui Scarlat Calimah, a domnit in Moldova de la 6. V. 1795--Martie 1799.

2) Scarlat Al. Calimah, a domnit de trei ori asupra Moldovei: a) Prima oară de la August—Octombrie 1806; b) A doua oară de la 4. VIII. 1807—13. VI. 1810; iar c) A treia oară dela 17. IX. 1812—Iunie 1819.

3) N. Iorga: *'Documente privitoare la Familia Callimachi'*, I, Bucureşti, 1902, doc. din 7. V. 1819, pp. 595-600. Aici găsim istoricul acestor două case; cf. *'Uricariul'*, I, pp. 185-269.

dicile de socoteli pe anii 1813-1816 ale lui Scarlat Calimah [1]) deducem că cei doi jurişti au tradus din Basilicale numai părţi alese, cari s'ar fi putut introduce în noul Cod civil pe care domnitorul vroia să-l dea ţării sale. Nu greşim dacă confirmăm că, *'Alejire din Pravilele împărăteşti'* [2]) descoperită de noi în 1929 la Arhivele Statului din Iaşi este o còpie după traducerea acestor doi tălmăcitori-jurişti. Manuscrisul acesta poate fi o còpie slabă şi defectă ajunsă în Basarabia pentru nevoi cerute de instanţele de judecată de acolo. Este foarte posibil ca Scarlat Calimah să se fi gândit la început numai la o închegare de Condică civilă din aceste fragmente rezumate ale Basilicalelor, dar Andronache Donici îi luase înainte prin publicarea Manualului său încă din 1814. Atunci munca îndeplinită de cei doi jurişti a servit numai ca material de adăogare la celelalte materiale scoase din Codul civil austriac şi poate şi cel francez, cărora pe alocurea li s'a impus şi obiceiul pământului după ce s'a fixat de adunările ţinute înadins pentru aceasta, fiind «cinstite şi ele cu dreptul de lege şi unde nu erau de cât nişte simple obiceiuri au fost ridicate la cinstea de a avea tărie de lege», neuitându-se nici hotărârile hrisoavelor date de precedenţii domnitori. Ediţia Basilicalelor după care au tradus Flechtenmacher şi Cuzanos nu este alta decât cea a lui Anibalus Fabrotus din 1647 [3]). Faptul acesta se confirmă şi prin însemnarea din 'Condica de socoteli a lui Scarlat Calimah' din care reese, că Anania

---

1) N. Iorga: *'Documente privitoare la Familia Callimachi'*, adunate, publicate şi întovărăşite de o prefaţă, II, Bucureşti, 1903, pp. 143-4: „2250 lei tălmăcitorilor pravililor împărăteşti în limba moldovinească, pe 9 luni, de la zi intâi Septemvrie 813 şi pân la sfârşitu lui Maiu 1814, câte 250 lei pe lună: 100 dascalului Ananiia, 100 lui Flehtermaher, 50 la un scriitoriu = 250; afară de 250 lei ce sânt rânduiţi de să dau de la Casa Răsurilor; care dari de bani ari să se urmezi pân la săvârşire tălmăcirii, după ţidula gospod"; iar la pag. 150 găsim tot in *'Condica de socoteli a lui Scarlat vodă Callimachi'* pe 1814-15, incă următoarea insemnare: „94 lei pentru trei topuri de hârtie tălmăcitorilor legilor impărăteşti . . . . 32 lei pentru un top de hârtie tălmăcitorilor legilor, pe Decembrie". De asemenea la pag. 154 mai citim: „Chiria casei in cari stau tălmăcitorii legilor, pe un an, de la 1-iu Noembre 1815 până la sfârşitul lui Octombre 1816 . . . . 495". . . . . „760 tălmăcitorilor legilor, pe Iunie, Iulie şi August tălmăcitorilor legilor, pe Septembre, Octombre şi Decembre [şi pe Ianuar, Februar].

2) Vezi lucrarea aceasta la pag. 90.

3) *Ibidem*, pag. 90.

Cuzanos, (care era profesor de limba greacă încă de prin 1800) și Christian Flechtenmacher (care preda latina la Școala domnească încă din 1811), nu puteau traduce decât după cele două texte: grec și latin, în cari erau imprimate de către editorul arătat. Căci din aceleași însemnări mai reese, că acești traducători aveau și o casă închiriată de domnie special pentru dânșii, cumpărându-li-se hârtia necesară, dându-li-se un scriitor și leafă fiecăruia. Celelalte condițiuni puse în legătură cu dovedirea noastră ca hârtie, filigrane și defecte de limbă convin confirmării noastre, date la capitolul respectiv [1]).

Lucrarea fu terminată la începutul anului 1816 și complect redactată, după ce fusese ales un comitet pentru cercetarea ei, în care intra: Flechtenmacher, Andronache Donici, Costache Conachi, mitr. Veniamin, P. Negri, vornicul, Grigoraș Sturza logofătul, tatăl lui Mihail Sturza, viitorul domn, acesta însuși, Iordache Ghica logofătul și Const. Scheletti. Pentru a fi dată la tipar a trebuit să o prezinte Obșteștii obișnuitei adunări, fiind în obiceiul țărei a nu se da nicio lege fără aprobarea acestei Adunări. Această Condică civilă ieși definitiv din tipar la sfârșitul lui Iunie 1817. Ea poartă scurtul titlu de: ‚*Condica civilă a Principatului Moldovei. In Iași. 1817. In tipografia grecească înființată de curând, în lăuntrul sfintei mânăstiri a celor trei Ierarhi* = *Κῶδιξ πολιτικὸς τοῦ Πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας. Μέρος α' [-γ']. Ἐν Ἰασίῳ. αωιζ'. Ἐν τῷ νεοσυστηθέντι ἑλληνικῷ τυπογραφείῳ. Ἔνδον τοῦ Ἱεροῦ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν*‘. Este formată din patru volume [2]): trei cu textul legii și al patrulea cu Dicționarul cuvintelor neințelese. Pe o pagină găsim frumosul portret al domnitorului cu o inscripție de desupt; ‚*Σκαρλατος Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχης βοεβόδας αὐθέντης και ἡγεμὼν πάσης Μολδαβίας*‘ și pajura țării, având în jurul ei mărcile celor 16 județe ale Moldovei din acea vreme: Iași, Cârligătura, Hârlău, Botoșani, Dorohoi, Herța, Fălciu, Vaslui, Tutova, Covurlui, Tecuci, Putna, Bacău, Roman, Neamțu și Suceava. Pe o altă foaie găsim chipul zeiței dreptății cu balanța în dreapta și spada în stânga, având deasupra sa capul de bour, marca țării, iar la picioare: doi lei. Aceștia privesc

1) *Ibidem*, pag. 90.

2) Primul volum are pp. 13 + 89; vol. al II-lea are pp. 308; vol. al III-lea are pp. 63; iar al IV-lea are pp. 99.

in dreapta şi stânga figura lui Solon şi pe a Minervei, care ţine suliţa in dreapta. Fiecare figură caută spre câte o carte. Pe soclul pe care stă zeiţa citim inscripţia: *,Πολιτικὸς κῶδιξ τῆς Μολδαβίας'* [1]).

Codul se deschide cu o dedicaţie a domnitorului către tatăl său in care-i mulţumeşte pentru educaţia pe care i-a dat-o şi-i aduce la cunoştinţă, că opera, zămislită în mintea părintelui, său, acum este săvârşită [2]). Apoi urmează o întinsă Introducere, — care nu-i altceva de cât Hrisovul de promulgare din 1. VII. 1817, — dictat de însuşi domnitorul, care face un scurt istoric, ca şi Andronache Donici, cu privire la legile vechi. Redactarea lui in dialectul neogrec amestecat cu colorit atic aparţine lui Cuzanos.

Traducerea românească. Traducerea în româneşte a acestui Cod merge paralel cu alcătuirea şi tipărirea lui in greceşte, căci atât din Hrisovul de promulgare, cât şi din *,Anaforaua boerilor moldoveni din 1819'* reese că era jumătate tradusă în limba ,moldovenească', de aceia ei roagă pe domnitorul Mihail Suţu ca să poruncească să se tipărească şi în limba ţării, continuându-se a se termina restul traducerii [3]). Întâmplările neprielnice prin care a trecut Moldova au împiedicat să se tipărească atunci, exemplarele greceşti nefiind de mare folos pentru instanţele inferioare de judecată. Tocmai sub regimul Regulamentului organic, în urma poruncii guvernatorului Pavel Chiselev, se tipăreşte în 1833, această condică, sub titlul: *Codică ţivilă seau politicească a Prinţipatului Moldovii. Eşii. În privilegiata tipografie a Albinei, 1833* [4]).

Tipăritura românească este dedicată de Constantin Sturza

---

1) I. Bianu şi N. Hodoş: *,Bibliografia românească veche'*, vol. III, fasc. II, 192, Bucureşti, pp. 164.

2) Şt. Gr. Berechet: *Op. cit.'*, pp. 167-168 şi partea II-a, pp. 84-85.

3) T. Codrescu: *,Uricariu'*, vol. IV, pp. 207-213. Şt. Gr. Berechet: *,Op. cit.'* p. II-a pp. 94-99.

4) Unele ex. au şi titlul francez după cum urmează: ,Code civil de Moldavie. Publié pour la première fois en langue moldave sous la présidence S. E. Monsieur de Kisseleff, Président plénipotentiaire des divans de Moldavie et de Valaquie, lieutenant général, aide de camp général de S. M. L'empereur de toutee les Russies, chevalier grand'croix de plusieurs ordres, Jassy. Imprimerie de l'Abeille. 1833.

„Generalnicei obicinuite adunări a Prinţipatului Moldovei“. În această ediţie românească, dedicaţia şi introducerea originalului grec sunt înlocuite cu o altă introducere, care imitează, în parte, istoricul legiuirilor la noi, pomenind despre pretinsa legiuire a lui Alexandru cel Bun, care ar fi adunat din Vasilicale legiuiri civile la cari cu vremea s'ar fi adăogat prin împrumut de la alte naţiuni vecine, plus altele plămădite de însăşi naţiunea românească şi care împământenindu-se, au căpătat mai târziu puterea legislativă. Aminteşte de pravila lui Vasile Lupu pe care, cred, că din greşală de tipar, o pune în anul 1640 [1]. Condica civilă fiind greacă nu se putea întrebuinţa de instanţele inferioare. Regulamentul organic prin art. 318 o impune «până când se va aduna o comisie specială pentru complectarea multor lipsuri a acesteia pentru a alcătui o alta» [2]. De aici nevoia de a se tipări şi în româneşte. Logofătul Costachi Conachi a cerut cârmuirii să se traducă şi tipărească, ca odată pusă în aplicare să i se poată cunoaşte lipsurile. Pavel Chiselev, preşedintele divanurilor din cele două Principate, a fixat şi o sumă de bani pentru tipărirea ei. Costache Sturza, marele logofăt al dreptăţii a luat măsura să se pună sub tipar. De aceia a alcătuit o comisie formată din Petrache Asachi preşedintele tribunalului din Botoşani şi jurisconsulţii statului: Christian Flechtenmacher [3] şi Damaschin T. Bojinca, cari au tradus din greceşte în româneşte întreaga condică, introducând şi orânduirile impuse de Regulamentul organic, supraveghind în acelaş timp tipărirea ei. Se începuse să se litografieze, şi pentru a înlătura plastografierea cuvintelor, cari ar fi produs mari încurcături în procese, s'a hotărât tipărirea. Deşi se litografiase o bună parte din ea, aga Gheorghe Asachi şi-a luat sarcina a tipări cartea, fără să mai ceară un adaos de preţ, deşi tipărirea costa mai scump de cât litografierea. Limba traducerii este destul de limpede, dar pentru nevoia ce s'a simţit de a se întrebuinţa anumite cuvinte tehnice juridice, s'a dat la sfârşitul cărţii o *„Tălcuire“* alfabetică după modelul originalului grecesc, aceasta numai de 15 pagini. Pentru uşurinţa întrebuinţării, e-

---

1) Şt. Gr. Berechet: *„Op. cit.“*, p. II, pp. 100-103.

2) *„Reglementul organic a Prinţipatului Moldovei“*. Iaşi, 1846, pag. 199.

3) G. Ungureanu: *„Jurisconsultul Christian Flechtenmacher“*, Iaşi, 1931 şi în rev. *„Korrenspondenzblatt“*, LII, (1929), Sibiu, No. 1-2.

diţia românească are o *,Scară codicei ţivile'*, ceia ce pentru originalul grec nu era nevoie, cartea fiind împărţită de la sine în trei părţi, corespunzând celor trei părţi greceşti. Ambele ediţii au 2032 articole plus o *,Anexă a doua'* din 12 articole, care vorbeşte despre *,Liţitaţie sau mezat după obiceiul pământului'*. Fiecare volum complect grecesc poartă la fine următoarea notă: *«Din înalta poruncă protocolind mă iscălesc = κατ'ἐπιταγὴν ὑψηλὴν ἐπιθεωρήσας ὑπογράφομαι»*, semnată de Anania Cuzanos, nomofilax, confirmată prin pecetia domnească cu cerneală roşie. Toate exemplarele poartă această confirmare.

La sfârşitul vol. I-iu al originalului grecesc găsim un Hrisov în aceiaşi limbă, dat tot de Scarlat Calimah în luna Iunie 1817 cu privire la grija epitropilor de orfani, sfătuindu-i să-i crească cu temere de Dumnezeu în suflet, să nu le micşoreze moştenirea de la răposaţii lor părinţi, ci din potrivă să le-o mărească. Se stabilesc instanţele pentru chestiunile orfanilor, care vor avea reşedinţa la Iaşi, Roman, Huşi, şi capitalele de ţinuturi, cu mitropolitul, episcopii şi protoereii, la care se adaogă câte doi boeri şi doi negustori aleşi de breasla negustorilor şi a cetăţenilor. Se arată îndatoririle grefierului în legătură cu dosarele sale. Acest hrisov nu s'a mai tradus în ediţia românească [1]).

Originalul grec are la fine un ,Codice al orfanilor' tot din anul 1817 pentru tribunalul epitropial din Iaşi *,Condica orfanilor, a anului 1817, pentru tribunalul epitropial din Iaşi = κωδιξ ορφανικος του αωιζ ετους. Διὰ τὸ ἐν Ἰασσίῳ ἐπιτροπικὸν κριτήριον'*, care constă dintr'un tabel model de chipul cum trebue să se încheie asemenea tabele potrivit Hrisovului de la finele volumului I-iu al cărţii, despre care am vorbit mai sus. Volumul al IV-lea coprinde o tabelă alfabetică: *«Tabela alfabetică a chestiunilor coprinse şi a cuvintelor grele din cele trei părţi din condica civilă a Principatului Moldovei = πιναξ κατ'αλφαβητον των περιεχομενων υποθεσεων και δυσκαταληπτων λεξεων εν τοις τρισι μερεσι του πολιτικου κωδικος του πριγκιπατου της Μολδαβιας»*, care este un fel de dicţionar explicativ al cuvintelor greu de înţeles, coprinzând 99 pagini.

---

1) Vezi originalul grec, partea I, pp. 85-89, posedăm şi o traducere românească făcută de aga Al. Calimah-Papadopol in *,Uricariul'*, V, pp. 25-8

Textul. Codul Calimah are 2032+12 articole, pe când cel austriac are numai 1502. Adaosul de 542 de articole noi la codul lui Calimah se explică prin aceia că unele articole din cel austriac au fost sfărâmate in două sau chiar şi trei articole. La acestea se mai adaogă însă 81 de comentarii=σχόλια, date ca lămuriri la unele articole. Aceste comentarii sunt tipărite cu caractere mai mărunte de cât restul textului articolelor propriu zise. Unele din aceste sholii dau lămuriri istorice, cum este sholia 48-a, care face istoricul fideicomiselor după Institutele lui Teofil (2, 23 § 1). Altele luminează ştiinţificeşte sensul legii. Astfel avem sholia 15-a, care expune abuzul puterii paterne, coprinsă în art. 234, care e scos din art. 178 austriac, pe care se razimă protecţia minorilor; iar sholia de la art. 405, corespunzător celui austriac 308, diferenţiază drepturile reale de cele personale. Unele comentarii au fost scoase de prin operile doctrinare pe cari se intemeiază alcătuirea codului austriac.

Dicţionarul alfabetic este o enciclopedie de informaţiuni juridice şi literare asupra instituţiilor codului, comparaţiuni cu vechiul drept grec, trimeteri la Basilicalele lui Anibal Fabrotus cu arătarea cărţii şi paginilor din această ediţie, la ‚Jus graeco-romanum' al lui Leunclavius, la ‚Leges Atticae' ale lui Petit. la autori greci contimporani, cum este la Logica lui Eugeniu Bulgaris, Plutarh. Aristot, Hipocrat, Demostene etc.

Nu se poate stabili dacă autorii acestui dicţionar s'au folosit direct de aceste izvoare sau ii citează după Coray, care a tradus în greceşte şi opera lui Beccaria *‚Dei delitti e delle pene'* [1]), de care s'au folosit şi autorii acestui dicţionar, care ne mai dă explicaţiuni de cuvinte, traducându-se in neo-greacă, franceză, italiană, turcă şi românească.

Ambele ediţii, atât greacă, cât şi română, au pe marginea liberă a cărţii rezumate a fiecărui paragraf pentru a uşura căutarea ideei dorite de cititor sau judecător, cum este şi in cel austriac.

---

1) Avem o traducere şi in româneşte făcută in 1824 de Vasile Vârnav după traducerea neogreacă a diaconului Coray in moldoveneşte sub titlul, *‚Pentru greşele şi pedepse'*, vezi, I. B i a n u: *‚Catalogul manuscriptelor româneşti'*, I. Bucureşti, 1907, pp. 421-23, ms. no. 185.

Coprinsul. Iată coprinsul acestei legi:

Introducere pentru legi sau pravile politicești în deobștie § 1-24 = *Εἰσαγωγὴ π.* [1]) *τῶν πολιτικῶν νόμων ἐν γένει.*

Partea I-a. p. dritul persoanelor = *μέρος πρῶτον : π. τοῦ δικαίου τῶν προσώπων.* **1.** p. driturile ce privesc către personalnice însușiri și legături § 25-62 = *π. τῶν δικαίων, τῶν ἀφορώντων τὰς προσωπικὰς ἰδιότητας καὶ σχέσεις.* **2.** p. dritul căsătoriei, § 63-179 = *π. δικαίου τοῦ γάμου.* **3.** p. driturile între părinți și fii. § 180-254 = *π. τῶν μεταξὺ γονέων καὶ τέκνων δικαίων.* **4.** p. epitropie și curatorie, § 255-377 = *π. τῆς 'επιτροπίας καὶ κηδεμονίας.* Aici urmează numai în ediție greacă Hrisovul privitor la epitropie.

Partea II-a. = *μέρος δεύτερον ;* p. dritul lucrurilor = *π. τοῦ δικαίου τῶν πραγμάτων.* Pentru lucruri și împărțirea lor, § 378-405 = *π. τῶν πραγμάτων καὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῶν δικαίων.* **Secția 1-a** = *τμῆμα πρῶτον ;* p. realnicile drituri = *π. τῶν πραγματικῶν.* **1.** p. stăpânirea lucrurilor, § 406-460 = *π. τῆς νομῆς.* **2.** p. dritul proprietății seau a vecnicei stăpâniri a lucrurilor, § 461-495 = *π. τοῦ δικαίου τῆς δεσποτείας.* **3.** p. câștigarea proprietății lucrurilor prin ocupație (apucare). § 496-536 = *π. προσκτήσεως τῆς δεσποτείας διὰ προσαυξήσεως ἢ προσθήκης.* **4.** p. dobândirea proprietății lucrurilor prin sporire seau adăogire, § 537-567 = *π. προσκτήσεως τῆς δεσποτείας διὰ προσαυξήσεως ἢ προσθήκης.* **5.** p. câștigarea proprietății prin trădare (teslimarisire), § 568-581 = *π. προσκτήσεως τῆς δεσποτείας διὰ παραδόσεως.* **6.** p. dritul amanetului, § 582-615 = *π. τοῦ δικαίου τοῦ 'ενεχύρου.* **7.** p. șerbirea lucrurilor (de servitute rerum), § 616-686 = *π. τῶν δουλειῶν.* **8.** p. dritul moștenirei, § 687-706 = *π. τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου.* **9.** p. voința cè de pe urmă îndeobște și pentru testamenturi în deosebi, § 707-766 = *π. τελευταίας θελήσεως 'εν γένει καὶ π. τῶν διαθηκῶν 'εν εἴδει.* **10.** p. subrânduire și fideicomis, § 770-784 = *π. τῆς ὑποκαταστάσεως καὶ τοῦ φιδεικομμίσσου.* **11.** p. legaturi, 785-861 = *π. τῶν λεγάτων.* **12.** p. chipurile îngrădirei seau a prefacerii ori a oborârei voinței cei de pe urmă, § 862-911 = *π. τῶν τρόπων τοῦ περιορισμοῦ ἢ τῆς ἀναιρέσεως τῆς τελευταίας θελήσεως.* **13.** p. moștenirea cea fără testament, (ab intestato), § 912-964 = *π. τῆς ἐξ*

1) Pentru prescurtare am redat cu p. (pentru) și cu π. (περί).

ἀδιαθέτου διαδοχῆς. **14.** p. legitima și p. dezmoștenire seau depărtare din moștenire, § 965-1005 = *π. τοῦ νομίμου μεριδίου καὶ π. τῆς ἀποκηρύξεως ἢ ἀποκληρώσεως.* **15.** p. sinisforà (colaţie, punere la mijloc), § 1006-1019=*π. τῆς συνεισφορᾶς.* **16.** p. primirea seau lepădarea moștenirei, § 1020-1054=*π. τῆς καταδοχῆς ἢ παραιτήσεως τῆς κληρονομίας.* **17.** p. plata datoriilor de moștenire, § 1055-1072 = *π. καταβολῆς τῶν τῆς κληρονομίας χρεῶν.* **18.** p. împărţirea moștenirei, § 1075-1100 = *π. τοῦ διαμερισμοῦ τῆς κληρονομίας.* **19.** p. împreunăproprietaoa și părtășia (communio) la alte drituri realnice, § 1101-1149 = *π. τῆς συνδεσποτείας καὶ π. κοινωνίας ἄλλων δικαίων πραγμάτων.* **Secţia II-a.** *τμῆμα δεύτερον.* Pentru personalnice drituri asupra lucrului=*π. τῶν προσωπικῶν ἐπάνω τῶν πραγμάτων δικαίων.* **20.** p. tocmele îndeobște, § 1150-1256=*π. τῶν συμφώνων ἐν γένει.* **21.** p. dăruire, § 1257-1290= *π. τῶν δωρεῶν.* **22.** p. tocmeala depozitului, § 1291-1309=*π. τοῦ συναλλάγματος τῆς παρακαταθήκης.* **23.** p. comodatum, adecă împrumutarea unui lucru necheltuitoriu, § 1310-1322=*π. τοῦ κομμοδάτου ἤγουν τοῦ εἰς χρῆσιν διδομένου πράγματος.* **24.** p. tocmala împrumutării lucrurilor cheltuitoare, § 1323-1346=*π. τοῦ συναλλάγματος τοῦ δανείου.* **25.** p. împuternicire și alte soiuri de ocârmuiri a trebilor străine, § 1347-1397 = *π. τῆς ἐντολῆς καὶ π. ἄλλων εἰδῶν διοικήσεως πραγμάτων.* **26.** p. contractul schimbului, § 1398-1409=*π. τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀνταλλαγῆς.* **27.** p. contractul cumpărării și a vânzării, § 1410-1465=*π. τοῦ συναλλάγματος τῆς ἀγοράσεως καὶ τῆς πωλήσεως.* **28.** p. tocmala dării și luării în posesie, (orândatorie, darea și luarea în posesie de moștenire și pentru emfitevsis sau bezmen, § 1466-1538 = *π. τοῦ συναλλάγματος τῆς μισθώσεως καὶ τῆς ἐκμισθώσεως. Μίσθωσις καὶ ἐκμίσθωσις κληρονομικὴ καὶ ἐμφύτευσις.* **29.** p. năimirea lucrurilor și a lucratului, § 1539-1562=*π. τῆς μισθώσεως καὶ ἐκμισθώσεως τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ ἔργων.* **30.** p. contractul tovărășiei averilor, § 1563-1607=*π. τοῦ συναλλάγματος τῆς κοινωνίας τῶν ἀγαθῶν.* **31.** p. tocmelile căsătorești, § 1608-1621=*π. τῶν γαμικῶν συμφώνων.* **32.** p. zăstre, § 1622-1657=*π. τῆς προικός.* **33** p. paraferna sau exoprica, § 1658-1668 = *π. τῶν παραφέρνων ἢ ἐξωπροίκων.* **34.** p. darul nuntesc adecă p. contra-zăstre și p. ipovolon (văduvăritul), § 1669-1682 = *π. τῆς πρὸ γάμου ἢ διὰ γάμου δωρεᾶς ἤτοι τῆς ἀντιπροικος καὶ περὶ τοῦ ὑποβόλου.* **35.** p. teoritrile și daruri între insoţiţi, § 1683-1698=*π. τῶν θεωρήτρων καὶ π. ἄλλων*

δωρεῶν ἀναμέσον τῶν συζύγων. **36.** p. tocmala de noroc, § 1699-1722=*π. τοῦ συναλλάγματος τῆς τύχης*. **37.** p. dritul despăgubirei și a satisfacției, § 1723-.770=*π. τοῦ δικαίου τοῦ ἀζημίου καὶ περὶ τῆς ἱκανοποιήσεως*.

Partea III-a. Pentru înmărginirile ce privesc către dritul persoanelor dinpreună și a lucrurilor=*π. τῶν διορισμῶν, τῶν ἀφορώντων τὸ δίκαιον τῶν προσώπων ἅμα καὶ τῶν πραγμάτων*. **1.** p. întărirea driturilor și a îndatoririlor. § 1771-1810=*π. τῆς βεβαιώσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν ᾿ενοχῶν*. **2.** p. mutarea driturilor și a îndatoririlor, § 1811-1850=*π. μεταθέσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν ᾿ενοχῶν*. **3.** p. dezlegarea driturilor și a îndatoririlor, § 1860-1905=*π. λύσεως τῶν δικαίων καὶ τῶν ᾿ενοχῶν*. **4.** p. uzucapie și prescripție, § 1906-1973=*π. τῆς παραγραφῆς καὶ π. τῆς οὐζουκαπίονος, ἤγουν τῆς χρησιδεσποτείας*. **Anexa I**=*παράρτημα*. Pentru rânduiala concursului creditorilor, § 1974-2032=*π. τῆς τάξεως τῆς συνδρομῆς τῶν δανειστῶν*. **Anexa II-a** p. lițitație sau mezat după obiceiul pământului, § 1-12=*π. διαπράσεως δημοσίας, ἤτοι μεζατίου, κατὰ τὴν τοπικὴν συνήθειαν. Κώδιξ ὀρφανικός τοῦ αωιζ' ᾿έτους διὰ τὸ ᾿εν ᾿Ιασσίῳ ᾿επιτροπικὸν κριτήριον*. Tălcuirea=*Πίναξ κατ' ἀλφαβητὸν τῶν περιεχομένων ὑποθέσεων καὶ δυσκαταλήπτων λέξεων ᾿εν τοῖς τρισὶ μέρεσι τοῦ παρόντος πολιτικοῦ κώδικος*.

Izvoarele. Codul civil publicat sub numele lui Scarlat Calimah este în general, ca distribuție a materii și în particular, ca norme juridice, o imitație după Codul civil austriac, (acesta a apărut în 1811 și tradus românește în 1812). În afară de materia dreptului familii și al obligațiunilor (două zecimi), care sunt luate din dreptul bizantin. restul (opt zecimi) este un extras din codurile europene: mai mult din cel austriac și mai puțin din cel francez. Acest cod e recomandat ca un model și pentru legislația greacă [1]), de Zachariae von

1) G. D. Triantaphyllopoulos, prof. de drept civil la Facultatea de drept din Atena cu ocazia centenarului mișcării de codificare greacă în România a ținut o comunicare la Societatea de științe sociale și politice din Atena, publicând un rezumat în ziarul *'Progresul* = Πρόοδος din 22. IV. 1917. Mai târziu in 1931 a publicat în *'Revista istorică română'*, (1931) pag. 20 art. *'Sur les sources du Code Callimaque'*. Ideile din acest articol sunt repetate în studiul introductiv al colecții lui I. Zepos și P. Zepos *'Jus graecoromanum'*, VIII, pp.

Lingenthal, ideе emisă și de T r i a n t a p y l l o p o u l o s, care la materialele aduse de A. Rădulescu a adăogat altele din presa și literatura greacă contimporană. Acest din urmă autor, pe lângă materialele și dovezile aduse de A. R ă d u l e s c u, vine cu altele noi pentru a lumina calea întru stabilirea adevărului, privitor la isvoarele intrebuințate de alcătuitorii Codului Calimah.

Niciun contimporan, călător sau istoric, nu amintește de întrebuințarea Codului austriac la închegarea celui moldovenesc. Iată câțiva din aceștia :

1. Pavel S v i n i n, sosit în Basarabia pentru a ancheta reclamațiunile boerilor în frunte cu mitr. Gavriil Bănulescu-Bodoni, a scris în raportul său din 1. VI. 1816, că, Scarlat Calimah „a numit un comitet pentru adunarea tuturor legilor și obiceiurilor Moldovei, în materie civilă și penală, câte erau în vedere de patru secole, cu arătarea ramurii și izvorului lor. Partea întâia a acestei legislații s'a tipărit acum (1816) în limba greacă la Iași și tot acum se traduce în limba moldovenească". Autorul acestei păreri fusese în capitala Moldovei, fiind deci foarte bine informat [1]).

2. O revistă neo-greacă : *,Telegraful filologic'* = *Φιλολογικὸς Τηλέγραφος* din 1. VI. 1818, care apărea la Viena, spune că domnitorul Scarlat Calimah a pus pe doi boeri mari intre cari și pe profesorul de latină de la Școala domnească „să traducă legile locului în limba Dacilor, cari după puțin vor ieși de sub teascurile tipografice". De sigur, că această notiță apare mult mai târziu de cât momentul în care s'a transmis redactorului revistei, cum se întâmplă de obicei cu organele cari apar la distanțe mari de timp. Despre un împrumut din coprinsul codului austriac nu se amintește nimic, deși o asemenea știre ar fi interesat pe cetitorii vienezi.

3. Petru M a n e g a, alcătuitorul *,Proectului de cod civil pentru Basarabia'* în limba franceză, (1825) scrie în introducere că

IX-XVI Aceste precizări au avut ca bază informațiunile date de A. R ă d u l e s c u în comunicarea făcută la Academia Română, în 1927 *,Isvoarele codului Callimach*, (sec. ist. III, vol. VIII, pag. 63).

1) A. Papadopol-C a l i m a c h i : art. *,Din istoria legislațiunii Moldovei'*, în *,Arhiva'*, de la Iași, VII, (1896), pp. 160-61.

„domnitorul Moldovei, Calimah, şi-a alcătuit codul său din Basilicale şi Exabiblul lui Armenopol".

4. *„Regulamentul organic al Moldovei"* prin art. 318 spune că „in pricini politice, judecăţile se vor face pe temeiul Condicei Prinţipatului Moldovei, publicată în anul 1817, Iulie 1-iu, iar la pricinile neprevăzute în această condică se vor lua de pravăţ legiuirile Vasilicalelor în cât ele sunt potrivite cu obiceiurile pământului". Deci nici o vorbă despre Codul austriac. Mai departe adăogându-se pentru pricinile neguţătoreşti că se va intrebuinţa Condica comercială a Franţei, ceia ce nu ar fi împiedicat pe boerii alcătuitori ai Regulamentului, să spună şi despre Codul austriac, că a servit la alcătuirea Codului Calimah.

5. „Neîntrecutul cunoscător al dreptului bizantin, Karl Eduard Zachariae von Lingenthal, citând foarte des acest Cod al lui Calimah l-a recomandat noului stat grecesc, fără să pomenească nimic de legătura lui cu Codul austriac, spunând numai că se deosebeşte „printr'o codificare simplă şi fidelă a legislaţiunii bizantine" [1])

6. Post. Manolache Drăghici în Manualul său spune, că domnitorul Calimah din pricina multului scris căzuse într'un fel de monotonie trândavă, adăogând că el „a copiat condica politicească în dialectul grecesc, adunând-o din Vasilicale" [2]).

7. Flechtenmacher, persoană care a avut un rol hotărâtor la alcătuirea codului moldovean, a ţinut la 10. IV. 1830

---

1) *„Innere Geschichte des griechisch-römischen Rechts". Heft I. Das Personenrecht. Heft II. Das. Erbrecht.* Leipzig, 1856. Lucrarea aceasta a tradus-o Eugène Laut in 1870 sub titlul *„Histoire du droit privé gréco-romain"*. tipărită mai întâi in *„Revue historique de droit français et étranger„* pe anii 1865-66 şi 1869 şi apoi scoasă şi in volum aparte, unde se zice : «Le code moldave se distingue ici de même qu'en d'autres points par une codification simple et fidèle de la législation byzantine. C'eût été sans contredit un bonheur pour le royaume de Grèce, si l'on avait connu et provisoirement adapté ce code, au lieu de confirmer provisoirement *„Πολιτικοὶ Νόμοι τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περιεχόμενοι εἰς τὴν 'εξάβιβλον τοῦ 'Αρμενοπούλου"*. Et, en ce moment même, la commission chargée du soin de préparer un projet de code civil, au lieu de prendre le Code Napoléon pour base de son travail, aurait mieux fait de se proposer pour modele le Code moldave", pp. 47-48 Livre II.

2) Post. Manolache Drăghici: *„Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani până in zilele noastre"*, Iaşi, 1857, II, pag. 106.

un discurs despre *,Istoria dreptului roman sau a pravilelor romane'*, la deschiderea cursurilor de drept. El spune: „chiar dacă toate Statele Europei și-ar alcătui noui pravile, cea mai mare parte a cuprinsului lor se va alcătui deapururea după pravilicești le idei pe cari ni le-au lăsat Romanii ca o veșnică moștenire și ca o obștească avere a omenirii". El era de părere că și Codul lui Calimah este de origină romană, căci despre el nu zice de cât: „în sfârșit răposatul domnitor Ioan Scarlat Alexandru Calimahi în zilele noastre au tipărit la anul 1816-1817 condica politicească, care în pricini de judecăți s'au inceput a se pune în lucrare. Dar toți doresc a o vedea de isnoavă îndreptată și tipărită în limba patriei" [1].

8. În 1836 când acelaș Flechtenmacher a trebuit să dea o ,observație juridică' în calitatea sa de jurisconsult în privința unui proces de sacrilegiu a unor Evrei de la Târgu Ocna, spune: „Scarlat Calimah au alcătuit și au dat la lumină Condica politicească, împrumutându-o din Vasilicale" [2].

9. Tot acelaș jurisconsult într'un manuscris care se păstrează la Academia Română [3], unde pe 80 de pagini face un rezumat din foarte multe articole ale Codului Calimah, indicând și părțile similare din legislația romană și bizantină, iar, pe ici pe colo, arătând și părerea doctrinii franceze: cum este a lui Toullier; nu amintește însă nimic despre Codul austriac. Este posibil ca acest manuscris să fie un plan de lucru pentru Codul Calimah, fiindcă autorul arată pe margini păreri din comentariile lui Von Zeiller, autorul codului austriac, sau pot fi simple note pentru cursul lui.

10. Chiar Al. Papadopol-Calimah în articolul său spune cu tărie: „este greșit a socoti Codul Calimah tradus după co-

---

1) T. Codrescu: *,Uricariul'*. XXX, pp. 488-89; cf. A. Rădulescu: *,Isvoarele Codului Calimah'*, pp. 71/9. Socotesc că este o eroare tipografică când se dă ca titlu *,Istoria dreptului român sau a pravilelor românești'*, in loc de *Istoria dreptului roman sau a pravilelor romane'*. cum spune Tabla materiilor și cum este și coprinsul discursului.

2) Radu Rosetti: *,Un proces de sacrilegiu lă 1836 în Moldova'*, Analele Academiei Române, s. II, t. XXXI, 1909, pag. 47.

3) Manuscrisul no. 12; cf. A. Rădulescu: *,Pravilistul Flechtenmacher'*. pp. 55-56.

dul austriac. El este în strânsă legătură cu Vasilicalele și cuprinde încă sute de obiceiuri ale pământului Moldovei" [1]).

Dovezile aduse mai sus se întăresc și printr'un pasagiu din Hrisovul de promulgare dat de Scarlat Calimah la 1. VI. 1817, în care acest domnitor spune: „începând dar lucrul, l-am săvârșit....., având de temei Vasilicalele..... Fiindcă însă din Vasilicale lipsesc nu numai capitole și titluri, ci și cărți intregi.... am complectat lipsurile, culegând din Novele și celelalte cărți de legi citate mai sus (adică Legile lui Justinian, *Σύνοψις τῶν Βασιλικῶν*, Parafraza lui Teofil Antichinsor, Jus graecoromanum al lui Leunclavius, *Ἑξάβιβλος*-ul lui C. Armenopol). La cap. IV, partea 1 despre *epitropie și curatorie*.... am socotit de cuviință a schimba modurile despre acestea adunând mijloace din noi codici europienești.... precum și despre înțelegerea dintre autori și tipografi, asignații, despre concursul creditorilor, acest de pre urmă caz nu-i nici de cum lămurit în Vasilicale și nici în celelalte cărți ale noastre de legi Apoi s'au mai adăogat la locurile cuvenite și *obiceiurile pământului*, care cercetându-se, după a noastră poruncă și găsindu-se de cuviință în adunările convocate întru acest scop, s'au cinstit cu vrednicia de a rămâne legi. Deasemenea s'au adăogat și deslegările pomenite mai sus, făcute in răstimpuri de predecesorii noștri prin *„hrisoave domnești"*. In această listă a izvoarelor nu-i nici de cum vorba despre Codul austriac, afară de aluzia transparentă „din noi coduri europenești".

Nimeni din cei cari s'au rostit asupra izvoarelor de alimentare a Codului Calimah n-au verificat prin comparație cele două texte: austriac și moldovean. Cei cari au îndeplinit această muncă sunt: I. Peretz, A. Rădulescu și G. D. Triantaphyllopoulos. Să luăm câteva chestiuni pentru a vedea asemănările și deosebirile.

Streinii. Sunt prevăzuți de art. 45 urm. din codul moldovean, corespunzând art. 33 a; 46 cu 36 și 47 cu 39 din cel austriac. Aici diferă nu numai redactarea, dar și ideile. Textul moldovenesc o concede numai la faliment, adăogând că streinii au aceleași drepturi în cazul când pentru dobândirea vreunui drept se cere să fie cetățean român sau de aceiași credință.

---

1) A. Papadopol-Calimach: *„Din istoria legislațiunii Moldovei"* in *„Arhiva"* din Iași, VII, (1896), pag. 162.

Rudenia. Art. 52-62 din codul Calimah, privitoare la gradele de rudenie, nu au articole corespunzătoare în cel austriac.

Epitropia și curatoria. Cu toate că Scarlat Calimah spune, că le-a scos din noile coduri europene, totuși nici acest capitol nu este o simplă traducere după cel austriac, cum s'ar crede, ci o adaptare diferită ca redactare împăcată cu împrejurările de la noi. Astfel art. 255 din codul moldovean corespunde art. austr. 157, fiind mai bine redactat. Tutela nu-i încredințată tribunalului, ci comisiunilor epitropiale, creiate anume de Scarlat Calimah prin Hrisov special. Art. 260 din codul Calimah, încredințează mamelor și bunicelor tutela, după dreptul vechi românesc; pe când cel austriac le-o refuză (art. 192)[2].

Zeoritre și daruri între însoțiți. Întregul cap. XXXV (art. 1683-1697) este cu totul original al lui Calimah, scos din izvoarele romane și bizantine.

Art. 947 din codul moldovean corespunde art. 759 din codul francez; iar art. 948 din codul Calimah, corespunde art. 762 din codul francez. În art. 1636-57, sunt idei cari se găsesc și în codul francez.

In concluzie, materia din Codul civil al Moldovei este o minunată elaborare după toată legislația romano-bizantină implenită cu idei din cele două coduri mai noi europene austriac și francez la cari s'a adăogat obiceiurile pământului precum și normele juridice din hrisoavele legislative ale domnitorilor precedenți.

Iată câteva exemple :

Din ‚Bürgerliches Gesetzbuch für die deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie' Wien, 1811.	**Din ‚Cartea legilor pravililor de obște părgărești pentru toate țările moștenitoare nemțăști a monarhiei austriecești'** partea întâi, Cernăuți, 1812.
Art. 26. „Die Rechte der Mitgieder einer erlaubten Gesellschaft unter sich, werden durch den Vertrag oder Zweck und die	*Art. 26.* „Dreptățile soților a unei soțietăți slobode să hotărăscu prin contractul, sau scoposul și prin osibite răgule,

1) Flechtenmacher, notează ca izvoare B. IV, pp. 745-72, I, 19 și II, pag. 364.

2) Flechtenmacher și aici citează numai din dreptul justinianeu și bizantin: J. I. 13-26. D. XXXVI și XXXVII. L. V. 28 9. B. IV, p. 826, V. p. 1-194 și cu citații din Basilicale.

besonderen für dieselben besthenden Vorschriften bestimmt. Im Verhältnisse gegen Andere geniessen erlaubte Gesellschaften in der Regel gleiche Rechte mit den eizelnen Personen. Unerlaubte Gesellschaften haben als solche keine Rechte, weder gegen die Mitglieder, noch gegen Andere, und sind unfähig, Rechte zu erwerben. Unerlaubte Gesellschaften sind aber diejenigen, welche durch die politischen Gesetze insbesondere verboten werden oder offenbar der Sicherheit, öffentlichen Ordnung oder den guten Sitten widerstreiten".

ce să află intre dănşii. Impotrivirea altora au soţietăţile slobode după răgulă asăminea dreptăţi cu persoanile singurite Soţietăţi neslobode n-au dreptate nici asupra soţilor, nici asupra altora, şi nu sănt destoinici a-ş căştiga dreptăţi. Soţietăţile neslobode sănt acelea care sănt prin osibite pravili politiceşti oprite, sau care sănt vederat inpotriva siguranţii a rănduelii publice, sau inpotriva bunei moralităţi" [1]).

1) Vezi pag. 11, scrisă cu 'caractere cirilice.

Din ‚*Κώδιξ πολιτικός τοῦ πριγκηπάτου τῆς Μολδαβίας*", Iaşi. 1817.

Art. 38. „*Τὰ τῶν μελῶν τῆς θεμιτῆς ’εταιρείας δίκαια, ’εφ’ ὅσον μέν ἀναφέροντα εἰς τοὺς ’εταίρους, ἀποφασίζονται διὰ τῆς συνθήκης ἢ τοῦ σκοποῦ τῆς ἰδίας ’εταιρείας ’εφ’ ὅσον δὲ αἱ θεμιταὶ ’εταιρεῖαι ἀναφέρονται εἰς ἄλλους, μὴ ὄντας τῆς αὐτῆς ’εταιρείας, μετέχουσι κανονικῶς ἀπὸ τῶν ἰδίων δικαίων, τὰ ὁποῖα ἀπολαμβάνουσι τὰ καθ’ ἕκαστον πρόσωπα.*

Art. 41. „*Αἱ ἀθέμιτοι ’εταιρεῖαι, ἀναφερόμεναι τόσον εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν μέλη, ὅσον καὶ εἰς ἄλλους, ’εκβάλλονται τῶν πολιτικῶν δικαίων, ὡς ἀνάξια αὐτῶν*".

Art. 42. „*’Αθέμιτοι ’εταιρεῖαι εἶναι ’εκεῖναι, αἵτινες ’εμποδίζονται ῥητῶς ὑπὸ τῶν νόμων, ἢ αἵτινες εἶναι φανερῶς ’εναντίαι εἰς τὴν κοινὴν ἀσφάλειαν, ἢ εἰς τὰ καλὰ ἤθη*" [1]).

1) pag. 10-11. La marginea art. 38 şi 41 sunt mici rezumate, atât în ed. greacă, cât şi română.

Din ‚Codica ţivilă a Prinţipatului Moldavii', tradusă in româneşte, Iaşi, 1833.

Art. 38. „Driturile mădulărilor unei tovărăşii ertate, in cât privesc cătră tovărăşiea sa, să hotărăsc prin tocmeală, seau prin scopul tovărăşiei ; eară in cât aceste tovărăşii privesc către alţii, ce nu sănt din aceeaş tovărăşie, după regulă se impărtăşesc de aceleaşi drituri, pre care indeosăbi le căştigă fieştecare persoană".

Art. 41. „Neertatele tovărăşii, atât cu privirea cătră insuşi ale lor mădulări, cât şi cătră alţii, sănt depărtate de politiceştile drituri, ca nişte nevrednice de impărtăşirea lor".

Art. 42. „Neertate tovărăşii sănt acele cu hotărâre oprite de legi, seau care vederat sănt impotrivitoare obşteştii siguranţii, seau a bunelor obiceiuri, seau a moralului" [2]).

2) pp. 6-7, scrisă tot cu cirilică.

Neindicarea izvorului principal, adică a Codului austriac, de către Calimah, ne silește a căuta răspunsul in anumite conjecturi. Cu toată influența culturii franceze în Moldova și a valorii principiilor Codului Napoleon (1804), totuși majoritatea ideilor din Codul Calimah sunt scoase din cel austriac. Aceasta credem că a avut loc pentru că, Codul civil austriac este unul din codurile europene, intemeiat mai mult pe Basilicale, de cât ori care alt cod nou. A-l fi înfiripat pe Codul francez, mai cu deosebire, autorii celui moldovean ar fi deschis o prăpastie prea adâncă intre vechile idei juridice românești și cele ale lumii franceze. Alcătuirea Codului civil pentru Basarabia de către Petru Manega după Codul lui Napoleon — fapt pe care-l confirmă însuși autorul — i-a determinat inlăturarea, de oarece dispozițiunile superioare erau să se alcătuiască după legile și vechile obiceiuri ale locului. Neexecutarea acestor dispoziții, a făcut ca truda lui Manega să fie uitată in cartoanele Ministerului de justiție rus, ca abia tocmai la 1913 să fie tipărit de prof. L. Casso, cu ocazia jubileului de 100 ani de la pierderea Basarabiei.

Aplicarea. Atât din coprinsul *'Hrisovului de promulgare'* din 1. VII. 1817, al lui Scarlat Calimah [1]), cât și din *'Anaforaua arătătoare de pravilele ce ocârmuiau pământul Moldovei din vechime'*, din 2. XI. 1819 [2]), reiese in chip limpede că dorința domnitorului, precum și a Adunărei boerilor cu arhiereii țării a fost de a se publica și in românește. Obiceiul acesta nu era nou, de oarece și Alexandru Ipsilante își publicase Pravilniceasca sa condică in text paralel: grec și român. Cum această Condică civilă a lui Scarlat Calimah nu avea să servească numai pentru instanțele de judecată superioare, ci și pentru cele inferioare de pe la ținuturi, nevoia de a se tipări și in limba

1) Se găsește in grecește in Editio princeps din 1817; iar traducerea românească in Uricariul, IV. pp. 300-310. Cea mai bună se găsește in I. Bianu și N. Hodoș: *'Bibliografia românească veche'*, vol. III, fasc. II, 1912, pp. 167-75, repetată de Șt. Gr. Berechet, in partea II-a a *'Schiței de istorie a legilor vechi românești, 1632-1866'*, Chișinău, 1928, pp. 82-93, iar după Uricariul, a retipărit-o A. Rădulescu in *'Isvoarele codului Calimach*, București 1927, pp. 24-8, Memoriile Academiei Română, s. III, tom. VIII, mem. 2.

2) Uricariul, IV. pp. 207-213; Șt. Gr. Berechet: *'Op. cit.'*, mai sus, partea II-a, pp. 94-99.

românească era şi mai mare. Limba greacă se vorbea şi se scria de către clasa boerească ca o datorie impusă de modă, întru cât domnitorii fanarioţi ţineau la aceasta. Lucrul acesta ni-l confirmă pentru începutul veacului al XIX-lea un călător, care îşi publică amintirile sale tocmai în anul 1818. Acesta-i Graful von Karaczay (citeşte Karačai), care ne spune că „Limba la curte şi între boeri este exclusiv cea grecească şi s'ar înşăla cineva foarte tare, dacă s'ar lăsa dus de credinţa că la curtea domnitorului Moldovei şi Munteniei ar fi destul de înarmat, dacă ar şti limba ţării. Aceasta este printre boeri aproape despreţuită şi foarte mulţi greci, precum şi domnitorul de atunci Calimah, ca şi cel al Munteniei, domnitorul Caragea, nu o vorbesc de loc" [1]. Post. Manolache Drăghici spune că „această condică nu se putea întrebuinţa, fiindcă era scrisă în greceşte. Judecătorii cei vechi nu o înţelegeau, de aceia diecii divanului confirmau hotărârea după obiceiul pământului" [2].

Toate aceste mărturii, date de călătorii şi istoricii contimporani, se reconfirmă prin lipsa de cărţi de judecată frecvente, date în timpul de la 1817-1833. Rar, când şi când, aflăm câte o hotărâre judecătorească întemeiată pe paragrafele Condicei acesteia, şi mai totdeauna este ajutată de citate din Basilicale, cari totdeauna au fost întrebuinţate şi după ce această condică a fost tradusă şi publicată în româneşte. Insuficienţa paragrafelor acestui cod se demonstrează şi prin încercarea lui Flechtenmacher de a dà după 1838 un cod civil în patru volume, pentru a umple acele lipsuri observate în cursul întrebuinţării chiar şi a acestei traduceri, cum vom vedea la capitolul respectiv.

---

1) F. Grafen v. Karaczy: *‚Beiträge zur europäischen Länderkunde. Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina. Neueste Darstellung dieser Länder, nebst Kupfern, verschiedene Trachten der selben vorstellend von F, Grafen v. Karaczay.* Wien, 1818. Gedrukt bei Anton Strauss. Lucrarea aceasta este rezumată de I. Ursu în *‚Arhiva'*, de la Iaşi, XXV, (1914), pag. 285, corespunzătoare pag. 35 din original,

2) Post. Manolache Drăghici: *‚Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre'*, Iaşi, 1857, II. pag. 106. „El a copiat condica politicească, în dialectul grecesc, adunând-o din Basilicale, care multă vreme s'a numit pravila lui Calimah. După ce au tipărit-o, nu se putè întrebuinţa la pricini, că nu o înţălegè mai niciunul din giudecătorii cei vechi şi nici se obişnuè a se pune paragrafuri in hotărâri, intemeindu-se diecii divanului, care scrie cărţile de giudecată şi anaforale mai mult pe obiceiul pământului ca să eie dreptare".

Această condică a intrat în vigoare la 1 Octombrie 1817, deci după trei luni de la publicare. Lucrul acesta îl găsim confirmat, atât de art. 4 din însuşi Codul Calimah, apoi la finele Hrisovului de promulgare [1], cât şi într'o ţidulă deosebită către instanţele de judecată [2]. Şi în această privinţă s'a imitat Codul austriac.

Un exemplar elegant s'a trimis de domnitor şi Universităţii din Oxford [3], prin W. Wilkinson, despre care a scris o dare de seamă doctorul Macmichael într'o lucrare a sa de călătorie.

Această condică a mai fost editată oficial în 1851, în 1862 de Pastia, în 1873 de I. M. Bujoreanu, (cu prefaţa din 1833, dar fără indicaţiunile de rezumat pe margini) şi în fine la 1907, de C. Hamangiu.

Biografia lui Anania Cuzanos.

Asupra lui Anania Cuzanos, tovarăşul de lucru al lui Christian Flechtenmacher nu cunoaştem decât locul lui de naştere, care este Haldia *(Χαλδία)* a cărei capitală e Trebizonda, deci el este din Asia mică. Aceasta o aflăm din explicarea cuvântului *ἡ χωραρχία* = ţinut, din dicţionarul de la sfârşitul codului, precum şi din alte cuvinte ca : *ἡ ἐπωνυμία*=titlul ; *ἀμφιθαλὴς*=geamăn şi *ἑτεροθαλὴς*

---

1) „Promulgând dar astăzi acest Cod alcătuit de noi, legiuim prin hrisovul nostru de faţă ca după trei luni § 4 să înceapă a fi lucrătoriu şi după acest cod să se judece în ţară intâmplătoarele pricini civile. Iar dacă unele pricini vor lipsi din acest cod al nostru ele se vor judecà după § 9 şi 10. Celelalte pricini ca unele ce se cuvin celorlalte părţi ale legislaţii se vor judeca precum şi până astăzi după Vasilicale şi celelalte cărţi de legi până când se vor alcătui precum dorim osebite coduri şi in aceste materii«.

2) N. Iorga: *'Documente privitoare la Familia Callimachi'*, Bucureşti, 1902, vol. I, pag. 544, intr'un document din 1. VII. 1817, unde se zice: „şi vi se porunceşte că de la 1 Octomvrie a anului curgătoriu când se implineşte vreme legiuită spre publicarisirè sa, să o socotiţi de pravăţ nepăşit a datoriilor giudecătoreşti, avându-o de a pururè la locul unde să vor căuta giudecăţile tuturor pricinilor ce vor urmà şi păzind-o de temeiul hotărârilor dumnevoastră, fără a îndrăzni a vă abate cât de puţin din cuprinsul legiuirilor ei, 1817 Iuli 1".

3) W. Wilkinson: *'Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie'*, ed. II, 1824, Paris, pag. 44 nota (1): 'Ce prince Callimaki a envoyé, par mon intermediaire, une copie de son code à l'université d'Oxford: come le docteur Macmichael rend compte de cet ouvrage dans son *Voyage de Moscou à Constantinople*, je crois superflu d'en rien dire de plus'.

=născut din altă mamă, de la alt tată. Asupra venirii lui în Moldova nu cunoaştem de cât, că între abonaţii Pidalionului scos în greceşte la Lipsca în 1800 este trecut şi el ca *διδάσκαλος 'εν Μολδαβία*, locuind în Iaşi.

Deci, la inceputul sec. XIX-lea era profesor de l. greacă la Şcoala domnească. El semnează toate exemplarele protocolite cu numele complect, numindu-se nomofilax. El este redactorul în greceşte al întregului Cod civil, căci numai dânsul a putut să redea textul atico-neogrec al vremii. Flechtenmacher l-a ajutat cu lămurirea textelor latine şi cu cunoştinţele juridice ale noilor coduri europene.

Biografia lui Christian Flechtenmacher: 25.IX 1785—13/1. V. 1843.

Christian Flectenmacher [1]) s'a născut în Braşov din părinţi saşi în 25. IX. 1785 (tatăl său era maestru zidar). Studiile liceiale şi le-a făcut la liceul săsesc din oraşul natal. În 1806 a fost numit secretar la primăria din acel oraş, iar în 1808 fu înaintat arhivar. În 1811. dimisionând s'a dus la Viena pentru studierea dreptului. În 1812 a fost adus în Iaşi în calitate de preparator al copiilor boerului Costache Sturza şi mai târziu şi ai altora. Toată viaţa lui a rămas supus austriac. reînoindu-şi pasportul din an în an. În 8. IV. 1817 s'a căsătorit cu o fică adoptivă, Iohana Wollenbär, născută la Sibiu în 1795, aflătoare atunci în Iaşi [2]). A avut 9 copii, dintre cari 3 sunt înmormântaţi în curtea bis. luterane din Iaşi, iar altul Alexandru s'a distins prin compoziţiile sale muzicale.

După moartea lui Const. Scheletti, Christian Flechtenmacher l-a înlocuit în postul de pravilist (jurisconsult) al Statului până în 1832, când înfiinţându-se 2 posturi de juris-

---

1) Dr. C. Diaconovici: *‚Enciclopedia română'*, II, Sibiu. 1900, pag. 433; cf. Candrea: *‚Dicţionarul enciclopedic ilustrat'*, Bucureşti, 1931, pag. 1643; cf. Arhiva Statului din Iaşi, Tr. 166, Vistieria, condica No. 23. fila 123, No. 477. Condica sudiţilor; cf. Ioseph Trausch: *‚Schriftstellerlexikon der Siebenbürger Deutschen'*, I, Braşov, 1868, pp. 327; cf. Karl Kurt Klein: *‚Ein siebenbürgisch-sächsischer Pravilist in moldavischen Dinsten'* in rev. *‚Siebenbürgische Vierteljahresschrift:* Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde', XLIX, (1926), pp. 114-15.

2) Arhiva Primăriei Iaşi. Condica de căsătoriţi a bisericii luterane, Actul cu No. 42.

consulţi. el e confirmat in al său la 1. I. 1832, al doilea rămânând vacant până la 1. IV. 1833 când a fost numit Damaschin T. Bojinca [1]). Dimisionează în 1841, fiind numit în locul lui N. Docan. Moare în 1/13. V. 1843, din pricina unei vechi boale de inimă, fiind înmormântat în curtea bis. luterane din Iaşi, unde şi-a aflat locul de odihnă şi Iohana soţia sa, în 3. IX. 1856, care în restul timpului trăit după moartea truditului ei soţ pentru noi, nu i s'a dat nicio pensie din cauza supuşenii streine ! [2])

Încercarea de a edita ,Gazeta giuridică', 1837. În 18. VIII. 1837 Flechtenmacher «insufleţit de râvna spre a folosi obştiei în ceasurile cele slobode» trimete o cerere la Marea logofeţie a justiţii, cerându-i aprobarea tipăririi unei lucrări *,Adunare de reguli pravilliceşti'* puse alfabetic în număr de 624, româneşti şi latineşti [3]). Ele trebuiau tipărite, după aprobarea autorităţii, cu banii autorului. D. Veisa, marele logofăt, sprijinitorul lucrărilor jurisconsulţilor, a trimes cererea la cenzură ca să se „ţenzuiască după forme" şi apoi să se trimită cu „doclad" [4]) la Sfat pentru inplinirea celor de cuviinţă. În aşteptare, i se zămisli ideia de a scoate o gazetă juridică în care cele 624 de reguli de drept să le dea la lumină limpezite treptat la care să mai adaoge şi alte principii juridice. Ca urmare printr'o petiţie din 24. VIII ac. an., ceru Sfatului inapoerea manuscrisului. La 10. IX ac. an., printr'o altă cerere către Marea logofeţie, căreia ii anexă şi o înştiinţare în legătură cu publicarea gazetei, prin care cerea să-l ajute, fiind pentru el o grea încercare. O rugă, deasemenea să fie pus în cunoştinţă şi domnitorul. În înştiinţare fixă şi titlul gazetei, care avea să se cheme *„Jurnal giuridic sau a legilor'*, care avea să fie „pentru luminarea tuturor dregători-

1) G. Ungureanu: *,Jurisconsultul Damaschin T. Bojinca', 1802-18. Contribuţiuni la viaţa şi activitatea sa'*, Iaşi, 1930, pag. 6.

2) K. K. Klein: *,Kleine Mitteilungen'* in ,Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde', LII, (1929), no. 1-2, pp. 16-17 şi in art. ,Zur Lebensgeschichte Daniel Roths, tot in ,Korrespondenzblatt...', XLVII (1924), no. 7-8, pp. 40-69, se ocupă de activitatea lui Chr. Flechtenmacher ca epitrop al bis. luterane din Iaşi.

3) Arh. St. Iaşi, dos. 1005, Tr. 1382, op. 1560, Anexa I.

4) doclad — raport (rusism).

lor în ramul giudecătoresc și a persoanelor doritoare a avea despre legi o practică știință". Flechtenmacher credea că gazeta juridică va apare la 1. I. 1838, câte un caet de câte 5 coale lunar, pe hârtie bună, cu tipar frumos în format de 8°. Îi trebuea asigurată apariția pe un an. Banii necesari socotia să-i scoată din abonamente plătite înainte, de aceia trimese liste de „prenumeranți".

Marele logofăt, Teodor Sturza, îl ajută, trimețând circulare pe la toți președinții de tribunale din Moldova, în afară de listele trimise prin toate provinciile românești. Banii cu listele respective trebuiau să se trimită la Marea logofeție. Numărul abonaților nu-i dădù speranța că va putea duce publicația un an [1]. Sosind 1, I. 1838, fără să se mai fi adăogat la numărul abonaților, scrise logofeției justiții o scrisoare prin care-și arată adânca sa mâhnire, că nu mai poate scoate Jurnalul giuridic din lipsă de bani, obligându-se de a întoarce sumele celor ce au plătit abonamentele înainte. Pe această scrisoare i se puse rezoluția prin care i se cerea să dea lista de cei cari au plătit înainte pentru a li se da înapoi banii. Aceste amărăciuni îi agravă boala de inimă. În 17. VIII. 1838 ceru cele 624 de „tetraji" [2]) de la Marea logofeție pe care din cauza boalei sale, le uitase de la prima sa cerere. Acum i se zămislise în minte tipărirea unei Condici civile. Cere voie la 5. IX. ac. an., care i se dete chiar a doua zi. Se ridicară murmure din partea abonaților, cari plătiseră anticipat abonamentul la Jurnalul giuridic, cerându-și banii îndărăt. El le oferi 2 volume de câte 100 de coale în loc de 60 de coale câte ar fi primit pentru abonamentul unui an, rămânând să mai adaoge încă 3 galbeni pentru alte 2 volume, dacă voesc, căci cele 4 volume vor costa 6 galbeni. După Noembre acelaș an nu mai avem nici o știre, cu privire la apariția Condicei civile. De sigur, că nici de această dată „nu l'au slujit norocul spre a împlini scoposul său", cum zicea el într'o scrisoare din 12. I. 1838 [3]).

---

1) Academia Română, ms. 105, pag. 44, v. și Arh. Stat. Iași, doc. 1005, Tr. 1382, op. 1500.

2) tetraji din *tetradi* = caete (rusism).

3) Gh. Ungureanu: „*Jurisconsultul Christian Flecţenmacher*", Iași, 1931, 1931, pp. 15-22, aici e toată corespondența.

Bibliografia lui Damaschin T. Bojinca: 1802-17. VIII. 1869.

Damaschin T. Bojinca s'a născut in comuna Gârliștc din Banat la 1802. Școala primară a făcut-o la Oravița, urmând facultatea de drept din Oradia Mare [1]. Terminând aci, s'a dus la Buda, unde deveni advocat. Aci a lucrat până la 1833 când a sosit în Moldova, unde a primit postul de jurisconsult. În acest răspas de vreme, cași după 1833, a lucrat pe teren literaro-istoric destul de activ. In domeniul dreptului a publicat o operă în două volume, intitulată *‚Anticile Romanilor'* [2].

Din capitolul privitor la instituția jurisconsulților, cunoaștem împrejurările în cari Bojinca a venit în Moldova, precum și ocupația sa ca jurisconsult. Acum să-i vedem partea sa de lucru în comisia întocmită pentru traducerea Pravililor. Nu cu mult înainte de venirea sa în țară Obșteasca obicinuită adunare, potrivit art. 118 din ‚Regulamentul Organic pentru Moldova' a alcătuit două comisii. Prima era pentru cercetarea proectelor judecătorești; iar a doua pentru tălmăcirea și complectarea Condicii civile [3]. In aceasta din urmă au intrat ca membrii: logof. Costachi Conachi, vel logof. justiții Costache Sturza, post. Neculai Canta, aga Alecu Balș, spăt. Iordache Balș, Iacovache Veisa, la cari se mai adăogau cei doi praviliști [4]. Boerii aceștia nu se prea mișcau la lucru, cu toate îndemnurile, cari veneau din partea autorității. Greutatea o duceau praviliștii oficiali. Ei trebuiau să facă traducerea după textul grecesc, comparându-o cu traducerea cea veche pe care o cunoaștem. Flechtenmacher și Bojinca raportară Marei logofeții asupra greutății muncei lor,

---

1) C. Diaconovici: *‚Enciclopedia română'*, I, Sibiu, pag. 524. În actul de deces se spune că a trăit 67 de ani, vârstă care corespunde cu data de 1802 după crucea din cimitirul Eternitatea din Iași, unde este înmormântat.

2) ‚Anticile Romanilor. Acum intâia oară românește scrise de Damaschin T. Bojinca. În crăimea Ungariei și alăturatele ei părți, jurat-advocat, in Buda, cu tipariul Universității din Pesta, 1832, partea I-a, XVI + 238'; iar pe coperta părței a II-a tipărită in 1833 tot la Buda, scrie deja: ‚Jurisconsultul Prințipatului Moldaviei, precum și in mărita crăime a Ungariei j. advocat. 1833, Buda, pp. 220 + 10.

3) *Arh. Stat. Iași*, dos. nr. 440. Min. de Justiție. Comisia pentru traducerea Condicei politicești.

4) Anexa XI, precum și *‚Analele parlamentare'*, t. III, partea II, Moldova, 1832-33, pp. 306-11, 312. Ședința Obșteștei obicnuitei Adunări din 24. III. 1833 Nr. 92.

rugându-o ca să hotărască ce anume parte pot lăsa ca să se ocupe și de traducerea Condicei civile. Aceasta le răspunde ca să-și găsească timp de trei ori pe săptămână pentru a se ocupa și cu traducerea acestei condici, atribuție dată la început numai comisiunii de șase la care s'a mai adăogat Petrache Asachi, președintele tribunalului din Botoșani, devenit directorul secții I-a din Logofeția dreptății. Cel care a pus multă inimă, în afară de jurisconsulți, sunt Costachi Conachi și Costache Sturza, care în calitatea sa de mare logofăt avea tot interesul ca această Condică civilă să apară cât mai repede. Jurisconsulții voiau să o vadă tipărită și intrată în vigoare, ca numai după aceasta să se poată observa lipsurile pentru a se complecta după aceia [1]). Costache Sturza înzestrează ediția românească a acestei condici cu o prefață în care arată ca muncitori ai acestei traduceri numai pe jurisconsulții cunoscuți, și pe Petrache Asachi, fără să mai amintească despre membrii cunoscutei comisii, de unde deducem că au fost cu totul înlăturați mai dinainte pentru lipsa lor de la datorie. S'au tipărit 200 ex. din cari 134 au fost distribuite după porunca logofeției, 66 rămânând in depozitul Arhivei Statului [2]). Graba traducerii și a tipăririi a adus după sine unele greșeli semnalate de Bojinca într'un raport din 23. IX. 1835 pe cure voia să le publice. La începutul condicei românești s'a anexat un dicționar lucrat de cei doi jurisconsulți pentru lămurirea unor termeni juridici greu de înțeles. In vremea când se traducea Condica civilă ei primiră însărcinarea de a face un proect de lege pentru recuzarea judecătorilor rude cu părțile în litigiu. In Martie 1834 alcătuiră, tot din poruncă de sus, o colecție de capitole din Condica civilă, Basilicale și Legislația lui Justinian, privitoare la acte de împrumut, pòlițe, contracte de stăpânire și execuție. In 1851 Bojinca face parte dint'o comisiune. care avea să se ocupe cu îndreptarea și complectarea Condicii civile după un

1) *Arh. Stat. Iași*, dos. nr. 440, Minist. justiție. Comisia pentru traducerea Condicii politicești cu anexele: XI, XII, XIII, XV, XVI, precum și noua lucrare a lui Gh. U n g u r e a n u: *„Înființarea și organizarea judecătoriilor în Moldova. Anul 1832. Contribuțiuni la centenarul magistraturei“*, Iași, 1932, extras din „Anuarul liceului și Școalei comerciale superioare Mihail Cogălniceanu“, pe anul 1922-32.

2) *Arh. Stat. Iași*, dos. 440, filele 154-55 conține lista cu numele instituțiilor și persoanelor carora s'au distribuit.

sistem mai de înțeles [1]). Această comisie era formată din: N. Suțu, D. Cornea, D. Bojinca, Rolla, M. Cogâlniceanu, N. Docan cu secretarul T. Codrescu. La 15. V. 1851 partea primă era gata cu 463 art. referitoare la drepturile persoanelor. Proectul a trecut prin Obșteasca obicnuită adunare, care a făcut observațiile sale în el, dându-se și ofisul domnesc pentru publicare. Nu cunoaștem ce a devenit mai departe. In afară de aceste atribuțiuni, jurisconsulții mai examinau persoanele cari doriau să devină advocați particulari, cum avem cazul cu examinarea agei Anastasie Panu, căruia după examen i s'a făcut raport către logofeție prin care arată dacă este pregătit sau nu [2]).

Fiind chemat de Asachi pentru a primi o catedră la Academia vasiliană, el își pregătise un curs de drept roman, intitulat: *'Învățătura legilor împărătești'*, trecut prin comitetul școlar din 11. X. 1834, care și-a pus rezoluția pe el: „Vu et trouvé conforme aux instructions de la commission", iscălind Contele Barozzi [3]). Prin 1838 se gândea să-l tipărească, în vremea când colegul său Flechtenmacher voia să publice un cod civil în 4 volume. Profesor nu a ajuns de cât în 1841, când a trebuit să țină un curs despre *'Regulamentul organic comentat și condica civilă și criminală'*. In 1843 ajunse profesor de *'Drept civil roman și al Moldovei'* la anul al II-lea de legi; iar în 1846 profesa la clasele colegiale aceiași materie, după cursul amintit.

A trecut prin multe grade boerești: mare paharnic, în 20 V. 1835, când Flechtenmacher primi pe cel de căminar cu care a rămas toată viața, pe când Bojinca a pășit mai departe la cele de ban și agă, cerând și impământenirea, care i s'a dat în 1848 pentru meritele lui. In 1860 fu numit ministru al dreptății, slujbă pe care o ținu un singur an.

S'a căsătorit în 1834 cu fica lui Const. Goian, numită Casandra, având 6 copii. Cunoștințele lui juridice se considerau slabe față de cele ale tinerilor veniți de la Paris. Desființându-se postul de jurisconsult odată cu plecarea de la minister, el se retrase din viața publică la Salcea, o moșie arendată în Bo-

---

1) *Arh. Stat. Iași*, dos. 3031, Tr. 1764, op. 2013.

2) *Arh. Stat. Iași*, dos. 2646, Tr. 1785, op. I. 2036|942.

3) Un asemenea exemplar posedă d-l Gh. Ungureanu, al cărui coprins este arătat în lucrarea despre Damaschin T. Bojinca la pp. 20-1.

toşani, trecând în 1868 de la aceasta la moşia Dumbrăveni, unde îşi sfârşi călătoria prin viaţă în 17. VIII. 1869. Adus la Iaşi fu înmormântat în cimitirul Eternitatea.

Instituţia jurisconsulţilor în Moldova, 1818-1861. După apariţia operei juridice, *Κώδιξ πολιτικός*. Scarlat Calimah înfiinţează prin ţidula domnească din 1. I. 1818[1]), instituţia praviliştilor sau jurisconsulţilor Statului. El înţelegea nevoia existenţii unei persoane adâncită în cunoştinţa dreptului pentru a dà deslegări în procesele grele. In acele vremuri nu existau nici Curtea de casaţie, care să dea jurisprudenţe, nici Consiliul legislativ care să reguleze constituţionalitatea legilor, cari urmează a se promulgà. El imitează pe marii împăraţi bizantini cari aveau câte un păzitor al legilor=*ὁ νομοφύλαξ*, care veghea ca legile să fie aplicate în spiritul cel drept. De aceia prin ţidula de mai sus fixează condiţiunile în care are să funcţioneze acest prim-jurisconsult, stol. Const. Scheletti, care avea datoria în principiu de a dà opinii, iar nu legi. Iată condiţiunile puse jurisconsultului : a) Să păzească normele şi obiceiurile coprinse în *Κώδιξ πολιτικός*, cari trebuea să rămână neschimbate pentru toţi supuşii săi. b) Să asiste la toate judecăţile din divan şi la departamentele de judecată ale veliţilor boeri. c) El trebuea să dea răspuns în scris la toate întrebările pe cari i le va face divanul, departamentul streinelor pricini, hătmănia, agia sau vornicia de aprozi, aplicând acest Cod civil; sau în cazul când nu avea articole precise să se conformeze § 9, 10 sau 13 din acest cod, care îngădue judecătorului să aplice pe cele analoage, înrudite după dreptul firesc sau obiceiul urmat din vechime în asemenea cazuri, nedând nicio părere persoanelor private. d) De va simţi nevoia alcătuirii unei noi legi, el va comunica Obşteştei adunări singura în drept a face legi, potrivit § 11 din acelaş cod. e) Interzicându-i-se orice altă ocupaţie particulară i se va plăti lunar 400 de lei din Casa răsurilor[2]) fără nicio scădere. f) E numit pe viaţă, afară de cazuri binecuvântate de dimisie, putând avea un rang şi mai mare de cât cel de cămi-

---

1) T. Codrescu: ‚*Uricariu*', V, Iaşi, 1862 pp. 396-400.

2) Casa răsurilor servia pentru plata lefilor slujbaşilor: vezi doc. din 7. V. 1819 în care se face istoricul ei şi al Cutii milelor în N. Iorga: ‚*Documente privitoare la Familia Callimachi*', I, pp. 595-600.

nar, primind şi 21 de scutelnici. g) Va fi obligat să poarte barbă „ca venerabilitatea funcţiei sale să fie caracterizată şi prin exteriorul să“ [1]).

Regulamentul organic moldovean, prin art. 300, cere numirea a 2 legişti (pravilişti) pentru procesele civile şi cele penale [2]), plătiţi cu câte 900 lei lunar, primitor odată la trei luni [3]). Flechtenmacher e întărit ca jurisconsult într'unul din locurile vacante pe ziua de 1. I. 1832. In cursul acestui an raportează Sfatului că nu poate birui munca, deşi lucrează neîncetat, de aceia roagă Logofeţia cea mare să se publice în *‚Albina românească‘* [4]) un anunţ pentru a se afla un „vrednic bărbat, atât în cuviincioasele ştiinţi, cât şi în neprihănită conduită“ pentru a ocupa al doilea loc vacant. G. Asachi nu mai dete anunţul, ci comunică Sfatului că nu mai trebue publicat, deoarece el a chemat profesori pentru Academia vasiliană ce se va deschide în curând. Intre ei este şi Damaschin Toma Bojinca cunoscut jurist, care face practică la un notar din Buda-Pesta. Marea logofeţie invită pe Asachi să comunice lui Bojinca că-i numit în postul de jurisconsult, arătându-i şi leafa ce o va primi. In 16. XII. 1832 prin decretul 4406 fu numit în acest post pe care îl luă în primire abia la 1. IV. 1833. La vechile condiţiuni se mai adăogă şi aceia de a ajuta la traducerea, alcătuirea şi complectarea Condicelor de legi, conform art. 318 [5]),

1) *‚Uricariul‘*, V, pag. 490; cf. Karaczay în *‚Op. cit.‘*, pag. 35 şi 285, ne semnalează deasemenea importanţa purtării barbei, care dă voe boerilor să pătrundă în curtea domnească. Iată cum se rosteşte el: „Numai aceia cari purtau barbă aveau dreptul să-şi facă apariţia în sala tronului şi să ia loc pe scaune. Acela care n'avea barbă trebuia să se oprească la uşă şi nu putea face nici un pas în interiorul sălei. Barba dă dreptul Moldovenilor şi Grecilor să intre la curtea principelui“.

2) *‚Reglementul organic a Prinţipatului Moldovei‘*, Iaşi, 1846, pag. 193. „Să vor rândui doi Legişti (Pravilişti), atât pentru partea politicească, cât şi acè criminalicească, spre a se sfătui în grelile întâmplări cu deosibitele tribunaluri, întru inţălegire, cuprinderea noimii şi aplecaţia legilor, ii să vor întrebuinţa şi întru redacţia (alcătuirea) acturilor de aceste atârnătoare“.

3) Flechtenmacher roagă în 33. I. 1832 Marea logofeţie să-i aprobe a primi salariu lunar, căci nevoile casei sale nu-i îngăduesc să aştepte atâta vreme.

4) *Arh. Stat. Iaşi*, dos. 282, Min. de justiţie fila 151, Anexele II, III şi IV.

5) *‚Reglementul organic a Prinţipatului Moldovei‘*, Iaşi, 1846, pag. 199. „Toate giudecăţile în pricini politiceşti să vor face pe temeiul *‚Condicii prinţipatului Moldovii‘*, publicarisită în anul 1817 Iulie 1. Hotărârile în pricini criminali

care dă mult de lucru jurisconsulților. Codul civil al lui Scarlat Calimah rămăsese netradus cu toate stăruințele boerilor din 1819, când ceruseră și lui Alexandru Moruzi să se tipărească partea deja tradusă încă din vremea când se tipărea textul grecesc, la care trebuea să se mai adaoge și jumătatea rămasă netălmăcită. Până la terminarea traducerii avea să se aplice Codul civil în textul grecesc. Obșteasca običnuită adunare trebuia să creeze o comisie, care împreună cu cei doi jurisconsulți să facă această traduce. La ea era acum nevoie să se adaoge aceia ce practica arătase că lipsește. Acest adaos trebuia să se facă din Basilicale numai dacă se potrivia cu obiceiurile pământului moldovenesc. Tot așa avea să se procedeze și în materie penală. Se va întrebuința *‚Criminaliceasca condică‚* cu procedura ei alcătuită în 1820 și publicată în 1825? pe care noi am probat-o că s'a alcătuit în adevăr în 1820, publicându-se numai partea procedurală în acest an, ca apoi după revederea părții codului penal propriu zis să se publice ambele părți împreună în 1826. La materia acestuia trebuia să se adaoge din Basilicale ceia ce-i lipsea, deși nu i s'a mai adăogat nici acestuia nimic. In ceia ce privește hotărârile proceselor comerciale, ele trebuiau să se dea după *‚Condica de comerț a Franței'*, care trebuia și aceasta să se traducă în limba românească. De aici vedem că însărcinările jurisconsulților se îndoesc cu această nouă condițiune din urmă. De aceia li se creiază și o cancelarie cu doi scriitori, de fiecare jurisconsult câte

cești să vor dà după Condica criminaliceascǎ alcătuită in anul 1820 și publicarisită la 1825. Aceste să vor urmà până când Comisia pe care o va rândui Obșteasca običnuită adunare, tălmăcind pravilile in limba patriei, vor face indreptare și vor spori căderile neprevăzute spre indeplinirea legiuirei, care după ce să va primi de Obșteasca adunare și să va intări de domnitor, apoi publicarisându-să va sluji de nestrămutat temeiu pentru deapururea la hotărârile tuturor giudecăților politicești și criminalicești. Comisia aceia se va orândui la ce intâi convocație a Obșteștei običnuitei adunări, și va lucra aceste incât mai in scurtă vreme să va putè, iar până atunce la pricinile neprevăzute la Condica politicească și la acele inpotrivitoare Vasilicalelor, se vor lua de pravăț in hotărâri legiuirile Vasilicalelor, in cât ele sânt potrivite cu obiceiurile pământului; iar in pricinile neguțitorești să vor aduna din *Condica de comerț a Franției*, toate dispozițiile ce pot fi potrivite la starea lucrurilor din Moldova, care să vor pune in orânduială și să vor tălmăci românește, spre a sluji de regulă in toate pricinile neguțitorești".

unul şi doi practicanţi dintre cei mai buni elevi ai Gimnazii vasiliene, cari studiau dreptul.

Metodul de lucru al celor doi jurisconsulţi era următorul. Ei citeau rapoartele (anaforalele) divanului domnesc, verificând şi actele de la dosarul respectiv, pentru a vedea dacă coprinsul lor corespunde cu acela al hotărârii divanului. Dacă găseau că această anaforà este potrivită cu Pravila, ziceau : „Hotărârea divanului domnesc coprinsă prin anaforaua cu nr. . . . să socoteşte întemeiată pe rezoane pravilicești". Aceste anaforale se primeau cu nr. prin cancelaria lor de către însuşi jurisconsulţii respectivi. După ce făceau aşa numita „Observaţie juridică", se trimetea pentru întărirea domnească. In cazul când hotărârea nu se rezema pe Pravile, ci pe bunul simţ al judecătorilor, atunci în observaţia juridică a jurisconsultului se scria: „Hotărârea divanului domnesc coprinsă prin anaforaua cu nr... să socoteşte întemeiată pi rezoane di dreptate". In cazul însă când hotărârea venită pentru verificare nu se întemeia nici pe Pravilă, nici pe dreptate, atunci în observaţia juridică se arăta şi capetele din Pravilă, care ar fi trebuit să se aplice. In atare caz, Marea logofeţie trimetea hotărârea cu observaţia juridică a jurisconsultului la divan pentru a o dà după indicaţiunile făcute, şi numai după aceia era îndreptată la domnitor pentru a dà hrisovul de întărire. Uneori, anumite instanţe nu ştiau cum să procedeze in diferite cazuri, şi cereau lămuriri prin Marea logofeţie a dreptăţei. Aceasta cerea jurisconsulţilor lămuriri. Aceştia le dà sub denumirea de „Deslegări juridice". Numai în cazul când persoane influente sau rude cu domnitorul se prezentau acestuia cu hotărârea personal, atunci li se da întărirea fără să mai fie nevoie de a se cere părerea jurisconsultului. In materie civilă, o hotărâre dată după toate prevederile pravilicești, rar suferea vreo modificare din partea domnitorului.

In materie penală însă lucrul se petrecea cu totul contrariu. Instanţele de judecare a crimelor aplicau cu toată exactitatea Pravila, care era foarte severă. Domitorul mai totdeauna aplica cu toată largitatea circumstanţele uşurătoare.

După 1840 Bojinca a rămas singur. Flechtenmacher dimisionează, fiind inlocuit cu un oarecare N. Docan, care din cauza boalei nu a stat mult. După 23. I. 1861, când se înfiinţă

Curtea de casație, se desființează și această instituție a jurisconsulților, care dà până la 700 de deslegări juridice anual, numai de la Bojinca.

Dicționarul juridic din 16. IX. 1815. In Arhivele Statului din Iași se găsește o broșură imprimată la 16. IX. 1815, în format de caet având următorul titlu: *„Scară a cuvintelor celor streine și celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a se metahirisi în alcătuirea pravililor"*. Autorul și locul unde este imprimat nu sunt arătate, dar după o însemnare de mână *„Tălmăcitorii Pravililor"* și indicarea datei tipăririi de 16. IX. 1915, ne dau deslegarea celor două întrebări. Răspunsurile acestea se ușurează și mai mult, devenind mai clare, dacă cunoaștem și explicarea ce se dă la sfârșitul acestui caet de 120 de cuvinte românești la cari se mai adaogă echivalentele lor greco-latine. Iată și această explicare:

„Aceste mai sus până acum puse cuvinte să dau in publică cu poftitoare cerere ca cei ce au știință atâta de regulele cele gramaticești și cele logicești, dupre care pot a să face nume noaă, din însăși firea unei limbi, și a să împrumuta din alte limbi streine, din care se cuvine, cât și de alte mijlociri prin care o limbă să poată a să îmbogăți să ajutoreze el pre cei iscăliți cu dragoste hristienească și cu râvna patrioticească prin sfătuirea lor de vor afla ei niște cuvinte pravilicești mai potrivite, de cât cele puse aicea, ca să se pue acelea in locul acestora. In Iașul Moldaviei 1815 Septembrie 16".

După această explicare, care nu-i altceva de cât o rugăminte către cetitorii cunoscători ai științei dreptului, ca dacă nu le vor plăcea acești termeni juridici aleși de dânșii, atunci să-i înlocuiască ei cu alții mai potriviți cu firea limbii noastre, și să-i aducă la cunoștință, celor cari se însemnează imediat cu mâna *„Tălmăcitorii Pravililor"*. Traducătorii pe cari noi, la o așa depărtare de vreme, astăzi îi presupunem numai. Fără îndoială, că ei erau bine cunoscuți publicului către care se adresau prin cărțulia lor. Ei sunt cei doi alcătuitori principali ai Condicei civile, al căror nume e trecut sub tăcere de mândria nedreptățită a domnitorului Scarlat Calimah în hrisovul său de promulgare din 1. VII. 1817: Christian Flechtenmacher și Anania Cuzanos.

Un alt argument, care îmi întărește și mai mult convingerea, că ei sunt alcătuitorii acestui dicționar juridic, este și

limba greoae în care este scrisă lămurirea fiecărui cuvânt, fenomen pe care-l găsim repetat și în traducerea Basilicalelor descoperită de noi în 1929 tot în aceiași Arhivă [1]. Paternitatea acestor două lucrări deci atribuită nu numai lui Flechtenmacher, ci și lui Cuzanos, ambii fiind străini de origină și de curând veniți în Moldova, când aveau cunoștință de limba română încă slabă. Al doilea indiciu este data și caracterele tipografice ale dicționarului după care stabilim tipografia mitropoliei din Iași, unde și-a tipărit și Donici Manualul său în 1814, care nu poate fi confundat cu timpul și autorii dicționarului, dată fiind distanța de vreme și deosebirea de limbă, care limbă în Manualul lui Donici este elegantă în comparație cu sgrunțuroasele expresiuni din dicționarul celor doi streini [2].

Tragem un folos real din cunoașterea acestui dicționar, regretând că nu ni s'au dat și echivalentele greco-latine ale acestor cuvinte pentru a face o verificare și mai sigură [3].

Adnotarea ,Hrisovului sobornicesc' de Flechtenmacher și Bojinca: la 1835.

Marele logofăt în 21. IX. 1834, cere aprobarea domnitorului de a se retipări Hrisovul sobornicesc din 1785, de oarece este cerut de mulți judecători de pe la ținuturi pentru a putea hotărâ în procesele în speță. Mihai Sturza îngădue tipărirea a 150 ex. cu porunca de a se pune de acord dispozițiile acestui hrisov cu normele Condicii civile și ale Regulamentului Organic, de către jurisconsulții Statului. In 26. III. 1835, Flectenmacher și Bojinca înaintară lucrarea în două coloane: în prima era textul vechi; iar în a doua adnotările lor

1) Vezi lucrarea de față la pag. 90, deci fac rectificarea în alt sens celor scrise în recenzia lucrării lui Gh. Ungureanu din *„Opinia„* XXVIII, (no. 7196 din 1. V.

2) Părerea autorilor ,Bibliografii românești vechi' III, no. 886 se înlătură, căci un asemenea dicționar nu este adaos la nici un exemplar din Manualul lui Donici și nici nu găsim asemenea termeni juridici în Manualul său. Autorii dicționarului întreabă în 1815 publicul cunoscător în ale dreptului, dacă el poate înlocui termenii fixați de ei cu alții mai adecvați firei limbii românești, acum când se pregăteau să bage în tipar κώδιξ πολιτικός, însoțit de sigur și de traducerea românească, care se făcea paralel cu tipărirea textului neo-grec. Toți vedeau nevoia mai de grabă a textului românesc de cât a celui grecesc, care nu s'a aplicat tocmai din pricina limbii.

3) Gh. Ungureanu: *,Op. cit.'*, pp. 26-34.

fără ca ea să poarte şi semnăturile lor. O socotiră, de sigur, lucrare oficială.

§ 1. Din ‚Hrisovul sobornicesc' din 1785 [1]).

Drept aceia ca un obiceiu rău običnuit şi ca o faptă pricinuitoare de strâmbătate şi de necontenite supărări divanului g[ospo]d, cu sfatut de obştie s'au găsit cu cale, să se oprească cu hotărâre de istov şi să nu mai fie slobod a să mai face nişte danii ca aceste de către cei săraci şi de starea de gios, la cei mai bogaţi şi puternici, fiind oprită aceasta şi cu hotărârea pravilelor; căci scoposul la cari privesc şi razămă pravilile este ca să siguripsască stăpânirea fiecăruia pe averea sa, iar cu običnuinţa acestor feliuri de danii să rădică acest diafendevsis a stăpânirii, ce dă dreptate fieşte căruia asupra lucrului său, ce dar iată că fapta aceasta este şi inpotriva pravililor:.....

Din ‚Lămuriri praviliceşti' din 1835, privitoare la acest punct.

Numirea de danii nu să poate aplicarisi la altă impregiurare, de cât numai la acturile intre vii, prin care o faţă dănueşte şi trădă în stăpânirea altuia vreun lucru fără de nici o plată de bani, sau dare de vreun lucru. Iar in toate celelalte acturi, precum testamenturi, legaturi, fideicomise, alcătuiri mortis causa (la prilej de moarte) să aplicariseşte legiuirea § 476 din Condica ţivilă, unde zice: „In puterea dritului ce are fieştecine de a dispozarisi ne îngrădit pentru ale sale, poate cel desăvârşit proprietariu dacă de către lege anume nu va fi oprit să intrebuinţeză regulat al său lucru după a sa plăcere, sau să-l lasă ne intrebuinţat, poate să-l strice de istov, sau să-l dee la alţii intreg, sau inparte, ori să-l părăsască sau să-l lepede cu totul".

După apariţia Hrisovului adnotat în 1835, aceşti jurisconsulţi au mai semnalat şi alte nepotriviri cu principiile stabilite în Condica civilă şi Regulament. Prin ofisul domnesc din 14. VI. 1839. no. 81 s'a publicat în tip. Albinii din nou Hrisovul sobornicesc cu toate complectările sale.

Pregătirea ‚Procedurii civile' de Flechtenmacher şi Bojinca. 1836.

Cu toate indicaţiile procedurale în materie civilă, date de Regulament, totuşi se simţia nevoie de un cod procedural civil complect. In 1836 domnitorul atrage atenţiunea lui Flechtenmacher asupra Codului de lege al „noului stat al Eladei" pen-

1) ‚*Hrisov sobornicesc*'. Pentru danii, schimburi şi vânzări şi pentru ţigani. a Domnului ţării Moldovii Alexandru Mavrocordat v[oe]v[o]d, din anul 1785. Acuma cu praviliceşti lămuriri de nou tipărite din poronca pre inălţatului domn, Mihail Grigoriu Sturza v[oe]v[o]d. Eşi. In tipografia Albinei. 1835, pag. 4: cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea*', Iaşi, 1930, pp. 74-5.

tru a închega un cod de procedură civilă pentru Moldova. In 4. II. 1836, Flechtenmacher îi comunică admirația sa pentru felul cât de complect este aranjat codul elen, arătându-se gata a începe alcătuirea unei condici de procedură civilă. Costache Sturza prin rezoluția sa tempereazā zelul lui Flechtenmacher, spunându-i să lucreze după putință și să roage pe B o j i n c a să facă „observațiile trebuincioase". Mihail Sturza prin decretul no. 370 din 10. VII. 1836, fixează o comisie din vornicii Ștefan Catargiu și Gheorghe Suțu la cari se adaogă și cei doi jurisconsulți, făcându-li-se cunoscut prin adresă specială însărcinarea dată. Rezultatul acestei lucrări în comun nu ne mai este cunoscut, căci din viitoarele proecte ale lui Flectenmacher reese că el se preocupă de *Jurnalul giuridic* și editarea unei noui *Condici civile* în 4 volume, ne mai vorbind nimic despre acest Cod de procedură civilă.

XLIII. Legiuirea ‚Νομοθεσία' lui Ioan Gheorghe Caragea, (Muntenia). 1818.

Literatura. I. B ă r b ă t e s c u: ‚*Cursul dreptului civil român*' sau explicarea paragrafelor de legi civile după ordinea pravilei lui Caragea. Op coprinzătoriu de principe, termeni de jurisprudență, paragrafele legilor civile române, desvoltări ale acestor paragrafe și modele de contracte, Culese și atașate dupe destinație de.... București, 1849, pp. 616. Șt. Gr. B e r e c h e t: ‚*Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866*', Chișinău, 1928, pp. 39-46. Nicolaos C o r i t z a s: ‚*Antichități elene ale boerului, mare logofăt, Atanasios Hristopulos* — *'Ελληνικὰ 'αρχαιολογήματα τοῦ ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου κυρίου 'Αθανασίου Χριστοπούλου*'. Atena, 1853. I. C. F i l i t t i: ‚*Juristul Nestor*', in ‚Revista Arhivelor', nr. 4. 1927, București, pag. 324. C. C. G i u r e s c u: ‚*Legiuirea lui Caragea, un anteproect necunoscut*', in ‚Buletinul comisii istorice a României', III, 1924, pp. 45-74. S. G. L o n g i n e s c u: ‚*Istoria dreptului românesc*', Buc. 1908, pp. 358-61. A. R ă d u l e s c u: ‚*Codul Caragea și codul Andronache Donici*', in ‚Curierul judiciar', nr. 50, 1908; I d e m: ‚*Logofătul Nestor*', in ‚Revista critică de drept, legislație și jurisprudență', I, 1910, nr. 1. Octombrie, pp. 27-45. I d e m: ‚*Doi praviliști români: logofătul Nestor Craiovescu și Andronache Donici*" in ‚Biblioteca juridică', condusă de adv. Dem D. S t o e n e s c u, Craiova 1923, pp. 7-28. I. P e r e t z: ‚*Curs de istoria dreptului român*', II², Buc., 1928, pp. 471-87; I d e m: ‚*Precis de istoria dreptului român*', Buc., 1931, pp. 384-90. C. S p u l b e r: ‚*Cursul de istoria dreptului român*', (litografiat), Cernăuți, 1926-27, pp. 509-523. V. A. U r e c h e: ‚*Justiția sub Ioan Caragea*', Academia Română, s. II, t. XX, 1897.

Edițiuni. E d i t i o p r i n c e p s ‚Νομοθεσία', București, 1818, (volum separat cu textul grec și alt volum deosebit cu textul român, ‚*Legiui-*

rea', format folio). O traducere franceză din 1823. Ediţia II-a, din 1838 a lui Simion Marcovici, serdar, tip. lui I. Eliade. Ediţia III-a, din 1845, a aceluiaşi Simion Marcovici (acum clucer), tip. privilegiată a Curţei. Ediţia IV-a, din 1854, a clucerului Const. N. Brăiloiu, în colecţia 'Legiuirile civile ale Ţărei Româneşti', Ediţia V-a, din 1862 a lui I. M. Bujoreanu. Ediţia VI-a, din 1865, a clucerului Const. N. Brăiloiu. Ediţia VII-a, din 1873 a lui I. M. Bujoreanu. Ediţia VIII-a din 1905 a lui D. D. Stoenescu, Craiova. Ediţia IX-a, din 1907 a lui C. Hamangiu, în 'Codul general al României', ed. II. Ediţia X-a din 1907 a lui Ioan Palade, 'Codul Caragea reprodus după manuscrisul original românesc' şi Ediţia XI-a a lui I. şi P. Zepos, în vol. al VIII-lea al colecţii 'Jus graecoromanum', Atena, 1931, numai textul grecesc cu o notă informativă.

Unii dintre urmaşii lui Alexandru Ipsilante voiseră să-i schimbe Condica pravilnicească. Nicolae Caragea [1]) încercase, dar lucrul nu fuse dus la capăt. După acesta, vremurile grele venite asupra ţării cu războae şi ocupaţiuni de armate turceşti, ruse şi austriece, smulseră, oricui s'ar fi gândit la o nouă lege, orice răgaz trebuitor pentru aceasta.

După treizeci şi şase ani de la publicarea Micului manual al lui Alexandru Ipsilante, pentru Muntenia, sosi clipa ca prin Ioan Gheorghe Caragiea (3. IX. 1812—12. X. 1818) să se pregătească terenul pentru publicarea altei condici de legi. Acest din urmă domnitor, în al cincelea an de domnie a lui, însărcină prin pitacul său din 2. X. 1816 o comisie formată din Atanasios Hristopulos, logofăt al Departamentului străinelor pricini, din biv vel clucerul Nestor [2]) la cari s'au mai adăogat stolniciii Constantin şi Ioniţă Bălăceanu, cu însărcinarea ca să alcătuiască o condică de legi. Din sus arătatul pitac reese, că atât Atanasios Hristopulos, cât şi Nestor aveau câte un proect de condică de lege, alcătuit de fiecare în parte. Aceste proecte de condici de legi ale lor, au fost cercetate şi de domnitorul Caragea. Acum el îi îndeamnă să se adune la un loc anumit pentru a închega din tot materialul adunat în aceste două proecte ale lor o singură condică desăvârşită. Ceia ce ei vor examina trebuie să arate şi domnitorului rând pe rând pentru a-şi spune ultimul cuvânt. Pentru ca lucrul să meargă mai repede, cere din partea acestor boeri toată râvna. In 15. II. 1817, se a-

1) Februar 1782-August 1783.

2) Acesta se mai numia: Craiovescu şi Predescu; vezi I. C. Filitti: *'Juristul Nestor'* în *'Revista arhivelor'* Nr. 4, 1927, Bucureşti, pag. 324.

dresează printr'un alt pitac către mitropolitul, episcopii şi boerii haleà şi mazili, explicându-le cele hotărâte în precedentul pitac, unde primii boeri: Atanasios Hristopulos şi Nestor sunt numiţi „boeri cu ştiinţă şi praxis la ale pravililor", rugându-i ca să se adune săptămânal, Marţea şi Sâmbăta, împreună spre a examina pravila întocmită de comisiunea arătată pentru a adăoga şi aceştia din urmă tot ceia ce ar mai trebui sau s'ar fi uitat, ca după ce va vedea şi domnitorul aceste adăogiri, să se dea la tipar. In 18. IV. 1817, se repetă pe scurt printr'un nou pitac porunca ca să se adune Marţea şi Sâmbăta la orele două din zi (ora 8 de dimineaţă) pentru a adăoga ce va mai trebui la noua pravilă. Din coprinsul acestui pitac se vede, că feţele bisericeşti şi boerii amintiţi nu se grăbiau la lucru. La 22. VI. 1818, domnitorul printr'un alt pitac porunceşte vel logofătului ţărei de sus ca să ia măsuri pentru tipărirea anaforalei arhiereilor şi boerilor din 9. VI. 1818, la sfârşitul condicii româneşti. Anaforaua să se tipărească cuvânt cu cuvânt, înşirându-se numele tuturor boerilor din ea. Originalul anaforalei şi cu acel al pitacului acestuia să se dea la mitropolie pentru păstrare.

In 9. VIII. 1818, domnitorul printr'un alt pitac împărtăşeşte pe reprezentanţii clerului superior şi boeri cu întruparea gândului său de a dà ţării o nouă condică de legi, alcătuită din *Pravilele împărăteşti*, *Pravilniceasca condică* (a lui Alexandru Ipsilante) şi *Obiceiurile ţării*, tipărită în româneşte şi greceşte. Tot aici li se comunică intrarea în vigoare a acestei condici de la 1 Septembrie 1818, pentru toate judecătoriile din ţara românească. Tot de aici vedem, dintr'o listă, că s'a luat deasemenea şi măsura ca să se distribue pe la instanţele fixate de domnitor din exemplarele greceşti, până se vor primi şi cele româneşti de la tipografia din Râmnicul Vâlcea, cari şi acestea se vor trimite tot după aceiaşi listă. Cele două manuscrise originale: grecesc şi românesc (prototipa) se vor dà în păstrare la mitropolie, adeverite cu semnătura şi pecetea domnească [1]).

1) De la Mitropolie au trecut la Academia Română: cel românesc sub No. 2322 şi cel grecesc sub No. 2323. Tot la Academia Română se mai păstrează şi un ms. No. 1710 cu textul românesc având titlul: *,Pravila mării sale domnitorului Ioan Vodă Caragea, prescrisă de cel mai jos iscălit, la leat...* (rupt) *Nicolae logofăt'*.

Din coprinsul acestor pitace reese, că arhiereii şi boerii au examinat, verificând şi adăogând, timp de mai mult de un an, iar tipărirea s'a executat foarte repede. Cu imprimarea în româneşte la Râmnicul Vâlcea se vede că au fost împiedicări de acelea, cari au făcut ca să nu mai vedem niciun exemplar din această ediţie.

Astăzi găsim la Academia Română şi prin celelalte biblioteci oficiale mari şi pe la diferiţi particulari, iubitori de cartea rară, numai ediţia românească, fiindcă cea grecească, care a fost tipărită în sute de exemplare, a fost furată cu restul mobilerului din palat, în urma fugii lui Caragea din Bucureşti în Oct. 1818 [1]).

Ediţia românească s'a tipărit în Bucureşti la 1818. Această ediţiune are titlul: *„Legiuire a prea înălţatului şi prea pravoslavnicului domnitor şi oblăduitoriu a toată Ungrovlahia Io Ioan Gheorghe Caragea vv. cu toată cheltueala dumnealor Constantin Caracaş, doftor şi dumnealui Răducanul Clinceanul, biv vel stolnic, şi dumnealui Dumitrache Topliceanul biv vel sluger. Tipărită în privileghieata tipografie a dumnealor ot cişmeaua răposatului întru fericire domn Mavrogheni din Bucureşti, 1818"*. Ediţia grecească făcută la Viena tot în 1818 are un titlu foarte scurt: „Νομοθεσία τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Γεωργίου Καρατζᾶ βοεβόδα. Ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Ἰωάν Βαρδ. Τζβενίου = *Legiuirea prea înălţatului şi prea evlaviosului domnitor şi stăpânitor al întregei Ungrovlahii, domn, domn, Ioan Gheorghe Caragea voevod. In Viena Austriei. In tipografia lui Ioan Vard. Ţvenos, 1818*". In partea de mijloc a acestei pagini de titlu vedem pajura ţării foarte clar imprimată. Ea are formă circulară de medalion cu un vultur la mijloc, ţinând crucea în cioc, având dea dreapta şi dea stânga lui pe sfinţii împăraţi Constantin şi Elena, patronii capitalei Bucureşti, ambii cu câte o ramură de finic în mâini. Deasupra vulturului, de a dreapta şi de a stânga crucii, găsim

---

1) Raportul lui Hugot către Chateaubriand din 24. I. 1824 în care se vorbeşte despre traducerea franceză a Legiuirii lui Caragea, în *„Documente privitoare la Istoria Românilor"* culese de E. Hurmuzaki, vol. XVI, corespondenţa diplomatică şi rapoartele consulare franceze, (1603-1824), de N. Hodoş, Bucureşti, 1912, pag. 1134. Această preţioasă informaţie o deţin de la prof. D. Russo.

soarele și luna. Sub picioarele vulturului stă scris 1812, iar dedesubtul ei inițialele: ΙΙΡ : ΔG. Pe o bandă tot circulară, care înconjoară pajura cu cele ce am arătat până acum, este scris: *,Io Ioan Gheorghe Caragea cu mila lui Dumnezeu Domn a toată Țara Românească',* iar pe marginea mult mai lată de cât această dungă circulară se găsesc înșirate mărcile tuturor județelor din acea vreme. Ele sunt, începând de la stânga spre dreapta, următoarele. Mehedinți, Gorj. Dolj, Vâlcea, Romanați, Olt, Argeș, Mușcel, Teleorman, Vlașca, Dâmbovița. Ilfov. Ialomița, Prahova, Saac, Buzău și Slam Râmnic, fiecare însemnate cu câte două litere și fixate prin însăși marca sa. Această pajură în ediția românească este imprimată pe verso al foaii de titlu, mult mai mare de cât cea din ediția grecească; in aceasta din urmă însà fiind mult mai clară, ca una ce a ieșit dintr'o tipografie apuseană.

Ediția greacă din Viena are o mică prefață greacă „Către cititori"=*Πρός τούς ἀναγνώστας*, de 18 rânduri rari, cari lipsesc in cea românească. Iat-o: ,Prea înălțatul și prea bunul legiuitor al Țării Românești, așezând sfintele lui legi de față pentru supușii săi, împărțitu-l-ea în șase titluri: întâiul coprinde legile privitoare la persoane; al doilea pe cele pentru lucrurile mișcătoare și nemișcătoare; al treilea pe cele privitoare la tocmeli; al patrulea pe cele privitoare la daruri; al cincelea pe cele relative la vini și al șaselea pe cele privitoare la diferite prigoniri. Orânduirea chestiunilor este inimitabilă, chipul cel mai metodic este împletit laolaltă după șir, iar fraza este concisă, coprinzătoare și foarte limpede. Dacă s'au mândrit odinioară Sparta și Atena cu legiuitorii lor, cu mult mai mult se cuvine să se laude Țara Românească cu marele om de stat și legiuitor al ei, care-i autorul celei mai mari fericiri a ei = *,Ο' ὑψηλότατος καὶ εὐμενέστατος τῆς Βλαχίας νομοθέτης θεσπίζοντας τοὺς παρόντας ἱερούς του νόμους εἰς τὸ ὑπήκοόν του, τοὺς διαίρεσεν εἰς ἓξ τμήματα· τὸ πρῶτον περιέχει τοὺς περὶ προσώπων νόμους· τὸ δεύτερον τοὺς περὶ πραγμάτων κινητῶν, καὶ ἀκινήτων· τὸ τρίτον τοὺς περὶ συμφωνιῶν· τὸ τέταρτον τοὺς περὶ χαρίτων· τὸ πέμπτον τοὺς περὶ ἐγκλημάτων, καὶ τὸ ἕκτον τοὺς περὶ διαφορῶν. Ἡ τάξις τοῦ συντάγματος εἶναι ἀμίμητος ὁ τρόπος μεθοδικότατος κατὰ σειρὰν ἀλληλένδετον, καὶ ὁ λόγος σύντομος, περιεκτικὸς, καὶ ἐμφαντικότατος. Ἂν ἐκαυχῶντο ποτὲ ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι διὰ τοὺς νομοθέτας τῶν, πολὺ πλέον πρέπει*

νὰ καυχᾶται καὶ ἡ Βλαχία διὰ τὸν μέγαν, καὶ πολιτικότατον νομοθέτην της, τὸν αἴτιον τῆς μεγίστης εὐδαιμονίας της‘.

Mai departe pe o foaie groasă, lipită, deosebită de hârtia pe care s'a tipărit volumul, aflăm frumosul portret al domnitorului Caragea cu hangerul la brâu. Sub el stă emblema lui personală, reprezentată prin doi cerbi, cari au la mijloc vulturul Ţărei Româneşti, fără cruce, cu sabia şi buzduganul de o parte şi de alta. Pe marginea ei citim: Іѡ ГР. К. Р. В. Б. 1812. Sub ea stă o strofă din Herodot. Acest portret lipseşte din ediţia românească. Portret are fiecare domnitor. care promulgă pravile, cum sunt: Alex. Ipsilante şi Scarlat Calimah. După el urmează patru pagini dintr'un „imn“ *(ὕμνος)* în greceşte de 50 rânduri, cari şi acestea lipsesc din ediţia românească. Iată acel imn de laudă a lui Caragea:

Imn	*Ὕμνος*
Zeiţa Temis	*Ἡ Θεὰ Θέμις*
cu scuturare de máslin	*μ'ἐλαίας κλόνον*
spre strălucitul tău,	*εἰς τὸν λαμπρόν Σου,*
stăpânitorule, tron	*Ἀυθέντα, θρόνον*
încununată, legiferează;	*στεφανωμένη νομοθετεῖ*
şi poporul tău	*καὶ ὁ λαός Σου*
către ale ei sfinte,	*σ' τὰ ἱερά της,*
divine şi statornice	*θεῖα, κ' ἑδραῖα*
hotărârile ei	*θεσπίσματά της*
după regulă umblă.	*κατὰ Κανόνα περιπατεῖ.*
Balanţa ei	*Ἡ πλάστιγγά της*
spre egal se înclină	*σ' τὸ ἴσον ῥέπει·*
ochiul ei	*ο᾿ ὀφθαλμός της*
nici când nu vede	*ποτὲ δὲν βλέπει*
nici mare, nici mic,	*οὔτε μεγάλον, οὔτε μικρόν·*
şi dreapta ei	*κ' η᾿ δεξιά της*
cu bărbăţie	*μὲ τὴν ἀνδρείαν*
înarmată	*ἁρματωμένη,*
împotriva răutăţii	*πρὸς τὴν κακίαν*
strânge şi arată amară spadă.	*σφίγγει, καὶ δείχνει σπαθὶ πικρόν.*

Venerabila ei	Ἡ σεβαστή της
dreptate	Δικαιοσύνη
în dreptele ei	ἐκ δεξιῶν της
hotărâri cumpănite judecă	σύμψηφα κρίνει,
şi nemitarnic glăsueşte	καὶ ἀδεκάστως δημηγορεῖ·
şi nedreptatea	κ' ἡ ἀδικία
trăznită	κεραυνωμένη,
şi veşnic	καὶ αἰωνίως
izgonită·	ἐξωρισμένη
se îndoliază pentru recele iad.	σ' τὸν κρύον
	[ᾅδην μαυροφορεῖ.
Toată Valahia	Ὅλ' ἡ Βλαχία
luminat înveşmântată	λαμπροφοροῦντας,
prăznueşte	πανηγυρίζει,
şi cântă, lăudând	καὶ ψάλλ', ὑμνῶντας
pe respectatul legislator	τὸν νομοθέτην τὸν σεβαστόν.
şi cu legile	καὶ μὲ τοὺς νόμους,
şi cu proorociile lui	καὶ τοὺς χρησμούς του,
cele cereşti	τοὺς οὐρανίους,
şi sfinte ale lui	καὶ ἱερούς του
mişcă credincioasa ei mulţime.	κινεῖ τὸ πλῆθός της τὸ
	[πιστόν.
Prea mare domnitor	Μέγιστ' Ἀυθέντα,
şi de lege dătător	καὶ νομοθέτα !
al neamurilor apărător	λαῶν προστάτα,
şi de bine făcător	καὶ εὐεργέτα,
cu îngăduinţă primeşte laudele	δέξου τοὺς ὕμνους μας προ-
[noastre.	[σηνῶς.
Priimeşte credinţa	δέξου τὴν πίστιν,
şi cinstirea	καὶ τὴν λατρείαν,
şi ale noastre rugi	καὶ τὰς εὐχάς μας
pe acestea ca jertfă	αὐτὰς θυσίαν
cu umilinţă ţi le-aducem.	ποῦ Σὲ προσφέρομεν τα-
	[πεινῶς.

Ambele edițiuni încep cu o prefață de o întindere potrivită în care domnitorul Caragea spune cititorilor, că Țara Românească avea din vechime legi pentru judecarea locuitorilor ei: obiceiuri nescrise și nedeslușite și pravile scrise, dar puține. Pentru aceste pricini totdeauna erau judecătorii siliți să alerge la Pravilele împărăteşte ale Romanilor, astfel că aceştia se găsiau în fața a trei feluri de întocmiri de pravile, adică: a Obiceiurilor, Condicei pravilniceşti și a Legilor împărăteşti. Unele erau susceptibile de două interpretări, iar altele se contraziceau între ele, astfel că se: „surpa una pre alta, în cât dreptățile tuturor mădulărilor politiceştii oblăduiri, căzând neîncetat în amestecături și învălueli de multe cuvântări înpotrivitoare, a pururea era în primejdie, ca cum ar înota în noianuri de ape turbure ce să tălăzuesc de multe vânturi înpotrivitoare, și în ceale după urmă nici *să îndrepta, ci să abătea după voința celor mai tari sau celor mai meşteşugareți în vicleşuguri, cari tot la o pricină punea înainte, când obiceiul, când condica țării, când pravilele împărăteşti după plăcerea lor*". Acest rău a voit domnitorul să-l înlăture și pentru aceasta a întocmit Pravila de față, *„priimind unele din cele vechi, iar altele îndreptând și cele mai multe adăogând"* Prefața aceasta în ambele ediții poartă anul 1817, de sigur, fiind scrisă de pe vremea când pravila se aplica în manuscris.

Legiuirea se imparte în 6 părți sau secții = *τμῆμα*, iar acestea sunt desfăcute într'un număr neegal de capitole = *κεφάλεον*, și fiecare capitol într'un număr neregulat de paragrafe dintre cari unele au și aliniate.

Partea I-a. Are opt capitole al căror coprins priveşte persoanele sau obrazele = π. *προσώπων* [1]).

1^{3}. Pentru bărbați și femei, 1; 9 = π. *ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν*. **2**^{1}. fii adevărați, din curvie, buni și vitregi, 1-2; 10; π. *γνησίων, νόθων, ὁμοθαλλῶν καὶ ἑτεροθαλλῶν*. **3**^{6}. vârstnici și nevârstnici, „ 2; 10-11 = π. *ἡλίκων καὶ ἀνηλίκων*. **4**^{3}. cei fără minte, 1-3; 11 = π. *ἀφρόνων*. **5**^{4}. răsipitori, 3; 12 = π. *ἀσώτων*. **6**^{3}. slobozi, 3; 12 = π. *ἐλευθέρων*. **7**^{10}. robi și țigani, 3-5; 13-14 = π. *σκλάβων ἢ κατζιβέλων*. **8**^{5}. cei sloboziți, 5; 14-15 = π. *ἀπελευθέρων*.

1) Cifrele cu aldine indică capitolul, cele mici de deasupra acestora arată numărul paragrafelor, apoi celelalte însemnează, primele: paginele din ed. română, iar ultimele: paginele din ed. greacă.

Partea II-a. este privitoare la lucruri = *π. πραγμάτων* având trei capitole.

1^{6}. Stăpânirea lucrurilor, 5-6; 15-17 = *π. πραγμάτων ἐξουσίας*. 2^{5}. robirea lucrurilor, 6-7 : 17-18 = *π. πραγμάτων δουλείας*. 3^{23}. vecinătatea lucrurilor, 7-11 ; 18-23 = *π. πραγμάτων γειτονίας*.

Partea III-a priveşte tocmelile îndeobşte = *π. συμφωνιῶν γενικῶς*, are 23 capitole, fiind cea mai desvoltată.

1^{11}. de obşte pentru tocmeli, 11-3 ; 24-5 = *π. συμφωνιῶν γενικῶς*. 2^{49}. vânzări, 13-21 ; 26-35 = *π. πωλήσεως*. 3^{6}. schimb, 21-2 ; 35-6 = *π. ἀνταλλαγῆς*. 4^{15}. închiriere sau arendă, 22-3 : 36-8 = *π. νοικιάσματος*. 5^{4}. sădire sau clădire, 24 ; 38-9 = *π. ἐμφυτεύσεως*. 6^{19}. clacă, 24-6 ; 39-42 = *π. κλάκκας*. 7^{11}. tocmeli de slujbe, 26-8; 42-4 = *π. μισθώματος*. 8^{25}. împrumutare şi datorie, 28-30 : 44-7 = *π. δανείσματος καὶ χρέους*. 9^{7}. poliţe, 30-1 ; 47-8 = *π. πολιτζῶν*. 10^{9}. dobânzi, 31-2 ; 48-9 = *π. διαφόρου*. 11^{18}. zălojire, 32-5 ; 49-51 = *π. ἐνεχυριάσεως*. 12^{9}. chezăşie, 35-6 ; 52-3 = *π. ἐγγυήσεως*. 13^{13}. obştire sau deavalma, 36-7 ; 53-4 = *π. κοινοῦ*. 14^{21}. tovărăşie, 37-41 : 55-9 = *π. συντροφίας*. 15^{4}. logodnă, 41-2 ; 59-60 = *π. μνηστείας*. 16^{48}. nuntă, zestre şi exoprică. 42-9 ; 60-7 = *π. ὑπανδρείας, προικὸς καὶ ἐξωπροίκων*. 17^{3}. învoială, 49-50 ; 67-8 = *π. συμβιβασμοῦ*. 18^{21}. eretocrisie, 50-2 ; 69-71 = *π. αἱρετοκρισίας*. 19^{20}. vechilet, 52-5 ; 71-5 = *π. τοποτηρήσεως*. 20^{4}. vechilul de judecăţi, 59 ; 76 = *π. συνηγορίας*. 21^{39}. epitropi, 56-61 ; 76-80 = *π. ἐπιτροπῆς*. 22^{21}. cele puse în păstrare sau depoziton, 61-3 : 81-3 = *π. παρακαταθήκης*. 23^{5}. secvestru, 64 ; 84 = *π. μεσεγγυήσεως*.

Partea IV-a vorbeşte pentru daruri, având 5 capitole.

1^{7}. daruri, 64-5 ; 85-6 = *π. χαρίτων*. 2^{12}. darurile dinainte nunţii, 65-6 ; 86-7 = *π. προγαμιαίων δώρων*. 3^{42}. moştenire sau clironomie : moştenire fără diată şi moştenire cu diată, 67-78 ; 87-99 = *π. κληρονομίας ; κληρονομία χωρὶς διαθήκην ; κληρονομία μὲ διαθήκην*. 4^{22}. legat, 78-80 ; 100-2 = *π. λεγάτου*. 5^{11}. iotesie sau facere de fii de suflet, 80-1 ; 103-4 = *π. υἱοθεσίας*.

Partea V-a este destinată delictelor = *π. ἐγκλημάτων*, având 10 capitole, la urma căreia găsim un adaos.

1^{4}. omor, 82 ; 105-6 = *π. φόνου*. 2^{5}. tâlhari, 83 ; 106-7 = *π. λῃστῶν*. 3^{6}. furi, 83 ; 107-8 = *π. κλεπτῶν*. 4^{3}. mufluji mincinoşi, 84 ; 108 = *π. χρεοκοπῶν οἰκονομικῶν*. 5^{4}. plastografi, 85 ; 109 = *π. πλαστογράφων*. 6^{1}. martori mincinoşi, 85 ; 110 = *π. ψευδομαρτύ-*

ρων. 7^2. prepuitori sau pârâtori, 85-7; 111-12=π. συκοφάντων. 8^2. tăetori de bani, 86; 110-11=π. παραχαράκτων. 9^5. necinstitori, 86-7; 111-12=π. ἀτιμαστῶν. 10^5. preacurvari, 87; 112=π. μοιχῶν. După aceasta urmează un adaos cu 6 paragrafe despre stricăciune, 88; 113=π. βλάβης.

Partea VI-a privitoare la judecăţi=δικανικοῦ, cu 4 capitole. 1^{24}. prigoniri, 88-94; 114-20=π. διαφορῶν. 2^{57}. dovezi, cărţile, martori, jurământ, carte de blestem şi cazna, 94-100; 120-27=π. ἀποδείξεων; ’έγγραφα; μάρτυρες; ’όρκος; ’επιτίμιον; βάσανον. 3^{15}. judecători, judecată şi hotărâre. 100-3. 128-31 = π. κριτῶν, κρίσεως καὶ ἀποφάσεως. 4^{10}. apelaţie, 103-14; 131-32=π. ’εκκλήτου [1]).

Ediţia românească se termină cu o anaforă a arhiereilor şi boerilor din 9 Iunie 1818 către domnitor prin care-l roagă să poruncească să se pună în tipar, după care urmează însemnarea marelui logofăt Constantin Bălăceanul din 28 Iunie 1818 în care se arată că a protocolit pravila; adică şi-a pus iscălitura sa proprie cu pecetea domnească pe foaia ultimă, Această din urmă dată e aceia când s'a trimis manuscrisul la tipar. La 9 August 1818, cartea era tipărită, când s'a dat şi porunca ca să intre în vigoare de la 1 Septembrie acelaş an. Deci dar tipăritul s'a făcut în mai puţin de 2 luni. In ediţia grecească nu găsim această anaforă cu însemnarea lui Constantin Bălăceanu. Amândouă ediţiile se sfârşesc cu o „tablă" de materie, care în ediţia românească se găseşte la finele cărţii sub titlul de: *„Scara aceştii pravili“*, după care urmează erata cu 39 de erori tipografice; iar la ediţia greacă este urmată de o listă de 74 cuvinte puse în ordine alfabetică, pentru ca judecătorul să găsească mai repede chestiunea ce-l interesa, sub titlul: *‚Lista celor coprinse în carte după alfabet*=Πίναξ τῶν ἐν τῇ βίβλῳ περιεχομένων κατ’ ἀλφάβητον‘. Enăchiţă Văcărescu în poezia sa: *‚La Pravila Ţării‘* îşi arată dispreţul său.

După tipărirea ediţii greceşti—căci cea românească a mai

1) Ediţia românească are 104 pagini de coprins al condicii, căci celelalte file de la început şi sfârşit nu sunt paginate. Ediţia aceasta se găseşte cu mai multă uşurinţă de cât cea grecească. Din aceasta din urmă cunosc ex. de la Academia Române, Nr. II, 43056 şi altul al Bibliotecii Universităţii din Iaşi. Nr. 100/IV. Această ediţie are pp. 132, nepaginate fiind numai „Imnul", „tabla" coprinsului şi „tabla" materii după alfabet.

intârziat—s'a distribuit pe la toate instanțele de judecată existente atunci în Muntenia. Din pitacul de distribuire al acestor exemplare, aflăm care anume instanțe existau. In București erau: *Divanul domnesc* ca ultimă instanță, *departamentul de opt, departamentul de șapte, departamentul criminalionului, judecătoria agei* și *judecătoria spătăriei*, la care se mai adaogă *departamentul streinelor pricini*, creațiunea lui Caragea. La Craiova: *Divanul caimacamului, departamentul de patru* și *departamentul criminalionului*, plus *17 judecătorii* de prin capitalele județelor muntene și oltene [1]).

Intâmplarea nu a scos la iveală până în prezent proectul lui Nestor, căci și dela el ne-a rămas un asemenea proect. Actele contimporane nu ne dau lămuriri, dacă fiecare a lucrat la câte un proect separat. Norocul însă ne ajută să clarificăm această întrebare fără răspuns precis până acum. Prof. C. C. Giurescu a descoperit în biblioteca prof. M. Săulescu din București, proectul lui Hristopolos, dându-ne un studiu asupra diferențelor dintre coprinsul lui și al textului oficial tipărit la Viena în 1818 [2]). Iată câteva din aceste diferențe:

Multe din capitolele aflătoare în manuscrisul proectului sunt suprimate din textul oficial imprimat, cum sunt următoarele: a). *Domnul și drepturile lui,* în care se vorbește despre drepturile și prerogativele sale. Cele dintâi opt articole din ele se găsesc și în Istoria lui Dionisie Fotino, ceia ce dovedește că acest autor va fi avut vreo còpie a acestui proect. b) *Găz-*

1) V. A. Ureche: *„Justiția sub Ioan Caragea"*, Extras din Analele Academiei Române, seria II, tom. XX, Memoriile secțiunii istorice, București, 1898, pp. 376/103, 378/104, 410/136. Tot în această lucrare se găsesc și toate actele justificative.

2) C. C. Giurescu: *„Legiuirea lui Caragea, un anteproect necunoscut"*, art. in *Buletinul comisii istorice a României*, III, (1924), pp. 45—7, Buc. La intrebarea noastră făcută autorului acestui articol, am primit răspunsul că manuscrisul proectului a fost reintors profesorului de sociologie, M. Săulescu, un mare iubitor de cărți și acte vechi, care a decedat nu mult după aceia. Moștenitorii lui, probabil, il vor vinde cu toată colecția de câteva mii de documente vechi muntene. Ar trebui imprimat in intregime. Ar fi o grea pierdere pentru știința noastră dacă s'ar răpune. Acest ms. are formatul 8. E legat in piele. Are la inceput 5 file nenumerotate, urmând tabla de materie pe trei file. Textul este coprins in 192 file numerotate, sàrindu-se dela 119 la 130. Sfârșitul manuscrisului are foi albe. Pe verso al primei scoarțe citim următoarea insemnare, de sigur a a unei posesoare: „Cette (sic) livre appartient à mademoiselle Rhalou Barcanesco".

duirea în han. In acest cap. se arată obligaţiunile proprietarilor de han faţă de călătorii adăpostiţi acolo. c). *Darul de logodnă.* Acesta-i înlăturat cu totul, pentru că ideile din el sunt coprinse în cap. ‚Darurile dinaintea nunţii', care a rămas în textul tipărit. d). *Răzvrătirea* este înlăturată. Pedeapsa ei se lăsa la aprecierea domnitorului. e). *Măsurătoarea strâmbă,* unde se dà definiţia şi se indicà pedeapsa, deasemenea, e scos.

Din alte capitole s'au suprimat numai unele articole, cum sunt din cele ce urmează mai jos: a). Din cap. *Despre liberi* au fost înlăturate § 4—11 unde se vorbea despre împărţirea supuşilor în: boeri, boerinaşi, neamuri, mazili, ruptaşi şi birnici, arătându-se cine intra în ele, ce biruri plăteau şi ce fel de scutiri aveau. Pare-se că aici este o încercare de a se stabili prin lege privilegiile boereşti. b). *Despre mezat* din care s'au suprimat § 1—3 şi 7—10. In § 9 se prevedea ca preţul licitaţii să fie adus la cunoştinţa rudelor cu drept de protimisis. Acesta s'a dat afară, fiindcă în § 48 se spune categoric, că protimisis-ul este înlăturat la mezat. c). *Despre clacă.* Din acest cap. s'au înturat § 2, 6, 7, 8, 14. 17. Prin § 2, 6 şi 8 proprietarul era obligat să dea clăcaşului său: loc pentru clădit casă, lemne pentru foc, şi loc pentru arătură cât ar putea arà timp de două zile şi un alt loc de aceiaşi întindere pentru fân de coasă. Dacă nu ar fi putut să-i dea loc de cosit şi lemne de foc, era dator să-i scadă câte trei zile din cele douăsprezece cât era dator să-i lucreze pe moşia lui. Prin § 14 clăcaşul nu era obligat să dea proprietarului dijmă din roadele pomilor; iar prin § 17 se îngăduea clăcaşului să plătească proprietarului câte un groş şi câte o măsură de vin de fiecare butie, dacă proprietarul nu-şi vindea singur vinul şi rachiul său, ci le arendà clăcaşului său. Cap. 6, 8 şi 14 fiind în favoarea clăcaşului, au fost înlocuite cu § 3, 14. 11 şi 12 din condica tipărită, care sunt în favoarea proprietarului.

S'au suprimat şi părţi din articole, cum sunt: a). *Despre hoţi,* acolo unde se spune, că hoţul care fură lucruri domneşti sau publice se va pedepsi caşi cel care va fura lucruri sfinte, s'a suprimat expresiunea: „sau cum va dori domnul", evident că-i o ştirbire a autorităţii domneşti voită de boerii ţării. b). La § *Despre robi* s'a suprimat din textul tipărit începutul § 3 în care spunea: „Domnul este stăpân şi pe viaţa ţiganilor". Şi

aici este o micşorare a puterii domneşti voită de boerime. c). Din cap. *Despre jurământ* este tăiat întreg § 10 in care se spune ca jurământul să se depună cu pitac dela judecător in bisericile catedrale din oraşele Argeş, Buzău şi Craiova ca reşedinţe episcopale, sau prin bisericile de pe la reşedinţele judeţene. d) Din cap. *Despre afurisanie* s'a suprimat întreg § 3 în care se spunea că afurisania să se ceară cu pitac dela mitropolit sau episcop; iar aceştia după aceia să dea cartea de blestem. e). Din cap. *Despre judecători, judecată, hotărâre şi apeluri, s'a suprimat § 2* în care se spunea că judecătorii să nu primească dela părţile în litigiu nimic în afară de puţină mâncare şi băutură. Cel care va face altfel va fi destituit şi dezonorat de domnitor.

In textul tipărit găsim adăogiri şi clarificări pe cari nu le aflăm în proectul rămas în manuscris: a). Cap. *Despre prepuitori sau pârâtori* nu s'a spus nimic în manuscris. b). Cap. *Despre dovezi* şi c). *Despre caznă* nu se pomeneşte nimic în manuscris. d). Din cap. *Despre clacă* lipsesc § 3—4 şi 11—12 din manuscris. e). In cap. *Vecinătatea lucrurilor* se spune în manuscris că cel care va muta hotarul unei moşii va fi pedepsit „foarte aspru", pe când în ediţia tipărită se fixează pedeapsa, care va fi plata ce se va face păgubaşului, ce va fi cât valoarea locului însuşit prin tragerea nedreaptă a hotarului. f). in cap. *Despre robi* pe când în manuscris se zice, că cine işi va însuşi cu ştiinţă vreun ţigan sau ţigancă streină, acela va plăti proprietarului lor, atât câştigul dobândit dela ei, cât şi paguba ce a avut-o din lipsa lor; în textul tipărit se fixează plata pentru ei. Tot astfel la cap. *Despre plastografie* şi *mofluzi* în textul imprimat se fixează pedepsele în bani, pe când manuscrisul nu le prevede. g). Drepturile femeii sunt prevăzute în cap. *Despre moştenire.* Manuscrisul spune că moştenirea după moartea părinţilor, dacă rămân fii şi fice necăsătoriţi, ea se imparte egal între ei, pe când textul tipărit spune că moştenesc numai fii, cari sunt datori să înzestreze pe surori, căsătorindu-le. h). In cap. *Despre contractele de căsătorie şi parafernale* la § 7 se spune că „tatăl, sau în lipsa lui fratele, e dator să dea zestre fetei şi dacă face greutăţi poate fi silit la aceasta prin judecată, de către rude". Partea pusă intre ghelemele in textul tipări este suprimată. In § 23 din acelaş capitol al manuscrisului cet

spune că mobilele neînsuflețite date de zestre fetei trebuesc toate prețuite, pe când în textul oficial se spune, că se pot dà și fără prețuire, în caz de despărțire provizorie, § 36 din ms. îngăduie femeii să-și ia zestrea sau să ceară asigurarea ei ; pe când textul editat admite numai asigurarea. Dacă femeia încredințează averea ei parafernală bărbatului, după § 46 din manuscris ea va lua iscălitură de la el. In textul tipărit acest § s'a suprimat. In cap. 23 din partea III-a se spune, că dacă mama epitroapă a orfanilor intră în a doua căsătorie mai înainte de aș dă socotelele epitropisirii ei, și dacă se constată, după aceia, lipsă în averea copiilor epitropisiți, atunci răspunde numai bărbatul al doilea, pe când în textul publicat, pe lângă soț este făcută și ea răspunzătoare. In cap. 3 din partea IV-a. j). *Despre darurile dinaintea nunței* prin § se spune, că dacă bărbatul făgăduește vreun dar înaintea nunții, fără să spună ce anume și cât, atunci trebuie să-l socotească egal cu a șasea parte din zestrea soții, iar în textul imprimat, într'un asemenea caz, bărbatul este scutit de acest dar.

In concluzie, prescripțiunile proectului manuscris sunt mult mai blânde, nu numai față de fete și femei, dar și față de săraci, datornici și acuzați. Astfel avem în cap. 5 din partea III-a din ms. k). *Despre darea și luarea în arendă* prin § 4 se spune, că atunci când se dă un loc în arendă se protimisesc locuitorii de pe acel loc, prezentându-se din Martie până la finele lui Aprilie. Textul imprimat a înlăturat această măsură așa de dreaptă față de cei ce lucrează pământul. La cap. l). *Despre împrumut* prin § 25 se mai dă un termen de patru luni peste cel dat de judecată celui datornic, care dispoziție a fost scoasă din ediție. La cap. m). *Despre dobândă* § 3 precizează că nu se plătește dobândă la dobândă, pe când textul tipărit spune că se poate face dobânda capete și atunci se plătește dobânda și la acele capete. Prin § 5 din acelaș cap. se spune că moștenitorii nu vor plăti dobândă pentru datoria celui decedat timp de un an, pe când în textul publicat, dobânzile nu se plătesc până la numirea moștenitorului. In proectul manuscris se privilegia debitorul, iar în textul tipărit se ajută creditorul.

Pedepsele din manuscris sunt mult mai grele de cât cele din textul dat publicării. Astfel pentru gazda tâlharilor se admite pedeapsa cu moarte, iar textul, numai ocna pe cinci ani,

Hoţul, după ms., se condamnă să plătească dubla valoare a lucrului furat, pe când textul tipărit numai costul acelui obiect. Plastografii de iscălituri, peceţii sau acte domneşti se pedepsesc, în afară de ocnă, cu exilul şi uneori şi cu moartea, iar în ediţiune numai cu tăerea mâinei şi cu ocnă pe cinci ani.

Orice ipoteză am admite în ceia ce priveşte originalul textului tipărit al acestei legiuiri, adevărul nu poate sta decât la mijloc. Legiuirea lui Caragea este opera celor doi pravilişti : Atanasos Hristopulos şi Nestor, revăzută de Obşteasca adunare a arhiereilor şi boerilor Ţărei Româneşti, în care s'au închegat elemente din Pravilniceasca condică, Obiceiurile pământului şi Bazilicalele bizantine, în măsura în care toate aceste elemente se puteau aplica populaţii din Muntenia.

Această legiuire a fost în vigoare până în anul 1865. Ea a avut mai multe ediţiuni, ceia ce probează necesitatea pe care o simţiau instanţels de judecată de dânsa. Această Legiuire a ţinut până în anul 1841 şi loc de cod penal prin dispoziţiunile date în partea V-a a ei.

In epoca Regulamentului Organic din cauza puţinelor dispoziţiuni cu caracter civil şi procedural, viaţa complexă juridică a cerut o dezvoltare mai mare, dar norma conducătoare în judecăţi a rămas tot această legiuire. De aceia, acest Regulament Organic în art. 241 zice : *„Toate judecăţile în pricini politiceşti vor fi întemeiate pe condica Prinţipatului Valahii cea publicată la anul 1818“*.

Karl Eduard Zachariae von Lingenthal in *„Historiae juris graeco-romani delineatio"* a susţinut că în Legiuirea lui Caragea au intrat multe principii din codul lui Napoleon. Mai târziu a rectificat. Acelaş autor mai susţine, că ediţia românească a fost tipărită în 1817, iar cea grecească în 1818 de unde se deduce, că prima tipărire este a textului românesc. El a fost inşelat, de sigur, de predoslovie, care a fost scrisă în 1817, necunoscând tot materialul documentar în legătnră cu această chestiune. [1]) Ea coprinde drept civil, penal şi procedu-

1) Zachariae : *„Historiae iuris graeco romani delineatio"*. Cum appendice ineditorum. Auctore C. E. Zachariae, D. J. U. Heidelbergensi, Haidelbergae. MDCCCXXXIX (1839), 8. XVI şi 190 pag.) in cartea III-a ; cf. Idem : *‚Geschichte des griechisch-römischsn Rechts'*, Berlin, 1892 III-e Auflage, pag. XVI. zice : „Das Walachische Gesezbuch (*Νομοθεσία*) ist zuerst 1817 in Bukarest in walachi-

ral. Limba-i laconică şi stilul succint. Legiuirea a servit ca model şi pentru alcătuitorii *‚Criminaliceştii condici'* moldovene din 1820—1826.

Dintre toate legiuirile noastre vechi singura care a avut noroc de un comentator este această legiuire. Acest comentator este Ioan Bărbătescu, care a dat la lumină în 1849 o lucrare de comentare [1]). In 616 pagini, tipărite cu caractere cirilice el lămureşte dispoziţiunile acestui cod, spunând că nu este original, ci e un fruct al seminţelor răspândite de distinşii profesori: Ştefan Tekiri, profesor de drept civil, de Moroiu, profesor de drept roman, fost elev al lui Nestor în şcoala domnească, de Brăiloiu şi alţii. După aceia el dedică dreptului românesc două pagini, scuzându-se, că lasă această sarcină altuia mai norocos. Aceste două pagini au fost folosite de Brăiloiu la editarea Pravilniceştei condici a lui Alexandru Ipsilante în 1841. Bărbătescu spune, că din pricină că Indreptarea legei lui Matei Basarab este o pravilă imperfectă, judecătorii căutau într'una Legile împărăteşti; de aceia Caragea a fost silit să alcătuiască această condică de legi.

Biografia logof. Ştefan Nestor 1766-1838.

După ultima cercetare a lui I. C. Filitti, s'a constatat că Logofătul Nestor s'a născut la 1765. Aceasta o deduce dintr'o catagrafie a Ţării româneşti, alcătuită în 1829, în care Nestor este trecut cu vârsta de 63 de ani, născut în Craiova, dar atunci trăitor în Bucureşti, După datele pe care le-a coroborat cunoscutul învăţat scoate concluzia că Nestor este fiul ieromonahului Macarie, care-şi avea averea şi rudeniile sale in jud. Vâlcea la Ocna [2]).

După părerea prof. Andrei Rădulescu [3]), el era din

scher Sprache publizirt werden, eine officielle neugriechische Uebersezung erschien 1818 in Wien. Es umfasst Civil—Criminal—und Processrecht, ist aber ganz skizzenhaft gehalten und füllt in der griechischen Ausgabe nur 144 Seiten. Es beruht auf Natur-und Gewohnheitsrecht und bietet nur wenige Anklänge an das byzantinische Recht".

1) I. Bărbătescu: *‚Cursul dreptului civil român cu explicaţiunile după ordinea pravilei lui Caragea'*, Bucureşti, 1849.

2). I. C. Filitti: *‚Juristul Nestor'* art. in *‚Revista Arhivelor'*, 1927, Nr. 4, pag. 234.

3) A. Rădulescu: *‚Logofătul Nestor'* art. in *‚Revista critică de drept, legislaţie şi jurisprudenţă'*, 1910, Nr. 1, Anul I, pp. 27-63; cf. Idem: *‚Doi pravilişti români: Logofătul Nestor Craiovescu, Andronache Donici'*, in Biblioteca juridică, condusă de advocatul Dem. D. Stoenescu, Nr. 14, Craiova, 1923, pp. 7-28.

stratul de jos al societății românești și ajunsese prin muncă la cele mai înalte demnități. Date precise asupra învățăturii sale nu avem. Numai din două fapte putem stabili cu aproximație lărgimea orizontului său cultural. Întâi, din faptul că a fost logofăt al Departamentului streinelor pricini deducem că cunoștea și limbile apusene, cel puțin franceza și italiana pe lângă latină și elenă, limbi în cari erau scrise legile bizantine, cum sunt Basilicalele în ediția lui Fabrotus și altele. Peste toate acestea poseda foarte bine limba neogreacă, nu numai în scris, dar și în vorbire. Al doilea fapt este conlucrarea lui la Legiuirea lui Caragea, din care se arată ca un cunoscător al legilor și limbilor indicate mai sus. Cunoștințele acestea putea să le câștige, fie prin studiu făcut într'o casă boerească, fie într'o școală anumită, pe care actele vremii o tace. Numele de familie îl găsim, când Craiovescu, când Predescu. Aceasta se lămurește prin locul nașterii sale (Craiova) și prin numele cel adevărat al familii sale.

Ca demnitați îl găsim la 1800 [1]) purtând rangul de *vel stolnic*; iar cu un an mai târziu înaintase la *biv vel căminar* [2]). Într'un pitac de numire ca judecător în divanul veliților boeri Caragea îi spune că-i cunoscut „pentru știința și praxis a pravililor". După aceasta îi mai încredințează reorganizarea școalelor publice, adăogându-i ca ajutor pe banul Grigorie Brâncoveanu, îndatorire de care s'a achitat bine și grabnic. De aceia ambii fură numiți epitropi ai școalelor. Lui Nestor i se dedese toată încrederea pentru adunarea banilor proveniți prin mitropolit și episcopi de la cler și mânăstiri pentru plata lefurilor profesorilor școalelor grecești de atunci. Îndeplinirea acestor sarcini îi aduse înaintarea la rangul de *mare clucer* [3]). Dacă nu-l găsim regulat în toate hotărârile divanului, aceasta însemnează că i se dedea și alte însărcinări mai speciale, cum a fost chestiunea *Protimisis*-ului, care interesa pe domnitor în deosebi.

---

1) V. A. Ureche: *,Istoria Românilor'*, X. pag. 120 actul din 13. VII.

2) Ibidem: actul din 18. VII. 1801. pag. 122.

3) Ibidem: *,Op. cit.'*, X, pp. 88, 103, 106, 113, 116, 119, 122. 124, 125-126, 131-132, 138, 140-141, 144, 152, 154-55, 159, 167, 170, 181, 194, etc. Pentru a se vedea cum a evoluat în boerie Nestor, să se mai cerceteze și *,Condica lui Const. Ipsilante'* precum și *,Condica lui Caragea'* din *,Tesauru de monumente istorice pentru România'* vol. II, pp. 303-401, București, 1864.

Caragea dorea să schimbe principiile protimisis-ului din Pravilniceasca condică a lui Alexandru Ipsilante. El voia să introducă pe streini în pământul românesc prin cumpărări de imobile. Nestor prezentă proectul său domnitorului la 8. IX. 1814. Domnitorul îl aprobă însă cu o deosebire și anume: ca atunci când vin în concurență două rude, dintre cari una este părtașă și vecină, și alta care deși nu este părtașă sau vecină, este însă rudă mai apropiată, el dă drept de protimisis celei dintâi, care putea să fie de multe ori vreun strein. In chipul acesta se eludeau principiile așa de naționale din Pravilniceasca condică. Aceștia prin căsătorie cu vreo autohtonă puteau să aibă câte o moșie de la soțiile lor, care moșie era în codevălmășie și deci alăturea, putând ca în caz de vânzare a pământului vecin să fie înlăturat chiar și fratele vânzătorului.

Ca efor împreună cu Gr. Brâncoveanu și Const. Bălăceanu, cunoscuți iubitori ai culturii, se străduiră și repararā școala greacă de la Schitul Măgureanu din București. In toamna lui 1817 clădirea fu gata. Cu numirea ca profesori a lui Nofit Duca și Ștefan Comito, această școală începu cursurile. Nestor fu numit profesor de drept la școala de la Sf. Sava [1]).

Dragostea și focul pus în lecțiile sale pentru elevi și-a arătat-o și în recomandarea la eforie a unui distins elev, care fu Const. Moroiu [2]). Gheorghe Lazăr găsi in persoana lui Nestor sufletul înflăcărat, care atrase spre acea mică luminiță a dragostii de neam prin carte și pe boerii: Gheorghe Golescu și Const. Bălăceanu.

In afară de aceste multiple însărcinări pe care le dobândi de la domnie, Nestor mai primi și porunca ca împreună cu grecul Atanasios Hristopulos,—numit la suirea sa pe tron logofăt al Departamentului streinilor pricini,—să facă fiecare câte un proect de pravilă. Aceasta trebuia să fie alcătuită din pravilele bizantine și obiceiul pământului [3]).

Când aceste două proecte au fost gata, domnitorul a numit o comisie formată din stolnicii: Const. Bălăceanu și Io-

1) V. A. Urechia: *,Op. cit.'*, X, pp. 371-374; cf. *,Istoria școalelor de la 1800-1864'*, I, 1892, pag. 102.

2) V. A. Urechia: *,Op. cit.'*, X. pag. 410; cf. *,Istoria școalelor'*, I, pag. 109.

3) V. A. Urechia: *,Op. cit.'*, X, pag. 497.

niță Bălăceanu, cărora li s'a mai adaos cei doi juriști, autori ai celor două proecte. Această comisie trebuia să se adune, unde va fi crezut ea de cuviință ca să cerceteze cele două proecte, din care trebuia să facă numai unul singur. Ei erau datori ca să aleagă ce li se părea bun și să dea la o parte ceia ce li-ar fi părut de prisos. Din când în când, erau obligați să arate și domnitorului ca să „teorisească" și el [1]). In Februarie 1817 lucrarea fu verificată [2]). După obiceiul vremii, domnitorul o supuse și discuții Adunării obștești, alcătuită din reprezentanții clerului și boeri. Aceștia se adunau Marțea și Sâmbăta. Lipsurile trebuiau arătate domniei printr'un raport. Prin April, fiindcă cercetarea mergea greu și mai trebuia de adăogat ceva, domnitorul poruncește ca persoanele arătate mai sus să se adune în zilele de mai sus la ceasurile 2 pentru a grăbi lucrul [3]). Acum Adunarea trebuia să aibă loc la curtea domnească. In 9 VI. 1817 boerii cerură să se tipărească condica [4]). Lupta pe care au dus-o cei doi praviliști cu Adunarea boerilor pentru apărarea operii lor, nu o cunoaștem, de oarece nu ni s'au păstrat actele contimporane. In vremea când legiuirea se tipărea la Viena, Nestor fu numit logofăt la Departamentul streinelor pricini.

Nu-l găsim depunând jurământul de credință lui Tudor Vladimirescu, de sigur, fiind fugit cu ceilalți boeri din grupul său, la Brașov. După numirea lui Grigore Ghica ca domn pământean, se întoarce și este numit din nou logofăt al streinelor pricini [5]), făcând impresie rea agentului prusian.

In 1825 părăsi demnitatea de logofăt al pricinilor streine, poate din cauza inverșunatei uri a acestui consul prusac și a celui austriac, despre care vom vorbi mai jos. Fu numit in schimb Logofăt al țării de jos. După obiceiul său, el odată cu

1) V. A. Ureche: *'Op. cit.'*, X, pag. 587; cf. Dem. D. Stoenescu: *'Legiuirea Caragea'*, Craiova, 1905, pp. 9-10.

2) Ibidem: *'Op. cit.'*, X, A, pp. 588-9; cf. Dem. D. Stoenescu: *'Op. cit.'*, pp. 11-12.

1) V. A. Ureche: *'Op. cit.'*, pag. 592; cf. Stoenescu, pag. 13.

2) Stoenescu: *'Op. cit.'*, pag. 14.

3) Inainte de Nestor fuseseră ca logofeți la Departamentul streinelor pricini: P. Ritorides, Hristopulos și Dumitrache Ștefănescu, vezi și actele in V. A. Ureche; pp. 459, 62?; cf. Hurmuzachi: *'Documente'*, X, pag. 202, nr. 273.

slujba mai indeplinea și alte sarcini cu caracter școlar [1]), fiind în cea mai apropiată prietenie cu Dinicu Golescu.

Ocupația rusească nu-l vedea cu ochi buni, de aceia i-a dat numai sarcini de judecător, ținându-l tot mai departe de chestiunile politice. In 1830 a fost numit membru în Obșteasca adunare a divanurilor. Mai târziu boerii l-au ales în Obșteasca adunare extraordinară pentru alcătuirea Regulamentului organic, luând parte la puține ședințe, din cauza boalii sale. Toate sarcinile date mai târziu privesc alcătuiri de legi, cum sunt: *legea mezaturilor, a condicii politicești și criminalicești* și una de *procedură*. In 1832, s'a înființat provizoriu o *Curte de revizie*, ca o a patra instanță, care se compunea din toți președinții divanurilor din București, 2 supleanți și 6 mădulare alese de domnitor din alți 12 aleși de Adunarea obștească. Nestor fu numit și la această Curte.

Ca membru în comisiunea judecătorească a Adunării obștești, s'a opus proectului guvernului de a dà polițailor dreptul de a judeca, pentru că în chipul acesta s'ar fi ajuns la ceia ce fusese înainte de Regulamentul organic. Tot astfel s'a opus și la introducerea a prea multe condici și formalități la instanțele de judecată. Curtea aceasta de revizie se desființează în 1835, când guvernul voi să o permanentizeze, dându-i în competință procesele judecate de înaltul divan. După desființarea Curții de revizie se înființă un *Sfat consultativ*, alcătuit din trei membrii cari trebuiau: *„să fie născuți români, oameni cercați în slujbe, cinștiți și cu știință de pravile"*. Sfatul acesta cerceta toate hotărârile venite la domnitor pentru întărire. Dacă nu le găsea conforme legilor se trimeteau din nou la Inaltul divan spre o nouă judecare; dacă însă erau bune, se trimeteau la logofeția dreptății spre întărire. Nestor ca președinte al acestui sfat, avu ca secretar pe iubitul său elev Const. Moroiu, și conduse instanța până la 12 Martie 1837, când demisionă, find înlocuit cu marele logofăt Alex. Filipescu, iar lui i se dete ultimul rang de boerie fiind ridicat la treapta de mare logofăt al dreptății, ca răsplată deosebită pentru marea activitate desfășurată în toată curgerea vieții sale.

După plecarea sa, nu târziu, prin Decembrie 1837, dom-

---

1) N. Iorga: *‚Istoria literaturii românești in sec. al XIX-lea'*, I. București, 1907, pag. 103; cf. *‚Curierul românesc'*, 1829, Nr. 45.

nitorul a găsit neorândueli la această instanţă, şi înlocui pe Al. Filipescu cu Iordache Golescu, ca peste câtăva vreme să se desfiinţeze şi Sfatul consultativ.

Se stinse în 7. XI. 1838.

Departamentul streinelor pricini. 1812.

Domnitorii, numiţi în Principatele române după 1812, au înfiinţat încă o instanţă de judecată, numită *Departamentul streinelor pricini*, formată dintr'un preşedinte şi trei membrii. Preşedintele trebuia să fie logofăt, desăvârşit cunoscător al legilor. Ei judecau procesele dintre supuşii streini : ruşi, francezi, austriaci etc. şi autohtoni, sau streini cu streini, pe baza capitulaţiilor, prevăzute încă din 1744, prin tratatul de la Kiuciuk-Kainargi. Caragea in Muntenia şi Scarlat Calimah în Moldova au dat conducerea acestei instanţe la persoane ca Nestor şi Andronache Donici. Aceştia trebuiau să ştie cum să conducă dezbaterile proceselor pentru a nu jicni pe consulii respectivelor ţări, punând pe domnitori in grea situaţie şi pentru a nu aduce prejudicii neamului lor românesc. Nestor a avut să sufere insultele agentului prusac şi mai apoi pe ale acelui austriac, istoricul Turciei, cunoscutul Hammer.

Biografia lui Atanasios Hristopulos : 1772-1847.

Despre Atanasios Hristopulos aflăm din pitacul din 2. X. 1816, unde se spune că el cu Nestor alcătuiseră „câte o întocmire de pravilă“ cari au slujit ca punct de plecare la injghebarea Legiuirii lui Caragea. Apoi in 30. XI. 1812, dintr'o comunicare făcută de domnie ispravnicilor că a numit pe biv vel căminar Atanasios Hristopulos logofăt al Departamentului streinelor pricini. In această demnitate stă până la 1817 când a fost înlocuit de Petrache Ritorides, după care in 1818 vine Nestor.

Date biografice destul de bogate găsim asupra lui in lucrarea lui Nicolaos Koritzas apărută in 1853 la Atena, intitulată : *„Antichităţile elene ale boerului mare logofăt, domnul Atanasios Hristopulos* = *Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα τοῦ ἄρχοντος μεγάλου λογοθέτου κυρίου Ἀθανασίου Χριστοπούλου*. In afară de această operă rară, mai găsim note asupra vieţii lui Hristopulos in lucrarea lui Const N. Sathas, intitulată : Filologia neoelenă. Biografiile Grecilor conţinute in scrieri de la desfiinţa-

rea imperiului bizantin până la regenerare = *Νεοελληνικὴ φιλολογία: Βιογραφίαι τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμψάντων Ἑλλήνων ἀπο τῆς καταλύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς ἐθνεγερσίας*', scrisă la 1867 tot în Atena.

Din ambele înțelegem că Atanasios Hristopulos s'a născut în 1772 la Castoria în Macedonia. Tatăl său, preot, de frica Turcilor a venit cu cei doi copii ai săi, Atanasios și Chiriacos, în Țara românească. Cel dintâi iubind studiul a fost dat la școala grecească, unde era Neofitos Kavsocalivitis. Din țară a plecat la Buda și apoi la Padova, unde a studiat medicina, filosofia, latina, dar dreptul era obiectul pe care l-a iubit mai mult. Intorcându-se la București, recomandat de prof. Lamvros Fotiadis, ajunse meditatorul copiilor domnitorului Alexandru Moruzi. Când acesta din urmă căpătă domnia în Moldova. (1802-1806), el fu numit judecător la o instanță din Iași, făcându-l mai întâi căminar. Aici, după îndemnul domnitorului, scrise piesa *Ahile*, care s'a reprezentat de mai multe ori sub Caragea. In 1806, ocupându-se Moldova de armatele ruse, Hristopulos urmă pe domnitorul său la Constantinopole, unde stătu până avu loc sfârșitul tragic al familii Moruzeștilor, din 1812. Intre 1806-1812 a citit foarte mult și a scris felurite lucrări, ca: poezii lirice, o gramatică și un dicționar pe jumătate. Poeziile lui au influențat pe poeții noștri de la inceputul veacului trecut. In 1812 fu chemat de Caragea la București. Acesta i-a încredințat posturile și însărcinările știute. Cea mai serioasă însărcinare a fost alcătuirea proectului de lege, care mai târiu, prefăcut, a purtat numele de Legiuirea lui Caragea. Intâmplarea a făcut ca o còpie după acest proect să iasă la iveală. Valoarea acestui proect am arătat-o la locul potrivit.

Legi traduse din rusește sau influențate de această legislație.

După anul 1711, care fu anul campanii ruso-turce, —fără noroc pentru cei dintâi și al primei noastre deziluzii,— este și începutul influenței juridice a puternicului stat ortodox asupra legislații românești. Numeroasele ciocniri dintre Semilună cu Rușii avură loc pe teritoriile celor două Principate. Ciocnirile acestea aduseră după ele ocupațiuni îndelungate. Politica rusă

a socotit, că dacă armatele ruse stau mai mult între hotarele noastre, a şi ocupat definitiv ţările pe cari le locuiam. In a doua jumătate a sec. XVIII-lea a încercat să pregătească poporul român pentru primirea legilor lor. Astfel, după a doua ocupaţie din 1768-1774 s'a gândit să ne aducă la cunoştinţă noile principii pe care avea să se întemeeze un viitor cod general al Ecaterinei a II-a. Mai târziu când ni se smulse fără nicio dreptate Basarabia, după a patra ocupaţie (1806-1812), a crezut că nu-i rău să ni se dea şi un *,Aşezământ'* al lor, pe lângă legile autohtone pe cari le respectară deocamdată. Apoi sub epoca Regulamentului organic, în timpul celei de a cincea ocupaţie (1828-1834), când s'a format un nucleu militar numai pentru paza graniţei, a căutat să ne împrumute un *,Cod militar'* la 1832. Le vom cerceta pe rând.

XLIV. **Invăţătura Ecaterinei a II-a:** (Наказъ Екатерины II-ой). **1773.**

Literatura. Ja. Abramov: *,Instrucţiunile date reprezentanţilor ucraineni* = Nakazy malorossijskim deputatam 1767', editate de *,Kievskaija Starina'*, Kiev, 1889. D. I. Bagalej: *,Contribuţiune la istoria codificării Ecaterinei in legătură cu alcătuirea proectului noului cod'*, in *,Jurnal Ministerstva narodnago prosvěscenija'*, 1887, partea 251-a. Şt. Gr. Berechet: *,Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632-1866'*, Chişinău, 1928, pag. 38. I. Bianu şi N. Hodoş: *,Bibliografia românească veche'*, II, Bucureşti, 1910, pp. 201-2. F. A. Brokhauz şi I. A. Efron: *,Dicţionarul enciclopedic'*, vol. XXX, pp. 856-69 şi vol. XL, pp. 481-84, (rusă). I. I. Ditjatin: *,Codificarea Ecaterinei in legătură cu alcătuirea proectului noului cod* = Ekaterininskaja kodifikacija o socinenii proekta novago Uloženija', in rev. *,Juridiceskij Věstnik'*, pe 1879, vol. I, (rusă). G. Z. Eliseev: *,Instrucţia împărătesei Ecaterinei a II-a despre alcătuirea proectului noei legiuiri* — Nakaz imperatricy Ecateriny II-oj o socinenii proekta novago Uloženija', in rev. *,Oteceskija zapiski'* pe anul 1868, Ianuar, (rusă). M. Gaster: *,Chrestomatie română'*, vol. I, pag. LX şi vol. II, pp. 86-88, Leipzig-Bucureşti. Nu cunoaştem dovezile din care acest autor spune (in vol. I, pag. LX) că invăţătura Ecaterinei a fost tradusă din ruseşte. N. Iorga: *,Istoria literaturii româneşti in sec. al XVIII-lea'*, vol II, Bucureşti, 1901, pp. 440-47. A. F. Kistjakoskij: *,Exvunerea principiilor dreptului penal după Instrucţia împărătesei Ecaterinei a II-a* = Izloženie načal ugolovnago prava po Nakazu imperatricy Ekateriny II-oj', in *,Kievskija universitetskija izvěstija'* pe 1864, Nr. 10. V. N. Latkin: *,Instrucţiunea oraşului Arhanghelsc* = Nakaz goroda Arhangeljska', in *,Jurideceskij Věstnik'*, 1880, tom. XXIII. S. V. Pahman: *,Istoria codificării dreptului civil* = Istorija kodifikacii graždanskago prava', St. Peterburg, 1876, (rusă). Th. H. Pantenius: *,Geschichte Russlands von der Entstehung des russischen Reiches bis zur Zeit vor dem Weltkriege'*, ed. II, Leipzig, 1817, pp. 276-77. I. Peretz: *,Curs de istoria*

dreptului român', vol. II, Bucureşti, 1928, pp. 28-30: Idem: *'Precis de istoria dreptului român'*, Buc., 1931, pp. 352-53. S. Platonov: *'Histoire de la Russie des origines à 1918'*, Paris, 1929, pp. 784-801. D. Polěnov: *'Ştiri istorice despre codificarea Ecaterinei pentru alcătuirea proectului noului cod* = Istoriceskija svěděnija o Ekaterininskoj dlja socinenii proekta novago Uloženija', St. Peterburg, 1869-75. A. Rambaud: *'Histoire de la Russie'*, ed. VI-a, Paris, 1914, pp. 475-78. V. I. Sergěevič: *'De unde provine nereuşita codificării legislative a Ecaterinei* = Otkuda neudaci Ekaterininskoj zakonodateljnoj kodifikacii', în *'Věstnik Evropy'*, 1878, Nr. 1, (rusă). S. M. Soloviev: *'Istoria Rusiei'*, vol. XVII. Idem: *'Materiale pentru istoria codificării: despre alcătuirea proectului noului cod* = Materialy dlja kodifikacii o socinenii proekta novago Uloženija 1767-74', în rev. *'Russkij Věstnik'*, 1861, Nr. 12. C. Spulber: *'Curs de drept român'*, Cernăuţi, pp. 457-58, (litografiat). Th. V. Tarnovskij: *'Montesquieu despre Rusia: contribuţiune la Instrucţiunile Ecaterinei a II-a* = Monteskje o Rossii: K istorii Nakaza imperatricy Ekateriny II-oj. art. în *'Buletinul învăţaţilor ruşi din streinătate* = Trudy russkih ucěnyh za-granicej, 1922, Berlin, pp. 178-223. S. Zarudnyj: *'Beccaria despre delicte şi pedepse în comparaţie cu cap. al X-lea din Instrucţia Ecaterinei a II-a şi cu legile ruse contimporane* = Bekkaria o prestuplenijah i nakazanijah v sravnenii s glavoiju X-iu Nakaza Ekateriny II-oj i s sovremënnymi russkimi zakonami', St. Peterburg, 1879.

Ediţiuni. Ediţia rusă şi germană a apărut pentru prima oară în Moscova la 1767. O altă ediţie rusă a apărut în 1768 la St. Peterburg. Ediţia în patru limbi: *rusă, latină, germană* şi *franceză*, St. Peterburg, 1770. Ediţia italiană, polonă şi neogreacă au apărut separate în 1770. Ediţia românească, necunoscută ştiinţei europene, a apărut în Iaşi la 1773. Instrucţiunile acestea sunt imprimate şi în 'Colecţia complectă a legilor ruse'. Apoi s'a publicat în *'Colecţia operei Ecaterinei a II-a'*, în ediţia lui Smirdin.

Stăpânitoarea Rusiei, Ecaterina II-a, (1763-1796), care a condus o jumătate de veac soarta acestei ţări, printre alte întreprinderi de organizare, a alcătuit aşa numitul Nakaz, adică o *Instrucţiune* principială pe care aveau să o discute 652 de reprezentanţi din partea tuturor claselor sociale din toate guvernămintele şi din partea tuturor naţionalităţilor. Aceşti reprezentanţi au format o impunătoare comisiune, care a lucrat între 1766-1768, mai întâi la Moscova, şi după aceia la Peterburg, ţinând numai 200 de şedinţe. Fiecare deputat fu scutit de orice fel de pedeapsă cât timp funcţionă la şedinţe. Ei trebuiau să se orienteze după instrucţiunile date de alegătorii lor scrise în câte un caet. Declarându-se războiul ruso-turc în 1768 şedinţele se întrerupseră fără a se mai reîncepe. Noul cod, dorit atât de mult de Ecaterina II, nu mai apăru. Ea voise să dea o lege cu totul nouă, pe când opiniunea publică exprimată prin ajutorii săi era să se reediteze toate legile dela 1647, dându-se o

nouă *Uloženie*. De aceia alcătuise în secret o *Instrucțiune* din 566 de paragrafe, la cari a mai adăogat încă 89, dând un total de 655 de paragrafe. Istoricii ruși spun, că în urma părerii nefavorabile a lui Panin, ea și-ar mai fi distrus o parte din manuscris, rămânând numai aceia ce avem astăzi. Izvoarele din cari și-a scos materialul său sunt indicate de însăși autoarea în corespondența sa cu enciclopediștii din Franța. Ea numește ca izvoare: *Institutions politiques* ale lui Bielfeld, *‚L'esprit des lois'* al lui Montesquieu și *‚Dei delitti e delle pene*, ale italianului Beccaria, apărută în 1764. Ecaterina scrie lui D'Alembert că ea „a dépouillé Montesquieu, sans le nommer", astfel că aproape jumătate din paragrafele Nakaz-ului său sunt scoase din L'esprit des lois. Nakaz-ul este alcătuit din 22 de capitole, fiecare împărțit în variate paragrafe. Oricare capitol se ocupă de desvoltarea câte unei idei. Ideile acestea vorbesc despre forma de guvernământ, idei generale despre legislații în genere, reflexiuni asupra fiecărei stări sociale, îndatoririle legislatorilor, despre crime, pedepse, despre procedura judecătorească, despre comerț, veniturile statului, etc.

Cu tot insuccesul incercat în alcătuirea codului pe care-l proectase Ecaterina, totuși ‚Instrucțiunile' ei apărură în 1770 într'o splendidă ediție în patru limbi: rusă, latină, germană și franceză [1]).

Pentru exemplificarea acestei ediții dăm mai jos § 113 și

---

1) Iată titlurile acestei elegante ediții: *‚Ihrer Kayserlichen Majestät Instruction für die zu Verfertigung des Entwurfs zu einem neuen Gesetz-Buche verordnete Commission'*. St. Petersburg gedruckt bey der Kayserlichen Academie der Wissenschaften, 1770. După acesta urmează cel francez: *‚Instruction de Sa Majesté Impériale Catherine II, pour la Commission chargée de dresser le Projet d'un nouveau code de Loix* etc. Apoi cel rusesc: *‚Nakaz eja Imperatorskago Velicestva Ekateriny Vtoryja Samoderžicy vserossijkija dannyj Kommissii o socinenii Proekta novago Uloženija'*, ca cel din urmă să fie cel latinesc: *‚Instructio Sacrae Imperatoriae Maiestatis Aecaterinae Secundae autokratorissae omnium Rossiarum coetui auspiciis illius convocato ad conficiendam ideam novi legum Codicis data quam ex rossica in latinam linguam convertit Gregorius Kositzki collegii consiliarius, a supplicibus proprio Sacrae Imperatoriae Maiestatis nomini inscriptis libelis, ad superius memoratum coetum a cencelleria tutelem exterorum gerente delegatus, imperialis Academiae scientiarum Petropolitance socius honorerius, et societatis oeconomicae sodalis*. Petropoli. In typographia Academiae Scientiarum. MDCCLXX Volumul acesta are format de caet cu 403 pagini. Biblioteca facultății de drept. din Iași și-a procurat un asemenea exemplar din Germania El are cota 7452.

§ 114 din Cap. IX, privitor la „*Chipul de a judeca în general*". Pe fiecare pagină avem câte două limbi, distribuite astfel : rusa și latina la stânga cititorului; iar germana și franceza la dreapta lui.

Din Cap. IX, § 113

§ 113. V Tureckih stranah, gdě ocenj malo smotrjat na stjažanija, na žiznj i na cestj poddannyh, okancivajut skoro vsě raspri takim illi inym obrazom. Sposobov, kak onyja koncit, u nih ne razbirajut, lišj by toljko raspri byli konceny. Baša, nezapno stavši prosvěščennym, velit po svoemu mečtaniju palkami po pjatam bitj imejuščim tjažbu, i otpuskaet ih domoj. [1]

113. In der Türkey, wo das Vermögen das Leben und die Ehre der Unterthanen wenig in Betrachtung kommen, werden alle Händel und Streitigkeiten, auf eine oder andere Art, auf das geschwindeste geschlechtet. Die Weisse, eine Sache zu endigen, ist ihnen gleichgültig: sie sind zufrieden, wenn sie nur dieselbige geendiget haben. Der sogleich erleuchtete Pascha, lässet, so wie es ihm einfällt, Stockschläge auf die Fussohlen der Parten austheilen, und schicket sie damit nach Hause.

§ 113. In terris Turcarum, ubi parui aestimantur bona, vita et honos subditorum, ocissime ad finem perducunt omnes lites hoc vel illo modo. Qui eae finiantur, nihil illorum interest, sufficit, dummodo transegerint. Satrapa eorum repente luce nescio qua collustratus pro eo, ac ipsi tunc in mentem et in buccam incidit, iubet illidi verbera plantis pedum utriusque litigantium, et dimittit eos in domus suas.

113. En Turquie, où l'on fait très peu d'attention à la fortune, à la vie et à l'honneur des sujets, on termine promtement, d'une façon ou d'une autre, toutes les disputes. La manière de les finir est indefferente pourvu qu'on finisse. La Pacha, d'abord éclairci, fait distribuer à la fantaisie des coups de bâton sur la plante des piés des Plaideurs, et les renvoie ches eux. [2]

Pentru a vedea varietatea divergentă pe care Ecaterina a adus-o la cunoștința reprezentanților poporului rus, și pentru a ne convinge cât de ciudat împletește ea ideile sale, aducând exemple dela popoarele orientale, pe care le pune în față cu pilde dela neamuri mai civilizate; imediat în § 114 arată deosibirea cea mare între judecata turcească și cea din Statele mai luminate. Il dăm numai în franțuzește:

1) pp. 64-66.
2) pp. 65-67.

§ 114. Mais dans les Etats modérés, où la tête, les biens et l'honneur du moindre Citoyen est considérable, on ne lui ôte son honneur et ses biens qu'après un long et scrupuleux éxamen ; on ne le prive de la vie, que lorsque la Patrie elle-même l'attaque ; et elle ne l'attaque qu'en lui laissant tous les moyens posibles de la défendre. [1])

Conducătorii Europei apusene, luând cunoştinţă de *Instrucţinnea* atât de liberală a Ecaterinei, au rămas miraţi de ideile aşa de înaintate ale conducătoarei unui stat aşa de înapoiat. Franţa a interzis intrarea cărţii în hotarele ei.

Traducerea Nakaz-ului Ecaterinei a II-a în româneşte.

Cu un an inaintea incheerei tratatului ruso-turc la Kiuciuk-Kainardgi, s'a făcut traducerea acestui Nakaz şi în româneşte. Traducătorul lui este logofătul Toma al II-lea, după cum reese din titlul cărţii: *„Învăţătură a însuşi stăpânitoarei măriri Ecaterinei II. Către orânduita epitropie preste alcătuirea arătării a unii noao legiuitoare Condică. Tălmăcită pre limba moldovenească şi tipărită prin îndemnarea luminatului general feldmarşal şi a feal de feal de ordine cavalier şi poruncitoriul armiei cei din tâi, graf Petru Alexandrovici Rumeanţov. Cu toată osârdia şi cheltuiala preaosfinţitului mitropolit a toată Moldavia, kiriu Gavriil. Carea s'au tălmăcit de Toma al II-lea logofăt. La anii de la Hristos 1773, August 17"*. Din prefaţa care urmează, adresată de mitropolitul Gavriil Calimah către Rumeanţev, într'un stil prea umilit, care nu face multă cinste unei feţe bisericeşti, reese că această carte s'a tradus din limba neo-greacă. Iată cum se rosteşte mitropolitul privitor la aceasta: *„Îndrăznesc numai a arăta împlinirea datoriei meale cei neapărată şi a îndemnării cei cu multă râvnă a slăvirii tale pentru tipăritul cărţii în limba moldovenească, care prin multa silinţă de iznoavă tălmăcindu-să de pre limba grecească pre cât au fost cu putinţă mai cu curată înţelegere, iată că s'au săvârşit"*. Până acum nu avusesem norocul să aflăm originalul neo-grec după care se tradusese Nakaz-ul acesta. Acum suntem în stare să dăm lămuriri şi despre această traducere neo-greacă [2]). Traducerea acesta s'a tipărit la Veneţia tot

1) pag. 67.

2) Acest unic exemplar l-am găsit in Biblioteca Universităţii din Iaşi. El poartă cota 182-a/IV Istorie ?! Este bine păstrat şi fără lipsuri.

în 1770. Ea-i făcută după o altă traducere din limba italiană. după cum se spune în titlul ei:

‚Explicarea prea puternicei şi respectatei Ecaterina II-a, împărăteasa tuturor Rusiilor către corpul reprezentanţilor convocaţi pentru orânduirea şi îndeplinirea unei noi şi sistematice condici de legi împreună cu ordonanţa precisă privitoare la acelaş corp de reprezentanţi, tradusă din limba italiană şi dedicată de tipograf Excelenţei şi luminatului domn conte Alexe D'Orlof, general-locoţiitor al armatei şi ajutant de câmp al prea puternicei împărătese, comandant al corpului de gardă Preobrajenski şi încă locoţiitor al corpului cavalerilor: cavaler al ordinului Sf. Andrei şi al ordinului Sf. Alexandru, etc, etc, In Veneţia, 1770. De Nicolaos Glichis din Ianina. Cu ordinul superiorilor şi cu privilegiul=*'Ερμηνεία τῆς κραταιοτάτης, καὶ σεβαστῆς Αἰκατερίνης β'. αὐτοκρατορίσσης πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν πρὸς τὸ σῶμα τῶν 'επιστατῶν διωρισμένων διὰ τὴν 'έκθεσην, καὶ 'εκπλήρωσιν τοῦ συστήματος 'ενὸς νέου Κώδικος Νόμων ἅμα καὶ Διάταξις ἀκριβὴς ἀποβλέπουσα τὸ αυτὸ σῶμα τῶν 'ιδιώματος καὶ παρὰ τοῦ τυπογράφου ἀφιερωθεῖσα τῷ 'εξοχωτάτῳ καὶ 'εκλαμπροτάτῳ κυρίῳ κόμη 'Αλεξείῳ Δ' 'Ορλώφ Τενέντε γενεράλη καθολικῷ βοηθοῦντι τοῦ στρατοπέδου, ἢ ἀγιουτάντε τοῦ κάμπου τῆς κραταιοτάτης αὐτοκρατορίσσης· ὑποχιλιάρχῳ τοῦ τάγματος τῶν φυλακῶν τοῦ Προεβραγένσκη, καὶ τενέντε τοῦ σώματος τῶν ἱππέων· ἱππεῖ ἐκ τῆς τάξεως τοῦ ἁγίου 'Ανδρέου, καὶ 'εκ τῆς τάξεως τοῦ ἁγίου 'Αλεξάνδρου· καὶ τ[ὰ λοιπὰ] καὶ τ[ὰ λοιπὰ]. Ἐν Ενέτησιν, 1770. Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ 'εξ 'Ιωαννίνων.* Con licenza dei superiori e privilegio.

Deosebirea dintre traducerea românească şi originalul ei neo-grec constă în aceia, că acesta din urmă are în plus o *Introducere* prin care anonimul traducător din italieneşte în greceşte îşi motivează munca sa de tălmăcitor, arătând folosul ce l-ar scoate naţia grecească, citind această lucrare. Apoi urmează un *Prolog* = *Πρόλογος*, care se termină cu 31 de paragrafe scrise de Ecaterina asupra modului cum trebuie să se adune reprezentanţii poporului rus pentru a lucra la noul cod. Tot materialul care începe de aci încolo este tradus în româneşte. afară de ultimele capitole (XXI şi XXII). Prima parte are titlul următor: *‚Explicarea însăşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii II-a, pentru conducerea corpului epitropilor adunaţi pentru expunerea şi*

îndeplinirea unei noi și sistematice condici de legi = *Ἐρμηνεία τῆς αὐτοκρατορικῆς μεγαλειότητος πρὸς χειραγωγίαν τοῦ σώματος τῶν ἐπιστατῶν συνελθόντων διὰ τὴν ἔκθεσιν, καὶ ἐκπλήρωσιν τοῦ συστήματος ἑνός νέου κώδικος Νόμων.*

Iată și coprinsul:

Cap. I: Rosiea iaste o stăpânire a Evropii, pp. 3- art. 6-7= *ἡ Ῥοσσία εἶναι μία βασιλεία τῆς Εὐρώπης*, pp. 9.

Cap. II: Ceale de supt stăpânirea rosicești împărății orașă, să lățăsc preste sfera pământului 32 de mire la lățime și 165 la lungime, pp. 4-6. art. 8-16=*ἡ ἡγεμονία τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ῥωσσιῶν ἁπλώνονται ἐπάνω εἰς τὴν σφαίραν τῆς γῆς, κατὰ τὸ εὖρος εἰς βαθμοὺς 32 καὶ βαθμοὺς 165, κατὰ τὸ μῆκος*, pp. 10-12.

Cap. III: Carea iaste aceaia ce intărește cu totul așăzare a inpărăției, pp. 6-7, art. 17-21= *περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγῶν*, pp, 12-13.

Cap. IV: Iaste trebuință ca să se afle și oare care lucru de paza pravelilor, pp. 8-10, art. 22-29=*κάμνει χρεία νὰ εὑρίσκεται πάντοτε μία παρακαταθήκη νόμων*, pp. 13-16.

Cap. V: Pentru starea cea de obște a oamenilor, cari viețuesc supt oblăduire cu bună legiuire și cu bună petreacere, pp. 10-12, art. 31-39 = *περὶ τῆς κατασιάσεως τῶν κατοίκων τῆς βασιλείας*, pp. 16-18.

Cap. VI: Pentru pravile de obștie, pp. 12-18, art. 40-63=*περὶ τῶν νόμων*, pp. 18-25.

Cap. VII: Pentru pravile osebit, pp. 18-25, art. 64-79 = *περὶ τῶν νόμων πλέον κατὰ μέρος*, pp. 25-31.

Cap. VIII: Pentru pedepse, pp. 25-32, art. 80-96 = *περὶ τῶν ποινῶν*, pp. 32.

Cap. IX: Pentru chipul a judeca de obștie, pp. 32-50, art. 97-141=*περὶ κρίσεως τῆς δικαιοσύνης*, pp. 39-57.

Cap. X: Pentru chipul judecăților celor pentru greșalile ceale cu vinuire, pp. 50-102, art. 142-249 = *περὶ τοῦ τύπου τῆς δικάσεως τῶν ἐγκλημάτων*. pp. 57-113.

Cap. XI: Trebuească la politiceasca inpărtășire, cum și la toate lucrurile o oare care rânduială. Trebue unii să o-cârmuiască și să poruncească, alții să se supue și să asculte, pp. 102-106, art 250-263 = *ἡ κοινότης τῶν πολιτῶν ζητεῖ ὡσὰν καὶ κάθε ἄλλο σῶμα μίαν κάποιαν*

Partea aceasta formată din XX de capitole *(τίτλοι)* este semnată de Ecaterina în 30 Iulie 1767 la Moscova, după care urmează două suplimente. Unul formează: Cap. **XXI**: ‚Pentru poliţie, pp. 203-215, art. 527-566, care este semnat de Ecaterina la 28 Februarie 1768, şi ultima formează Cap. **XXII**: Pentru cheltueale şi pentru venituri, şi pentru metahirisirea lor‘. Adecă pentru iconomia împărăţiei, carea într'alt chip să numeaşte şi metahirisirea dăjdilor, pp. 216-239, art. 567-655. Acest ultim capitol este semnat de Ecaterina la 8 Aprilie 1768. Aceste din urmă două capitole, cari formează două suplimente, sunt traduse în româneşte astfel: *‚Împlinire la cea mare învăţătură‘*. Ambele aceste două capitole nu se găsesc imprimate în ediţia neogreacă din 1770 de care ne servim pentru comparare.

Iată câteva fragmente pe cari le dăm ca exemple :

§ 188. *Ἔτζι ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἀποδεχτὴ ἡ καταίθεσις ᾽ενὸς μάρτυρος, ὁποῦ νὰ μὴν ᾽ἔχῃ αἰτίαν νὰ δώσῃ μίαν ψευδῆ μαρτυρίαν. Πλὴν ἡ πίστις ὁποῦ δίδεται εἰς ᾽ένα μάρτυρα αὐξάνει, ἢ σμικρύνεται κατὰ τὴν φιλίαν, ἢ κατὰ τὴν ἔχθραν ὁποῦ ὁ μάρτυρας ἔχει μετὰ τοῦ πταίστου, ἢ κατὰ τοὺς δεσμοὺς ὁποῦ εἰς ἄλλον τρόπον ἠμποροῦσαν νὰ ἔχουν ἀναμεταξύτους, καὶ κατὰ τὰς αἰτίας τῆς διαστάσεώς τους* [1].

§ 188. Poate dară să fie primit la mărturie fieşte care obraz ce nu va avea al său interes pricină a minciunii. Mărturia cea vrednică de credinţă a unui martur, primeşte cel mai mult şi mai puţin cata analoghian, după vrăjmăşie, sau pieteşug, care are el către cel vinuit şi după cealelalte plecări ceale mai aproape sau ceale mai depărtate, pre care ei amândoi au intre dânşii. [2]

§ 411. *Κάθε Βασίλειον ἔχει τοὺς εἰς δικούς του μερικοὺς Νόμους εἰς τὴν ἰδιότητα, καὶ κυριότητα τῶν κτημάτων, οἱ ὁποίοι ἔγιναν ὁμοφώνως κατὰ φύσιν τῶν θεσμῶν τῆς αὐτῆς βασιλείας. Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἕνας υἱὸς θέλει νὰ ἔμβῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν, καὶ δεσποτείαν τῶν πατρικῶν κτημάτων, πρέπει νὰ ὁδεύσῃ ᾽εκείνην τὴν στράταν ὁποῦ διορίζουσιν οἱ Νόμοι* [3].

§ 411. Fieşte carea impărăţie arè pentru stăpânirea averilor pravile osebite, potrivite cu alcătuirea ei cea politicească. Deci după urmare chipul câştigării bunurilor părinteşti, trebue să fie hotărât de către pravile. [4])

XLV. **Aşăzământul organizării Basarabiei: (Ustav Obrazovanija Bessarabskoj oblasti) din 29. IV. 1818.**

Pierderea Moldovei dintre Prut şi Nistru se pecetlui in 16. V. 1812. Oficialitatea rusă extinsă denumirea veche, dată regiunei sudice a Bugeacului, asupra mijlocului şi nordului acestei provincii, pentru a dispărea arhaicul şi strămoşescul nume de

1 Pag. 78 din ed. neo-greacă de la 1770

2) Pag. 71 din ediţia română de la 1773.

3) Pp 178-9 din ed. neo-greacă.

4) Pag. 160-1 din ed. românească.

Moldova. Cu toate făgăduelele împăratului Alexandru I de a dà acestei noi regiuni complectă autonomie, abuzurile, atât din partea funcționarilor noi ruși, cât și dorința boerilor locali de a fi, cum cerea dreptatea, stăpâni asupra nații lor, justificară, până la un punct, măsurile luate de centru. Concluzia tuturor dorințelor țarului exprimate verbal și în scris, în diferite împrejurări era ca administrarea locuitorilor de aici să fie un model vrednic de râvnit pentru celelalte popoare creștine de dincolo de Prut până în adâncul peninsulei balcanice. Ruperea vieții economice a locuitorilor moldoveni de cea a celor din Moldova veche a adus o adâncă nemulțumire. Dirijarea acestei vieți din punct de vedere economic și judecătoresc spre centrele rusești, streine sufletului lor mărise această nemulțumire. Plângerile lor ajunseseră prin boerii și mai cu seamă prin mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni până la împărat. Acesta trimese în anchetă pe un funcționar de credință, anume Sviniin, care prin chipul discret cum făcuse această anchetă, dădea dreptate populațiunii de baștină.

Toate acestea au îndemnat pe împărat să dispună ca guvernatorul-plenipotent Bahmetiev să alcătuiască un proect de ‚*Așezământ*' pentru noi instituțiuni, cari trebuiau să apropie administrația Basarabiei de cea a tuturor celorlalte guvernăminte din restul Rusiei. De altfel, nu era nimic nou de cât o continuare a politicii de organizare a regiunilor de la marginea imperiului rus. Tot astfel se făcuse și pentru administrarea Geogiei în 1801, a Poloniei dându-i constituția din 1815, ca mai târziu în 1822 să sfârșească cu legea pentru organizarea Siberiei.

Comitetul însărcinat cu închegarea acestui proect era format din zece boeri moldoveni în fruntea cărora se afla guvernatorul, Caragheorghe. Guvernatorul, om bătrân și fără energia trebuitoare, a găsit că-i mai bine să dimisioneze de cât să lucreze la acest proect. In locul lui fu numit un localnic anume Catacazi, nu mai energic de cât cel dintâi. Punctele principale erau deja fixate însă de un destoinic funcționar din cancelaria guvernamentală anume Krinickij. Lucrarea proectului în rusește fu gata în 7. IV. 1817. Ea a fost semnată de Bahmetiev, guvernatorul-plenipotent, de guvernatorul Catacazi și de unii sfetnici ruși. Tălmăcirea românească a aceluiaș proect, care se intitula: ‚*Proectu pentru cele mai întâi temelii la*

reptul bizantin.

obrazovania ocârmuirii politiceşti din lăuntru a oblastii Bassarabiei', nu fusese semnată de cei zece membrii români. Prin instituţiile creiate de acest proect se înlăturară multe din instituţiile vechi moldoveneşti, dându-li-se un colorit cu totul rusesc.

Lucrarea acestui poect incepe prin rescriptul împăratului Alexandru I dat lui Bahmetiev cu imprejurarea vizitei sale făcute Basarabiei în 29. IV. 1818, fiind apoi publicat separat şi trecut mai târziu în ,Colecţia de legi ruse'.

Iată-i coprinsul:

1. [1]) ,Proectu pentru cele mai întâiu temelii la obrazovania ocârmuirii politiceşti din lăuntru a oblastii Bassarabiei = Proekt obrazovanija vnutrennjago graždanskago upravlenija v Bessarabskoj oblasti', pp. 1-26, unde se vorbeşte despre denumirea cea nouă a Basarabiei ca ,oblastj', despre conducătorul ei suprem, oraşul principal, oraşele judeţene şi judeţe, Sfatul superior al regiunii, guvernatorul civil (politicesc), despărţirea puterei în civilă şi judecătorească, administrarea regiunei, judecata penală şi civilă, procuratorul regiunei şi al judeţelor, arhitectul şi inginerul regiunei, ajutorii lor precum şi inginerii judeţeni, măsurile sanitare, poşta, isprăvniciile judeţene, judecătoriile judeţene, administraţiile financiare, poliţiile orăşăneşti, drepturile locuitorilor, comerţ, nobili, adunările şi preşedintele lor, hotărnicirea generală a regiunei şi despre relaţiunile dintre autorităţi.

2. ,Pentru gubernatorul politicescu = O graždanskom gubernatorě', pp. 27-36. Ambele capitole nu sunt împărţite în paragrafe sau articole. III. ,Insămnare datoriilor expediţii al doilea a cârmuirii oblastii Bassarabiei, căria să incredinţază a lucra trebile haznelii şi iconomiceşti din oblasti, precum strângire dărilor haznelii a poşlinilor, tamojnii şi a altor feliu de poşlini. Toată averea haznelii, otcupurile şi podreadurile, cercetare socotelilor, tot feliul de dreptăţi a haznelii, şi ştiinţa de numărul norodului ce lăcueşte în oblastie = Nacertanie objazannostej 2-j ekspedicii Bessarabskago oblastnogo praviteljstva, koej vědomstvu poručajutsja kazënnyja i ekonomiceskija děla po oblasti, kak to: sbor kazënnyh podatej, tamožennyh i drugago roda pošlin, vse kazennoe imušcestvo, otkupy i podrjady, pověrka ščëtov, vsjakija kazënnyja prava i svědenie o cislě obitajuščago v oblasti naroda'. pp. 37-53 cu 43 de articole. **3.** ,Pentru da-

1) In original nu-s numerotate. Am făcut-o noi pentru uşurarea orientării.

toriile cele de obşte a procuratorului oblastii=O dolžnosti voobšce oblastnogo prokuratora', pp. 54-61 cu 18 art. **4.** ,Pentru datorie procuratorilor de pe la ţinuturi = Dolžnostj cynutnyh prokuratorov', pp. 62-64 cu 9 art. **5.** ,Pentru ispravnicu pământesc=O zemskom ispravnikě', pp. 65-76 cu 27 art. **6.** ,Pentru datoriile şi dreptăţile giudicătorilor de pe la ţinuturile oblastii Bassarabiei=O dolžnosti i pravah cynutnyh sudov Bessarabskoj oblasti', pp. 77-117 cu 84 art. **7.** ,Instrucţia kaznaceistvilor de pe la ţinuturile oblastii Bassarabiei asupra împlinirii datoriilor lor= Instrukcija cynutnym kaznacejstvam Bessarabskoj oblasti na predmet ispravlenija dolžnostej ih', pp. 117-143 cu 39 art. urmate de 14 pagini cu formulare. **8.** ,Pravilile ce să atingu de îndatoririle cantorei de hotărâturi a Bassarabiei la căutatul pricinilor de hotară = Pravila, vhodjaščija v sostav objazanostej Bessarabskoj meževoj kantory k proizvodstvu meževyh děl', pp. 145-171 cu 76 art. **9.** Statul al oblastei Bassarabiei pentru cărmuire dinlăuntru=Ştat Bessarabskoj oblasti po vnutrennemu upravleniju', pp. 173-189, unde se fixează lefurile intregului personal şi **10.** Ştatul oblastei Bassarabiei pentru cărmuire de pe graniţe=Ştat Bessaraskoj oblasti po pograničnomu upravleniju', pp. 191-202, unde este arătată plata întregului personal de pază şi de pe la carantine. Ultimele două pagine (207-208) coprind greşelile de tipar.

Dăm art. 16 din cap. VI *,Pentru datoriile şi dreptăţile giudecătorilor de pe la ţinuturile oblastii Bassarabiei'.*

§ 16. „Dlja razbirateljstva i rešenija tjažebnyh graždanskih děl naznačaetcja cynutnomu sudu tri sroka v god, i imenno: pervyj srok s 20-go Genvarja po 20-e cislo Marta, vtoryj s 15-go Maija po 1-e Ijulja i tretij s 1-go Nojabrja pe 20-e Dekabrja.

Zasedanie suda cynutnago, kromě dnej Voskresnyh i prazdničnyh, iměet bytj ežednevno v 7 časov utra do 12-ti, a tak že v poslěobědennoe vremja s 3-h časov do 8-mi" [1]).

§ 16. „Pentru cercetare şi hotărâre pricinilor de giudecăţi politiceşti să însămnează giudicătoriei Ţinutului trei vadele pe an, şi anume: ce întâi vade de la 20 Ghenvari până la 20 zile Martie, al doile de la 15 Mai până la zi întâi Iulie, al treilea de la întâi Noemvrii, până la 20 Dechemvrii.

Şidere la giudecătorie Ţinutului, afară de zilele Duminicilor şi a praznicilor, are să fie în toată zioa de la 7 ceasuri de dimineaţă până la 12 şi iarăşi după prânzu de la 3 ceasuri, până la 8".

---

1) Vezi pag. 84 pentru ambele limbi.

Din tot coprinsul acestui Așezământ singurile părți, cari interesează subiectul nostru sunt: 1) capitolul privitor la *instanțele de judecată:* judecătoriile din capitalele de județe (cynutnye sudy), tribunalul din Chișinău (oblastnyi sud) și consiliul superior (verhovnyi sovět) instanța apelativă pentru apelurile cari veneau de la tribunalul regional; 2) capitolul privitor la *procurator* și 3) capitolul privilor la *măsurarea moșiilor și întregei suprafețe* a Basarabiei. După cum se va vedea în detaliu la expunerea procedurii de judecată în Basarabia, se va constata că partea aceasta privitoare la orânduirea instanțelor de judecată este similară cu cele de odinioară aflate în Moldova, în afară de creațiunea instanței Consiliului superior, care trebuia să înlocuiască vechiul Divan domnesc, care acum dispăruse.

Prin urmare, aceasta ar fi singura parte asemănătoare cu vechile orânduiri moldovene, restul instituțiilor sunt de colorit rusesc, pentru a le apropia cât mai mult de organele de administrație ale celorlalte guvernăminte. Limba românească fusese tolerată la judecăți [1]).

XLVI. **Așăzământul ocârmuirii Basarabiei din 22. II. 1828.**

Încă înainte de moartea împăratului Alexandru I se arătau intențiunile politicei ruse de a uniformiza și Basarabia cu celelalte guvernăminte ruse. De prin 1823 se luase atribuțiunile judecătorești ale Consiliului superior ca apoi după 1823 să se desființeze cu totul. După ce toate cărțile de legi românești au fost traduse în limba rusă pentru a putea fi întrebuințate la instanța Departamentului al II-lea al Senatului, dispare și limba română din dosarele de judecată ale acestei instanțe, fiindcă cine era silit să apeleze vreo hotărâre a Tribunalului din Chișinău era dator să traducă tot coprinsul dosarului în limba rusă. Normele de drept din Armenopol și Donici precum și cele din Hrisovul sobornicesc erau rezervate numai populații românești, dar și acelea împerecheate cu principiile din dreptul ci-

---

1) Pentru acest capitol să se aibă în vedere operile bibliografice arătate la pp. 181-182; iar ca edițiune există singura lucrare al cărei titlu este: „*Ustav obrazovania bessarabskoj oblasti*" din 29. IV. 1818 din care Bibl. Univ. Iași posedă 2 ex.

vil rus. Pentru ca această aplicare să capete formă legală a fost trebuinţă să se publice la 22 Februarie 1828 încă un „Aşezământ" pentru ocârmuirea Basarabiei, prin care vechile privilegii din cel de la 1818 au început să dispară. Astfel magistraţilor li se îngădue să aplice alăturea de legile locale şi pe cele ruseşti, limbei române interzicându-i-se existenţa, ea fiind numai tolerată în caz de absolută nevoie. De la această dată, încetul cu încetul, toate privilegiile acordate de Alexandru I, încep să dispară şi Basarabia se apropie tot mai mult de organizaţia celorlalte guvernăminte ruse.

XLVII. Aşăzământ ostăşesc pentru straja pământenească a Valahii şi Moldovii din 1832.

Literatura. Şt. Gr. Berechet: *„Schiţă de istorie a legiior vechi româneşti, 1632-1866"*, Chişinău, 1928, pag. 86; Idem: *„Aşăzământ ostăşesc pentru straja pământenească a Valahii din 1832"* in *„Colecţia de legi vechi româneşti"*, Nr. 2, Iaşi, 1929, vezi studiul premergător. I. C. Filitti: *„Domniile române sub Regulamentul Organic 1834-1848"*, Buc., 1915. N. Iorga: *„Istoria armatei româneşti"*, II, Bucureşti, 1919, pp. pp. 215-221. M. Edouard Thouvenel: *„La Hongrie et la Valachie"*, (Souvenirs de voyage et notices historiques), Paris, 1840, pp. 226-230.

Ediţiuni. *„Aşăzământ ostăşesc pentru straja pamântenească a Valahii"*, Bucureşti, 1832, ex. la Academia română, precum şi mss. rom. Nr. 552, scris în 1838. Aceiaşi ediţie a dat şi Gh. Asachi la Iaşi în 1832 sub titlul: *„Condică ostăşască pentru straja pământenească a Prinţipatului Moldavii din al şeptile cap al Regulamentului organicesc. Partea patra. Aşăzământ de giudecată şi disţiplină"*. Şt. Gr. Berechet: *„Aşăzământ ostăşăsc pentru straja pământenească a Valahii din 1832"*, in *„Colecţia de legi vechi româneşti"*, Iaşi, 1929, Nr. 2.

Soarta istorică ne-a mai îmbogăţit literatura juridică cu încă o lege al cărei izvor este legislaţia rusă. După tratatul de la Adrianopole din 1829, trupe ruse au rămas şi mai departe pe teritoriul celor două provincii româneşti. Ele au trebuit să ocupe aceste provincii până când guvernul turc va plăti toată indemnizaţia de război impusă prin acest tratat. Astfel ele au stat până la 1834. Pentru a nu se lăsa populaţia românească fără aşa zisa putere armată, au creiat până în 1834 un corp de pază a carantinelor de la Dunăre, voind prin aceasta să obişnuiască pe Turci cu existenţa unui hotar numai, la sudul Valahiei, căci pe cel de la Prut îl desfiinţaseră, socotind Moldova caşi încorporată. Bunelor intenţiuni ale lui Alexandru Ghica,

care în calitate de caimacan al Olteniei, transformase cetele de panduri în o trupă românească, îmbrăcată cu uniformă apuseană, li se puseră sfârşit de către Pavel Chiselev, reprezentantul rus şi preşedintele divanurilor din cele două Principate. El, potrivit art 380 din Regulantul organic, avea nevoie de o armată numai pentru asigurarea ordinii din punct de vedere poliţienesc. Prin firmanul din Septembrie 1834 se puse începutul unei *‚miliţii'*, comandată de majoritatea ofiţerilor ruşi şi a câte unui ofiţer francez emigrant, căci ofiţeri români fură numiţi numai atâţia câţi făcuseră exerciţii în armata rusă. Statul major al acestei miliţii pământeşti era format din 4 polcovnici, 4 maiori şi 4 căpitani cu o trupă de 4000 infanterişti şi un regiment de cavalerie. Tunurile cari le-au venit mai târziu erau numai „spre cuviinţa serbărilor solenale pentru un stat ca acesta, care şi mai înainte nu era lipsit de aceiaşi podoabă" [1]).

Din citirea letopiseţelor slavo-române înţelegem că pedepsele militare se aplicau, după principiul bine stabilit în acele vremuri, de domn şi de către boerul comandant al oastei în timp de război, căci nu poate fi vorba despre o organizare permanentă a vechei noastre oştiri. Părerea lui Nicolae Bălcescu, exprimată în *‚Puterea armată a României'* este numai un produs al entusiasmului tineresc de istoric înflăcărat. Armata noastră veche era organizată după aceleaşi norme după cari erau înjghebate şi armatele statelor vecine. Pentru prima dată găsim indicaţiuni cu privire la purtarea domnitorului cu oastea sa în *‚Învăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie'*. Pentru noi socotim că modelul bizantin de organizare al armatei este modelul tuturor statelor balcanice. Afară de aceste informaţiuni, din cronicele vechi precum şi din diferite acte reese că domnitorii şi boerii comandanţi, cum sunt hatmanul, spătarul şi alţii aplicau pedepse disciplinare, cari începeau cu bătaia şi ajungeau până la pedeapsa cu moartea. Epoca fanariotă se caracterizează, din acest punct de vede, numai prin păstrarea unui

---

1) N. Iorga: *‚Istoria armatei româneşti, de la 1599 până în zilele noastre'*, II, Bucureşti, 1919, pag. 217; cf. I. C. Filitti: *‚Domniile române supt Regulamentul Organic 1834-1848'*, Bucureşti, 1915,; cf. M. Edouard Thouvenel: *‚La Hongrie et la Valachie'* (Souvenir de voyage et notices historiques). Paris. 1840, pp. 227-8.

mic corp de trupă formată mai degrabă din streini de cât din români, pentru paza personală a însuşi domnitorului.

Un tip de oaste naţională apare în ochii noştri cetele pandurilor formate de Tudor Vladimirescu, care pentru a păstra ordinea şi a reţine pe aceşti soldaţi improvizaţi de la jafuri, a trebuit să aibă desigur, un regulament disciplinar. Nu mai puţin cetele de greci alcătuite de Alexandru Ipsilante au trebuit să posede un cod de disciplină militară, căci lui Tudor i s'a aplicat un articol din acel cod, după spusele istoricilor.

Singura armată cu un trecut de luptă vechi era în preajma noastră şi armata rusă. In vremea aceasta, când Principatele române erau ocupate ca zalog de această armată, când îi era dată şi sarcina de a-i lăsa după evacuare un simulacru de oaste—fie şi pentru paza graniţelor—a trebuit să-i alcătuiască şi un cod militar.

La Academia Română am dat de un manuscris românesc cu Nr. 552 scris de un oarecare Sava N. Bărbulescu, care l-a sfârşit de copiat în 20. V. 1838. Trebuia să existe şi un original după care acesta îl copiase. Cercetând cu mai multă grijă, am găsit şi acest original, format dint'o broşură de 27 de pagini cu titlul: *,Aşăzământ ostăşesc pentru streaja pământenească a Valahii, partea IV-a. Aşăzământ judecătoresc şi disţiplinesc'*. Neavând data tipăririi, i-am fixat-o după un vechi catalog, corespunzând şi cu data de 1832 a ediţii moldovene. Convingerea că acesta-i o alcătuire, fie după un cod militar rus, fie o înfiripare ad hoc pentru trebuinţele micei noastre trupe, aranjată de vreo comisie ofiţerească rusă, mi-a făcut-o limba lui, care este plină de rusisme, ne mai vorbind nimic despre denumirile gradelor ofiţereşti, cari sunt cu totul rusificate. Această convingere mi-a întărit-o şi legătura strânsă ce exista între organizarea acestei armate şi oficialitatea rusă, care îndemna pe români să-şi trimită tinerii să facă şcoala militară în Rusia. Apoi tot materialul pentru înavuţire al acestei armate era comandat în Rusia. Acest Aşăzământ ostăşesc este publicat în acelaş an şi în Moldova de Gh. Asachi.

Cu chipul acesta se face şi proba de unificare militară [1]).

1) Un asemenea exemplar am văzut la Arhivele Statului din Iaşi. Are format de catastif vechi, mai mult lung de cât ingust. El are următorul titlu *,Condică militară pentru straja pământească a Prinţipatului Moldovii din a şeptile*

El este împărțit în două despărțiri, fiecare având: 1-a are VI cap. și a 2-a are VIII capitole. Toate deci ne dau un total de 141 paragrafe sauarticole. Iată-le în amănunt:

Despărțirea I-a.

Cap. **I**: Obrazele ce se cuvin a să da judecății ostășești, art. 1.

Cap. **II**: Pricinile ce să cuvin judecății ostășești, art. 2-3.

Cap. **III**: Impărțirea pedepsilor, art. 4.

Cap. **IV**: Impărțirea judecăților ostășești, pricinile ce să cuvin fieșticăria dintr'acele judecăți și de amăruntu pedepsile ce să hotărăsc după acelea, art. 5-10,

Cap. **V**: Alcătuirea și deschiderea judecăților ostășești, art. 11-20.

Cap. **VI**: Lucrarea pricinii, art 21-72.

Despărțirea II-a. Pedeapsa vinii ostășești prin judecată.

Cap. **I**: Pedeapsa nesupunerii, art. 73-88.

Cap. **II**: Pedeapsa gâlcevirii și hoției, art. 89-101.

Cap. **III**: Pedeapsa pentru nepăzirea și nesăvârșirea pravililor orânduite la gaznizon și de obște la slujbă, art. 102-110.

Cap. **IV**: Pedeapsa fugii și de sineș depărtare din slujbă, art. 111-122.

Cap. **V**: Pedeapsa pentru nesilința și pentru desăvârșirea lucrului ce să atinge de folosul slujbii și pentru intrebuințarea soldatului în slujba particulară, art. 123-127.

Cap. **VI**: Pedeapsa nepăzirii și sfeterisirii mundirelor, amunițiilor și lucrurilor de război, și deobște a tot lucru stăpânesc, art. 128-131.

Cap. **VII**: Pedeapsa pentru neindestulare cu hrană, cu leafă și cu celelalte țineri hotărâte a cinurilor ostășești și a cailor stăpânești pentru nelegiuita cerere a acelora și pentru nepăzirea interesului stăpânesc. art. 132-139.

Cap. **VIII**: Pedeapsa nelegiuitelor sloboziri a cinurilor ostășești, art. 140-141. Se termină cu „*Forma jurământului*";

---

cap al Reglementului organicesc. Partea patra. Așezământ de giudicată și disțiplină'. Eșii. In privilegiata tipografie a Albinei, 1832. Are 22 pagini, tot cu 41 art. precum și o „*Scară materiei*".

Dăm mai jos câteva articole ca model :

§ 126. „Dacă vreunul din șefi va cere de la soldat lucru ce nu să atinge de folosul slujbii măcar cu plată, un asemenea este dator a plăti soldaților ce au fost la lucru îndoită plată după prețurile slobode, sau să plătească o plată și să-i să ridice comanda până când va fi destoinic de dânsa cu deosebire".

§ 127. „Dacă soldatului i să va porunci de către șeful său a săvârși lucru ce nu să atinge de slujbă, asemenea este dator a împlini fără impotrivire, apoi să jăluească la cea întâiu inspectoricească revizie, sau de nu va săvârși acel lucru să pedepsește pentru neascultare după § 74. Acest art. spune: că soldatul care de bună voia sa săvârșește vreun meșteșug șefului său, poate să facă, dar cu condițiunea de a fi plătit cu plată cuviincioasă".

§ 135. „Sfeterisirea de către șef a sumelor de bani ce să află subt păstrarea sa sau a proviantului, sau a munițiilor și a altor lucruri și banilor soldățești de artel, să pedepsește cu plată de la două până la patru ori a sumii sfeterisite, sau cu aceiaș plată și cu gonire din slujbă sau cu dare subt judecată politicească pentru furat și cu publicarisire prin înștiințări".

Forma jurământului. „Mă jur pă sfântul numele prea puternicului Dumnezeu și pă cinstea mea, că voi judeca cât mai bine după înțelegerea mea și după cuget și că nu este nici o pricină și părtinire care să mă facă a ascunde adevărul".

Legislația Austro-Ungară și influența ei asupra Românilor din Ardeal și Bucovina.

Primul nucleu de stat politic românesc formându-l cele două Principate: Muntenia și Moldova (la începutul sec. al XIV-lea), restul populații române a rămas sub stăpânirea altor popoare vecine. Mai târziu vitregia vremurilor a mai smuls din cele două Principate, dând Austro-Ungurilor vemelnic Oltenia de la 1718-1839, iar mai târziu, tot ei au luat Bucovina de la 1775-1918 și în cele din urmă și Basarabia a fost alipită la Rusia de la 1812-1918. Alte masse românești, formate din emigrări, cum sunt cele din Ucraina, Galiția, Banat, Timoc și Macedonia, sunt lăsate deocamdată în seama soartei istorice. Judecătorește, ele erau conduse după legile națiunilor, cari le stăpânesc. Formarea unui singur neam românesc atârnă acum de sănătatea rădăcinii și tulpinii ce trebue să hrănească acele ramuri aruncate peste hotarele românismului.

XLVIII. Decretum tripartitum din 1517.

Literatura. Şt. Gr. Berechet: *,Intregiri'*, I, Câteva chestiuni din Istoria vechiului drept românesc, Iaşi, 1931, pp. 1-2. Victor Onişor *,Istoria dreptului român'*, ed. II, Cluj, 1925, pp. 226-235.

Ediţiuni. Werböczius illustratus: sive *Decretum tripartitum juris: consuetudinarii inclyti regni Hungariae* a magistro Stephano de Werbőcz, jussu regio olim compilatum, duorum et quod excurrit, seculorum usu roboratum: nunc primum in paragraphos distinctum et notis ac observationibus juridicis, in usum praesertim Tyronum, illustratum. Cum speciali priv. suae sacrat, Caesareo-Regiae Majestatis. Tyrnaviae, 1763. O altă ediţie similară a fost tipărită la Clavdiopoli, în 1815. M. Lanović: *,Privatno pravotripartita'*, Zagreb, 1929, pp. 439.

Românii de dincolo de Carpaţi, până în anul unirii obşteşti au fost cârmuiţi din punct de vedere judecătoresc, de obiceiul locului pe care actele vechi îl numesc în limba lor latină, *,jus valachicum'* ori *,consuetudo'* sau şi *,lex Olachorum'*. Obiceiul local a dăinuit până când regii ungari au început să dea aşa numitele *,decrete'*, prin care se fixau anume dispoziţiuni. Asemenea decrete, Istoria dreptului vechi ungar, cunoaşte câteva. Unele din ele cum sunt cele din: 1298 şi cel din 1439, stăruesc în a face deosebirea între obicei şi lege. Regele Albert a promulgat un aşa numit *,decretum'*, la 1486 prin care fixează normele juridice pentru a înlătura multele abuzuri pe cari le făceau, atât poporul, cât mai ales judecătorii lui. Acest decret coprinde materie procedurală şi de drept public. Drept privat are puţin. Vladislav al II-lea promulgă un *,decretum majus'* in 1492, prin care se înlătură unele norme din decretul precedent. El este alcătuit din obiceiuri intrate in formule de legi prin care caută să se normalizeze viaţa juridică.

Abia in 1498 se încredinţează magistratului Stefan Werböczy (citeşte Verböţi) sarcina de a alcătui un cod. El a lucrat zece ani la această operă. Pentru a dobândi putere de lege a trebuit să treacă pentru revizuire la Adunarea legislativă. Aceasta, după o cercetare serioasă, a primit-o, sancţionându-o însă fără aplicarea marelui sigiliu de Stat. Nu a fost promulgată din pricină că în urma mişcării lui Gheorghe Doja, drepturile nobililor unguri suferiseră adânci ştirbiri. Ediţia cea dintâi este publicată la Viena in 1517 în limba latină medie-

vală. Din cauză că este împărțită în trei părți se și numește: *,Decretum tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae'*. In partea I-a găsim norme de drept privat nobiliar, privitor la persoane, familie, lucruri și moștenire. Partea II-a conține numai procedură. Sfârșitul îl formează dreptul conglomeratului de naționalități din vechea Austro-Ungarie: Români, Croați, Sloveni și Dalmatini. Tot aici se află și normele juridice ale locuitorilor de prin orașe și ale iobagilor. Lucrarea este împărțită în 272 de titluri și fiecare titlu are variat număr de articole. Cartea își face inceputul ei printr'un *,Prologus'*. Dăm mai jos din fiecare parte câteva articole, pentru a se vedea în ce chip este alcătuită această primă lege austo-ungară:

Din Prologus:

I. De Justitia: Quid sit definitive? Et de ejus divisione, p. 26. II. De jure et divisione juris. p. 27. III. Quomodo differant jus naturale, jus gentium et jus civile? p. 31. IV. De jure militari et jurisprudentia, p. 32. XIII. Quid sit judex? quid judicium? quid causa? quid actor? et reus? p. 46.

Din Prima pars:

I. De tripartita divisione jurium et consuetudinum inclyti regni Hungariae in generali, p. 54. IV, Quod vera nobilitas per exercitia militaria et caeteras virtutes acquitatur ac possessionaria donatione roboretur, p. 60. XIII. De donationibus regii et earum speciebus in generali, p. 74. XLI. De divisione bonorum inter patres et filios eorum: et de paterna seu patria potestas.

Din Secunda pars:

XL. De modo juramentorum dominorum praelatorum, et baronum ac abbatum et praepositorum infulatorum, p. 370. LV. De capitali sententia et executione ejus ferie, p. 398. LXX. Calumnia quid sit? et quod modis committatur? et de ejusdem poena, p. 426. LXXVII. De novo judicio ac ejus modo, ferieque et processu, p. 451.

Din Tertia pars:

III. De consuetudinario jure regnorum, Sclavoniae et Transylvanlae peculiari. p. 490. V. Quid sit homagium? et quot modis intelligatur?, p. 496. VIII. De liberis civitatibus et earum conditionibus in generali, p. 503. XII. De testimonio extraneo, inter cives non acceptando, p. 509. XXV. De villanorum, quos jobagiones nuncupamus, conditionibus et legibus, p. 526. XXIX. Quomodo res mobiles et immobiles rusticorum inter fillos et filias dividantur?, p. 540.

In 1544 prof. Martin Bodenarius cu o comisie acuză lucrarea lui Werböczy, că a lăsat la o parte dreptul divin și echitatea naturală, recunoscându-i totuși merite. Comisia aceasta a împărțit prima parte a lucrării în două părți, dându-i

numele de: *‚Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae'*, fiind tipărit în Zagreb la 1798, fără să se fi ridicat cândva la valoarea de lege.

Tot lucrarea primă a lui Werböczy a devenit temelia desvoltării viitoarei legislaţii austro-ungare. Aceasta a fost confirmată de Leopold I-iul la 1691 ca un cod de legi, fiind menţinut în cinste până la mijlocul sec. al XIX-lea. Până la 1836 limba legilor ungureşti a fost cea latină. Intre 1836-1840, legile ungureşti se scriau în text paralel latino-ungar. După 1840 toată legislaţia ungară se scrie în limba naţională.

Afară de legea expusă mai sus, mai avem şi aşa numitul *‚Curpus juris hungarici'* publicat de Martin Szentivanyi la 1696, dar nu a fost întrebuinţat ca lege de cât mai târziu. El este o împletire din conţinutul diferitelor decrete şi ale actelor vechi. S'a dat o ediţie din această lucrare juridică abia la 1751.

Biografia lui Stefan Werböczy: 1458-1541. Stefan Werböczy era dintr'o familie nobilă. S'a născut la anul 1458. In vremea când regele Wladislaw al II-lea l-a îndemnat să alcătuiască Decretum-ul său el ocupa slujba de notarius curiae regiae. A fost multă vreme un judecător recunoscut prin inteligenţa şi munca sa. A fost ales ca reprezentant în adunările legiuitoare, unde a cunoscut viaţa straturilor sociale din care făcea şi el parte. A ocupat loc şi în diplomaţie. Mai mult: a participat şi la luptele dintre Ioan Zapolia şi regele Ferdinand I. A murit la Buda în anul 1541, având vârsta de 80 de ani. Moartea l-a surprins pe când juca rolul de judecător al naţii sale sub ocupaţia turcească din acea vreme.

XLIX. Allgemeine Gerichtsordnung = Rânduiala judecătorească de obşte, 1782-1778.

Literatura, Şt. Gr. Berechet: *‚Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632-1866'*, Chişinău, 1928, pp. 65-66. Stefan Lady: *‚Codul civil austriac'*, Cluj, 1924, vezi studiul premergător. Timon v. A'Kos: *‚Ungarische Verfassung und Rechtsgeschichte'*, Berlin, 1909.

Ediţiuni. *‚Allgemeine Gerichtsordnung'*, Viena, 1787, in Bibl. Univ. Iaşi, 77/III juris. *‚Ordo judiciarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis regni Hungariae prescriptus'*, Viena, 1786, in Bibl. Univ. Iaşi, 75-a/IV, juris.

Amestecul politicii austriece în viața lăuntrică a Principatelor române alăturea de dorința rusească de a ne prinde în mrejele ei, a născut concurența de a ne servi chiar cu legi. Austria a reușit înaintea Rusiei de a ne încorpora două părți din trupul nații noastre. Cea dintâi din Muntenia și anume Oltenia, care ne fu smulsă vremelnicește după pacea de la Pasarovitz din 1718 până la pacea de la Belgrad din 1839. In timpul acesta Petru Dobra ne dete o traducere latină a *„Îndreptării legii"* în 1722. Mai târziu, diplomația iscusitei stăpânitoare Maria Tereza reuși să ne smulgă cea mai frumoasă parte din corpul Moldovei și anume: Bucovina la 1775. Incercările legislative ale Mariei Tereza au rămas fără răsunetul dorit de ea. Sub fiul său Iosif al II-lea a apărut un cod de procedură, care a fost tradus și în românește [1]. Lucrarea aceasta este formată din 437 de articole. Incepe printr'un act de promulgare al împăratului Iosif al II-lea [2]. După aceasta urmează tabla de materie [3], după care se așterne textul legei, în două limbi: pe pagina din stânga avem textul german; iar pe cea din dreapta pe cel românesc. După obiceiul vremii s'a făcut și o traducere latină [4].

---

1) *„Allgemeine Gerichtsordnung"* für Böheim, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob, und unter der Ennss, Steyermarkt, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlanden. Wien. Gedrukt bey Joseph edlen von Kurzbek. k. k, Hofbuchdrucker Gross-und Buchhändller. 1787 = *Rânduială judecătorească de obște"* pentru Bohemie, Moravie, Silesie, Austrie, de jos de Enț. și de sus de Enț dinpreună cu hotarăle ei impreunată: și pentru Stirie, Carinthie, Carniolie, Gorița, Gradisca, Triestu și Tirol. In Viena, la Iosif nobâl de [Curțbec inpără[tesc] și cră[esc] de curte a neuniților Rumâni și a Sârbilor tipograf și vânzătoriu de cărț[i]. In anul 1787.

2) El este scris pe 8 pagini.

3) Inhalt = Izvodul despre cele ce să cuprind în cartea aceasta. Este imprimat tot pe 8 pagini.

4) Traducerea aceasta latină este editată separat. Ea se intitulează astfel: *Ordo judiciarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis regni Hungariae praescriptus.* Secunda editio, 1786. Posonii et Cassoviae. Această ediție mai coprinde alte mici legi anexate aci. Iată-le: I. Ordo universalis taxarum processualium a 1-ma Maji 1786 desumendarum, Posonii, 1786. II. Instrucțio seu norma manipulationis pro universis foris judiciariis in quibusvis occursuris negotiis observando, Posonii, 1786, în 2 părți: partea I-a are 111 art. și partea 2-a are 76. III. Benignum rescriptum Regium in puncto novae ordinationis universorum fororum judiciarorum Hungaricorum, d. d. 12 Decembrie Anni 1785, elementar publica-

In actul de promulgare găsim şi fixarea termenului intrării în vigoare a acestei legi procedurale, ceia ce ne sileşte să ne gândim că şi noi am imitat sistemul intrării unei legi în vigoare după Austrieci, cum s'a făcut cu Codul civil al lui Scarlat Calimah. Iată cum se exprimă împăratul Iosif al II-lea în acest act cu privire la intrarea in vigoare a legii acesteia: *„Voaă vă dăm de ştire rânduiala aceasta judecătorească cu poruncă înpărătească, ca începând din întâe zi a lui Ienuarie 1782, fieşte care, care în ţerile noastre mai sus arătate are a cere dreptăţi, sau a judeca, sau a purta vreo senténţie la execuţie, este datoriu să urmează întru această rânduială judecătorească: şi judecătoriu nu trebue să de locu prescripţii, nici obiceiului, care este inpotrivă, nici altei explicaţii măcar de ce feliu ar fi"*. Având în vedere că acest act de promulgare, care precedează textul acestei Rânduieli judecătoreşti este semnat de împărat la 1. V. 1781, reese deci că intrarea în vigoare a legei are loc abia după 8 luni.

Rânduiala judecătorească este formată din XXXIX de capete cu un total de 437 de articole, iar după ediţia latină ele se înmulţesc până la 459 [1]), ceia ce dovedeşte revederea posterioară.

---

tum. Posonii et Cassoviae, 1786. IV. Norma fixorum judiciorum ex benigna ordinatione regia augustissimi Iosephi II. in omnibus regni Hungariae comitatibus dd. 7 Febr. 1785 emanata. Posonii et Cassoviae, 1786. Are 16 art. V. Benigna constitutio regia circa regulationem fororum ecclesiasticorum seu consistorialium regni Hungariae de dato 6. Martii 1786, publicata. Posonii, 1786. Are 62 art. La sfârşitul volumului acestuia mai găsim încă două legi imprimate in germană şi latină cu următoarele titluri: 1 Benigna resolutio regia circa regulationem venationis in regno Hungariae die 21 Augusti 1786 publicata Kaiserl. Königl. Jagdordnung welche für das Königreich Hungarn den 21 Augusti 1786, publiciret worden ist. Pressburg, Pest und Kaschau şi 2) Instructio pro foris politicis circa inquisitionem contra quempiam de delicto politico delatum, instituendam, sententiam in eundem ferendam, hujusque executionem — Jnstruktion für die politischen Behörden über die Anstrengung einer Jnquistion, Aburtheilung und Strafvollziehung wider einen eines politischen Verbrechens beschuldigten, Pressburg, 1787.

1) Pentru comparaţie a se vedea ediţia germano-română (1787) al cărui exemplar din Bibliotecca Universităţii Iaşi, are cota 77/III juris, cu ediţia latină (1786) din aceiaşi bibliotecă cu cota 75-a/IV juris.

Iată coprinsul ei după ediția germano-română:

Inhalt	Izvodul sau scara despre ce să cuprindu în cartea aceasta.
I. Von dem gerichtlichen Verfahren überhaupt. 18 art. 2-17	Despre proțesu judecătorescu în toate pricinile de judecată.
II. Von dem mündlichen Verfahren, art. 17-33, pp. 18-35.	Despre proțesul ce să spune din gură.
III. Von dem schriftlichen Verfahren, art. 34-57, pp. 38-57.	Despre proțesul în scris.
IV. Von Vertretungen, art. 58-61, pp. 56-60.	De vechilituri.
V. Von der Widerklage, art. 62, pp. 60-62,	Despre jalobile asupra jeluitorului.
VI. Von der Befügniss, und Schuldigkeit zu klagen, und sich zu vertheidigen, art. 63-65, pp. 62-65.	Despre volnicie și datorie a jelui și pă sine a să apăra.
VII. Von dem eigentlichen Aufferorderungsprozesse, art. 66-71, pp. 66-70.	Despre proțesu adevărat a jalobelor acelora cu care ceare oarecine pă altul la judecată când s'ar fi lăudat în ceva asupra lui.
VIII. Von der Aufferorderung bey einem vorzunehmenden Baue, art. 72, pp. 70-72.	Despre sorocire sau chemare acelora, care potu ave ceva înpotrivă când ar vre oarecine a zidi în vreun loc.
IX. Von dem Kokursprozesse, art. 73-99, pp. 72-103.	Despre proțesul concursului.
X. Von dem Rechnungsprozesse, art. 100-103, pp. 104-107.	Despre proțesul socotelelor.
XI. Von dem Beweise, art 104-106, pp. 108-110.	Despre dovadă.
XII. Von dem Beweise durch Eigenständniss, art. 107-110, pp. 110-112.	Despre dovada prin scrisoare mărturisire.
XIII. Von dem Beweise durch	Despre dovada prin scrisoare

Revision. dann der Nulitätsklage, art. 252-267, pp. 140-254.	jalba nulităţii (adecă că judecătoriul n-au urmatu la judecată după pravilă şi rânduială.
XXVI. Von Versuchung der Güte, art. 268-269, pp. 254-257.	Despre săvârşirea învoirii pretinoasă.
XXVII. Von Schiedrichtern, art. 270-274, pp. 258-262.	Despre aceia care părţile alegu de bună voie ca pă judecătoriu în vreo trabă.
XXVIII. Vom Arreste, art. 275-282, pp. 262-268.	Despre arestu.
XXIX. Vom Verbote auf fahrende Güter, art. 283-291, pp. 268-276.	Despre oprire averilor mişcătoare.
XXX. Von Sequestrazionen und andern mittlerweiligen Verkehrungen, art 292-297, pp. 276-282.	Despre secvestraţie (adecă dare ceva supt pază şi ocrotire altue) şi alte asemene rânduele judecătoreşti pă vremea în care să caută judecata.
XXXI. Von der Exekuzion, art 298-352, pp. 282-331.	Despre execuţie.
XXXII. Von Stillständen und von Verhandlung der Gläubiger, art. 353-361. pp. 332-338.	Despre moratoriu (adecă vremea care să dă de la judecătoriu dătornicilor ca întru aceia să nu să asuprască) şi de tocmeală cu încrezetorii.
XXXIII. Von Abtretung der Güter, art. 362-370, pp. 338-347.	Despre lesarea averii datornicilor la judecători.
XXXIV. Von der Einsetzung in den vorigen Stand, art. 371-375, pp. 348-352.	Despre punere în stare care cineva au avut mai înainte.
XXXV. Von den Ferien, art. 376-383, pp. 352-358.	Despre feriile adecă vremile în care nu să facu judecăţi.

XXXVI. Von Zustellung der gerichtlichen Verordnungen, art. 384-398, pp. 358-370.	Despre trimitere poruncilor judecătoreşti.
XXXVII. Von Gerichtsunkösten, art. 398-409, pp. 370-378.	Despre cheltuelile judecăţii.
XXXVIII. Von den Advokaten, art. 410-429, pp. 378-398.	Despre advocaţi.
XXXIV. Von dem Richter, art. 430-437, pp. 398-407 [1]).	Despre judecătoriul.

Iar mai jos dăm ca model art. 410 din capitolul *'Despre advocaţi'* şi art. 430 din cap. *'Despre judecători'*.

§ 410. Niemand soll zum Advokaten angenommen werden, als jene, welche auf einer erbländischen Universität das Doktorat erlauget haben, ausgenommen bey den Ortsgerichten auf dem Lande, wo jene welche auf einer erbländischen Universität über ihre Wissenschaft in den Rechten geprüfet worden, und darüber die vorgeschriebenen Zeugnisse beybringen, zur Advokatur können gelassen werden, doch nur in Abgang graduirter Advokaten.

§ 410. Nime nu trebue să să primască spre advocat, fără numai acee, care de al Uniersitaşurile ţerilor moştenitoare au luat doctoratul; fără numai in a ţară al Orţigeriht (adecă la judeţuri de loc) unde acee, carele intru un Universitaş a ţerilor moştenitoare au fost examen despre invăţătura lor din pravile, şi asupra aceasta aduc mărturie prescrisă, să pot lăsa la advocătură, totuş numai atunci când lipsesc acee, ce au luat doctoratul.

§ 430. Jene, welche als Richter bey einer Gerichtsstelle angestellet zu werden suchen, sollen mit den gewöhnlichen Zeugnissen darthun, dass sie über die hinlängliche Fähigkeit in der Rechtswissenschaft auf einer erbländischen Universität geprüfet worden.

§ 430. Cii, ce ceru să să rânduească ca judecători la scaunul de judecătorie, trebue să să dovedească prin mărturii običnuite, cum că asupra invăţăturii destulă a lor din ştiinţa pravilii au făcut examen la un Universitat a ţerilor moştenitoare.

Aici dăm şi un articol in latineşte şi anume art. 454 care corespunde art. 431 din ediţia de mai sus.

§ 454. Porro tam hi, quam illi, qui syndici sive Notarii Civitatis vel oppidi ad Judicis munus adspirant, severo examini super legibus provinciae, ac praesenti constitutione se submittunto, cum in modum sustinendo,

1) Să se compare şi cu o altă ediţie latină din 1785, apărută ia Viena cu acelaş număr de capitole şi articole: *'Ordo judiciarius pro omnibus tribunalibus et foris judiciariis regni Ungariae partiumque eidem adnexarum praescriptus'*, pp. 208, cota 93/III juris, Bibl. Univ. Iaşi.

qui pro circumstantiarum ratione pro tribunali cujuslibet loci praefinitus est: iis tamen itidem exceptis, qui publica et iterata specimina suae capacitatis atque legum regni peritiae jam dederunt.

In anii 1815 și 1817 s'au tipărit două ediții pentru Galiția de apus: în limba germană și latină. Ediția germană poartă următorul titlu: *„Allgemeine Gerichtsordnung für Westgalizien'* [1]) Wien, 1817; iar cea latină are titlul: *„Codex judiciarius pro Galicia occidentali'*, [2]) Viennae 1815; aceasta din urmă având 619 art. imprimate pe 214 pp.

XLX. Codul penal austriac din 1803 cu traducerea lui românească din 1807.

Edițiuni. *„Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen*, Wien, 1803: Erster Theil: Von Verbrechen. Traducerea latină a acestei părți are titlul: *„Codex poenalis de criminibus'*, Viennae, 1803, (cota 84/III, juris). Zweyter Theil: Von den schweren Polizey=Uebertretungen und dem Verfahren bey denselben; iar traducerea latină are titlul: *„Codex poenalis de politicis delictis et procedendi modo'*, Viennae 1803, (cota 83/III, juris). Traducerea românească din 1807 are titlurile ce urmează: *„Carte de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle și a călcărilor grele de poliție'*, Parte intâi, Cernăuți, 1807 și *„Carte de pravilă asupra grelilor călcări a politiceștilor orândueli atingătoare de poliție'*. Parte a doa, Cernăuți, 1807, (cota 11/III, juris). Afară de această primă ediție mai avem ediția a doua din 1815 tipărită tot la Viena (Zweyte Auflage, mit angehängten neueren Vorschriften) care are la finele fiecărei părți câte un supliment (Anhang). Suplimentul părței I-a are § XXVII; iar al părței a II-a are § XVI. La sfârșitul operei găsim un *„Alphabetisches Register über den Inhalt der zwey Theile des Gesetzbuches über Verbrechen und schwere Polizey--Uebertretungen für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, nach der Zahl der Paragraphe'*, imprimat pe 336 pp. Probabil că în ediția din 1803 nu există un asemenea registru alfabetic, căci dacă ar fi fost, s'ar fi tradus și in românește, (cota 350/III, juris). Toate aceste ediții se găsesc in Bibl. Univ. Iași, afară de cea germană din 1803.

In Austria se lucrase cu mult înaintea revoluții franceze la codurile de legi necesare împărțirii dreptății supușilor ei. Cel dintâi cod penal, care a apărut în Austria este Codul penal din 1787 și 1788, cari au avut și o traducere românească și despre care am vorbit în detaliu mai înainte. Un alt Cod penal revăzut este cel care s'a tipărit în 1803 sub împăratul Fran-

---

1) și 2) Aceste edițiuni se găsesc în Bibl. Univ. Iași: prima cu cota 345/III, juris; iar cea de a doua cu cota 82/III, juris.

cisc al II-lea [1] şi [2]). In acest din urmă cod se fac unele transformări radicale. Se stărueşte ca pedeapsa cea mai grea să se răsfrângă numai asupra celui mai greu vinovat, fără să se caute, cum se făcea mai inainte, ca ea să se aplice la cât mai mulţi indivizi implicaţi în vreo infracţiune. S'a interzis confiscarea averilor celor vinovaţi. Arestarea se va impune celui mai greu vinovat, iar nu la toţi câţi sunt implicaţi în vreo faptă încadrată în codul penal. S'a accelerat cercetarea. S'a făcut legătura între instanţele civile şi cele penale, când cauza în speţă o indică. Cercetarea dovezilor cu îndoială a fost încredinţată scaunelor superioare de judecată. Afară de acestea, în codul privitor la infracţiunile poliţieneşti, de asemenea, s'au adus înbunătăţiri faţă de vechiul cod poliţienesc. Se face o gradaţie a pedepselor civile cu cele curat penale, pentru ca dreptatea să nu sufere. Codul acesta penal al cărui act de promulgare a fost semnat de împărat la 3. IX. 1803, intră în vigoarea sa de la 1. I. 1804, spunându-se astfel: *„Noi poruncim dară ca să să înceapă această pravilă noao de Criminal de la 1 Ghenarie 1804 cu lucrarea în toate ţările noastre moştenitoare nemţăşti, şi să să primească de toate judecătoriile, cărora s'au încredinţat judecata asupra faptelor răle şi asupra călcărilor grele de poliţie ca pe o singură îndreptătoare poruncă la urmare şi la pedepsire"* [3]).

Traducerea în româneşte. Ambele părţi au fost traduse în limba română, de sigur, pentru trebuinţele instanţelor de judecată din Bucovina. Tălmăcirea e făcută de cu-

1) Neavând la îndemână ediţia germană din 1803, dăm titlul latin şi cel românesc: 1 *‚Codex poenalis de criminibus'*, Viennae, 1803, Bibl. Univ. Iaşi, cota 83/III juris. El se imparte astfel: Prima pars: De criminibus cu o prefaţă formată din actul imperial de promulgare cu intrarea codului in vigoare: 12 p. Introductio p. 2+Index judicii criminalis, p. 1+pp. 256.

2) *‚Codex poenalis de delictis politicis'*, Viennae, 1803. Este alcătuit astfel: Pars secunda: De politicis delictis et procedendi modo, + Index capitum secundae partis, p. 3 ÷ pp. 172.

Iată şi titlurile traducerii româneşti a acestor două părţi ale codului penal; a) Carte de pravilă ce coprinde legile asupra faptelor răle şi a călcărilor grele de poliţie. Parte intâi. Cernăuţi, 1807. Ea este formată astfel: Introducerea: pp. 16 ÷ 362. b) Carte de pravilă asupra grelelor călcări a politiceştilor rânduelі atingătoare de poliţie. Parte a doa, Cernăuţi, 1807, pp. 2354 Perelipsis, p. 4.

3) In actul de promulgare sau patenta din partea primă a codului.

noscutul scriitor Ioan Budai Deleanu. Ideia aceasta o confirmăm noi şi prin faptul că acest scriitor a făcut serviciu la aşa numita instanţă de judecată numită *Forum nobilium*, după cum vom vedea la procedura de judecată a instanţelor din Bucovina după smulgerea ei prin actul nedrept din 1775 [1]) Prima parte are 557 art. iar a doua 459 art.

Acest cod penal a slujit ca model la alcătuirea primului cod penal original moldovean, din 1820-1826, deşi membrii comisii alcătuitoare trec acest fapt important sub tăcere, pe care tăcere o putem explica prin aceia că nu se simţeau îndatoraţi a spune izvoarele de cari s'au folosit. Drept este, că distribuţia, ideile juridice, limba şi întreaga factură a acestei legi poartă un colorit original românesc, de altfel, cum s'a întâmplat şi cu alcătuirea Codului civil al lui Scarlat Calimah. Membrii comisii pentru înjghebarea acestui cod penal, pe care l-au numit ,*Criminaliceasca condică*' au avut în vedere şi partea V-a din *Legiuirea* lui Caragea din Muntenia, 1818, privitoare la crime şi pedepsirea lor. Nu greşim dacă susţinem că în mâinile acestor membrii-boeri s'a găsit şi traducerea românească a acestui cod. Concluziile acestea le-am scos şi atunci când am studiat in detaliu ,*Criminaliceasca condică*', retipărindu-i şi textul [2]).

Iată-i şi coprinsul, dându-i numai capitolele din traducerea românească:

Lucrare întâi: *Pentru fără de leagi şi pedepsire lor.* **I.** Pentru fără de leagi de obşte, art 1-8. **II.** Pentru pedepsire fără de leagilor, 9-35. **III.** Pentru înprejurări îngreuitoare, 36-38. **IV.** Pentru împrejurări uşurătoare, 39-40. **V.** Pentru întrebuinţare îngreuitoarelor şi uşurătoarelor înprejurări la hotărâre pedepselor, 41-49. **VI.** Pentru osăbitele feliuri a fără de legilor, 50-51. **VII.** Pentru descoperire tainelor înpărăteşti şi altor fapte stricătoare păcii de obşte, 52-60. **VIII** Pentru răzmeriţă şi turburare, 61-69. **IX** Pentru vederată samovolnicie, 70-82. **X.** Pentru întoarcire a unui izgonit sau sorocit, 83-84.

---

1) N. Iorga: ,*Istoria literaturei româneşti în sec. al XVIII-lea*', vol. II, Bucureşti, 1901, pag. 300.

2) Şt. Gr. Berechet: ,*Condica criminaliceascǎ cu procedura ei, din Moldova*' 1820 şi 1826, în ,*Colecţie de legi vechi româneşti*', Seria II. Legi româneşti, Chişinău, 1928.

cări de poliţie, 8-27. III. Pentru pedepsire nevârstnicilor, 28-32. IV. Pentru osebitile feliuri a grelilor călcări de poliţie, 33-36. V. Pentru grelile călcări de poliţie înpotriva siguranţii a legăturii Statului de obşte, şi pentru pace cea deobşte, 37-71. VI. Pentru grelile călcări de poliţie care să ating de orândueli vederate, şi pentru poroncile spre siguranţia in de obşte slujitoare, 72-85. VII. Pentru grelile călcări de poliţie inpotriva datoriilor a unii vederate diregătorii, 86-88. VIII. Pentru grelile călcări de poliţie înpotriva siguranţii vieţii, 89-146. IX. Pentru grelile călcări de poliţie înprotriva sănătăţii, 147-160. X. Pentru alte siguranţii trupeşti stricătoare sau ameliţitoare grele călcări de poliţie, 161-183. XI. Pentru grelile călcări de poliţie înprotiva siguranţii averii, 184-233. XII. Pentru grelile călcări de poliţie înpotriva siguranţii cinstii, 234-244. XIII. Pentru grelile călcări de poliţie înprotriva năravurilor bune în de obşte, 245-269. XIV. Pentru stângere călcărilor grele de poliţie şi a pedepsilor lor, 270-275.

Incheere a doao. Despre cercetare la grele călcări de poliţie. I. Despre judecătorie asupra grelilor călcări de poliţie 276-292. II. Pentru aflarea grelilor călcări de poliţie, 293-314. II. Pentru cercetare a vinovăţitului şi luorii la protocol, 315-349. IV. Pentru dovezile pravelnice. 350-377. V. Pentru judecată sau hotărâre, 378-408. VI. Pentru recurs şi căutare milostivirii. 409-432. VI. Pentru publicaţie şi implinire hotărârii, 433-443. VII. Pentru cheltuelile judecătoreşti asupra grelilor călcări de poliţie, 444-451. IX. Pentru întrebuinţare deregătoriei asupra grelilor călcări de poliţie şi pentru în deobşte privighiere asupra lor, 452-459.

Dăm mai jos § 133-135.

Caput XVIII: De expositione infantis.

§ 133. Qui infantem ejus aetatis, in qua se ipsum conservare nequit, eo fine exponit, ut eum seu periculo mortis objiciat, seu vitae ejus conservationem fortuito saltem casui committat, crimine sese obstringit, quaecumque demum causa ad id impulerit.

§ 133. Cela ce aruncă de la sine şi pune intr'un loc, sau leapădă pe un prunc, intr'o vârstă, în care el nu este putincios a să ajutora spre mântuirea vieţii sale, părăsindu-l aşa, ca să i să poată intâmpla moarte, sau şi să lase mântuirea lui sângur intâmplării, acela inplineşte faptă de criminal, ori din ce pricină să fie fost indemnat spre aceasta.

§ 134. Quod si infans in solitario, a consueta hominum frequentia remoto loco, vel sub talibus circumstantiis, in quibus tempestiva ejus detectio ac conservatio haud facile sperari potuerit, expositus fuerit; poena criminis durus carcer ab uno usque ad quinque annos; et morte infantis subsecuta, a quinque usque ad decem annos esto.

§ 135. Si vero infans in loco ab hominibuns frequentari solito ita fuerit expositus, ut tempestiva detectio ac conservatio omnino sperari potuerit; tum expositio carcere a sex mensibus usque ad unum annum; morte autem infantis nihilominus subsecuta, ab uno usque ad quinque annos punitor [1]).

§ 134. Când s'ar fi lepădat pruncu la un loc dosit de običnuită umblarea oaminească depărtat, sau cu intr'acel chip l-au părăsit cât nu s'au putut lesne oblici şi mântui; atuncea să fie pedeapsa: temniţă gre de la un an, până la cinci ani, şi intâmplându-să moartea pruncului, de la cinci ani, până la zece ani.

§ 135. Iară când ar fi fost lepădat pruncul intr'un loc, unde običnuesc oameni a umbla, şi intr'acest chip, de cât de oblicirea, şi mântuirea lui să putea aştepta cu temeiu şi de bună samă; atuncea va fi lepădarea pedepsită cu temniţă de la şasă luni, până la un an; insă totuşi intâmplându-să moartea pruncului să fie pedeapsa temniţă de de la un an, până la cinci ani [2]).

Pe marginea liberă de text se dă la unele articole câte un rezumat al articolului respectiv, pentru a uşura căutarea de către advocatul sau magistratul de pe la instanţe. Obiceiul acesta este păstrat şi la Codul civil austriac despre care vom vorbi indată [3]).

L. Codul civil austriac din 1811-1812.

Literatura. A'kos v. Timon: *‚Ungarische Verfassung und Rechtsgeschichte'*, Şt. Gr. Berechet: *‚Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti', 1632-1866*, Chişinău, 1928, pp. 65-66. Stefan Lady: *‚Codul civil austriac'*, Cluj, 1924. *‚Patenta impăratului Frantz I-iul de la codul civil austriac din 1811'*, Viena.

Ediţiuni. *‚Ustawy cywilne dl a Galicyi wschódniey. Część pierwsza'*, we Wiedniu, 1797. *‚Allgemeine bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der oesterreichischen Monarchie'*, Wien, 1811, (cota 349/III-juris.) *‚Cartea legilor pravililor de obşte părgăreşti pentru toate ţările moştenitoare*

1) Vezi pp. 58-9 din Codex poenalis de criminibus din 1803.

2) Vezi pp. respective, din ediţia românească din 1807.

3) Se observă că toate legile austriace, atât codul penal cât şi cel civil, au pe câmpul liber de la marginea textului asemenea indicaţiuni. In legislaţia românească acest obicei l-a imprumutat numai *Codul civil* al lui Scarlat Calimah din 1817: in textul neo-grec şi in traducerea lui românească din 1833.

nemţăşti a monarhiei austrieceşti', Cernăuţi, 1812, (cota 10/III, juris.) ‚*Codex civilis universalis pro omnibus terris hereditariis germanicis imperii austriaci*', Viennae, 1817, (cota 85/III, juris). ‚*Allgemeines oesterreichischen bürgerliches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29 Mai 1853 in dem Abhange enthaltenen nachträglichen Verordnungen*, Wien, 1860.=‚*Codicele civile austriacu universale publicatu în marele Principatu Ardealulu, cu patenta din 29 Maiu 1853 de înpreună cu ordinăciunile suplemântari referitoarie la acestu codice de legi şi cuprinse în aditământu*', Viena, 1860, (cota 22/III, juris). Toate aceste ediţiuni se găsesc în Bibl. Univ. Iaşi, la cotele arătate.

Nimic nu este mai greu de cât sarcina de a alcătui un cod civil. Munca din trecut a făcut dovadă suficientă. Experienţa aceasta au făcut-o în deosebi legiuitorii austro-germani. Codul civil trebuie să coprindă norme juridice, cari izvorăsc din însăşi frământările economico-sociale ale unui stat. Au dăinuit mai îndelungă vreme numai acele coduri, cari au fost închegate din materialul dat de însăşi naţia respectivă. De această greutate s'au ferit mai toţi legiuitorii. Urmarea a fost că cei mai mulţi s'au mulţumit să imiteze, împrumutând integral o lege sau luând numai acele părţi cari au caracter universal. Justificarea tuturor imitatorilor din vremea noastră este datoria lor de a pune în legătură legea unei ţări cu a alteia, fiind îndatoraţi la aceasta mai mult din pricina legăturilor internaţionale. Astfel că legile de astăzi nu pot fi emanaţia geniului curat naţional.

Frederich cel mare, împăratul Germaniei, a dispus la 1746 să se alcătuiască un cod civil pentru poporul său. Acest cod îşi avea principiile sale întemeiate numai pe filosofia raţionalistă, de aceia nu a putut juca rolul la care s'a gândit autorul său. Primul proect nu a fost primit. Codul civil german din 1794,—vestit prin cele 17.000 de articole—, era bazat numai pe principiile filosofului de valoare mijlocie Pufendorf. Toate codurile civile, cari s'au compus după revoluţia franceză, îşi împrumută principiile lor din filosofia lui Jean Jacques Rousseau, cum este codul lui Napoleon din 1804.

Profesorul de drept natural de la Viena, Franz Aloys von Zeiller, lucrând timp de zece ani la codul civil austriac, i-a pus în temelia sa principiile dreptului natural, fugind de normele filozofiei raţionaliste pe care o fixase Maria Tereza prin rescriptul său din 1753 şi pe cari le înglobase Horten

şi von Kees în cele 8 volume de drept civil, care mai apoi s'a înlăturat. Tot aceleaşi norme raţionaliste le găsim şi în Codul civil promulgat pentru Galiţia în 1797 pentru a se face experienţa cu regiunea aceasta, adăogându-i-se articole adecvate populaţiunii din vestul acestei regiuni.

Codul acesta a lui Zeiller se tipăreşte în 1811 la Viena, traducându-se repede şi pentru trebuinţele Românilor din Bucovina în 1812. Traducătorul este tot Ioan Budai Deleanul, care a tradus şi Codul penal austriac. Codul acesta începe cu actul de promulgare (patenta) a împăratului Frantz I-iul în care el zice: „*Dadurch wird das bis jetzt angenommene gemeine Recht, der am 1 November 1786 kundgemachte erste Theil des bürgerlichen Gesetzbuches, das für Galizien gegebene bürgerliche Gesetzbuch, sammt allen auf die Gegenstände dieses allgemeinen bürgerlichen Rechtes sich beziehnden Gesetzen und Gewohnheiten, ausser Wirdsamkeit gesetzt*". Intrarea în vigoare este arătată tot aici, fixându-se pentru 1. I. 1812, dându-se deci răgaz publicului de 7 luni pentru a-i cunoaşte coprinsul. Codul acesta a servit ca model la facerea Codului civil al lui Scarlat Calimach din 1817. El se împarte în trei părţi: persoane, lucruri şi obligaţiuni.

Iată-i coprinsul:

Einleitung: *Von den bürgerlichen Gesetzen überhaupt.* § 1-14= *Despre legile părgăreşti peste tot.*

Erster Theil. *Von dem Personen-Rechte = Despre dreptate persoanilor.* I. Von den Rechten, welche sich auf persönliche Eigenschaften und Verhältnisse beziehen. § 15-43 = Despre dreptăţile de fiinţile şi potrivirile persoanei atingătoare. II. Von dem Eherechte. § 44-136= Despre dreptatea căsătorii. III. Von den Rechten zwischen Aeltern und Kindern. § 137. 186=Despre dreptăţile între părinţi şi între prunci. IV. Von den Vormundschaften und Curatelen. § 187-284. **Zweiter Theil.** *Von dem Sachenrechte=* **Parte al doilea.** *Despre dreptatea lucrurilor.* Von Sachen und ihrer rechtlichen Eintheilung. § 285-308 = Despre lucruri şi dreaptă împărţirea lor. **Erste Abtheilung des Sachenrechtes.** *Von den dinglichen Rechten* = Inpărtăşirea întâiu a dreptăţii lucrurilor despre dreptăţile lucrurilor. I. Von dem Besitze. § 309-352 = Despre stăpânire. II. Von dem Eigenthumsrechte. 353-379= Despre dreptatea averii. III.

Von der Erwerbung des Eigenthumes durch Zueignung, § 380-403 = Despra agonisirea averii prin proprietate. IV. Von Erwerbung des Eigenthumes durch Zuwach, 404-422= Despre agonisirea averii prin creştere. V. Von Erwerbung des Eigenthumes durch Übergabe, § 423-446 = Despre agonisirea averii prin dare asupra. VI. Von dem Pfandrecht, § 447-471=Despre dreptatea zălogului. VII. Von Dienstbarkeiten (Servituten), § 472-530 = Despre slujbe. VIII. Von dem Erbrechte, § 531-551=Despre dreptatea clironomii. IX. Von der Erklärung des letzten Willens überhaupt und den Testamenten insbesondere, § 552-603=Despre voia cea mai di pe urmă piste tot şi despre tistamenturi osibit. X. Von Nacherben und Fideicommissen, § 604-646=Despre clironomii următori, şi fideicomise. XI. Von Vermächtnissen, § 647-684= Despre danii. XII. Von Einschränkung und Aufhebung des letzten Willens, § 695-726= Despre micşorarea şi stricarea testamentului. XIII. Von der gesetzlichen Erbfolge, § 727-761 = Despre urmare clironomiei legiuite. XIV. Von dem Pflichttheile und der Unrechnung in den Pflicht-oder Erbtheil, § 762-796=Despre partea îndatorită de clironomie şi despre socoteala în partea de clironomie. XV. Von Besitznehmung der Erbschaft, § 797-824 = Despre luarea clironomii la stăpânire. XVI. Von der Gemeinschaft, des Eigenthums und anderer dinglichen Rechte § 825-858=Despre averea de obşte şi alte dreptăţi de lucruri. **Zweithe Abtheilung.** *Von den persönlichen Sachenrechten* = **A doaoă parte.** *Despre dreptăţile lucrurilor persoanei.* XVII. Von Verträgen überhaupt, § 859-937=Despre contracturi piste tot. XVIII. Von Schenkungen, § 938-956=Despre daruri (danii). XIX. Von dem Verwahrungsvertrage, § 957-970=Despre contractul dării subt pază. XX. Von dem Leihvertrage, § 971-982 = Despre contract de împrumutare. XXI. Von dem Darleihensvertrage, § 983-1001= Despre contractul dării inprumut.. XXII. Von der Vervollmächtigung und anderen Arten der Geschäftsführung, § 1002-1044 =Despre plenipotenţie şi despre alte chipuri a purtării de grija trebilor. XXIII. Von dem Tauschvertrage, § 1045-1052 = Despre contracturi de schimbare. XXIV. Von dem Kaufvertrage, § 1053-1089=Despre contracturi de cumpărătură. XXV. Von Bestand-Erbpacht-und Erbzins-Verträgen, § 1090-1150= Despre ţinerea contracturilor şi a husmeturilor de emfiteuzis.

XXVI. Von entgeldlichen Verträgen über Dienstleistungen. § 1151-1216=Despre contracturile răsplătirii pentru faceri de slujbe. XXVII. Von dem Vertrage über eine Gemeinschaft der Güter, § 1175-1216 = Despre contractul stăpânirii de obşte a moşiilor. XXVIII. Von den Ehe-Pacten, § 1217-1266= Despre contracturile căsătorii. XXIX. Von den Glücksverträgen, § 1267-1292=Despre contracturile de noroc. XXX. Von dem Rechte des Schadenersasses und der Genugthung, § 1293-1341 = Despre implinirea pagubei şi a facerii destul. **Dritter Theil.** *Von den gemeinschaftlichen Bestimmungen der Personen-und Sachenrechte* = **Parte al treilea.** *Despre hotărârile de obşte a dreptăţii persoanilor şi a lucrurilor.* I. Von Befestigung der Rechte und Verbindlichkeiten, § 1342-1374 = Despre intărirea dreptăţilor şi a legăturilor. II. Von Umänderung der Rechte und Verbindlichkeiten, § 1375-1410=Despre schimbarea dreptăţilor şi a legăturilor. III. Von Aufhebung der Rechte und Verbindlichkeiten, § 1411-1450 = Despre stăngerea dreptăţilor şi a legăturilor. IV. Von der Verjährung und Ersitzung, § 1451-1502=Despre intăziere şi trăgănare.

Acest cod, după cum vedem, este impărţit in trei părţi, cari corespund la trei volume deosebite, formând o singură carte. Ele sunt tipărite la Viena în acelaş an, 1811. La sfârşitul celor trei părţi găsim şi un *„Alphabetisches Register über den Inhalt der drey Theile des allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie. Nach der Zahl der Paragraphe'*, care in traducerea românească din 1812 lipseşte cu totul [1]).

Dăm mai jos ca model art. 586 in text paralel:

§ 586. Eine mündlich letzte Anordnung muss, um rechtskräftig zu seyn, auf Verlangen eines jeden, dem daran gelegen ist, durch die übereinstimmende eidliche Aussage der drey nicht mehr vernommen werden kann, wenigstens der zwey übrigen bestätiget werden [2]).

§ 586. Un testament din gură, ca să aibă puterea dreptăţii, trebue la pofta fiecăruia, căruia să cuvine, prin inpreunarea mărturisirii cu jurământ a trei marturi, sau neputând fi mai mult intrebat unul din trânşii macar a celoralalţi doi să fie intărit [3]).

1) Ediţia germană este impărţită astfel: Primul volum are pp. 110 cu 284 art.; al doilea volum, pp. 395 cu 285-1341 art. şi volumul al III-lea are pp 56 cu 1342- 1502 art. Iar *„Alphabetisches Register'* are pp. I-CLXXVI. Ediţia cea românească imitează modelul originalului cu impărţirea in trei volume şi paginaţie dosebită la fiecare volum.

2) Vezi pag. 111 din volumul al II-lea al ediţii germane, din 1811.

3) Vezi pag. 115 din volumul al II-lea al ediţii româneşti, din 1812.

Aici dăm, tot pentru comparaţie, acelaş articol în limba latină:

§ 586. Ultimae voluntatis dispositio nuncupativa, ut valeat, ad petitionem cujuslibet, cujus interest, per requisitorum trium testium, aut si unus eorum amplius percipi non posset, ad minimum duorum reliquorum effatum concordans juramento confirmatum probanda est [1]).

In anii 1859 şi 1860 acest cod civil austriac s'a mai reeditat sub următorul titlu: *„Allgemeine österreichisches bürgerliches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29. Mai 1853 in dem Grossfürstenthume Siebenbürgen sammt den auf diesses Gesetzbuch sich beziehenden, in dem Anhange enthaltenen nachträglichen Verordnungen‟* cu traducerea sa românească pe pagina din stânga, al cărei titlu este: *„Codicele civile austriacu universale publicatu în Marele Principatu Ardealulu, cu patenta din 29 Mai 1853, de împreună cu ordinăciunile suplementari referitorie la acestu codice de legi şi cuprinse in aditămāntu‟*. Această ediţie are tot 1502 art. cu deosebirea că la începutul părţii I-iu are XV art. sub care semnează Franz Joseph (Franciscu Iosefu) privitoare la schimbările ce trebue să se aplice locuitorilor din Ardeal în legătură cu căsătoria ortodoxă, evreiască şi militară. Afară de acestea mai dă noi lămuriri privitoare la tipăriri de lucrări. După partea III-a urmează un *„Anhang zum allgemeinen bürgerliches Gesetzbuche für Siebenbürgen=Additămintе la codicele civile ginerale pentru Ardealu‟*, cu 68 explicaţiuni la diferite articole ale codului acestuia între cari se intercalează § 42 despre emigrare a supuşilor lui Franz I-iul în alte ţări, După aceasta, citim patenta lui Ferdinand I-iul din 19. X. 1846 privitoare la „apărarea proprietatei literari şi artistice de publicare neautorisată, de contratipărire şi de imitare", pe care o razimă pe codul penal din 1803 şi cel civil din 1811, şi anume pe art. 1164-1171 zicând: *„Spre a apăra în estindere câtu s'ar pote mai mare proprietatea literare şi artistică, de publicarea neautorisată, de contra tipărire şi de imitare, amu decisu a întroduce următoarele dispuseciuni legali, şi demândămu cu aceasta, ca această lege să se publice numai de câtu şi să se aplice în tote provinciele imperiului nostru, în cari a intratu în aptivitate codicele ci-*

1) Vezi pag. 882 din volumul al II-lea al ediţii latine, din 1817.

vile generale din 1 Iunie 1818 și legea penale de crimini și abateri grele de poliție din 3 Septembre 1803. Această lege va ave valore și pentru confiniulu s. r. militare și pentru persoanele suppuse forului militare, supt analogă applicare a legilor penali militari, despre care se va publica mai pe urmă altă dispuseciune" [1]). Această lege are 39 de art. La sfârșitul părții a treia urmează *„Regestrulu alfabeticu despre conținutulu celor trei părți ale codicelui civile universale austriacu publicatu prin patenta din 29 Maiu 1853 în Marele-principatu Ardealulu după numărulu paragrafiloru'*, imprimat în românește pe pp. III-CLIX, ca imediat după traducerea românească să urmeze acelaș registru în limba germană, de la pp. III-CLXXIX.

Dăm mai jos art. 13 din legea proprietății literare pentru comparație: *II Sepciune. Termenii appărământului pentru proprietatea literare și artistică = II Abschnitt. Von den Scutzfristen für das literarische und artistiche Eigenthum:*

§ 13. Dreptulu esclusivu de publicatu, imitatu și multipicatu (dreptulu de ediciune), concesu prin această lege autorului unei opere literare și artistice, se estinde de regulă nu numai la toată viața lui, ci compete și aceluia asupra căruia l-a transferitu, or, de cumva nu va fi făcutu altă dispuseciune, compete ereziloru lui și succesori-

§ 13. Das dem Urheber eines literarischen oder artistischen Werkes durch das gegenwärtige Gesetz eingeräumte ausschlissende Recht der Veröffentlichung, Nachbildung und Vervielfältigung desselben (Verlagsrecht) erstreckt sich in der Regel nicht bloss auf seine ganze Lebenszeit, sondern kommt auch demjenigen, welchem es von ihm über-

---

1) „Um der Schutz des literarischen und artistischen Eigenthumes gegen unbefugte Veröffentlichung, Nachdruck und Nachbildung möglichst zu erweitern, haben Wir die Einführung der nachstehenden gesetzlichen Bestimmungen beschlossen, und befehlen hiemit, dass dieses Gesetz in allen jenen Provinzen Unseres Kaiserstaates, in welchen das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch vom 1. Juni 1811 und das Strafgesetz über Verbrechen und schwere Polizei-Uebertretungen, vom 3. September 1803 in Wirksamkeit getreten ist, ohne Verzug kundgemacht und in Anwendung gebracht werde.—Auch hat dasselbe für das k. k. Militär-Gränzgebiet und für die der Militär-Gerichtsbarkeit unterstehenden Personen unter analoger Anwendung der Militär-Strafgesetze zu gelten, worüber die weitere Verfügung nachträglich bekannt gemacht werden wird", vezi pp. 58-59 din ed. de la 1859 a codului acestuia: Allgemeine österreichisches bürgerliches Gesetzbuch kundgemacht mit dem Patente vom 29 Mai 1853 in dem Grossfürstemthume Siebenbürgen sammt den auf dieses Gesetzbuch sich beziehenden, in dem Anhange enthaltenen nachträglichen Verordnungen. Ditter Theil, Wien, 1859.

loru lor, încă pe trei zeci de ani după moartea lui. Anulu morţei lui nu se computä.

Vr'unu dreptu de recaducitate s. redevenire la fiscu, or la alte persoane, nu are locu [1].

tragen worden ist, oder wenn er nicht anders darüber verfügt hätte, seinen Erben und deren Rechtsnachfolgern noch auf die Dauer von dreissig Jahren nach seinem Tode zu. Das Todesjahr des Autors wird nicht mitgezählt.

Ein Heimfallsrecht des Fiscus oder anderer Personen findet nicht Staat.

Dăm şi art. 296 din limba polonă, din partea I a Codului civil austriac, aplicat în Galiţia, unde într'o vreme se judecau şi apelurile bucovinene.

§ 296. „Państwo przymuiąc slugę, szczególnie na iego użyteczność uważa, z tego powodu kończy się ugoda z państwem z życiem slugi, i następcy iego żadney inney pretensyi, oprócz do zalegley zaplaty nie maią.

Sluga zaś na rodzay domowego gospodarstwa, do którego się naią uważa, i dla tego ugoda o służbę nawet po śmierci państwa aż do wypowiedzenia służby trwa" [2].

LI. Criminaliceasca condică din Moldova, 1820-1826.

Literatura. Şt. Gr. Berechet: *'Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti 1632-1866'*, Chişinău, 1928, pag. 85; Idem: *'Condica criminalicească cu procedura ei din Moldova (1820-1826'*, Chişinău, 1928, pp. III-XI. Ion C. Filitti: *'Despre vechiul drept penal român'*, Bucureşti, 1928. Ion C. Filitti şi I. Suchianu: *'Contribuţiuni la istoria justiţiei penale în Principatele române'*, Bucureşti, 1928. S. G. Longinescu: *'Istoria dreptului românesc, din vremile cele mai vechi şi până azi'*, Bucureşti, 1908, pag. 327.

Ediţiuni. *'Procedura'* tipărită în 1820 se află la Academia română sub cota A. 9916: iar *'Procedura cu codul propriu zis'*, tipărite împreună la 1826 se află tot acolo sub cota II 55826. II. Ediţia din 1838. III. Ediţia din 1849. IV. Ediţia di 1858 publicată împreună cu Manualul lui Andronache Donici de către C. Negrutzi. V. Ediţia din 1862 publicată de advocatul Scarlat Pastia. VI. Editată cu un studiu de St. Gr. Berechet in, Chişinău, 1928.

Istoricul 'Criminaliceştii condici' din Moldova 1820-1826.

Scarlat Calimah la finele hrisovului său de promulgare îşi exprimă dorinţa de a alcătui, printre altele, şi un cod penal, dacă va avea linişte. Şi în adevăr, voluminosului Cod civil i-a

---

1) Vezi pp. 70 din aceiaşi ediţiune din 1859.

2) Vezi: *'Ustawy cywilne dla Galicyi wschódniey'*: Część pierwsza we Wiedniu, 1797, pag. 134.

urmat un Cod penal. El a fost precedat, de o procedură penală care s'a tipărit înaintea codului propriu zis. Procedura aceasta a fost tipărită deja în 1820, sub Mihail Suţu. Codul însă s'a imprimat tocmai în 1826, după ce se liniştiseră valurile revoluţii lui Ipsilante, sub Ioan Sandu Sturza [1]).

Academia Română posedă ambele exemplare din această rară operă legislativă a Moldovii. Studiată cu atenţiune scoatem mai multe concluzii interesante din punct de vedere istoric.

Unii cercetători au crezut, că atât Procedura cât şi Codul acesta penal au fost tipărite, pentru prima oară, la 1826. Adevărul însă stă altfel. Comparat textul imprimat din exemplarul Academiei, pe care noi îl socotim ca tipărit la 1820, cu anaforaua celor cinci boeri din 3 August 1825, reese clar, că la 1820 s'a tipărit Procedura penală: *„Orânduești înălţimea ta ca să cerceteze alcătuirea de pravile criminaliceşti, ce s'au făcut de la anul 1820 din poruncă domnească de către boearii cu ştiinţă de pravilile criminaliceşti şi de rânduelile şi obiceiu pământului"* [2]). Prin urmare, din coprinsul acestei anaforale scoatem concluzia, că în anul 1820 s'a lucrat la alcătuirea unui cod penal cu procedura lui. Comisia de atunci ne este cunoscută tot din anaforaua amintită mai sus: Iordachi Cantacuzino şi Grigoraş Sturza biv vel logofeţi şi Iordachi Roset biv vel vistier. S'a reuşit să se tipărească deocamdată numai procedura sub denumirea de: *„Partea întâiu a condicii criminaliceşti: pravilicești̇le orândueli întru cercetarea faptelor criminaliceaşti"* [3]), dându-ne o broşură de 61 pagini. Urmarea nu o mai întâlnim până în anul 1826, din pricina vremurilor turburi cunoscute, socotim noi.

Incă din 3 August 1825, după cum ne spune anaforaua amintită, o altă comisiune formată din: Teodor Balş logofăt, Andronachi Donici vel logofăt, Constantin Aslan şi Ioan Greceanu vel vornici şi Ioan Tăut vornic, sunt însărcinaţi de domnitorul Ioan Sandu Sturza [4]) să cerceteze din nou a-

1) Mihail Şuţu in Moldova: Iunie 1819—Martie 1821.

2) Vezi pag. 60 din ediţia noastră.

3) Vezi faximilul respectiv, precum şi *‚Schiţa de istorie....'* la pag. 85.

4) Ioan Sandu Sturza in Moldova: 21. VI. 1822—5. V. 1828.

ceastă condică : *„care aceşti boeari după poruncă teorisindu-o şi văzându-o următoare cu bună rânduială după pravile şi obiceiurile ţărei, au adeverit-o cu a dumilorsale iscălituri"* [1]). Prin răspunsul domnitorului din 31 August 1825, se îngăduie tipărirea la aceiaşi tipografie mitropolitană, caşi procedura, din 1820. De această dată, se tipăreşte din nou procedura urmată şi de condică sub următorul titlu: *Partea întâi şi a doua a condicii criminaliceşti ce s'au alcătuit în scurt pentru multa feliurime a faptelor criminaliceşti. Dată în tipariu în zilele prea luminatului domn Ioan Sandul Sturza voevod. Şi a preaosfinţitului arhiepiscop şi mitropolit al Moldovei, kiriu kir Veniamin în tipograf[ia] s[fintii] m[itropolii], în Iaşi. Anii de la Hs. 1826* [2]). Exemplarul Academiei are un total de 112 pagini, dintre cari acum partea întâi are 57 pagini, de unde reese că prima ediţie din 1820 a fost tipărită cu un caracter de literă mai mare, formatul fiind acelaş [3]).

Exemplarul din 1826 are pe versul foaei de titlu pajura Moldovei —un cap de bour— înconjurat de trofee formate din ţevi de tun, steaguri, cu o sabie şi un buzdugan încrucişate; între coarnele bourului, odihnindu-se sub coroana ţării semiluna cu o stea. Laturile pajurii poartă inscripţia cu numele şi pronumele domnitorului : *„Ioan Sandul Sturza voevod domn ţărei Moldovei"*, iar partea de jos a paginii coprinde şase versuri :

Bourul ce în peceate s'au însemnat,
Domnului Ioan Sturza,
I s'au încredinţat.
Sabia şi buzduganul,
Ce deasupra se ivesc,
Domn ţării Moldaviei îl adeveresc.

După aceasta urmează o ,scară' cu conţinutul pe capete, terminându-se cu rezoluţia aceluiaşi domnitor, pusă pe anaforaua boerilor din comisia a doua din 3 August 1825, despre care am vorbit, De aici înainte citim coprinsul celor două părţi ale condicii, până la sfârşit, unde întâmpinăm hrisovul domnesc din 15 Decembrie 1826, data când s'a terminat cartea de

1) Vezi faximilul respectiv, ca la nota 1.
2) Vezi faximilul respectiv.
3) Comparä faximilele respective.

tipărit. In acest hrisov, domnitorul arată datoria sa de a priveghea la sporirea obştescului folos şi a ticnitei petreceri a supuşilor săi. A observat, spune el, că departamentul criminalului, de care atârnă cinstea, averea şi însăşi viaţa cetăţenilor, trebuie să fie pus mai pre sus de celelalte instanţe de judecată. Nefiind legi scrise de cât ceva din Legile împărăteşti, cari şi acelea erau învechite, nepotrivindu-se cu obiceiurile şi rânduelile ţării, rămâneau de multe ori neîntrebuinţate. Hotărăşte ca să aibă şi departamentul criminalului o condică crimimalicească pentru pedepsirea vinovaţilor şi despăgubirea vătămaţilor. Găsind începutul făcut din 1820 a numit comisiunea, ce semnează anaforaua, ca să revadă materialul pe care l-a găsit potrivit nevoilor judecăţii penale [1]. Foaia de titlu, scara, anaforaua cu rezoluţia domnitorului din 3 şi 31 August 1825, precum şi hrisovul domnesc, de la finele cărţii din 15 Decembrie 1826 nu sunt paginate, rămânând deci 96 de pagini, din cari 58 sunt dedicate părţii întâi.

Aplicarea. Această condică s'a aplicat până la introducerea codului şi procedurii penale ale lui Ioan Alexandru I Cuza din: 22. X. 1864 şi pentru procedură 11. XI. 1864. Chiar sub regimul Regulamentului Organic, această procedură cu codul ei şi-a avut aplicarea potrivit art. 318, cap. VIII din *„Regulamentul organic al Prinţipatului Moldovei"* din 1846, unde se zice: *„Hotărârile în pricini criminaliceşti să vor dà după Condica criminalicească, alcătuită din anul 1820 şi publicarisită la 1826"* [2].

Se vede că s'au publicat exemplare prea puţine. Aceasta face ca periodic, cam din deceniu în deceniu, să se tipărească câte o nouă ediţiune. Astfel avem:

1) Ediţia a II-a sub titlul: *„Condica criminală a doua oară tipărită în zilele prea înălţatului domn Mihail Grigoriu Sturza v. v. domn ţării Moldovii. Eşii. In tipografia Albinei, 1838"*, form. 4⁰. pp. 70. Ediţia aceasta apare numai precedată de un ofis al domnitorului Mihail Grigorie Sturza din care reese că trebuie să se tipărească o altă ediţie, fiindcă se simte mare trebuinţă de ea la instanţele de judecată pentru incheerea

1) pag. 61.
2) pag. 199.

sentinţelor. Acest ofis se tipăreşte la toate ediţiile cari mai urmează, afară de aceia a lui Scarlat Pastia din 1862. Anaforalele şi cu rezoluţiile lor precum şi hrisovul lui Ioan Sandu Sturza lipsesc la ediţiile viitoare.

2) Ediţia a III-a sub titlul: *„Codica criminală pentru Prinţipatul Moldovei, ediţia a treia. Iaşii. Tipografia Institutul Albinei, 1849"*. Formatul 8⁰, pp. 93.

3) Ediţia IV-a, sub titlul: *„Codul criminal a Prinţipatului Moldovei, ediţia a patra. Iaşi. Tipografia lui Adolf Bermann, Podul vechiu, 1858.* formatul 8⁰, pp. 73. Ediţia aceasta a fost făcută de C. Negruţi împreună cu ‚Manualul' lui Andronachi Donici, ed. II-a.

4) Ediţia V-a, sub titlul: *„Codul penal"* în colecţia: *„Codu judiciaru pentru tribunalele din Moldova înorânduitu şi adnotatu de advocatul Scarlat Pastia fostu directoru la Departamentulu justiţiei din Moldova. Editatu de Teodoru Codrescu, Iassi, Tipografia Buciumului Românu, 1862*, format 14, pp. 75-149.

Colecţia lui Ioan M. Bujoreanu şi C. Hamangiu de mai târziu nu-l mai coprinde.

Izvoarele. Din hrisovul domnitorului Ioan Sandu Sturza vedem limpede, că două ar fi fost izvoarele din cari au scos cei trei boeri, în 1820, materialul pentru a alcătui procedura cu condica ei criminală: a) *Pravilele* sau *Legile împărăteşti (Basilicalele)* şi b) *obiceiul pământului*. Iată cum se rosteşte domnitorul: *„am şi pus (domnitorul) în lucrare împlinirea şi aflând acest început făcut încă de la anul 1820, pentru că earăşi din domnească poruncă orânduindu-să pe câţiva din boerii patrioţi acei mai întâi şi cu ştiinţă de pravili, au fost adunat din pravelile împărăteşti un îndestulat nomer de capete de hotărâri, din cari pe unele pentru nepotrivire prefăcându-le cu cumpănirea socotinţii dumilorsale le-au adus, pre cât s'au putut întru asămănarea obiceiului şi a rânduelilor ţărei şi aşa alcătuind o condecă în două părţi...."* [1]).

Cu toate aceste încredinţări ale boerilor alcătuitori ai condicei, cât şi a anaforalelor domneşti din acea vreme, socotim că atât prima comisie din 1820 cât şi cea din 1825 nu au fost

---

1) pag. 62.

streine de coprinsul Codului penal austriac din 1803, care a fost tradus româneşte şi tipărit la Cernăuţi în 1807 [1]. Era cu neputinţă ca să nu se întrebuinţeze un cod nou cum era cel austriac. Pilda se dedese de comisia formată din Anania Cuzanos şi Christian Flechtenmacher încă din anii 1813-1817, cum spune domnitorul Scarlat Calimah, deşi nu aminteşte nimic despre aceşti doi bărbaţi. O cercetare atentă asupra coprinsului condicii noastre ne face să spunem fără teamă de contrazicere, că aceşti boeri nu numai că au avut Condica penală austriacă înaintea lor, dar i-au împrumutat şi planul de distribuţie al materii. Boerii moldoveni şi-au redactat condica lor, de sigur, într'un stil mai laconic şi au localizat faptele, rămânând originali numai în ce priveşte penalizarea faptelor, unde au avut ca normă obiceiul pământului, şi înlăturând tot ce nu se mai potrivea cu nevoile noastre juridice. Sunt şi capitole cu totul noi pe cari nu le aflăm în cea austriacă cum sunt: *„Despre iconomicosul faliment“*, (245-247) şi *„Pentru plastografie, jurământul mincinos şi mărturia mincinoasă şi vicleană“* (253-254); după cum sunt şi în cea austriacă pe cari nu le-au introdus în cea moldoveană ca: *„Despre turburarea religii“* (107-109), *„Despre duelu sau războiu între doi“* (140-146). Pentru a se vedea în ce măsură au copiat alcătuitorii condicii penale moldoveneşti nu avem de cât să facem o repede comparaţie între câteva articole din Codul austriac şi cel moldovean: ex: 128-129 A. şi 220 M; 130 A. şi 221 M; 131-132 A. şi 222 M; 135-137 A. şi 223 M; 139 A. şi 224 M; 110-111 A. şi 225 M; 112 A. şi 226 M; 115 A. şi 228 M; 147 A. şi 234 M; 148 al. b. A. şi 235 al. 2. M; 198-189 A. şi 259 M.

Comisia alcătuitoare a avut în vedere şi partea V din Legiuirea lui Caragea, după cum am dovedit mai înainte.

Iată-i şi coprinsul format din 2 părţi, împărţite în 32 capitole, iar acestea în 263 articole.

Partea I coprinde:

I. Pentru iurisdicţia criminalicească. De la art. 1 până la 35. II. Pentru cercetarea şi descoperirea faptii criminaliceşti. De la art. 36 la 60. III. Pentru praviliceasca pâră sau invinovăţire.

---

1) *Carte de pravilă ce cuprinde legele asupra faptelor răle şi a călcărilor grele de poliţie. Parte întâi şi Parte a doua. Cernăuţi. S'au tipărit la Peter Echard privilegiet. Tipografia Bucovinei. La anul 1807.*

De la art. 61 la 77. IV. Pentru prinderea şi cercetarea celui invinovăţit. De la art. 78 la 95. V. Pentru urmarea judecăţii criminalului întru cercetarea vinovaţilor. De la art. 96 la 161. VI. Pentru cercetarea marturilor. De la art. 102 la 114. VII. VIII. Pentru pravilicească puteare a dovezilor. De la art 121 la 145. IX. Pentru pravilicească hotărâre a pricinii criminaliceşti. De la art. 146 la 151. X Pentru săvârşirea şi punerea în lucrare a hotărârii. De la art. 152 şi 153. XI. Pentru cea de iznoavă cercetare a unii pricini criminaliceşti. De la art. 154 la 161. XII. Pentru urmarea împotriva celor înstreinaţi şi celor fugiţi, ce s'au invinovăţit pentru o faptă criminalicească. De la art. 162 la 166.

Partea II-a coprinde:

I. Pentru faptele criminaliceşti de obşte. De la art. 167 până la 172. II. Pentru pedeapsile faptelor criminaliceşti de obşte. De la art. 173 la 184. III. Pentru faptele criminaliceşti deosăbit. De la art. 185 şi 186. IV. Pentru fapte criminaliceşti, ce privesc inpotriva stăpânirii şi înpotriva patriei. De la art. 187 la 193. V. Pentru obştească sâlnicie. De la art. 194 la 199. VI Pentru ne împlinirea sau reaua împlinire întru slujba obştească. De la art. 200 la 204. VII. Pentru sâlnica slobozirea vinovaţilor art. 205 şi 206. VIII. Pentru tipărire sau tăeare de monedă. De la art. 207 la 209. IX Pentru ucidere, De la art. 210 la 219. X. Pentru sâlnica piarderea pruncului zămislit. De la art. 220 la 222. XI. Pentru rănire, sau altă trupească vătămare, pricinuită din ură, pizmă sau sfadă. De la art. 223 şi 224. XII. Pentru răpirea feciorici şi preacurvie. De la art. 225 la 233. XIII. Pentru punerea de foc sau aprinderea. De la art. 234 la 236. XIV. Pentru economicosul faliment. De la art. 245 la 247. XV. Pentru prădăciune cu ţinerea drumurilor. De la art. 248 la 252. XVI. Pentru plastografie, jurământul mincinos şi mărturie mincinoasă şi vicleană. De la art. 233 şi 234. XVII. Pentru îndoită cununie cu ţinerea a două fămei. De la art, 255 la 258. XVIII. Pentru clevetire, ocară şi vătămarea cinstii altuia. De la art. 259 la 262. XIX Pentru paragrafii a faptelor criminaliceşti şi a pedepsilor art. 263.

Pentru a se vedea întru cât corespund aceste paragrafe cu cele ale Codului penal austriac din 1803, dăm mai

jos şi coprinsul acestui Cod. Din această comparare se poate vedea în ce măsură Codul moldovean a fost influenţat de cel austriac. Aceste paragrafe se mai pot compara cu cele ale traducerii româneşti din 1807 de la pp. 309-311 ale acestei lucrări.

Inhalt. Einleitung mit § VIII **Erster Abschnitt:** *Von Verbrechen und Bestrafung derselben.* **I.** Von Verbrechen überhaupt § 1-8. **II.** Von Bestrafung der Verbrechen überhaupt § 9-35. **III.** Von beschwerenden Umständen, § 36-38. **IV.** Von Milderungs-Umständen, § 39-40. **V.** Von Anwendung der Beschwerungs-und Milderungs-Umstände bey Bestimmung der Strafe, § 41-49. **VI.** Von den verschiedenen Gattungen der Verbrechen, § 50-51. **VII.** Von dem Hochverrathe und andern die öffentliche Ruhe störenden Handlungen, 52-60. **VIII.** Von den Aufstande und Aufruhre, § 61-69. **IX.** Von öffentlicher Gewalthätigkeit, § 70-82. **X.** Von der Rückkehr eines Verwiesenen, § 83-84. **XI.** Von dem Missbrauche der Amstgewalt, § 85-91. **XII.** Von der Verfälschung der öffentlichen Creditspapiere, § 92-102. **XIII.** Von der Münzverfälsckung, § 103-109. **XIV.** Von der Religionsstörung, § 107-109, **XV.** Von der Nothzucht und andern Unzuchtsfällen, § 110-116. **XVI.** Von dem Morde und Todtschlage, § 117-127. **XVII.** Von Abtreibung der Leibesfrucht, § 128-132. **XVIII.** Von Weglegung eines Kindes, § 133-135. **XIX.** Von Verwundung und anderer körperlichen Verletzung, § 136-139. **XX.** Von dem Zweykampfe, § 140-146. **XXI.** Von der Brandlegung, § 147-150. **XXII.** Von dem Diebstahle und Veruntrenungen, § 151-168. **XXIII.** Von dem Raube, § 169-175. **XXIV.** Von dem Betruge, § 176-184. **XXV.** Von der zweyfachen Ehe, § 185-187. **XXVI.** Von der Verleumdung, § 188-189. **XXVII.** Von dem Verbrechern geleisteten Vorschube, § 190-200. **XXVIII.** Von Erlöschung der Verbrechen und Strafen, § 201-211. **Zweyter Abschnitt.** *Von dem rechtlichen Verfahren über Verbrechen.* **I.** Von der Gerichtsbarkeit in Absicht auf Verbrechen, § 211-225. **II.** Von Erforschung des Verbrechens und Erhebung der That, § 226-257. **III.** Von Erforschung und rechtlicher Beschuldigung eines begangenen Verbrechens, § 258-280. **IV.** Von Verhaftung und summarischen Abhörung des Beschuldigten, § 281-306. **V.** Von den Untersuchungs-Gefängnissen. § 307-333. **VI.** Von dem ordentlichen Verhöre des

Beschuldigten, § 334-347. VII. Von dem ordentlichen Untersuchungs-Processe, § 348-373. VIII. Von Abhörung der Zeugen, § 374-386. IX. Von der Gegenstellung des Beschuldigten und der Zeugen, § 387-395. X. Von der rechtlichen Kraft der Beweise, § 396-414. XI. Von dem Urtheile, § 415-444. XII. Von Kundmachung und Vollziehung des Urtheiles, § 445-461. XIII. Von dem Recurse, § 462-470. XIV. Von Wiederaufnehmung der Untersuchung wegen neuer Umstände, § 471-481. XV. Von dem Verfahren wider Abwesende und Flüchtige, § 482-499. XVI. Von dem Standrechte, § 500-513. XVII. Von der Entschädigung und Genugthuung, § 514-525. XVIII. Von den Criminal-Kosten, § 526-539. XIX. Von dem Zusammenhange der Criminal-Gerichte und Obergerichte in Criminal-Sachen, § 540-557.

Dăm mai jos Cap. XXV din ed. germană, care corespunde Cap. XVIII din cea românească: „*Von der zweyfachen Ehe* =*Pentru îndoită cununie cu ținerea a dooă fămei*:

§ 185. Wenn eine verehelichte Person mit einer andern Person eine Ehe schliesst; so begeht sie das Verbrechen der zweyfachen Ehe.

§ 185. Când cineva, fiind căsătorit, și trăind soțul său de cununie, să va cununa cu altă persoană, atunce ea să face vinovată de fapte răle de criminal a indoitei cununii.

§ 186. Gleiches Verbrechen begeht diejenige Person, welche, ob sie gleich selbst unverheirathet ist, wissentlich eine verehelichte Person heirathet.

§ 186. Asăminea faptă de criminal face și acela, care chear de nu este căsătorit; totuși să cunună cu o persoană: pe care știe că este căsătorită.

§ 187. Die Strafe zweyfacher Ehe ist Kerker von einen bis auf fünf Jahre. Hat der Verbrecher der Person, mit welcher er die zweyte Ehe geschlossen, seinen Ehestand verhehlet: so soll er zu schwerem Kerker verurtheilet werden [1].

§ 187 Pedeapsa cununii indoite, sau 'digamii este temnița de la un an până la cinci ani, iară de au tăinuit vinovatul naintea persoanei, cu care au făcut a doaolea nuntă căsătoria sa, să fie osândită spre pedeapsa gre de temniță [2])

Caput XXV. De bigamia.

§ 185. Qui vivente conjuge cum alia persona novas contrahit nuptias, crimen bigamiae incurrit.

§ 255. Când o persoană insoțită, va cuteza a să cununa și cu alta, atuncea cade sub vinovăția bigamiei.

---

1) pag. 82 din ed. germană din 1815, care-i similară cu cea din 1803.
2) pag. 120-21 din traducerea română din 1807.

§ 186. Ejusdem criminis rea fit persona soluta, quae sciens cum persona matrimonio juncta nuptias init.

§ 187. Poena bigamiae est carcer ab uno usque ad quinque annos. Si vero delinquens personam, quacum novas inierat nuptias, matrimonii, quo tenetur, vinculum celaverit, duro carcere plectitor [1])

§ 256. Tot supt aceiaşi vinovăţie va cădea şi persoana aceia, ce fiind slobodă, prin ştiinţă să va cununa cu o persoană căsătorită.

§ 257. Persoana aceia, ce n-au avut ştiinţă de cununia dintâiu, să va erta; iar acel ce a cutezat a să cununa cu două fămei, după despărţire plătind fămeii nevinovate, ceia ce să va socoti după starea ei; globindu-să şi la cutia milelor; de va fi strein să va dà surgun peste hotar; iar de va fi din pământeni, să va pedepsi cu inchisoare şi globire.

§ 259. Aceia ce ştiind de cununia dintâiu, va cuteza a să cununa cu acest feliu de bărbat, cade supt vinovăţie de precurvie, şi să osândeaşte după art. 231 [2]).

Legi româneşti alcătuite sub influenţa legislaţii franceze.

LII. Proectul de cod civil pentru Basarabia din 1820-25.

Literatura. C. C. Angelescu; *Cei dintâi români doctori in drept de la Paris*', Bucureşti, 1928. L. S. Kasso: ‚*Petru Manega, un codificator uitat al dreptului basarabean* = Pětr Manega, zabytyj kodifikator bessarabskago prava', St. Peterburg, 1914. Aceiaşi lucrare este tradusă şi in româneşte de Şt. Gr. Berechet sub titlul românesc de mai sus şi imprimată in Bucureşti, 1923. L. S. Kasso: ‚*Dreptul bizantin in Basarabia* = Vizantijskoe pravo v Bessarabii', Moscova, 1907. Aceiaşi lucrare este tradusă in româneşte de Al. Vărzaru şi revăzută de P. Davidescu, Chişinău, 1932. O traducere românească complectă, făcută de noi este gata de tipar. Traducerea noastră este inavuţită cu tot aparatul citatelor, cari formează adevărata bogăţie a acestei opere juridice.

Ediţiuni. L. S. Kasso: ‚*Projet de code civil pour la Bessarabie, 1824 1825*', St. Peterbourg, VIII+272, publicat in 1913 ca un răspuns la jubileul de 100 de ani de la răpirea Basarabiei

1) pag. 79 din traducerea latină din 1803.
2) pag. 52 din ed. St. Gr. Berechet din 1928, similară cu cea din 1820-26.

In Rusia, la 1804, s'a format o comisiune pentru alcătuirea de legi pentru imperiu. La 1809 s'a hotărât să se facă legi şi pentru guvernămintele din Ucraina şi Ţările baltice. După căderea de la putere a cunoscutului Speranskij, de această chestiune s'a ocupat Rosenkampf. S'a hotărât ca alcătuirea de legi pentru regiunile de apus ale imperiului să fie lăsată pe seama unor comisiuni locale. S'a trimis dispoziţiunea aceasta autorităţilor respective de la Riga, precum şi celor polone caşi celor ucraine. Lui Bahmetiev i s'a adus aceasta la cunoştinţă abia în Septembrie 1818. [1]) Acesta cu un an inainte convocase o adunare pentru lămurirea izvoarelor de drept civil, chemând persoane competente şi din Iaşi, dar cari nu au venit. După câtăva vreme au intrat în comisia formată din următorii proprietari: Cantacuzino, Gafenco, Balli, şi Leonard, cărora nu după multă trecere de vreme li s'a cerut decoraţiuni ruse pentru munca depusă în comisie! La sfârşitul anului 1819 s'a trimis la Peterburg prima parte din acest cod civil [2]) După doi ani şi jumătate au fost pregătite şi celelalte două cărţi ale codului, la alcătuirea cărora după anul 1821 luase parte şi Petru Manega, singurul membru al comisiunii cu cultură juridică. [3]) Acest proect de cod civil nu a fost primit la Peterburg din cauză că nu avea nimic original. El nu era altceva de cât o simplă traducere a codului civil moldovean al lui Scarlat Calimah, făcută din limba neo-greacă, deci dar el conţinea ideile codului austriac, iar nici de cum nu infăţişa dreptul romano-bizantin, care în adevăr erau normele juridice ale populaţiunii din Basarabia. Codul acesta trimis în capitala imperiului, inavuţit cu citaţiuni din codul muntean al lui Al. Ipsilante şi uneori chiar şi cu trimiteri la Exabilul lui Const. Armenopol, nu a fost bine primit din următoarele pricini. Iată-le: Capodistria raportează împăratului despre coprinsul acestui proect. Impăratul rămâne nemulţumit auzind că in el se vorbeşte despre împărţirea supuşilor săi în liberi şi robi. Aceştia din urmă coprindeau pe ţiganii de pe la curţile boereşti. Impăratului nu-i plăcu să se ştie că în noul ţinut alipit

1) *Lucrările comisiunii pentru alcătuirea legilor* = Trudy kommissi sostavlenija zakonov, I, (1822), pp. 344 şi urm.
2) Raportul lui Bahmetiev din 18. X. 1819, vezi, *Arhiva consiliului de Stat*.
3) Raportul lui Inzov din 7 III. 1822, tot acolo.

de curând există robia. Regulele, apoi, după cari se desfăceau căsătoriile le găsește că sunt contra religii ortodoxe. Și, in fine, dori ca să se schimbe și regulele tutelei, cari în proect erau fixate după dreptul roman, și împăratul le dorea după legea generală rusă. Despre toate acestea Capodistria a scris lui Inzov. Acesta, pentru a justifica comisia sa, răspunse că aceasta a lucrat după materialul scos din normele juridice locale, aşteptând ca îndreptările să le facă după indicaţiunile de la centru, Consiliul superior al Basarabiei, care nu a examinat încă acest proect. Afară de aceste indicaţiuni de la centru, s'au mai trimis Consiliului superior și altele cu caracter general. Acest consiliu trebuia să verifice originea unor paragrafe și să arate cari sunt articolele introduse din nou de către codificatori.

Sarcina îndeplinirii acestei lucrări de revedere și adăogire s'a încredinţat numai lui M a n e g a. Acesta nu a întârziat mult și a și alcătuit în franțuzește un memoriu intitulat: „*Observations préliminaires sur l'état de la législation en Bessarabie,* unde susţine greșit că în Principatele române numai judecătorii sunt vinovaţi de neaplicarea normelor dreptului roman—care fusese singurul drept existent aci !?—neamintind nimic despre obiceiul pământului. Observaţiunile lui Manega făcute asupra primei părţi din codul deja alcătuit de vechea comisie a fost aprobat de Ministerul de interne. Elaborarea viitoare fiind încredinţată lui Manega de graful Kočubei în 1822, fu terminată după trei ani, în 1825. Acum plecase Inzov și Basarabia fusese unită cu administraţia guvernatorului-general Voronţov al Rusiei celei noi. Acesta nu vedea cu ochi buni, nici Consiliul superior al Basarabiei, nici individualizarea și scoaterea ei din rândul celorlalte guvernăminte, din punct de vedere administrativ, și trimise Proectul lui Manega la Peterburg, subliniind că-i alcătuit fără nicio participare și aprobare a sa. Drept este, că singurul ajutor al lui Manega la această lucrare a fost un funcţionar al lui Voronţov, simpatizat de Capodistria, baronul, mai târziu graful, B r u n o v, care-și făcuse studiile sale juridice in Leiptzig. Rolul lui Brunov s'a mărginit numai in a ajuta lui Manega să adecveze terminologia Proectului de cea a legislaţii ruse din vremea aceia, cum se ceruse de la Peterburg.

Odată terminat acest, ‚*Projet de code civil pour la Bessarabie*' in 1825, el trebuia să coprindă patru părţi: 1) *Despre per-*

soane; 2) *Despre lucruri*; şi 3) *Despre obligaţiuni*, potrivit împărţirii codului napoleonian; iar a 4) trebuia să conţină *Procedura civilă*, dar nu a fost terminată de Manega. Caşi codul lu Napoleon, acest Proect este precedat de un ,*Discours préliminaire du projet de code civil pour la Bessarabie*', semnat de ambii lucrători: Manega şi Brunov, cari au împrumutat foarte multe lucruri din ,*Discours préliminaire al lui Portalis*'. Din expunerea făcută în ,Discours préliminaire du projet de code civil pour la Bessarabie', privitoare la izvoare se vede ura lui Manega faţă de Bizanţ, de unde se poate constata şi origina lui negrecească. El crede, cu toată convingerea, că în Ţările române de la începutul colonizării lor până în momentul în care lucrează la acest Proect, nu a putut exista de cât dreptul roman. De sigur, el era în vederile profesorilor săi de la ,*École de droit*' din Paris, unde îşi primise cultura juridică. Deşi Proectul este scris într'o ireproşabilă franceză, totuşi din corespondenţa lui se constată că s'a cerut şi invitarea unui francez neaoş pentru redactare, care nu a apărut niciodată. Afară de aceasta, membrii comisii fiind toţi români şi deci necunoscători ai limbii ruse, proectul a trebuit să fie scris la început în limba română ca după aceia să se traducă şi în franţuzeşte.

Isvoarele Proectului de drept civil pentru Basarabia.

Impărţirea codului, distribuţia materii şi orânduirea articolelor acestui Proect sunt făcute după codul lui Napoleon. Cartea III-a însă a fost întitulată mai bine de cât cum este în codul napoleonian, căci ea se numeşte ,*Des obligations*; iar nu ,*Des différentes manières dont on acquiert la propriété*'. Pe lângă aceasta, dreptul de moştenire este introdus în partea II-a; iar nu în partea III-a cum este în codul lui Napoleon. Manega, potrivit instrucţiunilor primite de la Peterburg, indică pe marginea textului, în câmpul liber de pe margine, izvoarele. In primul loc sunt date ca izvoare: fragmente din legislaţia romană, paragrafe din codul francez napoleonian, şi numai rar de tot se arată şi citaţiuni din legile ruse, indicându-se că aceste citaţiuni se fac pentru prima dată. Când şi când, întâlnim pe această margine şi explicaţiuni privitoare la unele isvoare. Ele par că sunt făcute în majoritatea lor de Brunov, căci nu-

mai în trei locuri întâlnim numele lui Manega. Faptul că numai la începutul părţii I-a se citează manualul germanului Tibo nu trebue să ne inducă în eroare cu privire la credinţa că Manega s'ar fi servit şi de manuale streine celor franceze, ci mai de grabă să i se atribue aceasta colegului său de lucru Brunov, ca elev al şcolii germane. Manega a introdus foarte multe pasagii din legislaţia lui Justinian, de multe ori in extenso. Pe Armenopol îl bagă în seamă destul de rar, de sigur, nu pentru că il socotea ca un isvor frequent intrebuinţat în Moldova, ci ca pe un manual care conţine principiile legislaţii lui Justinian conrupte. Uneori Manega oscilează in alegerea izvoarelor. La capitolul testamentelor, el prezintă autorităţii superioare dreptul de alegere între articolele franţuzeşti, privitoare la această chestiune sau art. 692—1145 din Codul Calimah, ca cele mai potrivite pentru locuitorii români din Basarabia, ori articolele referitoare la chestiune din codul rus, cari deja erau traduse în franţuzeşte in vremea aceia.

Lucrarea lui Manega, cu toate că uneori a făcut confuzie între anumite instituţii româneşti şi romane, totuşi ea are calităţi superioare multor lucrări similare din vremea aceia. Soarta acestui Proect a fost tristă. Voronţov l-a trimis la Peterburg, unde a stat în uitare mai mult de un an. După aceia s'a hotărât traducerea lui în ruseşte. Lucrarea a intârzâiat până in 1828, ca să fie revăzută de Secţia II-a a cancelarii impărăteşti, o instituţie nou creată. Această secţie după 1830 fu obligată să se ocupe,—după desfiinţarea comisiilor locale pentru alcătuirea Codurilor civile pentru guvernămintele apusene ale imperiului rus—, şi de Codul rus civil caşi de Codurile acestor guvernăminte. Până la 1840 nu mai ştim nimic despre Proectul basarabean. In anul acesta, conducătorul secţii a II-a de mai sus dispuse ca să se găsească vreme favorabilă spre a se revedea Proectul de drept civil al ţinutului basarabean, după care va urma acelaş curs pe care-l vor urma şi codurile guvernămintelor apusene. Acum însă punctul de vedere al guvernului rus, cu privire la aplicarea de Coduri speciale pentru anumite guvernăminte, se schimbase total. Se luptau două idei între ele: sau să se impună tuturor guvernămintelor ruse acelaş Cod civil rus general, ori să se introducă in acesta articole speciale pentru unele din aceste guvernăminte. In 1842, prin

ucazul imperial din 25. VI. se introduce Codul rus civil pretutindenea, exceptându-se numai două din guvernămintele ucraine, pentru cari s'au adăogat câteva articole speciale din dreptul local al lor, La soarta dreptului basarabean nu s'a mai gândit nimeni, după aceia.

Biografia lui Petru Manega 1786-1840?

Alcătuirea Proectului de cod civil pentru Basarabia se datoreşte lui Petru Manega. Acesta deşi născut în 1786 în Muntenia, totuşi este de origină sud-dunăreană. Părintele său Vasile Manega s'a născut în oraşul Arta din Epir. Prin urmare, regiunea aceasta fiind prin vremea de atunci populată cu Albanezi şi Cuţovlahi, putem presupune că şi Petru Manega, fiul său este de origină macedoneană. Este cunoscută tradiţia păstrată în regiunea aceasta despre norocul pe care l-a găsit familia Manega în Valahia şi Basarabia, dacă se poate numi soartă norocoasă, munca cea fără dreaptă răsplătire a lui Petru Manega! Nu cunoaştem împrejurările amănunţite, care au adus familia lui Manega la Bucureşti. Ele însă se pot numai presupune, având în vedere că mitropolitul Ungro-Vlahiei Ignatie de acum, fusese arhiepiscopul Artei, care fără îndoială că a cunoscut de aproape pe tatăl lui Petre Manega. De aici a pornit şi simpatia cu care a susţinut pe Petru Manega. In 1812 Petru Manega, prin recomandaţia lui Ignatie, a primit o însărcinare diplomatică pentru Viena. După doi ani, însuşi mitropolitul acesta, fiind în Viena trimis de generalul rus Ciceagov tot cu o însărcinare secretă de stat, a rugat pe graful Ivan Antonovici Capodistria, reprezentantul Rusiei de acolo, ca să intervină pentru a i se da lui Manega o slujbă în Rusia. Ne dându-i-se acest post, a plecat cu alţi studenţi români să continue a învăţa la Paris.

Tânărul cercetător, Constantin C. Angelescu, cu dovezi nesupuse nici unei îndoeli, face dovada că Petru Manega la 12. IV. 1816, şi-a luat prima inscripţie la facultatea de drept din Paris. Cu celelalte 15 inscripţiuni el este gata la 4. IV. 1820, iar la 10. VI. 1820, îşi trece cu succes teza de doctorat [1]. Atunci avea 34 de ani. Astfel se înlătură pentru totdeauna pă-

---

1) Const. C. Angelescu: *„Cei dintâi români doctori în drept de la Paris"*, Bucureşti, 1928, pag. 7, extras din *„Dreptul"* Nr. 28 şi 29 din 1928.

rerea lui Kasso scoasă din lucrarea citată mai jos a lui Pompiliu Eliade[1], care dacă ar fi cercetat bibliografia lui G. Bengescu[2], nu ar fi indus în eroare pe eruditul profesor rus de origină românească. Astfel că Petru Manega apare ca cel dintâi doctor în drept de la Paris, având înaintea sa pe 4 elvețieni și un piemontez dintre streini. Din Paris a plecat iarăși la graful Capodistria pe care l-a găsit la tratativele de la Troppau, rugându-l din nou ca să-l primească în serviciu rus. Acesta, având acum legătură cu chestiunea Basarabiei, l-a recomandat generalului Inzov, care tocmai luase locul lui Bahmetiev. „*Poate*, îi scria Capodistria lui Inzov, *cunoașterea limbii românești și a dreptului studiat sistematic nu vor fi fără folos la comisia alcătuită pentru codul legilor locale ale Basarabiei*" [3]. Calitățile lui Manega ca om muncitor și inteligent au făcut obiectul răspunsului lui Inzov către Capodistria. Lucrul la codul civil acum făcea pași hotărâți. El a dus lucrarea codului la bun sfârșit, după cum știm din expunerea făcută mai înainte. El a trăit în Chișinău 20 de ani, lăsând amintirea unui om muncitor, serios și respectat. După terminarea codului, el a cerut Ministerului de interne ca să-i echivaleze diploma de doctor, pentru a putea dobândi un post, pentru a-și putea căpăta hrana zilnică. Ministerul de interne a luat contact cu cel de Instrucție publică, care a răspuns, că un doctor strein pentru a putea să fie primit in cinul de asesor colegial trebuie să fie supus unui examen de doctor la vreuna din universitățile rusești din acea vreme. In cele din urmă toată așteptarea lui s'a terminat cu acordarea unei sume 600 de ruble pentru munca îndeplinită de el atâția ani, cu dreptul de a intra în vreo slujbă cu titlul de secretar colegial, adică o slujbă care se dă oricărui licențiat, nu doctor. A refuzat să intre

1) Pompiliu Eliade: *‚Histoire de l'ésprit public en Roumanie au XIX-ème siècle'*, 1905, pag. 261. Părerea lui L. A. Kasso, expusă in *‚Dreptul bizantin in Basarabia'*, pag. 62, cum că Manega ar fi de origină din Europa apuseană, este inlăturată de informațiunile pe cari ni le dau actele din *‚Arhiva Ministerului de externe'*, și anume *‚Arhiva generală'* Afacerea Nr. 42-a din 1820.

2) G. Bengesco; *‚Bibliographie franco-roumaine'*, Paris, 1907, pag. 17.

3) L. A. Kasso: *‚Petru Manega, un codificator uitat al dreptului basarabean* = Pëtr Manega, zabytâj kodifikator bessarabskago prava', St. Peterburg, 1914, pag. 7. Vezi și traducerea facută de noi cu titlul de mai sus și publicată in 1923 la București.

la slujbă, neştiind limba rusă. In 1832, când s'a deschis biblioteca publică din Chişinău, el din cauza necunoaşterii limbii ruse, şi-a pronunţat discursul in cea franceză. In realitate, sufletul infiinţărei acestei biblioteci, al intervenţii pentru clădirea localului ei, caşi al comandării de cărţi in streinătate, este numai al lui Manega. El a fost unul din cei mai de seamă membrii ai comitetului de conducere al acestei biblioteci până la 1840, când a plecat din hotarele Rusiei. Nu cunoaştem până astăzi cât a mai trăit şi unde şi-a sfârşit cursul truditei lui vieţi.

LIII. Codul comercial al Munteniei din 1840.

Literatura, Şt. Gr. Berechet: *Schiţă de istorie a legilor vechí româneşti, 1632-1866*, Chişinău, 1928, pag. 86. St. G. Longinescu: *'Istoria dreptului românesc'*, Bucureşti, 1908, pag. 361.

Ediţiuni. Editio princeps: *'Condica de commerciu cu anexele ei'*, Bucureşti, 1840. *'Manuscrisul moldovenesc'* cu traducerea lui Emanoil Drăghici, 1841. Ediţia II-a: *'Condica de comerciu a Ţării Româneşti'*, de Aga C. N. Brăiloiu, Bucureşti, 1858. Ediţia III-a: *'Condica de comerciu a Principatelor unite române'*, Bucureşti, 1864.

Primul început de viaţă comercială il face Alexandru Ipsilante. El creiază mica flotilă de Dunăre cu câteva vase cari transportau grânele noastre pentru Turci către porturile din susul acestui fluviu spre Marea Neagră. Vărsarea râului Argeş in Dunăre servia pentru ernatic acestor puţine vase de transport. Schimbul nostru comercial se făcuse mai des cu ţările de peste Carpaţi şi cu Polonia, mai puţin însă cu Rusia, Spre sud ni se scurgeau marea cantitate a avuţiilor noastre. Turcii işi trimeteau oamenii lor pentru a le cumpăra cu preţuri derizorii. După aceia, ei trimeteau aceste mărfuri spre Constantinopole. Aci, după indestularea nevoilor lor, prisosul se vindea altor popoare. După cum se vede, noi nu am avut un comerţ al nostru propriu. Abia după tratatul de la Adrianopole din 1829 ni se deschiseră şi nouă toate drumurile, pe apă şi pe uscat, pentru un comerţ pe seama noastră.

Curentul Austro-german. Primele cunoştinţe de comerţ le primiră tinerii noştri români la inceputul secolu-

lui al XIX-lea prin şcoalele greceşti din Iaşi şi Bucureşti. Numai astfel înţelegem apariţia unei cărţi greceşti de comerţ, la Iaşi, în 1817. Iată titlul acestei preţioase cărţi: *,Invăţătură perfect sistematică a întregei ştiinţe comerciale, pentru trebuinţa comercianţilor şi excelentă pentru şcoalele comerciale. Din original german explicată şi îmbogăţită cu unele adăogiri şi editată cu caractere tipografice'*, in Iaşi, în tipografia elinească, 1817=*Διδασκαλία 'εντελὴς συστηματικὴ ἁπάσης τῆς 'εμπορικῆς 'επιστήμης, πρὸς χρῆσιν τῶν 'εμπόρων 'εξαιρέτως δὲ τῶν 'εμπορικῶν σχολείων. 'Εκ τοῦ γερμανικοῦ πρωτοτύπου 'ερμηνευθεῖσα καί τισι προσθήκαις πλουσιοθεῖσα τύποις τε 'εκδοθεῖσα. 'Εν 'Ιασσίῳ, 'εν τῷ 'ελληνικῷ τυπογραφείῳ, 1817.* Faptul că această carte este o traducere din limba germană ne face să primim părerea că primul curent legislativ, care a influenţat asupra noastră este cel austro-german. Numărul cel mare de abonaţi la această operă din oraşele principale ale Moldovei ne face să credem că influenţa curentului austro-german era mai mare în Moldova de cât în Muntenia. O altă carte tradusă tot din limba germană este şi accea *,Pravilă comercială cu regulele catastifelor'*, publicată de Emanoil Nichifor la Braşov în 1831. Acestea sunt singurile tratate comerciale publicate în această epocă, cunoscute până acum, sub influenţa curentului austro-german. Aceste două încercări, cari cu trecerea timpului se vor putea înmulţi, nu sunt altceva de cât o urmare a curentului austro-german de influenţare asupra codului civil şi cel penal, care trebuia să se termine cu o incercare măcar şi în domeniul dreptului comercial. Dacă împrejurările istorice ar fi ingăduit lui Scarlat Calimah să mai domnească, fără îndoială, că ne-ar fi dat şi un cod comercial, alcătuit sub influenţa principiilor comerciale austro-germane. Acest curent se mai dovedeşte şi prin influenţa codului civil şi mai apoi a celui penal austriac asupra celor româneşti.

Tocmai mai târziu, acest curent fu inlocuit temporal de cel rusesc, impus mai mult prin ocupaţiile militare, cari le aduseră acestora nădejdea incorporării Ţărilor române.

Curentul ştiinţific, însă, care prinse rădăcini adânci şi fi-

---

1) Această carte se află în Bibl. Univ. Iaşi la cota 35/IV, Ec. pol. având pp. 256.

rești în sufletul Românilor fu cel adus de tinerimea studioasă românească sosită din Franța. El nu s'a stins nici până în zilele noastre, rămânând ca o flacără veșnic nemistuită pentru luminarea întortocheatelor căi în viitorul încercatului nostru popor înrudit prin sânge și prin scopuri adesea obștești cu ale nații franceze. Celelalte curente au fost și vor fi încă neputincioase luminițe, aprinse de interese trecătoare. Ele vor fi ca slabe adieri de vânt, ce se vor stinge la apariția numai a unuia din interesele de temelie ale celor două popoare latine, călătoare pe acelaș drum.

Curentul francez. Am stabilit, că în trecutul nostru unele legi se întrebuințau de instanțele de judecată în manuscris. Aceasta se obișnuia pentru a se observa lipsurile, cari trebuiau să se complecteze la tipărire. Numai astfel înțelegem traducerea din franțuzește a Codului comercial, făcută de boerul Iacovache Veisa în 1833. Ea a rămas netipărită, având aceiași soartă cași o altă lucrare a lui de comentare a Codului civil al lui Scarlat Alexandru Calimah. Prima traducere a Codului comercial francez apare la București în 1840. Ea fu făcută de vechiul elev al școalei italo-franceze Simion Marcovici[1]. Traducerea aceluiași text făcută pentru Moldova de Emanoil Drăghici[2], președintele tribunalului comercial din Galați, rămase în manuscris, fără să aibă norocul tipăririi.

---

1) *„Condica de comerciu, cu anexele ei"*. Acesteia i s'au adăogat spre înlesnirea doritorilor: 1. Legiuirea pentru divanurile judecătorești, înaltul divan și înalta curte de revizie: 2. Cea pentru partea judecătorească în pricini comerciale; 3. Cea pentru împlinirea datoriilor cu zapis; 4. Cea pentru mărginirea celor în drept de protimisis la vânzări; 5. Luminatul ofiț prin care se hotărăște începerea lucrării aceștii din urmă legiuiri de la 25 Martie anul 1840; 6. Două luminate ofițuri atingătoare de paragrafia pentru răscumpărarea lucrurilor nemișcătoare vândute supt influența vechii legiuiri. Acum întâia oară tipărită, cu înaltă slobozenie, în zilele prea înălțatului domnu stăpânitor Alexandru Dimitrie Ghica vvd, prin stăruirea și cheltuiala d. paharnicului, S. Marcovici, București. In tipografia lui I. Eliad, 1840, pp. 242.

2) *„Ms. Nr. 51. Condică emboricească al Franți"* tălmăcită întâiaș dată moldovenești în zilele prea înălțatului și îndurătorului nostru domn stăpânitori Prințipatului Moldaviei Mihail Grigorii Sturza vvod. și al ministrului dreptății dd. marile logofăt și cavaler Neculai Cantacuzin. Di cătră postelnicul Emanoil Drăghici prezedent trebunalului di comerți din Galați. Anul 1841; (I. Bianu: *„Catalogul manuscriptelor românești"*. I, 1907, București, pp. 122-3).

Această provincie se servi de acest text până după unirea Principatelor române. Abia în 1863 ea împrumută pe cel din Muntenia, care la 1850 căpătă anumite adaose.

Pentru Muntenia fu nevoie şi de explicarea multor articole. Acest gol fu umplut de G. A. Manu şi A. Roset Bibica, cari dădură o tălmăcire tot după un autor francez, numit Bravard-Veyrières, în 1842 [1]).

Codul de comerţ a mai suferit modificări în 1847 şi 1850.

El a avut în afară de ediţia lui Simon Marcovici din 1840, încă alte două: cea din 1858 făcută de Const. Brăiloiu [2]) şi alta în 1864 [3]), oficială. Cea din 1858, pe lângă toate adaosele suferite până la acea dată, mai arată articolele corespunzătoare din codul francez, pentru a dà putinţă avocaţilor şi magistraţilor să verifice nedumiririle în practica lor de toate zilele. In afară de ediţiunile de texte până la 1865 au mai apărut: un manual [4]), diferite lucrări de comentarii [5]), [6]), [7]), şi o teză [8]).

---

1) G. A. Manu şi A. Roset Bibica: *„Tălmăcirea condicii comerţiale după metodul lui Bravar-Veirier"*, pentru întrebuinţarea judecătorilor, a avocaţilor şi a neguţătorilor; cu o introducere asupra inceputului negoţului până în vremea noastră, asupra raporturilor sale cu iconomia politicească şi asupra istorii dreptului comerţial. Bucureşti, 1842, Tipografia curţii a lui Fr. Valbaum, pp. 199. Bibl. Univ. Iaşi cota 54/III, juris.

2) Aga C. N. Brăiloiu, avocat şi fost judecător la inalta curte: *„Condica de comerciu a Ţării româneşti"*, coprinzând: **1.** Textul legiuirii după ediţia din anul 1840; **2.** Insemnare sub fiecare articol a articolului corespunzător din cond. de com. a Franciı după care s'a lucrat condica rumânească; **3.** Legiuirea din anul 1850 Noemvrie 2 asupra încetării operaţiilor falimentului din neajungerea activului; **4.** Osebitele articole din Regulamentul Organic şi legiuirile din anii 1840 şi 1847 atingătoare de organizaţia tribunalelor de comerciu, de competinţa lor şi de procedura in pricini comerciale, adunate şi clasificată intr'o carte suplementară la sfârşitul codicii. Ediţia nouă dată în tipar, Bucureşti, 1858, pp. 208.

3) *„Condica de comerciu a Principatelor unite române"*. coprinzând: **1.** Textul legiuirei după ediţia din 1840. **2.** Legiuirile complimentare din 2 Noemvrie 1850. **3.** Procedura condicei de commerciu. **4.** Anexul procedurei commerciale, Bucureşti, 1864, pp. 179.

4) C. Petrovici: *„Manual de drept comercial"*, Bucureşti, 1850.

5) Scarlat Ghica: *„Drepturile comerciale române după prinţipiile şi ordinul condicilor de comerţiu"*, Bucureşti, 1853.

6) B. Boerescu: *„Explicarea condicei comerciale române"*, Bucureşti, 1859.

7) A. C. Solacoglu şi G. Stătescu: *„Explicarea poliţelor pe articole după codul comercial român"*, Craiova, 1868.

8) G. Petrescu: *„Dissértation sur les sociétés commercielles: comparaison entre la législation française et celle des Principautés-Unies"*. Paris, 1861.

Dăm titlul IV: *„Despre obştirea averii femeei neguţătorului= Des séparations de biens'*, şi anume arl. 64 din *„Condica comercială'* românească, care corespunde art. 65 din cea franceză:

§ 65. Toute demande en séparation de biens sera poursuivie, instruite et jugée conformément à ce qui est prescrit au Code civil, liv. III. tit. V. chap. II. sect. III. art. 1443 à 1452, et au code de procédure civile, 2-e partie, liv. I, tit. VIII. (art. 865 à 87-).

§ 64. Nimeni pe viitor, pământean sau străin, nu va putea să se neguţătorească în Principat, daca mai întâiu nu va fi indeplinit formalitatea prescrisă prin art. 335 din Regulamentul organic.

Mai dăm şi alt art. 349 din *„Condica comercială'* românească, care corespunde art 190 din *„Code de commerce'* : *„Livre deuxième. Du commerce maritime. Titre premier, Des navires et autres bâtiments de mer.*

§ 190. Les navires et autres bâtiments de mer sont meubles. Néanmoins ils sont affectés aux dettes du vendeur et spécialement à celles que la loi déclare privilégiées.

§ 349. Corăbiile şi alte vase de mare sunt lucruri mişcătoare. Cu toate acestea, ele sunt rânduite spre plata datoriilor vânzătorului, şi mai ales a acelora ce pravila cunoaşte şi hotărăşte de privilegiate.

§ 311. Le contrat à la grosse est fait devant notaire ou sous signature privée. Il énonce,—Le capital prété et la somme convenue pour le profit maritime,—Les objets sur les quels le prêt est affecté,—Le nom du navire et du capitaine,—Ceux du prêteur et de l'emprunteur,- Si le prêt a lieu pour un voyage,—Pour quel voyage, et pour quel temps,—L'époque du remboursement.

§ 469. Contractul ala-grosa se face prin inscris adeverit de giudecătorie. --Intr'acest contract se arată capitalul luat inprumut şi suma hotărâtă prin învoire pentru folosul de mare,—lucrurile pe seama cărora s'a făcut imprumutarea,—numele corăbiei şi al căpitanului,—numele inprumutătorului şi al inprumutatului,—de s'a făcut inprumutarea pentru o călătorie,—pentru ce călătorie anume şi pentru câtă vreme;—către aceasta se arată şi sorocul de plata datoriei,—daca contractul este făcut in ţară streină, va fi suppus la formalităţile prescrise prin art. 391.

Condica comercială română are 595 art., iar cea franceză, care-i din 1807, are 647 art., deci mai multe.

Biografia lui Simion Marcovici, 1801-1877.

Simion Marcovici (acest nume era o prefacere din Marcu, după moda rusă,

care s'a continuat până prin vremea lui Eminescu), este editorul ‚Legiuirii' lui Caragea din 1838; a unui ‚Regulament judecătoresc' din 1839 și în fine al primului ‚Cod comercial', tradus din franțuzește, în 1840. Știind că a murit la 1877. în vârstă de 76 de ani, atunci anul nașterii sale ar fi 1801. El face parte din grupul de bursieri trimiși de Eforia școalelor la studii înalte în Italia și apoi în Franța. Din grupul acesta făcea parte: Eufrosin Poteca, I. Pandele, Constantin Moroiu, (numit și Constantin Papa Dimitru), și Eliade Rădulescu, care a cedat locul său lui Simion Marcovici, fiind ocupat ca profesor la Școala de la Sf. Sava. Ei merseră mai întâi la universitatea din Pisa (Italia), fiind toți sub purtarea de grijă a lui Eufrosin Poteca, care era cel mai matur dintre dânșii. Acesta trimetea și informațiuni Eforiei asupra purtării la învățătură a celorlalți. Bursierii aceștia nu aveau o pregătire suficientă din țară, de aceia au muncit din greu pentru a se ridica la nivelul colegilor streini. El acolo s'a *„dedat la limba franceză și la înalta filologie a progresat nu puțin"*. La aceste ocupațiuni el a mai adăogat limba și literatura italiană, geometria și fizica experimentală. Plecă la Paris, luându-se pe urmele lui Poteca și Pandele, pentru a deprinde filosofia. De la Pisa el a plecat fără nici un fel de diplomă. In 1827 se întoarce în patrie, unde ocupă locul de profesor. A predat matematica, inaugurându-și cursul printr'un inimos discurs, in care a citat pe marii clasici ai lumii vechi. A publicat și manuale pentru nevoile elevilor săi, dându-le și un *„Curs de retorică"*. In 1848 dimisionă din profesorat, primind diferite demnități publice. El este un iscusit creator al limbii românești alături de Eliade Rădulescu, traducând opere de seamă din literatura franceză și cea italiană. Pentru noi el are insemnătate ca editor de condici de legi [1]).

1) Pentru a cunoaște in amănunt viața și activitatea lui Simion Marcovici se citează următoarele lucrări: N. Bănescu: ‚*Academia grecească din București și Școala lui Gheorghe Lazăr*', art. in ‚*Anuarul Universității din Cluj*', 1923-1924, Cluj, 1925. Idem: ‚*Momente din viața Academiei grecești*' in ‚*Omagiu lui I. Bianu*', București, 1927. I. Bianu: ‚*Întâii bursieri români in streinătate*', art. in ‚*Revista nouă*', I, 1888, pag. 428. N. Iorga: ‚*Contribuții la istoria invățământului in țară și streinătate (1780-1830)*', in Analele Academiei Române, s. literară, s. II, vol. XXIX, (1906-7). Idem: ‚*Istoria invățământului românesc*', București. 1928. Alexandru Marcu: ‚*Un student român la Pisa și Paris, către 1820: Si-*

LIV. Codul penal al Munteniei din 1841.

Literatura. Şt. Gr. Berechet: *,Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti, 1632-1866*, Chişinău, 1928, pag. 85. St. G. Longinescu: *,Istoria dreptului românesc'*, Bucureşti, 1908, pag. 362.

Ediţiuni. Editio princeps: cea din 1841 în două broşuri. Ediţia II-a: *,Condica criminală cu procedura ei'*, întocmită în zilele şi prin părinteasca ingrijire a Prea înălţatului domn stăpânitor a toată Ţara Românească, Barbu Dimitrie Ştirbei, întărită prin luminatul ofis cu Nr. 1644 din 5 Dechemvrie 1850. Tipărită după inaltă slobozenie prin îngrijirea şi cu cheltueala Pah. Ştefan Burche, Bucureşti, 1851. Tipografia lui Iosif Copainig. Ediţia III-a: Are acelaş titlu, tipărită de Clu[cerul] Ştefan Burche, 1852, denumită „ediţia a doua". Ediţia IV-a din 1863 sub Alexandru I Cuza.

Muntenia rămăsese numai cu Cartea LX-a din Basilicale în manuscris despre care vorbeşte Alexandru Ipsilante în *,Pravilniceasca sa condică'* şi cu acele puţine norme penale fixate în partea V-a din *,Legiuirea'* lui Caragea. Regulamentul organic [1]) stabileşte că ori de câte ori se va judeca un proces de crime se va aplica principiile din Legiuirea lui Caragea; iar dacă va fi un caz mai complicat se va face apel la Basilicale, deci dar la cartea LX-a, până se va alcătui o nouă condică criminală.

În anul 1841 în luna Aprilie a şi apărut sub domnia lui Alexandru Dimitrie Ghica o broşură cu procedura penală, iar în Mai o altă broşură care coprindea codul penal propriu zis. Amândouă se retipăresc şi în timpul domniei lui Barbu Dimitrie Ştirbei la 1851 cu următorul titlu: *,Condica criminalicească cu procedura ei'*.

Mai târziu se mai tipăriră încă două ediţii la anii: 1852 şi 1863. Codul acesta este tradus din codul francez şi adaptat ici şi colo după nevoile noastre. Deci vechea părere că prima traducere din codul francez penal s'ar fi făcut la 1865 este o greşală adâncă Pentru a convinge pe oricine de adevărul acesta, vom dà mai jos câteva articole în paralel.

Codul penal francez are 484 art., iar cel românesc co-

---

mion Marcovici', extras din *,Revista istorică'*, XV, (1929), Nr. 1-3. G. Dem-Teodorescu: *,Viaţa şi operile lui Eufrosin Poteca'*, Bucureşti, 1883. A. Rădulescu: *,Cultura juridică românească în ultimul secol'*, în Analele Academiei Române, Discursul de recepţie, LIII, 1923.

1) Vezi art. 241 din Regulamentul organic al Munteniei.

prinde numai 387. Traducătorii noştri au ştiut să facă alegere între ceia ce se potrivia cu principiile noastre şi ceia ce ne deosibea de Francezi. Au adequat întregul material din ,*Code pénal*' francez la normele noastre penale. Dăm aici un exemplu din care să se vadă, cum au ştiut ei să aleagă aceia ce era potrivit cu viaţa noastră penală din ceia ce nu se potrivia.

Chapitre I.—,*Des peines en matière criminelle*'.	**Capul I.**—*Pentru pedepse în pricini criminale.*
Art. 12. Tout condamné à mort aura la tête tranchée.	Art. 10. Osânditului la moarte, i se va tăia capul ori se va impuşca.
Art. 13. Le coupable condamné à mort pour parricide sera conduit sur le lieu d'exécution, en chemise, nu-pieds, et la tête couverte d'un voile noir. —Il sera exposé sur l'échafaud pendant que l'huissier fera au peuple lecture de l'arrêt de condamnation, et il sera immediatement exécuté à mort.	Art. 11. Osânditul la moarte, pentru omor săvârşit asupra părinţilor săi, se va duce la locul osândei, i se va citi mai întâi în vileag hotărârea de osândă şi apoi se va omorâ.
Art. 14. Les corps des suppliciés seront délivrés à leurs familles, si elles les réclament, à la charge par elles de les faire inhumer sans aucun appareil.	Art. 12. Trupurile vinovaţilor omorâţi, se vor da la familiile lor, de ii vor cere, ca să-i îngroape, însă fără nicio paradă.
Art. 15. Les hommes condamnés aux travaux forcés seront employés aux travaux les plus pénibles: ils trainairont à leurs pieds un boulet, ou seront attachés deux à deux avec une chaine, lorsque la nature du travail auquel ils seront employés le permettra.	Art. 13. Cei osândiţi la munca ocnelor şi pe vreme mărginită, se vor întrebuinţa zioa la tăere de sare; iar noaptea se vor scoate afară, se vor închide în temniţe, având şi feare la picioare. Iar cei osândiţi în ocnă pe toată viaţa, işi vor face osânda în ocnă.
Art. 16. Les femmes et les filles condamnées aux travaux forcés n'y seront employées que dans l'intérieur d'une maison de force.	Art. 14. Femeile osândite la ocnă, se vor trimite la Slănic sau la alt de o potrivă loc de osândă, se vor închide acolo în temniţă cu feare de picioare, şi se vor supune la muncă potrivită secsului lor, osebite cele osândite pe toată viaţa, din cele osândite pe vreme mărginită.
Art. 17. Vorbeşte despre pedeapsa deportărei în afara hotarelor regatului francez.	Art. 15. Vorbeşte despre osândiţi la închisorile din Brăila şi Giurgiu. Art. 16. Arată cum să se bată osândi-

tul cu nuele: pe pielea goală și în reprize nu mai mult de 50 de nuele de odată; iar art. 17 stabilește ca cei închiși la Snagov să fie puși la lucru, dându-li-se și lor o parte din câștigul muncii lor.

Un studiu comparativ între textul românesc al celor patru ediții (1841, 1851, 1852 și 1863) cu cel promulgat în 1865 ar dà rezultate foarte interesante.

Procedura condicii criminalicești românești are 329 de art.; iar ‚*Code d'instruction criminelle*' are 645 de art. De aici se vede cât de multe articole n-au fost primite din codul francez ca nepotrivite cu normele noastre juridice penale [1]).

LV. ‚Condica penală ostășască cu procedura ei' din 1852, (Muntenia).

Literatura, Șt. Gr. Berechet: ‚*Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632-1866*', Chișinău, 1928, pag. 86, St. G. Longinescu: ‚*Istoria dreptului românesc*', București, pag. 361. Locot. N. I. Popescu și Hugo Friedman: ‚*Dreptul penal militar și procedura lui*', Ploești, 1906.

Edițiuni. Editio princeps: ‚*Condica penală ostășască cu procedura ei și osebit suplement pentru starea de înpresurare*', întocmită în zilele și prin părinteasca îngrijire a prea înălțatului domn stăpânitor a toată Țara românească, Barbu Dimitrie Știrbei. Intărită prin luminatul ofis cu Nr. 95 din 6 Mai 1852. București. In tipografia colegiului național, 1852. 4°, pp. 126. Ediția II-a tipărită însă în Iași la 1861, fără nici o schimbare, având titlul; ‚*Principatele unite. Condica penală ostășască cu procedura ei și suplement pentru starea de înpresurare.* Ediția II-a Tipografia lui Adolf Berman, Podul-vechi. Ediția III-a s'a tipărit tot la București în 1871, cu caractere latine. Ediția IV-a, retipărită de Șt. Gr. Berechet în Iași la 1929 în ‚*Colecția de legi vechi românești*', Nr. 2, seria II, ‚*Legi românești*'.

---

1) Comparația s'a făcut cu textele franceze din lucrarea intitulată: ‚*Codes de la législation française*', ouvrage contenant les cinq codes ordinaires avec les textes des lois, décrets, ordonnances, arrêtés et avis du conseil d'État qui ont interprété, complété ou modifié les articles de ces codes; des Codes spéciaux sur chacune des autres matières du droit; les lois, décrets et ordonnances sur les matières qui n'ont pu être codifiées; une corrélation exacte des articles des codes, et des tables chronologique et alphabétique par Napoléon Bacqua, advocat à la cour royale de Paris. Paris, 1841. Code commercial pp. 288-359. Code d'instruction criminelle, pp. 360-419. Code pénal, pp. 420-472. Bibl. Univ. Iași, cota 109/IV, juris.

După mişcarea naţională din 1848, toate instituţiile noastre au luat o desvoltare în legătură cu evoluţia culturală adusă de tineretul nostru studios, venit din şcoalele apusene. Şi oastea ţării căpătă un avânt după această dată de înflăcărare naţională. Chear cu această împrejurare, o modestă ceată de luptători îşi măsură puterile ei cu oastea turcească, care voia să-şi impună voinţa, biruind-o. Puterile şi vechea noastră tradiţie militară de vitejie reînviau întărindu-se. Sub învăţatul domnitor Barbu Ştirbei apăru în Muntenia, în 1852 o *„Condică penală ostăşască cu procedura ei cu osebit suplement pentru starea de înpresurare"*, având 254 art. pentru codul propriu zis, şi 221 art. pentru procedura lui, la cari se mai adaogă încă 15 art., privitoare la starea de asediu, deci dar un total de 490 art., fiind înpărţite în capete şi secţii (secsii). La sfârşitul condicii găsim, cum am spus, un adaos *„suplement"* privitor la starea de asediu, numită cu un nume mai românesc *„înpresurare"*.

Origina. In temelia acestui cod militar stă material şi din codul militar francez pentru armata de uscat. Nu s'a putut copià tot din aceasta, pentru că începuturile de înjghebare ale primelor noastre unităţi militare nu se puteau potrivi cu desăvârşita organizare a glorioasei armate franceze. Desvoltarea organizării armatei noastre s'a desăvârşit abià după suirea pe tron a domnitorului Carol I. Numai astfel se explică de ce acest cod militar român s'a retipărit încă de două ori, în 1861 şi 1871. cu acelaş coprins, fără nici o schimbare, iar codul nostru cel de astăzi, a fost copiat după cel francez din 1857, abia în 1873 Acesta din urmă a suferit schimbările din 1881 şi 1894, când s'au înfiinţat *„Consiliile de disciplină"* prin introducerea în coprinsul lor a Titlului 2 adiţional. Noul proect din 1925 nici până astăzi nu a îmbrăcat forma legală. Este foarte dureros că infracţiunile ostaşilor noştri se judecă până acum tot după îmbătrânitul cod de la 1873, când războaele prin care a trecut şi sufletul naţii noastre puteau să ne îndemne a schimba penalizarea infracţiunilor soldatului român. Francezii încă din April 1916, fiind în plin război, au schimbat influenţa circumstanţelor atenuante şi agravante asupra faptelor ostăşeşti. Noi numai de această dată nu ne-am grăbit să-i imităm !

Autorul. Printr'o fericită întâmplare aflăm şi pe autorul acestui cod militar. El se numeşte Ioan D a b i j a, probabil comandant superior al vreunei unităţi militare din acea vreme. Se vede că era o persoană distinsă, cu instrucţiune apuseană, cunoscătoare a codurilor militare. Acesta, în 13. I. 1857, trimesese un exemplar lui Alexandru Hâjdău din Chişinău. Pe dosul primei scoarţe trimiţătorul îşi însemnase numele [1]), ca pe scoarţa din urmă,—nu pe faţa din lăuntru, ci chear pe cea din afară—, ostaşul din ţara liberă să-i spună cărturarului-frate din pământul robit, proverbul străbun *„Surcica mică, prăvale carul"*. Era prevestirea simbolică a reîntoarcerii Basarabiei, care a avut loc abia în anul 1918 pe căile alese de provedinţă.

Unificarea. Dacă codul militar din 1832 s'a publicat şi la Iaşi în acelaş an, dovedind existenţa ideii unirii şi din punct de vedere militar, gândul aceasta nu s'a înmormântat, ci din potrivă s'a mai repetat.

Alexandru I Cuza, domnitorul Principatelor române unite, prin ordinul din Septembrie 1860 dispune ca prin aprobarea Adunării elective moldovene, codul acesta să se întrebuinţeze şi în Moldova [2]). Tot sub Cuza se face o altă lege a stării de asediu cu 9 art., promulgată în 27. XI. 1864, care este publicată în ediţia din 1871 a acestui cod [3]). Tot în această ediţie s'a mai publicat şi ordinul devenit lege de 4 art., prin care jandarmii şi pompierii districtelor din Moldova să se judece după acest cod, caşi cei din Muntenia, precum şi Instrucţia cum să se formeze comisiile de judecată, unde nu sunt ofiţeri suficienţi, pentru judecarea gradelor inferioare [4]). Această ultimă ediţie se termină cu înaltul ordin de zi din 13. X. 1864, cu un unic art. dat de acelaş domnitor prin care se dispune ca d o r o b a n ţ i i şi g r ă n i c e r i i, în timpul serviciului lor, să se judece de comisiile ostăşeşti; iar pentru crimele

---

1) I se adresa: *„Dumnalui Domnului Alecsandru Ghijdeu, de la alcătuitorul acestei legiuiri: Ioan Dabija, 13 Ghenarie 1857, Chişinău"*. Exemplarul acesta se păstrează în Bibl. Univ. Iaşi, cota 10/IV juris.

2) Şt. Gr. B e r e c h e t: *'Colecţie de legi vechi româneşti'*, Nr. 2, Seria II. *'Legi româneşti'*, Iaşi, 1929. pp. 99-100.

3) Ed. B e r e c h e t, pp. 101-102.

4) Ed. din 1871, pp. 110-111; cf. ed. B e r e c h e t, pp. 103-104.

săvârșite prin satele lor, când sunt în concediu, să fie judecați de instanțele comune [1]).

Iată coprinsul acestei condici militare pentru a se compara cu cea de la 1832:

Cartea I-a. Partea întâea. *Pentru crime și vini și pentru pedepse îndeobște.*

1 [2]). Pentru firea crimelor și vinelor, § 1-11. **2.** Pentru pedepse ostășești, § 12. **3.** Pentru urmările pedepselor ostășești, § 13-22. **4.** Chipul executării lor, § 23-30. **5.** *Osebite dispoziții asupra crimelor și a vinelor și asupra pedepselor:* a) Pentru pedeapsa crimelor, săvârșite fără voie, § 31, 32. b) Cazurile în care omuciderea nu se socotește nici crimă, nici vină, § 33. c) Cazurile în care apărarea se socotește legiuită, § 34.

Partea II-a. *Pentru crime și vini și pentru pedepse în vreme de liniște.*

1. Pentru nesupunere către șefi, pentru neascultare, pentru defăimarea șefilor, și pentru îndărătnicirea prin cuvinte și fapte, § 35-43, **2.** Pentru împotrivire a se înfățișa la revizie, codire de slujbă, dezertare și lipsire fără voie din regimente și comenzi. **I** [3]) Pentru împotrivire a se înfățișa la revizie și codire de slujbă, § 44-47. **II.** Pentru lipsire fără voie din regimente și din comenzi, și pentru dezertare, § 48-64. **3.** Pentru călcarea și neîndeplinirea datoriilor de slujbă: **I.** Pentru neîmplinirea poruncilor șefilor, § 65-70. **II.** Pentru călcarea datoriilor slujbei de caraulă, § 71-96. **III.** Pentru călcarea datoriei de a lucra și a munci în trebuința oștirei, § 97-98. **IV.** Pentru călcarea datoriilor slujbei, în vremea mișcării oștirei și a așezării pe la cvartire, § 99-107. **4.** Pentru abuziva întrebuințare a puterii și pentru călcarea rânduelii slujbei: **I.** Pentru părtinire la orânduire în slujbă, § 108 **II.** Pentru neîmplinirea poruncilor administrației, § 109-110. **III.** Pentru comunicarea secretelor, § 111-112. **IV.** Pentru dregeri de documenturi și alte înșălăciuni la îndeplinirea slujbei, § 113-115. **V.** Pentru întrebuințarea cinurilor ostășești în trebi, ce nu privesc la slujba lor, § 116-122. **VI.** Pentru aspra și cea împotriva regulilor pur-

---

1 Ed. din 1871, pag. 112; cf. ed. Berechet, pag. 105.

2) Cele semnate cu astfel de cifre înseamnă „capete".

3) Cele imprimate cu astfel de cifre sunt „secsii".

tare a șefilor cu subalternii, § 123-128. VII. Răspunderea șefilor pentru neîngrijirea asupra sănătății cinurilor de jos, § 129-130. VIII. Pentru poprirea productelor de indestulare, cât și alte lucruri, cuvenite cinurilor ostășești, § 131-133. IX. Pentru slobozirea cinurilor de jos din slujbă și p'acasă, fără deslegarea autorității competente, §134-135. X. Pentru mituire, § 136-137. 5. Pentru abuz și necredință în administrația și păstrarea averii ostășești: I. Abuzuri la încheere de contracturi, § 138-143. II. Abuz la priimire a tot felul de lucruri pentru oștire, § 144-151. III. Abuz în ținerea socotelilor de venituri și cheltueli, § 152-153. IV. Abuz de cerere, slobozire și păstrare a sumelor și a obiectelor de indestulare, îmbrăcăminte și muniție, § 154-159. 6. Pentru furtișag, răsipire și pierdere a banilor și a lucrurilor ostășești, § 160-162. 7. Pentru precugetata stricare a armelor și a muniției, pentru vânzarea și zălojirea lor, § 163-166. 8. Osebite crime și vini ale ostașului: I. Pentru duel, § 167-175. II. Pentru însurătoare fără voie, § 176.

Partea III-a. *Pentru crime și vini și pentru pedepse în vreme de turburări.*

1. Pentru trădare, § 177-184. **2.** Pentru dezertare în cetele vrăjmașului, pentru fuga din locul operațiilor ostășești și pentru dosire din oștire: I. Pentru dezertare în cetele vrăjmașului, § 185-191. II. Pentru dosire din locul operațiilor ostășești, § 192-196. III. Pentru dosire din oștire, § 197-204. **3.** Pentru nesupunere și călcare a îndatoririlor slujbei, § 205-229. **4.** Pentru furtișag, abuz și necredință în întrebuințarea, slobozirea și păstrarea sumelor ostășești, 230-240. **5.** Pentru jaf, pradă și silire, § 241-254.

Cartea II-a. *Procedura criminalicească ostășască.*

Partea I-a. *Pentru judecata ostășască în deobște.* **1.** Regule ostășești, § 1-7. **2.** Pentru dreptul de a da în judecată ostășască, § 8-10.

Partea II-a. *Pentru comisiile cercetătoare și pentru regulile cercetării pregătitoare.*

1. Motivele orânduirei cercetării pregătitoare, § 11-13. **I.** Pentru încunoștiințări, § 14-17. **II.** Pentru jelbi, § 18-19. **III.** Pentru pâri, § 20 23. **IV.** Pentru înfățișarea cea de bună voie a vinovatului cu mărturisirea crimei sau a vinei sale, § 24-25.

V. Pentru raportarea subalternilor, § 26-27. VI. Pentru comunicarea din partea autorităților civile, § 28. 2. Pentru orânduirea amploeaților și a comisiilor cercetătoare, § 29-39. 3. Dispoziții generale asupra cercetării, § 40-50. 4. Pentru cercetarea celor căzuți în vină de furtișag vegheat, § 50-53. 5. Pentru vizitația locașelor, § 54-56. 6. Pentru ridicarea și aducerea fețelor pârâte la cercetare, § 57. 7. Modul ridicării pârâtului, § 58-61. 8. Pentru întrebarea pârâților, § 62-79. 9. Pentru adunarea dovezilor și pentru firea lor, § 75-76. I. Pentru mărturisirea vinovatului, § 77. II. Pentru dovezile înscrise, § 78-79. III. Pentru îndestularea cercetătorilor despre urmele faptei și a lucrurilor, ce vădesc crima, § 80-81. IV. Pentru mărturii, § 82-83. 10. Pentru chemarea marturilor, § 84-85. 11. Pentru confrontarea marturilor, § 86-91. 12. Pentru punere de față și confrontare, § 92-96. 13. Pentru încheerea cercetării, § 97-100.

Partea III-a. *Pentru comisiile judecătorești ostășești.* 1. Pentru întocmirea comisiilor judecătorești în pricini corecsionale și criminalicești, pentru numirea membrilor și a auditorilor și pentru jurământ, § 101-114. 2. Pentru îndatorirea auditorilor, § 115-117. 3. Pentru lucrările comisiilor ostășești judecătorești: I. Pentru deschiderea judecății, § 118-120. II. Intrarea în cercetarea pricinilor, § 121-122. III. Pentru depărtarea judecătorilor, § 123-125. IV. Pentru întrebarea pârâtului, a pârâtorului și a marturilor, § 126-144. V. Pentru alcătuirea prescurtării. § 145-149. VI. Pentru încheerea hotărârilor, § 150-169.

Partea IV-a. *Pentru sfatul de revizie.* 1. Dispoziții generale, § 170-178. 2. Atribuțiile sfatului de revizie, § 179. 3. Pentru reviziea hotărârilor, § 180-181. 4. Pentru rândueala lucrărilor sfatului de revizie: I: Dispoziții generale, § 182-190. II. Pentru pregătirea pricinilor spre înfățișare, cercetare și hotărâre a sfatului, § 191-205. III. Modul scrierii jurnalelor, a protocoalelor sau a hotărârilor sfatului pentru întărirea și punerea lor în lucrare, § 206-220. 5. Pentru proiectele de legiuiri, § 221.

Supliment la condica penală ostășască. *Pentru starea de împresurare.* Cazurile în care se va putea declara starea de împresurare, § 1. Modul declarării, § 2. Urmarea stării de împresurare, § 3-6. Căderile comandirului părții oștirei de o-

cupaţie, § 7-8. Pentru judecata în vreme de turburări, § 9-12. Pentru răspunderea şefului părţii oştirei de ocupaţie, § 13-14. Pentru ridicarea stării de împresurare, § 15.

Materiale de legislaţie curat românească.

LVI. Hrisoave, Aşezăminte, Ponturi, Acte de drept privat, Cărţi de judecată şi Anaforale.

Ediţiuni. Şt. Gr. Berechet: *,Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea'*, Iaşi, 1930. I. Bogdan: *,Documentele lui Ştefan cel mare'*, I-II, 1913, Bucureşti. M. Costăchescu: *,Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel mare'*, I-II şi volum suplimentar, 1931-33, Iaşi. T. Codrescu: *,Uricariul'*, I-XV, Iaşi, 1871-1895. Gh. Ghibănescu: *,Surete şi izvoade'* şi *,Ispisoace şi zapise'*, Iaşi, 1906-1933. Pr. D. Dan: *,Cronica ep. Rădăuţului'* Viena, 1912. N. Iorga: *,Anciens documents de droit roumain avec une préface contenant l'histoire du droit coutumier roumain'*, I-II, Paris-Bucarest, 1930-31. Epis. Melchisedec: *,Chronica Huşilor şi a episcopiei cu asemenea numire'*, precum şi *Chronica ep. Romanului'*, I şi I-II, Bucureşti, 1869. Al. Ştefulescu: *,Documente slavo-române relative la Gorj'*, 1406-1665. Târgu-Jiului, 1908. I. Peretz: *,Curs de istoria dreptului român'*, vol. IV, *,Hrisoavele domneşti'*, Bucureşti, 1931.

Expresiunea de ,hrisov' este înprumutată de la Bizantini. Ei ziceau *,τὸ χρυσόβουλλον'* oricărui act, care era întărit cu pecetia de aur imperială. Zicerea aceasta este alcătuită din două cuvinte: *χρυσόν* = de aur şi *ἡ βοῦλλα* = pecetia. Ea a rămas încetăţenită în limba română. Cea mai nouă expresie bizantină, *,ἡ νεαρὰ'*, care corespunde ca însemnare cuvântului *τὸ χρυσόβουλλον*, şi care este alcătuită din adjectivul *νεαρός-ά-όν* =nou, proaspăt, tânăr; nu a fost primită de Români. Aceasta din urmă înlocueşte vechea expresie latină ,novella'. Dacă cea dintâi arată materialul din care era alcătuită pecetia actului imperial, cea de a doua priveşte coprinsul acestui act. Ele coprindeau totdeauna dispoziţiuni legislative, cari nu se găseau in legile existente. Hrisoavele române erau ori instrucţiuni, ori un fel de regulamente la legile oficial recunoscute în Stat. Niciodată nu se alcătuiau dacă domnitorul nu era sesizat printr'o anaforà a boerilor şi arhiereilor. Ele erau promulgate de cele mai multe ori de domnitor fără participarea boerilor şi a erarhilor bisericii. Alte ori ele se publicau prin aprobarea tuturor. De aceia ele sunt confirmate la sfârşit de boerii divaniţi; iar altele se dau numai de către domnitor. In

cazul întâi ele se numesc numai ‚h r i s o a v e', iar în cel de al doilea caz se cheamă ‚h r i s o a v e s o b o r n i c e ş t i', şi de aceia ele se confirmau de arhierei, boeri şi domnitor. Uneori domnitorii şi ierarhii ţării dau dispoziţiuni sau instrucţiuni personale fără a fi sesizaţi oficial de boeri, ci numai de abuzurile slujbaşilor, semnalate de supuşi prin plângerile lor. Acestea purtau nume curat româneşti de: *‚aşezăminte'* şi *‚ponturi'*.

Hrisoavele sunt foarte numeroase. Se dau de la începutul descălecatului celor două Principate române până la Regulamentul Organic. Ele s'au scris în cele trei limbi, cari au dăinuit după vremuri în Muntenia şi Moldova: slava, greaca şi româna. In provinciile româneşti de dincolo de Carpaţi ele au fost scrise în latineşte şi ungureşte. Din materialele coprinse în aceste hrisoave s'ar putea alcătui ‚o b i c e i u l p ă m â n t u l u i r o m â n e s c s c r i s'. Ele ar alcătui codul cel vechi ale cărui principii legislative au normalizat în realitate viaţa noastră juridică: pravilele oficiale scrise rămânând de cele mai multe ori literă moartă. Mai mult: a c t e l e d e d r e p t p r i v a t şi h o t ă r â r i l e din c ă r ţ i l e d e j u d e c a t ă, cari formează a treia categorie de hrisoave, ar dà un foarte preţios material. Mai înainte de toate, aceste hrisoave trebuesc adunate în colecţiuni speciale, cronologic şi după coprins. Ele sunt răspândite în numeroase colectii documentare. Noi am făcut un prim început, care nu a rămas fără imitare. Acest început trebue complectat şi desăvârşit.

Iată câteva hrisoave simple prin care domnitorii noştri desleagă diferite probleme juridice în domeniul procedurii judecătoreşti, al dreptului civil, penal şi uneori chear şi comercial.

a. *Ex. de hrisoave procedurale.*

I. Hrisovul din 1649. (judecata bisericească).

Deşi se publicase în 1646 (Moldova) *‚Cartea de învăţătură'*, totuşi cu privire la chipul cum trebue să se judece clericii, se făceau abuzuri. Clericii căzând in unele vini erau globiţi şi judecaţi de slujbaşii mireni, ceia ce nu admit canoanele. De aceia domnitorul Vasile Lupu a dat acest hrisov in 24. II. 1649 (7157) prin care se stabileşte ca pe episcop să-l judece adunarea episcopilor cu mitropolitul ţării; iar pe clericii inferiori (călugări, preoţi, diaconi şi ţârcovnici) infractori, să-i judece căpetenia lor

bisericească, după cum se află în eparhia mitropolitului sau a episcopilor respectivi.

Judecata li se va face după pravilă. Credincioşii mireni din orice loc (oraş, sat domnesc, boeresc, călugăresc sau în slobozie) cari au procese de cumetrii, cununii, sânge amestecat sau viaţă în afară, de lege vor fi judecaţi fiecare de căpetenia sa bisericească. Niciun boer slujbaş nu are dreptul să se amestice[1]).

II. Hrisovul din 1746. (Judecarea clericilor prin judecată bisericească şi mirenească.

Un asemenea hrisov,—după cererea episcopului de Huşi: Ierotei—, a dat şi domnitorul Ioan Mavrocordat. In acesta se fizează şi judecarea clericilor de divanul domnesc pentru învinuirea de ucidere de om şi furtişag.

Iată coprinsul acestui hrisov:

„Dat-am carte domniei meale cinstit părintelui şi rugătorului nostru, svinţiei sale, chir Ierotei, episcopul de Huşi. Şi pe cine va trimite, să fie volnic, cu carte domniei meale a cerca în eparhia svinţiei sale. Pentru călugări şi călugăriţe şi pentru preuţi şi diaconi mireneaşti,—şi pentru feciori holtei seau featele lor mari şi tot clirosul besearecii, cari sunt necăsătoriţi—, şi iarăşi să mai cerce pentru cumătrii şi cuscrii şi cununii, şi pentru sânge amestecat şi pentru cei ce şăd necununaţi şi pentru toate care se fac fără de leage şi din învăţătura sfintei pravile. Şi pe unde s'ar afla greşale ca aceste, ori pe la mânăstiri, ori pin sate domneşti, ori boereşti, ori călugăreşti, pre toţi să aibă a-i judeca şi a-i certa şi a-i canoni pe fieştecare cu sfânta pravilă.

Iară alţii nime să n-aibă treabă cu unii ca aceştie ce scrie mai sus: nici a-i giudeca, nici a-i globi; nici boerii, nici ispravnicii de pe la ţinuturi, nici părcălabi, nici şugubinari, nici slugi boereşti, nici namestnici părcălăbeşti.

Ce numai sfinţia sa episcopul va ave treabă cu dânşii, de vreame că pentru unii ca aceştie porunceşte sfânta pravilă să nu se giudice cu giudeţ mirenesc; ce să se giudice cu giudeţ sufletesc.

Fără numai de s'ar tâmpla moarte de om sau furtuşag, aceste să vor căuta cu giudecata divanului domnesc, şi nime să nu ste împotriva cărţii domniei meale" [2]).

---

1) Epis. Melchisedec: *'Chronica Huşilor şi a episcopiei cu aseminea numire'*, Bucureşti, 1869, pp. 117-20.

2) Epis. Melchisedec: *'Op. cit'*, pag. 216.

III. Hrisovul din 1. VIII. 1755. (Condiţiunile încheerii actelor mixte).

Neincheerea actelor civilo-bisericeşti cu martorii necesari, pentru a se cunoaşte condiţiunile părţilor, mai cu seamă când era vorba de păstorii de vite şi stăpânii lor, îi împingeau la procese, cari în lipsa de acte îi sileau la jurământ cu cărţi de blestem. Acest lucru a dat prilej mitropolitului Iacob Putneanu al Moldovei şi veliţilor boeri să roage pe domnitorul Matei Ghica să dea un hrisov pentru a pune capăt acestui abuz. Acesta porunceşte ca ori de câte ori se vor face tocmeli între părţi, fie mireni sau bisericeşti, boeri ori neguţători, chear şi la împrumuturi de bani să se încheе zapise, întărite de 2-3 martori. Slugile, argaţii sau năimiţii, neştiind cum să le facă, fiind oameni simpli, să încheе acele contracte stăpânii lor, îndeplinind condiţiunile puse mai sus. Cine se va mai prezenta la judecată fără aceste acte, acela va pierde judecata, fiind şi pedepsit. Se comunică còpii ispravnicilor de pe la ţinuturi, originalul dându-se spre păstrare la mitropolie, după vechiul obicei [1]).

b. *Ex. de hrisoave de drept privat.*

I. Hrisovul din XI. 1775 şi 10. I. 1792. (Despre protimis).

Chestiunea ‚protimisului',—adică a dreptului de întâetate a rudelor la cumpărarea unui imobil—, intereseazâ în deosebi societatea noastră din jumătatea a 2-a a sec. al XVIII-lea, deşi după aceste ni se semnalează încă de la începutul secolului al XVII-lea. El, după ce se trece in ‚Pravilniceasca condică' din 1780, complectându-se de ‚Legiuirea' lui Caragea din 1818 pentru Muntenia, nu este uitat nici de *Donici* in 1814, precum nici de *Scarlat Calimah* in ‚Codul civil, al lui, pentru Moldova, din 1817.

Aceste legi au fost inchegate pe temeiul materialului găsit intr'un numeros număr de hrisoave privitoare la protimis,

---

1) T. Codrescu: *‚Uricariul'*, I, pp. 329-31; cf. Şt. Gr. Berechet: *‚Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea'*, Iaşi, 1930, pp. 28-30; cf. N. Iorga: *‚Anciens documents de droit roumain'*, II, Paris-Bucureşti, 1931, pp. 352-54.

2) Astfel avem in afară de cele 2 hrisoave pe care le expunem mai sus, incă hrisovul dat de Caragea prin care urmărea participarea streinilor la aceste cumpărări, apoi şi ofisul din ed. I-a a Condicii comerciale din 1840.

cari totdeauna au precedat promulgarea acestor coduri de legi.

A. Hrisovul prim este dat de Alexandru Ipsilante, domnitorul Munteniei, în Noembrie 1775. Prin el se stabilesc următoarele: a) *ce rude pot participa la cumpărare:* rude care stăpânesc deavalma cu vânzătorul, suitoare, pogorâtoare, nepoţi, fraţi, copii de fraţi şi de unchi; b) *prescripţia:* 30 zile pentru prezenţi, 4 luni pentru absenţi şi 4 ani pentru cei duşi în streinătate pentru slujbe domneşti, personale, surghiuniţi, robiţi, răzmiriţă etc.; c) *de când începe prescripţia:* nu din ziua vânzării, ci din aceia în care a aflat cel care pretinde acest drept de protimisis; d) *preferarea creditorilor înaintea streinilor.* Mulţi din cei ce au protimisis se lepădau, dacă erau mulţi creditori; iar dintre aceştia se preferau cei cari aveau să ia mai mult şi e) *împărţirea averii unui răposat fără copii în trei părţi,* aplicându-se principiile protimisis-ului [1]).

In afară de coprinsul hrisoavelor amintite, protimisis-ul mai este prevăzut de următoarele legi: Suplimentul juridic al lui Tunusli din 1774, cu 6 art. [2]); Pravilniceasca condică a lui Al. Ipsilante din 1780 are 15 art. [3]); Legiuirea lui Caragea din 1818 nu are capitol special, dar principiile protimisis-ului se găsesc în cap. *‚Despre vânzare (περὶ πωλήσεως)*, unde se complectează principiile şi procedura lui Al. Ipsilante [4]); Andronache Donici are cap. special cu 6 art. [5]); Scarlat Calimah în *Κῶδιξ πολιτικὸς* din 1817 are art. 1432-1435, 1444, 1445 şi 1446 [6]) şi 5 art. în Codul comercial din 1840 [7]).

---

1) V. A. Ureche: ‚*Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774-86*', Bucureşti, 1893, pp. 193/79-197/81; cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea*', Iaşi, 1930, pp. 31-35.

2) *Παράρτημα*, pp. 19-23, cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Crestomaţie de drept românesc*', 1933—34, Iaşi.

3) *Συνταγμάτιον νομικόν*, 1870, ed. Şt. Gr. Berechet: 1930, pp. 72-82 şi 163-169.

4) *Νομοθεσία*, 1818, ed. greacă, pp. 26-35, şi ed. rom.: pp. 13-21.

5) Adunare coprinzătoare in scurt din Cărţile împărăteştilor pravili', 1814, pp. 81-83.

6) *Κῶδιξ πολιτικὸς*, 1817, ed. greacă, pp. 239-241; ed. rom. 1833, pp. 181-183.

7) Codul comercial, 1840, Bucureşti, pp. 228.

B. Hrisovul al doilea, privitor tot la protimisis, pe care noi il cunoaştem din copia comunicată autorităţilor judeţene, este promulgat de Mihail Suţu, domnitorul Munteniei. Prin el se iau măsurile următoare: a) *arendaşul sau chiriaşul* (arendaşul de moşii, chiriaşul de case, de prăvălii, hanuri şi mori), *numai atunci are drept de protimisis asupra obiectului arendat sau închiriat când a prevăzut acest lucru în contractul încheiat cu proprietarul obiectului* şi b) *arendarea moşiilor să se înceapă de la 1 Martie, iar sătenii să nu aibă drept de protimisis de cât numai până la 1 Mai* [1]).

II. Hrisovul din 30. X. 1800, privitor la adopţiune.

a) Uneori hrisoavele complectau chestiuni necoprinse în legea ţării respective. Astfel este cazul cu adopţiunea pe care cei vechi o numiau iotesie, de la cuvântul bizantin ἡ υἱοθεσία=înfierea, luarea de suflet. Despre ea, de sigur, vorbesc Pravilele sec. al XVII-lea, după principiile juridice bizantine. Acest hrisov, promulgat de Alexandru Moruzi în 30. X. 1800 lămureşte adopţiunea după obiceiul pământului in 9 întrebări:

1. *Cine face fii de suflet?* a) Bărbaţii fără copii, fie că nu s'au însurat, fie că însuraţi fiind, nu au avut sau chiar şi dacă au avut, le-au murit. Se admite după vechiul obiceiu, ca să înfieze şi cei ce au copii, deşi nu corespunde scopului înfierii.

b) Femeia, deasemenea, are drept să înfieze, când deşi a avut copii, i-au murit. Cel ce să înfiază nu trebuie să fie sub epitropie. Are acest drept, prin îngăduirea domnească, atât femeia stearpă, cât şi cea care s'a hotărât să rămână fecioară toată viaţa, pentru că aceasta din urmă nu poate să-i dea altă moş-

---

1) V. A. Ureche: ‚*Istoria Românilor*', tom. II al seriei 1786-800, Bucureşti, 1892, pp. 139-40; cf. Şt. Gr. Berechet: ‚*Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea*', Iaşi, 1930, pp. 78-80. Pentru pătrunderea mai adâncită a protimisisului mai semnalăm următoarele lucrări: V. Jobbé Duval: ‚*L'histoire du retrait lignager en droit coutumier*', Paris, 1874. H. Monnier: Despre 'ἐπιβολή in ‚*Nouvelle revue historique de droit français et étranger*', pe anii 1892, 1894 şi 1895. Vita la Muntia: ‚*Consuetudini e leggi su la protimisi in Sicilia del secolo XIII şi XVI*', Palermo, 1895. P. Negulescu: ‚*Din istoria dreptului român*', Bucureşti, 1904, pp. 171-198. G. Platon: ‚*Observations sur le droit de προτίμησις*', Paris, 1906. Paul Thellier: ‚*Du retrait lignager en droit coutumier*', Paris, 1876.

tenire de cât ceia ce a câştigat ea în cursul vieţii. Dacă i se dă altă moştenire, atunci trebuie să i-o fixeze în testament.

c) Soţii împreună pot înfia pe una şi aceiaşi persoană, iar nu fiecare înparte pe câte o persoană deosebită.

d) Epitropii pot înfia pe epitropisiţii lor nevârstnici, fiindu-le rude de sânge, însă numai după ce şi-au dat socotelele autorităţilor în drept.

e) Spadonii, (de la σπάνω = sfărâm, rup), adică cei cari fiind lipsiţi de „părţile născătoare“ din vreo răceală, vindecată mai apoi, au voie să înfieze.

2. *Cine nu înfiază?* a) Epitropii pe epitropisiţii nevârstnici, cari nu le sunt rude de sânge; b) Famenii cari s'au castrat de bună voie, iar nu prin silă; c) Comedianţii pentru viaţa lor necinstită si defăimată; d) Desfrânaţii din cauza destrăbălării şi vieţei lor cheltuitoare.

3. *Cine se înfiază?* a) bărbaţi; a) femei; c) rude de sânge (chiar sub epitropie); d) streini; e) liberi de epitropie; f) copii lepădaţi pe la biserici.

4. *Cine nu se înfiază?* a). Cel care este mai mic de cât cel ce-l înfiază cu 18 ani; b) Nepot de fiu; c) Copii naturali, fiindcă ei sunt născuţi contra legii, neavând fiinţă civilă; d) Robii de stăpânii lor. Cel înfiat prin înşălăciune nu-i nici fiu, nici moştenitor, socotindu-se înfierea lui ca un dar al libertăţii înfiatului.

5. *Procedura înfierii?* Cel ce doreşte să înfieze pe cineva, roagă pe domnitorul ţării. Acesta însărcinează pe marele logofăt să cerceteze amănunţit motivele, cari îndeamnă să înfieze şi pe cine. Apoi se vor dà două cărţi domneşti de întărire: celui ce înfiază şi înfiatului. Această procedură are loc când înfiatul este liber de epitropie.

In cazul când înfiatul este supus epitropiei şi locueşte în capitala ţării, se comunică departamentelor de 7 şi 8 ca să-i întărească înfierea. Cei din Craiova se vor adresa divanului de acolo, iar celor din judeţe li se dă carte de întărire de ispravnicii şi judecatorii de pe la reşedinţele de judeţ.

6. *Condiţiunile înfierii.* a) Să fie cu voia lor dacă-s liberi; b) Dacă sunt supuşi, să fie cu voia părinţilor lor; c) Când sunt supuşi epitropilor, atunci să li se îngădue de aceştia sau de rudele apropiate; d) Să se preziute judecătorilor personal. Nu

se admite vichil sau scrisoare; c) Cei ce fac înfieri să fie cinstiţi, să cugete bine, să aibă meserie de cinste. Cei ce se înfiază au în vedere să fie mai bine crescuţi şi să aibă un spor mai mare. Să se cerceteze dacă cei ce au copii, înfiind prin voinţa domnitorului ţării, să nu se dea înfiatului mai multă moştenire de cât fiilor proprii.

7. *Moştenirea înfiaţilor.* Infiaţii fiind rude coborâtoare, liberi sau supuşi, ne existând diată, moştenesc pe tatăl lor sufletesc. Dacă fiind diată şi nu sunt pomeniţi, aceasta se anulează, ei luându-şi ca moştenire partea permisă de pravilă. Infiatul strein, liber, dar nerudă cu tatăl sufletesc moşteneşte ca şi cei de sus, iar cel strein supus, moşteneşte şi fără diată, dar nu o rupe şi nici nu poate să ceară ceva. Infiatul moşteneşte pe tatăl său cel firesc egal cu ceilalţi fraţi ai lui. Infiaţii se îndepărtează de la moştenire pentru aceleaşi pricini, caşi copii fireşti. Işi iau înapoi aceia ce au adus cu ei la înfiere şi ceia ce şi-au agonisit după înfiere. Inlăturat fără dreptate de la moştenire, işi ia a treia parte, dacă nu sunt supuşi.

8. *Cum se moştenesc fii de suflet.* a) Infiaţii, liberi ori supuşi, din rude coborâtoare, sunt moşteniţi de către rudele suitoare. b) Infiaţii liberi, dar streini, murind majori se moştenesc de rudele fireşti; dacă mor minori se moştenesc de tatăl sufletesc. Infiatul supus şi strein se moşteneşte de tatăl cel firesc.

9. *Stăpânirea de sine (emanciparea) a celor înfiaţi.* a) Nu se obişnueşte în vremea aceasta de cât atunci când copilul se înfiază de moşul tatălui sau mamei celei fireşti, căci autoritatea acestora din urmă trece moşului, fiul devenind în acest chip liber. b) Dacă înfiatul sau tatăl cel sufletesc doresc să devină de sineşi stăpânitori să nu li se admită de cât la vâsta pravilnică. c) Ori ce dorinţă de a deveni de sineşi stăpânitori, fie din partea unuia, fie din partea celuilalt, să se arate la divanul de judecată. Motivul tatălui ar fi că fiul este tare leneş, iar al fiului că nu se supune. Dacă tatăl porneşte jalbă nedreaptă contra fiului i se dă a 3-a parte din averea sa, afară de ce a adus el şi a câştigat după ce s'a făcut fiu de suflet; iar dacă fiul porneşte contra tatălui sufletesc jalbă nedreaptă, pierde partea 3-a, luând numai ce a adus el [1]).

1) Despre adopţiune se mai vorbeşte şi in L e g i u i r e a lui Caragea din 1818, care are 11 art. in textul grec, (pp. 103-104); iar in cel românesc (pp. 80-81).

b) Hrisovul sobornicesc din 28. XII. 1785.

Edițiuni. Editio princeps: *‚Hrisovul sobornicesc din 1785'*, se găsește la Academia Română la cărțile vechi sub Nr. 490: (Biblioteca noastră de seminar il posedă fotografiat în două exemplare, pentru exerciții de citire). Ediția II-a din 1835 are titlul: *‚Hrisov sobornicesc pentru danii, schimburi și vânzări și pentru țigani, a domnitorului țării Moldovii, Alexandru Mavrocordat* v[oe]v[o]d din *anul 1785. Acum cu pravilnicești lămuriri de nou tipăriț din porunca pre înălțatului domn Mihail Grigorie Sturza v[oe]v[o]d.* Eșii, în tipografia Albinei 1835; cf. Uricariu, II, pp. 134-144. Ediția III-a din 1842: in *‚Legiuiri în ramurile administrativă și giudecătorească votate de Generalnica Obicnuita Adunare în sesiile de la 1834-1841, intărite de pre înălțatul domn Mihail Grigoriu Sturza vv.* Iași, 1842, în tipografia Albinei, pp. 72-80. Ediția IV-a din 1853, în aceiași lucrare, ediție nouă pp. 134-144. Mss. 301 român de la Academia română cu titlul: *‚Obștescul hrisov ce s'au făcut de întăritură după soborniceasca îndreptare și hotărâre cu iscălitura și pecetea gospod pentru rânduiala daniilor de moșii, de vii, i locuri de casă, i vânzări, i schimburi, i zălogituri, și pentru moșiile mănăstirești, așijderea și pentru rânduiala împărțălilor de țigani, și pentru partea moldovenească ce s'au amestecat cu partea țigănească prin însurări și măritări, cum și alte bune îndreptări pentru țiganii a feliu de feliu de obrazi, cum în gios s'au arătat pre largu, care hrisov s'au dat și în stamba tipografii politicești a orașului Eșului, ci este de la domnitoriul Alecsandru Ioan Mavrocordat voevod'*, cf. I. Bianu și R. Caragea: *‚Catalogul manuscriptelor românești'*, II, București, 1906, pag. 1.

Traduceri ruse. Ediția I-a din 1827 cu titlul: *‚Hrisovul sobornicesc a domnitorului Mavrocordat de la 28. XII. 1785* = Sobornaja gramota gospodarja Mavrokordata, sostavljavšajasja 28 Dekabrja 1785 goda. In tipografia eparhială din Chișinău. Apoi se mai găsește la finele tuturor edițiilor ruse din anii: 1831, 1850, 1904 și 1908.

Anaforalele lui. Anaforaua I-a in *‚Uricariu'*, IV, pp. 31-40. Anaforaua II-a in *‚Uricariu'*, I, pp. 320-328. Anaforalele împreună cu textul Hrisovului din 1785, precum și cu adaosul din 1835 se găsesc și la Șt. Gr. Berechet: *‚Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea'*, Iași, 1930, pp. 36-77.

a) Hrisovul sobornicesc din 1785: danii, schimburi, vânzări și țigani.

Singurul hrisov, care poartă denumirea de sobornicesc este cel promulgat de Alexandru Mavrocordat (Firaris) în 28. XII. 1785, al cărui text, din fericire, ni s'a păstrat în întregime cu ambele anaforale boerești, cari l-au provocat. Efectuarea daniilor, schimburilor și vânzărilor de imobile în ambele Principate române s'a făcut cu multe abuzuri. Se vede, că aceste abuzuri au fost mai pronunțate în Moldova, de aceia domnitorii acestei țări au luat măsuri de îndreptare. Aceste abuzuri

sunt aduse la cunoştinţa domnitorului Alexandru Mavrocordat (Firaris) prin două anaforale. I. Prima anafora este din 14. VIII. 1785 al cărei coprins vorbeşte numai de chestiunea privitoare la danii, schimburi şi vânzări de moşii. Acestea se făceau de către cei săraci către cei bogaţi fără să fie măcar îndreptăţiţi prin rudenia dintre părţile contractante. Ura dintre rude ducea la astfel de danii către streini, cari erau voioşi să cumpere chiar cu un preţ mai mare de cât valoarea imobilului vândut numai şi numai să devină răzeşi cu familii depărtate de neamul lor. Pentru a se efectua asemenea danii şi vânzări se recurgea la datarea actelor cu luni şi ani mai vechi şi la alte viclenii. Arhiereii şi boerimea semnatară a acestei anaforale roagă pe domnitor să ia următoarele măsuri: a). Daniile să se facă numai între rude sau de către cei bogaţi la cei săraci; b). Atât cei săraci cât şi cei bogaţi pot face danii la biserici şi mânăstiri pentru pomenire vremelnică sau veşnică. Pentru înfrânare, ei cer domnitorului ca divanul de judecată să pedepsească ambele părţi contractante cu transmiterea bunului donat sau vândut, precum şi a preţului lor către rudele, cari cer şi au drept la aceasta. Acelaş lucru trebue să se facă şi cu imobilele amanetate pentru datorii.

Mai departe se arată de semnatari procedura vânzării a părţi de moşi sau moşii întregi celor ce nu sunt rude sau răzeşi, deci streinilor. Din nou vine procedura protimisis-ului. Ei spun ca părţile contractante — atât vânzătorul cât şi cumpărătorul — să se prezinte divanului cu contractul de tocmeală pentru a se cerceta preţul convenit. Divanul va comunica autorităţii ţinutale să facă publicaţii în timp de 6 luni în localitatea, unde este acel imobil. Dacă în timp de 6 luni — pentru cei prezenţi şi în 5 ani pentru cei din străinătate — nu apar rude cu drept de protimisis, atunci dregătoria ţinutală comunică divanului acest lucru, ca el să confirme acel act de vindere-cumpărare. Când debitorul este silit să amaneteze vreun imobil pentru datoria sa, creditorul nu poate să devină stăpân de veci asupra imobilului amanetat, dacă la scadenţă stăpânul real nu a putut fi solvabil din vre-o cauză sau alta. El trebuie să facă cunoscut divanului, care va dispune să se facă publicaţii după procedura de mai sus. Dacă rudele cu drept de protimisis asupra acelui imobil nu vor voi să cumpere, atunci cre-

ditorul nesatisfăcut rămâne stăpânul imobilului prin vânzarea la licitaţie (mezat). Divanul ii va confirma stăpânirea asupra acestui imobil, pentru ca nu cumva vreo rudă să se ridice mai târziu şi să ceară anularea vânzării. La schimburi de imobile, deasemenea, tot divanul este dator să cerceteze imobilele ce se schimbă şi interesul avut de părţi la această schimbare. Răzeşii să-şi delimiteze partea lor la care au drept şi apoi pot să şi-o schimbe, ori să şi-o vândă. Chiar şi schimburile de imobile se confirmă de divan. Egumenii de mânăstiri nu au voie, nici să vânză şi nici să schimbe moşiile acestor instituţii religioase, fiind contra pravilii şi contra dorinţei ctitorilor donatori. Numai când mitropolitul împreună cu divanul ţării vor găsi bună vânzarea sau schimbul, — în cazul când va fi în folosul mânăstirii respective.— atunci se confirmă una sau alta. Autorii anaforalei cer ca contractele încheiate până la această dată să rămână valide.

II. A doua anafora din 12. IX. 1785 se ocupă de căsătoria ţiganilor. Această chestiune a mai preocupat şi pe alţi domnitori anteriori [1]. Căsătoria ţiganilor cu moldovence şi a moldovenilor cu ţigănci a adus atâtea încurcături în legătură cu împărţirea copiilor lor şi cu libertatea în vremea când robia era în plină putere. Anaforaua fixează părerile autorilor ei in 9 puncte, izvorâte din cele 10 ponturi fixate de Hrisovul lui Grigorie Al. Ghica din 1766. Iată, în scurt, aceste ponturi. **a).** Când se face căsătoria intre un ţigan şi o ţigancă,—fiindcă ţiganca trebuie să părăsească pe stăpânul său şi să treacă in sălaşul stăpânului ţiganului-bărbat, — atunci stăpânul acestuia din urmă este dator să dea stăpânului ţigancii o ţigancă pentru a nu-l lipsi de o roabă. Dacă nu are sau nu vrea să dea, atunci să plătească cu 50 de lei ţiganca sau cu 70 de lei ţiganul, încheindu-se zapis pentru aceasta. **b).** Dacă ţiganul sau ţiganca au meşteşug şi părţile nu se înţeleg, atunci judecata va stabili surplusul pentru meşteşug peste preţul sufletului. **c).** Că-

---

1) Chestiunea aceasta mai e amintită in ‚*Aşezământul lui Const. Mavrocordat din 1741*, apoi de Grigorie Alexandru Ghica in ‚*Hrisovul din 25. I. 1766*. Vezi I. Peretz: ‚*Curs de istoria dreptului român*', vol. IV, ‚*Hrisoavele domneşti*', Bucureşti, 1931, pp. 45-71. Acelaş şi despre alte chestiuni in legătură cu ţiganii, *op. cit.* pp. 71-85. in ‚*Hrisovul din 25. III. 1793* şi in cel din 20. VI. 1802. A se vedea şi ‚*Uricariul*' lui T. Codrescu, pentru alte amănunte.

sătoria între părţi : — ţigan şi ţigancă cu stăpâni necunoscuţi in momentul căsătorii lor,—dacă după trecere de mulţi ani, se face dovada stăpânirii uneia sau alteia din părţi, urmează despăgubirea prin înlocuirea părţii pierdute de către stăpânul ţiganului infractor. Pentru a nu se mai înpărţi copii, după cum se făcea în trecut, se plătesc în bani. Copii de ambele sexe mai jos de 16 ani se vor plăti cu un preţ înjumătăţit, adică băiatul cu 35 de lei, iar fata cu 25 lei. **d).** Clericii nu mai au voie să căsătorească pe ţigani fără act scris din partea stăpânilor lor. Infractorii vor fi supuşi la pedepse bisericeşti după canoane şi la globirea cu preţul părţilor cununate contra hotărârii. **e).** Ţiganii de şatră care vor fura fete de ţigan, spunând că sunt cununaţi cu ele, vor fi denunţaţi de juzii cetelor lor către autorităţi. Cei prinşi vinovaţi se vor pedepsi, iar fetele acelea se vor trimite la stăpânii lor împreună cu toţi copii ce-i vor avea în acel moment. **f).** Stăpânii cari îndeamnă pe ţiganii lor ca să fure o ţigancă străină spre a se căsători cu ea, vor fi obligaţi să-şi piardă ţiganul, care va trece sub stăpânirea stăpânului ţigăncii furate, dându-i-se carte domnească de stăpânire. Dacă ţiganul face aceasta din voinţa sa proprie va fi pedepsit de divan ; iar boerul stăpân al ţigăncii işi va pierde slujba, încredinţată de domnie. **g).** Oricare ţigan sau ţigancă, crescuţi de mici în casa vreunui boer, pot fi eliberaţi de robie pentru slujba lor cu credinţă. Li se va dà un act de către stăpânul lor, ne mai putând nimeni din rudele fostului lor stăpân să le mai pretindă a cădea din nou în robie. Nu se pot însă căsători cu parte moldovenească. Numai copii din partea lor pot fi liberi. **h).** Se interzice, de acum inainte căsătoria intre ţigani şi moldoveni, Se părăseşte, deci, vechiul obicei, care aducea robia părţii libere, Orice căsătorie se va mai face de acum inainte, din greşală sau din neştiinţă, să se desfacă, potrivit Exabiblului lui Const. A r m e n o p o l, cartea IV, titlul 12, fila 341 (de sigur din ediţia lui Alexe S p a n ò s din 1766). Preoţii cari vor cununa pe unii ca aceştia vor fi pedepsiţi cu caterisirea şi cu punerea la bir. Părţile cari cerând voie stăpânului lor şi necăpătând-o, vor fugi in ţări străine şi se vor cununa acolo, intorcându-se după aceia inapoi, se vor despărţi; iar copii vor rămâne in partea ţigănească. Stăpânul, care din interes pentru sine, va unelti ca ţiganul sau ţiganca sa să ia

vreo moldoveancă sau moldovean, rămâne păgubaş de robul sau roaba sa, cari se vor vinde la licitaţie cu toţi copiii lor. Banii ce se vor dobândi la această licitaţie se vor dà pentru facerea străzilor. **i)**. Cununiile făcute în trecut între ţigani şi moldoveni, precum şi împărţirile de copii, practicate după vechiul obiceiu, vor rămâne valide, ne mai admiţându-se sub nici un chip de acum înainte. Pe baza acestor două anaforale s'a alcătuit Hrisovul sobornicesc din 28. XII. 1785, format din primele 8 articole privitoare la danii, schimburi şi vânzări, la cari s'au mai adăogat încă 9 articole în legătură cu chestiunea ţiganilor, tratată în a doua anaforà. Acest hrisov a fost adăogat în 1835 sub Mihail Grigore S t u r z a, sub titulatura de *„Lămuriri praviliceşti"*, făcute de autorii traducerii *Codului civil* moldovean în româneşte: Hristian F l e c h t e n m a c h e r şi Damaschin B o j i n c a. In textul propiu zis al Hrisovului sobornicesc coprinsul articolelor din aceste două anaforale au suferit mici schimbări.

b) Traducerea rusă a Hrisovului sobornicesc din 1824 şi 1831.

Hrisovul sobornicesc, promulgat de Alexandru Mavrocordat în 28. XII. 1785, a fost tradus şi el în ruseşte pentru nevoile instanţelor civile din Basarabia pierdută în 16. V. 1812. El s'a întrebuinţat în limba română până în 1824, adică în preziua desfiinţării Consiliului suprem din Chişinău. După această dată s'a tradus în limba rusă de către pr. Petru Kunickij, directorul seminarului din acelaş oraş. S'a întrebuinţat în manuscrisul rus până în Octombrie 1827, când a fost tipărit în tipografia eparhială de acolo. El s-a imprimat în format de coală de cancelarie pe o hârtie albăstruie, în două coloane; prima coloană coprinde textul românesc cu caractere ciriiice, iar a doua coloană redă textul rus [1].

Dăm punctul 8 pentru a se vedea traducerea rusă alăturea de textul corespunzător românesc pentru a se face comparaţia dintre ele [2].

---

1) Exemplarul posedat de Biblioteca Universităţii din Iaşi (cota 9/IV juris) este tipărit pe hârtie de două culori: albăstruie şi albă, amestecate. Sunt paginate numai foile, având 19 pagini.

2) Vezi verso al foii a 7-a şi pag. 9.

Textul românesc din 1785.	Textul rus din 1827.

Textul românesc din 1785.

Un moldovan de va vra să ia o ţigancă, sau ţiganul să ia o moldovancă, precum până acum rău şi fără de cale să obicnuisă a să lua, rămăind cu aceastä pricină în robie partea cea slobodă, şi fiind aceasta lucru inpotriva a toată dreptatea şi pravila: s'au socotit ca de astăzi inainte nici de cum moldovanul ţigancă să nu ia, nici ţiganul moldovancă, ci acest feliu de insoţire şi cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greşală şi prin neştiinţă, indată ce să vor afla să se despartă, căci şi pravila Constantin Armenupolul cartea 4, titlu 12, fila 341, hotărăşte aşa: *„de să va dovedi după facerea nunţii, că unul din casnici este rob, să despărţeaşte nunta îndată, ca cum s'ar fi întâmplat moarte“* Pentru care să se dea inştiinţări şi tari porunci către preoţii de pe la toate satele şi oraşile ţării, ca nici de cum să nu indrăznească preot a cununa unii ca acéştia. Şi oricare preot prin ştiinţă nu va urma poruncii şi hotărârii aceşteia, să se caterisască de darul preoţiei, şi să se facă birnic visteriei domneşti.

Textul rus din 1827.

Eželi moldovan zahocet ženitjsja na cygankě, ili cygan na moldovankě, tak kak donynej po hudomu i protivozakonnomu obyčaju sie vodilosj, a těm samim svobodnaja storona podvergalasj rabstvu; to poeliku dělo cie protivno vsjakoj spravedlivosti i zakonu: opreděleno, daby otnyně vpredj ni pod kakim vidom moldovan ne ženilsja na cygankě, a takže cygan na moldovankě i brak sego roda vovse sim opredělemiem zapreščaetsjà: Eželi že po ošibkě i po neznaniju proizojdět podobnyj brak, to nemedenno po otkrytii dolžno rastorgnutj onyi: ibo i pravilo Konstantina Armenopola knigi 4, titla 12, stran. 341, tak opreděljaet: *„Nežeh po soverčenii braka otkroetsja, čo odin iz novobračnyh estj rab, to takovyi brak nemedlenno rastorgaetsja, kak budto by slucilasj smertj“*. Po semu dolžny bytj razoslany predpisanija k svjaščennikam vsěh seleniji gorodov Knjažestva, daby ni pod kakim vidom ne deržali věnčatj takovago roda ljudej. Eželi že postupitj v protivnostj sego povelěnija i opredělenija, to takovago lišitj svjaščenniceskago sana i pricislitj k datočnym gospodarskago kaznohranilišča.

Spre mirarea oricui, textul traducerii preotului Petru Cunickij din 1824 a fost fundamental revăzut. Iată diferenţa dintre traducerea din 1824 şi cea publicată în ediţia oficială din Peterburg în 1831 : [1]).

V slučaě moldovan poželaet ženitjsja na cygankě ili cygan na moldovankě, kak do nyně s narušeniem porjadka vodilosj, črez čto svobodnye ljudi stanovilisj krepostnymi; to poeliku sie protivno spravedlivosti i samym zakonam, dlja togo položili, čtoby ot nyně vpredj otnjudj moldovan

1) Luăm fragmentul acesta din ediţia lui S. R. Bukovskij şi L. V Stamerov, care imitează ediţia oficială din 1831, pagină in pagină. Vezi pp. 295-6.

na cygankě ne žěnilsja, ni cygan na moldovankě i takovoe brakosočetanie soveršenno vozbranjatj.

A na slučaj podobnyj brak proizojdět po ošibkě i po nevěděniju to za raz po obnaruženii sego, brakom sočetavšihsja razvesti; ibo i v zakoně Konstantina Armenopulo, v knigě 4-j pod titulom 12-m na stranicě postanovleno tak: *„eželi obnaružitsja po soveršenii braka, čto odin iz cisla brakom sočetavšihsja estj rab, brak razryvaetsja za raz kak by slučilosj smertj"*. V slědstvie sego poslatj vedenija i strogija povelěnija k svjaščennikam vsěh seljskih i gradskih v Knjazěstvě prihodov, daby otnjudj nederžali socityvatj brakom takovyh ljudej. Vsjakoj že svjaščennik, umyšlenno ne sohranivšij nastojaščee postanovlenie iměet bytj lišěn svjaščeniceskago cina i podvergaetsja platežu bira v gospodarskuju visteriju.

c). Hrisoave privitoare la înfiinţare de impozite. Principatele române adunau prin slujbaşii săi diferite impozite, cari purtau numele generic de *dajdie*, numire de origină slavă. Ele purtau felurite denumiri, ca: *gloabă, deseatină, bezmen, camănă, deşugubină, ilış, sulgiu, ialoviţă. branişte, jold, cai de olac, zaveascǎ, fierăie,* etc. Cu puţin înainte de începutul epocei fanariote s'au creiat alte impozite asupra poporului, fie pentru a putea plăti haraciul către Poarta turcească, care se mărea din ce în ce mai mult, fie din nesăţiozitatea domnitorilor după vremuri,

Aceste impozite purtau altfel de numiri: *văcărit. gorştină* sau *goştină, cuniţă, mortasipie, mucarel. răsură, pogonărit, fumărit, năpaste, cutia milelor, cepărit, vamă, ciubote* etc. Asupra celor dintâi nu ni s'au păstrat hrisoavele domneşti de înfiinţare, fiind distruse de vechime şi împrejurările neprielnice prin care a trecut pământul românesc. Pentru unele din urmă au ajuns până la noi nu numai un hrisov, ci chiar mai multe. Nu ni s'au păstrat pentru toate însă rapoartele (anaforalele), cari au provocat aceste hrisoave. Socotim că domnitorii s'au sesizat înşişi fără a mai primi din partea boerilor şi ierarhilor lămuriri prin aceste anaforale.

d). Hrisovul din 16. I. 1629, privitor la deşugubină. Miron Barnovski (1626-1629), domnitorul Moldovei, fiind, de sigur, înştiinţat că unii vecini părăsesc pe stăpânii lor trecând la alţii sau fugând prin ţări streine, hotărăşte printr'un hrisov dat la 16. I. 1628 ca cei fugiţi înainte de răsboiul turcopolon din 1621 să fie scutiţi de orice obligaţiune faţă de foştii lor stăpâni; iar cei fugiţi după acest an se vor aduce la vechii

lor stăpâni. Prin urmare un fel de așezământ ca cel al lui Mihai Viteazul din Muntenia. Apoi tot prin acest hrisov se opresc pârcălabii de a se mai amesteca în judecarea infractorilor de pe moșiile mânăstirești, în afară de faptele de furt și tâlhărie; căci pe vinovații de pe moșiile mânăstirești trebue să-i judece soboarele acelor mânăstiri, având drept să și-i globească. Pârcălăbiile sunt instanțe de apel în caz de nemulțumire a acestora cu hotărârea soboarelor, luând de la înpricinați numai fierâia, nu și gloaba. Funcționarii însărcinați cu aflarea morților de om și a altor fapte imorale, numiții deșugubinari să nu mai aibă voie să umble după aceștia în timpul anului, ci numai în luna Septembrie, și aceasta numai când se vor face plângeri curții domnești în acest sens sau celor doi vornici de la Bârlad și Dorohoi. Ultimul punct privește scoaterea țiganilor boerești și mânăstirești de sub jurisdicția hatmanului [1])

d) Hrisovul din III.1714 (7722), privitor la desființarea văcăritului.

Din hrisovul acesta de înlăturare a văcăritului aflăm că Constantin Brâncoveanu (1688-1714) a fost cel dintâi care a înființat darea văcăritului [2]); iar Cronica țărei și Dionisie Fotino ne confirmă că în Moldova cel care a instituit acest impozit este ginerile său, Constantin Duca (1693-1695), după sfatul dat de socrul său [3]). Din citarea fragmentelor de mai jos aflăm în ce consta dajdiea văcăritului și câtă greutate apăsa pe popor.

Iată aceste fragmente:

„....Pentru aceia dar, cu multă scârbă și intristăciune a inimii noastre uitându-ne la atâtea nevoi și ticăloșii ale țărăi, patridei noastre, și la ranele ceale nevindecate, ce s'au pricinuit la tot norodul din strâmbătatea carea n-au fost nici odinioară ca în zilele lui Constantin Basarab voevod Brâncoveanul, ce au domnit mai inainte de noi, am cunoscut cu adevărat că lăcomia, nedreptatea și neobičnuitele dări au adus patria noastră la a-

---

1) B. Petriceicu-Hâjdău: *„Archiva istorică a României"*, București, 1865, I. partea I-a, Nr. 22, pp. 175-176.

2) N. Iorga: *„Studii și documente"*, București, 1901, III. pp. 94-96.

3) Dionisie Fotino: *„Istoria vechei Dacii, adică a Transilvaniei, Valahiei și a Moldovei = Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τὰ νῦν Τρανσιλβανίας, Βλαχίας καί Μολδαβίας παρὰ Διονυσίου Φωτεινοῦ"*, Viena, 1819, III, pag. 132; iar ediția românească: *„Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țărei Muntenești și a Moldovei"*, tradusă de George Sion. București, III, 1860, pag. 88.

ceastă stare ticăloasă şi vreadnică de lacrimi, şi mai vârtos blestematul acesta de văcărit, carele întâi s'au izvodit în ţara noastră spre pagubă, de cel ce s'au zis mai sus, că au pus supt dare şi dobitoacele, lipsind cu această nemilostivire şi laptele pruncilor celor mici cu carele să hrănia. Care dare nesuferită poruncind fără de milă să se strângă pe vreame de iarnă, ticăloşii de săraci să silia, de multă sărăcie, să fugă din lăcaşele lor, şi unii se ascundea în munţi, alţii în peşteri, alţii în păduri, alţii prin stufuri şi alţii prin gâurile pământului, împreună cu muerile şi cu copii lor, în care locuri unii muria de foame, alţii degera de frig, pre alţii îi mânca fiarăle, şi alţii cu alte multe fealuri de patimi îşi săvârşia viaţa lor cea pedepsită, neavând cu ce sătura nesăţioasa lăcomie a nemilostivului domnitor, lucru cu adevărat ticăit şi plin de jale . . . , . cu acest hrisov al nostru lepădăm şi ridicăm această dajdie fără de leage a văcăritului de tot, şi de astăzi înainte, până ce va fi ţara aceasta hotărâm să fie slobodă de această povară tiranească, tot norodul ei, cei mici şi cei mari, bogaţii şi săracii, streinii şi pământenii, boiarii şi supuşii, toţi preoţii şi toate mânăstirile. Încă să n'aibă nimenea datorie, veri ce fel de om ar fi a mai plăti veri pentru ce nevoie, nici mult, nici puţină dajde, pentru dobitoacele lui, adecă pentru cai, pentru iape, pentru boi, pentru vaci şi pentru bivoli, câte i s'ar adaoge, să fie de tot slobode de dajdea văcăritului. . . . . .»

Urmează blestem straşnic. Il semnează toată boerimea dându-se în păstrarea mitropoliei. Mitropolitul este îndatorat ca să-l citească în public de două ori pe an. Această dajdie s'a mai reînfiinţat de alţi domnitori şi desfiinţat de alţii.

Această dare către sfârşitul secolului al XVIII-lea, privind vitele cumpărate de streini, cari ernau sau vărau în ţară, pentru care se plătea o anume taxă, pentru ele şi nutreţul lor, se numea tot cu un nume slav, *cuniţă*: doc. I. XII. 1794 [1]).

In acest chip, avem hrisoave cu privire la *desetină*, adică darea de una din zece din stupi şi porci (sfinii), cum este acela pe care l-a dat în 30. VII. 1782 (7236) Grigorie Matei Ghica, domnul Moldovei [2]).

Acelaş domnitor mai dă încă un hrisov cu privire la chipul cum va trebui să plătească poporul de jos darea gorştinei. De unde înainte fiecare ţăran plătea pentru fiecare 15 oi câte doi lei ; el stabileşte prin acest hrisov, pe care-l numeşte şi testament caşi pe precedentul, ca fiecare să plătească de acum înainte. la zece oi numai câte un leu. Acest hrisov este întărit de domnitor, mitropolitul Ghedeon, şi 12 boeri mari. Semnăturile precedate de blestemul obişnuit, având data de 20.I. 1732

1) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', Iaşi, 1862, V. pp. 304-306.
2) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', Iaşi, 1871, I, ed. II, pp. 50-53.

(7240), asteptându-se şi confirmarea patriarhului din Constantinopole.

e) Hrisovul din 1764, privitor la vădrărit. Un alt hrisov privitor la vădrărit dă Grigorie Ioan Calimah în 1764 (7272). El înlătură dajdia pogonăritului, adică taxa pentru suprafaţa viilor, ca fiind nedreaptă de vreme ce există şi taxă pe vinul produs de acea suprafaţă. Stabileşte ca de fiecare vadră să se ia numai câte 8 bani vechi. Vadra să nu aibă mai mult de cât 10 ocale. Buţiile de vin să se măsoare cu *cotul domnesc* stabilit acum după cel din Muntenia [1]). Vadra domnească şi cea stărostească să se ia numai de la viile din Odobeşti până la Tazlău; iar din restul ţării să se ridice numai cea domnească. Hrisovul acesta se dă prin voinţa boerilor şi ierarhilor ţării [2]).

La acest hrisov se mai adaogă şi interzicerea ca vădrarii, starostii şi chiar ispravnicii de pe la judeţe să nu mai impună să li să vândă vinul lor de către locuitorii ţării şi cu un preţ aşa de mare cum era obiceiul. La finele hrisovului acestuia mai găsim şi o confirmare deosebită de către ierarhii bisericei moldovene în frunte cu mitropolitul Gavriil Calimah [3]).

f) Hrisovul din 1804, privitor la orfanotrofie. Orfanotrofia=τὸ ὀρφανοτροφεῖον este o instituţie bizantină, desvoltată in deosebi după 1453. Ea este organizată in Muntenia de Alexandru Ipsilante în chiliile mânăstireşti de la biserica tuturor sfinţilor. Pentru Moldova organizarea acestei instituţii o face Alexandru Constantin Moruzi în a doua sa domnie, la 1804. El, pentru creşterea copiilor orfani, înfiinţează o comisie epitropială în frunte cu mitropolitul ţărei. I se dă 4000 de lei din venitul vis-

---

1) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', Iaşi, 1871, I, ed. II, pp. 358-359. După un hrisov al ep. Huşilor din 1707 se vede că darea gorştinei se lua şi de la oi!?

Filip Catargiu, vel vistiernic, din porunca acestui domnitor a făcut un cot de fier după cel din Muntenia cu bourul la cele două extremităţi şi s'a legat cu un lanţ de zidul vistieriei pentru a se lua model la procese contra vădrarilor, cari comiteau abuzuri.

3) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', Iaşi, 1871. I, ed. II. pp. 289-299. Scarlat Alexandru Calimah in 1. XI. 1815 mai dă un hrisov prin care îngăduie numai pentru anul precedent să se ia un ban pentru casa răsurilor în afară de cele 3 parale de vadră după vechiul obiceiu (se vede că se schimbase sistemul monetar); cf. Uricariul, I, pp. 383-387.

teriei domneşti plătibile câte a patra parte la fiecare sfert de an. Banii puteau să se dea cu dobândă, urmând a se face o clădire anumită şi dacă se va putea chear şi un spital pentru ciumaţi. Hrisovul este întărit de ierarhi şi boerii ţării [1]).

g) Hrisoavele dintre 1814-1815 privitoare la Casa răsurilor. Instituţia aceasta s'a înfiinţat încă din vremea când s'a hotărât ca orice slujbă de stat să se plătească. Este deci din vremea lui Constantin Mavrocordat. Până la 1814 nu cunoaştem nici un hrisov, pont sau carte domnească din care să reiasă orânduirea ei. In Casa răsurilor intra o anumită parte din birurile sau taxele pe cari le plăteau locuitorii şi streinii, cari făceau negoţ în Moldova. In 1814, sub Scarlat Calimah, neajungându-se bani în visterie pentru plata copiilor lui (beizadelelor) şi a reprezentantului moldovean (capuchehaia) de la Constantinopole, boerii cu mitropolitul raportează domnitorului acest lucru, precum şi cum s'ar putea găsi bani. Ei îşi dau părerea că ar fi bine să se mărească preţul sărei, fiind mai bună de cât cea din Valahia, care vinde mai scump şi este mai slabă, precum şi mărirea taxei streinilor, cari vând horilcă în Moldova, şi plătesc prea puţin, Domnitorul găseşte că este bună propunerea, dând deocamdată o ţidulă prin cari hotărăşte să se ia câte 3 parale şi 2 bani de oaie peste taxa legiuită de 4 parale şi 1 ban al goştinei. In urmă, se dă şi hrisovul cu propunerea din anafora. Mai târziu preconizează şi alte mijloace, cum este o fabrică de slatină pe moşiile mânăstirei Râşca pe care vor să o întemeeze nişte străini [2]).

h) Hrisovul din 1756 privitor la înpopora-rea Moldovei. Constantin Mihai Racoviţă Cehan în a doua domnie a Moldovei (1756-1757), îngrijat de lipsa de locuitori a cerut lămuriri din partea celor din lăuntrul ţărei. Lămuririle date nu l-au mulţumit. Atunci a dispus să se aducă înaintea sa 2-3 preoţi şi 4-5 oameni mai de seamă din cei cari au trecut graniţa ţării în alt stat strein pentru a-i întreba asupra pricinilor cari i-au făcut să părăsească moşia lor. Aceştia aduşi înaintea ierar-

---

1) T. Codrescu: *„Uricariul"*, Iaşi, 1871, I. ed. II, pp. 317-320.
2) T. Codrescu: *„Uricariul"*, Iaşi, 1871, I. ed. II, pp. 220-228.

hilor şi boerilor ţărei au mărturisit că printre alte cauze cea mai mare este nestabilitatea vieţii legată de nesiguranţa birului pe an. Acestea le-au întărit şi cu faptul greutăţii ce o simt printre streini, unde nu au preoţi de credinţa lor, din care pricină nu pot merge la biserică şi mor fără a se putea îngriji pentru cele trebuitoare morţii. De aceia, domnitorul dă un hrisov cu câteva uşurări pentru cei ce se vor reîntoarce în ţară: a) Şase luni vor fi scutiţi de orice dări; b) După trecerea acestui termen fiecare familist să dea anual câte 10 lei, iar holteiul câte 5 lei, tot în patru sferturi pe an; c) Vornicelul şi vătămanul satului să fie scutiţi total de bir, iar deseatină din stupi şi mascuri să dea din 10 bucăţi una, cum plătesc boerii; d) Goştina pentru ei să dea câte 2 parale de oae; e) Văcăritul să-l plătească odată iarna, câte un leu de fiecare vită; f) Cuniţă pentru vite vara când domnia sau ţara va fi silită să o ceară, să nu dea nimic; g) Pe moşia pe care se vor aşeza să plătească dijmă stăpânului acelei moşii numai pentru ţarină şi fâneaţă, dar nu şi pentru grădini, fără să-i supere cu clăci. Pentru boeresc, să plătească stăpânului moşiei 6 potronci la Sf. Gheorghe şi Sf. Dumitru. Dregătorilor ţinutului să nu le dea nimic; h) Pentru a scăpa de globirile dregătorilor acestora, domnitorul le îngăduie ca atunci când se vor aduna mai mulţi, să-şi aleagă judecători dintre ei, pentru ca să judece procesele mai mici dintre dânşii, iar pentru cele mai mari să meargă la divanul domnesc. Hrisovul este dat prin aprobarea boerilor veliţi şi a ierarhilor ţării în frunte cu mitropolitul, Iacob Putneanu, urmând şi confirmarea acestor ierarhi cu blestemul obişnuit. Hrisovul este din 1756 (7264) fără arătarea lunei [1])

[1]) Hrisoave privitoare la Cutia milelor: 18. VI. 1799.

Cutia milelor este o instituţie financiară care a fost înfiinţată de Alexandru Ipsilante prin hrisov special, (1774-1780) în Muntenia. El o aminteşte şi în „Pravilniceasca condică", când vorbeşte la testamente despre cei cari mor fără copii şi fără rude suitoare, pe cari ii îndatorează „*să lase a treia parte din averea lor la cutia cea de obşie a milostenii*

1) T. Codrescu: „*Uricariul*", Iaşi, 1871, I. ed. II, pp. 352-358.

pentru folosul sufletului lor = *νὰ ἀφίνουν τὸ τρίτον μέρος τῆς περιουσίας αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν κουτὶ τῆς ᾽ελεημωσύνης διὰ ψυχοφέλειάν των*" [1]) Cutia milelor, numită de Dionisie Fotino, *Casa milei* = *ὁ οἶκος τῆς ᾽ελεημωσύνης*' consta dintr'o comisie, prezidată de mitropolitul ţării cu câţiva boeri, numiţi prin carte gospod. Comisia aceasta se numia epitropie cu însărcinarea ca să se adune în nişte cutii veniturile fixate prin hrisov, cari cutii se deschideau la trei luni odată, după porunca domnească, fiind de faţă comisia epitropială şi cu alţi boeri, după care se dau socotelele. Tot această epitropie întocmia liste de fete de boeri săraci, în vârstă de măritat, străini căzuţi în strâmtorare, orfani etc. Lista se înfăţişa domnitorului, care chibzuia proporţia în care fiecare trebuia să fie ajutat. Alexandru Moruzi (1793-96), desfiinţând epitropia, a creiat postul de vornic al cutii, care abuzând de dreptul său, a trebuit să se ia măsuri de îndreptare. Fotino ne dă întreaga listă de venituri [2]).

Fiul lui Alexandru, Constantin Ipsilante (1799-1801) ca domnitor al Moldovei pare că a înfiinţat şi reorganizat veniturile ei. Intr'un hrisov dat în 18. VI. 1799 povesteşte dureroasa impresie ce i-a făcut drumul săvârşit de la Focşani până la Iaşi în care a întâmpinat mulţi oameni cerându-i milă. A luat măsuri ca epitropia să intensifice cât mai mult adunarea de bani pentru a ajuta pe cei săraci, scăpătaţi (boeri) şi de multe ori şi pe cei trecuţi de la altă confesiune la cea ortodoxă. De multe ori s'a întâmplat ca această cutie să rămână goală. De aceia Constantin Ipsilante a pus la contribuţie pe ierarhii ţării, la suirea lor pe tronul ierarhic, pe boeri la primirea caftanelor de boerie din partea domnitorului şi a marelui logofăt. pe ispravnici când primeau cartea de isprăvnicie, pe slujbaşi când cumpărau sau li se da pe credinţă vreo slujbă, de la ocne şi de la orice bir şi taxă ce se punea pe ţară [3])

Nici Scarlat Al. Calimah (1812-1819) nu a uitat folosul cutii milelor, de aceia a luat măsuri pentru înmulţirea sumelor ei.

---

1) ‚*Pravilniceasca condică*' din 1780, vezi ed. Şt. Gr. Berechet din 1930, pp. 57-8 textul grec şi pp. 147, textul românesc.

2) Dionisie Fotino: ‚*Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţăre Munteneşti şi a Moldovei*', trad. de G. Sion, III, Bucureşti, 1859, pp. 272-274; iar în ediţia greacă pp. 467-471.

3) T. Codrescu: ‚*Uricariul*', III, Iaşi, 1853, pp. 1-10.

c) Așezăminte.

Literatura. N. B ă l c e s c u: *‚Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri'*, în *‚Magasinu istoric'*, II (1846), pp. 229-246. I. B o g d a n: *‚Despre cnejii români'*, în *‚Analele Acad. Române'*, secția istorică, seria II, tom. XXVI, 1903, pp. 13-44. I d e m: *‚Originea voevodatului la Români'*, în *‚Analele Acad. Române'*, secția istorică, seria II, tom. XXIV, 1902, pp. 191-207. Alexandru Papadopol C a l i m a h: *‚Desrobirea țăranilor în Moldova'*, în *‚Convorbiri literare'*, XXI 1887, Nr. 1. T. C o d r e s c u?: *‚Colecție de așezămintele făcute înaintea Regulamentului Organic, statornicitoare drepturilor și îndatoririlor reciproce ale proprietaritor de moșii și ale locuitorilor săteni din Moldova'*, (extrase din Uricariu și din Magazinu Daciei) Iașii, 8 Decembrie, 1857, are 76 pp. Bibl. Facultății de drept din Iași 3004. C. G i u r e s c u: *‚Vechimea rumâniei în Țara românească și legătura lui Mihai Viteazul'*, în *‚Analele Acad. Române'*, secția istorică, tom. XXXVII, pp. 1-65. Ședința de la 8/21 Mai 1915. I d e m: *‚Despre rumâni'*, în *‚Analele Acad. Române'*, s. II, tom. XXXVII, pp. 1/191-56/246, ședința din 11/24 Decembrie 1915. N. I o r g a: *‚Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor'*, în *‚Studii și documente'*, vol. XVIII 1908, pp. 3-91. Al. A. P h i l i p p i d e: *‚Incercări asupra stărei sociale a poporului român în trecut'*, teză, 1881. G. P o p o v i c i: *‚O scriere nouă asupra vechilor noastre așezăminte'*, în *‚Convorbiri literare'*, XX, 1886, Nr. 8.

Prin ‚a ș e z ă m â n t' se înțelege orice rânduire făcută pentru vreo instituție privată sau publică, cum ar fi cele privitoare la justiție, starea economică și socială a țării. Principiile acestor așezăminte sunt, fie originale, fie împrumutate, de la statele vecine și impuse neamului nostru.

Astfel, ca exemplu, pentru principii juridice împrumutate de la statele vecine sau impuse și lor de către noi avem numeroase acte cu coprins comercial, schimbate între diferiții noștri domnitori și căpeteniile atâtor orașe comerciale din Ardeal, Polonia și Rusia în cari se fixează și procedura judecării părților în litigiu. Orașele comerciale cu cari am avut raporturi comerciale sunt: S i b i u l, B r a ș o v u l, B i s t r i ț a, L e m b e r g u l și chiar N i ž n i N o v g o r o d. Intre Brașoveni și Lioveni pe de o parte, și domnitorii Munteniei și Moldovei pe de alta s'au încheiat convențiuni comerciale cari, s'au repetat din timp în timp, adăogându-se sau micșorându-se din stipulațiunile acestor convențiuni [1]). Ele se dau nu numai de Domnitori, ci și de boeri, cași de ierarhii țării. Cele mai multe așezăminte se o-

1) I. B o g d a n: *‚Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. al XV și XVI-lea'*, I, București, 1905, pp.

cupă numai de o chestiune, altele, cu totul rari, desleagă mai multe, în coprinsul unuia şi acelaş text, cum avem pe cel din 1742, al cărui coprins îl vom dà mai departe ca probă [1]).

Ca un exemplu de convenţiune cu caracter procedural judecătoresc este convenţiunea încheiată între Ştefăniţă, domnitorul Moldovei şi Sigismund I, regele Poloniei, în anul 1519. Ea vorbeşte despre procedura judecării vinovaţilor de furt, săvârşit pe un teritoriu sau pe altul. Aceste principii cu caracter slav le-a primit Moldova pentru prima dată [2]).

Orice domnitor, boer sau ierarh, ctitor de biserică sau mânăstire, nu uită să fixeze şi normele după care preoţii sau monahii acestora vor sluji acolo. Pentru fiecare se dă câte un aşezământ în care se arată îndatoririle acestor slujitori, precum şi orânduirea veniturilor ce vor ieşi din moşiile dăruite acestor instituţii religioase.

Viaţa muncitorească de diferite categorii era concentrată în aşa numitele bresle. Fiecare breaslă îşi avea catastiful sau statutul său în care, deasemenea, se arăta îndatoririle membrilor din breaslă şi drepturile starostelui, care trebuia să dirijeze munca şi vânzarea producţii fiecărei bresle. In potriva obiceiului de astăzi, aceste bresle erau puse sub conducerea bisericii. Mitropoliţii sau episcopii erau conducătorii supremi. La fiecare schimbare de mitropolit sau episcop se dà confirmare nouă breslei respective. Membrii fiecărei bresle mai numeroase ţineau să aibă câte un hram şi dacă era cu putinţă şi biserica sa. Se păstrează până astăzi multe din catastifele acestor bresle: a blănarilor, tălpălarilor, curelarilor, cojocarilor, până şi a scripcarilor [3]).

1-6, Nr. 1: cf. M. Costăchescu; *‚Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare'*, II, Iaşi, 1932, pp. 676-677; 677-678; 692-693; 693-694; 694-696; 709-710; 710-712; 723-725; 728-731; 731-733; 740-742; 742-746; 859-762; 771-773; 777-778; 788-796; 796-797. I. Bogdan: *‚Documentele lui Ştefan cel Mare'*, II, Bucureşti, 1913, pp. 257-259; 261-265; 271-282; 284-296; 315-317; 369-370; 417-441: 442-446.

1) T. Codrescu: *‚Uricariul'*, IV, pp. 396-408; cf. *‚Colecţiune de aşezămintele făcute înaintea Regulamentului Organic'*, pp. 7-12. Şt. Gr. Berechet: *‚Hrisoave legislative din sec. al XVIII-lea'*, 1928, pp. 16-27.

2) B. P. Hâjdău: *‚Archiva istorică a României'*, I², Bucureşti, 1865, pp. 1-6.

3) N. Iorga: *‚Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc'*, ed. I, Buc.

I. Diferite aşezăminte. Ocupaţiunea obştească a marei mase a locuitorilor noştri, care a fost agricultura, a preocupat pe toţi stăpânitorii trecutului nostru. Impăţirea populaţiunii noastre în clase sociale: *boerime, clerici* şi *muncitori*, care şi aceştia s'a divizat în deţinători *liberi* de pământ şi *rumâni* pentru Muntenia, *vecini* pentru Moldova, caşi *iobagi* pentru părţile de dincolo de Carpaţi, ca muncitori pe pământul celui liber, ne mai vorbind despre *robii ţigani* sau *tătari*, cari îşi au aşezămintele lor numeroase, ceia ce probează frământarea neastâmpărată între aceste clase. Domnitorul a trebuit să vină cu diferite aşezăminte pentru a regulà diferiteie raporturi de muncă între toate aceste clase, prin cari li se regulau atât drepturile cât şi datoriile lor. Astfel avem *Aşezământul lui Mihai Viteazul* din Muntenia şi al lui *Aron Vodă* din Moldova din 1595, prin cari se interzicea rumânilor de pe moşiile boereşti şi mânăstireşti de a mai fugi pe altă moşie sau peste hotarul ţării. Proprietarii lor aveau dreptul dacă-i prindeau să-i aducă înapoi pe moşia lor, neatingându-se de cei fugiţi până la această dată. Acest principiu este stabilit de la încheerea tratatului de alianţă între cei doi domnitori ai Principatelor noastre cu *Sigismund*, stăpânitorul Ardealului, înaintea năvălirii lui Sinan Paşa. Astfel de aşezăminte s'au mai reinoit în Moldova mai des de cât în Muntenia de la această dată. Alte aşezăminte mai avem: pe cel din Muntenia de la 1746 dat de Constantin Mavrocordat privitor la *desrobirea ţăranilor*[1]). Acelaş domnitor dă in 1749 un alt aşezământ privitor la *desrobirea vecinilor*[2]). In 40. IX. 1777 Grigorie Al. Ghica, domnitorul moldovean, dă un aşezământ privitor la *îndatoririle*

---

reşti, 1906, şi ed. II, Craiova, 1921, pp. 196-304. Idem: ‚*Istoria comerţului românesc*', I (până la 1700), Vălenii de Munte, 1915. ‚*Istoria comerţului românesc*" II, Bucureşti, 1925. Idem: *Breasla blănarilor din Botoşani*', Bucureşti, 1911, in Analele Academiei Române. D. Z. Furnică: ‚*Din istoria comerţului la Români*', Bucureşti, 1908. Const. Bobulescu: ‚*Lăutarii noştri*', Bucureşti. Aci se dau fragmente dintr'un catastif al breslei scripcarilor.

1) ‚*Magazinu istoricu pentru Dacia*', II, Bucureşti, 1846, pp. 284-287; cf. ‚*Colecţiune de aşezămintele făcute înaintea Regulamentului Organic*', Iaşi, 1857, pp. 1—3.

2) ‚*Arhiva românească*', ed. II, Bucureşti, 1860, pp. 94-99; cf. ‚*Magazinu istoricu*', II, pp. 288-292; cf. ‚*Colecţiune*', pp. 4-7.

locuitorilor față de stăpânii moșiilor[1]). Apoi cu privire la *boeresc* avem așezământul din 1768 al lui Ioan Grigorie Calimah, domnul Moldovei[2]), pe cel al lui Alexandru Moruzi ca domn al Moldovei, cu privire la *sporirea boerescului*, din 3. I. 1805 cu prea interesanta lui anaforà și m a g z a r u l (comunicarea) boerilor către Poarta otomană[3]). La acestea putem adăoga așezământul din 28. XI 17γ2 privitor la *păduri, rediuri și dumbrăvi*, însoțit de anaforau boerilor din 16. X. acelaș an[4]). Uneori aceste așezăminte se mai numesc și ponturi, fiindcă sunt expuse pe puncte, ca niște articole din legile moderne, după cum vom vedea mai departe.

II. Așezământul mixt din 1742. Un așăzământ model avem pe cel dat în 1742 de Constantin M a v r o c o r d a t ca domnitor al Moldovei. Deși nu ni s'a păstrat complect, totuși din el desprindem totalizarea tuturor poruncilor date ispravnicilor din județele Moldovei, între Septembrie 1741 și Martie 1742. Totul se poate împărți în patru categorii :

a) *Chestiuni privitoare la administrația țării:*

1. Slujbașul statului nu are voie să găzduească în casa cetățeanului fără plată convenită, **2.** Ispravnicii nu au voie să impună *gloabe, angarii* și *clăci* Ei au drept să perceapă numai gloaba de la tâlhari cu poruncă domnească; neavând însă dreptul de a-i judeca. **3.** Nu se mai admite ca judecata și gloaba să se facă de una și aceiași persoană (inceputul separației puterii judecătorești de cea executivă). **4.** Nu se va mai lua din casă de negustor, de armean de evreu sau de la oricine : așternut, vase, blide sau ori ce. căci va fi judecat la plângerea făcută de păgubit, plătind valoarea împătrită. **5.** Streinii cari vin la orașe și sate nu vor fi trecuți în cislă, ci își vor plăti p e c e t e a lor deosebit. **6.** Fiecare proprietar își va stăpâni moșia sa, nu ca înainte când unii stăpâneau moșia altuia. **7.** Cei ce vor veni de acum înainte pe moșii boerești și mânăstirești, nu se vor mai face vecini, în afară de cei vechi.

---

1) T. C o d r e s c u: *'Uricariul'*, IV, pp. 26-30 ; cf. *'Colecțiune'*, pp. 25-28.
2) T. C o d r e s c u: *'Uricariul'*, IV. pp. 14-20 ; cf. *'Colecțiune'*, pp. 28-32.
3) T. C o d r e s c u: *'Uricariul'*, II, pp. 126-148 ; cf. *'Colecțiune'*, pp. 37-56.
4) T. C o d r e s c u ; *'Uricariul'*, I, pp. 345-352 ; cf. *'Colecțiune'*, pp. 57-64

8. Locuitorii şezători pe moşii mânăstireşti, ne fiind vecini, vor munci mânăstirii 12 zile, dând şi dijmă. Aceste zile se vor distribui mai mult în cele şase luni de vară, muncind pe rând, iar nu toţi odată. Cei cari se vor tocmi să plătească acele 12 zile de muncă în bani, îi vor plăti în patru rânduri într'un an. 9. Transporturile (z a h e r e l e l e) de orz, făină, conace, podvezi de càre, cai de olac, afară de poştă (m e n z i l), să se facă prin bună învoială, cu bani plătiţi înainte, dar nu cu sila. 10. Slujbaşii domneşti: v a m e ş i i, p â r c ă l a b i i, c ă m ă n a r i i, b e z m ă n a r i i, m o r t a s i p i i etc. să nu ia de la locuitori mai mult de cât scrie în porunca domnească. 11. Moşiile din Bugeac (cele de 2 ceasuri lăţime şi 32 ceasuri lungime) locuite de Tătari, se vor încredinţa acelora cari vor dovedi stăpânirea lor cu acte de proprietate, cultivându-le şi luându-şi recolta sa. Iar moşiile de dincolo de această linie a celor 2 ceasuri nu se vor arà vara de cât cu ştirea domniei, căci altfel va rămâne fără produsul lor, 12. Deseatnicii stupilor (adică slujbaşii, cari adună deseatina albinelor) şi ai goştinii (adică dijma de la oi şi porci) să ia numai dijma de la stupii, oile şi porcii pe cari îi văd, iar nu după ceia ce nu văd. 13. S e r d a r i i nu au voie să oprească drepturile băneşti ale celor ce fac transporturi împărăteşti. Aceşti bani li se va dà din visteria ţării. Serdarii nu au voie să-i silească să cumpere pită, carne şi băutură de la dânşii. 14. P â r c ă l a b i i nu mai au voie să ia tidva cu vin şi nici ocaua cu horlică. 15. Nu se va mai lua vadra domnească de la cramele din Odobeşti. 16. Ispravnicii nu mai au voie să ia bani pentru închisoare, (g r o s) nici vamă de la legumi, precum nici fân fără parale. 17. Băeţi şi fete până la 30 de ani să nu mai fie slugi pe la evrei; iar copii până la 20 de ani să nu fie în serviciul Turcilor, pentru a nu mai fi făcuţi robi. 18. Târgurile de Duminica se vor fixa în alte zile, pentru ca în această zi să meargă poporul la biserică. 19. Femei moldovence şi evreice să nu mai vândă băuturi prin târguri şi sate.

b) *Chestiuni bisericeşti.*

1. Preoţii, ipodiaconii şi alţi oameni fără dar, găsiţi de ispravnici prin ţinuturi, să nu fie pedepsiţi altfel de cât să li se dea p e c e ţ i i (adică bilete) pentru a fi puşi la bir. 2. Preo-

ții să se hirotonească numai la mitropolie și cele 3 episcopii, din diaconii, cari după ce au stat în această treaptă mai multă vreme, și după ce s'au pregătit pentru a săvârși cele preoțești. 3. Mitropolia, episcopiile și mânăstirile vor fi adăposturi pentru școli cu dascăli și copii de învățătură. Mitropolitul și episcopii să numească preoți pe la târguri și sate, cari să învețe și pe copii să citească și să scrie pe lângă rugăciunile de seamă între care și Simbolul credinții. 4. Călugării să nu stea de cât prin mânăstirile lor; iar acolo să nu fie puși la slujba de văcari, prisăcari și nici păstori (p ă c u r a r i). 5. Egumenii să rămână în vrednicia lor toată viața. Orice învinuire contra lor să se facă cu dovezi serioase. Ei să se aleagă numai de călugării mânăstirii respective. 6. Toate veniturile și cheltuelele să se înscrie în condici și să se semneze de tot soborul. Egumenii nu au voie să vândă sau să arendeze averea sau venitul mănăstirii la Turci.

c) *Privitor la țigani.*

1. Legătura cununii dintre un țigan și o țigancă nu se va desface; dar stăpânii celor două părți căsătorite au drept la împărțirea copiilor și la schimbul părinților acestora. 2. La căsătoria dintre un țigan cu o moldoveancă și viceversa, partea moldovenească nu se va robi, nici părintele, nici copii. Pentru a se împiedica țiganii de a ieși, în chipul acesta, din robie se va pune plată grea. Tot ce-i moldovean sau moldoveancă nu pot deveni robi, după cum țiganii rămân robi toată viața lor. Moldoveanul va dà stăpânului țigăncei 70 de lei pentru copii cu care se păgubește. Preotul care îi va cununa va plăti 50 de lei; iar nașul care-i va năși va dà 30 de lei, în total 150 de lei. Țiganul va dà 300 de lei și cu 80 de lei gloaba preotului și a nașului fac în total 380 de lei. Acesta s'a făcut pentru că unii țigani, fiind bogați, să nu caute să dobândească pe această cale libertatea.

d) *Privitor la judecată.*

1. Divanul de judecată va lucra cași până acum, afară de zilele când domnitorul va fi ocupat cu alte treburi de ale domniei. 2. Domnitorul primind zilnic aproape 100 de jălbi, cele mai multe privind chestiuni de puțină însemnătate, le va tri-

mite la judecățile inferioare. **3.** Judecătorii-boeri au voie să judece și pe la casele lor. **4.** Veliții boeri judecă procese mari. Vel logofătul judecă chestiuni de moșii. Vel vornicul țării de sus și al celei de jos cercetează procese ale locuitorilor din partea de țară respectivă. Vel hatmanul desleagă procesele unității militare de sub comanda sa, ale țiganilor și străinilor. Vel vistiernicul hotărăște procesele slujbașilor însărcinați cu adunarea birurilor. Vel spătarul judecă pe streinii cari se adresează lui. Vel aga pune la cale pe cei din târguri. Ispravnicii de pe la ținuturi judecă pe boerii mazili și țăranii din ținutul său. El judecă tot felul de procese în afară de moartea de om, și pe tâlharii de furtișaguri, cari se judecă numai de divan. Ei fac numai primele cercetări ale acestor feluri de pricini, trimițându-i apoi la judecata divanului. 5. Pentru orice fel de judecată, mică ori mare, se face cartea de judecată, al cărei coprins se trece într'o condică specială. Această carte de judecată se va compune din următoarele părți: *jalba pârâșului* (reclamantului), *răspunsul reclamatului*, *desbaterea procesului cu dovezile* și *hotărârea judecății*. **6.** Ispravnicii de la ținuturi judecă și procesele de moșii. Acestea se judecă fiind chemați și doi boeri mazili din județ. Țiganii fugiți de la stăpânii lor se judecă tot de ispravnici. **7.** Procesele cari s'au judecat în curs de 100 de ani, nu se vor mai judeca. 8. Hotărnicia moșiilor se va face de către un boer mazil pe care-l va numi ispravnicul. **9.** Ispravnicul poate chema pe oricine la judecată cu citație. De nu va voi să se prezinte, se va aduce cu sila. **10.** Se va plăti treapăd de trei feluri: prima categorie va plăti 6 potronci, a doua 3 potronci și ultima 5 parale. **11.** Feciorii ispravnicilor vor lua ciubote după ce s'a hotărât definitiv procesul cuiva. Ele se vor plăti în bani din zeciuiala sumelor încasate. **12.** Condica în care se trec toate cărțile de judecată se va trimite lunar la domnie pentru a se vedea cum se împarte dreptatea poporului și pentru a i se pecetlui foile. O copie trebuie să rămână totdeauna la instanța de judecată. Tot ce nu va fi scris în condica aceasta, care se va trimite la domnie nu se va ține în seamă. **13.** Cel nemulțumit cu vreuna din judecățile inferioare, va face apel la divan. **14.** Reclamanții cari nu vor fi judecați de instanța sau boerul indicat de domnie, vor reclama din nou la divan. **15.** Recla-

mantul trebuie să vie la judecată cu reclamatul, altfel nu se va judeca procesul său. Dacă reclamatul nu vrea să vie, atunci reclamantul să facă proba înaintea judecăţii cu martori, că l-a chemat şi nu a voit, pentru care faptă va fi pedepsit.

d) **Ponturi.**

Prin *ponturi* înţelegem articolele dintr'o instrucţiune dată de domnitori, boeri sau ierarhii ţării, cu privire la regularea unor chestiuni cu caracter de drept privat sau public. De multe ori aceste ponturi premerg alcătuirea şi tipărirea unei legi, cum sunt de ex. ponturile din hrisoavele lui Alexandru Ipsilante din toamna anului 1775, cu privire la organizarea instanţelor de judecată şi cel cu privire la protimisis. Principalele idei din aceste ponturi au intrat în legea sa de mai târziu pe care a numit-o *Συνταγμάτιον νομικόν* şi pe care cărţile de judecată, date după ea o numesc *‚Pravilniceasca condică'*, tipărită în 1780. La acestea am putea adăoga hrisoavele diferiţilor domnitori cu ponturi privitoare la chestiunea ţiganilor din Moldova, căci în ceia ce priveşte pe cei din Muntenia putea semnala acum pentru prima dată cele 7 articole din presupusul proect al Pravilniceştei Condici, publicat de Tunusli la sfârşitul Istorii sale din 1806.

I. Ponturi din Muntenia şi Moldova. Iată câteva ponturi domneşti cu privire la diferite chestiuni: Avem ponturile date de Mihai Constantin Suţu, domnitorul Moldovei, în 28.XII.1794, cu privire la *ocupaţiunea locuitorilor ţării*[1]) Acelaş domnitor a dat în 18.III.1795 către ispravnici un întins text de ponturi, privitoare la judecata ce trebuie să o facă aceştia, cari îşi au importanţa lor capitală[2]).

II. Ponturi basarabene. La acestea mai adăogăm aşa numita, *Alcătuire ponturilor, pentru îndatoririle supt care sânt supuşi către stăpânii moşiilor, ţăranii sau lucrătorii de pământ, oblastii Bassarabiei şi dreptăţile ci au ei spre a li se da de către stăpâni loc de hrană pentru dânşii şi pentru vitile lor, după cuprinderea jurnalului, ci au închiat Inaltul*

1) T. Codrescu: *‚Uricariul'*, IV, pp. 48-54; cf. *‚Colecţiune'*, pp. 33-37.
2) T. Codrescu: *‚Uricariul'*, IV, pp. 55-69.

Sfat a acestii oblastii, în anul 1819 Mai în 16 zile, pi temeiul așezământurilor Moldaviei = Postanovlenie punktov o objazannostjah k vladělcam votčin caran ili zemledělcov Bessarabskoj oblasti, i o pravah v dači ih ot vladělcov pozemeljnyh ugodij kak dlja samyh tak i skota ih po silě žurnala zaključënnago v Bessarabskom verhovnom sovětě v 16 denj Maja 1819 goda. shodstvenno moldavskim učreždenijam [1]).

Tot un fel de ponturi este și „*Contractul normal sau pravilile, hotărâtoare ambelor îndatoriri a stăpânitorilor moșiilor din Basarabia și a țăranilor ce locuesc pe dânsile, când între dânșii nu s'au încheiat tocmeli de bună voe* = Normaljnyj kontrakt, ili pravila, opreděljaijuščija vzaimnyja objazannosti Bessarabskih vladěljcev zemelj i živuščih na onyh caran kogda meždu nimi ne zaključeno dobrovoljnyh uslovij" [2]).

Ca model pentru ponturi cu coprins canonic, cari privesc încheerea actelor cu caracter privat avem, *Capetele de poruncă* publicate în 1714 de mitropolitul Antim Ivireanul, cari au fost republicate în anul 1775. Aceste capete de poruncă lămuresc, în afară de sfaturile date preoților în 12 articole, chipul cum se alcătuește *diata* sau testamentul în 6 articole, și apoi felul cum să se facă *foia de zestre* sau actul dotal în 3 articole.

III. Testamentul. Intre condițiunile alcătuirii testamentului pune următoarele: **1.** Să lipsească vicleșugul din partea testatorului și a clericului-scriitor. **2.** Testatorul să nu fie bolnav psihic. **3.** Să nu se mai desmoștenească rudele, lăsându-se averea străinilor sub cuvânt că cei dintâi nu i-au îngrijit la boală. **4.** Desmoșteniții au drept să anuleze testamentul. **5.** Clericul-scriitor al testamentului să se silească să oprească pe testator de la gândul desmoștenirii, refuzându-i scrierea testamentului lui. **6.** Să nu se uite a se orândui zestrea primită de la soție, *darurile dinaintea nunții* și *teoritra* apoi să se arate

---

1) Broșură în format de coală albastră de cancelarie cu 44 de pagini, în două coloane, imprimată în rusește și românește.

2) Această broșură este tipărită în Chișinău la 1846, fiind editată de un oarecare Leonida Demi. Ea este scrisă în limba rusă, ocupând pagina din stânga cititorului și în cea românească, care este așternută pe pagina din dreapta lui.

chipul cum trebuesc plătite datoriile testatorului, după care să se lase o parte din avere pentru comândare și pomeniri pentru un an, restul rămânând moștenitorilor legali. Sub textul testamentului se vor iscăli preotul sau diaconul-scriitor al testamentului, arătând și satul lor, deși obiceiul pământului a îngăduit semnătura și a 5 sau 3 martori. Se dă și un formular pentru ușurința clericilor de prin sate, unde era puțină cultură cărturărească.

IV. Foaia de zestre. Intre condițiunile puse pentru alcătuirea unei foi de zestre găsim: **1.** Căsătoria să se facă între persoane cari nu sunt rude, nici trupești, nici spirituale. **2.** In foaia de zestre se pot pune lucruri de metal prețios: cum sunt giuvaericale de aur, argint și lucruri de aramă, apoi haine și vite, evaluându-se în parte și total. **3.** Se prevede și cazul când bărbatul trebuie să ia din zestrea soției decedată fără copii numai a treia parte pentru înmormântare, iar cele două părți se vor întoarce la rudele ei, el ne având drept de cât la *așternutul patului*. Foaia de zestre se iscălește de preotul-scriitor și trei martori.

După formularul foei de zestre mai urmează încă 3 puncte în care se semnalează cazul când are loc rapturi să se pedepsească fata cu 200 de bani și băiatul cu 400 de bani, și cununia lor să se facă numai când vor fi ertați de arhiereu. Să nu se facă însoțiri între rumâni și țigănci. Rumânul neertat de stăpânul său nu are voie să se preoțească. Copii unui asemenea preot nu se mai rumânesc.

c) Anaforalele.

Cuvântul anafora este de origină greacă ἡ ἀναφορά, care însemnează raportul pe care-l făcea adunarea boerilor, fie singură, fie împreună cu ierarhii țării, după care urmà o hotărâre domnească. Unele din aceste anaforale au rămas fără răspunsul domnesc, sau poate a dispărut din împrejurări neprielnice. In aceste anaforale boerii cu ierahii țării arată geneza chestiunii pe care o expun domnitorului pentru a i se dà o soluție.

Iată o anaforà căreia i s'a dat răspuns de domnitor printr'un hrisov de confirmare.

I. Anaforaua din 9. IV. 1828, privitoare la privilegiile boerilor şi locuitorilor.

Boerimea cu ierarhii Moldovei, la această dată, trimit o anaforà lui Ioan Sandu Sturza, domnitorul Moldovei, în 20 de articole, arătându-se drepturile boerilor şi locuitorilor din vechime. Această anafora mai poartă denumirea de anaforaua cu pronomiile boereşti, de la cuvântul grec *τὸ προνόμιον*, care înseamnează *privilegiu*. Iată aceste privilegii: 1. Locuitorii sunt liberi. Nu dau ostaşi imperiului turcesc şi nu plătesc de cât dările impuse de ocârmuirea autohtonă. 2. Boerii în vârstă, cărora în urma slujbelor lor cu credinţă, li s'a recunoscut dreptul prin hrisoave de a nu mai plăti nicio dare ocârmuirii să nu fie supăraţi, fără numai mazilii şi ruptaşii să-şi plătească dările fixate pentru categoria lor. 3. Moşiile mânăstireşti, boereşti şi ale locuitorilor, sunt scutite de orice bir. Tot ce-i pe dânsele aparţine boerului, mânăstirii sau locuitorului-proprietar. Metalele ce se vor găsi în subsol sunt tot ale proprietarului, fără ca să se atingă de ele statul. 4. Iazuzile, morile, velniţele, berăriile şi orice fabrică, care se va face pe ele sunt ale proprietarului. 5. Dijmele din produsele proprietarului precum şi din semănăturile locuitorilor aparţin stăpânului moşiei, dar nu statului. 6. Codrii, pădurile, dumbrăvile, rediurile şi luncile de pe moşiile proprietarilor nu se vor atinge fără invoirea acestora. 7. Arenzile, băutura de vin, rachiu, horilcă sau orice altă băutură sunt ale stăpânului. El nu va plăti nimănui nimic şi nimeni nu le va vinde fără învoirea lui. 8. Orice acareturi din Iaşi sau orice alt oraş liber, zidite în curgerea vremurilor şi cu posesiunea legalizată, sunt scutite de orice dare, afară de *ajutorinţa* cârciumarilor din vânzarea ce se va face. Acelaş privilegiu îl au şi mânăstirile pentru locurile şi acareturile, cari sunt sau se vor zidi de cei cari arendează aceste locuri. Tot ce se va aduce de către orăşenii din Iaşi, din târgurile libere, de boerii şi de ceilalţi locuitori va fi scutit de dare de către ocârmuire. 9. Casele de prin oraşe, de pe la moşiile boereşti, caşi ale celorlalţi locuitori stăpâni de moşie vor fi scutite de conace. 10. *Judecăţile*. Boerul dat în judecată de vreun locuitor al ţării pentru moşii sau alte pricini se va judeca de divanul domnesc. Acesta il va judeca după *Basilicale* şi *Condica civilă*, alcătuită după coprinsul celei dintâi şi după *obiceiul pământului*. Iar acolo

unde pravila sau obiceiul nu-s lămurite, sunt înlocuite cu hotărârea mitropolitului, bătrânilor, și divanului cu glăsuirea domnitorului. Restul locuitorilor se va judeca pe la judecătoriile isprăvnicești, cari nu au drept să dea hotărâri definitive. La aceste judecătorii, părțile se pot împăca. Dacă nu, fac apel la divan, fiindcă acele instanțe sunt instanțe *înpăcăluitoare*. Judecătorul părților, cari nu voesc să se înpace, va face raport către divan, care va dà hotărârea cu care ele trebuesc să se mulțumească. Judecata li se va face după legea țării și după pravilele mai sus pomenite, fără să mai aibă voe să facă apelație pe la locurile streine, cum se făcea înainte.

In materie penală, judecătoriile speciale vor judeca tot după legea țării. Și aici apelație nu poate fi de cât de la judecătoriile isprăvnicești către divanul domnesc, care va judeca cu mitropolitul, bătrânii și cu divanul său.

In legătură cu prescripția *(paragrafia)* la călcări de moșii și datorii de bani se va urma astfel : a). Nu se mai pot deschide acțiuni după trecerea a 30 de ani de stăpânire ; și b). In celelalte feluri de pricini prescripția este de 10 ani.

11. Breslașii, slugile și poslușnicii, cari au înlocuit pe vechii *vecini* să stea numai la moșiile stăpânilor lor, iar scutelnicii, cari-s dați boerilor pentru slujbele și jertfele făcute de aceștia în vechime, să nu fie luați de la dânșii.

12. Toate documentele, zapisele, cărțile de judecată, întăriturile, și orice act va ieși de la divan, visterie, departamenturi și isprăvnicii, cum sunt hrisoavele și jalobele, se vor scrie numai pe hârtie făcută în țară, fără nicio înoire, fără plată deosebită, diecii ne luând pentru scrisul lor de cât ce este legiuit. **13.** Vitele boerilor și ale celorlalți locuitori, cari se vor vinde sau se vor întrebuința pentru zaherele, să se poată vinde în țările vecine fără altă dare de cât vama veche. **14.** Pentru moșiile sau acareturile, cari se vor vinde sau se vor dà de moștenire sunt scutite de orice fel de plată din partea părților contractante sau a moștenitorilor. **15.** Averile mișcătoare și nemișcătoare ale vinovaților pentru o vină capitală nu se vor mai confisca, ele rămânând moștenitorilor acestora. fiindcă confiscarea nu a fost admisă de obiceiul țării? **16.** Sechestrul se poate pune numai asupra venitului averei unui nesupus la judecată, care va sta în mâna unei terțe persoane,

până la hotărârea definitivă a judecății. **17.** Locuitorii de pe moșiile boerești, mănăstirești sau ale altora nu pot pleca fără voia stăpânului lor. Pe fugari îi va aduce înapoi. **18.** Boerii, neamurile și pământenii cinstiți nu pot fi ridicați de zapcii și alți dregători, și nici casele lor nu pot fi călcate până nu se va dovedi de divan vina lor în materie civilă. In materie penală, la cazuri grele, cei bănuiți vor fi păziți în casa lor până se vor descoperi adevărații vinovați. **19.** Să înceteze evreii și armenii ds a mai cumpăra locuri de veci prin orașe și târguri, cum au făcut de o bucată de vreme, căci numai pământenii au acest drept. Nici cei din altă nație nu au voie să cumpere imobile de veci, până nu capătă voie de la divan, care numai în cazul când se căsătoresc cu vreo pământeancă, devine cetățean al țării. Streinii cari au apucat de au cumpărat averi nemișcătoare până acum vor deveni stăpâni definitivi numai în cazul când prin divan vor deveni pământeni.

Această anafora este iscălită de 5 ierarhi și 66 de boeri dintre cari nu lipsește logofătul Andronache Donici. Se cere ca domnitorul să dea hrisov sobornicesc. Ioan Sandu Sturza dă în 12.IV. 1827 un hrisov întăritor, semnat numai de 11 ierarhi și boeri împreună [1]).

In afară de anaforalele după cari au urmat și răspunsul domnesc, cunoaștem câteva cari au rămas fără urmare. Ele au însemnătate prin aceia că ni se expun anumite rele, cari au bântuit societatea românească, sau se arată anumite fapte existente în trecut, cari ne servesc pentru istoria vieții juridice și sociale. Intre aceste anaforale semnalăm următoarele :

II. Anaforaua din 1817 privitoare la regimul proprietății în vechime.

Din întrebările (26) pe cari generalul Enzenberg, administratorul militaro-civil al Bucovinei le-a pus divanului domnesc din Iași, la 1782, cu privire la felul proprietății din Moldova [2]). In 1817, Locuitorii din Vrancea au proces cu biv vel vistier Iordache Roset pentru teritoriul Vrancei, dăruit lui de Constantin Ipsilante, domnitorul Moldovei. Scarlat Alexandru Calimah, acum domnitor al Moldovei, pune boe-

1) T. Codrescu: *„Uricariu"*, II, pp. 199-215.
2) T. Codrescu: *„Uricariul"*, Iași, 1889, pp. 252-258.

rilor adunaţi în Adunarea obştească, următoarele întrebări: a). Dacă tot pământul Moldovei a fost domnesc din care domnitorii după vremuri a dat la mânăstiri, la boeri şi altor persoane pentru slujbe şi b). Dacă teritoriul vrâncean ar fi fost donat. ar fi trebuit ca Vrâncenii să aibă actul de danie, după cum şi boerul Iordache Roset ar fi trebuit să posede actul de donaţie de la Alexandru Moruzi şi de la Ipsilante. După răspunsul dat prin grai viu, în faţa domnitorului, în Adunarea obştească, boerii au răspuns şi în scris. Ei susţin că la descălecatul Moldovei, Dragoş vodă a găsit ţara locuită, *Câmpu lungul* din Bucovina, *Vrancea* din jud. Putna şi *Tigheciul* din sudul Basarabiei, erau locuite de oameni viteji ale căror turme de oi păşteau în voie pe acest întins. Alexandru cel bun pentru a înzestra ctitoriile sale de la *Bistriţa* şi *Pobrata* a trebuit să cumpere cu banii săi moşii de la diferiţi locuitori de pământ din jud. Neamţ, Suceava, Iaşi şi de peste Prut pe râul Bâc. Tot astfel a făcut Ştefan cel Mare pentru m-rea Putna [1], caşi Petru Rareş precum şi Vasile Lupu pentru Soveja. Vrâncenii deasemenea au stăpânit de îndelungată vreme. Lunga stăpânire, din obicei, este tot aşa de puternică caşi legea. Boerii aduc citate din Basilicale şi din Digeste prin care se confirmă că obiceiul este egal cu legea. Se arată cazul unor moşii pentru stăpânirea cărora nu există actele de danie, dar se găsesc contractele de vindere-cumpărare dintre răzeşi, în urmă cărora divanurile după vremuri au dat câştig de cauză celor cari le posedau. Tot astfel şi cu Vrancea. Ea are câştig de cauză pentru că anumiţi domnitori au trebuit să cumpere părţi de moşii sau munţi pentru a le dărui mânăstirilor *Soveja* şi *Mira*, şi din clipa ce ei au cumpărat cu bani proprii, aceasta însemnează, că nu a fost niciodată moşie domnească.

Se stabileşte, apoi, cari sunt moşiile domneşti. Acestea sunt: a). Locurile pustii, nelocuite, şi deci nestăpânite de nimeni, precum şi locurile de moşii deschise, adică acele părţi de pământ coprinse între hotarele altor moşii împresurate cu numirea ascunsă sau schimbată. b) Braniştele domneşti, cari s'au stăpânit de curţile domneşti din vechime şi c). Locurile târgurilor, atât vatra lor cât şi împrejurimile lor. Aceste locuri

---

1) D. Dan: *‚Mânăstirea şi comuna Putna'*, Bucureşti, 1905, pp. 237-239.

deschise dacă s'ar mai dovedi și acum ar deveni domnești. Pentru stăpânirea îndelungată a locuitorilor se citează și Pravilele împărătești (Basilicalele) cartea LVI, titlul 3, captul 4, fila 708, unde se zice: *„Ori ce moșie bisericească, ori moșie dreaptă împărătească, stăpânindu-se fără curmare în curgere de 40 ani, sau cu drept titlu, sau și fără drept titlu, prin posesie, se câștigă și va avea-o statornică* [1]. Anaforaua aceasta este semnată de mitropolitul Veniamin Costachi și boerii Moldoveii între cari găsim și pe Andronachi Donici [2].

III. Anaforaua din 1819 privitoare la legile întrebințate în Moldova.

Credem că nu greșim dacă vom spune că origina acestei anaforale stă în întrebarea autorităților judecătorești și civile din Basarabia, făcută domnitorului Moldovei, cu privire la legile întrebuințate de judecătorii moldoveni. Cunoscând împrejurările prin cari a trecut chestiunea legiferării din Basarabia după 1812, avem mai mult temei pentru acestă credință. Boerimea Moldovei în frunte cu mitropolitul au răspuns la o asemenea întrebare pusă de domnitor. Intrebarea era aceasta: Cari sunt legile și obiceiurile după cari se dau hotărârile jodecătorești în Moldova? Răspunsul este acesta. Boerii pomenesc de convingerea lui Dimitrie Cantemir în *‚Descriptio Moldaviae'* în existența unei legi a lui Alexandru cel bun, extrasă din Basilicale, care extras l-ar fi tradus în românește! Amintesc despre *‚Cartea de învățătură de la pravilele împărătești'* a lui Vasile Lupu din 1646, care nu ar fi altceva decât un alt extras din aceleași Basilicale la care s'ar fi adăogat Legea lui Alexandru cel bun! Pravila acestuia din urmă nefiind tipărită s'ar fi pierdut, iar a lui Vasile Lupu s'ar fi întrebuințat numai până la începutul sec. XVIII-lea! De atunci s'au întrebuințat *Pravilele împărătești, Nearalele* impăraților Justinian, Leon și a urmașilor acestora, *Sinopsisul Basilicalelor, Parafraza lui Teofil Antichinsor, Exabiblul lui Armenopol.* In afară de aceste cărți de legi sunt *hrisoavele* date de diferiți domnitori în cari se găsesc hotărâte tot felul

1) Vezi ediția Basilicalelor de Anibalus Fabrotus, vol. VI.

2) T. Codrescu: *‚Uricariul'*, IV, pp. 325-343; cf. Colecție, pp. 65-76 I. Peretz: *‚Curs de istoria dreptului român'*, IV.

de pricini judecătoreşti, întemeiate mai cu osebire pe *obiceiul pământului*, care de multe ori a fost mai puternic de cât legea.

Boerii dau lămuriri interesante şi cu privire la alcătuirea *Condicei civile* a lui Scarlat Calimah, asupra coprinsului ei şi mai cu seamă cu privire la absoluta nevoie de a se traduce în româneşte. Ei arată că până în momentul acesta se tradusese din greceşte în româneşte aproape jumătate din această Condică civilă pe care ei cer să o tipărească. Tipărirea acestei părţi traduse se va termina, cred ei, până se va sfârşi de tradus şi restul acestui cod civil. Se aduc iarăşi argumente cu privire la valoarea obiceiului pământului.

Cu privire la procedura de judecată şi la alcătuirea celorlalte condici de legi, cum sunt: *condica neguţătorească, criminalicească, a poliţii şi agronomicească*, boerii spun, că ele nu s'au făcut, rămânând ca o îndatorire a domnitorului Mihai Grigore Suţu, lăsată de la detronatul Scarlat Calimah. Aceste coduri de legi va trebui să fie scoase tot din Pravilele împărăteşti la cari să se adaoge şi obiceiurile pământului, pe cari le semnalează şi ponturile din 28. III. 1815 [1]).

I. Actele de drept privat.

Literatura. Lucrări. *I. Antonovici*: Istoria comunei Bogdana, 1905, Bârlad. Documente bârlădene, 1911—1925, vol. I—V. Bârlad *Şt. Gr. Berechet*: Cinci documente basarabene privitoare la moşiile episcopiei Huşilor, Chişinău. Documente vechi 1490-1827, Chişinău. 1928. Mânătirea Căpriana, Chişinău, 1928. *I. Bianu*: Documente româneşti, Bucureşti, 1907. *L. T. Boga*: Documente basarabene, 1928-1933,. Chişinău. *I. Bogdan*: Cinci documente istorice, Buc. 1889. Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească, 1905, Buc. Documentele lui Ştefan cel Mare, vol., I şi II, 1913, Buc. Album paleografic moldovenesc, Buc. *M. Costăchescu*: Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare, I, II, Iaşi, 1931 şi 1932. *Supliment la documentele lui Ştefan cel Mare*, 1933, Iaşi. *D. Dan*: Mânăstirea şi comuna Putna, Buc. 1905. Cronica episcopiei de Rădăuţi, 1912, Viena. Mânăstirea Suceviţa, 1923, Buc. *C. Erbiceanu*: Istoria Mitropoliei Moldaviei şi Sucevei, Buc. 1888, *G. Ghibănescu*: Surete şi Izvoade, 25 vol. 1906-1933 şi Ispisoace şi Zapise, 6 volume, 1906-1933.

---

1) T. Codrescu: *'Uricariu'*, IV, pp. 207-213; cf. Şt. Gr. Berechet: *'Schiţă de istorie a legilor vechi româneşti'*, Chişinău, 1928, pp. 93-99. Nu cunosc hrisovul cu ponturi dat în 28. III. 1815.

Opt urice slavone, Iaşi, 1904. *B. P. Hajdeu:* Cuvente den bătrâni, I, Buc. 1878. *N. Iorga:* Documente româneşti din Arhivele Bistriţei, I, 1899 şi II, 1900. Studii şi documente, 1-25, Buc. 1901-1916. Anciens documents de droit roumain, I şi II, 1930-1931. *E, Kałužniacki:* Dokumenta moldavskie i multanskie z archiwum miasta Lwowa, 1878. *Episcopul Melchisedec:* Chronica Romanului şi a episcopiei de Roman, I, 1874, II, 1875. Cronica Huşilor şi a episcopiei cu asemenea numire, Buc. 1869. *St. Nicolaescu:* Documente slavono-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul in sec. XV şi XVI. Buc. 1905. *Orest Popescu:* Câteva documente moldoveneşti, Cernăuţi. 1895. *Radu Rosetti:* Cronica Bohotinului, 1905, Buc. Cronica Vascanilor, 1906. *A. V. Sava;* Documente putnene, I. 1929, II, 1931, Focşani. *Ulianicki:* Materiale pentru istoria relaţiunilor reciproce ale Rusiei, Poloniei, Moldovei, Valahiei şi Turciei in sec, XIV-XVI-a=Materialy dlja istorii vzaimnyh otnošenii Rosii, Poljši, Moldavii, Valahii i Turcii v XIV-XVI vv. Moscova, 1887. *V. A. Ureche:* Notiţe despre slobozii' in Analele Acad. Române, tom. IX, 1887, sec. ist. *Jurie Venelin:* Documente valaho-bulgare sau daco-slavone—Vlaho-bolgarskija ili dako-slavjanskija gramoty, St. Peterburg, 1840. *Alex, Vitencu;* Vechi documente moldoveneşti, Cernăuţi, 1925. Documente moldoveneşti din Bucovina, Cernăuţi, 1929. *Fr A Wickenhauser:* Die Urkunden des Klosters Moldoviza, Wien, 1862. Bochotin oder Geschichte der Stadt Czernauz und ihrer Umgegend, 1 Heft. Wien, 1874. Geschichte und Urkunden des Klosters Solka, Czernowitz. 1876. Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufrei, Horodnic und Petrautz, Czernowitz, 1881. Geschichte der Klöster Woronetz und Putna, Czernowitz, 1886. Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit, Czernowitz, 1890.

Reviste. 1, *Actele Rusiei de vest* = Akty zapdnoj Rossii, St. Peterburg. 2. *Analele Academiei Române.* 3. *Anuarul Institutului de istoria naţională din Cluj.* 4. *Archiv für slavische Philologie,* Berlin. 5. *Arhivele Basarabiei,* Chişinău. 6. *Arhiva românească,* de M, Cogălniceanu, ed, II, Iaşi, 1860, 2 vol. 7. *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi.* 8. C, Aricescu: *Revista istorică a Arhivelor Românici,* 2 vol. 1876, Bucureşti. 9. *Buletinul comisiei istorice a Românici,* Bucureşti. 10. *Buletinul Ioan Neculce.* 11. *Buletinul muzeului municipal,* Iaşi. 12. *Candela,* jurnal bisericesc-literar, Cernăuţi. 13. *Cercetări istorice,* Iaşi. 14. *Codrul Cosminului,* Cernăuţi. 15. *Columna lui Traian,* de B. P. Hajdău, Bucureşti. 16. *Convorbiri literare.* Iaşi-Bucureşti. 17. *Creştera colecţiilor Academiei Române,* Bucureşti, 18. *Documente din Basarabia,* Chişinău. 19. *Archiva istorică a Românici,* de B. P. Hajdău, Bucureşti. 20. Hurmuzachi: *Documente privitoare la istoria Românilor.* 21. *Revista Arhivelor,* de C. Moisil, Bucureşti. 22. *Revista istorică,* de N. Iorga, Bucureşti. 23. *Revista societăţii istorico-arheologice,* Chişinău. 24. *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie,* Bucureşti. 25. *Lucrările societăţii de istorie şi antichităţi ruse din Odesa* = Zapiski Odesskago obşcestva istorii i drevnostej rossiiskih. 26. *Arhiva genealogică,* de S. Zotta, Iaşi. 27. *Magazinu istoricu pentru Dacia,* de A. T. Laurianu şi N. Bălcescu, 5 vol. Bucureşti.

Viaţa omenească este împletită din interese reciproce. Un individ are nevoie de ajutorul altuia. La începutul existenţii

societăţii omeneşti, nevoile ei erau mai mici şi mai puţine, după cum şi trebuinţele erau mai simple şi mai puţin complicate. Tot astfel neamul românesc a avut la începutul plămădirii sale mai puţine trebuinţe. Pe măsură ce aceste trebuinţe se măreau şi indivizii deveneau mai puţin credincioşi ai cuvântului dat, în aceiaşi măsură s'a căutat ca toate transacţiunile dintre dânşii să fie fixate prin scris. De aici a izvorât nevoia actelor încheiate între cei ce formau neamul românesc. Aceste acte pentru stratul superior al societăţii noastre se scriau în limba oficială, care era la modă, după vremuri; iar cele încheiate jos, în popor. socotim că nu-i o greşală dacă confirmăm, că s'au scris totdeauna în limba poporului, Limba acestor acte a fost cea latină pentru Românii de dincolo de Carpaţi; iar a celor din Muntenia şi Moldova a fost slava, elena, neo-greaca şi apoi româna. Unele sunt scrise în ebraica actuală şi chiar în armeană. Arhivele noastre au păstrat acte abia din vremea descălecatului politic, iar până aci, timp de mai bine de 11 veacuri, nu avem nici o ştire din cauza inexistenţei noastre politice.

Cele mai vechi acte par a fi actele de vindere-cumpărare, răscumpărare, donaţii, schimb şi împrumut de bani. Ele nu ni s'au pastrat chear de la începutul descălecatului, fiind înlocuite de actele de confirmare de proprietate, date de către domnitori. De sigur, că părţile venind la cancelaria domnească, după obiceiul cel vechi, pentru a primi confirmarea actului de vindere-cumpărare, ele erau silite să lase acest act încheiat între părţi acolo, pentru a-şi lua numai actul de confirmare scris pe pergamentul de care atârna la început o pecete mare de ceară. In ele se scria pe scurt de către diecii cei iscusiţi în arta caligrafierei, cu pana de gâscă, amănuntele coprinse în actul de vindere-cumpărare prezentat de părţi. Diacul îşi avea plata sa pentru scris. Domnitorul deasemenea primea uneori un cal bun sau chear şi o cupă de metal preţios. Numai aşa se explică de ce abea după jumătatea a doua a secolului al XVI-lea apar şi actele de vindere-cumpărare propriu zise. După această dată ele se înmulţesc în chip foarte simţitor.

In al doilea rând vin actele de judecată din care s'au păstrat mai mult cele civile de cât cele penale. Primele s'au păstrat mai cu multă grijă, fiindcă ele erau în legătură cu avutul

omului: moşia, casa, ţiganii, iazul, moara etc. Cele penale nu s'au pătrat în aceiaşi cantitate, pentru că niciodată infractorul nu a fost posesorul sentinţii sale. Intre aceste acte semnalăm pe unele destul de caracteristice, cum sunt actele privitoare la *jurători, adălmaş, frăţie pe moşie, jurământul cu brazda în cap, hotărnicii cu aruncarea cu măciuca, cu toporul sau cu săgeata, cărţi de blestem, foi de zestre, testamente şi acte de înfiere*, etc.

I. *Acte privitoare la jurători.*

Jurătorii erau persoanele demne de credinţă luate de părţile în litigiu, fie personal, fie date de domnitor prin răvaş domnesc, cari confirmau numai spusele părţii, care-i aduceau înaintea divanului. Ei erau în număr de 2, 4, 6, 12, 24 şi 48, în afară de partea care-i aducea înaintea judecăţii. Ei puteau fi boeri, preoţi, femei sau oameni din popor, după rangul social al părţilor. Actele acestea se scriu numai până către finele secolului al XVII-lea [1]).

II. *Acte privitoare la legătură (zaveazcă sau fierâe)*

In vechime neexistând principiul autorităţii de lucru judecat, un proces putea să vie înaintea divanului de mai multe ori. Dacă părţile nu erau mulţumite cu hotărârea dată de divanul vreunui domnitor, făceau apel la divanul viitorului domnitor. Pentru a împiedica părţile de a mai apela continuu, se punea o amendă bănească, fie asupra câştigătorului, fie asupra celui ce perdea cauza. Actele cu zavească se întâlnesc până către finele secolului al XVI-lea, iar cele cu fierâe se găsesc până către sfârşitul celui al XVII-lea [2]).

III. *Acte cu privire la hotărnicie.*

Din cauza stăpânirii pământului în codevălmăşie, la ince-

---

1) Şt. Gr. Berechet: *„Procedura de judecată la Slavi şi Români"*, Chişinău, 1926, Anexe, pp. 81-92; cf. Idem: *„Judecata veche românească"*, Iaşi 1933-1934.

2) Şt. Gr, Berechet: *Op. cit.*, pp. 92-101; cf. Idem: *„Judecata veche românească"*, Iaşi, 1933-34.

putul vieţii noastre de stat, au avut loc foarte multe procese pentru călcare de hotare. Pentru a se dà o hotărâre cât mai dreaptă se delega de către domnitor un număr de *tocmelnici* sau *hotarnici* similar cu cel al jurătorilor. Aceştia făceau cercetarea la faţa locului prin aducerea megiaşilor ca martori înaintea cărora dau citire actelor de proprietate pe cari le prezentau părţile în litigiu. Ei făceau un raport *(hotarnică)* către divanul domnesc, care judeca după aceia fondul procesului, eliberând o carte de judecată.

IV. *Acte privitoare la adălmaş.*

Cu ocaziunea vânzărilor de imobile, era obiceiul în lumea veche românească, ca după ce se transmitea de către vânzător obiectul vândut; iar cumpărătorul primea suma convenită în bani, vite ori alte obiecte de preţ, atunci se făcea un ospăţ la care participau părţile şi cu alţi asistenţi, cari în caz de proces puteau fi chemaţi ca martori, In aceste acte se arată suma cheltuită, pâinea, carnea şi vinul consumat [1].

V. *Acte privitoare la frăţia pe moşie.*

Dupa obiceiul cel vechi, supusul care murea fără copii, trebuia să i se confisce averea de către domnitor. Acesta era dator să prefacă o parte din ea în bani pentru a-i dà la slujbe pe la diferite mânăstiri pentru pomenirea răposatului, iar restul rămânea în patrimoniul său. Pentru acest motiv, locuitorii Munteniei alergau la mijlocul *înfrăţirii pe moşie.* Această înfrăţire se făcea, fie între rude, fie între streini. Actul acesta pentru a avea putere de lege, trebuia să fie confirmat de domnitorul ţărei după formele cunoscute atunci. Pentru a se salva avutul cuiva ajungea adeseaori şi la infrăţirea fetelor, cari căpătau dreptul fraţilor. Acte de acestea găsim numai în Valahia de la începutul descălecatului până prin sec al XVII-lea.

VI. *Acte privitoare la jurământul cu brazda în cap.*

Am arătat aiurea, că cele mai dese şi serioase procese erau acelea, cari priveau călcarea de hotare între boerii-pro-

---

1) Şt. Gr. Berechet: *Op. cit.*, pp. 40; Idem: *„Judecata veche românească"*, Iaşi, 1933-34.

prietari, vecini cu moşiile lor. Nu mai puţine erau şi acelea dintre sătenii liberi proprietari de moşii. Litigiile acestea cereau foarte multe cheltueli cu aducerea *hotarnicilor*, cari se mai numeau şi *tocmelnici* cu drept de judecată asupra părţilor, după delegaţia domnească. Aceştia venind la faţa locului trebuiau să facă cercetarea pe temeiul actelor de proprietate şi a martorilor. Aceştia din urmă trebuiau să depună şi jurământ, care se numeşte în actele vechi, *jurământul mic* şi *jurământul mare*. Acesta din urmă se făcea, după toate indicaţiunile pe care le avem până astăzi, cu mare solemnitate. El se depune în biserică în faţa delegatului domnitorului, care putea să fie un boer al locului fiind asistaţi şi de preoţi, episcopi şi mitropoliţi. Un altfel de jurământ original era şi jurământul cu o brazdă din pământul în litigiu, care brazdă se punea în capul martorului, când mergea pe linia veche a hotarului. Această brazdă i se punea în cap cu mâinile tuturor celor de faţă.

Tot cu ocaziunea hotărniciilor de locuri pentru stupini, cari se aranjau prin inima pădurilor, exista un curios mijloc de hotărnicie al locului unde se instala stupina. Aceste centre de prin păduri, nepermiţând măsurătoarea cu *funia* sau *prăjina*, fiind împiedicaţi de copaci, se arunca pe deasupra acestora cu vreo *măciucă* sau *topor*. Locul unde cădeau acestea arăta până unde să se întindă marginea locului ce trebuia curăţat de copaci pentru stupină. Aceasta trebuia apărată de vânturi din toate părţile.

In cazul când se hotăra locul pentru vreun iaz se trăgea cu *săgeata*. Printre documentele noastre, publicate până astăzi, găsim câteva, cari vorbesc despre aceste obiceiuri juridice din trecutul nostru.

VII. *Cărţi de blestem.*

Tot ca un mijloc de dovadă mai puternic de cât jurământul simplu avem şi aşa numită *cartea de blestem*. Ea consta într'un act pe care-l dă episcopul sau mitropolitul locului către care se adresa partea litigantă, care avea nevoe de această carte de blestem. In acest act se arată cum partea în litigiu cere ca adversarul său să spună adevărul. Dacă nu vrea să spună, atunci să fie blestemat de Creatorul cerului şi de toţi

sfinţii lui, adăogându-se, ca de munca lui să nu se bucure, fiind lovit de boale grele etc. Avem destule acte de acest fel. Singurul legiuitor, care aminteşte foarte pe scurt despre cartea de blestem, este Ioan Gheorge Caragea în *Legiuirea* sa din 1818.

VIII. *Foi de zestre, acte de înfiere şi testamente.*

Trecerea individului în viaţa conjugală se face adeseaori prin încheerea unei *foi de zestre* în cari se trec toate obiectele pe cari le dau părinţii celei, care se căsătoreşte. In privinţa chipului cum se alcătueşte o foaie de zestre se găsesc indicaţiuni în *Capetele de poruncă* ale lui Antim Ivireanu din 1714 şi 1775. De pe la începutul secolului al XVII-lea începem să găsim foi de zestre, păstrate prin arhivele noastre.

IX. *Testamentele.*

Testamentele fixează ultima voinţă a omului în ceia ce priveşte orânduirea avutului său. Deasemenea, condiţiunile şi chipul cum să se scrie un testament se arată în *Capete de poruncă* ale mitropolitului de mai sus. Totdeauna testamentul este o excepţie de la regula generală a moştenirii. Toate legile scrise: a lui Alexandru Ipsilante, Ioan Gheorghe Caragea şi Scarlat Calimah stabilesc bine regulele testamentului. Primul testament pe care-l întâlnim este a lui Petru Schiopul, domnitorul muntean şi apoi moldovean din Mai 1596 [1]). Alt testament este al mamei lui Mihai Viteazul din 8. XI. 1602 [2]) şi al lui Radu Şerban din 28. II. 1620 [3]). De acum înainte găsim şi testamente de boeri, episcopi şi mitropoliţi chear, precum şi alte persoane mai puţin însemnate din popor.

---

1) N. Iorga: *„Istoria Românilor în chipuri şi icoane"*, Craiova, ed. II. 1921, pp. 188-189; *„Documente privitoare la Istoria Românilor"* culese de Hurmuzachi, de N. Iorga, 1903, vol. XII.

2) N. Iorga; *„Istoria Românilor în chipuri şi icoane"*, Craiova, ed. II, 1921, pp- 190-191; cf. D. Onciul in *„Convorbiri literare"* din 1901, pp. 716-117.

3) N. Iorga: *„Istoria Românilor în chipuri şi icoane"*, Craiova, ed. II, 1921, pp. 189-190; Idem in *„Socotelele Sibiului"*, in *Analele Acad. Române*, XX, pp. 20-21.

II. Acte de judecată

I. *Jalobe.*

Plângerea pe care o făcea reclamantul se numia cu un termen slav *jaloba,* care nu însemnează altceva de cât expunerea verbal, la începutul închegării Statului nostru, sau înscris mai târziu, după ce numărul reclamanților s'a mărit și procesele au devenit din ce în ce mai complicate. Cum țara era puțin populată și nevoile omenești mici, nu erau dese cazurile, când oamenii veneau în conflict de interese. Singurul împărțitor al dreptății era voevodul stăpânitor de regiune, de aceia credem că plângerea se făcea verbal. Mai târziu, când supușii lui se înmulțesc și interesele se ciocnesc mai puternic, fu nevoe ca stăpânitorul țării să delege pe proprietarul moșiei pe care locuia muncitorul de pământ-reclamant ca să facă cercetare la fața locului, ci după aceia să-i comunice printr'un raport amănunțit, ca apoi să judece el de istov procesul cu boerii săi din divan. Primele jalobe nu ni s'au păstrat din cauza ceasurilor grele prin care a trecut neamul nostru. Cu începere din secolul al XVII-lea numărul lor se mărește. Varietatea lor este destul de interesantă.

II. *Citația.*

Pentru ca o parte litigantă sau vreun martor să poată veni înaintea instanțelor de judecată trebuia să fie chemată printr'o poruncă, — *citație* —, care trebuia să emane de la persoana, care deținea dreptul de judecată și care era în trecut numai domnitorul țării. După ce primea jaloba reclamantului, domnitorul trimetea prin însuși acest reclamant o citație reclamatului sau martorului. Venind la domiciliul părții sau martorului, chemat de domnitor, reclamantul, prin autoritatea satului sau târgului, îi aducea la cunoștință coprinsul citației. Dacă nu se supunea trebuea ca să se inchee un act despre refuzul celui chemat pentru ca reclamantul să se poată îndreptăți înaintea divanului la termenul pe care-l fixa, nu domnitorul, ci autoritatea sau boerul delegat al acestuia. Termenele acestea nu se precizau prin aratarea unei zile anumite când să se pre-

zinte cel chemat, ci prin săptămâni întregi, din cauza greutăților cu care se străbătea țara pe acele vremuri [1]).

III. *Cărțile de judecată.*

La început o hotărâre de judecată a trebuit să se dea verbal de judecător. Aceasta se făcea pentru că ea se rostea de însuși stăpânul țării. Mai târziu, pentru neschimbare și din pricina abuzurilor, cari se făceau atât de părțile în litigiu cât și de judecător, ori care ar fi fost el, s'a luat măsura ca să se fixeze în scris. Cunoaștem cărți de judecată chear de la începutul secolului al XVII-lea. Ele se scriau fără o formă normativă. De la Constantin Mavrocordat ele au început să aibă un anumit formular. Prima parte trebuia să coprindă *jaloba reclamantului,* a doua *răspunsul reclamatului* la plângerea celui dintâi, a treia *cercetarea faptului* și a patra coprindea *hotărârea judecății.* Prima carte de judecată scrisă după formularul dat de acest domnitor, cunoscută, până astăzi, este una din anul 1749.

IV. *Porunci și țidule domnești.*

Domnitorii de multe ori erau siliți să comunice câte o poruncă autorităților in sub ordine. Actele prin care se comunicau aceste porunci se numesc *porunci, țidule* sau *pitace* după cuvântul grecesc *τὸ πιττάκιον.* Secolul al XVIII-lea și jumătatea întâia a celui al XIX sunt bogate în astfel de acte.

Domnii din vremea Regulamentului Organic dau dispozițiuni sub denumirea de *ofisuri.* Tot ofisuri se numesc și comunicările pe care domnitorul le face la începutul fiecărui an nou către boeri. Prin aceste ofisuri ei aduc la cunoștința boerimii, ca reprezentanți ai poporului, aceia ce s'a putut realiza în vremea anului scurs și aceia ce proectează a se mai face. Era un fel de mesagiu. Aceste ofisuri le găsim redactate atât în românește cât și în franțuzește. Acestea sunt actele din cari se poate scoate materialul privitor la viața juridică și economico-financiară a vechiului stat românesc. Singura greutate ce se întâmpină la concretizarea ei în formule de sinteză constă

1) Șt. Gr. Berechet: *Procedura de judecată la Slavi și Români,* Chișinău, 1928, Anexele: pag. 49. Idem: *Judecata veche românească,* Iași, 1933-34.

în aceia, că nu toate aceste acte sunt tipărite în ordinea timpului apariţii lor şi nu le avem aşezate după chestiuni pentru a se putea stabili evoluţia lor cu mai multă uşurinţă.

III. Regulamentul Organic

Literatura. *Ale obicinuitei obşteştii adunări lucrările din anul 1832 şi din 1833. Reglementul organic a principatului Moldovei*, Eşii, 1837. *Acelaş* mai complect din 1846. *Regulamentul organic*, Bucureşti, 1832. Regulamentul organic, întrupat cu legiuirile din anii 1831, 1832 şi 1833 şi adăogat la sfârşit cu legiurile de la anul 1834 până acum, împărţite pe fiecare an, precum şi cu o scară deslușită a materii lor. Acum a doua oară tipărit cu slobozenia inaltei stăpâniri in zilele prea inălţatului prinţ şi domn stăpânitor a toată Ţara Rumânească, Gheorghie D. Bibescu vv. Bucureşti, 1847. *Réglement organique de la Principauté de Moldavie*, New-York. Bibl. Univ. Iaşi, cota 3578-I. Are: Chapitre judiciaire, art. 279-397. Este tradus de Gh. Asaki. A. Papadopol-Calimah: Generalul Pavel Kisseleff in Moldova şi Ţ. Românească 1829-1834, Acad. Rom. s. II, t. IX, Buc., 1887. M. Galan: *Organizarea justiţiei moldovene in timpul ocupaţii ruseşti din anii 1828-1834*, Iaşi, 1933. I. C. Filitti: *Domniile pământene sub Regulamentul Organic*, Bucureşti, 1905. Idem: *Corespondenţa consulilor englezi din Principate*, 1828-1836, Bucureşti, 1916. G. Ungureanu: *Infiinţarea şi organizarea judecătoriilor in Moldova*, Iaşi, 1932. A. Rădulescu: *Centenarul Regulamentului Organic al Ţărei Româneşti*, in *Curierul judiciar* No. 40 din 1931.

Regulamentul Organic este opera boerilor celor două Principate române adunaţi in Adunare obştească; iar nici de cum a Ruşilor, cum se crede. Autoritatea supremă rusă nu a controlat de cât materia privitoare la alegerea domnitorilor. Regulamentul organic coprinde instruncţiuni cu privire la toate nevoile vieţii, precum: *alegerea domnului, finanţe, comerciu, carantine, sărmani, şcoale, epitropie, oaste, starea sanitară, cenzură*, etc. Spiritul în care este alcătuit nu se depărtează mult de cel anterior, care păstrează privilegiile boereşti.

Regulamentele organice din ambele Principate conţin şi materie privitoare la organizarea instanţelor de judecată. Cel din Muntenia are cap. VII, iar cel din Moldova are cap. VIII. Cel din Muntenia vorbeşte in acest capitol despre: *Inaltul divan. Divanurile judecătoreşti. Judecătoriile de prima cercetare de prin capitalele judetelor* şi *despre Judecătoriile de împăciuire de prin sate*, apoi despre *Judecătoria poliţii*. Mai departe vorbeşte despre: *Îndatoririle marelui logofăt; Trecerea în con-*

dici a zălogirilor și foilor de zestre; Ertarea de vârstă (emancíparea); *Punerea risipitorilor sub îngrijirea obșteștii epitropi i Hotărnicirea Dmoșiilor; atoriile procurorilor de tribunale și divanuri în materie civilă și penală; Sechestru; Temnițe; Mezaturi* (licitații); *Desființarea Inaltei curți de revizie și înființarea Sfatului consultativ; Precăderea în procesele de datorii; Taxa pentru împuținarea judecăților; Inchirieri și arenzi; Avocați; Judecarea proceselor comerciale; Înalta curte de revizie; Înființarea postului de prezident la sfatul administrativ extraordinar; Prescripția împresurărei pământurilor; Buna și reaua credință la asemenea înpresurări.*

Capitolul al VIII-lea din Regulamentul organic din Moldova vorbește despre următoarele chestiuni: *Reguli generale. Tribunalele ținutale. Divanurile de apelație. Tribunalul de comerț din Galați. Tribunalul de poliție îndreptătoare. Tribunalul criminalicesc. Întărirea actelor și còpiilor. Depozite judecătorești. Prețăluiri judecătorești. Datoriile marelui logofăt. Concedii și înaintări în magistratură, precum și hotănicirea moșiilor.*

Legile date sub Regulamentul Organic din Moldova.

Deși art. 318 din Regulamentul Organic din Moldova stabilește ce legi trebue să aplice instanțele de judecată, totuși nevoile vieței au silit Adunarea Obștească să complecteze legile anterioare. Astfel de legi cu caracter civil, penal și procedural avem: paragrafiile (prescripția) răzășilor cari se sting prin nereclamare după trecere de zece ani; Legiuirea când ambele părți sunt nemulțumite de hotărâre, dar nu apelează în termenul stabilit; Legiuire pentru inlocuirea la divanul domnesc cu candidați, când membrii permanenți lipsesc; Legiuire pentru stingerea proceselor de împresurare de hotare; Legiuire pentru îngrădirea proceselor pentru a nu se mai reînoi; Legiuire pentru mărginirea dreptului de protimisis la răscumpărare; Hrisovul sobornicesc din 1839 cu adaosele făcute de o comisie; Legiuirea pentru mărirea numărului zilelor de vacanție a judecătorilor; Legiuire în 84 de ponturi privitoare la epitropie; Legiuire pentru cei cari nu prezintă actele îngrăditoare în procesele de la prima instanță; Legiuire pentru depunerea de cauțiune în procesele orfanilor de către epitropii lor; Lege

pentru regularea depunerii cauţiunii în procesele de moşii; Lege pentru închiderea proceselor pornite fără temei [1]).

In epoca Regulamentului Organic din Moldova, instanţele de judecată elaborează o mulţime de principii privitoare la actele de procedură, dând şi o mulţime de noi deslegări cu caracter de lege ale Obşteştii Adunări. Toate acestea sunt coprinse în trei colecţiuni publicate de Banul Dimitrie H a ş n a ş [2]) şi de Scarlat P a s t i a [3]).

Manualul administrativ al Principatului Moldovei. 1855-1856.

Sub Grigorie Alexandru Ghica (13. X. 1854—26. VI. 1856), se mai alcătueşte două mari volume folio cu titlul: *„Manualul administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzătoriu legilor şi dispoziţiilor întroduse în ţară de la anul 1832 până la 1855, înorânduite de o comisie din înaltul ordin al înălţ. sale prinţipelui domnitoriu al Moldovei Grigorie A. Ghica vv.*" [4]) In

1) *Legiuiri în ramurile administrative şi giudecătoreşti*, votate de generalnica Običnuita adunare la sesiile anilor 1834-1844 şi întărite de prea înălţatul domn Mihail Grigoriu S t u r z a vv. Iaşii. In tipografia Albinei, 1842, pp. 80; cf. şi in *Adunare completă* din 1856, pp. 1-67.

2) *Adunare de ofisuri şi deslegări în ramul giudecătoresc*, slobozite de la intronarea prea înălţatului domn Mihail Grig. Sturza vv. până la anul 1844, Iulie 9, cercetate din poronca înălţimei sale de o comisie speţială şi publicate de Banul Dimitrie H a s n a ş. Iaşii. La Institutul Albinei, 1844, XXXII + 360.

3) a). *Adunare completă de aşezămintele şi deslegările date în ramul decanic în curs de 12 ani* (de la 9 Iulie 1844 până la aceeaşi zi a anului 1856). Precedată de legiuirile Obşteştei Adunări, votate pentru ramul decanic pe anii 1834-1844. Culese şi publicate de Scarlat P a s t i e, şef de secţiune in Ministeriul Justiţiei. Această adunare, ca o continuare a Colecţiei publicate la anul 1844 se va numi partea a II-a a Colecţiei. Iassi. Tipografia Buciumului Romanu, 1856, LXV + 653. b). *Codu judeciar pentru tribunalele din Moldova*, inorânduitu şi adnotatu de avocatul Scarlat Pastia, fostu directoru la Departamentulu Justiţiei din Moldova, editatu de Teodoru C o d r e s c u. Iassii, Tipografia Buciumului Romanu, 1862, CXII + 1415. Acest cod coprinde Cap. VIII din Regulamentul Organic al Moldovei pp. 1-74, codul penal din 1820-1826, pp. 75-149, Legiuirile Obşteştei Adunări de la 1834-1844, pp. 151-212, Colecţiea partea I, pp. 313-585, Colecţia partea II-a, pp, 587-1070; Colecţiea partea III-a, pp. 1071-1415; Apendice la Codul judeţiar al Moldovei: I Codul procurorilor sau adunare de toate legiuirile atingătoare de atribuţiunile lor, extract din legea din 26. III. 1862, pp. 1-36; II. Legea presei din 1. IV. 1862, pp. 37.

4) *Tomul intâiu*: Introducerea Regulamentului Organic. Divanul obştesc, Sfatul administrativ şi Departamentu din năuntru. Iaşii, 1855. (Manualul se vinde

aceste două volume se pot spicui foarte multe materiale din domeniul juridic, care poate contribui la luminarea evoluţii multor chestiuni. Ele sunt un repertoriu bogat, în care se găseau uşor de către magistratul, avocatul sau slujbaşul civil moldovean, chestiunile cari îl interesau. Muntenia nu posedă asemenea mijloace din care să se vadă limpede desvoltarea juridică până la introducerea codului civil francez.

Procedura civilă pentru Valahia şi Moldova, din 1959 şi 1861.

Din tot materialul coprins în cele două *Adunări de ofisuri şi deslegări în ramul giudecatoresc,* din 1842 şi 1856, precum şi din *Manualul administrativ al Moldovei,* expus tot în două volume în 1855 şi 1856, un oarecare Dimitrie Kohanocki, doctor în drept, a alcătuit un tratat numai cu materialul privitor la Procedura civilă [1]). Cartea se începe printr'o *Introducţiune* în care autorul arată că organizarea instanţelor de judecată, procedura atât penală cât şi civilă, instrucţiunile privitoare la copierea, confirmarea şi păstrarea diferitelor acte sunt coprinse fără nici o sistemă în cap. VIII al Reglementului Organic moldovean. Vremea a dovedit că aceste dispoziţiuni judecătoreşti sunt neîndestulătoare, de aceia s'au dat de autorităţile în drept alte dispoziţiuni pentru complectare. Aceste dispoziţiuni, pe care alcătuitorul cărţii le numeşte „*novele*" au fost publicate pentru uşurinţa magistraţilor şi advocaţilor în volumele arătate mai sus. Aceste colecţiuni oficiale, din pricină că au fost publicate în ordine cronologică, nu au adus uşurinţa dorită de alcătuitori. Căutarea chestiunilor în loc să devie mai uşoară, s'a îngreuiat şi mai mult. Pentru a veni în ajutorul celor interesaţi, autorul a adunat toate

---

în folosul Ospiţului de la Galata). Are 598 pp. *Tomul al doilea*: Departamentul de finanţe. Secretariatul de Stat. Departamentul bisericesc şi al Invăţăturilor. Departamentul lucrărilor pub. Comitetul sănătăţei. Controlul. Spitalul Sf. Spiridon. Porto-francul Galaţi. Regule pentru administratori, privighetori şi săteni şi alte dispoziţii, Iaşii, 1856. Are pp, 695 + L,

1) *Procedura civilă a Principatului Moldovei,* cuprinzătoare: Textul cap. VIII din Regulamentul Organic, cu toate legiuirile şi dezlegările de la anul 1834 şi până la finitul anului 1860, după sistema materiilor arangeată de Dimitrie Kohanocki, doctor în drept. Iaşii, 1861. Bibl, Univ. Iaşi, cota 153/1924, pp. VII + 198, sau 16/IV juris.

dispozițiunile cele noi pe cari le-a adăogat la legile primordiale și a format un singur cod sau Manual judecătoresc. Manualul acesta se va împărți în două tomuri. Unul va coprinde materialul privitor la Organizarea instanțelor judecătorești și a ministerului de justiție, precum și procedura civilă; iar tomul al doilea [2] va coprinde: legile privitoare la confirmarea diferitelor acte, înscrierea transacțiilor de averi imobile și adjudecări, apoi legile în legătură cu epitropia și celelalte lucrări ale tribunalelor, cari nu sunt de natură procesuală. Pentru ca volumul să nu fie prea mare nu s'au trecut legile și dispozițiunile cele noi în extenso, ci pentru ușurință s'a indicat pagina din Colecțiunea oficială, unde se poate găsi în tot coprinsul ei. Autorul își pune și întrebarea dacă nu cumva alcătuirea unui asemenea manual nu este nefolositoare, fiindcă toată lumea românească se așteaptă la o reformă radicală. El totuși se hotărăște să-l dea la lumină, întru cât o reformă radicală nu se poate face cu așa de mare grabă, mai cu seamă când este vorba de principiile procedurii civile.

Cartea aceasta citează 78 de articole din Reglementul Organic al Moldovei cu 302 paragrafe, cari indică chestiunile tratate. Pe marginile articolelor se dau rezumate indicatoare pentru o și mai ușoară aflare a chestiunilor. Ea se desface in două părți. Ele au următorul coprins:

Partea I-a. Organizația instanțiilor judeciare. **I.** Impărțirea intre puterea administrativă și judecătorească, 1. **II.** Regule generale pentru organizația magistraturei, 20. **III.** Despre organizația tribunalelor ținutale, 31, **IV.** Despre organizația Curței de apel, 53. **V.** Despre organizația Divanului domnesc, 57. **VI.** Despre organizația ministerului de justiție, 75.

Partea II-a. Procedura instanțiilor judecătorești, **I.** Tribunalele judecătorești de intâia instanție, 98. **II.** Apelație la a doua instanție (Curtea de apel), 162. **III.** Apelația la a treia instanție (Divanul domnesc), 178. **IV.** Despre dovezi în procese civile: a. Despre dovadă documentală, 183. b. Despre dovadă prin martori, 188. c. Despre dovadă prin jurământ, 190. **V.** Despre protestație, 194.

---

2) Nu-l cunosc.

La fiecare paragraf autorul indică în scurt pe margine cu litere mai mici coprinsul paragrafului respectiv. Iată câteva exemple :

Competinţa Divanului domnesc. *Art. 362 din Regl.* Toate prigonirile de avere mişcătoare şi nemişcătoare, precum şi pricinile criminaliceşti se hotărăsc în desăvârşire la acel divan, la care Domnitorul este în persoană prezident.

(Aice vezi şi art. 363 din Reglement trecut la cap. despre organizaţia Divanului domnesc*)*.

269.

Să nu hotărască procese ce n-au trecut prin toate instanţiile. Ofisul domnesc din 18 August 1838, şi altul din 16 Martie 1841 (pag. 183. tom. I. a Colec.*)* prin care s'au ordonat Divanului domnesc de a fi cu deosebită privighere de a nu hotărâ pricini, ce n-au trecut prin instanţiile de mai gios.

270.

După recomandarea Domnitorului revidează lucrările a altor instanţii. Ofisul domnesc din 31 Mai 1851, (pag. 425, tom. II. a Colec.) de a primi Divanul domnesc in a sa revizie osebite cauze şi lucruri a instanţiilor de mai gios, ce i s'ar recomanda de domnitor.

Acest manual din 1861 a fost precedat de un altul mult mai puţin voluminos. tipărit în 1859 [1]). al cărui coprins este numai o pregătire teoretică a celui dintăi după care urmează IX capitole ale căror titluri sunt următoarele : **I.** *Despre reguli generale,* 6. **II.** *Despre procedura verbală,* 11. **III.** *Despre procedura formală,* 14. **IV.** *Despre sentenţiile judiciare,* 17. **V.** *Despre apelaţie şi revizie,* 19. **VI.** *Despre dovezi,* 24. *Dovada în general:* a). *Dovada documentală,* 27. b). *Dovada prin însăşi mărturisire,* 31. c). *Dovada prin marturi,* 33. d). *Dovada prin arătare locală şi experţi,* 37. e). *Dovada prin jurământ,* 39. **VII.** *Despre cheltuelele procesului,* 42. **VIII.** *Despre executarea sentenţelor judiciare,* 45. a). *Execuţia reală,* 46. b). *Execuţia personală,* 50. **IX.** *Despre secvestru judiciar,* 52.

---

1) „*Schiţă pentru o procedură civilă în Principatele Unite Moldova şi Valahia*", de Dimitrie Cohanosci, Iassii, Imprimeria Statului. 1850, pp. 53. Bibl. Univ. Iaşi, cota 17/IV juris.

Un proect al Pravilniceştei Condici din 1780.

După cele expuse de noi 1), opera legislativă a lui Alexandru Ipsilante, numită *Συνταγμάτιον νομικόν* este o operă a însuşi domnitorului. Coprinsul suplimentului 2) de la sfârşitul lucrării de compilaţie a fraţilor *Tunusli*, intitulată *Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους = Istoria politică şi geografică a Valahiei de la cea mai veche constituire a ei până la anul 1774*, publicată în Viena la 1806, este de natură juridică. Acest supliment este format din unsprezece titluri = *τίτλος*, cu un număr variat de paragrafe. Ceia ce este foarte interesant în coprinsul fiecărui paragraf este faptul că partea începătoare a acestor paragrafe vorbesc despre cum stă chestiunea descrisă în Cărţile împărăteşii = *οἱ βασιλικοὶ νόμοι*; iar partea a doua a acestor paragrafe arată obiceiul cel mai vechi al ţării = *ἡ τοπικὴ παλαιοτάτη συνήθεια*. Faptul acesta ne face să vedem în întreg textul Condicei pravilniceşti, publicat în 1780, numai obiceiul pământului din Muntenia. Comparând textul din suplimentul acesta cu cel oficial al lui Al. Ipsilante găsim pe alocurea expresii similare. Astfel stând lucrul, în acest supliment nu putem vedea de cât un proect al legii lui Ipsilante. Hrisovul din 1775 în care domnitorul Al. Ipsilante descriind organizarea de instanţe, care formează prima parte din Pravilniceasca condică, pare că complectează cu acest supliment restul mateterii din această condică, mai puţin câteva titluri.

---

1) Vezi în această lucrare la pp. 211-225, precum şi în ,*Lămurirea*' dată la ediţia noastră din 1930 a ,*Pravilniceştii condici*'.

2) *Παράρτημα τοῦ αὐτοῦ Συγγραφέως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δακίας* = Supliment al aceluiaş autor al istoriei Daciei ?! Acest supliment, care are paginaţie deosebită de restul Istoriei lui T u n u s l i a circulat şi ca broşură separată, ceia ce a putut induce pe mulţi în eroare să creadă că are a-face cu o lucrare a vreunui autor cu totul deosebit de cât cel adevărat. Se pare că acest Tunusli este contimporan cu domnitorul Alexandru Ipsilante. Faptul că nu o găsim tradusă de G. S i o n împreună cu partea primă a Istoriei lui Tunusli ne face să credem că nici traducătorul acesta nu a găsit-o la finele Istoriei greceşti a lui Tunusli; cf. Grigorie Ioan L a h o v a r i : ,*Despre obiceiul pământului*' cuvânt rostit la 1 Septembrie 1892 cu ocaziunea deschiderei anului judecătoresc, Bucureşti, 1892, 7 pag. Bibl. Univ. Iaşi, cota 2277/1892; cf I. C. F i l i t t i : ,*Contribuţiuni la istoria justiţiei penale în Principatele române*', Bucureşti, 1928, pag. 15 nota 5.

Dăm mai jos toate titlurile din acest Supliment pentru a se putea face de oricine comparaţia cu titlurile similare din textul oficial, imprimat în 1780.

1. Despre zestre = *περὶ προικός* cu 7 par. **2.** Despre moştenire = *περὶ κληρονομίας* cu 4 par.; **3.** Despre garantarea soţiei şi asigurării lucrurilor ei = *περὶ 'εγγύης γυναικὸς καὶ 'ενεχειράσεως πραγμάτων αὐτῆς* cu 1 par.; **4.** Despre împărţirea moştenirii în trei părţi = *περὶ τριμοιρίας* cu 8 par.; **5.** Despre protimisis = *περὶ προτιμήσεως* cu 6 par.; **6.** Despre ţigani = *περὶ κατζιβέλων* cu 7 par.; **7.** Despre cheltuelele făcute pentru păstrarea zestrei = *περὶ 'εξόδων εἰς προῖκα* cu 1 par.; **8.** Despre hotărnicie = *περὶ χοταρνιτζίας* cu 4 par.; **9.** Despre procente = *περὶ τόκων* cu 2 par.; **10.** Despre vechili = *περὶ βεκίλιδων* cu 1 par. şi **11.** Despre ghedic = *περὶ γεντικίου* cu 1 par.

Dăm mai jos titlul al 7-lea [1]) cu traducerea făcută de noi pentru a se vedea cum sunt expuse aceste chestiunni de drept privat:

Οἱ βασιλικοὶ νόμοι, ὁμοῦ καὶ ἡ παλαιὰ τοπικὴ συνήθεια θέλει, ὅτι τὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα, ὁποῦ κάμνει ὁ ἀνὴρ διὰ τὴν συντήρησιν τῆς προικὸς, ἢ τὰ ἔξοδα ὁποῦ κάμνει διὰ νὰ αὐξήσῃ τὸ βενίτον τῆς προικὸς μέ ἀκαρέτια, καὶ ἄλλα παρόμοια, νὰ μὴ τὰ κάμνῃ ἐξ ἰδίων ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ αὐτὰ τὰ 'έξοδα νὰ εὐγαίνωσιν ἀπὸ τὴν προῖκα. "Οθεν ἀπεφασίσθη ὁποῦ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς οὕτω νὰ ἀκολουθῇ τοῦτο.

Legile împărăteşti caşi vechiul obiceiu al locului voeşte, ca cheltuelele necesare, pe cari le face soţul pentru păstrarea zestrei, sau cheltuelile pe care le face pentru ca să mărească venitul zestrii cu acareturi şi altele asemenea, bărbatul să nu le facă din ale sale, ci aceste cheltueli să le scoată din zestre. Hotărâtu-s'a, deci, caşi în viitor să se urmeze astfel aceasta.

Dăm mai jos două fragmente din *Tunusli* şi din *Pravilniceasca condică* din care să se vadă asemănarea textului grecesc.

Τὰ ἀκίνητα πράγματα τῆς προικὸς, ὁμοῦ καὶ τὰ αὐτοκίνητα νὰ μὴ διατιμῶνται. Τὰ δὲ κινητὰ νὰ διατιμῶνται ἐξάπαντος μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας τῶν γάμων. Καὶ μετά τὴν διατίμησιν ταύτην, ἀφ' οὗ γένουν δεκτὰ παρὰ τοῦ γαμβροῦ, τότε νὰ ὑπογραφῇ ὁ γαμβρὸς

1) Supliment pp. 27-

τὸ προικοσύμφωνον, ὁμολογῶν ὅτι ἔλαβεν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ προικώῳ γράμματι γεγραμμένα κινητὰ, αὐτοκινητὰ τε καὶ ἀκίνητα, καὶ οὕτω νὰ ἐνέχεται πάντοτε καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτοῦ εἰς τὴν σῶαν ἀποπλήρωσιν τῆς προικὸς ἐκείνης 1).

Τὰ ἀκίνητα πράγματα τῆς γυναικὸς, ὁμοῦ καὶ τὰ αὐτοκίνητα, οἱ καιζιβέλοι δηλ: καὶ τὰ ζῶα νὰ μὴ ξετιμῶνται ἀλλὰ μόνον τὰ κινητὰ, ὡσὰν τζεβαχερικὰ, ῥουχικὰ, ἀσημικά, μαλαγματικὰ, χαλκωματικὰ, καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια νὰ ξετιμῶνται ἢ προτήτερα ἀπὸ τὸν γάμον, ἢ ὕστερον ἀπὸ τὸν γάμον εἰς διάστημα τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἢ τὸ πολὺ ἑξήκοντα καὶ τὰ προικοσύμφωνα οὕτω ξετιμημένα νὰ καταγράφωνται εἰς κώδικας, οἵτινες νὰ σώζωνται εἰς τὰς ὑπερεχούσας ἐκκλησίας εἰς ὁποιανδήποτε ἐπαρχίαν ἤθελε γένῃ ὁ γάμος, διὰ νὰ μὴν ἀκολουθῶσι ποτὲ ἔριδες, καὶ ὅρκοι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν προικοσυμφώνων 2).

Legislaţia sub Alexandru Ioan I Cuza.

LVII. Codul civil, penal, comercial şi alte legi.

Literatura. D. Alexandrescu: *Explicaţiunea teoretică şi practică a dreptului civil român.* Ed. I. vol. I. pag. XXIII. C. C. Angelescu: *Câteva ştiri nouă relative la un proect de cod civil, întocmit în 1862-1863*, extras din rev. *,Dreptul'*, No. 6. din 1927, Bucureşti. *Desbaterile Adunării generale a României*, Sesiunea din 1863-64 No. 1 şi 2. G. Nacu: *,Dreptul civil român'*, vol. I. G. Nedelcu: *,Textul autentic al codului civil român'*, 1905, extras din rev. *,Dreptul'* No. 9 şi 10 din 1904. Bucureşti. Andrei Rădulescu: *,Şaizeci de ani de cod civil'*, Comunicaţie la Academia Română. Bucureşti, 1926.

Ediţiuni. Alecsandru Ioan I: *,Codice civile'*, Ediţiune oficiale. Imprimeria Statului, Bucuresci, 1865, pp. 325 cu 1914 art. Alecsandru Ioan I: *,Codice penale şi de procedură criminale'*. Ediţiune oficiale. Imprimeria Statului, Bucuresci, 1865, pp. 220 cu 400 art. pentru procedură şi 603 art. pentru codul propriu zis.

Codul civil, penal, comercial şi alte legi. Epoca lui Alexandru Ioan I Cuza este cea mai rodnică în alcătuiri şi promulgări de legi noi. Aceste legi îşi au izvorul în legislaţia franceză. După cunoştinţele pe care le-am avut până acum, traducerea Codului civil napoleonian s'ar fi făcut în curgerea a şase săptămâni.

---

1) Suplimentul grecesc din Tunusli, pag. 2.

2) Şt. Gr. Berechet: *,Pravilniceasca condică'*, ed. 1930, Chişinău, pag. 46.

Dimitrie Alexandrescu [1]) spune că la 10. X. 1864, se împărțise diferitele capitole din Codul Napoleon pentru a fi prelucrat, de membrii Consiliului de Stat, ca la 4. XII. 1864, să fie și publicat. Nacu [2]) confirmă că această lucrare s'ar fi făcut în 40 de zile. Fără îndoială că o asemenea grăbită lucrare merita să fie trecută prin aspra critică a vremii. G. Nedelcu [3]), încă din 1904, a arătat în revista *Dreptul*, că ceia ce a făcut comisiunea din 1864 nu a fost altceva de cât o revizuire a traducerii din 1862. A. Rădulescu, deasemenea, ajunge la aceiași concluziune pe care a dat-o G. Nedelcu [4]). C.C. Angelescu [5]) dă însă lămuriri definitive asupra împrejurărilor și comisiunii, care a lucrat primul proect. In 27. VII. 1862 se luaseră măsuri întru alcătuirea unei comisiuni pentru elaborarea unificării legislative. Din aceste acte se vede dorința arzătoare ca să se voteze pe cât este cu putință mai multe legi. În Monitorul Oficial No. 167 din 1862 se citește raportul primului ministru N. Crețulescu către domnitor în care i se spune, că comisiunea însărcinată cu unificarea legislativă prin decretul No. 551 din 27. VII. 1862. după ce a elaborat Legea organică administrativă; Legea consiliului de Stat; Legea desvoltării instituțiilor municipale; Legea comunelor rurale; Legea consiliilor generale de districte; Legea consiliilor de prefectură; Legea constrângerii corporale; Codul penal și de procedură, revizuite și complectate, a terminat acum cea mai mare parte și din Codul civil. Totdeodată, acest prim-ministru mai cere domnitorului ca să dispună ca Gheorghe Costa-Foru și Vasile Boerescu să fie însărcinați cu traducerea Procedurii civile pentru ca și acesta să fie gata la deschiderea Adunării legiuitoare. In Noembrie 1863 Alexandru Ioan I Cuza anunță în

---

1) D. Alexandrescu: ‚*Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român*', ed. I, vol. I, pag. XXIII.

2) C. Nacu: ‚*Dreptul civil român*', I, pag. 32.

3) G. Nedelcu: ‚*Textul autentic al codului civil român*', art. in ‚*Dreptul*', No. 9 și 10/1904, București. A fost retipărit sub titlul de mai sus în 1905, București.

4) Andrei Rădulescu: ‚*Șaizeci de ani de cod civil*', București, 1926, Comunicație la Academia Română.

5) C. C. Angelescu: ‚*Câteva știri nouă relative la un proect de cod civil întocmit în 1862-1863*', extras din ‚*Dreptul*', No. 6 din 1927, București.

Cameră că cele trei coduri: *civil, penal* și *comercial* eraugata [1]. In sesiunea anului 1863-64 parlamentul, în adevăr, votă multe legi între cari: *Lega contabilității generale a Statului; Legea comunală; Legea consiliilor județene; Codul penal și procedura penală; Legea instrucțiunii publice; Legea cumulului; Bugetul; Legea organizării judecătorești.* Tot in acest timp guvernul se hotărâse să prezinte parlamentului primele două părți și patru titluri din cartea treia, câte erau tipărite până atunci [2]. In 15. I. 1864, ministrul de justiție citește mesagiul domnesc, care amintește de trimiterea celor trei cărți ale codului civil Adunării. Ședința trimete proectul spre examinarea comisiunii judecătorești [3]. In 15. IV. 1864 adunarea fiind prorogată, avu loc lovitura de Stat din 2. V. 1864. Tocmai în 11. VII. 1864, Cuza ceru Consiliului de Stat să elaboreze o condică civilă cu procedura ei, fără să se pomenească despre vechiul proect. Explicația s'ar găsi numai în intențiunea domnitorului de a se reface codul civil — cum ceruse în aceiași ședință pentru cel penal — după noua stare de lucruri creiată prin lovitura de Stat. Consiliul de Stat în cele șase săptămâni din 1864 nu a făcut altceva de cât a revăzut proectul din 1862-63. Cu părere de rău, nici până astăzi nu s'a găsit originalul primului proect, al cărui text prin comparație ne-ar dà interesante rezultate.

---

1) *„Desbaterile Adunării generale a României"*. Sesiunea 1863-64, Nr. 1 și 2.

2) *Monitorul Oficial* No. 40 din 19. II. 1864.

3) *„Desbaterile Adunării generale a României"*, sesiunea 1863-64, No. 66, pag. 524.

ANEXE.

PREFEȚELE LEGILOR VECHI ROMÂNEȘTI

1. POSLESLOVIA PRAVILEI ALESE, MANUSCRISE A LUI EUSTRATIE DIN 1632

(Vezi: pp. 160—164)

Edițiuni. Ioan Bianu: „*Manuscriptulu romanescu de la 1632 alu lui Eustratie logofetulu*" art. în „*Columna lui Traianu*". Noua serie, Anul II, No. 4—5, Aprilie—Mai 1881, pp. 210—217, după manuscrisul lui T. Cipariu, v. *Principia* pp. 113 et seq; cf. M. Gaster: „*Crestomatie română*", vol. I, 1891, Leipzig—Bucureșci, pp. 76—79. Șt. Gr. Berechet: „*Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632—1866*", Chișinău, 1928, Anexe. pp. 3—7.

Pravilâ aleasâ, scoasâ și tocmitâ și dentru multe svinte scripturi cercatâ și găsitâ, carea de toți prea înțelepții și bunii credincioși, iaste cinstitâ și priimitâ, pentru că îndeamnă pre toți pravoslavnicii spre cunoștința vieții și celor nedeprinși cu tocmala creștinătății tuturor le aratâ în toate fealurile calea pocăinții și celora ce pre ceastâ lume poftesc să lăcuiascâ de toate pre voie, le spune cum la ceaia de apoi, vor să fie sufletele lor la mare nevoe și pentru îndrăznire să vor aduce pre sine la mare perire, și cu nesocotința vor să-și piiarză toatâ nevoința. Pentru că ceia ce nu vor înbla pre urma acestora dumnezăești învățători, aceia vor să fie ca o turmă de oi fără păstor, cum scrie și svânta evanghelie. că oile ceale de turmâ înțeleg și cunosc glasul păstoriului său. Păstorii și învățătorii sunt dascalii și părinții noștrâ cei sufletești, arhiereii și duhovnicii, cum grăeaște svânta scripturâ, unde zice: întreabă pre părintele tău și-ți va răspunde ție mai marii tăi și-ți vor spune ție, ce va să fie la ceia de apoi, că va să vie zua perirei, și iaste de stâ gata înaintea voastrâ, zua mănii și a urgiei lui Dumnezău. Drept aceia tot omul cine are avea înțelepciune și mente întreagâ și s-are griji de viața de veaci, cu cuviințâ are fi și cumu să cade, cu adevărat lucru și

fără de voia lui ca să socotească şi să cerceteaze foarte prea mănuntul această cale aleasă şi deşchisă ce-au cercat, ş-au găsit şi noo ne-au arătat purtătorii cei de dumnezăire, părinţii şi împăraţii cei svinţi. Iară de va zice neştine ceva, pentru că doară căce au fost şi aceştea oameni cu trup, ca şi noi, sau doară vreunii şi păcătoşi, după neputinţa trupului acestuia slab şi gros de pământ. Iară pentru credinţă şi direptate şi nevoinţă şi gănd bun ce-au avut cătră Dumnezău, Dumnezău le-au dăruit lor darul duhului svânt, carele iaste tot mente şi prea înţelepciune, cu carele au cunoscut toate tainele împărăţii ceriului şi binele de veaci, şi ce iaste direptatea şi giudeţul lui Dumnezău cel dirept. Drept aceia nime ca să nu să mire de acesta lucru cum şi în ce chip poate să fie, ce să asculte ce grăeaşte rostul dumnezăescului David prooroc şi împărat: eu zişi că veţi fi Dumnezăi şi fii celuia de sus.

Pentru acesta lucru iaste datoriu tot omul, încă şi fără de voea lui, să urmeaze urma acestora dumnezăeşti învăţători, pre carii ni-iau dăruit noao Dumnezău să ne fie noao ca nişte păstori şi sufletelor noastre socotitoră. Dece ori ce ne-au lăsat invăţătură să cade să facem întru tot deplin şi desăvrăşit, pentru căci iaste de bine şi de folos sufletelor noastre, de vreame ce ne va fi noo găndul şi voea, să ne spăsim[1]), şi binele cel netrecut de în veaci, să-l dobândim, carele noi toţi de la Hs., Dumnezeu adevărat cela ce iaste tuturor facerilor domn şi împărat, acmu şi pururea şi întru veaci nesăvrăşiţi şi netrecuţi, amin.

*
* *

Pentru [2]) numele acestor svinţi şi dumnezăieşti bărbaţi dascali şi a besearicii învăţători şi altor pravoslavnici împăraţi, cine va vrea ca să ştie.

Aceaste capete de pravilă, ce sămt scrise intraceastă carte, o samă sâmt scoase dentru pravilele svinţilor şi dumnezăeştilor apostolă, o samă sămt alease şi scoase de la svintele şi dumnezăeştile a toată lumea luminătoare ceale 7 săboare, carele să află că le-au tlăcuit şi le-au scos de usebi, carea după treaba sa, fericitul şi prea înţeleptul, marele I o a n pre poreclă Z u n a r a, ce-au fost monah, ce să zice călugăr, la mănăstirea ce să chema sfânta Aglicheria, iară fiind om înţelept şi desăvrăşit cărtulari

1) să ne mântuim (slavonism).

2) Epilogul de la finele manuscrisului.

bun, fu ales de fu mai mare drucar, ce să zice fu dascal şi mai mare prespre tipariu, unde să tipăriia cărţile, intru care lucru era intru tot înpreunat, la toată răsădirea cărţii cu iubitoriul de dumnezăire diaconul dela marea şi dumnezăiască besearică, svânta patriearşie, fiind nomofilax, ce să zice socotitoriu de leage, aşijdere şi hartofilax, ce să zice vistearnic pre cărţile besearicii şi mai mare socotitoriu mănăstirii ceii mari, ce să chema Vlaherna. Numele lui era Teodor Valsamon, carele prespre puţină vreame fu ales de om bun şi înţelept de fu pus patriarh la cetatea lui Dumnezău, ce să chiamă acmu Antiohiia, carea oblăduează toată partea răsăritului. Dup'acea sâmt intr'această carte şi alte nume a mulţi svinţi patriarşi şi altor dascali, aşijdere şi o samă de'npăraţi cărora le sămt scrise şi numele şi canoanele fieş căruia pren cărţile sale, arătănd pre capete tot lucrul, carele di ce treabă va să fie ; deci cui va trebui ca să cearce acealea cărţi pre capete, cum scriu aicea, aşea, va găsi şi acolo ; aşijdere şi de Mateiu şi de Armenopul, cine va vrea să ştie ce feal de oameni au fost. Mateiu au fost ermonah, învăţat şi filosof intru tot ; porecla i-au fost Vlastari ; iară Armenopul, au fost giudeţ în cetatea Solunului, intru tot cinstit şi învăţat, avănd meserearc şi la clirosul besearicii : nomofilax. Numele-i era Constantin. Iară dupa ceea Fotie patriarhul de Ţarigrad ; i-au pus nume acestuia Tarasie. Aceştia sâmt carii au fost dascali desăvrăşit, carii au scos ş-au arătat toate adăncurile cărţilor şi svaturile direpţilor, den limba cea mai supţire şi mai ascuţită de toate limbile, ce să zice elenească, cu carea au tocmit Dumnezău, de-au cunoscut aceştia intăi lumina dumnezăirei, carea nu o pot să o înţeleagă fiecine de nu vor fi prea iscusiţi şi deprinşi cu dănsa, cum au fost şi aceşti fericiţi dascali ce scriem mai sus : Zunara, Valsamon, Mateiu, Armenopul, carii s'au nevoit de-au scos pre limbă mai purtăreaţă grecească, pentru ca să poată înţeleage şi cei mai neînvăţaţi, ce vor să fie şi ei altor învăţători, că nu poate nime să fie intru tot desăvrăşit fără numai unul săngur Dumnezău ; ce unii au un dar, alţii alt ; unora le-au dăruit Dumnezău darul intelepciunii şi a înţeleagerii, altora a curăţii şi a preoţii.

Dup'acea şi eu un păcătos şi mai neînţelegătoriu de toţi, răvnind urma învăţăturii şi neagiungând cu firea, m'am apucat de-am scos această cinstită carte de pre limba grecească pre această limbă, ce să cheamă acmu rumănească, luând izvod dela

multe fealuri de limbi, carii văzând şi ei scâdearea şi inpuţinare întru toate lucrurile înţelepciunii, după tocmala lumii şi di după cumpâna vremii, cunoscând că vin toate spre svrăşit, au scos toate adăncurile şi meşterşugurile cărţilor, de le-au arâtat la vedeare tuturor ca să cunoascâ şi cei mai proşti şi neinvăţaţi. Pentru acesta lucru socotind şi eu şi nevoind un micşor peaning ce am luat dela Dumnezău, pentru mai nemicâ ustenealâ, acesta ca să nu-l ascunz în pământ ce să-l dau şi eu altor cui va fi lipsit; cănd ai doarâ, nu l'are mai înpuţina, ce l'are mai adaoge şi l'are mai creaşte; una aceasta, alta auzănd şi cel cuvănt, ce scrise svănta scripturâ, c'au zăs îngerul lui Dumnezău cătrâ prea înţeleptul Toviia, tainele înpăraţilor, să le ţie neştine, şi să le ascunzâ, bine iaste, iarâ tainele lui Dumnezău, şi a înpărăţii ceriului, iaste bine să le arate neştine tuturor, şi iarâş acesta, un pomânt încuiat sau un izvor de apă reace, să fie astupat, de ce folos ar fi celor însătaţi? aşea şi aceastâ svântâ carte de îndireptare, daca va fi închisâ şi necunoscutâ, de ce treabâ va fi celor râtâciţi, ce nu să vor putea îndirepta spre calea pocăinţei şi a direptăţii? Drept aceaia, rog pre toţi cine va ceti pre aceastâ, de mâna cea de lut schizmire, unde va fi vre un cuvănt greşit, cu lineşte tocmiţi şi isprăviţi, iarâ nu blâstâmareţi; pentru câce n'au scris ceva vre o mănâ curatâ sau cu vre o mente ca aceaia aşezatâ, ce-au scris un om păcâtos şi încălcit în toate valurile şi undele ceştii lumi neaşezate şi cu de toate chipurile de neputinţe amestecate. Laudă Domnului nostru Is. Hs., celuia ce-au dat după început şi svrăşit. O ocaanie Evstratie bâv logofet nacirtav [1]).

---

3) Pocăitul Eustratie, fost logofăt, a scris.

2, PREFAŢA PRAVILEI DE LA GOVORA, DIN 1640[1])

(Vezi: pp. 152—158).

Ediţiuni. Ioan Bianu şi Nerva Hodoş: *„Bibliografia românească veche 1508—1830"* tom. I, Bucureşti, 1903, pp. 109—113; cf. Ioan M. Bujoreanu: *„Collecţiune de legiuirile României vechi şi noui"* in *„Bibliotheca de legislaţiune"*, vol. III, 1885, Bucureşti, pp. 87—88; cf. M. Gaster *„Crestomatie română"* vol I, 1891, Leipzig-Bucuresci, pp. 87—89. Şt. Gr. Berechet: *Schiţă* etc. Anexe, pp. 8—12.

Predislovie cătră toţi nastavnicii sfintei bisearici.

Prea luminaţilor arhiepiscopi, mitropoliţilor şi iubitorilor de Dumnezeu, episcopilor şi preoţilor şi tuturor duhovnicilor, cari cu puteare preoţească de la Dumnezeu sănt sfinţiţi.

Teofil[2]), cu mila lui Dumnezeu, arhiepiscop şi mitropolit a toată ţara românească, pace şi spăsenie, primiţi duh sfânt; cărora veţi lăsa păcatele, lăsa-se-vor lor; şi cui le veţi ţinea, ţinease-vor lor[3]).

Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor; cu aceai cugetai şi eu robul Domnului mieu lui Is. Hs. să scoţ ceastă carte, anume pravilă pre limba romănească, sfinţiilor voastre, fraţi duhovnici romăneşti, cari sănteţi păstori oilor celor cuvăntătoare a turmeĭ lui Hs., carea are întru sine multe fealiuri de vindecări sufletelor creştineşti, celor ce sănt rănite cu păcate, însă mai vrătos şi cale la inpărăţiia ceriului.

Insă mă rog sfinţiilor voastre cu mare milă, la care mănă va cădea această sfântă carte, acela să aibă a o ţinea în mare cinste, şi să se înveţe dentru ea în taină, cum va vindeca sufletele oamenilor de păcate. Iară intru mănă de mirean să nu se dea; nice la măscărici, să nu fie tocmealele sfinţilor apostoli şi

---

1) Această prefaţă este tradusă in parte după prefaţa Nomocanonului lui Petru Movilă din 1629.

2) Mitropolit al Munteniei 1637—1648.

3) Notă marginală: Ioan gl. 20 zac. 65.

a sfinţilor părinţi batjocurite; că apoi milostva ta veri da samâ frate duhovnice; eu nu voi avea treabă.

Cela ce priimeaşte gândurile omeneşti datoriu iaste intru scripturâ învăţat a fi; să se oprească de pohte, smerit şi cu lucrure bune, pre tot ceasul să se roage lui Dumnezeu, ca să-i dea cuvănt de înţelepciune, ca să îndirepteze pre ceia ce scapâ cătrâ dânsul. Iarâ intr'alt chip însuşi datoriu iaste a posti miercurea şi vinerea prespre tot anul, cum poruncesc sfintele şi dumnezeeştile pravile[1]). Cum de carele va avea, însuşi să o dea şi altorâ a face. Iarâ de va fi însuşi neştiutoriu şi ne postnic, cum va învăţa pre alţii a face lucrure bune, şi cine e neînţelept, va asculta pre el, de carele va grăi văzănd pre el fără tocmalâ, şi beţiv, şi învăţând pre alţii să nu se îmbeate, sau alt vre un lucru bun a petreace, carele singur nu au făcut. Ochii de urechi grăiaşte scriptura[2]), cu aceia socoteaşte-te, o duhovnice, pentru ce că[3]) de va peri numai o oae pentru negrija ta, dentru mănile tale se va căuta. Deprinde ce zice sfânt Ioan Zlataust la dianie[4]) în a treia nravoucenie[5]) (aciasta grăiaşte: De se a delunga[6]) numai unul de taine necuminecat, au nu au oborăt toată spăsenia[7]) sa, episcopul sau popa, că sufletul iaste de o perire, atăta deşertăciune are, căt nici un cuvănt nu poate pune înnainte, ce cu socotinţâ şi cu iubire de trudâ, slujirea şi lucrul lui Dumnezeu, iaste a face, că grăiaşte scriptura: procleat[8]) cela ce face lucrul Domnului cu negrijâ; iarâ marele Vasile grăiaşte: socoteaşte să nu te temi de om întru cădearea lui, ca să nu dai pre fiul lui Dumnezău, întru măinele celor nedostoinici, ca să nu te ruşinezi de cineva de marii pământului, nice de însuşi cela ce poartâ stemâ să nu cumineci, că pravilele dumnezeeşti nu lasâ pre cei nedostoinici să se cuminece, carii se socotesc ca păgănii, iarâ să nu se vor întoarce amar acelora, şi celora ce cumineca pre ei. Socoteaşte, zice: eu treabă n'am, tu veri vedea aceaste, de veri păzi însâ cu socotinţâ, şi cu tocmală; ce mai înainte învă-

1) Pravila ap-l-sca 68 şi mai nainte 255.
2) Ezech. 34 stih 10.
3) Erem. 48 sh. 10.
4 Faptele Apostolilor.
5) Invăţătură morală. In original acest cuvânt este tipărit în slavoneşte.
6) Dean. besead. 44 sh. 31.
7) mântuirea.
8) blestemat.

țăturile bisearecii neclătite să le păzești; mântui-veri și pre tine pre ceia ce te vor asculta.

Știut să fie;

Cine va îndrăzni a priimi cugetele și ispovedaniile, fără învățătura episcopului acelui loc, acela pedeapsa pravililor va priimi ca un călcătoriu a dumnezeeștilor pravile, că nu numai pre sine se-au pierdut, ce și câți se-au ispovedit la el, ne ispovediți sânt; și cât au legat și dezlegat, neîndereptați sănt, după a 6 pravilă a săborului de Cartaghin, și după 43 aceluiași săbor.

Poveleniem je presvietlago g[o]sp[o]d[a]rea Io Matthea Basaraba Voevoda i blagosloveniem preosveașcennago arhiepiscopa Theofila, m[i]l[o]stieiu b[o]jiieiu, mitropolit văseea zemlea Ungrovlahiiskiea napeceatovati siiu knigu gl[agola]emuiu Pravila mnie hujdășemu v' sveașcennoinoțeh, Meletiiu Makedonskomu, igumenu obșcejitelnago monastira Govora, hrama Uspeniea pre[cis]tâea b[ogorodi]ța. Tiemje moliiu B[og]a, citușce siiu knigu, așce cito budet pogrieșeno, duhom krotosti ispravleaite i nas o sem trudivșimsea bl[a]g[oslovi]te, a ne kliniete, noneje ne pis[al] anghel, no ruka greșna i brenna [1]. =Cu porunca prea luminatului domn Io Matei Basarab voevod și cu binecuvântarea prea sfințitului arhiepiscop Teofil, prin mila lui Dumnezeu, mitropolit a toată Țara Ungrovlahiei, tipăritu-s'a această carte numită Pravilă, de mine cel mai smerit între preoți, Meletie Macedoneanul, egumenul obștiei din mânăstirea Govora, cu hramul Adormirea prea curatei Născătoarei de Dumnezeu. Pentru aceia rogu-vă, cititori ai acestei cărți, de va fi ceva greșit, să îndreptați cu duhul blândeței, și să ne binecuvântați pe toți ostenitorii aceștia, iar nu să-i blestemați; căci nu înger a scris, ci mână de lut, supusă greșelei.

* * *

Izvoleniem o[t]ța i pospeșeniem s[â]na i săvrășeniem s[vea]t[a]go d[u]ha.

Siiu knigu prepisà ot slovenski na vlașkâ eazâk Mihail Moxalie, i potom poveleniem i ijdiveniem presvietlago knieza Io Mathei Basaraba Voevodâ, i bl[ago]sl[o]veniem preosveașcennago arhiepiscopa kir Theofila, mitropolita văsei zemli ungrovlahiiskâea, trudihsea o sem. az iermonah Stefan Ohridskii, i napeciatahom siiu knigu. Pociasea p'sati v lieto 7149, a ot Rojdestva Hristova

---

1) Această însemnare se găsește la sfârșitul acestei prefețe, scrisă în slavonește. Noi am transcris-o cu caractere românești din lipsa celor slavone la această tipografie, în care imprimăm aceste anexe: tipografia Tatarași

1640 v ponedielok 1 nedieli sveatago posta, a săvrăşisea v ponedielok 7 nedieli posta tokojde lieta. Tiemje molimsea cituşcei aşce pogreşeni obreşcete cito ispravleaite, a pisavşago sâ izvod proşceniiu spodobleite, i napeciativşih sie ne proklinaite [1]).=Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu desăvârşirea Sfântului Duh. această carte Tălmăcitu-s'a din limba slavonă în cea românească de Mihail Moxalie, şi după aceia, cu porunca şi cu cheltuiala prea luminatului domn Io Matei Basarab voevod, şi cu binecuvântarea prea sfinţitului arhiepiscop kir Teofil, mitropolit a toată Ţara Ungrovlahiei, ostenindu-mă întru aceasta eu ieromonahul Ştefan din Ohrida şi tipărit-am această carte. Inceputu-s'a a se scrie când a fost anul 7149, iar de la naşterea lui Hristos 1640, Luni, în întâia Duminecă a sfântului post; şi terminatu-s'a apoi Luni, în a şaptea săptămână a postului din acelaş an. Drept aceia, rog pe cititori, dacă veţi găsi ceva greşit, să îndreptaţi, iar pe cel ce a scris acest izvod să-l învredniciţi cu iertare şi pe noi cei ce am tipărit aceasta, să nu ne blestemaţi.

---

1) Epilogul de la finele cărţei, scris tot în slavoneşte.

3. PREFAȚA DE LA „ȘAPTE TAINE ALE BESEARICEI" DIN 1644.

(Vezi: pp. 145—148).

„De iaste lumina care iase și purceade de la soare, de luminează și arată lucrurile pre lume, mai vrătos prețul mărgăritariului, și a pietrilor celor scumpe, prea luminate și cinstite și milostive Doamne, cu mult mai vrătos lumină și soarele cel direpț domnul nostru Is. Hs. au luminat beseareca sa, înaintea ochilor a tot rodul omenesc, cum ca să poată vedia și să cunoască fie cine prețul odoarălor ei, nu de mărgăritariu și de pietri scumpe, ce-s lucrure moarte, ce de lucrure vii, ce-s mai scumpe decât mărgăritariul și pietrile ceale scumpe, carile nu numai ochii trupești ce și ochii sufletești veselesc cu veselie veașnică și netrecută, și deștiaptă pre om întru viață fără de moarte [1]. Pre șeapte stălpi iaste întărită casa înțilepciunii, că șeapte ceate sămt a besearecii, cum le numără Pavel Apostol [2]: întăi apostolii, ai doi prorocii, a treia învățătorii, a patra făcătorii de ciudese (minuni), a cincea vendecătorii de boale, a șeașia îndireptătorii, a șiaptia tălmacii limbilor. Dup'acea de șiapte ori într'o zi se laudă Dumnezău, cum spune David proroc, cu șiapte bucine în șiapte zile căzură zidurile Erihonului [3], șepte cuconi, născu Anna cea stearpă, maica lui Samoil proroc [4]. Așia într'acela chip șeapte ceate făcu beseareca, șiapte roade rodeaște duhul svănt, cum zice Pavel Apostol [5]: liubovul [6], bucuriia, pacia, îndelung răbdaria, credința, blăndeațele, opriria voci. Șeapte daruri sămt

1) Notă marginală: Pritciă gl. .9
2) I. Cornth. zac. 153.
3) Isus Nav. glav. 6.
4) I. Țrs. gl. 2.
5) Galat. zac. 201.
6) iubirea.

a duhului svănt, cum spune Isaiia proroc[1]; dar de înțelepciune, de înțeleagere, de știință, de credință, de tărie, de svat, de frica lui Dumnezău. Și sveaștnicul besereacii legii vechi șiapte fufeaze și șiapte făclii avea de ardia. Intr'acela chip și beseareca lui Hs. șiapte taine are, cu carile ca cu niște lumini luminează și arată toate lucrurile și toate treabele besearicei noastre, fără de carele tot omul iaste întunecat și nu ști pre ce cale înblă. Că aceaste șiapte taine sămt șeapte daruri și șeapte făclii, de ard și luminează în beseareca lui Hs. pre tot creștinul cătră cunoștința credinței cei direapte, carile nu sămt de la alt cineva, ce-s de la domnul nostru Is. Hs. arătate și de la svinții Apostoli date în svănta beseareсă. Cu adevărat lucru iaste că răsare soarele zaria și lumina lui, nainte lovește în munții cei mari; turnurile și copacii cei înalți luminează, de-acii șesurile și văile. Așia într'acela chip, domniia mării tale cu aceaste șeapte taine, carile le-ai scos și le-ai dat în tipariul Mării tale, întăi agiunge întru ciata cia înaltă sufletească, întru archierei și în preoți, de luminează, și in diregătoria cea lumască în domni și în boiari; de-acii și întru cei mai mici agiunge lumina și căldura, de luminează și încălzeaște pre toți cătră voia lui ce svântă, pentru carile cinstia și nărocul cel de sus și netrecut agiung împreună cu gloatele tuturor svinților întru slava ceriului înpărăției cea vestită și bogată, ce nice dănăoară nu-i schimbată, acolo unde împărățesc toți împreună, cu domnul nostru Is. Hs., a căruia-i slava, cinstia și măriria, întru veci de veci, amin.

---

1) Isaia. glav. 35.

4. UNA DIN PREFEŢELE ARHIMANDRITULUI IACOB DIN IANINA LA „CÂRJA ARHIEREILOR" ALCĂTUITĂ IN 1645 [1])

Tuturor arhiereilor aleşi, smeritul Iacob ieromonahul din hotarele Ioaninei, doreşte mântuire, putere, sănătate, fericire şi biruinţă împotriva duşmanilor.

Prezenta carte, care se numeşte Cârja Arhiereilor este alcătuită acum din nou în aceste din urmă vremuri, precum tuturor este văzut. S'a făcut aşa: Ni s'a poruncit (de către preasfinţitul nostru stăpân şi patriarh ecumenic chir Partenie, care este din localitatea episcopiei celei mai renumite, a cărui născători erau foarte iubitori de străini, sau mai potrivit spus, iubitori de Dumnezeu şi înfrumuseţaţi cu toată fapta bună), ca s'o compunem şi s'o punem în ordinea şi regula cerută de scop şi să introducem toate chestiunele ce trebue şi după care se cuvine ca să judece ori-care dintre arhierei; în potrivire cu sfinţitele canoane şi divinele legi, după care judecă. Noi cunoscându-ne neîndestularea noastră şi ignoranţa şi temându-ne de primejdia unui lucru prea mare, care-i peste puterea noastră, am voit să amânăm această lucrare. Dar iarăşi îngrijându-ne de a nu cădea în pericolul neascultărei, care aduce moarte sufletului neascultător, adică pedeapsa veşnică a iadului, şi punându-ne aceste două pricini înainte, adică frica îndrăznelii întreprinderii şi teama insuficienţii. Acestea cugetându-le, am socotit ca să pun în practică fapta ascultării. Ast-fel, aruncând dela noi teama, am început a duce acest lucru dumnezeesc cu compunerea spre sfârşit, întărindu-ne cu sfintele lui rugăciuni ca să sfârşesc această carte. Şi, deci, punând în faţa noastră aceste sfinţite cărţi, adică cartea sfinţilor şi întru tot lăudaţilor Apostoli Petru şi Pavel, scrisă de Clemente

---

1] Tradusă de Const. Erbiceanu în „*Biserica ortodoxă română*" XVI (1892—93), pp. 35—40; dar îndreptată ca limbă de noi, pentru a i se reda arhaicitatea cerută de vremea în care s'a compus.

conținând dumnezeeștele lor canoane; cărțile tuturor Sfintelor *Sinoade ecumenice* și *locale*, cuprinzând sfintele lor canoane și cărțile lui Dionisie și Petru al Alexandriei, ale lui Grigorie Taumaturgul, ale lui Atanasie cel mare, Grigore Nisul, Timotei și Teofil și Chiril al Alexandriei, ale lui Grigorie Teologul, ale lui Amfilohie al Iconiei, ale lui Ghenadie și Gheriman al Constantinopolului, Epifanie al Ciprului, ale lu- Tarasie și Fotie și Nichifor al Constantinopolului, Gheorghie, Xifilin, Anastasie al Antiohiei, Teodor Balsamon, Grigorie Papa Romei și Teodorit al Ciprului, Matei Vlastarie și Constantin Armenopol. Apoi ale lui Iustin Impăratul, ale lui Vasilie și Leon și Constantin Impărați; ale lui Alexie Comnen, Novelele dumnezeeștilor Impărați și acele ce cuprind legile politice și alte oare care cărți bisericești, care mai toate sunt compuse pentru infrumusețarea bisericei. Toate aceste cărți, unele au în ele dumnezeeștele canoane, iar altele novele și legi politicești, pe care adunându-le le-am studiat cu multă punere și cercare nu superficială, noapte și zi, până când această lucrare a noastră aducând-o la sfârșit să terminăm pe deplin cartea, și nu ne-am lenevit a o sfârși, având în vedere răsplata dumnezeească. Și astfel am compus această carte, după cum se vede de toți, pentru ca să se afle obiectul fiecărei chestiuni mai ușor, după cum am zis mai sus. O am compus deci minunată după metodă. Incepând numirea fiecărei chestiuni, după literile cele două-zeci și patru ale vorbirii, am imitat cartea lui Matei Vlastarie pentru ușurință. Dar nu este această carte asemenea cu aceia, deși este compusă după cele două-zeci și patru de litere. Fiind că aceia cuprinde chestiunele ei după litere, pentru ușurință, dar nu știu cum acela (Vlastarie) în cartea lui a amestecat și confundat literile în chestiuni, și sunt amestecate și interpuse rău unele chestiuni de altele. Așa sunt scrise la litera *A* literile *vita*, *delta*, *epsilon*, *iota*, *sigma* și *taf* și alte multe, ce nu-și au locul. De asemenea și la alte litere, la *vita*, *gama*, și *delta* și la alte multe litere, sunt amestecate la un loc cu alte litere. Astfel că dacă cineva ar voi să caute o chestiune la litera proprie n'ar putea-o afla ușor, până n'ar studia toată cartea, pentru că se află literile amestecate și de aceea prezintă multă neregularitate. Noi acum am alcătuit această carte a-

semenea cu aceia, în ceia ce priveşte cele două-zeci şi patru de litere ale alfabetului, dar nu sunt aşa amestecate şi aşezate rău literile de mine, cum şi acele ce au raporturi între ele, ci separat fiecare din litere s'au scris, având fie-care chestiune începutul scris prin însăşi litera sa. De aceea, nici o confusie nu produce celor ce voesc să caute vre-o chestiune de care au trebuinţă. Şi aşa este toată lucrarea acestei cărţi, pentru fiecare dintre arhierei şi pentru judecata şi hotărârea ce dă fie-care dintre judecători foarte bine asupra celor ce se judecă de către el. De aceia, cel ce voeşte să afle vre-o chestiune, o găseşte uşor şi îndămânatec în şirul celor două-zeci şi patru de litere. Deci, scriind această carte şi terminând-o, după deosebirea între cele două-zeci şi patru de litere, imitând pe Matei (Vlastarie), nimeni să nu socotească că şi aceasta este asemenea cu acea carte. Şi de şi scopul îl are şi ştiinţa după acel şir al celor două-zeci şi patru de litere ale alfabetului; dar există între aceste două cărţi mare deosebire, şi să dovedeşte superioritatea unuia faţă de ceca-l-altă, şi în rezumat oricine va cunoaşte din mulţimea capitolelor scărei. Căci cartea lui Matei (Vlastarie) are capitole, după scara sa, până la trei sute cinci-zeci, iar aceasta de faţă conţine şi cuprinde în ea atâta mulţime de capitole în scara sa, până la una mie şase sute două-zeci şi patru, şi aşa s'a înmulţit minunat. Tot cel ce voeşte şi ar dori să cunoască cu desăvârşire adevărul celor zise, să străbată întinderea şi mărimea acestei cărţi şi enumerarea scării. Acestea cu cugetare şi acurateţă care şi câte sunt (cercetându-le), atunci va cunoaşte ori-cine întrecerea şi superioritatea acestei cărţi faţă de cea compusă de Matei (Vlastarie). De aceea ca să nu gândească cineva că şi cartea de faţă este asemenea cu cartea lui Matei şi să zică acela că, pentru că şi această carte cuprinde acelaşi material în ea, căci s'a aşezat după cele două-zeci şi patru de litere ale alfabetului, este tot una cu aceia, şi că aşa având-o pe aceia n'ar voi ca această carte prea bogată şi prea vrednică s'o cumpere, s'o posedă, deşi cuprinde încă şi o bogăţie prea de folos; şi aşa se va lipsi de o ast-fel de avută carte. Dar să ştie şi să cunoască acela superioritatea aceştia şi deosebirea între cele două cărţi, după cum am zis, din prea marele cuprins a multor capitole ale scărei aceştia şi deosebirea între cele două cărţi, după cum am zis, din prea marele cuprins a multor capitole ale scării aceştia şi pentru aceasta i-am dat acestei cărţi numirea sa proprie, supra-

numind'o *Cârjă*, pentru ca să cunoască toţi cei ce voesc, ce fel este aceasta şi o va şti din numirea ei, că alta este aceasta, pentru cuvintele ce am zis mai sus; şi aşa dacă va voi să o cumpere şi s'o stăpânească ca pe un tesaur prea iubit şi prea folositor, pe care cetind-o cu toată îngrijirea şi cu multă atenţiune va constata superioritatea şi întrecerea aceştia cărţii acelia, pe care am numit-o mai sus, adică a lui Matei Vlastarie, prin multa acurateţă şi prea marea lucrare şi a evidentei deosebiri şi marelui folos. De aceea s'a scris şi s'a făcut cartea prezentă şi s'a numit cu acest nume simbolic, adecă *Cârja arhierească*. Şi în adevăr aşa este, dupre cum Cârja se posedă şi se poartă de arhiereu şi se razimă de ea acesta, şi prin ea păstoreşte un astfel de păstor oile sale cuvântătoare, ceea ce prezicând profetul a zis: „Îi vei păstori pe ei cu toiagul-(cârja) mântuirii", va să zică cu cel puternic şi viguros, tot asemenea şi prezenta carte numită *Cârja pastorală* aduce mult folos, şi dă dar arhiereilor şi le procură lor multă veselie şi mângâere; ceia ce prevăzând proorocul a zis: *„Toiagul tău şi varga ta, acestea m'au mângâiat pre mine"*. Ast-fel din cele zise şi scrise în ea, cuvinte dumnezeeşti, şi ale prea învăţaţilor înţelepţi şi ale dreptelor judecăţi ce cuprinde în ea şi le conţine frumoase, plăcute şi iubite de Dumnezeu, pe acestea, aceşti arhierei sprijinindu-se, pot să dirigă drept cuvântul adevărului şi să săvârşească drepte judecăţi asupra tuturor celor ce se judecă înaintea lor, potrivit sfintelor canoane şi legilor politice. Şi aşa aceştia sprijinindu-se pe ea pot nedumeririle să le sprijine pe legi, a lăsa cele în desuetudine şi să corecteze pe toţi cei decăzuţi. Pentru aceea şi nouă ni s'a poruncit de patriarhul ecumenic, precum am zis. Cât a stat în puterea noastră, cu ajutorul lui Dumnezeu, am îndurat osteneala şi datoria supunerii, de şi suntem nevrednici şi l-am îndeplinit. Şi aşa prezenta carte de la început cu multă acurateţă şi cu cea mai mare îngrijire am compus-o din amintitele cărţi în ordine, şi o am scris cum se vede de toţi. N'am adaus de la noi nici un cuvânt, sau din cugetarea noastră, ci câte am aflat în cărţile zise, pe care unele le-a tălmăcit Ioan Zonara, iar pe altele alţi mulţi învăţători. Deci noi am extras cele de trebuinţă arhiereilor la judecata şi îndreptarea tuturor celor vinovaţi. Acestea le-am scris în această carte şi numai Dumnezeu ştie câte necazuri am îndurat până am complectat prezenta carte şi o am scris după şirul celor două-zeci şi patru de litere, pen-

tru ca ori-cine ar voi uşor să găsească şi să afle chestiunea ce-l interesază în orice prigonire, dupre cum am zis mai sus, dacă va străbate cu luare aminte scara amintită. Impreună cu canoanele şi legile politice cuprinse în această carte, s'au scris de către noi şi alte cuvinte divine istorice şi edificătoare spre virtute, ca aceştia să vază disciplina, înfrumuseţarea bisericii şi stabilitatea, pe care le-am scris din multe cărţi bisericeşti. S'au pus în această carte şi gradele de rudenie cu o însemnare ştiinţifică şi după un minunat metod. Se cuvine deci ca cel ce voeşte să cunoască însemnătatea cărţii şi folosul ei să scruteze şi să străbată cu amănuntul, cu multă îngrijire şi cu atenţiune scara ei. Şi dacă nu va face aşa, nu ştiu dacă va fi în stare să-i înţeleagă importanţa ei, sau să afle chestiunea ce-l interesează în orice prigonire. Iar de ar afla cine-va ceva greşit în scrierile noastre în această carte, să îndrepteze şi să nu ne bănuească, pentru că nu ne-am ocupat atâta de corectarea antistihilor pe cât de corectarea capitolelor, după cele două-zeci şi patru de litere, compunând şi scriind această carte, pe care alcătuind-o şi scriind-o, cu ajutorul lui Dumnezeu, am făcut şi am terminat ceia ce ni s'au poruncit şi în fine am dat la lumină această carte din poruncă dumnezeească, cum am zis. Acum, dar, să aducem slavă lui, laudă, mulţămiri şi închinăciune celui în Treime, Dumnezeu Părinte, Fiu şi Sf Spirit. Şi noi, deci, prezentăm această carte preasfinţiţilor arhierei ca să o posedă ca de la lumea întreagă, ca lucru preţios, prea iubit şi prea folositor. De aceea mă închin şi plec genunchii la toţi arhiereii preasfinţiţi, rugându-vă, cerându-vă şi implorându-vă îndurarea ca, să vă amintiţi de munca mea şi să rugaţi pe Dumnezeu în folosul meu în sfintele şi sfinţitele voastre slujbe ca să-mi fie mie îndurător in ziua judecăţii, şi să-mi dea plată Stăpânul, pentru care am lucrat. Fie ca domnul să păzască arhieria voastră, amin.

Iacob Ieromonahul, arhimandrit şi epitropul Ioaninei,
rob al lui Christos şi al
vostru prea sfinţiţilor arhierei a tuturor oraşelor!

1] Vezi şi cele 2 pagini din prefaţă fără sfârşit, a lui Cosma, traducătorul din 1754, (pp. 130-131), care se află în faximilele de la finele cărţii.

5. PREFAȚA DE LA „CARTEA ROMÂNEASCĂ DE INVĂȚĂTURĂ DE LA PRAVILELE IMPĂRĂTEȘTI“ A LUI VASILE LUPU, DIN 1646.

(Vezi: pp. 164—173)

Edițiuni. Ioan Bianu și Nerva Hodoș: *„Bibliografia românească veche 1508—1830“*. Tom. I 1508—1716, București 1903, pp. 156—158; cf. Ioan M. Bujoreanu: *„Collecțiune de legiuirile României vechi și cele noui“* în *„Biblioteca de legislațiune“*, vol. III, București, 1885, pag. 5. Șt. Gr. Berechet: *Schiță*, Anexe, pp. 13—14.

„Toți ceia ce sămt creștini pravoslavnici.

Cine va citi ca să înțeleagă.

Cum izvoräsc și es toate apele den mare și împărțindu-să să râșchiră pren toate vinele pământului, de adapă tot pământul, așia într'acesta chip și svintele scripturi izvoräsc și es dentru înțelepciunea dumnezăirei și alte toate invățăturile ceale bune. Drept aceia iarăși, cum vedem pre toți înțelepții și putearnicii lumii, cu mare osrădie și nevoință și cu multă cheltuială ciarcâ și sapâ pământul și meșteșugesc de găsăsc de aceale vine de apă, și dacă le găsăsc, bucurându-sâ, foarte iscusit cu mare meșteșug silesc de scot acel izvor pănâ în fața pământului pentru binele și răpaosul a mulți, ce lăcuesc pre acel loc. Așia iaste și izvorul svintelor scripturi. Mulți înțelepți și putearnici împărați, cu multă rugâ și nevoințâ și cu mare osrădie s-au cumpătat de-au cercat pănâ s-au spodobit [1]) de-au găsit izvorul vieții cel nescăzut, ce să zice svânta scripturâ, și cu multâ dragoste și bucurie lumii l-au arătat; pentru binele și folosul a mulți. Dup'acia pre urma lor, cu bunâ învățăturâ, ca o moșie a tuturor împreună l-au lăsat și mai vrătos celor lipsiți și însătați de invățăturâ. Pentru că, cum nu poate nime a lăcui în ciastă lume fărâ de apâ, așia nu poate fi nice fărâ invățăturâ, cum zice Isaiia prorocul: zavistiia cuprinde pre oaminii cei neinvățați. Drept aceia și al

1) învrednicit.

nostru prea luminat întru creştinătate şi dirept întru credinţă, Ioan Vasilie voevoda, domnul şi biruitoriul ţărăi Moldovei, urmând urma celor buni şi înţelepţi domni, socotind neputinţa şi slăbiciunia acestui loc şi împuţinaria izvoarălor svintelor scripturi şi altor învăţâturi, şi cunoscând nevoia ce va veni şi scâderia asupra oamenilor ce vor fi lăcuitori în ţara Moldovei, fiind fără învăţătură vor fi de pururia însătaţi şi lipsiţi, ca şi cum are fi într'un loc secetos fără de apâ; şi mai vrătos văzănd nedreptăţile şi asuprealele mişeilor, care le fac cei neînvăţaţi şi neînţelegători, diregătorii şi giudeaţele de pre la toate scaunele Moldovei; drept aceia cu multă osrădie s-au nevoit Măria sa de-au cercat pre multe ţări, pănâ l-au îndreptat Dumnezău de-au găsit oameni ca aceia, dascali şi filosofi, de-au scos den cărţi elineşti şi latineşti toate tocmealele ceale bune şi giudeaţele celor buni creştini şi svinţi împăraţi, carile ca o lumină luminează şi arată tot lucrul celor întunecaţi şi proşti şi neînvăţaţi ca să cunoscâ strâmbătatia tuturor şi să giudece pre direptate, carele să chiamă acmu *Pravilele împărâteşti.* Aceastea înţelepciuni şi aceastea învăţâturi ne-au dat şi ne-au lăsat noo tuturor rodului românesc, ca să ne fie noo depururia izvor de viaţă în viaci nescăzut şi nesvrăşit.

După tocmala şi nevoinţa Mării sale domnului datu-s-au învăţâturâ şi mie unul mai mic şi nice de o treabâ a Măriei sale rob, Evstratie biv logofet de am scos aciaste Pravile şi le-am tălmăcit den scrisoare greciascâ pre limba românească ca să poată înţeleage toţi.

---

6. PREFAȚA LUI DANIIL PANONEANUL CĂTRE MITROPOLITUL MUNTENIEI, ȘTEFAN.

(Vezi: pp. 174—181).

Edițiuni. Ioan B i a n u și Nerva H o d o ș : „*Bibliografia românească veche*" tom. I. 1903, București, pag. 192—193 ; cf. Ediția lui N. B l a r a m b e r g și G. M i s a i l din 1871, București, pp. 3—4; cf. Ioan M. B u j o r e a n u : „*op. cit*". vol. III. 136. Prefața editorilor din 1871 (N. Blaramberg și G. Misail) pp. 1—2, nu conține nimic important pentru scopul urmărit de noi, deaceia nu o mai imprimăm aici. St. Gr. B e r e c h e t : S c h i ț ă etc. Apendice pp. 29-31.

Prea sfințitului și prea înțeleptului meu și cu toate feluriie de flori ale darului duhului sfânt împodobit tocma apostolilor s. s. Ștefan, mitropolit al Târgoviștei, exarhul plaiului și a toată Ungrovlahia, cel ce e mai jos scris ca un fiu sufletesc și de nimica rob cu tot sufletul cere, roagă și prieaște toată sănătatea și buna petrecanie, de la unul în troiță Dumnezeu :

Mulți oameni socotesc pentru omul cela ce când se naște într'o cetate cu mulți oameni și vestit de în părinți de bună rudă și vestiți, ei zic că este vrednic și destoinic unul ca acela să fie lăudat și să se ciudească [1]) și să se mire pentru moșia lui și pentru înălțarea rudeniei lui. Ce unii ca aceia greșesc fără seamă și fără de socoteală chibzuesc. Pentru că bunătatea nu vine nici se trage dupre moșneani și dupre strămoși, așijderea și răutatea și viața cea rea, nu mearge să vie să se pogoare pe strănepoți ; ce fie și cine de în lucrurile sale (după cuvântul stăpânului nostru) sau se rușinează, sau se slăvește. Pentru că omul când ar fi să se tragă de părinți și de rudă, de oameni mari, vestiți și îmbunătățiți ; iar lucrurile lui să fie proaste și fără de ispravă dă nimica și grozave, aceluia atât de mult i se cuvine batjocurire și urgisire, și earăși când răsare o odraslă de bună rudă și creaște întrânsa proastă și dă nimica, de intru niște

1) să se minuneze.

oameni oarecum, şi să se facă cu nevoinţa lui şi cu multă socotinţă şi luare aminte, minunată întru lucruri, şi întru îndreptări, şi să procopsească întru bunătăţi, atunci mai vârtos se cade unul ca acela să fie lăudat dăstoiniceaşte cum se cade de toţi, şi luminat să fie lăudat, cum se arată şi se veade la blagorodia [1]) ta, alesul meu de Dumnezeu, cinstite părinte prea înţelepte, kirie, kirie Ştefane, mitropolitul al scaunului cetăţei Târgoviştei, exarhul plaiului şi a toată Ungrovlahia, mirându-se de tine toţi, văzându-te de intr'un loc ca acelaş sat de jios al Ungrovlahiei, care au crescut odraslă şi stălpare ca aceasta, împodobită cu atâtea bunătăţi şi daruri. Aceasta auzind şi eu, mai micul, prostul şi plecatul praf de supt picioarele cinstite ale sfinţiei tale, prepune această *Indreptare de leage* depre limba elinească pre limba proastă rumânească, nu doar dă în nevrednicia prostimei mele sau dă într'o învăţătură învăţat, fără numai cât m-am ispitit a linge pre din afară puţinelă gramatică şi sintaxisul; ce cu toată mintea, înţelepţia, arătarea, spunerea şi îndreptarea a cuviosului întru ieromonaşi kir Ignatie Petriţi şi a lui Panteleimon Ligaridi, dascali desăvârşiţi, amândoi dela Hio, vestiţi şi foarte iscusiţi întru toată dumnezeeasca scriptură. Drept aceaia (o sfinte vărhule [2]) pentru multul har de cucerie a nedăstoiniciei meale, carele am către sfinţia ta (măcar de nu sunt copţi strugurii viţii meale) primeaşte truda şi osteneala ca unui nedostoinic, primeaşte acest dar mic, cu multa proastă a mea minte necuprins, priimeaşte grădina cu florile raiului împodobită şi sădită cu buna mireasmă a darului duhulul sfânt, primeaşte ca cel pumn de apă ce dusă cel sărac la cel împărat, primeaşte şi pre mine blagosloveaşte ca eu ticălosul peste blagoslovenia şi ertarea sfinţiei tale să dobândesc ertare multelor meale sumedenii de păcate, ear pre sfinţia ta aicea Domnul Dumnezeu să te păzească în mulţi ani în seamă, iară noă de bucurie şi de veselie toturor carii îţi voim binele cu tot sufletul, iară acolo să te destoinicească să dobândeşti, ceata arhierească, hora drepţilor, hrana raiului, bucuria ne spusă, carea ochiul n-au văzut, la inimă n-au intrat, după cum zice fericitul Pavel; să fie preaosvenşcenstva v. nepotrebnâi rab [3]).

Daniil M. Panonean.

---

1) nobleţea (slavonism).
2) inalte. (slavonism)
3) al preasfinţei voastre netrebnic rob.

7. PREFAȚA LA „INDREPTAREA LEGII“ LUI MATEI BASARAB, DIN 1652 [1])

(Vezi: pp. 174 -181)

Edițiuni. Ioan B i a n u și Nerva H o d o ș: „*Bibliografia românească veche*“ tom. I, 1903, București, pp. 193—203; ediția lui B l a r a m b e r g și G. M i s a i l din 1871, București pp. 5—14; Ioan M. B u j o r e a n u; „*Collecțiune de legiuirile României vechi și noui*“ vol. III, 1885, pp. 137—142. I. P e r e t z: „*Predoslovia mitropolitului Ștefan la Pravila lui Matei Basarab*“, București, 1905, pp. 53. Șt. Gr. B e r e c h e t: *Schiță* etc. Anexe, pp. 29—31.

Ștefan [2]), cu mila lui Dumnezeu, mitropolit al Târgoviștei, exarhul plaiului și a toată Ungrovlahia.

Prea sfinților arhiepiscopi, mitropoliți, iubitorilor de Dumnezeu episcopi, egumenilor și tuturor părinților duhovnici și protopopi hirotoniți de Dumnezeu pespe mâna arhierească; așijderea și a toate rânduealile ceale de afară. Sănătate și spăsenie roagă și priaște.

Toată scriptura [3]) care este însuflețită de Dumnezeu (O pravoslavnicilor cititori!) foarte easte de folos, de învățătură, de infruntare, de pedepsire pe dreptate, cum grăeaște dumnezeescul apostol, ca să poată fi omul Dumnezeu desăvârșit și bine gătit spre tot lucrul bun, pentru că mai vârtos indreptează năravurile noastre ceale sufletești, și de in leane le rădică către bunătăți, și ne pornesc către învățăturile cealea ce plac lui Dumnezeu, și ne învață să aleagem binele de in rău și răul de in bine. Din care și această dumnezeiască *Indreptare de leage*, (canoanele, zic, a sfintei și dumnezeeștii pravili, carele au incolțit și au răsărit

---

1) Pasagiile caprinse in [ ] sunt traduse după prefața Sintagmei lui Matei Vlastarie din 1335, restul este partea originală a mitr. Ștefan.

2) Mitropolit al Munteniei din 1648—Noembre 1653; a doua oară 1659—† 25. IV. 1668.

3) Tim. 3, Zac. 297, (in realitate 597).

şi s'au ijderăt (cum am zice) de la întruparea şi înomenirea cuvăntului pre lume, de când au strigat trimbiţa cea cu mult glas apostolească cu bunătatea darului şi se-au auzit în toată lumea, cinstitu-se-au, adausu-se-au crescut-au şi s'au lăţit, întărind tocmealile bisearicii, care se făcea pe vremi, pănâ la sfântul şi a toată lumea al şaptelea sobor.

Care în tot chipul şi în tot feliu au adunat pietre scumpe, de au tocmit şi au făcut zidul besearicei, căruia au zis Mântuitorul nostru, că uşile ei iadul nu le va birui niciodată [1]).

Pentru că după luminarea poruncii Măntuitorului, iar înşelătoriul, carele scornise închinarea idolilor drăceşti, el se veştejia şi cumu-i era firea întru nefiinţă el se strica şi fugea ca şi întunearicul de lumină, iară el hicleanul nu se suferi să fie biruit, nici vru să şază în pace, ci aducându-şi aminte de vesmăntul său, înbracă-se în păgăni şi în perzetori de oameni, şi iarăşi se nevoia să invingă şi să biruiască adeverinţa într'alt chip cu învăţături streine şi înşelătoare, a doua oară să facă ca şi mai 'nainte, ce nu putu lupul, că rămase ca un spurcat ruşinat rănjind pre Cuvăntul în zadar. Pentru că cum mai de grabă se adunară soboară a toată lumea, de împreună şi nameasnice [2]) de dumnezeeşti şi sfinţi părinţi de lepădară şi stricară răutatea nebuniei lui. *(Carele sunt săboarele a toată lumea)* [3]). Unile aşa se făcură: că cu porunca celora ce împărăţea pe acea vreame (iar mai ales cum am zice, cu a sfântului Duh) se aduna de se făcea săboare într'o cetate, turma arhierească carea era subt toată oblastia [4]) grecească; iară cine nu putea să meargă, ei îşi trimetea soli, exarhi ai lor şi ispravnici în locul lor, şi aşa cu tot soborul tocmia îndreptarea a blagocestivei şi pravoslavnicei credinţe şi aşa îngrădindu-să cu armele adeverinţei răutatea lor gonea.

(Care sunt nameastnice). Iară altele se chemară nameastnice, căce că se aduna episcopii numai dintr'o eparhie la marele lor, iară nu era chemaţi toţi din toată lumea, şi nu se făcea căutare de toate tocmealile; ci, sau întăria tocmealele săboarelor ceale ce se făcuse mai nainte, sau surpa pe eretici, carii încolţea să sămene zizanii, sau căuta canoanele ceale ce era de bună tocmeală şi de folosul tuturor besearicilor pravoslaviei.

De aceia aceştea toţi nu se nevoiră să desrădăcineaze şi

1) Mateiu gl. 67. 2) locale. 3) Tot ce-i în paranteze, în original e scris la margine. 4) ţinut, stat.

să rumpă numai semințele ale învățăturei celor striine; ci încă și pravile, canoane și legi au făcut, ca să fie de folosul traiului oamenilor, îndreptând sfânta a noastră viață, și învățându-ne cu tare pază să păzim petrecania noastră cum place lui Dumnezeu și canoanile, ca noi carii suntem sfânta turmă a lui Hristos ca o cetate tare să rănim pre muncitorii îndoit și ca o pasăre proastă cu meșteșugurile lui să fie prins și legat și să se cunoască rușinat. De într'acesta chip apucă înainte de se tocmi foarte ales dumnezeeasca propoveduire și cu multe tării să întări și să intemeea besearicii. De acia păstorii sfintei turme, oblicind meșteșugurile hicleniei lui cu învățătura cea adevărată și cu bunătățile vitejii lor, îndărătnicia și nevoința luptei lui nu o băgară în seamă ca și săgeatele copilărești. Așa userdie arătară pentru cununi ce luară, atâta petrecanie bună și minunată arătară, cât le era toată nevoința pentru buna și adeverită cinste, căci că iubea să se lupte și să se bată pentru adeverință până la sânge.

Până la atâta userdie și vitejie veniră cât mulți își urâră trupurile și răbdară întunearice de munci și morți pentru adeverință.

Și încă aceștia sfinți iubitori de cinstea lui Dumnezeu zăbreala blagocestiei, atâta biruiră înșelăciunile cât nu băga în seamă nici în dos nici în față frica lor. Drept aceaia adunându-se toți împreună cu aceaste vitejii sfintele și dumnezeeștile pravile cum le-au fost suflând și amenințând de sus porunca lui Dumnezeu, până în ziua de astăzi așa le ține și le cuprinde și le cinstească dumnezeiasca besearică a pravoslaviei, multe de în dumnezeiasca evanghelie, pentru că și acealea sunt adevărat rădăcini de în izvorul ei, și nu numai aceastea, ci încă și câte poslanii [1]) osăbi de săboară, întrebări și răspunsuri s'au făcut de bogați bărbați sfinți, care se afla pre acea vreame, cărora nu li se putuse ascunde bunătățile. Drept aceaia și acealea le mărtusiră și le întăriră și besearicii le deaderă ca să lumineaze întru tăria pravoslaviei, ca stealile pe tăria ceriului. *(Aicea grăește pentru legea împărătească).* Aicea s'au pus și niște învățături și leage den afară, dă de mult făcută și tocmită cu îndreptarea dumnezeiască cum ar fi o aflare și un dar al lui Dumnezeu, și o alcătuire de obște a besearicei tocmită cu porunca năstavnicilor [2]) și îndreptători a

1) epistole, (slavonism).
2) șefi, conducători. (slavonism).

viteajilor şi purtătorii de Dumnezeu bărbaţi, pentru îndreptarea a greşalelor celor de voie şi celor de nevoie, şi de traiul blagocestiv, carele duce pe pravoslavnici şi îi îndreptează către viaţa cea nesfărşită. Drept aceaia smerenia noastră adunat-am şi am străns (cum am zis) toate canoanele împodobite cu toată frumuseaţea şi învăţătura şi hotarăle ceale tari carele sănt de spăsenia şi de treaba tuturor oamenilor, carele s'au făcut şi s'au tălcuit cu bun nărav cum place lui Dumnezeu şi de cum ne-au fost putearea, toate la un loc le-a cusut nevoindu-ne nimica a lăsa să fie lipsă de ceva şi nu numai aceastea, ci încă şi căt au rămas de acei dascăli nespusă şi noi aducăndu-ne aminte le-am implut şi le-am adunat. Pare-ne că vor fi de treabă şi de dragoste sufletelor celor iubitoare de Dumnezeu şi carii vor ceti nu li se va ură, că am pus toate leacurile de fie-ce vină împărţite toate pre glave [1]) prea lesne a le afla. De aciea am gândit şi am socotit şi pentru *Pravila împărătească* că va fi şi aceaia de treabă aceştii oblastii şi micşoare ţări de toate vinele, cu catastihul ei de osebi, ca sâ poată fi şi să dea căte ceva ajutor şi ea canoanelor sfinţilor bărbaţi, mărturisind şi dănd răspuns mai tare şi mai vărtos. Părinţii au pus numele răspunsurilor şi învăţăturilor lor canon sau pravilă adică numele de la lemnul cela ce lucrează meşterii, carele se chiamă îndreptariu. Când lucrează lemne sau pietre fiind nodoroase, strămbe şi colţoroase şi neneatide, puind acel dreptariu le tocmesc şi le netezesc, şi aşa le alcătuesc una cu alta. Pravilă se chiamă şi alte meşterşuguri multe ale meşterilor dascăli, adecă carii au meşteşugit gramatichia, filosofia şi vrăciuirea [2]) şi carii au meşteşugit căntarea, şi nu numai acelea, ci încă şi ceia ce au tocmit Legea împărătească pusu-le-au numele pravile.

Mai sănt şi alte împărţiri, tocmeale şi hotare, de carele bine au socotit Ipocrat să le fie numele aşa, adecă despărţind şi alegănd şi îndreptănd ce e stricat de alţii şi adunăndu-le iară la a lor bună împreunare.

Ce însă scripturile altora cărora li s'au pus numele pravile acealea tot trebue altora să se dea să le caute.

Iară răspunsurile ceale blagocestive părinteşti, pusuli-s'au nume mai adevărat, mai tocmit, mai alcătuit de căt toate, atăt căt şi pre ceia ce se pleacă lor, ei îndreaptă cătră dreapta credinţă şi-i trage cătră viaţa ceaia ce place lui Dumnezeu în toate zilele fără rătăcire. De acuma trebue iară a arăta şi a spune pre rând

1) capitole, (slavonism). 2) medicina, (slavonism).

de căt ne va fi putearea: când, de cine şi cum s'au izvodit şi au eşit la lumină fieşi ce pravilă, lumina picioarelor noastre şi lumina carea easte căilor noastre in traiul lumei aceştia.

Ce însă ale sfintelor săboară şapte a toată lumea şi ale celor nameastnici şi a bogaţi părinţi sfinţi ce au scris, lesne le vei afla pre la începutul săboarelor: papii, patriarşii, mitropoliţii, împăraţii, ispravnicii şi asupra cui, iară aicea numai ce ni se cade a spune pentru ale sfinţilor Apostoli pe scurt; aşijderea şi pentru pravila împărătească: de unde au eşit şi cine şi pentru ce.

Intâi s'au izvodit spre buna parte pravilele adecă canoane pe numele sfinţilor Apostoli [1]) scrisă fiind (cum ziseră unii) de marele mucenic Climent, căci că era următoriu marelui Petru aşijderea şi dumnezeescului Pavel cum singur poveasteşte oare unde de dânsul carele au fost episcop la Roma.

Al treilea după învăţătorul Petru, căci că nu au luat scaunul şi se încunună cu cununa mucenicilor în vreamea împărăţiei a lui T r a i a n împărat. Şi aşa socotiră unii că le-au scris Climent, căci şi pomeneaşte numele pre urma pravelelor cum arată şi dumnezeescul L u c a la Deanie [2])

Că nu scrie nicăirea să se fi adunat toţi sfinţii apostoli la un loc să le fie scrise obşte. Ci să ştiţi că multă vreame locuind şi îndulcindu-să împreună zisui-s'au de blagosloviţii Apostoli să le izvodească şi să le scrie, ca şi poslania carea easte către Ovreai, iară lui au zis de o au prepus pe limba elinească.

Pare-mi că unii mai denainte vreame au fost socotind şi s'au fost sfiind de pravelele lor, până ce s'au adunat sfântul şi a toată lumea săbor a şasea de au luat seama tuturor pravilelor, carele făcuse săboarăle a toată lumea şi nameastnicile, aşijderea şi ale unor părinţi carii au procopsit întru bunătăţi şi au făcut şi ei bogate pravile.

Ci mai întâi şi mai inaintea tuturor au luat seama ale acestora, adecă ale Apostolilor; că zice acel sf. săbor: canoanele pre care sunt făcute pre numele sf. şi slăviţilor Apostoli, carele sunt priimite şi întărite şi adevărate şi date nouă de sf. Părinţi, poruncim şi noi să se ţie întărite şi adevărate, (însă fără de poslaniile şi răspunsurile lui Climent), că intr'acealea multe taine, zizanii şi gunoaie de sminteală au băgat zlocestivii [3]).

1) 85. Numărul canoanelor lipseşte numai in ediţia lui Bujoreanu.
2) Faptele Apostolilor. 3) răii, (slavenism).

(Pentru pravilele împărăteşti, de unde s'au început şi unde s'au tocmit).

Cade-să a şti şi de Pravilele înpărăteşti de unde s'au ijderăt şi eale, pentru că şi eale le-am socotit a fi ca un agiutoriu celoalalte, pentru aceaia le-am lipit lăngă dânsele.

Intru olimbiada de întăi când era cursul anilor lumei 4808, atunce împărăţea la Roma R o m i l.

Iară după dânsul alţii vre-o şase, unul după altul, lua scaunul, până ce trecură ani 224 de când se făcuse împărăţia cetăţei.

Iară righii carii tocmia cetăţeanii având puteare a doua după împărat, ei cum socotea aşa tocmea şi îndrepta pre cetăţeni că încă nu era leage scrisă.

Iară când fu într'a 68 de olimbiadă, atunci căzură asupra împărăţiei putearea oamenilor celor de afară şi aşa goniră pre righii de în mijloc şi puseră oblăduirea a ipatilor [1]), şi atunci norodul Rimului se îndrepta cu o leage sau mai vârtos cum am zice cu un obiceaiu rău fără de tocmeală.

Iar aşa până nu se umpluse 20 de ani, iar norodul alease 10 bărbaţi şi predănşii oblăduia Appie C l a v d i e; şi aşa poronciră lor să facă legi. Iar ei adunară obiceaiurile ceale ce era preleage ale Rimleanilor, carele era răsipite, şi mai alcătuiră multe şi de în leage Elinilor de la Atina câţi se lăuda că ţin şi au pre S o l o n şi pre marele şarpe şi pre lăngă acestea şi câţi zicea că au şi ţin tată pre L i c u r g şi M i n i; şi alţi înpotriva acestora şi aşa alcătuiră XII cărţi de la acestea.

Pentru că Solon şi Licurg, povestesc că ei au scris legile mai alease Ellinilor, însă unul Atineanilor, iar Licurg Lachedemoneanilor; ce însă Licurg fusesă de demult, tocmai într'al 65 de ani de la spargerea Troadei, iar Solon au făcut legi Ateneanilor într'al 46 de olembiade scoţăndu-le de la şarpe fără de ucideri, şi aşa se îndrepta norodul cu acealc cărţi până ce se ţinea cu putearea ipatelor şi a norodului, pentru că in toţi anii alegea norodul doi bărbaţi de bună rudă să fie dea tocmirea lucrurile cetăţeneşti şi voiniceşti şi le punea numele ipaţi. Şi aşa acesta chip al cetăţei s'au ţinut 364 de ani.

Iară G a i e iarăşi schimbă ipatia şi putearea norodului de o făcu înpărăţie şi crescândă vreamea petrecaniei tămplase de creştea

1) consuli, *(grecism)*.

şi vinile şi judecăţile căt trebuea şi să cădea să fie şi să se facă legi cetăţeanilor în tot feliul pre vinile lor.

Drept aceaia după Gaie luă împărăţia Sevast Avgust' acela ce era şi cesar; nu lăsă să nu puie şi să facă leage, ca şi ceaia ce era cu înţelepţia mai bun din mulţi ce încă de la toţi întreba şi iscodia şi de norod şi de voinici, şi ori cine ce zicea de la toţi lămuria, şi ce-i părea şi socotea că e de treabă îndată scria în ceale cărţi ce scrie mai sus.

De acia după multă vreame pre urma lui Avgust, apucă înpărăţiea Adrian, şi acealea toate iară le adună la un loc şi ale altora a tuturor le scrisă deosebi şi le făcu în 50 de cărţi adecă Grane, Dighestasim ce să zice le pusă numele săbornic cum ar fi adunate de în multe. Iarâ câte făcusă înpăraţii el le scrisă deosebi şi le făcu 12 Grane şi le pusă numele codicure, ce se zice tocmire înpărătească. Deacia nici aşa nu era lesne să ajiungă leagea, neputându-le cuprinde cu mintea de multe şi lungi ce era, şi mai vărtos înpăraţii carii să puseasă după vreami lor ce li se părusă ei adaosăsă în codicurile lor de nişte lucruri de cealea ce încă mai înnainte nu avuseasă leage.

Nu numai acealea ce încă şi pre limba latinească scrisă ascunzănd legile pănă acuma întărite vărtos lipsindu-se de folosul lor ce nu putea să le înţăleagă.

Iară Iustinian inţăleptul împărat mulţime de glavizne aleasе, carele era numai mai de treabă de lucrurile vremii şi nu aleasă numai, ce şi încă lăţimea cât putu o scurtă, şi de doă ori scoase dintr'aceale doua cărţi adecă de in codică şi de in dighest, de prepusă pre limba elinească şi aşa tocmi leagea, cu nişte tocmeale de întăi şi pusă numele cărţei Instintun da.

Iară tocmirea dighestului, căci să alcătuisă pe scurt cum am zis, părusă unora a zice, că pentru grăbirea scurtărei, au lăsat multe nescrise de în ceale ce's mai de treabă.

Drept aceia iarăş poronci de scriseră şi pusără acelea sub ceia ce se chiamă grane la sfârşitul tuturor granelor, lipind lucrurile ceale de treabă ce rămăsease. Mulţi dascăli cinstitul împărat la aceastea când le-au prepus au strâns. Intâiu un Ştefan au tălcuit Dighesta; iar Chiril pe scurt. Doroteiu o au făcut pre tocmeala mijlocie. Talilei censor prepuse codică prelungă; iar Feodor Ermopolit mai pe scurticel; Anatolie şi mai scurt. Iar Isidor mai pe scurt de cât Talilei numai cei doi ce au izvodit mai prelung.

Mai vru înpăratul încă de mai făcu nişte tocmiri cu multă trudă de în tocmealile ceale vechi, 170 dă nearale [1]) şi le puse deosebi, că schimbă pentru nunte şi leagea pentru diatacse [2]) şi pentru nişte taine şi altele aseamene acestora, care le poroncise mai nainte marele Constandin, litere dişnuită spaţionată iară el pentru acealea mai cu milă le tocmai.

Aceale nearale e-au prepus [3]) un dască Trivunian foarte dascăl mare; iar nu ştiu cum îl supăra duhul necurat, ce-i era mintea îndoită.

Drept aceaia, când le scrisease el întorsease unele spre folos iară altele le scrisease neadeverite şi îndoite cu gândul şi cu socotinţa. Drept aceaia oamenii care avea pără şi mergea să se judece cu acea prinzare şi îndoire pre mulţi pierdea. Iară mai pre urmă de toţi de pururea pomenitul întru împăraţi Leu prea înţeleptul el făcu toate alcătuirile una, şi câte era puse răsăpite toate le împreună într'una de în dighestă şi de în codicure, multe şi de la Instintunda şi de într'ale lui Justinian aleasă de le făcu 60 de cărţi împreună cu un Savaţie marele spatariu şi le alcătui în şease tocmiri şi scoasă de lepădă toate vrăşmăşiile ceale fără de treabă ceale ce nu erau nici de un folos; pentru că oamenii cei mai de pre urmă să îndreptară mai spre bine de căt cei de mai înainte vreame cari făcuse multe legi. De aciea alcătuirea cuvintelor de în ceale ce le alesească foarte bine de aşeză, şi cuvintele ceale ce da răspuns de fie ce cuvânt lucru, şi vină, el le adună dă le tocmi şi le puse toate la o grană. Şi au făcut şi el 120 dă nearale ce până acum aceale nu se ţin toate).

Drept aceaia, şi smerenia noastră văzând o comoară ca aceasta ascunsă, şi ca o grădină încuiată. plină fiind de toate florile darului duhului sfânt ale purtătorilor şi insufleţiţilor de Dumnezeu părinţi sfinţi şi ai lumii dascali şi luminători, cari au umplut toată lumea de dulcea blagoslovenie a duhului, gândi zicând: ce folos iaste de amăndouă să stea încuete cum zice scriptura, mai vărtos aducăndu-mi aminte de cuvântul Stăpânului mieu Hristos pentru sluga cea vicleană ce ascunse talantul în pământu, (Mateiu. glava, 25) zişi să dau şi eu ceva Domnului mieu de în căte mi-au dat ca să nu mă arăt să zic că voesc numai folosul binelui mieu ce voi cu toată inima ca cerbul la izvoarele apelor (Psalmul 115) să'mi puiu toată nădeajdea pre maica Cuvântu-

1) novele. 2) poruncă, [grecism]. 3) tradus.

lui Fiiului lui Dumnezeu pre slăvita Doamna a noastră, sfântă Născătoare de Dumnezeu și pentru ruga sfântului slăvitului apostol și întâiul mucenic arhidiacon Ștefan, marele Antonie, și sfântul Grigorie Decapolit și Nicodim mirotocețul [1]) ca să nu las comoara ascunsă nici grădina încuiată, ce să zice capetele dumnezeeștilor pravile, să le adun și să le prefac dă pe elineaște pre cuvinte proaste rumăneaște, și am făcut aleagerea din multe și bogate pravile trimețind păn și la împărăteasca cetate la prea sfăntul nostru și a toată lumea patriarh (că n'am vrut să scriu dă pre ceale tiparnice, fiindu-mi teamă că de când au încăput cărțile pravoslaviei la măna ereticilor, ei n'au lipsit a nu băga câte ceva zizanii), păn ce am aflat la cinstitul nostru fiu sufletesc chir. Gheorghie Caridi de la Trikis, carile au fost II vis. scrisă cu mână, judecata toată arhierească și lăngă dănsa și împărătească cu toate canoanele ale sfintelor săboare și apostoli și a marelui Vasile și altor dumnezeești și sfinți părinți împreună cu teologul dumnezeeștilor bogoslovi, scoasă și tocmită cu porunca și învățătura blagocestivului împărat chir Ioan Comninul cu mare și multă socotință, de pravoslavnicul întru dascali diacon și păzitorul de toată pravila și canoanile marei besearici chir Alexie Rodniul și așa cu multă userdie și îndemnare o am scos den întunearec la lumină și cu buna voie a luminatului și blagocestivului meu domn Io Matei voevod Basarab și cu tot sfatul măriei sale, cu blagoslovenia părintelui meu Paisie patriarhul Ierusalimului și cu îndemnarea a doi frați iubitori de Dumnezeu și tocmai slujitori ai oblastiei smereniei noastre. Tipăritu-s'au ca să fie de folosul tuturor de obște ca o grădină plină de flori mirositoare ale raiului sau ca un vistiiariu de obște besearicii.

[Drept aceaia să cade să le caute și să le ție vârtos totdeauna ceia ce sănt îndreptătorii pravoslaviei ca să poarte grijă pentru sufletele turmelor să nu cum va să se alunece spre învățăturile striinilor; Așa de vărtos se cade să se ție de ceia ce au rănduiealile lumei aceștia de îndreptare; că cu aceastea învățături vei putea aleage adeverința de înrătăcirea striină și dreptatea de în strâmbătate, mai adevărată și mai aleasă decât piatra Lidiei.

Aceasta pun leage și legătură și hotară, împăraților și domnilor, patriarhilor și mitropoliților, egumenilor și călugărilor, popilor și diaconilor, boerilor și bogaților, stăpânilor și slugilor ce-

1) zvorâtorul de mir, (slavonism).

lor ce oblăduesc şi celora ce se oblăduesc, părinţilor şi feciorilor, bărbaţilor şi muerilor, însuraţilor şi celor neînsuraţi, celor postnici şi celor ce nu se postesc, înţelepţilor şi celor nedomeriţi]. Aceastea invaţă şi pre împăratul şi pre domnul să le ţie şi să le cinstească cu toată putearea. Aceastea nu-i lasă să se pleace învăţăturilor dobitoceşti. Mai vărtos se cade să le aibă aceastea iparşii sau voevozii, mitropoliţii şi episcopii, pentru că lor mai multă socotinţă li se cade să aibă şi grijă să poarte de împărăteştile şi sfintele besearici, ca să nu cumva să se arate nedăstoinici la Dumnezeu, căci n'au lăcuit pre voia lui; ce să vie la aceastea bunătăţi să-şi înpodobească bunătatea sufletului, ca şi puterile îngereşti împregiurul lui Dumnezeu.

Aceştii Indreptări de leage cine-i va zice vrăciuitoare de obşte nu va greşi, pentru că ameastecă erbile şi leacurile dă le dă bolnavilor, de tămăduiaşte pe fiecarele de fiece boală; şi nu numai pre aceia, ce încă şi pre ceia ce se lenevesc de nu poartă grijă de tămăduială; însă pre unii dăndu-le şi tinzăndu-le erbi tari ei rădică, iară altora aducăndu-le aminte de făgăduinţa ce va să fie, aduce-i şi-i rădică cu mai blănde leacure. Iară unii sănt carii nu iau nice erbi, nici leacure, nice învăţăturile acestora, ce-şi îngrădesc priştaniştea [1]) pocaianiei cu neplecarea, şi aşa făcăndu-se mai tari de căt împăratul, ei-şi închid moşia de veaci]. Pentru aceaia (o! iubiţii smerenii noastre fii!) la cine se va tămpla, au de rănduiala noastră, au de cea de afară, priimiţi-o ca o hazna împărătească, plină de toate lucrurile scumpe, că veţi afla într'ănsa de toate bunătăţile carele îndreptează sufletul, că întăreaşte pre cei ce stau şi pre cei căzuţi nu-i lasă în ociaanie [2]). Dulce iaste blagocestivilor, iară zlocestivilor înfruntătoare, groaznică păcătoşilor, certătoare de toată vărsta, şi de toată deregătoria şi rănduiala împăraţilor, domnilor, boiarilor şi celor ce sănt pre măna mai marilor, voinicilor, proştilor, bogaţilor, săracilor, călugărilor, mireanilor, bărbaţilor, muerilor, tinerilor şi bătrănilor. Că înţelepţia a lui D-zeu iaste multă în tot feliul, că măcar şi cine nu iaste îndreptat; de aicea cetind cu socotinţă şi cu luare aminte, lesne se va îndrepta şi se va întări. Curvarii se învaţă a'şi ţinea curăţia, cel rău se învaţă binelui, cel fără de minte se înţelepţează, cel semeţ smerit. Aceasta învaţă pre cel nemilosărd milostiv şi pre cei ce jehuesc ale altora să le dea ale cui sănt, şi, cum am zice mai pe scurt, tot feliul de bunătăţi. Cine va vrea,

1) limanul, [slavonism] 2) desnădejde, [desperare] slavonism.

acela, de aicea va putea se zleiască ca de într'un izvor. Drept aceaia rog smerenia noastră pre voi pre toți fii iubiți întru Duhul, căutați și ispitiți scriptura, că așa socotesc că pare că într'ănsa veți afla viața, după cuvăntul Domnului; și priimiți cu dragoste și cu userdie, și citind, îndreptați viața voastră, iară pre smerenia noastră întru rugile voastre fără de leane nu uitarâți. Și Domnul păcii fie cu voi, amin.

Ca un tată tuturor întru pravoslavie de obște și voitoriul de tot binele.

Acelaș carele iaste mai sus scris.

8. HRISOVUL DE PROMULGARE AL LUI ŞTEFAN MIHAI RACOVIŢĂ, DOMNUL MUNTENIEI, PENTRU „MANUALUL DE LEGI, DIN 1765, AL LUI MIHAIL FOTINO

(Vezi: pp. 201—208)

Ediţiuni. Acest hrisov de promulgare se află scris în greceşte pe fol. 3—5 din ms. Nr. 273 (20) grecesc, fost la Academia Română, astăzi la Moscova, precum şi în fol. 2 din ms. grecesc Nr. 275 (122), care se găseşte la Academia Română: vezi Const. Litzica: *„Catalogul manuscriptelor greceşti"* ed. Academiei Române, 1909, Bucureşti, pp. 135—136 şi 139; iar traducerea românească a autorului catalogului pe pp. 137—138. Şt. Gr. Berechet: *Schiţă* etc. Anexe pp. 32—34.

Ioan Ştefan Mihai Racoviţă voevod [1]), cu mila lui Dumnezeu, stăpân şi domn a toată Ungrovlahia. Gândindu-ne la datoria apăsătoare pe care o avem ca să îngrijim cu priviri neadormite şi cu mintea trează, de toate câte contribuesc şi privesc buna îndrumare şi orânduială a domniei, de care ne-am învrednicit de la Dumnezeu, şi având grijă de toate acestea, pe cât stă în putinţă, am voit după puterea noastră să reînviem buna ordine a acelora, cari din întâmplare sunt oblăduiţi neregulat şi sunt conduşi fără orânduială. De aceia am luat hotărârea să statornicim mai întâi legile civile. Pentru acest sfârşit, lucrând potrivit atât cu gândul cât şi cu dorinţa particularilor, să nu-i trecem cu vederea, când sunt trataţi şi nepotrivit şi nechibzuit, cum erau trataţi de obicei până acum. Acest lucru era un motiv de mare stricăciune pentru fiecare din înpricinaţi şi o cauză să supărăm şi noi pre sfântul Dumnezeu, care ne-a dăruit cu această domnie şi să fim învinuiţi de neîngrijire şi de nerecunoştinţă. De neîngrijire, ca unii ce n-am purtat grijă de buna cârmuire a corabiei politice, bătute de talazurile mărei şi n-am ancorat-o în limanuri sigure prin dreptatea cuvenită fiecăruia. Căci noi avem datoria să facem dreptate în orice prigonire şi cu aceasta să a-

1) Domneşte în Muntenia de la Februarie 1764—Septembrie 1765.

ducem fiecăruia linişte ca să nu murmure şi să nu se nemulţumească, că e bătut de nedreptate ca de furtună; iar de nerecunoştinţă către Dumnezeu, atât prin alte fapte virtuoase ce suntem datori să înplinim, cât şi mai ales prin dreptatea, întru care domnul se odihneşte. Apucându-ne, deci, de lucrarea de faţă, cu amândouă mâinile, am hotărât să punem în lucrare înfiinţarea acestor legi civile; ele fiind nu numai încurcate, dar şi împrăştiate, aveau nevoie şi de traducere după înţelesul lor adevărat, şi de adunare, ba chiar şi de alegere. Din această cauză şi pentru împlinirea acestui scop am numit un bărbat încercat şi potrivit, care cunoaşte şi ştiinţa profană şi pe cea religioasă, şi este bun cunoscător într'ale legilor, pe prea cinstitul şi învăţatul boer, mai marele filozofilor ai marei biserici a lui Hristos, Mihail F o t i n o din Hios, care a fost şi mare paharnic, iar acum pe lângă noi mare grămătic. Acesta cercetând amănunţit şi controlând cu toată sârguinţa toate *poruncile legale*, precum şi *obiceiurile pământului*, cari până acum sunt în întrebuinţare, adunând tot ce a fost folositor şi potrivit cu aceste chestiuni, luând materialul şi din *Legile împărăteşti* şi din *Canoanele bisericeşti* şi din diferite alte cărţi de legi, şi după puterea lui, adunându-le pe toate la un loc a ieşit lucrarea de faţă, înpărţită în 3 părţi foarte complect şi exact, la care s'au mai adăogat şi câteva porunci foarte trebuincioase şi folositoare la buna cârmuire şi rânduială a acestei ţări păzite de Dumnezeu. Această carte fiind cercetată cu deamănuntul de oameni înţelepţi şi găsindu-se la fel cu legile, căci păzeşte neschimbat înţelesul propriu şi scopul acestora, precum şi bine tradusă după înţelesul legilor, a fost aprobată şi de noi şi dată în vileag, pentru ca să fie pusă în aplicare la toate judecătoriile acestei ţări, fiind ca o temelie pentru orânduirea dreptăţei şi toiag pentru aplicarea legilor şi judecăţilor drepte. Poruncim deci la toţi judecătorii, la boerii domnescului nostru divan şi la cei din judecătoriile ţărei, să păzească în orice proces nestrămutat dreptatea legilor, aplicând cum se cuvine poruncile legale la fiecare prigonire, fără patimă şi părtinire, şi fără să facă cumva, pentru nicio cauză vreo răsturnare a dreptăţii; căci cine va fi prins călcând dreptatea şi pângărind legile, va încerca pedepsele acestora. Astfel hotărând, am dat şi acest hrisov domnesc al nostru.

In anul mântuirei 1765.

9. PREFAȚĂ LA „INVĂȚĂTURA" ECATERINEI II-A DIN 1773

(Vezi : pp. 280—288)

Ediţiuni. Prefaţa originalului semnată de mitr. Gavriil, [Callimachi], care urmează indată după titlu pe 5 pagini. M. Gaster: „*Crestomatie română*", II, 1891 Leipzig-Bucureşci, pag. 86. I. Bianu şi N. Hodoş:„ *Bibliografia românească veche*" II, Bucureşti, 1910, pp. 201—202. Şt. Gr. Berechet *Schiță*, etc. Anexe 35—37.

Predislovia la învăţătura a însăşi stăpânitoarei măriri Ecaterinii II-a. Către orânduita epitropie preste alcătuirea arătării a unii noao legiuitoare condică. Tălmăcită pre limba moldovenească şi tipărită prin îndemnarea luminatului general feldmarşal şi a feal de feal de ordine cavalier şi poruncitoriul armiei cei dintăi graf Petru Alexandrovici Rumeanţov. Cu toată osârdia şi cu cheltuieala preaosfinţitului mitropolit a toată Moldoviea, kiriu Gavriil. Carea s'a tălmăcit de Toma II logofet. La anii dela Hristos 1773 Avgust 16.

Slăvitului general feldmarşal, poruncitoriul armiei cei dintăi, a Malorosiei general guvernator, prezident malorosieneştii colegii, ordinilor ruseşti împărăteşti a sfinţilor apostolului Andrei, oştenescului mare mucenic şi purtătoriu de biruinţă, Gheorghie, de crucea cea mare a lui Alexandru Nevschii şi holştenescului a sfintei Annii cavaler, graf Petru Alexandrovici Rumeanţov.

Intru tot făcătoriului meu de bine, smerită închinăciune. Eu nu mă înfăţişez către înnalta inpărătească mărire a prea puternicii şi prea milostivei doamnei şi imperatriţii noastre, (luminatule, prea înţeleptule şi viteazule arhistratig), ca sa încunune cu sunet biruinţele sale ceale prea slăvite, ce au sădit pretutindenea ca alţi finici înpotriva obştescului vrăjmaş, făcând ca numai arătarea armelor ei celor purtătoare de cruce să cutremure inimile vrăjmaşilor întorcând taberile lor spre fugă; sau să laud cu

mirare apărarea neamului creştinesc de cătră vrăjmăşeasca călcare şi cumplire; sau să măresc liniştea, odihna şi pacinica petreacere a tuturor de obştie în vreame de războiu şi cealealte nenumărate faceri de bine, cu care s'au îndestulat de prisosit mai vârtos patria noastră, după înalta a ei măriri buna voinţă. Insăşi aceaste faceri de bine cu netăcute glasuri şi cu ritoricească limbuţie, prefăcându-să într'alte limbi, vestesc darurile, ce încunjură scaonul măririi sale, încununează cu cununi de laude aftocratoricescul a ei mărimi creaştet. Eu la cea de pe urmă nu îndrăznesc a pune suişuri în inima mea spre lauda legiuitoarelor învăţături, ce se cuprind la această împărătească carte, ne având putinţa împreună alergătoare cu voinţa pentru a lor înaltă covârşire, în vreamea când minţile ceale mai iuţi a filosofilor celor din academiile Evropii ce cearcă în adânc tainile firii şi să poartă cu pohfală preste aflarea fiinţii celor de subt soare, călătorind cu privirea până la ceale innalte şi covârşitoare zidiri şi mai vârtos covârşirea minţii a unui înpărat intre filosofi, sau a unui filosof între împăraţi; şi după dânsul a unui elin şi după neam şi după glas, au rămas la uimire pentru privirea aceşti prea slăvite vederi, la cari nici odinioară lumea ne s-au învrednicit a privi, nici insuşi dumnezeescul Platon ce au legiuit cum că atuncea vor fi cetăţile norocite, când sau filosofii vor înpărăţi, sau înpăraţii vor avea înţelepciunea nedespărţită de schiptru şi împreună şezătoare la caţon, îndrăznesc a arăta înplinirea datoriei meale cei ne apărate, şi a îndemnării cei cu multă râvnă a slăvirii tale pentru tipăritul cărţii în limba moldovenească, care prin multa silinţă de iznoavă tălmăcindu-să de pre limba grecească, pre cât au fost cu putinţă mai cu curată înţeleagere, iată că s'au săvârşit. Patrioţii miei vor număra aceasta între alte bune lucrări a slăvirii tale cea mai întâi şi mai covârşitoare, fiind bine încredinţaţi că de vor vieţui supt aceaste folositoare pravile întru starea cea neclătită a pronomiilor [1]) vechi, să vor face foarte norociţi la politiceasca împărtăşire, ca oamenii veacului celui inaurit. Slăvirea ta ai înplinit şi cu aceistă bună voinţă întru tot avgustii doamnii şi stăpânii noastre, după cum cu cealealalte săvârşiri a slăvitelor biruinţe şi a apărării patriei noastre, unind înţelepciunea cu vitejia, smerenia cu răbdarea, iuţimea isprăvilor cu întregimea minţii, silinţa cu privighearea, arătându-te viteaz ar-

1) privilegiul, (grecism).

histratig, înțelept poruncitor, nebiruit oștean, și la toate covârșitor celor vechi prea vestiți arhistratigi, purtând pre cât să poate chipul și asămănarea înpărăteștii măriri. Eu încă cu smerenie am săvârșit lucrul ce mi s'au încredințat de către slăvirea ta cu tălmăcitul și tipăritul cărții. După care îndrăznesc a zice: fericite noroadele acealea preste care vor să înpărățească aceste pravile, ce suflă cu totul dreptatea politiceștii înpărtășiri, buna cuviință, cinstea către Dumnezeu și dragostea către cel de aproape.

Al slăvirii tale către Dumnezeu fierbinte rugător.

Gavriil mitropolit Moldaviei [1])

---

1) Se poate găsi în volumul tipărit de la Academia Română, care este socotit între manuscrise; cu cota No. 380. cf. Ioan Bianu și Nerva Hodoș: „*Bibliografia românească veche*" tom. II, București, 1910, pp. 201—202.

10. ACTE PRIVITOARE LA „PRAVILNICEASCA CONDICĂ" A LUI ALEXANDRU IPSILANTE, DIN 1780.

a) Hrisovul din Noembrie 1875 cu ponturile cum au să urmeze boerii judecători.

Ediţiuni V. A. Ureche: *„Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774—1786"* extras din Analele Academiei Române Seria II, tom. XII. Memoriile secţiei istorice, pp. 64—71 (181—187*)*. Bucureşti, 1893. Şt. Gr. Berechet *Schiţă*. p. II, pp. 38—48.

Alexandru Ioan Ipsilante v.v. cu mila lui Dumnezeu etc.

Vrând domnia mea că să ia sfârşit toate pricinile de judecăţi ale locuitorilor, nu numai după pravilă, cu toată dreptatea, ci fără zăbavă, ca să nu se stingă oamenii şi să nu cheltuiască îmblând în judecăţi multă vreme, pentru aceasta am orânduit 4 întocmite departamenturi. Cel dintăi, aşezat cu boerii mari mazâli de-n treapta întăia, cel al II-lea cu din ceilalţi; cel al III-lea asemenea şi cel de al IV-lea, asemenea.

Dintr'acestea dar, *unul* să caute numai judecăţile de criminalion, iar celelalte trei, pricini ce sunt pentru lucruri şi datorii.

Departamentul de criminalion, aşezat cu deosebiţi boeri, are a urma pe toate zilele necurmat căutările şi hotărârile, după pravilă, în localul orânduit la domnească noastră curte, cu toată orânduiala sa, adecă: al 2-lea şi al 3-lea armaş, armăşèi, zapcii puşcăriei, logofeţèi şi alţi trebuincioşi, afară numai de Sâmbătă şi Duminică.

Cât pentru vinovaţi, ori de afară de la ispravnic se trimit, sau aici se prind, să se închiză la puşcărie şi numai de cât să se arate domniei mele.

Intr'acestaş chip să aibă condică deosebită armaşul, în care sà treacă numai decât numele vinovaţilor, arătând de s'au trimis dela isprăvnicie sau de s'au prins aice şi aducând condica, să se arăte şi să se pecetluiască de noi, cu hotărârea de a se judeca şi *să nu se căsnească de vel armaş*, mai inainte până a nu se cerceta de judecată, care să dea înscris ce fel de pedeapsă se

cuvine a se face acelora, după orânduiala pravilei, arătând şi capetele şi să arăte domniei mele, cu anaforà scrisă în condică. Şi cercetarea să se facă fără de zăbavă, ca ori când să se osândească, sau în grabă să se îndrepteze şi să se sloboadă de la închisoare.

Celălalt departament are a căuta, a judeca şi a aface alegere pricinilor de judecată, ce sunt pentru lucrări şi îndatorii, şi să urmeze căutările şi hotărârile sale după pravilă, urmând şi obiceiul pământului, care acum am hotărât să ne energhisească[1]) în pravilă. Şi are şi acesta a se aduna la curte cu 2 logofeţèi de divan şi câte 2 de 5 bresle: 11 zapcii să fie nelipsiţi. Şi să ţie condică deosebită, întru care să se treacă toate cele ce se caută într'acest departament.

Şi *celalt departament*, asemena de o potrivă la putere, ca celalt departament, să păzească totaceiaşi orânduială, după cum s'au zis mai sus. [2])

Celalt departament mai mare de cât acestea, aşezat cu boeri mari mazâli de întâia treaptă, are şi acesta să se adune în domnească noastră curte, afară de Joia şi Duminica, şi după prânz, fiind trebuinţă, şi la vreuna din casele dumnealor şi să judece şi să facă alegere pricinilor celor orânduite la acest departament şi din porunca noastră de iznoavă să caute şi pricini ce s'au căutat în celălalt departament, ce-i este mai mic de cât acesta; şi de se va întâmpla vreunul din cei ce se pricinuesc, să nu se mulţumească la hotărârea acelui departament cu căutările şi hotărârile sale, după pravilă şi obiceiurile pământului, ce s'au hotărât acum, purtându-se judecătorii cu mare cercetare, fără de pismuire şi cu luare aminte şi de este să strice vreodată vreo hotărâre a departamentului celui de jos, să o strice cu pravilă, cu cuvânt vrednic şi drept şi cu anaforà, iar nu cu vorbe subţiri şi să nu cuteze cineva din judecătorii aceştia, ori a sparge, sau să ţie scrisele a celuilalt departament ce s'au dat la cel ce se pricinueşte, fiindcă aceasta numai domnia mea avem a o face de iznoavă cercetând aci pricina, în divanul domniei mele.

Asemenea, departamentul acesta are să urmeze lucrarea dreptăţii sale cu toată orânduiala, însă trei logofeţèi de divan şi câte doi asemene de la fieştecarele zapciu şi alţi trebuincioşi slujbei. Să se ţie dar şi la acest departament condică deosebită, întru care să se scrie toate cele căutate. La aceste 3 departamen-

---

1) să se lucreze, să intre în vigoare, (grecism).
2) Aici este vorba de departamentul de 7 şi de 8 boeri.

turi să fie şi câte 2 vornicèi rânduiţi, ca să se trimită, fiind trebuinţă, de la judecată, ori pentru vreo cercetare, ori pentru ca să caute semne şi hotare, cum şi alte asemenea.

Asemene şi din cei rânduiţi să păzească la uşile departamenturilor, ca să nu lase pe nimene, orice fel de om ar fi, să între in lăuntru, fără de numai pre cei cari pricinuesc şi după orânduială pre cei ce face trebuinţă a-i chema judecata.

Divanul domniei mele este să se facă de trei ori pe săptămână: Duminica, Miercurea şi Sâmbătă. Insă Lunea şi Mercurea să se caute prigoniri ce sunt pentru lucruri şi îndatoriri a căror pricini hotărârea s'au făcut de celelalte departamenturi şi neodihnindu-se cei ce se judecă s'au cerut la divan, ori după voinţa noastră, sau după cererea lor, cu judecata, am hotărât a ieşi dântâiaşi dată la divanul domniei mele, iar Sâmbăta să căutăm vinovăţiile. Iar când vreo parte din cei ce se judecă, nu se va odihni la hotărârea celui mai de jos departament, şi va face apelaţie la cel mai de sus departament, după ce se va cerceta a celui mai de jos departament hotărârea cu toată pravilniceasca luare aminte şi se va întări ca o dreaptă şi după pravilă, iarăşi nu se va odihni, ci va cere apelaţie la divanul domniei mele, se va înfăţişa cu cel ce se judecă şi se va mai cerceta pricina şi când se va găsi hotărârile ce s'au făcut dela acele depariamenturi drepte şi cu cale şi se va cunoaşte cum că de-n desfrânare şi pismă nu se odihneşte, unul ca acela este să se pedepsească de către domnia mea spre pildă şi altora.

Vel logofeţii datori sunt să gătească divanul domniei mele, să puie la orânduială zapcii, ca să aibă gata pe cei ce se pricinuesc, cu toate cele trebuincioase, adecă: cărţi de judecată ale celorlalte departamenturi, sineturi[1], mărturii, cum şi alte asemenea, pentru ca să nu se îndrăznească cinevaş, din cei ce se judecă, să zică că-i lipseşte cutare scrisoare, sau cutare mărturie, fiindcă unul ca acela, este să se depărteze, şi vel logofeţii vor avea a răspunde pentru lenevire şi nepurtarea de grijă. Iar divanul domniei mele să se facă cu toată obişnuita podoabă.

Amândoi dumnealor vel logofeţi, de 3 ori pe săptămână, Marţia, Joia şi Vinerea, adunându-se, să caute condica de răvaşe şi aducând pe zapcii să cerceteze de s'au căutat, de s'au săvârşit pricinile jăluitorilor, de au venit răspunsurile de pe afară şi mumbaşirii cei trimişi şi celelalte. Către aceste să aibă purtare de

1) sened = act, document, (turcism).

grijă spre a săvârşi întâi pricinile celor de afară şi cei mai vechi ce au dat jalbă mai dinainte, aceia întâi să se judece şi să nu dea rând celor de curând pentru hatâr.

Când de iznoavă se caută vre-o hotărâre a vreunui mai de jos departament, să nu cheme judecătorii aceia şi să nu se întrebe in ce chip şi pentru ce au hotărât acel fel acea pricină, fiindcă aceasta este atacsie[1]; de vreme ce aceşti judecători câte au a zice le-au scris in cartea lor de judecată. Să se ţie condici deosebite întru care să se treacă în perelips[2]) toate răvaşele ce se dau şi în ce chip să orânduesc şi hotărârea domniei mele şi zapciul, cu leatul, luna şi ziua. Aceste condici să fie la toţi logofeţii, care după datorie, ce se orânduesc răvaşele, să le scrie în codică, precum s'au zis mai sus şi apoi să le iscălească şi aşa să se dea jăluitorilor; cum şi cele ce să orânduesc pentru pricini a se căuta afară la judeţe; cu acelaş chip; după ce se iscălesc, să se pecetluească; că de se va găsi vreun răvaş dat în mână de zapciu sau jeluitorilor, netrecut la condică, să se pedepsească, cercetându-să cel vinovat.

De se va întâmpla în vreo săptămână să se strângă judecăţi multe, să ne înştiinţeze dumnealor vel logofeţii, ca să facem şi intr'altă zi divan, să nu aştepte cei cu pricinile.

Pentru judecători. Pentru ca să urmeze ale judecăţilor, nu numai cu bună orânduială, ci şi după pravilă şi dreptate; pentru aceasta am ales boeri ce ştiu atât pravila, cât şi obiceiurile pământului şi i-am orânduit judecători la numitele 4 departamenturi. Deci judecătorii toţi, după netăgăduita datorie, să se strângă la departament de dimineaţă, să judece şi să facă algere a pricinilor ce vor veni, cu tot felul de nevoinţă, cercetare şi luare aminte, urmând orânduielelor pravilei şi arătându-se spre cei ce se judecă, cu dulceaţă, fără de niciun fel de pismuire, ci cu desăvârşită nepărtinire la nicio parte. Să asculte cu bună luare aminte, fără de mâhnire, toate cuvintele celor ce se judecă şi să nu cuteze vreunul a înjura pe cinevaş, sau să-l oprească de aş arăta toată curgerea pricinii lui, ori ce fel ar fi, fiindcă de va face vreunul vreuna dintr'acestea, se va pedepsi. Canonul judecătorilor de orice treaptă ar fi, să nu primească în casa sa vreunul din cei ce se judecă, ca să asculte, ori jalba lui, sau

1) deranjare, desordine, (grecism).
2) sumar, extras, prescurtare, listă, (grecism).

răspunsul, fiindcă aceasta este mare stricăciune, de vreme ce într'acestaş chip negreşit să smerdueşte [1] auzul său şi apoi se discolifseşte [2] a nimici dreptul şi aşa stingherează şi pre ceilalţi judecători la hotărâre, şi dintr'aceasta face trebuinţă să se zăbovească hotărârile. Deci, cei ce se judecă, câte îndreptări şi răspunsuri au a zice, să le spuie toate înaintea judecăţei, ca fiind curat gândul judecătorilor de alte şoapte, să nemerească cu lesnire şi făr' de pismuire dreptul jălbilor pârâşilor şi răspunsurile părâţilor, să se scrie însăşi cuvintele cari le zic. Judecătorii, cu socoteală de obşte, în cercetare de obşte, şi cu gând de obşte, toţi să hotărască fără de a nu se socoti unul sau doi dintr'ânşii că el este stăpân al hotărârei, sau mai mare de cât ceilalţi la lucrarea aceasta a judecăţei; judecătorii să aibă mâinile sale spălate întru Dumnezeu şi întru pravilă, adecă, să fie temători de Dumnezeu şi drepţi şi să nu-şi întine mâinile sale de daruri şi mituri, căci, când vreunul din judecători se va arăta că a luat mită, unul ca acela greu se pedepseşte.

De se va întâmpla pricini multe, să fie datori toţi judecători de a se strânge la departament, la ceasul orânduit şi să caute deobşte pricinile, iar nu unul sau doi, fiindcă căutările şi hotărârile să se facă de faţă, iar nu pe sub ascuns.

Judecătorii foarte bine să ia aminte, să nu hotărască altele de faţă şi apoi să iscălească pe sub ascuns alte hotărâri, împotriva hotărârei acei de faţă, fiindcă greu se pedepseşte.

Judecătorii să nu intre niciodată în vreo nedreptate, sau pentru prieteşug sau pentru rudenie, sau pentru frica vreunui obraz mai mare; iar carele dintre judecători se va afla judecând cu hatâr de prieteşug sau de rudenie, şi va căuta spre obraz, iar nu spre dreptate, greu se pedepseşte.

Asemenea şi cel ce se sileşte de vr'un obraz mai mare şi se va afla că face nedreptate şi nu se va înştiinţa, este să se pedepsească foarte greu, spre cercetarea bicisnicului ce s'a temut mai mult de sila acelui un boier ca şi dânsul, măcar şi mai mare în zilele acelea, de cât de Dumnezeu, de pravilă şi de noi.

Judecătorii ai vinovăţiilor, să urmeze la cercetări şi hotărâri, asupra făcătorilor de rele, cu un gând, după pravilă, şi noi cercetând, ale lor, faţă fiind în divan, Sâmbătă, şi găsind orânduirea dreaptă după pravilă, ori vom cumpăta-o, o vom întări-o.

---

1) a se strica, islavonism.
2) a face greutăţi, (grecism).

Cei ce se cercetează de către judecători pentru vre-o faptă rea, de vor mărturisi îndată cele ce se întreabă, să nu se crează numai de cât de judecători, fiindcă poate, sau de frica pedepselor, sau din urâciunea vieţei lor, să mărturisească cele ce n'au făcut. Pentru aceasta, judecătorii să cerceteze şi să caute şi alte semne pe din afară.

Nici din judecători, nici alt cinevaş din afară, să nu dea cap şi pravilă la mână unuia sau altuea, cu care turbură socoteala şi gândurile judecătorilor, ce fac la pricina ce se caută, şi prelungeşte hotărârile, din care prelungire se pricinueşte stricăciune la amândouă părţile ce se judecă. Iar care din cei după afară se vor întreba, să aibă slobozenie desăvârşită să meargă la judecată cu pravila aceea ce va avea şi să arate acel cap ce se cuvine la pricina ce se caută, pe carele judecătorii crezându-l cuviincios şi alcătuit la pricină, să-l primească fără de pismuire.

Din judecătorii de a doua treaptă, a acelor 3 departamente, cercetând pricina, învăţaţi şi ispitiţi la ale judecăţilor, dintr'aceştia de se va întâmpla trebuinţa, vom orândui la locul unuia din doi ispravnici judeţelor şi în locul său vom orândui altul la departament.

Iar judecătorilor acestora tuturor de la câte feluri de departamenturi, pentru ca să aibă şi îndestularea lor, ca mai mult să se silească şi să se păzească curaţi, le dăm leafă, pe lună, după orânduiala şi starea fiecăruia.

De vreme ce vedem cum că la pricinile ce se caută, uneori se arată obiceiurile pământului, alte ori se aniriseşte [1]) şi hotărârile se fac după gândul fiecăruia, fără de a şi le întemeia în pravilă, şi aceasta, pentru că nu au vreo orânduită pravilă a obiceiurilor, cercetând obiceiurile şi întărind cele cu cale, cu căzutele îndreptări, adunând şi alte pravăli, am făcut o pravilă, care *după ce vom arăta-o la toţi, tălmăcind-o şi pe limba românească, vom şi tipări-o* ca socotind şi cinstind ale pravilei, să judece şi să hotărească de pe pravilă şi să urmeze de pe aceea. Iar până a se tipări aceia şi a se arăta de faţă, judecătorii să urmeze cercetând ale pravilei.

Pentru cei ce se judecă. Cei ce se judecă de orice fel de rânduială sau treaptă vor fi, ori ţăran ori boier, ori de bun neam sau prost, să iasă la judecată cu tot felul de evlavie şi cucernicie. Când cinevaş din cei ce se judecă, obrăzniceşte sau aruncă

[1]) a anula, a desfiinţa, (grecism).

judecătorilor, în lăuntru la departament, cuvinte de ocară şi de neciste, ori stăpânidu-se de fumuri, sau rezemându-se la vreun obraz mai mare, pe unul ca acela, orice fel ar fi să-l arate judecătorii îndată prin anaforá, scriind şi in ce chip a obrăznicit, pentru ca să se hotărască de către domnia mea, căzuta lui pedeapsă, spre inţelepciune.

Când cinvaş, din cei ce se pricinuesc va alerga la vreun obraz mai mare, şi acel obraz va înştiinţa judecătorilor, ca să se difendifsească [1]) unul ca acesta, adecă ce a alergat, să se pedepsească după orânduelile pravilei.

Cei ce se judecă, să cunoască pre toţi judecătorii de o potrivă la putere şi să nu socotească pe vreun judecător mai mare sau mai mic, sau stăpân al hotărârei.

Pentru zapcii. Zapcii să aibă tot felul de ascultare şi supunere la judecători.

Insuşi zapcii să aducă pre cei ce se judecă, la judecată, şi să stee şi ei de faţă, până când vor lua sfârşit pricinile acelora şi să nu-i trimiţă cu logofeţi şi cu zapcii de ai lor, fără numai când va fi trebuinţă, cu ceauşii [2]) lor.

Fără de hotărârea judecătorilor să nu îndrăznească zapcii, a face vreun hereket [3]) asupra vreunora din cei ce se judecă până când se va dá hotărâre şi să ia hotărârea de la noi pentru săvârşire.

Zapcii să nu îndrăznească a aduce la departamenturi fără de ştire şi fără de veste vreunul din cei ce se judecă, ci întâi să-i arate răvaş de jalbă ce este împotriva lui, şi să-i dea soroc de una sau două zile, adecă cum va fi şi pricina, ca să se gătească, iar de va fi om ca după ce va afla-o, poate să fugă, sau să se ascunză, pre unul ca acela să-l pue la pază, sau să-l lase luând un bun chezeş, pe om, cu ştirea judecătorilor. Zapcii fără de ştirea judecătorilor să nu dea soroc la cinevaş, sau să-l lase cu nici un fel de pricină.

Pre cel hotărât, de-i va fi greşala lui de vinovăţie, să-l ţie zapcii până când vor lua hotărârea domniei mele pentru pedeapsa lui; iar de va fi pentru bani sau lucruri, să-l silească spre desăvârşita hotărâre, fără de a nu mijloci alt nimic. Iar de va cere soroc, iarăşi prin insuşi judecătorii, să se cerceteze de

1) apere (grecism).
2) curier (turcism).
3) treapăd, luat pe nedrept. (turcism).

i se cade a i se dá soroc şi cât, şi de este omul vrednic de, credinţă, şi după hotărârea ce vor găsi cu cale şi cu dreptate să se facă, iar de va fi boer, cele hotărâte să se aducă întâi la domnia mea hotarârea judecătorilor, pentru ca să se urmeze dintr'a noastră poruncă. Orice fel de obraz ar fi cel hotărât să nu vânză lucrurile sale fără de ştirea şi voia noastră, ci să se facă anaforá după orânduiala pravilelor, şi mai întâi să se întărească de către domnia mea.

Deci, aceste orândueli ce am hotărât domnia mea a se urma şi a se lucra şi în faptă aşezându-se şi în scris printr'acest domnesc al domniei mele hrisov, după ce s'a citit intru auzul tuturor în divan, a fi cu toţii în deobşte înştiinţaţi şi a şti fiecarele datoria sa; pentru ca să se păzească în toată vremea asemenea şi să se găsească de faţă intocmirea acestei orândueli, poruncim dumitale vel logofăt, să se treacă în condica divanului, după acesta sá se dea la s-ta mitropolie ca să se păzească intru păstrare, întărind domnia mea hrisovul acesta cu însăşi credinţa domniei mele Io Alexandru Ion Ipsilante voevod, martori fiind şi prea iubiţii fii ai domniei mele: Const. voevod, Dumitraşco voevod şi dumnealor cinstiţi boeri cei mari ai divanului domniei mele: pan Dumitrache Ghica vel ban, pan Nicolae Budescul vel vornic de ţara de sus, pan Radu Văcărescu vel vornic de ţară de jos, pan Pană Filipescu vel logofăt de ţara de sus, pan Ştefan Pârşcoveanu vel logofăt de ţara de jos, pan Ştefan Mişoglu vel spătar, pan Ienache Văcărescu vel vistier, pan Scarlat Caragea vel postelnic, pan Dumitraşco Racoviţă vel clucer, pan Ienache vel paharnic, pan Constantin Văcărescu vel stolnic, pan Manolache Creţulescu vel comis, pan Hagi Dumitrache vel sluger. pan Nicolae vel pitar şi ispravnic, pan Pană Filipescu vel logofăt. Şi s'au scris hrisovul acesta în al doilea an al întâiei domnii a domniei mele, aice în Ţara românească, în oraşul scaunului Bucureşti, la anul dela zidirea lumei 7284, iar dela spăsenia [1] lumei 1775, de Constantin dascălul slovenesc de la şcoala domnească ot Sf. Gheorghe.

---

1. mântuirea, (slavonism).

(b) Hrisovul lui Al. Ipsilante privitor la Protimisis, din Noembrie 1775.

Ediţiuni. V. A. Urechе: *„Memoriu asupra perioadei din Istoria Românilor de la 1774—1786“ Bucureşti 1893, pp. 193/79—197/81. Acest hrisov este scris şi in greceşte. Arhivele statului: Condica domnească Nr. 2. fila 55.* Şt. Gr. Berechet: *Hrisoave legislative, din sec. XVIII-lea,* Iaşi, 1930, pp. 31—35.

De vreme ce ni s'au adus aminte pentru unele pricini, ce sunt cu îndoială, în ce chip se cade a se căuta după pravilă, am socotit să scriem şi pentru aceasta şi să desluşim cele de pravilă rânduite. Şi întâi, ni s'a arătat pentru dreptul de protimis, ce au rudele, partaşi, vecini şi datornici la lucrurile nemişcătoare ce se vând, în câtă vreme adică au dreptul de protimis? şi când acest fel de protimis se atinge? Pentru care, după pravilă, zicem cu cea cuviincioasă desluşire, cum că, (atunci) când cineva va vrea să vânză nemişcătorul său lucru, are netăgătuită datorie să dea veste întâi la ruda lui ce are de avalma stăpânire, iar de nu va fi acel fel de rudă, să dea veste la cele de aproape ale lui rude, de sus şi de jos, şi nepoţi, fraţi, copii de fraţi şi de unchi, iar nu şi mai mult. După aceasta şi la părtaşi, măcar şi străini, cu care poate să fie amestecată moşia aceia, in urmă la inprejuraşi i înpreună birnicii. Insă impreună birnicii, zicem, ceia ce plătesc dajdia intr'a lor mahala, sau intr'un sat. După aceasta la cei ce în ori ce chip se înpreună cu vreo parte a acelei moşii. Iar de se vor lepăda aceştia toţi, câţi adică au protimisis, atunci fără de temere să vânză acel nemişcător lucru, la ori care s'ar intâmpla. Sorocul dar de protimisis se dă, la cei ce sunt de faţă, de 30 zile, iar la cei ce lipsesc, luni 4; in cât cel ce are protimisis şi este de faţă când se face sinalagma, [1]) adică schimbarea vânzărei şi a cumpărătoarei acelui nemişcător şi acela nu iscăleşte shimbarea să fie de tot lipsit de jalba lui, după trecerea de 30 zile să nu fie nici de cum primit; iar de nu va fi acela de faţă, să aibă a porni jalbă de protimisis in vremea sorocului de 4 luni şi să pri-

1) schimbul, contractul, (grec).

mească acel lucru de la cumpărători, plătind prețul ce a dat acela și nu mai mult, nici pentru dobânzi, nici pentru trebuincioasele cheltueli, care poate va fi făcut cumpărătorul nu i se va cere rodurile ce au luat dintr'acea vreme, nici să facă andelogos 1) ar dobânzei și a roadelor, ci una pentru alta: dobânda pentru roduri; iar cheltuelile ce va fi făcut cumpărătorul să le piarză, de au știut că au avut altul protimisis, să fie spre pedeapsă și gloabă la unul ca acela pentru nebăgare de seamă, ce arată la pravilă; și în sorocul de 30 zile, la cei ce sunt de față și de 4 luni la cei ce nu sunt de față, are ce a înnumăra, din ziua aceia, când au aflat vânzarea cel ce are „tin protimisin" (care și cu jurământ este dator să încredințeze judecata, că atunci au aflat vânzarea) și nu din ziua când s'a făcut vânzarea. Și într'aceste soroace de 30 zile la cei ce sunt de față, și de patru luni la cei ce lipsesc, se stinge protimisisul.

Se mai găsește în rândul pravililor și de 4 ani soroc, dar acesta s'au găsit cu cale pentru cei ce lipsesc departe, ori pentru trebuință de obște, sau pentru a le lor însuși, sau fiind surguniți, sau robiți, sau propriți cu vreo princină deosebită, cum de răzmiriță sau alte asemenea.

Așijderea, afară de mai sus numitele obraze, ce au „tin protimisin" și după ce se vor lepăda toți, de se va întâmpla niscaiva datornici ai acelui vânzător și vor fi gata să cumpere acel lucru, cu acelaș preț ce au dat străinii, să se protimisească aceștia de cât străinii, și de cât aceștia să se protimisească acei ce au să ia mai mult, după cum și aceasta în rândul pravililor se vede.

Al doilea, ni s'au arătat pentru protimisis de cele nemișcătoare, ce se inpart în trimirie, care trimirie se face într'acestaș chip, împărțindu-se adică periusia 2) mortului în trei și dându-se o parte pentru pomenirile mortului, alta la obrazul ce va trăi dintre soți și cealaltă la părinții obrazului celui mort dintre soți. De se îndreptează părinții obrazului celui mort să ia acele nemișcătoare care la împărțeală se dau obrazului ce trăiește dintre soți, deci pentru ca și acest fel de jalbe să ia săvârșire după pravilă și drept, hotărâm, că în vremea ce se face inpărțiala periusiei acelui obraz mort, să se prețuiască cu oameni de credință aleși într'adins spre aceasta, înpreună cu boerul domnesc, orânduit spre acest fel de prețuri, curată și adevărată prețuire, după

1) opun, contrazic, (grecism).
2) averea, (grecism).

care să se numere toată periusia în bani, din care să deosebească întâi a treia parte pentru pomeniri, vrând domnia mea ca acea parte negreşit în bani să se dea, iar nu în lucruri nemişcătoare, după cum prin deosebit hrisovul domniei mele pe larg arătăm: pentru danii şi pravoslavnice lucruri, răscumpărându-se cele pentru pomeniri nemişcătoare de către amândouă părţile, ce împreună clironomisesc [1]) pe mort: şi cu al doilea cuvânt, să se deosebească acea a treia parte, ce are să ia obrazul, care trăeşte dintre soţi, şi aceia în bani sau în lucruri nemişcătoare, preţuindu-se numai cele nemişcătoare la a carora nemişcătoare lucruri cumpărare să se protimisească părinţii sau fraţii mortului a le rescumpăra, ca nişte feuda neamului acelui de la care şi cuvântul cel firesc şi drept nu sloboade a se lipsi, şi această protimisis să se păzească în vreme orânduită, asemenea cu mai sus numite soroace de protimisis, adecă de zile 30 şi de luni 4, negreşit ne mai prelungindu-se nimic vreme, şi cu acest mijloc să se taie desăvârşit şi celelalte cuvinte în zadar şi pricinuirile.

Drept aceia, după această deslușire şi luminare a pravilei au a urma deacum înainte, fără zăticinire judecăţile Principatului nostru acestuia, la căutările şi hotărârile a acelui fel de princini până când se va obşti şi cea de noi făcută *Antologie* a pravilei care pentru toate jalbele s'au scris, 1775 Noemvrie.

---

1) moştenesc, (grec).

c) **Predoslovia „Pravilniceştei condici" a lui Alexandru Ipsilante, din 1780.**

Ediţiuni. Alex. Ipsilannte: *„Spyntagmatian nomicon,"* 1780, Buc. ff. 1—2 1] V. A. Urechie: *op. cit.* Seria II, tom. XII. p.p. 72—73 *(*188—189*)*; cf. I. Bianu şi N. Hodoş: *„Bibliografia veche românească"* tom. II, pp. 247—249. Bucureşti. 1910. St. Gr. Berechet: *Schiţa*, partea II, Chişinău. 1938. pp. 49—51. Idem: *Pravilniceasca condică*, ed. din 1930, Chişinău. pp.

10. Alexandru Ioan Ispilant v. v., cu mila lui Dumnezeu, domn şi oblăduitoriu a toatâ Ungrovlahia

Cu cât iaste trebuincios povăţuitoriul la un călătoriu ce va să treacă prin locuri pustii ca să nu rătăcească din drum in locuri neumblate, şi cu cât are trebuinţă de lumină unul ce umblă întru întunerec, ca să nu dea preste prăpăstii şi adâncături, atât sunt de trebuincioase şi pravilele la o politie [1]) ca prin trânsele să se povăţuească spre chipzuire şi dreptăţii şi adevărului, şi să nu greşască întru cea mai trebuinceoasă şi a toatebunei orânduelі păzitoare, adecă judecata lui Dumnezeu (căci noi după chipul cel dumnezeesc, nu numai avem a stăpâni pe pământ, ci şi a judeca după asemănare judecătoriului tuturor ni s'au dăruit) şi măcar că întru ştiinţă şi chipzuire omului sânt oareşcare scântee ale dreptăţii semănate, după care fişcare, de ar voi, poate să să povăţuiască spre dreptate, după cum easte zis: ceia ce ţie nu-ţi place, altuia nu face; căci întru această coprinzătoare poruncă toată pravila şi toată dreptatea să înţelege; dară fiindcă curgerea anilor nu inconteneşte de a schimba şi de a preface pururea pricinele vieţei cele întâmplătoare, pentru aceia face trebuinţă a avea o podoabă mai larg. Drept aceia, miluindu-ne Dumnezeu cu domnia acestui Prinţipat, pe lângă celelalte faceri de bine, ce ne-am străduit să arătăm la toţi deobşte şi deosebit la fişte care, am socotit domnia mea, că aciasta iaste cea mai de folos, nu numai pentru buna petrecere a lăcuitorilor, ci şi pentru cinstea lor, pentru că altă mai multă defăimare nu poate a fi la un norod, şi mai vârtos la cel de bună credinţă, de cât a vieţui fără de pravili, adecă, sau să nu aibă pravili. sau să nu urmeze după pravili. Intr'acestaş chip, am aflat dom-

1). stat, ţară, (grecism).

nida mea pre lăcuitorii Valahii, cari măcar că uniori urma *Impărăteştilor pravili* celor de obşte şi alte ori *obiceiurilor celor pământeşti*, care obiceiuri cu cuvânt că sânt din vechime, să sârguia spre a avea întărire. Dară, cu toate acestea, nici pravilele pururea într'un chip păzea, nici vechimea obiceiurilor ne zmintit ţinea, ci când cu pravilile strica obiceiurile, când iarăşi cu obiceiurile să înpotrivieа pravililor. Drept aceia, din începutul domnii mele, din multele griji, care pururea ne cuprind, pârlejind vreme cu neîncetate osteneli am strâns domnia mea, însă din pravili cele ce sunt mai trebuincioase spre povaţa judecăţilor, iară din obiceiuri am ales cele mai adese urmate în ţară, asemănându-se oareşcum şi cu pravilile. Pe lângă acestea şi altele oareşcare poveţi de inşine alcătuind domnia mea din jălbile şi pricini ce pe toate zilele să aduc la auzul nostru, acum la al şaselea an al domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge) am aşezat noao alcătuită pravilă, ca un izvod şi indreptare tuturor celora ce să vor afla judecând cu sfat de obşte şi cu adeverirea prea sfinţii sale mitropolitului, şi a iubitorilor de Dumnezeu episcopi şi a veliţilor boerilor domnii mele, că printr'ânsa păvăţuindu-să drepte să facă şi ei hotărârile judecăţilor şi toţi cei năpăstuiţi să-şi afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili, şi la toţi supuşii noştri să se arate biruitoare dreptatea. Căci judecata, după cum am zis, iaste a lui Dumnezeu. Drept aceia cât s'au învrednicit aceştii dregătorii de judecător, să cuvine a şti, că pentru orice pricină vor judeca, cel ce să va osândi de către dânşii fără de dreptate, sau cu dreptate pentru orice feliu de vină va fi de o va odihni cu mulţămită şi făr de cârteală hotărârea judecăţii, nu mai rămâne a să osândi la judecata cea viitoare, pentru că acestă pământească judecată iaste a însuşi lui Dumnezeu judecată; dară vai de judecătoriul acela ce se va mitui la hotărârile judecăţilor pentru voie vegheată, sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoşat cuvânt va auzi ca un strâmb judecătoriu de către dreptul judecătoriu în ziua cea înfricoşată a nefăţarnicii judecăţi cea viitoare, şi nu numai acolo, ci şi aici unul ca acela aflându-se de domnia mea cu orice mijloc viclenind la hotărârile judecăţilor să ştie că nici intr'un chip nu va putea scăpa de greua pedeapsă a domnii mele. Deci mai intâi aşezăm orânduiala departamenturilor, după care să cuvine a să îndrepta toate departamenturile cele mari şi cele mici şi spre orânduiala lor hotărâm intracestaş chip.

11. ACTE PRIVITOARE LA LEGIUIREA LUI IOAN GHEORGHE CARAGEA, DIN 1818.

a) *Pitacul din 2 Oct. 1816 prin care domnitorul Ioan Gheorghe Caragea constitue comisiunea din Atanasie Hristopol, vel logofăt al departamentului pricinilor streine şi Nistor, vel clucer, pentru întocmirea noului cod de legi.*

Cinstiţilor şi credincioşilor boerilor ai domniei mele, dumneata vel logofete ale străinilor princini, Atanasie Hristopolus dumneata biv vel clucere Nistore, ştiută vă este dumneavoastră râvna ce avem domnia mea şi trebuinţa ce este de a se întocmi aici în pământul domneştii noastre ţări o pravilă, coprinzătoare desăvârşit de toate pricinile câte privesc la chinonia [1]) norodului ca nici judecătorii să nu cerce discolie [2]) la hotărârile ce au a face, nici ipotesiarii [3]) să nu cerce năpăstuiri la dreptul lor din vreo întunecare sau nedesluşire a pravililor, după care această trebuinţă, măcar că dumneata vel logofete al străinilor pricini, precum şi dumneata biv vel clucere Nistore, aţi făcut în scris câte o întocmire de pravilă, care s'au văzut şi de noi, dar pentru ca să se facă cu desăvârşită întregime şi cu bună întărire şi hotărâre, poruncim dumnevoastră, ca orânduind într'adins un loc de adunare şi luând împreună cu dumnevoastră şi pe dumnealui stolnicul Constantin şi pe dumnealui stolnicul Ioniţă Bălăceanu, să începeţi a vă aduna cu toţii la locul cel orânduit şi puind înainte-vă aceste nouă de mai sus arătate ale dumnevoastră întocmiri de pravilă să urmaţi fără de contenire şi pregetare a găsi prin adunare şi din alte pravili şi a chibzui oricâte veţi socoti că sunt trebuincioase şi destoinice spre a aduce această nouă întocmire întru întregime şi bună fiinţă, adăogând adecă câte vor fi lipsind şi scoţând câte vor fi de prisos; după care

1) societate, obşte (grecism).
2) greutate (grecism).
3) părţile în proces, (grecism).

această a dumnevoastră chibzuire şi întocmire în scădere sau adăugire, să arătaţi domniei mele rânduri, rânduri, praticalele [1]) ce veţi face în scris ca să le teorisim [2]) şi să le chibzuim şi înşine toate până la sfârşit. Cerem însă dela dumnevoastră cu deadinsul ca să arătaţi toată râvna şi silinţa spre a săvârşi fără câtuşi de puţină zăbavă acest lucru obştiei folositor, care priveşte şi spre a dumneavoastră laudă. Tolco pisah gpd. 1816 Octombrie 2.

Pecetea, gospod. Vel logofăt.

1) lucrări, acte, (grecism).
2) cercetăm, (grecism).

b) *Pitac*[1]*) din 15 Februarie 1817 pentru ca mitropolitul, episcopii și toți boerii halea și mazili să se adune pentru întocmirea noului cod.*

Edițiuni. V. A. Ureche: „*Justiția sub Ioan Caragea*", extras din Analele Academiei Române, Seria II, tom. XX, (Memoriile secțiunei istorice) pp. 130—404—131—405, București 1898, Șt. Gr. Berechet: Schiță, Anexe, pp. 51—66.

Prea sfinția ta părinte mitropolite, iubitorilor de Dumnezeu episcopi și dumnevoastră cinstiți și credincioși boerilor veliți ai divanului domniei mele halea și mazili. Din râvnă ce avem de a se păzi întru toate o bună cumpănire și dreptate și mai vârtos asupra pricinilor de judecăți (din a cărora hotărâri este atârnată fericirea sau ticăloșia fieșcăruia), îndemnați fiind domnia mea ca să intregim cât va fi prin putință aici în pământul domneștei noastre țări mijlocul cel povățuitor la calea dreptăței, adică pravila coprinzătoare desăvârșită și cu întreaga deslușire de toate pricinele câte privesc la chinonia norodului, ca nici judecătorii să nu cerce discolii la hotărârile ce au a face, nici ipotesiarii la drepturile lor să nu sufere năpăstuiri din vreo întunecare sau nedeslușire a pravilelor, de aceia încă din anul trecut, prin pitacul domniei mele, am orânduit într'adins pe dumnealui vel logofătul al străinilor pricini, Atanasie Hristopolu, și pe dumnealui biv vel clucerul Nistor, boeri cu științã și praxis la ale pravilelor, de au întocmit această pravilă, ce vi se arată de către dumnealui vel logofătul de țara de sus, care și de domnia mea s'au teorisit [2]), s'au chibzuit după cuviință cu deamănuntul și s'au întocmit toată coprinderea ei cu cea mai cuviincioasă orânduială și întreaga fiirță a dreptății, dar pentru ca nu cumvaș să fi rămas cevaș nepomenit într'această pravilnicească întocmire, dându-se uitării ori de către noi, sau de către întocmitorii săi, iată prin acest domnesc al nostru pitac orân-

1) Act, rescript, (grecism).
2) A cerceta (grecism).

duim pe prea sfinţia voastră şi pe dumneavoastră şi cu deadinsul poruncim, ca pe toată săptămâna adunându-vă cu toţii la un loc, Marţea şi Sâmbăta. fără cătuş de puţină precugetare sau prelungire, să urmaţi a o teorisi cu bună luare aminte şi adăogând verice veţi găsi lipsă şi de trebuinţă a se mai intocmi, prin bună şi cuviincioasă chibzuire, să arătaţi domniei mele prin obştească anaforà, ca chibzuindu-se şi de către noi acele adăogiri, să dăm apoi cuviincioasa intărire şi hotărâre, spre cea desăvârşită legiuire a aceştii pravilniceşti intocmiri, fără de intârzâere, ca să o trimitem de a se tipări. Tolco pisah gpd. 1817 Februarie 15.

Pecetea gospod. Vel logofăt [1]).

1) V. A. Ureche: „op. cit" pp. 131—405—132—406.

c) *C a r a g e a zoreşte pe arhierei şi boeri să se adune ca să cerceteze codul. Acest pitac este din 16 Aprilie 1817.*

Fiindcă de la dumnealui vel logofătul de ţara de sus am luat domnia mea pliroforie [1]) că teoria pravilelor s'au săvârşit, rămâind a se mai face chibzuire la vreo câteva însemnări de adaosuri, ce osebit aţi mai făcut prea sfinţia voastră şi dumneavoastră, şi fiindcă în porunca domniei mele, ce este dată prin pitac de mai înainte, se coprinde, ca cât mai degrabă să se dea sfârşit teoriei pravilelor, ca unui lucru folositor obştei, şi împotrivă vedem că s'au făcut prea multă întârzâere până acum, de aceea poruncim ca negreşit să începeţi a vă aduna cu toţii Marţea şi Sâmbăta, la două ceasuri din zi la domneasca noastră curte, şi puind toată silinţa, fără mai multă zăbavă, să daţi sfârşit şi chibzuirii ce este să mai faceţi asupra acelor însemnări de adaosuri, căci îndestulă vreme este de când se prelungeşte. Tolco pisah gpd. 1817 Aprilie 16.

Pecetea gospod. Vel logofăt [2]).

d) *Pitac din 22 Iunie 1818 prin care se porunceşte să se tipărească condica.*

Cinstite şi credincios boerule al domniei mele, dumneata vel logofete de ţara de sus, fiindcă pentru pravilile, ce prin sfat de obşte al părinţilor arhierei şi al dumnealor boerilor s'au întocmit de domnia mea, ni s'a făcut rugăciune prin obştească anaforà a preaosfinţiţilor şi a dumnealor, de la 9 ale acestei luni ca să se tipărească, de aceia poruncim dumneatale, ca tipărindu-se trupurile pravilelor ce sunt scrise în limba românească, să se treacă la sfârşitul fiecăruia trup în parte şi mai sus arătata obşteasca anaforà din cuvânt în cuvânt, împreună cu toate iscăliturile ce se văd într'ânsa, apoi să se dea mai sus numita anaforà la sfânta mitropolie, ca să stea acolo in păstrare dimpreună şi cu acest domnesc al nostru pitac. Tolco pisah gpd. 1818, Iunie 22.

Pecetea gospod. Vel logofăt [3]).

---

1) informaţie (grecism).
2) V. A. U r e c h e : „*op cit.*" pp. 134—408—135—409.
3) V. A. U r e c h e : „*op. cit.*" pp. 134—408—135—409.

e) *Pitac din 9 Aug. 1818 prin care* C a r a g e a *stabileşte intrarea codului său în vigoare pe ziua de 1 Sept. 1818.*

Prea sfinţia ta părinte mitropolite, iubitorilor de Dumnezeu episcopi şi dumneavoastră cinstiţilor şi credincioşi boerilor veliţi ai divanului domniei mele halea şi mazâli. Precum din începutul domneştii noastre oblăduiri, ce din dumnezeiasca pronie ni s'au încredinţat asupra acestei de Dumnezeu păzită ţară, n-am contenit de a pururea, nu numai de a cugeta, ci şi în faptă de a pune orice am chibzuit că priveşte şi în parte şi de obşte spre bună petrecere şi fericire tuturor celor ce sunt sub a noastră oblăduire, aşijderea ne-am silit după cuviinţă din toată virtutea (precum este ştiut tuturor de obşte), caşi la pricinele de judecăţi să se păzească dreptatea întru a sa întregime, văzându-se şi desluşindu-se fără de părtinire cea adevărată fiinţă a fieştecărei pricini din învăluirea a orice fel de întâmplare ce ar putea ca să acopere adevărul şi dreptatea ca una ce numai printr'a sa neschimbată şi neschimonosită fiinţă se poate păzi datoria bunei cuviinţe a fieşcăruia către altul din care se alcătueşte întru norod o fericită chinonie şi petrecere. Această dar a obştei dorită şi folositoare alcătuire mai cu adaos dorind domnia mea, după a oblăduirii datorie, am întocmit prin sfat de obşte (precum este ştiut), cu destulă osteneală, pravila ce este adunată din *Împărăteştile pravili* i din *Pravilniceasca condică* şi din *Obiceiurile pământului* ce s'au urmat până acum, alcătuind-o şi desluşind-o după povăţuirea dreptului cuvânt şi cu bună orânduială, în cât a fost prin putinţă, care pravilă s'au şi dat în tipar, atât în limba românească, cât şi în limba grecească, şi fiindcă această bună întocmire urmează după cuviinţă a se pune şi în lucrare, de aceea hotărâm *ca de la zi întâi a viitorului Septembrie* să se puie în lucrare şi să înceapă toate judecătoriile ţărei a judeca pricinile după această pravilă, de ale cărica trupuri tipărite poruncim dumneatale vel logofete de ţara de sus să se şi înparţă după însemnarea de mai jos arătată, însă astă una dată din cele

grecești, până vor sosi de la tipografia Râmnicului din sud Vâlcea și cele românești, și atunci se vor înpărți și dintr'acelea tot după această însemnare. Iar pe de altă parte să se facă acum și domneștile noastre publicații, atât aici în politie [1]) cât și prin toată domneasca noastră țară, după coprinderea de mai sus arătată, iar prototipa ale acestei pravili, adică cele două trupuri scrise de mână în limba grecească și altul în limba românească, care sânt adeverite cu însăși iscălitura și pecetea domniei mele, să se dea a sta ìn păstrare la sfânta mitropolie. Tolco pisah gpd. 1818 August 9.

Pecetea gospod. Vel logofăt [2]).

1) oraș.
2) V. A. Ureche: „*op, cit.*" pp. 135—409, 136—410,

f) *Carte legată cu care s'a trimis la 12 August 1818 ispravnicilor de pe la judeţe câte un exemplar din legiuirea lui Caragea, tipărită în greceşte.*

Dumneavoastră ispravnicilor ot sud...[1]) sănătate. Fiindcă din începutul domneştei noastre oblăduiri, ce din dumnezeasca pronie ni s'au încredinţat asupra acestei de Dumnezeu păzită ţară, n'am contenit de apururea, nu numai de a cugeta, ci şi în faptă de a pune orice am chibzuit, că priveşte în parte şi de obşte spre bună petrecerea şi fericirea tuturor celor ce sunt sub a noastră oblăduire, aşijderea ne-am silit după cuviinţă din toată vârtutea (precum este ştiut tuturor de obşte) ca şi la pricinile de judecăţi să se păzească dreptatea întru a sa întregime, vânându-se şi desluşindu-se fără de părtinire cea adevărată fiinţă a fiecăreia pricini din învăluirea a orice fel de întâmplare ce ar putea ca să acopere dreptatea şi adevărul, ca una ce numai printr'a sa neschimbată şi neschimonosită fiinţă se poate păzi datoria bunei cunoştinţe a fieştecăruia către altul, din care se alcătueşte între norod o fericită chinonie şi petrecere, această dar obştiei de folos şi dorită folositoare alcătuire mai cu adaos dorind-o domnia mea, după a oblăduirei datorie, am întocmit prin sfat de obşte (precum este ştiut), cu destulă osteneală, pravila ce este adunată din *Impărăteştele pravili* i din *Pravilniceasca condică* şi *Obiceiurile pământnlui* ce s'au urmat până acum, alcătuind-o după povăţuirea dreptului cuvânt cu bună orânduială, în cât au fost prin putinţă, care pravilă s'au şi dat în tipar, atât în limba românească, cât şi în limba grecească, şi fiindcă această bună întocmire urmează după cuviinţă a se pune şi în lucrare, de aceia hotărâm *ca de la zi întâi a viitorului Septembre* să se pue în lucrare şi să înceapă judecătoriile ţărei a judeca pricinile după această pravilă a pământului, din ale căria trupuri tipărite să se înparţă, însă astă ună dată din cele greceşti, până

---

1) judeţ, (slavonism).

vor sosi de la tipografia Râmnicului şi cele româneşti; iată se trimite şi dumneavoastră una, după care întocmai să aveţi a fi următori la pricinile de judecăţi ce veţi căuta *de la zi întâi a viitorului Septembre*, precum poruncim mai sus, care pravilă dându-se sub îngrijirea şi păstrarea condicarului judeţului, să nu fie volnici nici ispravnicii, nici judecătorii, nici alţii nimeni a i-o lua de la mâini, ci unde va fi trebuinţă să se aducă de condicar şi iarăşi de către el să se ia, şi condicarul dând adeverinţă de primire, să trimiteţi acea adeverinţă la logofeţia divanului, a sta în păstrare; cum şi când se va întâmpla a se schimba condicarul, să se facă teslim [1]) la cel nou condicar, asemenea cu adeverinţă; de care să avem domnia mea înştiinţare şi fiţi sănătoşi. 1818 August 12 [2]).

1) predare (turcism).
2) V. A. Ureche: *op. cit.* pag. 137—411.

g) **Predislovia legiuirei lui Ioan Gheorghe Caragea din 1817.**

Ioan Gheorghe Caragea voevoda i gospodar zemlevlahiiscoe

Domneasca şi părinteasca noastră dragoste şi voire de bine judecând ca o leage sfântă obştescul folos al supuşilor noştri, şi pururea îngrijind mainainte de bună petreacerea lor a fi statornică şi neclintită, am bine voit în ceale după urmă a potoli de asupra dreptăţii războiul cel mult turburătoriu.

Ţara Rumânească având din vechime canoane pentru ceale înparte dreptăţi ale lăcuitorilor săi, ale sale nescrise şi ne desluşite obiciaiuri, şi ale condicii sale puţine, şi nu de săvârşit pravilele înscris, care şi ne fiind dăstoinice nu putea cumpăni; nici drept a îndrepta dreptatea fieştecăruia. De aceia şi era silită a năzui la pravile înpărăteşti ale Romanilor şi a să sluji cu toate aceste pravili, fără de osebire, aşa dar uluindu-se în trei întocmiri de pravili, adecă a obiceiurilor, a condicii şi a Romanilor, urma a nu avea nici o pravilă, căci obiceiurile prefăcându-se în multe chipuri, adease se înpotrivea pravililor romaiceşti, şi acestea iarăşi unele fiind pricinuitoare de doao tâlcuri, şi altele cu totul înpotrivitoare între ele, surpa una pre alta, în cât dreptăţile tuturor mădulărilor politiceştii oblăduiri căzând neincetat în amestecături şi învălueli de multe cuvântări înpotrivitoare, a pururea era în primejdie ca cum ar înota în noianuri de ape turbure ce să tălăzuesc de multe vânturi înpotrivitoare, şi în ceale după urmă nici să îndrepta, ci să abătea după voinţa celor mai tari sau celor mai meşteşugareţi în vicleşuguri, cari tot la o pricină punea înainte când obiceaiul, când condica ţării când pravilile înpărăteşti după plăcerea lor, aceste dar fără orânduială strămutări ale dreptăţii voind domnia mea a le osteia, mai întâi cu adâncă chibzuire am socotit, ce feliu de întocmire de pravili să cuvine, şi câte sânt pre deplin îndestule la cea de acum politicească oblăduire a Ţării Rumâneşti, şi aşa priimind apoi unele din ceale vechi, iară altele îndreptând, şi ceale mai multe adăogând, am întocmit aceste pravili ale domnii meale cât s'au putut

cu bună orânduială şi foarte desluşite, în cât şi cei ne învăţaţi foarte lesne să le înţeleagă. Deci legiuind domnia mea aceste pravili cu sfat de obşte al prea sfinţii sale părintelui mitropolitul, şi al iubitorilor de Dumnezeu părinţii episcopii şi tuturor dumnealor cinstiţilor şi credincioşilor boeri veliţi ai divanului domnii meale, şi cu dreapta domnii meale făcându-le cunoscute către obştea prea iubiţilor noştrii supuşi, am şi dat această domnească a noastră întocmire de pravili întărită cu domneasca noastră iscălitură şi pecete în leat 1817 de la naşterea Domnului, şi al şaselea an al domnii noastre.

I. I. G. Caragea v. v. Vel logofăt [1]).

1) Din ediţia primă romănească din 1818. Bucureşti.

h) *Anaforaua obştească a părinţilor arhierei şi a dumnealor boerilor.*

Prea înălţate doamne!

După luminată poruncă măriei tale adunându-ne în multe rânduri cu toţii la un loc, am cetit cu luare aminte pravila ce s'au alcătuit de către măriea ta, şi ne pliroforisirăm, că alcătuirea aceştii pravili este o desluşire a pravililor înpărăteşti, ce se obişnuesc aici în pământul nostru, şi a vechilor şi a canonisitelor obiceaiuri ale pământului, ne fiind înpotrivitoare celor vechi urmate până acum. De aceia ne rugăm, să bine voeşti măriea ta a porunci să să şi tipărească. 1818. Iunie 9.

Ungrovlahia Nictarie, Iosif Argeşiu, Constandie Buzău, Radu Golescu, vel ban. Grigorie Brâncoveanul, biv vel ban. Constantin Creţulescu, biv vel ban. Grigorie Ghica, biv vel ban. Barbul Văcărescu, biv vel dvornic. Dumitraşco Racoviţă, biv vel dvornic. Istrate Creţulescu, biv vel dvornic. Constantin Bălăceanu, vel logofăt. Mihalache Manu, biv vel logofăt. Grigorie Filipescu, biv vel dvornic. Grigorie Bălăceanu, biv vel dvornic. Iordache Slătineanu, vel dvornic. Constantin Caliarh, biv vel dvornic. Constantin Dudescu, vel dvornic. Dumitrache Racoviţă, biv vel dvornic. Gheorghie Filipescu, biv vel logofăt. Mihalache Racoviţă, biv vel logofăt. Ioan Ştirbei, vel dvornic. Petrache Ritorides, biv vel logofăt. Constantin Filipescu, biv vel logofăt. Iordache Golescu, biv vel logofăt. Alexandru Filipescu, biv vel logofăt. Atanasie Hristopulu, biv vel logofăt. Grigorie Ralea, vel logofăt. Constantin Golescu, vel hatman. Grigorie Romanit, biv vel vistieariu. Pană Costescu, biv vel dvornic. Mihalache Cornescu, vel dvornic. Costache Rasti, biv vel agă.

Din luminată poruncă a măriei sale prea înalţatului nostru domn Io Ioan Gheorghie Caragea, v. v. fiind orânduit, de

am pro ocolit toate acestea pravili după izvoadele ce prin sfat de obşte s'au alcătuit şi găsindu-le întocmai aşezate din cuvânt în cuvânt şi fără câtuş de puţină schimbare le-am adeverit şi însumi cu iscălitura în toate foile precum să văd în dos puindu-să şi luminată peceatea măriei sale la fieşte care foae. 1818. Iunie 28.

Constantin Bălăceanu[1].
vel logofăt.

1) De la finele aceleiaşi ediţiuni.

i) *Raportul lui Hugot către Chateaubriand, privitor la traducerea, Legiuirei lui Caragea în franţuzeşte, din 24 I. 1824.*

Au dernier article de l'état des dépenses de service du Consulat, pour le 4-e trimestre de l'année dernière, se trouve portée une somme de 300 francs, pour une traduction en français du code civil et criminel de la Valachie, sur laquelle je dois avoir l'honneur de donner à Votre Excellence, les éclairciessements suivants.

Le Prince Caradja fut celui, de tout les Grecs placés à la tête de la Principauté de Valachie, qui montra le plus d'aptitude et de talents pour le Gouvernement. Les erreurs, et on pourrait peut-être dire les crimes de son administration, appartenaient plutôt à la situation dans laquelle il se trouvait placé, qu'à lui même, car il avait l'ambition de faire régner la justice et les lois, néconnues dans ce pays de temps immémorial, et de vouloir se faire considérer par la postérité, comme le restaurateur et le bienfaiteur de la Valachie, en améliorant le peu de bien qu'avaient fait quelques-uns de ses prédécesseurs, et en faisant aussi lui-même des créations de collèges, d'écoles, d'hôpitaux, d'hospices d'imprimerie, à la conservation desquelles il avait abondamment, pourvu par des dotations. Tous ces établissements ont maintenant disparu, et les gouvernants actuels s'en sont approprié les moindres dépouilles. Mais le meilleur acte de son règne, et celui qui restera pour longtemps ineffaçable, fut l'introduction d'une loi générale civile et criminelle, applicable d'une manière uniforme dans toute la principauté. A cet effet, il avait dès la première année de son règne, fait recueillir toutes les anciennes coutumes prétendues existantes, et après les avoir fait coordonner entre elles et leur avoir fait subir les modifications et changements réclamés par l'état actuel du pays, il en fit faire, en Grec moderne, la rédaction, qu'il arrêta lui-même et à laquelle il apposa sa signature et son sceau. Des copies manuscrites en furent dé-

livrées aux principaux tribunaux et autorités, et la minute en fut déposée au Divan de Valachie, où elle est conservée. On l'appelle toujours le code ou la législation Caradja, et bientôt après que cette législation eut paru, la principauté de Moldavie se trouva en quelque sorte forcée de l'adopter pour elle-même. Au commencement de 1818 le Prince Caradja le fit imprimer à Vienne à quelques centaines d'exemplaires, mais comme cette année fut celle de sa fuite, l'édition fut dilapidée comme le reste de son mobilier, et aujourd'hui il est assez difficile de se procurer le texte de la loi des deux principautés.

C'est de ce Code, Monseigneur, que j'ai fait faire sous mes yeux, une traduction française que j'ai trouvée indispensable pour le service du Consulat. J'ai la certitude que cette traduction est *unique*, et c'est à son étude particulière et à l'usage que j'en ai constamment fait, que je dois de n'avoir, jusqu'à ce jour perdu aucune des causes que j'ai autorisé les français à plaider, avec l'assistance du Drogman, devant les autorités du pays, tandis qu'il est de notoriété, que les trois quart des causes des sujets étrangers, existants sous la protection des autres Consulats, sont perdues, ou ne peuvent obtenir de décision. Quand un avocat instruit plaide sa cause devant des juges, entiérement ignorants de la loi qu'ils sont tenus d'appliquer, il doit presque nécessairement la gagner ; c'est le cas dans lequel je me trouve ici. Je reste d'ailleurs persuadé, que Votre Excellence, en parcourant la copie que j'aurai l'honneur de lui transmettre, y trouvera, sur la situation et l'état moral des Valaques et des Moldaves, des notions plus instructives que dans les brochures, qui se sont succédées depuis quelque temps, sans que les compilateurs aient seulement songé à puiser à la source primitive de toutes recherches : la Législation. [1])

---

1) Hurmuzaki: *Documente*, XVI, pp. 1133—34.

j) *Inştiinţare* [1])

Toţi rumânii tineri, şi din cei mai în vârstă, câţi să îndeletnicesc la învăţături şi mai cu osebire la ştiinţa pravililor, alerg la pravilile ţărilor streine, şi nimeni nu se gândeşte să caute a cunoaşte pravilile şi obiceiurile vechi ale pământului. Nimic însă nu poate ajutora la cunoştinţa celor în fiinţă legiuiri ale unii ţării ca învăţătura pravililor şi aşezământurilor vechi ce au stăpânit mai din nainte şi care la multe orânduelі au slujit de temei celor de acum.

Şi chiar de ar fi cele noi aşezăminturi cu totul neasemănate în prinţipurile şi dispoziţiile regulamentare cu cele vechi; iarăşi aceste din urmă nu pot perde din folosul lor ca o învăţătură măcar. Căci o pravilă veche este şi un document de istorie a ţării, şi un monument de literatură despre alcătuirea ei, şi o carte de legislaţie pentru pravalişti şi judecători, spre a le mări ştiinţele mărind ocolul întru care s'ar mărgini cu învăţătura numai a pravililor noi.

Pravilniceasca condică a domnului I p s i l a n t a stăpânit mai mulţi ani în ţara rumânească până ce s'a obştit condica domnului C a r a g e a. La multe orândueli se aseamănă în cât putem zice că să tâlmăcesc şi să desluşesc una cu alta. Cât pentru orânduelile întru care se deosebesc, pravilniceasca condică a domnului I p s i l a n t are putere încă pentru multe prigoniri ce s'a ivit subt a ei domnire, şi este neapărat a sta în vederea judecătorilor ce au a judeca asemenea prigoniri. Intr'ânsa să coprind şi multe obiceiuri ale pământului şi formalităţi de acturi ce sânt trebuincioase a fi cunoscute şi pentru judecători când vor fi chemaţi a preţui acturi de legiuiri noi.

In sfârşit precum un tânăr are trebuinţă de experienţa povăţuitoare a unui bătrân, aşa socotesc că şi un neam întreg la

---

1) Prefaţa din ediţia lui C. N. B r ă i l o i u, procurorul curţii apelative de comerţ. Bucureşti. 1841. cf. Şt. Gr. B e r e c h e t, *Schiţa*, Anexe, pp. 63-4.

o epocă hotărâtă, mai vârtos cum este a noastră unde ne întrecem unii cu alţii în propuneri de legiuiri noi, are trebuinţă să afle cele urmate mai din nainte, să-şi cunoască starea lui socială veche, aşezământurile, obiceiurile, orânduelile, ce s'au ocrotit, să măsoare distanţa ce-l osebeşte de acele vremi, să vază prefacerea ce s'a făcut în viaţa lui socială, şi să poată cumpăni cu înţelepciune îndreptările ce voieşte să întroducă prin mijlocul unei noi legislaţii.

Acestea sânt cuvintele ce m'au îndemnat să întreprinz a tipări din nou această condică ce a început a să perde în cât un prea puţin număr de ecsemplare să mai păstrează pe la unii alţii.

1) *Prefaţa editorului.*

> Nihil est in civitate diligenter retinendum, quam jus civile. Etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit; nihil est, quod aequabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.
>
> *Cicero Pro Caecinna.*

Ştiut este că legiuirea domnului Caragea a luat mai multe prefaceri de la infiinţarea regulamentului organic şi până astăzi, in multe din dispoziţiile ei capitale. Aceste prefaceri s'au introdus prin rândueli ale regulamentului organic şi prin legiuiri speţiale noui. Pe lângă aceste acte legislative avem mai multe ofisuri domneşti şi ţirculare ale departamentului dreptăţii, care au complectat, au regulat şi au interpretat multe din materiile dreptului nostru civil, şi sunt foarte de trebuinţă a se cunoaşte, ca unele ce formez jurisprudenţa ţării.

Toate aceste elemente a legislaţii noastre sânt răspândite in osebite colecţii tipărite, şi unele rătăcite in dosierele grefelor judecătoreşti, fără nici o legătură intre dânsele şi fără vreo clasificaţie după firea materiilor la care să raportez.

Siliţi a ne sluji cu dânsele in tot minutul la transacţiile noastre civile, am socotit că poate fi de folos să le avem adunate şi la indemână intr'o singură carte. Cu acest rând am intreprins lucrarea ce public astăzi prin tipar.

Această lucrare consistă in clasificaţia legiuirilor noi, a ofisurilor domneşti şi a ţircularelor departamentelor dreptăţii, după rânduiala materiilor ce au regulat, şi in coordonarea lor cu legiuirea domnului Caragea, care mi-a slujit de matcă.

Multe din dispoziţiile legiuirii domnului Caragea s'au desfiinţat şi altele s'au prefăcut de legiuirile cele noui precum le şi insemnez la locul lor, şi ar urma să se şteargă cu totul intr'o lucrare de codificaţie. Eu insă am fost dator a le păstra in tecstul lor după firea aceştii cărţi, fiindcă lucrarea mea nu

este un act legislativ, nici scriere doctrinală, ci precum am zis o lucrare de clasificaţie şi de culegere.

Dorinţa mea era să intrupez toate dispoziţiile de legiuiri nuoi in legiuirea lui Caragea, dar nu mi-a stat cu putinţă să o fac pentru toate, din pricină că sistema de clasificaţie adoptată de aceasta din urmă, nu corespunde ecsact la rubrica legiuirilor nuoi şi cu rânduiala ideilor ce au avut de ţintă aceste nuoi legiuiri sau instrucţiile autorităţii de a desvolta.

De aceia am socotit să adaog o parte suplementară la sfârşitul cărţii, in care am aşezat inpărţite după rânduiala materiilor, legiuirile nuoi, ofisurile domneşti şi instrucţiile departamentului dreptăţii, in cât poate oricine să găsească cu înlesnire regulile statornicite întru aceasta şi care completez legislaţia noastră civilă, mai cu seamă in materia importantă a hotărniciilor.

Dacă îmi va fi scăpat ceva din vedere, voi priimi cu mulţumire şi cu recunoştinţă orice observaţie mi s'ar adresa, ca la urmă într-o nuoă ediţie să complectez ce va fi de lipsă.

Observez însă că in această carte n'am avut scop de a aduna toată materia legislaţii noastre, adică şi regulile procedurei civile şi legislaţia comerţială şi legislaţia penală, fiind că acestea sunt adunate şi unele codificate in osebite trupuri tipărite, care sânt in mâna fiecăruia.

Crez cu toate acestea că aşa mărginită, precum este, in dreptul civil, cartea va avea o utilitate practică netăgăduită pentru toate clasele de oameni, şi mai cu seamă pentru foncţionari. Această idee m-a şi îndemnat a o publica [1]).

---

1) La ediţia IV-a de sub titlul : „*Legiuirile civile ale Ţării Româneşti*", cuprinzând legiuirea domnului I. G. Caragea coordonată cu dispoziţiile civile ale regulamentului organic, cu legiuirile cele noui, cu ofisurile domneşti şi cu circularele departamentului dreptăţii prin care s'a complectat, s'a îndreptat şi s'a desluşit. Adunate pentru intâia oară şi clasificate de Cluceru C. N. Brăiloiu, judecător la curtea apelativă criminală din Bucureşti.—Bucuresti.—La librăria lui Adolf Ulrich, calea Mogoşoaei peste drum de biserica Cretzulescu, 1854.

12. PREFEȚELE LA „ADUNARE CUPRINZETOARE IN SCURT DIN CĂRȚILE INPĂRĂTEȘTILOR PRAVILE" A LUI ANDRONACHI DONICI, DIN 1814.

Edițiuni. *Ediția din 1814* are 20 pagini. Șt. Gr. Berechet: *Schiță*, Anexe pp. 67—79.

a) *Prea o sfințitului duhovnicescului păstoriu, mitropolit al Moldavei, kirio kirio Veniamin, fiască închinăciune.*

Cătră cine altul s'ar cădea mai cu cuviință a să înfățoșa cartea aceasta și a să aduce prinos ostenealelor meale; de cât cătră prea o sființia voastră, pre carele am aflat unul sângur sârguitoriu a o aduce la lumină, spre a fi multora de folos? Mulțemirea să va propovedui pentru deapururea, darul să va mărturisi întru obștie, binele să va povesti intru adunarea multora, pildă va fi a urmașilor și îndemnare intru ceale mai desăvârșit!

Eu nu aș fi sporit talantul, dacă nu aș fi aflat pre prea o sfințiia voastră doritoriu binelui.

Norocire au fost mie buna voință a prea o sfințiilor voastre, însă îndoită mie norocire din aciastă au fost, a privi cu adease apropiiare slăvitele daruri ale prea o sfințiilor voastre, adâncimea smereniei, innălțimea întru desfătarea slăvitelor cugetări a dumnezeeștii măriri, râul cel nesfârșit al blândeții, a bunei voinți, și a sfaturilor celor cu priință cătră toți de obște, căldura dragostii cătră Dumnezeu, și durerea cătră cel de aproape! Și, o! fericită turmă, carea necontenit auzi glasul păstoriului tău, celuia ce te povățuiaște, celuia ce iți dă bună pildă; și iți deșchide din sânurile părintești, trimițându-i adeasea ori in scris sfaturile mântuirii tale. Și, o! norocite norod, având făcliia de apururea aprinsă intru sfeașnicul ei. Stea de lumină întru amiiază zi. Nor luminos spre povățuire. Soare, care nu întunecă ochii celor ce privesc cătră dânsul. Izvor de adăpare prin sfaturi de mântuire. Podoabă besearicii. Slavă bisericescului cliros. Laudă patriei. Și povestirea de laudă celor după noi!

Plecatul fiiu sufletesc
Andronachi Donici [1])

---

1) Ioan Bianu și Nerva Hodoș: „*Bibliografia românească veche*" tom III, fasc. II, 1912, București, pp. 98—99.

b) *Predoslovie sau povăţuire spre înţălegerea cărţii.*

Un înţelept din cei vechi iscusit întru ştiinţa dreptăţilor şi întru altă isteţimea minţii şi a limbuţiei cei desăvârşit Chicheron zice: că adevărata pravilă iaste dreapta cunoştinţă, carea iaste înfiinţată la toţi oamenii: adecă mustrarea cugetului. Aceaia porunceaşte a face binele, aceaia popreaşte a face răul, aceaia îndeamnă spre a nu vătăma pre nimenea, aceaia sfătuiaşte spre a da lucrul strein celuia ce i să cuvine, aceaia povăţueaşte spre a face aleagere dreptăţii din strâmbătate. Nu poate cineva a râdica această dreaptă cunoştinţă ce iaste omului dăruită de la Dumnezeu, nici poate alcătui cineva pravilă împotriva dreaptei cunoştinţă, căci singură pravila opreaşte (Vezi titlul 1, cap. 7) şi aceasta nu iaste înfiinţată spre a tâlcui, căci iaste înfiinţată la om şi înţelegătoare: adecă planul tuturor pravililor iaste dat din fire întru cunoştinţa şi înţeleagerea fieştecăruia om.

Drept aceaia, înţeleagerea cea cuvântătoare a omului are putearea de pravilă nu din zioa carea s'au scris, precum s'au scris pravilile, ci dintru început şi deapururea.

Aceştii înţeleageri cuvântătoare, aceştii înfiinţate cunoştinţă a omului urmând judecătorii cei dintru în vechime a Râmleaniler, au dat înscris hotărârile judecăţilor ce au urmat asupra a fealiuri de pricini ca să se păzească ca nişte pilde urmaşilor lor, ear pravile asupra pricinilor de judecăţi în scris nu au fost, ci ceia ce da cunoştinţa judecătorilor şi hotărârile stăpânirii să făcea pravilă.

Mai în urmă au adaus Râmleanii de la Atinei şi dela alte locuri pravile, care şi acealea nu era îndestule spre întregimea a obşteştii dreptăţi, şi au mai alcătuit şi alte pravile adăogând şi obiceaiurile vechi, ca să se întrebuinţeaze la deosebite pricini, adunându-se în 12 table la anii 305 a împărăţiei râmleneşti, şi dintru această mulţime de pravile de tot fealiul nu se putea alcătui alt cevaşi, de cât numai o îndoială asupra dreptăţilor.

Impăratul Iulie chesariul carele au împărăţit la anii de

la zidirea lumei 5464, adecă cu 45 de ani înaintea naşterii Mântuitorului, s'au ispitit a pune în orânduială aceste pravile, însă nu au putut a aduce lucrul întru săvârşire. Aseamenea şi împăratul A v g u s t, carele au împărăţit la anii 5509, adecă: la 41 ani după naşterea Mântuitorului, au vrut ca să dea o regulă spre a se păzi dreptatea cu chipul carele trebuea să urmeze fieştecarea judecată. Cu toate aceastea senatul râmlenesc urma pre toată zioa a da noă pravile.

In urmă E r m o g e n şi G r i g o r i e înţelepţii s'au sârguit a le aduna toate aceastea şi a le pune în orânduealà pentru ca să se păzească ca nişte pravile statornice, adăogând şi aşezământurile şi hotărârile împăraţilor celor de mai înainte, însă sfătuitorii dreptăţilor nu contenea a da sfaturi asupra dreptăţilor.

In urmă împăratul A d r i a n carele au împărăţit la anii 5648 de la zidire, iar de la Hs. 139, iarăşi au vrut să adune toate aceale de mai înainte hotărâri asupra dreptăţilor şi să facă o aleagere pentru ca să se păzească ca nişte hotărâri vecinice, însă iarăşi senatul sfătuitoriu şi răspunsurile praviliştilor n'au contenit.

După aceasta înpăratul T e o d o s i e cel tânăr carele au înpărăţit la anii 5952, aseamenea s'au ispitit a pune pravilile în orănduealā, făcând şi condică de o adunare a aşăzemânturilor inpărăteşti şi fealuri de hotărâri, însă iarăşi nu au adus lucrul întru săvârşire.

Apoi în urmă inpăratul I u s t i n i a n, carele au inpărăţit la anii de la Hs. 528, cu multă sârguinţă şi cheltuealä au adunat toate aceale de mai înainte pravile în 50 de cărţi, pe care le-au numit d i g e s t a. Aceasta au adunat întru o carte şi toate aşăzemânturile inpăraţilor care era cuprinsă întru aceale condice a lui Ermogen, Grigorie şi T e o d o s i e, (care aceste pravile sânt întrebuinţate întru toate stăpânirile oblăduitoare a lumii, adăogite cu puţine deosebite politiceşti aşezământuri, după a ţărilor trebuinţă şi folos, care să numesc e d i c t a).

Acesta au făcut şi cartea aşăzemânturilor ce se numesc n o v e l e (nearè). Acesta au făcut şi I n s t i t u ţ i i l e pravililor, care deapururea pot să slujască ca nişte povăţuiri celor ce doresc a învăţa pravilile, şi întru adevăr vrednic iaste de toată lauda şi pomenirea! Cu toate aceastea deacă ar fi urmat aceaiaşi rânduială, carea au aşăzat-o la Instituţiile sale, şi deacă ar fi pus asupra fieştecăriea pricini hotărârile ceale nestrămutate,

şi deacă ar fi aşăzat intru o sistimă toate pricinile de judecăţi urmând aşăzemânturi a dreptăţii, intru adevăr putea să fie o pravilă obştească şi nestrămutată.

Mai pre urmă inpăratul Leon inţeleptul şi filosoful, carele au inpărăţit la anii de la Hs. 887, toate aceastea le-au adunat intru una şi au alcătuit pravilile inpărăteşti in 60 de cărţi.

Cum şi mai in urmă in zilile inpăratului răsăritului Mihail Duca, carele au inpărăţit la anii de la Hs. 1025 din poruncă au alcătuit inţeleptul Mihail Pselos adunarea pravililor.

Aseamenea şi pravilistul Mihail Ataliatis au alcătuit iarăşi din poronca inpărătească adunarea sau alegerea pravililor inpărăteşti foarte in scurt şi prin bună rânduează.

Iaste şi cartea de adunarea pravililor a judecătoriului Tesaliei şi prea inţeleptului Constantin Armenopul, pre carea o au alcătuit la anii de la Hs. 1145 in zilele inpăratului Emmanuil Comnino din ceale de mai inainte alease aşăzemânturi din pravile de către inpăraţii Leon şi Constantin carii au inpărăţit la anii de la Hs. 785, şi dintru ale inpăratului Vasilie Machedonul, carele au inpărăţit la anii de la Hs. 865, şi din insuşi cărţile impărăteştilor pravile cu aleagerea celor trebuincioase canoane. Cât pentru cartea aceasta nu iaste indoială că aceaia ce iaste scrisă in limba elenească şi latinească, iaste intru adevăr vreadnică de toată lauda! insă cu tălmăcirea acei cărţi ce s'au urmat in limba proastă grecească, cu totul s'au intunecat slava cărţii neglăsuind tâlcuirea cu textul, şi abătându-să din noima cea adevărată, in cât poate a să da pricină la ceale mai mari indoeli a dreaptei cunoştinţă.

Apoi atât mai inainte cât şi in urmă după vreame au urmat a se face multe hrisoave cu aşezământuri şi hotărâri asupra multor pricini şi noveale, care toate aceale următoare sânt ceale mai cu dreptate, dintru care s'au făcut această carte de Adunarea şi aleagerea pravililor inpărăteşti; cuprinzetoare de ceale trebuincioase pravile pentru toţi de obşte, alcătuită cu toată inlesnirea ca să fie spre inţeleagerea şi ştiinţa tuturor, fiind că iaste a să indoi cineva cum că pravilile să cuvine a fi cu cea mai lămurită glăsuire, leasne spre inţeleagere, şi fără a lăsa cea mai mică indoială nimăruia. Şi pentru aceasta socotesc că ispitindu-să cineva a tâlcui din cuvânt in cuvânt şi intru aceiaşi inaltă şi inpodobită rostire precum sânt capetele pravililor, in loc de folos poate să aducă prihană pravililor, şi indoială asu-

pra dreptăţii, şi zăticnire la hotărârea dreptei judecăţi. Şi iarăşi ispitindu-să cineva a găsi unile din capetele pravililor şi a le tâlcui după părerea sa, nu va pricinui altă ceva, decât o alunecare din dreapta cunoştinţă şi din dreapta judecată a cuvântului celui înţelegătoriu : am zis după părerea sa : căci părerea nu să naşte din altceva, de cât din necercetarea cea cu străbatere spre aflarea adevărului şi a lămuritei cunoştinţă a fiinţei lucrului, fiindcă pravilile dintru început nu s'au alcătuit într'alt chip, de cât după fireaştile şi după obşteaştile dreptăţi a neamurilor, şi după sfătuirea cuvântului înţelegătoriu ce iaste înfiinţat omului, prin care povăţuindu-să înţelepţii, au alcătuit pravilile politiceşti, şi au făcut aşezământuri şi hotărâri asupra pricinilor, ascultând sfatul şi povăţuirea ce le-au dat mustrarea cugetului; căci nu poate fi mai iscusit judecătoriu de cât mustrarea cugetului omenesc, nici mai bun pravilist de cât lumina cea înfiinţată a cugetului ; prin carea însuşi omul iaste martur luişi de binele sau răul şi de dreptatea sau strâmbătatea ce voeaşte a face. Deci firească dreptate iaste, care nu numai omului ci şi păsărilor ceriului şi dobitoacelor iaste înfiinţată din fire, precum am zice : părinţii a iubi pre fii, şi fii pre părinţi, părinţii a să sârgui pentru buna creştere şi buna starea fiilor, fii a să supune către părinţi, şi iarăşi fii a purta de grijă la slăbăciunea părinţilor lor şi la intâmplările lor a să sârgui spre izbăvire, îndatorindu-să cu aceiaşi indatorire a să ajuta şi a să apăra unii pre alţii şi iarăşi firească dreptate iaste precum am zice : căsătoriea cea legiuită între bărbat şi femeae spre câştigare de soţie şi de fii moştenitori sprijinitori la slăbăciunea bătrâneaţelor lor. Aseamenea firească dreptate iaste, fii a moşteni intru toate pre părinţii lor, săvârşindu-să fără dieată ; ca unii ce sânt născuţi dintru aceiaşi familie, şi părinţii pre fii lor asemenea ; şi iarăşi prin pravilile politiceşti a să îndatori pre părinţi spre a lăsa prin dieată legiuita parte din moştenire fiilor, cum şi fii părinţilor ; şi iarăşi ne urmând fireaştelor dreptăţi şi călcând preste fireasca povăţuire, a-i depărta din moştenire. Fii a câştiga dreptăţile familiei ca unii ce printrânşii viează familiea şi nu să stinge, părinţii a avea pre fii lor supuşi ca unii ce sânt născuţi în casa aceaia, a căriea stăpân iaste tatăl şi muma, şi sânt eşiţi din trupurile părinţilor lor. Şi iarăşi părinţii spre a purta de grijă pentru hrana şi creaşterea fiilor lor, fiind că nu să pot singuri a să hrăni pre sineşi, şi aş purta de grija celor

trebuincioasă şi de folos; iar viind în stare: a-i slobozi pre fii de subt stăpânirea lor, ca unii ce au câştigat puteare spre aşi purta singuri de grija celor trebuincioasă. Femeaia a fi cu supunere către bărbat fiind partea cea slabă, şi bărbatul a purta de grijă pentru femeaia sa şi pentru zeastrurile ei, fiind că iaste firea cea gingaşă, toate acestea fiind prin fireasca povăţuire. Şi iarăşi fireascâ dreptate iaste ca omul să fie slobod a face ca lucrul ce iaste drept al său ceaia ce va voi după a sa plăceare, însă fără a să abate din ceale ce sunt oprite prin poruncă în epicratiea [1]) patriei sale, fiind că atuncea greşaşte în potriva pravilii politiceşti. Şi iarăşi fireascâ dreptate iaste, ca fieştecarele om să fie stăpân casii sale, avearii sale, ai acelor deplin câştigate prin dreptate, şi fieştecarele om născându-să în lume a fi una din părţile familiei întru carea s'au născut, a câştiga dreptăţile stării sale şi a patriei sale, şi a avea dreptăţile sale în lucrurile ce i se cuvin a le stăpâni şi sunt dreapte ale sale, şi pentru aceasta iaste ajutat de pravile asupra celor ce s'ar ispiti a le aduce supărare la dreptăţile lor (Vezi titlul 6 § 4) urmând inpotriva fireştii dreptăţi ce iaste îndatorit fieştecarele a păzi. Iar obştească dreptate a neamurilor iaste, precum am zice: întru a oamenilor înpreună petreacere obştească pravilă carea oamenii de la sineşi au aflat, pre cum a dărui unul altuica, a să împrumuta unul de la altul, a schimba unul cu altul, a vinde lucrul său şi a-l cumpăra altul (Vezi titlul 9. § 9) a supune lucrul său supt stăpânirea cea politicească către altul prin năimeală sau orândăluire de veaci sau vremealnic, a supune lucrul său supt păstrarea altuea lăsându-l depozit a face învoeale, compromesuri unul cu altul, a da cuvântul său unul către altul; dintru care se nasc îndatoririle unuea către altul prin alcătuirile şi tocmealele ceale cu bună primire şi cu bună credinţă despre amândouă părţile, spre a da şi a lua sau a face ceva; deci abătându-să cineva din ceaea ce este îndatorit, să nasc jalobele asupra celor ce greşesc către alţii ne păzind indatorirea lor sau greşind către alţii prin faptele lor aducătoare şi pricinuitoare de pagubă (Vezi titlul 6, § 3) precum: asuprind cineva lucrul altuea, sau într'alt chip aducându-l spre păgubire şi vătămare, pentru a cărora înfrânare s'au făcut pravilile, care dau fieştecăruiea ceaea ce i se cuvine după dreptate, şi pedepsesc pre acei ce fac vicleşuguri, silnicii, nedreptăţii (Vezi titlul

1) stăpânire guvern, (grecism).

1. § 6) sau greşesc prin alte fapte de vinovăţii, rănduindu-le pedeapsele greşalelor spre contenirea faptelor înpotriva răutăţii şi a neomenirii, adecă : înpotriva celor ce opreaşte cuvântul cel înţelegătoriu ce iaste înfiinţat omului, dintre care înţelepţii povăţuindu-se au alcătuit politiceasca dreptate, prin care omul câştigă lucrul ce i se cuvine a-l avea sau a-l lua, urmând după dreptăţile care hotărăsc aşăzemânturile pravililor (Vezi titlul 9 cap. 10 şi 14 şi cele următoare capete).

Pentru aceasta eu socotesc, că un cuvânt de prisos sau nepotrivit la tâlcuire, sau un cuvânt de îndoeală, sau noimă neînţeleasă precum să cade, şi acoperită cu podoaba cuvintelor, poate să aducă prihană pravilor. Eu pentru datorirea cea către patrie, şi dragostea cea către ai mei patrioţi am jărtvit ostenealele meale, căci a sluji cineva patriei sale şi a păzi dreptăţile ei şi a iubi pre patrioţii săi, iaste una din datoriile ceale neapărate, pentru aceasta n'am cruţat osteneale întru îndelungă cetire, şi întru adunare la un loc şi alăturarea canoanelor ce privesc tot către aceiaşi pricină, care am socotit că să cuvine a fi la un loc spre tâlcuirea pricinilor întru o curgere, nădăjduind că va avea multă bucurie cetitoriul carele va ceti cu luare aminte şi va vedea chipul cu carele iaste tâlcuită noima [1]) a fealuri de fealiuri de capete din pravilă care privesc tot către aceeaşi pricină, însă prin deosebită rostire şi ritoricească înpodobirea cuvintelor, nu să va îndoi de ostenealele meale, şi de aleagerea şi deosebirea ce am făcut acelor ce sânt întru neaşăzată rânduеaiă şi a celor ce sânt întru o deosebită înţeleagere, povăţuindu-mă din învăţătura *Instituţiilor*, care am câştigat în vârsta tinereaţelor meale în limba latinească, căci ştiinţa pravililor fiind una din epistimile [2]) care sânt supusă a să învăţa prin profesor, preste putinţă iaste a să ispiti cineva numai din canoanele *pandectilor* şi a *condicilor* şi a celor adunate dintru aceaste înpărăteşti pravile, a să întrebuinţa după plăcerea de unele şi a lepăda pre altele, neavând povăţuirea instituţiilor, adecă a elementurilor dintru care să alcătueaşte atâta mulţime a capetelor pravilii.

Această carte poate a fi deobşte spre folos fiindcă priveaşte spre căştigarea ştiinţii dreptăţilor şi a lăudatei petreaceri între oameni, poate a fi de mare folos şi pentru tinerii carii o

1) chiric, embatic, (slavism).
2) ştiinţă, cunoştinţă, (grecism).

vor ceti cu luare aminte, şi prin aceasta povăţuindu-să şi întru cetirea şi tâlcuirea Impărăteştilor pravile în limba latinească sau în limba ellinească, vor câştiga mare folos: căci oricare ar avea dorinţă ca să câştige ştiinţa pravililor, fără apărare trebuinţa ceare ca să se îndeletnicească cu o nespusă osteneală întru o îndelungată cetire a şasăzeci de cărţi şi înzecite pe atâtea titluri ale cărţilor şi nenumărate capete, ca să poată culeage şi să deosebească unele din ponturi care privesc către pricinile, jalobele şi cearerile ce sânt pentru lucruri, şi altele care sânt personaliceşti (Vezi titlul 9 cap. 2) şi să le poată alcătui ca să păzească tâlcuirea lor cu bună rândueală, fiindcă sânt înprăştieate şi fără nici-o rândueală, dintru care poate a să da sminteală la urmarea dreptăţii. Şi osebit sânt multe capete care nu glăsuesc tot întru un fealiu între dânsele, mai ales unele către altele împotrivindu-să la hotărâre, a cărora prefacere şi îndreptare s'au făcut cu cele următoare mai nemerite hotărâri.

Osebit această carte va fi de mare întrebuinţare pentru un judecătoriu fără de preaget, pentru că nu numai va avea toată înlesnirea la pricinele de judecăţi, fiind cea de faţă povăţuire cu trimiterea către cartea, titlul, capul şi paragraful împărăteaştilor pravile; dar mai vârtos că de multe ori se întâmplă cel mai iscusit judecătoriu întru ştiinţa pravililor, să nu poată a-şi aduce aminte desăvârşit asupra vreunii pricini de judecată, cum hotăraşte pravila; fiind dar această condică a pravililor de faţă, câtă înlesnirea, după carea nici celor ce să judecă nu le rămâne îndoeală şi cuvânt de nemulţemire asupra judecătoriului.

Apoi şi spre a să apăra omul în viaţa sa de strâmbătăţile întâmplătoare şi spre a întâmpina vicleşugurile prin ştiinţa ce va câştiga de hotărârile canoanelor pravilii va avea multă folosinţă, căci pravilile având multă privigheare şi îngrijire către aceastea, au legiuit puind aşezământuri obşteşti şi temeinice înpotriva celor ce s'ar urma cu chipuri amăgitoare şi vicleane, precum am zice: la facerea dieţilor, cum adeasea vedem că să întâmplă, la care leasne se înţeleage câtă rugăminte şi câte mijlociri şi făţarnică dureare către cel ce zace de boala morţii pot să arate acei interesaţi pentru câştigarea moştenirii lui, spre a-l abate pre bolnav din slobodă voinţa sa, precum bărbatul lăcomindu-se ca să căştige avearea femeaii sale şi femeaia ale bărbatului ei, sau precum am zice: pentru zestrea înpotriva bărbatului desfrânat care ar voi să o înstreineaze, cum şi pentru

cei nevrâstnici şi pentru lucrurile lor, câtă privigheare şi îngrijire au avut pravila puind aşăzemânturi în ce chip să se facă dieţile, şi când să se ţie în seamă, cum şi pentru amăgirile ce să pot întâmpla nevrâstnicilor, cum şi pentru cele ce se urmează din tocmeale, şi jalobele ce să nasc dintru acestea, cum şi pentru înfrânarea cu legiuita pedeapsă a vinovăţiilor aseaminea, şi pentru aceasta putem să zicem: că din pricina neştiinţii pravililor pot să urmeze multe strâmbătăţi şi mulţime de judecăţi şi necurmarea şi necontenirea lor. Pentru aceasta eu m-am sârguit cu multă strădanie a alcătui această carte pre cât au fost dprin putinţă spre a se înţelege şi cu lesnire tâlcuirea pravililor, şi spre a afla puse în rânduială toate pravilile, adăogând şi *obiceiurile celea aprobăluite a pământului Moldavii.* Cu toate acestea neapărată datorie urmează de către cetitori a o ceti foarte cu mare luare aminte şi fără grăbire, fiindcă este în puţine cuvinte mult cuprinzătoare, şi a o petrece de multe ori, întrebuinţându-se atât la judecăţi, cum şi la scoaterea a însuşi capetelor din înpărăteştile pravili, şi fără îndoeală va câştiga toată înlesnirea la hotărârea dreptăţilor împodobindu-să înpreună şi cu ştiinţa pravililor; căci omul după ce au apucat odată a câştiga începuturile ceale obşteşti, atuncea singur se îndeletniceşte întru ceale mai desăvârşite, şi nu iaste îndoeală că va putea să ajungă la săvârşirea ştiinţii asupra a feliuri de pricini de judecăţi şi va putea cu lesnire a potrivi pricinile către obşteştile canoane; căci pentru aceasta şi însuşi pravila scrie, că nu iaste trebuinţă a privi la singure cuvintele ce sânt în scris, ci la tâlcuirea şi puterea lor, şi precum dreapta înţelegere a omului fireşte povăţueşte (Vezi titlul 1, § 7 şi 10), la care cerând şi ajutoriu de la înţelepciunea lui Dumnezeu, carele au înpărţit darul dreptei cunoştinţă tuturor oamenilor, iarăşi nu iaste îndoială că vor câştiga şi vor adăogi către sineşi darul lesnii deosebiri, pătrunzând cu înţelepciunea cele mai cu îndoeală şi grele întâmplătoare pricini, şi înpreună căştigând numele slăvit, şi tot binele!

Sârguitorul pentru patrie
Andronachi Donici

c) *Io Scarlat Calimah vvod. cu mila lui Dumnezeu domn țării Moldovei*

Pre osfinție ta părinte mitr. și al nostru rugătoriu kir Veniamin.

Fiind că la carte Adunării ce s'au făcut de către dum. biv vel aga Andronachi Doniciu din împărăteștile pravili, s'au pus o epigrafi [1]) nepotrivită cu cuprindere acei cărți, poruncim dar ca toate filele ce s'au tipărit până acum cuprinzătoare țidulii domnii mele și întăriturii i iscăliturilor dumniilor sale boerilor, să se deie dumisali biv vel agăi Mihalachi Sturzăi, și în locu acestora să să pui această de mai gios epigrafi:

„Adunare cuprinzătoare în scurt de pravilele cărților împărătești, spre înlesnire celor ce să îndeletnicesc întru învățătura lor, cu trimitere către carte, titlu și capul împărăteștilor pravile".

Intr'acest chip dar să dă voie a să tipări aceia carte.

1814 Mai 25
Procit: *Calimah aga* [2])

d) *Prefața la ediția a doua a lui C. Negruți din 1854*

Edițiuni. C. Negruți: „*Colecție prescurtătoare din Legile inpărătești cu trimetere către cartea, titlul, capul și paragraful acestor legi. Ecstrasă și regulate de logof. Andronachi Donici. Ediția a doua. Codul criminal. Ediția a patra. Iașii, 1858, pp. III—VI.* Șt. Gr. Berechet: *Schiță*, Anexe, pp. 80—83.

Nu știm care au fost legislația Daciei; nu ne îndoim însă că după cucerirea ei, Romanii au întrodus în ea odată cu învingătorii lor vulturi și legile lor. Iar după emigrația coloniilor romane în Mesia subt Aurelian, locuitorii ce mai rămăseseră, e pre sigur, că s'au servit tot de legile romane, înpestrițate neapărat cu oarecare uzuri a barbarilor, de care necontenit se băntuiau. Și în adevăr, un popor simplu, patriarcal ce se ocupa mai mult cu lucrarea pământului, nu avea nevoe de acest beișug de legi, apanagiu a națiilor civilizate, de acest nămol de forme care adese înghite fondul. Neinvoirile și pricirile între Romani, precum la toate națiile primitive se precurmau prin hotărârea capilor și a bătrânilor.

După reînturnarea însă a prinților români din Maramurăș,

1) titlu, (grecism).

2) Ioan Bianu și Nerva Hodoș: „*Bibliografia românească veche*" tom. III, fasc. II, București, 1912, pag 98.

A l e x a n d r u I, primind insigniile inpăraților Paleologi, adoptă și Legile inpărătești (Vasilicale), din care luând cele ce au socotit potrivite cu a vremilor inpregiurări, statornici un cod in limba țerii, precum de aceasta ne spune istoricul Cantemir. Apoi după trecere de două veacuri, V a s i l e vodă, culegând iarăși din Vasilicale și din ale lui Alexandru, alcătui un nou cod prin stăruința lui E u s t r a t i e logofătul, și il tipări in tipografia infiintată de el, însă el cuprindea mai mult *legi penale* și *plugărie* unite cu *obiceiul pământului*, iar *legi civile* era foarte puține. In urmarea legile lui Alexandru se părăsiră și se uitară, ca unele ce nici fuseseră tipărite, rămâind numai codul vasilian, care servia judecătorilor păn'la inceputul veacului trecut, precum iarăși Cantemir spune.

Când insă cărmuirea țerii căzu in mâna domnilor greci, legile, după legile, după zicerea lui A n a h a r s, ajunseră a fi ca mreaja paingului în care muștele mici se prindeau, iar cele mari o spărgeau. Atunci logofătul cel mare hotăria cum voia și cum era disposat, și dacă jăluitorul apela la divan, divanul supt președenția domnului, ce nu ințelegea nici limba, nici obiceiul țerei, hotăria cași logofătul, și jăluitorul nu câștiga altă decât un adaos de cheltuele și de perdere de vreme. Ei se inturnau acasă cu lacrimile in ochi și cu tărfăloagile in sin, rămâindu-i speranța (acest dar din cutia Pandorei), că la domnul viitor iși va căpăta dreptate ; căci e de luat seama că pricinile semănau cu pănza Penelopei, ele nu se mai curmau, ci se încurcau, mergeau și se inoiau din domn in domn, și pre domni ii schimba des mazilia sau ștreangul.

Câte odată insă când domnul sau divanul voiau a judeca mai cu cunoștiință, mai vârtos că și relațiile cu națiile vecine se mai lățiseră, se serviau de *Legile inpărătești*, de Novelile lui I u s t i n i a n, L e o n și celor din urma lor inpărați, de *Prescurtarea Vasilicalelor* de *Introducția legilor de Teofil Antichinsor*, și de Cartea lui A r m e n o p o l, iar *Codul vasilian* uitat și părăsit, ajunse a fi foarte rar.

Ce folosia insă și recursul la legile aceste, de vreme ce ele erau scrise in niște limbi vechi, (grecește și latinește), pre care foarte puțini le ințelegeau.

Asta indemnă pre d. Alexandru M o r u z i de a rădui pre pah. Toma C a r r a ca să traducă pre Armenopol in limba grecească ?! (ordinară), care se și făcu la anul 1804. Dar luând

seama apoi că nu dupre Armenopol, ci după Vasilicale urma a se căta judecăţile, însărcină tot pre Carra ca adunând din Vasilicale şi din celelalte coduri de legi primite în România, să alcătuească un cod civil şi penal după modul Instituţiilor, precum este introducerea legilor de Teofil Antichinsor. Carra abia se apucase de lucru, când se şi săvârşi din viaţă; iar lipsa de legiuiri se simţia din ce în ce mai mult.

Aceasta văzindu-o logofătul Andronachi Donici, unul din rarii bărbaţi, care se ocupau atunci cu studierea legilor, făcu această colecţie din Legile înpărăteşti, pre care o tipări la 1814 şi care înlesni mult pre judecători până la publicarea Codului lui Calimah avea greşala a fi în limba grecească), şi multe lipsuri din condul acesta se putea îndeplini prin colecţia lui Donici.

Căte puţin şi pe încetul, judecătorii începură a se deprinde cu cartea legilor şi a nu-şi mai da hotărârile după capriţii. Jăluitorii iarăşi se minunau văzând citate paragrafuri, când mai nainte se cita numai voinţa şi socotinţa neîntemiată pe niciun cap de pravilă. Logofătul Donici mai ales era strict observator a legei; de aceea şi ziceau prin divanuri:

Dacă ai v'o judecată
Mergi la Donici de te-arată,
Căci el pănă şi-n pilaf,
Va găsi vr'un paragraf, şi celelalte.

Donici care era nu numai om învăţat, dar şi om de duh, râse cel întâi de astă glumă rimată. El lăsă pre oameni să vorbească, urmă a cita paragraful şi a judeca după lege; de aceea şi astăzi hotărâturile făcute şi hotărârile date de el, sânt din cele mai puţin nelegale şi mai puţin nedrepte.

Colecţia lui Donici e şi acum busola judecătorilor în Basarabia; nu mai puţin e trebuitoare şi la noi, şi ar ocupa un foarte onorabil loc pe masa oricărui tribunal, dacă nu ar fi ajuns a fi foarte rară.

Aceasta ne îndeamnă a o tipări fără comentarie, fără schimbare, păstrând pănă şi limba vremei aceia.

C. Negruţi

---

13. ACTE PRIVITOARE LA „CONDICA CIVILĂ" A LUI SCARLAT CALIMAH, 1817.

Ediţiuni. Prefaţa aceasta o găsim in ediţia din 1816—1817, din Iaşi, tipărită in limba neogreacă. In ediţia românească din 1833, tot din Iaşi, găsim cu totul altă prefaţă a editorilor de atunci fără să aibă vreo legătură cu cea grecească. Prima traducere românească a acestei prefeţe o avem de la aga Alex. Popadopol-Calimah, publicată de T. Codrescu, in „*Uricariul*" vol. IV, pp. 300—110, am preferat curgătoare traducere din „*Bibliografia românească veche*" a lui Ioan Bianu şi Nerva Hodoş, tom. III, fasc. II, 1912, pp. 167—175, unde o găsim precedată de originalul neogrec. Vezi deasemenea şi Andrei Rădulescu: „*Izvoarele codului Calimah*" 1927, Bucureşti, in Comunicaţiile Academiei Române, memoriile secţiei istorice, s. III, tom. VIII, mem. 2. pp. 24—28. Şt. Gr. Berechet: *Schiţă*, Anexe, pp. 84—93.

a) *Prefaţa la «Condica civilă» a lui Scarlat Calimah, ediţia grecească din 1816—1817.*

Prea înălţate stăpâne, prea cinstite şi iubitorule părinte! Iată coroana creşterii şi învăţăturii mele datorite ingrijirii părinteşti, iată rodul dorinţelor tale auguste, iată îndeplinirea planurilor tale măreţe. Căci ai intru aceasta Codul de legi cări, indurându-te de soarta de plâns a supuşilor căzuţi pradă lăcomiei, doreai să să fie intocmit odinioară când cu mărire stăpâneai această ţară de Dumnezeu păzită, [1]) acum poţi vedea inceput şi dus la capăt de mine, şi inchinat măriei tale.

Primeşte cu bunăvoinţă această inchinare, căci e făcută cu drept cuvânt, dacă e drept şi legiuit ca lucrările fiilor să fie închinate părinţilor, şi mai vârtos dacă aceştia le-au dorit mai întâi şi s'au legat împreună cu ei pentru înfăptuirea lor.

Iar dacă vei primi-o, prea cinstite părinte, nu conteni a inmulţi asupră-i urările măriei tale, pentru ca legiuirile ce coprinde să fie de folos şi mântuitoare Moldovei, şi ca de acum inainte să nu mai cuteze nimeni să facă nelegiuiri sau chiar să aibă purtări rele şi mişeleşti.

1) Alexandru Calimah, domnul Moldovei: 6 V. 1795—Martie 1799.

Căci tocmai aceasta a fost cea mai de căpetenie țintă urmărită de noi prin această lucrare, întrucât eu și măria ta, deopotrivă de mult, purtăm grija Moldovei. Doară nu numai ca un adevărat părinte te-ai arătat domnind peste această țară, ci și ești fără îndoială cetățeanul ei, și ai ajuns unul din fruntașii cei mai aleși.

Astfel, negreșit, ridicând neamul Calimahilor, le-ai predat odraslelor tale, purces fiind de bună seamă din vechi străbuni, cari au strălucit în această țară, prin daruri și fapte plăcute lui Dumnezeu și au fost cetățeni buni și domni binefăcători.

Iar noi, întreg acest cucernic norod, a cărui cârmuire ni este încredințată, precum și odraslele tale pentru multele și marile binefaceri, de cari am avut parte de la măria ta, mulțumitori din inimă, îți poftim.

Să trăești ani îndelungați, prea bunule domn și neasemănate părinte, și să ai parte de toată fericirea omenească! Dea Dumnezeu să vezi înplinite toate dorințele tale pentru noi!

Fiul tău recunoscător,
Scarlat Calimah. [1]

---

1. Această dedicație este tipărită in grecește in primul volum al *Codului civil al principatului Moldovei*, in 1816, Iași, naintea hrisovului de promulgare, care urmează mai departe. Ambele nu se mai găsesc in ediția românească din 1833, ele fiind inlocuite prin prefața logofătului C o s t a c h e S t u r z a; cf. vezi pag. 498.

b) *Ioan Scarlat, fiul lui Alexandru Calimah voevod, cu mila lui Dumnezeu, stăpân și domn a toată Moldova*

Vezi pp. 225—244

Edițiuni. T. Codrescu: *Uricariul*, IV. pp. 300-310, trad. de Alex. Papadopol-Calimah. V. A. Ureche: *Istoria Românilor*, X, p. B. București, 1902, pp. 326-329. I. Bianu și N. Hodoș: *Bibliografia românească veche*, III, fasc. III, 1912, pp. 167-175. Andrei Rădulescu: *Isvoarele codului Calimah*, 1927, București, Analele Acad. Române. s. III. t. VIII. mem. 2. pp. 24-28. Șt. Gr. Berechet: *Schiță*, Anexe, pp. 84-93.

Stăpânirea e un așezământ măreț, prea măestrit și cu adevărat dumnezeesc, și nimic din cele omenești nu este deopotrivă de mare cu dânsa, fiind dintru începutul nașterii tuturor intemeiată din porunca firii și cu vremea păstrată până astăzi. Căci stăpânitorul dacă-i stăpânitor și nu inșală numele lui, nu urmărește de cât fericirea și binele supușilor săi; tocmai de aceia și oamenii, încă din vremuri străvechi, au înființat domniile, și și-au închipuit pe oricine stăpânește, ca pe un părinte bun și blând, și al obștei purtător de grijă și ocrotitor.

Credința celor vechi voia ca Dumnezeu și omul și binele și adevărul să fie partea tuturor, dar cel ce cugetă mai adânc și cumpănește lucrul mai bine, află mai curând, că stăpânirea face pe om asemenea lui Dumnezeu și că ea este așezată spre pilduirea omului.

Căci măreața alcătuire a lumei acesteia plină de mândrețe nu și-ar fi păstrat nepremenită și neprefăcută frumusețea și fala căpătată de dânsa dintru început, dacă pronia dumnezeiască n'ar fi străbătut până și in cele mai mici lucruri și dacă toată făptura n'ar fi păzit nesmintite rosturile sfinte și legile dumnezeești primite de la începutul zidirei a toate menite a dăinui până când va găsi cu cale cel de sus.

Tot așa și stăpânitorul, ingrijind nu numai de păstrarea și adăpostirea tuturor celor stăpâniți, ci și de fericirea și bună

starea lor, se coboară de la păturile cele de mai sus până la cele mai de jos, şi mereu cercetează şi socoteşte cu deamăruntul tot ce poate ferici norodul cârmuit de dânsul. Şi întru cât legile sunt neapărate pentru urzirea şi fericirea societăţei omeneşti, stăpânitorul, iscodind tot ce-i spre binele supuşilor săi, şi ca legiuitor socotind că nimic nu-i mai de folos de cât legile, unele dintr'însele le desfiinţează, altele le preface, altele le drege, şi la nevoie, adaogă el însuşi altele care mai presus de toate aduc mântuire şi foloase vieţei şi obştei omeneşti; drept care cei mai de frunte legiuitori şi-au înfăşurat veacul cu strălucire nemuritoare şi s'au ridicat pe sine, lăsându-şi numele nepieritor în templul nemurirei.

Pentru aceia dar şi în veci pomeniţii domni, cari înaintea noastră au domnit cu multă vază şi mărire în trecut, nu numai s'au trudit din răsputeri spre întemeerea fericirei şi bunei stări a supuşilor, ci au şi crezut că cea mai mare datorie a lor este să aşeze legi, după care să fie judecaţi cei de sub mâna lor.

Şi înainte de toţi, răposatul domn, Alexandru întâiul, zis şi cel bun pentru mulţimea darurilor şi neîntrecutele sale binefaceri, îndată ce a pus mâna pe frânele cârmuirei (în anul 1401 d. Hr.), simţind nevoia lucrului, s'a rugat şi a dobândit *Vasilicalele* de la înpăraţii Paleologi, cari tot odată au binevoit a-l învrednici cu stema împărătească şi cu numele de domn. Iar el, culegând din acele legi tot ce s'au părut că e de folos şi potrivit trebuinţelor vremei de atunci, şi tălmăcindu-le în graiul ţărei, a întocmit o carte de legi, precum povesteşte Dimitrie Cantemir.

Mai în urmă după două veacuri, neuitatul domn Vasilie cel zis şi Arnăutul, luând ca din nişte izvoare tot ce-i trebuia din cartea acelor aş Vasilicale, cum vădeşte titlul, şi adăogând părţi din codul lui Alexandru, a tipărit (în anul 1646 d. Hr.), prin unul Eustratie, fost mare logofăt, [1]) codul său, în care au fost coprinse mai multe legi penale şi rurale, înpreunate cu datini de ale ţărei, dar foarte puţine din legile civile, adică numai atâta cât cereau nevoile de atunci.

Dar codul lui Alexandru cel bun, neapucând să fie tipărit, a pierit după aceia, iar codul lui Vasile a rămas ca un îndreptar, după care judecătorii hotărau judecăţile lor până la în-

1) Nu-i adevărat. A fost logofăt al III-lea.

ceputul veacului trecut, cum spune acelaş Cantemir, care trăi în acea vreme.

Apoi, sporind apropierea şi legăturile pământenilor cu neamurile vecine, şi cu vremea înmulţindu-se peste măsură locuitorii ţărei, şi domnia pâşind fireşte tot mai mult spre bine, răposaţii domni de pe vremuri au început de nevoie a se sluji de însuşi izvorul celor două coduri amintite, anume de *Vasilicalele* şi *Nearalele* mai de frunte ale lui Justinian şi Leon şi ale înpăraţilor de după dânşii, apoi de *Sinopsa Vasilicalelor*, de *„Introducerea de legi"* a lui Teofil Antichinsorul, de *Dreptul greco-roman* şi în sfârşit de *Prohironul* lui Armenopol. Codul lui Vasile, nefiind deplin, de mult încă s'a făcut de prisos şi rar se găsia la indemână. Pe lângă aceasta s'au dat după aceia despre unele pricini şi câteva hrisoave înprumutate şi acestea din aceleaşi Vasilicale şi din Nearale de către răposaţii domni de pe vremuri.

Aşa fiind, nu e de mirare, că din când în când s'au strecurat şi unele răstălmăciri ale legilor, ceia ce de altfel s'ar putea vedea mai mult sau mai puţin petrecându-se şi la cele mai bine cârmuite popoare. Căci în adevăr, „cei ce flămânzesc şi însetoşează după dreptate sunt pretutindeni rari; iar noi oamenii murim ca oameni"... Multe au fost pricinele acestor nedreptăţi, dar una şi cea mai însemnată din ele este că Vasilicalele, Nearalele şi celelalte cărţi de legi pomenite mai sus, afară de o singură tălmăcire în limba cea vorbită grecească, măcar că şi aceasta a fost în multe părţi greşită—adică tălmăcirea celor şase cărţi ale lui Armenopol,—sunt scrise în limbi foarte puţin cunoscute, şi anume în cea elenă şi latină. Iar întrebuinţarea unei limbi streine şi neobişnuite precum zice undeva un învăţat mai nou, mărgineşte la puţini cunoştinţa legilor şi sileşte poporul să fie la cheremul lor.

Aceasta ştiind şi răposatul nostru înaintaş Alexandru Constantin Moruzi s'a apucat cel dintâi să aducă îndreptarea după putinţă a lucrului, şi astfel a însărcinat pe unul, Toma Carra, paharnic de atunci, spre a tălmăci în limba ţărei *„Prohironul legilor"*, adică cele şase cărţi ale lui Armenopol, iar lucrarea s'a isprăvit în anul 1804 d. Hr. Dar, fie că însuşi s'a gândit, fie că alţii i-au adus aminte, că legile ţării sunt *Vasilicalele*, şi nu cele şase cărţi ale lui Armenopol, care nu de mult s'au făcut cunoscute, a poruncit aceluiaş Carra să adune

material din Vasilicale şi din celelalte cărţi din legi primite de noi, şi să întocmească astfel din nou un cod civil şi penal, după orânduiala *Institutelor*, ca bunăoară *Introducerea la legi* a lui Teofil Antichinsorul, aşa cum însuşi Carra ne-o spune în precuvântare. Acesta a întocmit în limba greacă, în luna Aprilie 1806, numai partea întâi din cele trei părţi, anume aceia care tratează despre dreptul personal, dar înprejurările l-au înpiedicat a isprăvi şi celelalte părţi, şi peste puţin a şi murit.

Deci şi noi din ziua când cu voia lui Dumnezeu am primit cârma acestei domnii de Dumnezeu păzite, şi sarcina de a îngriji şi oblădui pe supuşii noştri cei credincioşi, nu am încetat niciodată a ne gândi la rostul şi la înalta menire a stăpânirei, ca una care priveşte fericirea şi bunăstarea celor cârmuiţi. Fiind dar mereu cu gândul frământat de toate acestea şi de tot ce se cuvine stăpânitorului să facă pentru poporul său, şi căutând mijloacele menite să aducă fericirea şi bunăstarea lui, nu am pregetat nicidecum a săvârşi pentru el tot binele ce ne-a fost prin putinţă cu ajutorul lui Dumnezeu, nesocotind ostenelele şi greutăţile de tot felul.

Ştiind însă că legile, mai pre sus de toate, statornicesc şi desăvârşesc fericirea omenească, căci înfrânează silnicia şi cu izbândă împart tuturor dreptatea, am căutat cu drag să dăm lucrărei noastre o deosebită luare aminte. Deci, mai întâi, acest gând al nostru, privind folosul obştesc, l-am împărtăşit înalt preasfinţitului mitropolit, episcopilor cei prea iubiţi de Dumnezeu şi măriţilor noştri boeri, şi văzând că nu sunt numai de aceiaş părere, ci şi că au cerut printr'o rugare îndeplinirea planului nostru, ne-am hotărât mai întâi să alcătuim un *Cod civil*, ca partea cea mai trebuitoare a legiuirei noastre. Am pus la cale această lucrare şi am sfârşit cu ajutorul lui Dumnezeu, făptuitorul a toate bunurile, având ca temei la aceasta *Vasilicalele*, care, cum am spus, au fost aduse aici pe la începutul veacului al XV-lea de către răposatul Alexandru întâiul, zis şi cel bun.

Dar, fiindcă din aceste Vasilicale lipsesc nu numai capitole şi ţitluri, ci şi cărţi întregi, fiind vai! mistuite de vremea cea a tot pustiitoare, înpreună cu alte frumoase şi bune monumente din vechime, cum e cunoscut cărturarilor, am îndeplinit după putinţă lipsurile din ele, înprumutându-ne după nevoie de la *Nearale* şi de la celelalte mai sus amintite coduri de legi, care.

cum am zis, au fost negreşit întrebuinţate şi de prea străluciţii înaintaşi ai domniei noastre.

In capitolul despre *epitropie* şi *tutelă*, al patrulea din partea întâi, păstrând scopul Vasilicalelor şi tuturor legilor drepte, care scop nu e de cât creşterea orfanilor şi asigurarea averei lor, am crezut că e bine să schimbăm rânduiala, luându-ne pentru aceasta după unele *coduri europeneşti* cu totul noi, de al căror sistem ne-am folosit, căci nis'a părut foarte nemerit, socotind că aceasta ar aduce mai multă chezăşie şi folos orfanilor, precum pe larg s'a arătat în hrisovul nostru dat anume despre aceasta. Apoi, silit de nevoie, am adăogat unele legi privitoare la împrejurări, cari nu se găsiau şi deci nu se ştiau la cei vechi precum şi altele ce privesc înprejurări cu totul deosebite din vremile noastre, aşa sunt: *legea învoelilor între autori şi tipografi, legea asignaţiunilor, a ajutorului creditorilor* adăugată la sfârşit ca făcând parte din codul civil, lege prea puţin desluşită în Vasilicale şi în celelalte ale noastre coduri; şi apoi altele de felul acesta.

S'au adăogat aşijderea, rânduite ficare la locul său cuvenit, şi *unele obiceiuri ale ţărei*, care din porunca noastră, fiind cercetate şi propuse în adunările ţinute dinadins pentru aceasta, ni s'au părut întemeiate; de aceia au şi fost cinstite şi ele cu dreptul de lege, şi unde nu erau de cât nişte simple obiceiuri, au fost ridicate la cinstea de-a avea tărie de lege. Asemenea s'au adăogat şi *hotărârile date în pomenitele hrisoave ale înaintaşilor noştri.*

Astfel, dar, a fost dus la capăt acest cod civil al nostru, alcătuit de nevoie în limba mai nouă grecească, din care apoi s'a tălmăcit şi în limba ţărei.

Codul este înpărţit în trei părţi, din care una tratează despre *dreptul personal*; a doua, despre *dreptul bunurilor*, şi a treia despre *determinările, cari privec amândouă aceste drepturi.* Cât despre celelalte părţi ale legiuirei, cari au înrudire şi legătură cu legile civile, precum e *procedura juridică, codul comercial, codul penal* şi *cel poliţienesc*, dacă ne va ajuta Dumnezeu, dătătorul tuturor bunurilor, să ne bucurăm de linişte neturburată şi ne vor prii şi înlesni vremurile, le vom alcătui de asemenea după putinţă, ca să avem întreg şi deplin sistemul legiuirei. In acest chip vom dà prea străluciţilor domni, cari vor fi însărcinaţi după noi cu această de Dumnezeu păzită domnie, prilejul să ducă la

desăvârşire lucrarea noastră, dându-le mijlocul cel mai bun spre a face bine supuşilor lor.

Drept aceia, dând acum la iveală acest cod civil, astfel întocmit şi întărit de noi, poruncim prin acest hrisov al nostru ca *după trecere de trei luni din ziua de astăzi să se înceapă a fi pus în aplicare*, şi ca de atunci înainte pe temeiul lui să se judece şi să se hotărască pricinile civile, care vor să se întâmple. Dacă însă cumva se va fi găsind în acest cod niscaiva goluri în vreo privinţă, să se judece după dispoziţiunile asemănătoare ce se află într'ânsul, aşa cum este rânduit in § 9 şi 10.

Cât despre restul pricinilor ce se ţin de celalte părţi ale legiuirilor, se vor judeca întocmai caşi până acum, după *Vasilicale* şi celelelalte coduri de legi, până când se vor alcătui şi pentru acestea, cum am spus, coduri deosebite, ceia ce şi dorim din inimă.

Şi fiindcă nu numai a făuri legi cuvenite este foarte mare bine, ci şi a le păzi cu cuget curat şi a le aplica nesmintit şi a pedepsi după cuviinţă, rugăm şi pe prea înălţaţii domni, cari vor urmà după noi în acaastă domnie, să ţie seama de cuvintele întemeiate şi datoriile ce ne-au îndemnat la întocmirea acestui cod de legi, şi dacă, precum şi trebuie, caută deopotrivă fericirea supuşilor, să-l păzească pe deplin şi să aibă grija de a nu îngădui nimănui în nici un chip călcarea lui, ci, din potrivă, să pedepsească orice abatere de la el cu toată asprimea.

Dat în reşedinţa noastră domnească din Iaşi, 1 Iulie 1817 după Hristos, în al cincilea an al domniei noastre în Moldova.

Scarlat Calimah. [1]

1. Traducerea aceasta este luată din I. Bianu şi N. Hodoş: *Bibliografia veche românească*, vol. III, 1905, p. p...

14. HRISOVUL PRIVITOR LA EPITROPIE, DIN I IULIE 1817 [1]

Vezi p p. 231.

Ioan Scarlat Alexandru Calimah v. v., cu mila lui Dumnezeu, domn şi stăpânitori a toată ţara Moldovei.

Inţelepţii legislatori ce prin mai multe chipuri s'au arătat binevoitori ai omenirei, mai găsiră de cuviinţă a orăndui copiilor sărmani epitropi şi curatori, cari ca nişte ai doilea părinţi să se îndeletnicească cu sărguinţă de frăgezimea vrăstei orfanilor, şi dându-le lor cuvenita creştere şi îndreptarea moravurilor, să-i povăţuiască întru frica lui Dumnezeu şi evlavie (§273 cod. civ); iar averile acestora, prin a lor îngrijire, nu numai să le păstreze în întregime, ci să le îmbunătăţească şi căt s'ar putea să le sporească. Aici, însă, noi n'am găsit bine practicăndu-se această folositoare legiuire, căci nu numai am auzit dela mulţi, ci chiar noi înşine de când am luat frănele stăpănirei, am văzut în giudicăţi mai multe averi orfaniceşti răsipite, din lipsă de îngrijitori şi inspectori. Pentru că epitropii şi curatorii nealegăndu-se şi nestatornicindu-se cu cuvenita băgare de samă; iar apoi îndeplinind epitropia şi curatoria lor rău, sau cu lenivie, ori necunoştinţă, dând sămile tărziu şi ne fiind supuşi răspunderei cuvenite după glăsuirea Vasilicalelor, sau nici unii, din aceasta să întâmplă adese ori ca mulţi din epitropi şi curatori sau chironomii lor să ţie averi de ale epitropisiţilor şi supt curatorie, când aceşti erau ajunşi la vrăsta legiuită, în cât unii din sărmani plăngeau în zădar după întreaga sau în parte răşluire a averei rămase lor de la părinte, mumă sau altă rudenie, neputându-o scoate de la cei ce nu vroeau ori nu puteau să o dee.

Prin urmare, noi alcătuind *Codul civil* al acestui stat, am găsit de cuviinţă, după deliberaţii ce am avut, să aducem cuvenita vindecare şi la această importantă carte a legislaţiei

---

1) T. Codrescu: „*Uricariul*“, V. p p. 25-29.

spre siguranție și folos, în viitor, a acelor epitropisiți și subt curatorie. Așa dar, privind în capitolul despre epitropie și curatorie, că scopul legilor noastre și a tuturor dreptelor legi, care în această parte, este, fără îndoială, cuvenita educare și folosul sărmanilor, și luând de pravăț un cod european ce ni s'au părut mai bun și mai metodic, am regularisit și am asigurat funcția de epitropie și curatorie, orânduind reguli după care înființăm astăzi și comisii epitropicești.

Una aici la scaunul domniei noastre, în Iași, înjghebată de pr. sf. mitropolit, de marele logofăt al țărei de sus, de doi boeri din întâea cincime, de doi neguțitori aleși din clasa neguțitorilor și celoralți cetățeni, de un director vrednic de credință, ales din boeri de a doua clasă, care va avea în a sa păstrare arhivele acestei comisii, de doi scriitori, din cari unul va ține registrele; iar celălalt va scrie hărtiile curente, și în sfârșit de boeriul obștescul vornic, ca executor. Dintr'aceștia, cei doi boeri și directorul și acei doi neguțitori și scriitori vor fi nestrămutați pe viață, îndeplinind datoriile lor.

Căte o asemenea comisie înființăm la scaunele episcopiilor Roman și Huși, cari să vor înjgheba: de episcopii respectivi, de doi boeri localnici, cât mai notabili, de doi neguțitori cei mai însemnați și de un scriitor.

După acest mod, înființăm căte o asemenea comisie în capitalele celorlalte ținuturi, puindu-se aicea cu ceilalți în loc de arhiereu pe un arhipresviter (protopop) cari vor fi toți nestrămutați pe viață, îndeplinind, precum s'a zis, datoriile lor. Iar în cazul când unul din ei s'ar săvârși din viață sau s'ar depărta de la această funcție, se va alege altul, cel mai bun, în locu-i.

Orânduim ca aceste ținutale comisii epitropicești să fie atârnate de la cea de aici din capitală ca de la o mai mare, păzind cu strămutare și scumpătate cele orânduite în capitolul despre epitropie și curatorie și în celelalte capitole ce ar avea legătură cu acesta. Ele ii vor raportui la fie care trilunie despre persoanele ce în acest răstimp s'ar rândui epitropi și curatori, despre sărmanii încredințați lor, despre averea acestora mișcătoare și nemișcătoare, în prescurt, și despre rânduеala ce s'ar fi făcut pentru educarea orfanilor. Ele vor încunoștiința tot o dată acestei mai înalte comisii toate pricinile mari atingătoare de averea orfanicească și despre cazurile supuse la § § 289,

290, 307, 331, 333, 361, 363, 365. 367 şi 377, şi vor lua de la această comisie instrucţiile normale.

Iar toţi epitropii şi curatorii vor fi datori a aduce nişte asemenea la cunoştinţa comisiei epitropiceşti respective cări ea ar fi supuşi epitropisiţii sau cei sub curatorie.

Fiecare epitropicească comisie va ţine o condică după rostirea § 275 şi tabloul alăturat către acel paragraf.

Iar comisia epitropicească de aici va lua drept leafă pentru scriitorii de pe la toate comisiile epitropiceşti şi pentru alte cheltueli, precum hârtie şi negreală, zecimea din anualele orfaniceşti venituri, care de s'ar găsi trecând peste suma neapăratelor cheltueli, orânduim a se scădea în analogie cu trebuinţa, ne îngăduind nici odinioară a se spori. Drept care domnia noastră oprim cu desăvârşire zeciueala orfaniceştilor bani sau averi în proţesurile atingătoare de sărmani.

Aceste dispoziţii obşteşte cercetate şi priimite întărindu-le domnia noastră prin hrisovul nostru de faţă, invităm şi pre luminaţii domni ce vor stăpâni după noi în această ţară a le păzi nestrămutate, ca unele ce ţintesc fără îndoială la folosul orfanilor cărora domnitorul e dator a le fi părinte şi curator.

Datu-s'au la scaunul domniei noastre Iaşii, anul mântuirei una mie opt sute şeptesprezece, iar al domniei noastre în Moldova al cincelea, luna Iunie.

Scarlat Calimah v. v. [1]

---

1) Acest hrisov s'a tradus din limba greacă de Alexandru Papadopol—Calimah, agă. El s'a tradus de pe un pergament pe care l-a depus, în Arhiva statului, Teodor Codrescu, pe când era arhivar la această instituţie.

15. ANAFORAUA, ARĂTĂTOARE DE PRAVILELE, CARE OCÂRMUIAU PĂMÂNTUL MOLDOVEI DIN VECHIME, NOEMBRIE 1819.

Ediţiuni. T. Codrescu: *Uricariu*, IV, pp. 207—213 Şt. Gr. Berechet *Schiţă*. Anexe, pp, 97—99.

Prea înălţate Doamne.

De pe a înălţimei tale poruncitoare ţădulă din 29 Octombrie sub Nr. 41, adunându-ne la sfânta mitropolie am ascultat cu luare aminte cele ce povăţuit de părinteasca îngrijire către acest norod ne poronceşti, ca să înştiinţăm cu lămurire asupra pravelilor, de pe care să ocărmueşte ţara aceasta, a obiceiurilor ce sunt afară de pravilile împărăteşti şi dacă aceasta ar ave mai puternică lucrare de cât pravilele, şi asupra urmărilor judecătoreşti. Adâncimea ştiinţelor omeneşti nu au putut pătrunde întunericul veacurilor celor mai depărtate vremi ca să afle începerea legiuirei unora din cele mai vestite noroade. Este deci de prisos pentru noi a cerca în neştiinţa a multor învăluiri ce după vreme au impilat ţara aceasta, ştiinţa începerei pravililor şi obiceiurilor noastre, ce urmând povăţuirei istoriei pământeşti, ne lămurim, că Alexandru voevod, ce au câştigat numele de bun, prin a sale îmbunătăţite fapte şi multe faceri de bine obşteşti domnind la anii 1401 şi înţălegând nevoia întrebuinţării pravililor, au cerut pravilele împărăteşti dela aftocratorii Paleologi, care i-au trimis Vasilicalele şi dintre aceste alegând câte au socotit trebuincioase şi potrivite vremurilor de atunci, şi în limba pământească tălmăcindu-le au alcătuit o carte pravilnicească, precum istoriseşte Dimitrie Cantemir voevod, iar în urmă după trecerea de două veacuri fericitul întru pomenire Vasile voevod ce s'au numit Albanezul, dintre Vasilicale alegând, precum se vede prin titlul cărţii şi adăogând acele la ale lui Alexandru voevod le-au tipărit la anul 1646, întru care se cuprind mai multe pravili criminaliceşti şi plugăreşti, adăogându-se şi cele potrivite obiceuri pământeşti, iar praveli politiceşti cuprind pre puţine, câte adecă trebuinţa vremilor de atunce cerea.

Pravila lui Alexandru voevod nu se află, nefiind tipărită, iar a lui *Vasile voevod* era urmată de către judecători la întâmplătoarele pricini până la începutul veacului trecut, precum iarăşi Cantemir zice, după vreme însă sporind numărul oamenilor, şi adăogându-se pricinile oblăduitoarei, au întrebuinţat *pravilele împărăteşti*, împreună cu legiuitele *nearale* ale lui Iustinian şi Leon, şi acelor ce în urmă au împărăţit, *Sinopsis a Vasilicalelor*, *Introducerea pravilelor* lui Teofil Antichinsor şi pe Armenopulos, s'au alcătuit şi *hrisoave* cuprinzătoare în deosebite pricini pentru *obiceiuri pământeşti*, dintre care unele să văd prin ispisoacele vechilor domni, ce au mai rămas pe la unii din stăpânitorii moşiilor, de pe aceste de mai sus toate urma hotărârile judecătoreşti; fiind însă că din întunecarea pravelilor acelora cu nemăsurată de sine amestecate, fiind, şi cu acele neobicinuite din pricina prefacerii vremilor, sau din ingăimală încurcată, şi pre puţin lămurită tălcuirea lor, ori din lenevirea chipurilor prin care se pot luminà pravelile, sau in sfârşit fiind alcătuite în limbi neobicinuite, se pricinue necurmate judecăţi, ingreueri întru hotărârile lor, şi greşăli în potrivirea pravililor cu pricina ce se cerceta, cu sfat de obştie socotindu-să, s'au cerut dela măria sa Scarlat voevod, procatohul [1]) înălţimei tale, ca să se alcătuiască adunându-se din *cărţile împărăteşti* cele mai trebuincioase pravili şi adăogându-se obiceiurile atărnătoare, cari din vechi s'au păzit in pământul acesta, spre sistematicească întrupare a ramului pravelilor politiceşti, aceste fiind cele mai trebuincioase şi mai de nevoe, spre hotărârea a multor pricini ce urmează deapururea. Iar înălţimea sa orânduind, s'au alcătuit *condicà politicească*, cuprinzătoare tuturor pravililor politiceşti, care publicarisindu-să la anul 1817, Iulie întâi, s'au statornicit de neclintit temeiu al dreptăţilor obşteşti şi praviliceşti, care curg din acel liniştit izvor al slăvitei ocârmuiri, ce din o potrivă dreptate către toţi supuşii încredinţează şi întăreşte nevătămarea şi nestruncinarea dreptăţilor fieştecărue. Această condică s'au tipărit in limba grecească, precum este ştiut şi înălţimei tale, dară fiind neapărată trebuinţă de a se tipări şi a se publicarisi şi in limba moldovenească, rugăm pe înălţimea ta ca să fie poroncă de a se tipări cătă până acum s'au tălmăcit, fiind ca la jumătate, şi de a se urma tălmăcirea, care cu neindoire va lua săvârşirea sa, până se va tipări acea tălmăcită.

1) predecesorul, inaintaşul, (grecism).

Pentru *obiceiurile pământeşti*, de au putere de pravilă, şi de covârşesc legiuirea pravelilor, se lămureşte prin aceste mai jos, de pe tălcuirea lui Enecone în pandecte partea I, parag. 101: obiceiul este o dreptate, care fără publicarisire, din obicinuinţă s'au statornicit şi prin tăcuta priimire a pre înaltei ocârmuiri, au dobândit pravilicească putere în curgere de mulţi ani, păzându-se cu tăcuta priimire a orăşănilor. Iar pravelile înpărăteşti pentru deosăbite obiceiuri a oricărue neam legiuesc aceste: tom. I, partea 2, cap. 44, lista 32: cele prin învechita obicinuinţă cercate şi în curgere de mulţi ani urmate, n'au mai puţină putere îndatoritoare decât acele înscris cap. 46; în tălcuirea pravelilor trebue a se lua aminte la obiceiurile pământului, şi la hotărârele ce de apurure s'au dat întru asămine pricini cap. 50, ocârmuitoriul va păzi ceiace va găsi de multe ori urmându-se într'un loc pentru vre-o pricină, căci acea de mai înainte obicinuinţă şi cugetare ce au aşăzat aceasta trebue a se păzi şi nu va urma de a se face cele peste învechita obicinuinţă cap. 41, lista 31, parag. 1: învechita obicinuinţă se ţine şi se păzăşte ca o pravilă, cap. 52, lista 32, învechita obicinuinţă are tărie de pravile, şi pandecte, cartea I, titlul 3, cap. 32, parag. 1: învechita obicinuinţă nu fără dreptate se păzeşte ca o pravilă, şi aceasta este pravila ce se zice aşezată din obiceiuri, căci fiind că însuşi pravelile că dintru altă pricină au pentru noi putere îndatoritoare fără de cât pentru că sănt priimite de pe judecata unui neam cu dreptate, aşa dar şi acele de către un neam cu tăcere fără vre o scrisoare priimite vor fi îndatoritoare pentru toţi, căci nu este nici o deosebire dacă un neam va fi arătat voinţa sa prin obştească hotărâre sau prin însuşi lucruri şi fapte, pentru aceia foarte cu drept este priimită şi aceia, adecă cum că pravelile cad din lucrătoare puterea lor, nu numai prin hotărârea legiuitoriului, dar şi prin obicinuinţa cu tăcuta primiire a tuturor. Dintru aceste vederat se înţălege că obiceiurile pământeşti se legiuesc de însuşi dătătorii pravelilor a fi mai puternice de cât însuşi pravilile, şi că prin acele, ori se întăresc, sau se oboară pravilele, ce nu vor fi potrivite cu stările de înprejur a vreunui neam, deci nu rămâne îndoiala că în oricare pricină întâmplându-se a fi pravila cu deosăbire de pământescul obiceiu, acesta negreşit se cuvine a urma acum, însă fiind că toate obiceiurile ce se cuvin ramului pravelilor politiceşti, s'au aşăzat în rânduiala pravelilor pomenitei codice politiceşti, numai rămâne

afară de cuprinderea aceşti codici, vre un obiceiu sau pravilă ce se cuvine a se aşăzà întru acest ram pravilicesc.

La întrebarea ce ni se face asupra rânduelelor judecătoreşti, facem datornica noastră arătare, că aceste orânduele precum şi alte ramuri a întregii sistemii pravelilor nu s'au aşezat, nici se cuvine a se aşăzà în condica politicească, fiind legiuirea lor cu privire către deosăbite pricini, precum şi noroadele cele mai politice au alcătuit fieştecare ram pravilnicesc în deosăbire, rămâne deci, ca binevoind înălţimea ta, după cum şi în hrisovul, întăritoriu codicei politiceşti, ce cuprinde pentru orânduiala judecătorească, codicu neguţitorească, codica criminalicească, codica poliţiei şi agronomicească, se poronceşte ca să se alcătuiască, cu alegere iarăşi din pravelile înpărăteşti, adăogându-se obiceiurile pământeşti ce se vor aflà şi vor ave potrivire la aceste codici, asemine de se va socoti de către înălţimea ta să se legiuiască şi aste orânduele şi obiceiuri, precum şi la 1815 Mart 28, s'au tipărit nişte ponturi, cuprinzătoare, pentru avaeturile[1]) dreptăţilor şi îndatoririle a unora boeri. Pre înălţate doamne, aceste fiind cele mai adevărate arătări la întrebările ce către înălţimea ta ni s'au făcut, nu lipsim după poruncă a face datornica noastră înştiinţare.

1819, Noembrie.

16. PREFAŢA LA „CODUL CIVIL" AL LUI SCARLAT CALIMAH, TRADUS IN ROMÂNEŞTE, 1833

Ediţiuni. *Codică ţivilă seau politicească a Prinţipatului Moldovii*, Iaşi, 1833 St. Gr. Berechet: *Schiţă*, Anexe, pp. 100—103.

Sufletul unei naţii să cuprinde în lege, care prin înţelepciune şi dreptate, ocârmuesc toată îndeletnicirea publică şi particulară.

Efectul acestui adevăr să vede la toate popoarăle, care au astăzi a sale aşăzământuri tipărite, şi prin care, pământeanul, de orice treaptă, cunoscând a lui drituri şi îndatoriri, află în a lor păzire siguranţia vieţii, a cinstei şi a averii sale.

Domnul Alexandru cel bun au fost întâiul legiuitor a Moldovei, acesta au adunat din V a s i l i c a l e legiuirile ţivile, care

1) avaet, avaeturi = taxa percepută pentru un serviciu, vine din cuvântul turcesc „avaid" = venit, produs.

apoi în cursul timpurilor s'au adăogit cu multe alte, pe care Moldovenii, parte în deosăbite împregiurări au urzit, iar parte de la învecinătele naţii au împrumutat şi care apoi împămăntenindu-să, supt numire de obiceiu a pământului, au luat putere legislativă, şi lucrătoare. Pregătit domnul Vasile v. v. din aceste mijloace, au urzit o codică de legi, care la anul 1640[1], sau publicat în limba naţională.

Insă nouă împregiuiri, în care păşà popoarăle şi cărora în parte au urmat şi Moldova, au arătat neîndestulătoare întinderea vechilor legiuiri în cât mai târziu, în epoha noastră, au îndemnat pe domnul Scarlat Calimah a orândui alcătuirea unei sistematice codici ţivile, ce sau publicat în anul 1817 şi a căria putere s'au legiuit de Organicescul Reglement, până la îndeplinirea, ce s'au socotit de cuviinţă a să aduce la această codică, de către o înadinsă comisie întrupată spre asemine scopos după alegerea Generalnicei Obişnuite Adunări din trecuta convocaţie. O regulată şi canonisită lucrare a acestei codici, fiind împiedecată, parte din neprielnice împregiurări şi parte pentru că ne fiind publicată în limba patriei, precum să cuvine unei legiuiri, nu era în deobşte cunoscută şi înţeleasă, şi prin aceasta neîndemănătoare, atât tribunalurilor giudecătoreşti, cât şi particularnicilor, apoi cinstitul mieu procatoh[2]) d. logofătul Costachi Conachi, au supus înaintea ocărmuirei trebuinţa de a să tălmăci româneşte această codică, şi a să dà la lumină, pentru ca prin a ei zilnică aplicaţie, dizvălindu-să lipsurile ce ar pute ave, să poată povăţui lucrările comisiei sus arătate.

Ecselenţia sa deplin împuternicitul prezident a divanurilor Moldovei şi a Ţărei Româneşti, domnul general adiutant, general leitenant şi a marilor ordine cavaler Pavel Dimitrievici de Chiselef, carele cu adâncă înţelepciune şi deosăbită îngrijire, plinind lucrul cel măreţ regeneraţiei Moldo-Romanilor, şi prin care au statornicit între noi memoria sa nemuritoare, au binevoit a înbunătăţi această propunere, pentru care au şi orânduit o somă spre tipărirea codicii.

Incredinţându-mi-să postul logofeţiei dreptăţii, eu am luat în videre, că spre a putea câştiga ramul giudecătoresc un curs regulat şi temelnic, publicarisirea codicii ţivile era una din cele mai grabnice măsuri.

---

1) In loc de 1646.
2) procátoho s=înaintaş (grecism).

Drept aceea, eu am întrupat o comisie de dumnealui caminariul Petrachi Asachi prezidentul giudecătorescului tribunal din Botoşeni şi de d. d. iurisconsulţii statului, Hristian Flehtenmacher şi Damaschin Bojinca, cari supt a me de aproape privighiere, şi cu deplină a me mulţumire, au săvârşit această cinstită însărcinare, aducând de pe originalul grecesc, în limba naţională, textul codicii ţivile, potrivit cu înţelesul adevărat a legiuirilor, şi cu orânduirile introduse prin Organicescul Reglement, tot odată diriguind şi tipărirea acestei codice.

Luând însă aminte, că ediţia acestei codice, închipuită prin litografie, în asămănarea haractirului curent, seau de mână, ar fi putut înlesni de rău cugetătorilor, un mijloc către plastografisirea unor cuvinte, ce ar fi schimbat înţelesul, şi la delicate ponturi, ar fi prefăcut o legiuire mai lucrătoare, tocmai împotriva prinţipiilor de la care nu trebue cât de puţin a să abate, şi prin asemenia făptuire, ar fi dat pricină către un şir de lăturalnice şi grele proţesuri; eu am socotit de cuviinţă a să face publicarisirea codicii prin haractiruri de tipografie; pentru care, dumnealui aga Gheorghie Asachi proprietarul tipolitografiei, de şi o însămnătoare parte a codicii apucasă a să litografisi şi cu toate că cheltuiala tipariului este mai însemnătoare de cât acea a litografiei, însă povăţuit de sămţiri patrioticeşti n'au pregetat fără adăugirea preţului hotărât a primi prefacerea lucrării în feliul după cum este a să vede.

Ce se atinge de stilul limbei, eu am privighiet, după putinţă a fi lămurit şi preţizu, precum să cere despre o asemine materie; însă pentru că, fireşte care ştiinţă are a sale ziceri însuşite, şi precum limba noastră neprelucrată, au cerut a să împrumuta la oare care întâmplări de la alta când cetitoriul, cel nedeprins, nici cu ştiinţa, nici cu zicerea tehnică, va întâmpina nedumeriri, apoi unul ca acela, va afla în sfârşitul acestei codice, după rândul alfavital, o adunare de toate împrumutatile cuvinte cu a lor tălcuire îndestulătoare.

In asemine stare, această codică împuternicită de ocârmuire, şi dedicată Generalinicei Obicinuite Adunări, să publică, spre a fi de povăţuire tribunalurilor giudecătoreşti, în a lor hotărâri, celor particulari de apărarea driturilor şi supunerea către îndatoriri, iar comisiei însărcinate de pomenita mai sus Adunare să aducă înlesnire din practice pilde către, adăogiri în unile, şi

prefaceri în altele, pre cari apoi să se poată aduce legiuirile la a lor cuvenită desăvârşire.

Povăţuit de datoriile foncţionei încredinţate mie, şi îndemnat prin insuşi a mele plecări, eu am adus în grabnică ispravă această lucrare dorită de obştie şi menită a lămuri driturile compatrioţilor, după care mă voi socoti pre norocit, când înbrăţoşindu-să cu râvnă şi păzându-să cu curăţie, va ridica în mijlocul soţietăţei Moldovenilor un trainic monument a dreptăţii, ce este acea întăi siguranţie a fericirii patriei.

C. *Sturza logofăt*

Eşii în 26 Noembrie 1833.

17. PORUNCA DOMNULUI MOLDOVEI, MIHAIL GRIGORIE STURZA VOEVOD, DIN 22 MARTIE 1835.

Ediţiuni. Din: „*A organicescului reglement capul al VII, despre rânduiala giudecătorească legiuită în prinţipatul Moldovei. Intâia oară tipărit din porunca preaînălţatului domn Mihail Grigorie Sturza vv. Eşii în tipografia Albinei 1835. pp. 31.* Şt. Gr. Berechet. Anexe la *op. cit.* pp. 104-106.

Cu mila lui Dumnezeu, noi Mihail Grigorie Sturza v. v. domn ţării Moldovii.

Din învăluirile ce vechimea şi schimbarea interesurilor au adus în lucrări precum şi din prefacerile ce întămplările au prilejit în cărmuire, ramul giudecătoresc în prinţipatul acesta au ajuns a fi cel mai greu în lămurire şi cel mai neapărat pentru obştie de a fi bine chibzuit. Pravilile de şi sânt închizăşluitoare dreptului, nu sânt de agiuns pentru a îngrădi şi neabatere în lucrări. O legiuire prescriitoare a datoriilor şi a giudecătorilor şi acelor înpricinaţi, era de neapărat a răspica cuviinciosul mers în cursul giudecăţilor. Această dar rânduială, ce are să se urmeză de la instanţiile de mai gios, pănă la acea mai de sus, precum s'au legiuit prin al 8-lea cap al Organicescului Reglement, am binevoit a poronci cinstit şi credinciosului nostru boer d. Lupu Balş, marele logofăt a dreptăţii să rânduiască a să tipări.

Deci legiuim ca dispoziţiile cuprinse întrâsul săngure să fie de acum inainte de povăţuire pentru forme întru toate lucrările giudecătoreşti, în al nostru prinţipat al Moldovei, după care asemenea şi acii cu proţesori au a să supune în cele ce privesc lucrările din partea lor. Drept aceia, toate instrucţiile, date până acum în ramul giudecătoresc din partea ocârmuirii sau dela de-

partamentul dreptății, să oboară pentru viitorime, și să disființează oprindu-se oricăruiea a le mai întrebuința. Tot din pricinile mai sus zise mulțimea prigonirilor între particularnici, au agiuns la număr care cheamă osăbită a noastră părintească și domnească luare aminte, căci deși prin așăzământ la articul 369 să îngrădește vremea întru care tot proțesul trebue a fi sfârșit de către oricare instanție giudecătorească, dar deobștie tribunalurile până acum s'au abătut din ace legiuire, rămăind fără îngrijire și fără vegheare, iar dorința noastră fiind de a feri în viitorime pe obștie de întămplătoarile ingăimări și prelungiri, întărim următoare măsură: să pune întru însărcinarea fieștecărue director de tribunal, ca în toată luna să fie datori prin doclad [1]) numerarist în condica de intrare, să aducă la cunoștința prisudstviei [2]) pricinile care să află în canțelerie îndeplinite cu trebuincioasele alăturări și gata spre a fi hotărâte, întru carile va fi datori a arăta în ce vremi proțesul și prin ce mijlociri au intrat într'acel tribunal, precum și de la care vreme s'au îndeplinit și așteaptă hotărâre. Acel doclad giudecătorii sânt datori al rezolarisi că l-au văzut, și trecându-l în condica sesiei de lucrare zălnică, să poroncească un eczemplar a-l triimete la logofețica ce mare a dreptății și altul a să alătura la della [3]) ce să va alcătui înadins pentru asemire la fieștecare giudecătorie. Care, dar, din tribunaluri să va aluneca a părăsi întru zăcare vreun proțes dintr'acele îndeplinite piste vadeaua [4]) de doâ luni prescrise prin așezământuri, pentru ce întâea dată cilenurile [5]) presudstfuitoare vor fi ștrăfuite [6]) cu oprirea lefii pe o triminie [7]) în folosul celor plăcute lui Dumnezeu, iar pentru al doile cu ștrăfuire a doâ triminii, și dacă și al treile oară să vor lăsa a pica în aceiași ră întrebuințare, atunce vor fi scoși din slujbă și publicarisiți de nevrednici.

Noi, Mihail Sturza voevod.

Lupu Balș, vel logofăt, procitoh.

Director Vasile Pogor, comis.

Secția I. Nr. 37 în orașul Eșii.
Anul 1835. Mart 22 zile.

---

1) raport (rusism).
2) ședință, (rusism).
3) dosar, (rusism).
4) termen, soroc, (turcism).
5) membru (rusism).
6) a pedepsi, pedeapsă, (rusism).
7) trimestru, (grecism).

18. PREFEŢELE CODURILOR AUSTRIECE, TRADUSE IN ROMÂNEŞTE, PENTRU TREBUINŢA INSTANŢELOR DIN TERITORIILE ROMÂNEŞTI, SUPUSE AUSTRIEI

a) Prefaţa de la „Rânduială judecătorească de obşte" din 1787

Vezi pp. 300—307

Ediţiuni. Această prefaţă-hrisov de promulgare se găseşte in ediţia din 1787, imprimată in Viena. Aici traducerea românească se află totdeauna. pe pagina din dreapta cititorului. Bibl. Univ. Iaşi cota 77,III. juris.

Noi, Iosif al doilea [1]), din mila lui Dumnezeu, alesu împăratul Romanilor, pururea august, craiul Germaniei, Bohemiei, Dalmaţiei, Croaţiei, Şlovaţiei, Galiţiei şi Lodomeriei, arhiduxul Austriei, duxul Burgundiei, Lotaringiei, Stiriei, Carintiei şi Carniolei, duxul Toscaniei, mare prinţ Transilvaniei, mari graf Moraviei, duxul Braganţiei, Limburgiei, Luxemburgiei şi Geldriei, Virtembergiei în Silesie de sus şi de jos, la Mailand, Mantua, Parma Plaţinţa, Cvastalla, Ausviţ şi Ţator, la Calabrie, Bar, Monferat, şi în Tesen. Prinţul Svabiei, Varleviliei, grof cu rang de prinţ Habsburgiei, Flandriei, Tiroliei Heniegauviei, Birubgiei, Goriţiei şi Gradisţiei, mare grof a sfintei împărăţiei râmleneşti; la Burgau în Lausinţ de sus şi de jos, la Pontamuson şi Nomeniei, grof la Namur, provinţ, Vodemont, in Blannenberg, Ţitfin. Sarverden, Salm, şi de Falkentain. Domn la Vindesmari şi la Mehelm ş. c. ş. c.

Trimitem a noastră milă împărătească şi facem de ştire la toate a noastre scaune de judecătorie, carele să află acum, şi de aci înainte, în Bohemie, Moravie, Silesie, Austrie de sus şi de jos de Enţ dinpreună cu hotarele ei înpreunate: în Stirie, Carintie, Carniolie, Goriţie, Triest şi Tirol; pă lângă aceste şi ai noştri toţ sunteţ care sânt în vreo pricină de judecată amestecaţ sau cu numele său, sau cu numele străin, aşijdere advocaţilor şi agenţilor înştiinţăm.

Socotind că facere dreptăţii curate nu stă numai în bunătate pravilii, şi încă şi din alegere înţeleaptă acelor drumuri, in care judecătoriul fără de ar greşi în scopusul său trebue să dee mijlocire descoperirei adevărului; pentru ca să vie la acesta scopus, şi pentru ca în toate ţerile noastre moştenitoare nemţeşti una şi aceeş răgulă să fie, am poruncit ca să săvârşească lucrul acela,

1) Iosif al II-lea, fiul Mariei Terezei, stăpâneşte in Austria dela 28.XI.1780—20 II. 1790.

carele mărire sa mult iubită doamna maica[1]) noastră inpărăteasa şi crăiasa a cărie pomenire nici odineoară nu o vom uita în anii cei mai de pre urmă a inpărăţii sale au vrut să să înceapă, ci fiindcă l-am aflat de cuviinţă minţii noastre.

Voaă vă dăm de ştire rânduiala aceasta judecătorească cu poruncă inpărătească, *ca începând din tâe zi a lui Ienuarie, 1782*, fieştecare, care în ţerile noastre mai sus arătate are a cere dreptăţi, sau a judeca, sau a purta vreo sentenţie la execuţie, este datoriu să urmează întru această rânduială judecătorească, şi judecătoriul nu trebue să de locu prescripţii, nici obiceaiului, care este înpotrivă, nici altei explicaţii macar de ce feliu ar fi, ci întâmplările îndoite trebue să cerce a noastră hotărâre, fiind că arătămu ca rădicate toate pravilele cele mai de inainte, macar supt orice numire, au fost date, în cât ating o pricină, care să cuprinde întru această rânduială judecătorească ce să dă acum.

Numai pă această vreme slobozim de la ţinere, rândueli judecătoreşti ce să dau acum, judeţurile munteneşti sau băeşti (adecă judeţuri de ogne de metallumuri), care încă sânt dinpreună cu judecătoriile neguţătoreşti şi oşteneşti pentru care în vremea sa vi s'a da voaă de ştire alta a noastră mai mare hotărâre.

Aceasta este şi porunca noastră ce inpărătească.

S'au dat întru al nostru şi al scaunului nostru de frunte oraş Vienna intâe zi a lui Maiu în anul o mie şepte sute optzeci şi unul, iar a împărăţiei noastră râmleneşti întru al şaptesprezecile anu şi a inpărăţiei noastre peste ţerile moştenitoare întru al întâiule anu.

Iosif

(l. s.) Grof Henrik de Blimegen, a craiului Bohemiei cel mai mare şi arhiduxului Austriei cel din tâi canţelar.
Grof Henrik de Auersperg.
Maria Iosif grof de Auersperg,
Din porunca măririi inpărăteşti.
Ioan Bernard de Ţenker.

---

[1]) Maria Tereza cârmueşte Austria de la 20. X. 1730—28. XI. 1780.

b) PREFAȚA DE LA „CARTE DE PRAVILĂ, CE CUPRINDE LEGELE ASUPRA FAPTELOR RĂLE ȘI A CĂLCĂRILOR GRELE DE POLIȚIE"

Vezi pp. 307-312.

Edițiune. Această prefață se găsește la inceputul părței I-a a traducerei românești, făcută in 1807, la Cernăuți, a codului penal austriac, intitulat: *Gesetzbuch ueber Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen.* Wien, 1803. Bibl. Univ. Iași. cota 11 | III. juris.

Noi, Franțiscu al doile, [1]) din mila lui Dumnezeu, ales înpărat Romanilor în toată vreme inmulțitori înpărății, crai in Germania, Ungaria, Bohemia, Galiția, Lodomeria și cl. arhiducu de Austria, prinţip de Burgundia și Lotariginia, marile prinţip de Toscana i proci.

Incredințați fiind, că toată legislația sau puterea dătătoare de legi, iară mai vârtos cea care pune legi pedepsitoare, iară are a se face mai desăvârșită prin ispitirile făcute asupra legilor de acu, prin creșterea cunoștinților omenești și politicierea oamenilor, precum și prin schimbarea înprejurărilor. Ne-am îndemnat și noi, ca mulți alții ce au ținut înainte noastră înpărăția, a da știința de obște, noao leagi pedepsitoare asupra faptelor reale de creminal și a călcărilor grele politicești.

Pravilele ce s'au dat la anul 1787 de obște asupra faptei răle și a pedepsii, cât și pravilile de criminal, ce s'au dat la anul 1788 de obște sânt mai mult vrednici de laudă la mai multe trebi, de cât pravilile ce s'au dat in vremile de de mult. Totuș au fost de trebuință totdeauna a face mai multe tălmăciri și adaogeri pe largu, care ne stringându-să după rânduială, lesne s'au putut da uitării, și au făcut a să dori o îndreptare la părțile cele mai trebuitoare.

Poruncit-am noi dară ca să să facă o probă de pravili de criminal și să se trimeată spre cercetare comesiilor ce sânt la aceasta în toate țările așăzate. Numai in Galiția apusului va avea această probă niscăreva schimbări cu cuprinzătoare putere unde era într'o ducere pravilii noaoă de criminal foarte trebuitoare.

Prin această purtare de grijă s'au primit însâmnările asupra probii spre urmare și poſtorindu-să cercetarea peste tot, s'au

---

1) Franț al II-lea numit ca impărat german (Francisc) conduce de la 14. VII, 1792 până la 11, VIII, 1804. Dela această dată devine impărat al Austriei până la Martie 1835 cu numele de Franț I.

făcut întrebuințare cu aceste însămnări, ce s'au trimes de oameni la aceasta cunoscători. Mai înainte de toate am fost noi cu purtare de grijă ca să fie între faptele răle și între călcările grele de poliție o de adinsă osăbire și să nu să poată afla la aceasta de adinsă hotărâre hatâr.

Soiurile de multe feliuri de fapte răle să însămnează prin vederate semne a deosăbirii și să arată scările pedepsirii atâta prin deobște, cât și prin osăbite temeiuri, a iuțimii sau a milii, spre care au a privighie curțile judecătorești la pedepsiri, întru cât li s'or încredința spre dreapta sfătuire.

Trebuința ne-au silit prin cumpănite temeiuri a hotărâ soiurile pedepsilor și iarăși a așăza pedeapsa morții pentru o samă de fapte răle și fără șandreht, care numai acele fapte răle cuprinde, care să pot face deplină socoteală și curgerea lor, ce foarte primejdioasă sălește pe stăpânirea de obște a urma cu această iuțime pentru siguranția de obște și privatnică.

In fapte răle mai puțin primejdioasă avem noi după tragerea inimii noastre a mai mue iuțimea pravililor, ce au fost până acum și prin luarea de samă a scurta vreme pedepsii și a îndrepta hotărârea judecătoriului după scara stricăciunii faptelor răle.

Vinovatul să nu pătimască mai mare rău, ce numai aruncându-să faptele răle înainte, trebue să fie mustrat și pedepsit pentru dânsele și urmările pedepsii, cât a fi cu putință, să nu să lățască asupra celor vinovați.

Spre acesta sfârșit, iarăși s'au primit cercetarea faptelor răle a pedepsilor subt tocmelile care ar putea odihni paza de obște, confișcația moșiilor au lipsit de tot, și s'au dat voea curților judecătorești a schimba noima pedepsii, având milă asupra nevinovatei familii a vinovatului.

La rânduiala urmării de criminal era scoposu nostru ca să să găsască vinovatul in grabă și să fie pedepsit, iară vinovatul să fie slobod din prepusu lui, care-i cade greu; însă cel cu prepus și primejdios să să ție sub pază.

Deci, dară, noi am mijlocit calea cercetării și am înpreunat urmările judecătorești, care nu să pot despărți fără zăbavă cu puterea judecătorii de criminal. Soiurile dovezilor, care ar putea fi cu îndoială le-am supus cercetării cu amăruntul judecătoriilor celor mari, și am poroncit judecătorilor de criminal, cât și diregătoriilor politicești ca să aibă o privighere de obște spre

purtarea de grijă a celor cercetaţi, care rămân în prepus.

Pravila de criminal asupra călcărilor grele de poliţie prin care să inpiedecă faptele răle, a cărora facere să facă nemoralitate sau spre vinovăţirea a celor fel de fapte, a cărora urmă poate aduce atâta stricăciune, cât şi a faptelor răle ce să facu intradins, primeşte spre mai mare apărare binelui de obşte în pravila de criminal ce noaoă o mai deplină cuprindere de cum au avut pravila ce veche asupra faptelor răle, ce să cheamă fapte răle politiceşti.

Deci, dară, ca să să urmeză cu amăruntul o dreaptă protivire între îndreptarea ce este să să prifacă şi între pedepsile de criminal şi ca să fie îngrozire de fapte răle prin mestecarea cu cel mai puţin primejdioasă fapte răle şi acelora care sânt obicinuiţi a socoti fapta ce ră după măsura pedepsii, ce s'au datu prin pravilă, am luat noi de temeiu, ca ţinerea pedepsii cei mai mari politiceşti, să nu covârşască pedeapsa ce mai mică de criminal.

Însă cu toate aceste vrem noi ca să nu să dea nici o pedeapsă politicească fără urmare cu rânduială. Aşa dară vor fi diregătoriile politiceşti legate la urmarea călcărilor grele de poliţie cu tot adincu, caşi judecătoriile la fapte răle la o pravilă, ce este deplin şi cu amăruntu lucrată, prin care va fi scutit cercetatu de toată urmarea fără cale, văzând după inprejurări grăbirea ce mai putenceaosă.

Aceste sânt ponturile cele mai cu fiinţă, care sânt să să păzască la tălcuirea şi la urmarea pravilii de criminal.

Noi poroncim dară *ca să să înceapă această pravilă noao de criminal de la 1 Ghenarie 1804 cu lucrarea în toate ţările noastre moştenitoare nemţăşti*, şi să să primască de toate judecătoriile, cărora s'au încredinţat judecata asupra faptelor răle şi asupra călcărilor grele de poliţie ca pe o singură îndreptătoare poroncă la urmare şi la pedepsire.

Aşijderea, vrem noi totdeauna a lăţi lucrarea aceştii pravili la întâmplări de pări sau la cercetări ce sânt încă să să facă, cât şi la fapte răle şi călcări grele de poliţie, care s'au făcut mai înainte de mai sus hotărâta vede, iară după trecerea ei să va lua la cercetare, când s'a hotărâ spre o urmare mai moale după aceasta, de cât după cele dintâi pravili. Aşă dară şi cu pre întârzierea ce este între aşăzările în pravila noao cuprinzătoare să să urmeză ca şi cu acele fapte răle, care după pravila de cri-

minal de obşte, ce să află acum nu s'ar fi putut prentărzie.

S'au dat în cetatea răzădenţii noastre Viena la trii Septemvrie, in anul o miea opt sute trii, în al doisprezăcilea an a înpărăţii noastre râmleneştişi a ţărilor moştenitoare. *Franţ*

(l. s.) Aloiz graf f. Ugarte, crăescu bohemescu şi austriececescu canţler întâi.
Iosef baron fon der Mark.
Franţ graf f. Vonna.
După însusi pre înaltă poruncă K. K. mărirei Leopold baron f. Haan.

c). PREFAŢA LA „CARTEA LEGILOR PRAVILILOR DE OBŞTE PĂRGĂREŞTI", TRADUSĂ ROMÂNEŞTE ŞI PUBLICATĂ IN CERNĂUŢI, LA 1812.

Vezi pp. 312-319.

Ediţiune. Această prefaţă se află in traducerea românească a codului austriac intitulat: *Allgemeine burgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der österreichischen Monnachie*". Textul german este publicat la Viena in 1911 ; iar traducerea românească este tipărită la Cernăuţi, 1812. Bibl. Univ. Iaşi, cota 10 | III. juris.

Noi Franţ, întâile, [1]) din mila lui Dumnezeu, împăratul Austrii, craiul Ungarii şi a Bohemii, marile prinţip in Austria ş. c. l.

Socotind ca să să poată aduce pǎrgarilor deplină hodină asupra întrebuinţării sigurite a privatei dreptăţii lor, nu numai după temeiurile dreptăţii deobşte, ce încă şi hotărât după osibite imprejurările lăcuitorilor să se vestească legile părgăreşti intr'o limbă lor pricepătoare, şi să le ţie pururea aminte prin o strânsură, cu rânduială, am purtat noi neincetat grijă încă de la intrarea inpărăţii noastre, ca să să săvârşască Cartea legilor dinlăuntru părăgăreşti, care s'au hotărit şi s'au cercat încă despre cei mai inainte a noştri.

Urmarea care s'au făcut in vreme inpărăţii noastre despre comisia noastră de curte in trebile legilor (pravililor) cât şi mai inainte facerea Cărţii legilor asupra faptelor răle, şi a călcărilor grele de poliţie s'au dat comisiilor, cari sânt prin fel de fel de provinţii anume, spre aceasta aşăzate spre judecare, iar in Galiţia intru această vreme s'au fost pusă intru aşăzare.

După ce s'au strinsu in acesta chip gândurile celor cu pricepere la aceasta şi experienţiile, ce s'au văzuţ din urmare, s'au întrebuinţat spre săvârşirea aceştii trebi mari a legislaţii (dătă-

1) Franţ I stăpâneşte de la 11. VIII. 1804—Martie 1835.

toriului de legi) am hotărât noi acum a vesti această Carte de obşte a legilor părgăreşti, şi a rândui *ca să intre în lucrare de la 1 Ghenarie 1812.*

Prin aceasta să scoate din lucrare pravila ce era până acum de obşte primită, adecă partea dintâi a Cărţii legilor părgăreşti, care s'au vestit la 1 Noemvrie 1786. Cartea legilor părgăreşti, care s'au dat pentru Galiţia, denpreună cu toate legile şi obiceiurile, care au cuprindere la obiecturile acestui drept de obşte părgărescu.

Insă precum am aşăzat noi în Cartea legilor însuş spre regulă de obşte, ca legile (pravilile) să nu lucrează înapoi, aşa să nu să atingă nici această Carte de pravilă de urmări, care s'au întămplat mai inainte, di ce au căpătat această pravilă putere îndatorită, şi să n-aibă la dreptul, care s'au căşligat după legile (pravilile) de mai înainte, ori că s'ar cuprinde urmări cu doaoă feţă în trebile judecătoreşti, îndătorite ori în deasămineа testamenturi, care s'ar pute schimba încă de dătătorii de testament în puterea sa, şi îndrepta după răgulile întru această Carte de pravilă cuprinzătoare. Deci, dară, să să socotească prescripţia (întărzierea) ce s'au început încă înaintea lucrării aceştii cărţi de pravilă, după praviile cele mai vechi. De ar vre cineva să să răspundă cu o prescripţie, care este în pravilile cele noaă pe o vreme mai scurtă hoărită, de căt în pravilile cele mai dinainte; atuncea poate el începe a socoti şi acestu mai scurt termin de la aceia vreme, de la care capătă această Carte de pravilă îndatorită putere.

Răgulile aceştii Cărţi de pravilă sănt drept de obşte cu îndătorire, cu toate acestea să află pentru starea militărească şi pentru persoane la corpusuri milităreşti cuprinzătoare osibite reguli atingătoare de dreptatea privată, care trebue să fie păzite la trebile judecătoreşti, ce sânt să să urmeză dela, sau cu dănsile, măcar de nu s'au arătat lămurit la aceasta într'această Carte de pravilă.

Trebile de neguţătorie şi de vexel [1]) să vor hotărâ după pravilile osibite de neguţătorie şi de vexel depărtăndu-să de răgulile aceştii Cărţi de pravilă.

Şi rămănu poruncile, care s'au vestit asupra materiilor politiceşti, cameralnice, sau de finanţii, care să atingu, sau hotă-

---

[1]) poliţă (germanism).

răscu mai pre largu dreptăţile private, in puterea lor, macar de nu s'ar răspunde anume aceasta într'această Carte de pravilă.

Mai ales să sá hotărască plăţile de bani atingătoare de dreptăţi şi legături după patentul ce s'au dat la 20 Fevruarie 1811 spre curgerea şi preţul de obşte de Viena a banilor hotárit, sau după poruncile osibite ce ar eşi de acum inainte şi numai la lipsirea lor să să hotărască după răgulile de obşte a Cărţii de pravilă.

Noi vestim denpreună acestu text nemţescu a Cărţii de pravilă de uric (original) după care sănt să să judece prefacerile (tălmăcirile) rănduite în fel de fel de limbi a provinţiiior noastre.

S'au dat in cetatea răzidenţii noastre Viena la 1 Iunie o mie opt sute unsprezece a înpărăţii noastre în al noasprezecelea an.

Franţ

(l. s.) Alois graf fon Ugarte, intaele crăescu de Bohemie şi de Prinţipatul Austria canţler.
Franţ graf fon Vonna.
După pre inaltă poruncă măririi sale Ioan Nepomuk baron f.
Haizlern.

19. MATERIALE LA LEGIUIREA LUI CARAGEA, DIN 1838.

Ediţiunea. *Legiuire a mării sale fostului domnu* Ioan George Caragea. Tipărită acum a două oară in zilele prea Inălţatului Domnu a toată Ţara Romînească Alexandru D. Ghica. Prin inaltă slobozenie şi adăogată : I-iu cu pitacul răposatului intru fericire Domnu Grigorie Dimitrie Ghica asupra căderii de protimisis la vânzarea celor nemişcătoare ; şi 2-lea cu jurnalul c. Sfat Administrativ Extraordinar şi cu domnească intărire a prea inălţatului nostru domn tot asupra acestii pricini. Cu stăruirea şi cheltueala d. Sărd. S. Marcovici. Bucureşti. In tipografia lui I. Eliad. 1838.

Pe contra pagină a titlului acestuia citim :

a) Fiindcă in toate cărţile de judecată se vorbeşte de faţă (list) şi paragraful ce să atinge de pricina ce se tractează, s'a pus toată silinţa a se tipări această pravilă faţă in faţă întocmai cu cea tipărită la anul 1818. Cu aceasta se fac doă folosuri insemnate. Cartea este mai purtăreaţă şi tipicurile se găsesc fără să aducă invălmăşală.

b). La pp. 107-111 citim :

„*Io Grigorie Dimitrie Ghica vvod. Domn a toată Ţara Rumânească.*

„Cinstiţilor şi credincioşilor dumneavoastră veliţilor boeri

ai divanului domniei mele, mulţi din cei ce vând nemişcătoarele lucruri, când se duc ori la logofeţie, sau la ispravnicat ca să adevereze zapisul vânzării după rânduiala pravilii, unindu-să cu cumpărătorii, meşteşugind viclenii, ne arătând pe toţi aceia câţi au pravilnică căderea de protimisis la cumpărătoarea acelui lucru, din care această urmare se întâmplă judecăţi şi zmăcimări între cumpărători şi între cei ce au cădere de protimisis, cerând adică aceia ca să răscumpere lucrul cel vândut în puterea celui de al *8-lea paragraf de la capul pentru vânzări, list 14*, din pravila pământului, cu cuvânt că vânzătorii lucrului nu i-au arătat şi pă ei la logofeţie sau la ispravnicat ca să-i fi minisit spre a hotărâ în sorocul cel numit în pravilă de cumpără sau de se leapădă, şi apoi când până la acel soroc nici ar fi cumpărat nici s'ar fi lepădat, atunci adeverindu-să zapisul de numitele dregătorii, să nu mai fie ascultaţi, iar cumpărătorii vrând a depărta pe cei cu cădere de protimisis, cari i-au tăinuit vânzătorii ca să nu poată răscumpara lucrul cel vândut cu cuvânt că la al 11-a paragraf tot de la mai sus numitul cap pentru vânzări se cuprinde, că de va tăinui adică vânzătorul pe vre unul din cei cu cădere de protimisis. şi în urmă se va arăta, să-i plătească aceluia drept osândă a zecea parte din preţul lucrului ce s'au vândut, iar nu zice de a i să da şi protimisis la răscumpărătoarea lucrului.

Pentru ca să lipsească dar de acum înainte felul aceştii prigoniri din nedeşluşita înţelegere a acelui de al 11 paragraf de la mai sus numitul cap, cu divan am slobozit domniea mea precum că este ştiut, fiinţa dreptăţii asupra aceştii pricini şi după tot cuvântul drept desluşind a acestui de al 11 paragraf înţelegerea în ce chip se cuvine de a fi după duhul celui de al 8-lea paragraf, zicem că de ar fi fost precum zic acei cumpărători, urma să zică curat intr'acel de al 11-lea paragraf: (pe lângă periodul al osândii vânzătorului) ca protimisis să nu i să dea; şi iarăşi de se va socoti acest de al 11-lea paragraf, că are acest fel de înţelegere, ca şi de nu se vor minisi adică cei cu cădere de protimisis, tot să nu mai fie ascultaţi, atunci acest paragraf urmează a anerisi pe cel de al 8-lea, care are coprindere că cei cu protimisis să nu mai fie ascultaţi, când la orânduitele soroace minisindu-să, nici vor cumpăra, nici se vor lepăda, şi aşa să rămâe pravila anerisindu-se singur pe sineşi.

De aceia poruncim dumnevoastră ca la asemenea pricini

ce se vor întâmpla a se cerceta, să faceţi hotărârea după mijlocul de mai sus arătat, adică; „celui cu cădere de protimisis când nu va fi minisit de logofeţie sau de ispră\nicat după orânduiala pravilii pe lângă osânda ce are a-i plăti vânzătorul, să i să dea şi dreptatea a răscumpăra lucrul vândut". Şi acest pitac să se păstreze, trecându-se şi în condică. (Tolko pisah gdmi)

1825, Mart: 31

Urmează pecetea domnească.

Vel Logofăt

c) Astăzi Joi la 19 August 1837, adunându-se mădulările Sfatului Administrativ extraordinar, din preună cu domnii prezidenţii divanurilor, au citit luminat ofiţ de la 19 Iulie 1837, Nr. 288, precum şi raportul departamentului dreptăţii de la 28, Ghenarie Nr. 693, şi au chibzuit cele următoare:

1-iu. Că pitacul răposatului întru fericire Grigorie Vodă Ghica de la 31 Martie 1825, este desluşitor articolilor 7, 8 şi 11, al capului pentru vânzări din pravila pământului.

2-lea. Că răposatul domn potrivit cu art. 3-lea de la capul pentru judicători, judecată şi hotărâre asupra înţelegerii articolilor de mai sus arătate ale pravilii spre depărtarea a veri căria nedomiriri întru aceasta, şi care urmează a se păzi întru întregimea sa, până când se va desfiinţa, de se va găsi cu cale, prin altă legiuire săvârşită cu toate formele cerute de Regulamentul Organic.

Iscăliţi,

Banul Grigorie Băleanu, banul Mihail Ghica, banul Gheorghie Filipescu, dvornicul Alexandru Scarlat Ghica, logofătul Barbu Ştirbei, logofătul Ioan Văcărescu, logofătul Constandin Cantacozino, spătarul Constandin Ghica, hatmanul Constantin Bălăceanu, postelnicul Alexandru Ghica.

d) Noi, Alexandru Dimitrie Ghica Vvd.

Cu mila lui Dumnezeu, domn a toată ţara Rumânească. Către departamentul dreptăţii.

Văzând jurnalul încheiat de către Sfatul Administrativ Extraordinar, în adunare şi cu dumnealor prezidenţii divanurilor de aici din Bucureşti şi care ni s'a înfăţişat pe lângă raportul acelui depertament cu Nr. 9955 din 25 August al anu'ui trecut 1837, atingător de desluşirea ce a făcut răposatul întru fericire

domn Grigorie Ghica, prin pitacul de la 31 Martie, 1825, articolilor 7, 8, și 11 de la capul pentru vânzări din pravila pământului.

Luând în băgare de seamă chibzuirea arătată prin acel jurnal, 1-iu că pitacul răposatului domn Grigorie Ghica de la 31 Martie 1825 este deslușitor articolilor 7, 8 și 11 al capului pentru vânzări din pravila pământului. 2-lea că răposatul domn potrivit cu articolul al 3-lea de la cap pentru judicători, judicată și hotărâre, a fost în drept a da acea hotărâre asupra înțelegerii articolilor de mai sus arătate ale pravilii, spre depărtarea veri căria nedomiriri întru aceasta, și care urmează a se păzi întru întregimea sa, până când se va desființa de se va găsi cu cale prin alte legiuiri săvârșite cu toate formile cerute de Regulamentul Organic.

Primim de bună acea chibzuire și poruncim de a se păzi cu nestrămutare de către toate treptele judecătorești coprinderea pomenitului mai sus pentru protimisis.

Dumnealui șeful departamentului dreptății va aduce la îndeplinire această a noastră poruncă, dându-o în cunoștința treptelor judicătorești.

Urmează iscălitura M. S.

Nr. 319, anul 1838, Maiu 11, București.

Marele logofăt al dreptății B. Știrbei.

20. PREFAȚA LA LEGIUIREA LUI CARAGEA, EDITATĂ DE C. N. BRAILOIU IN 1854 [1])

> Nihil est civitate tam diligenter retinendum, quam jus civile. Etenim, hoc sublato, nihil est, quare exploratum cuiquam possit esse, quid suum, aut quid alienum sit; nihil est, quod aequabile inter omnes, atque unum omnibus esse possit.
>
> Cicero: Pro Caecinna.

Știut este că Legiuirea domnului Caragea a luat mai multe prefaceri de la înființarea Regulamentului Organic și până astăzi in multe din multe din dispozițiile ei capitale. Aceste prefaceri

1. Legiuirile civile ale Țării Românești, comprizând: Legiuirea domnului I. G. Caragea coordonată cu dispozițiunile civile ale Regulamentului Organic cu Le-

s'au introdus prin rândueli ale Regulamentului Organic și prin Legiuiri speciale noi. Pe lângă aceste acte legislative avem mai multe Ofisuri domnești și Țirculare ale Departamentului dreptății care au complectat, au regulat și au interpretat multe din materiile dreptului nostru civil, și sânt foarte de trebuință a se cunoaște, ca unele ce formez jurisprudența țării.

Toate aceste elemente a legislații noastre sânt răspândite în osebite colecții tipărite, și unele rătăcite în dosierele grefelor judecătorești, fără nici o legătură între dânsele și fără vreo clasificație după firea materiilor la care să reportez.

Siliți a ne sluji cu dânsele în tot minutul la transacțiile noastre civile, am socotit că poate fi de folos să le avem adunate și la îndemână într'o singură carte. Cu acest rând am întreprins lucrarea ce public astăzi prin tipar.

Această lucrare consistă în clasificația legiuirilor nuoi, a Ofisurilor domnești și a Țircularelor Deparatamenturilor dreptății, după rânduiala materiilor ce au regulat, și in coordonarea lor Legiurea domnului Caragea, care mi-a slujit de matcă.

Multe din dispozițiile legiuirei domnului Caragea s'au desființat și altele s'au prefăcut de Legiuirele cele nuoi, precum le și însemnez la locul lor și ar urma să se șteargă cu totul într'o lucrare de codificație. Eu însă am fost dator a le păstra în textul lor după firea aceștii cărți, fiindcă lucrarea mea nu este un act legislativ, nici scriere doctrinală, ci precum am zis o lucrare de clasificație și de culegere.

Dorința mea era să întrupez toate dispozițiile de legiuiri nuoi in Legiuirea lui Caragea, dar nu mi-a stat cu putință să o fac pentru toate din pricină că sistema de clasificație adoptată de această din urmă nu corespunde exact cu rubrica Legiuirilor noi și cu rânduiala ideilor ce au avut de țintă aceste nuoi legiuiri sau instrucțiile autorității de a desvolta.

De aceia am socotit să adaog o parte suplementară la sfâr-

---

giuirile mai noi, cu Ofisurile domnești și cu Țircularele Departamentului dreptății prin care s'a complectat, s'a îndreptat și s'a deslușit. Adunate pentru întâia oară și clasificate de clucerul C. N. Brăiloiu, judecător la Curtea apelativă criminală din București. La libreria lui Adolf Ulrich. Calea Mogoșoai peste drum de biserica Crețulescu. 1854. Are pp. 210 partea suplementară cu sebite legiuiri, porunci domnești și țirculare ale Departamentului dreptății, pp. 211-241. După această prefață, această ediție publică și Hrisovul de promulgare al lui Ioan Gheorghe Caragea din 1817, pe care-l găsim în editio princeps.

șitul cărții, în care am așezat, înpărțite după rânduiala materiilor. Legiuirile nuoi, Ofisurile domnești și Instrucțiile Departamentului dreptății, în cât oricine să găsească cu înlesnire regulile statornicite întru aceasta și care complectez legislația noastră mai cu seamă în materia importantă a hotărniciilor.

Dacă îmi va fi scăpat ceva din vedere, voi primi cu mulțumire și cu recunoștință orice observație mi s'ar adresa, ca la urmă într'o nuoă ediție să complectez ce va fi de lipsă.

Observez însă că în această carte n'am avut scop de a aduna toată materia legislații noastre, adecă și regulile procedurei civile și legislația comerțială și legislația penală, fiindcă acestea sânt adunate și unele codificate în osebite trupuri tipărite, care sânt în mâna fiecăruia.

Crez cu toate acestea că așa mărginită, precum este, în dreptul civil, cartea va avea o utilitate practică pentru toate clasele de oameni, și mai cu seamă pentru foncționari.

Această idee m-a și îndemnat a o publica.

21. PREFAȚA LEGIUIREI LUI CARAGEA, EDITATĂ DE BRĂILOIU IN 1865 [1])

Dăm astăzi o a doua ediție a Codului Caragea, editat de noi pentru întâia oară la anul 1854. Singurul merit acestii nuoii

---

1. Legiuirea Caragea a doua edițiune, complectată cu Legile ce au modificat-o și alte Dispozițiuni legislative speciale, Decrete domnești și Circulare ministeriale. Insoțite și cu Codul politic al Principatelor unite române de C. N. Brăiloiu, avocat, fost judecător, ministru, deputat și membru la desființat a Commissie centrală. Lex vinculum civitatis. București. La toate librăriile. Typographia națională a lui Stephan Rassidescu, 1865.

Materiile cuprinse in acest cod sunt următoarele: Convenția din Paris din 1858. Actul adițional la convenția din Paris, din 1864. Principii menite a servi de bază pentru o nouă lege electorală. Statutul din 1864. Decret electoral. Legea organică a Consiliului de stat. Legea comunală. Legea pentru consiliile județene. Legea pentru contabilitatea generală a Statului. Legea organică a Curții de compturi. Legiuirea lui Caragea. Ofisul domnesc privitor la advocați din 3. II. 1847. Procedura hotărniciilor. Pentru vânzări. Pitacul lui Grigore D. Ghica asupra protimisului din 1825. Jurnalul Sfatului administrativ din 1837, relativ la acest pitac. Dispozițiuni privitoare la actelele de vânzare, foile de zestre, inchiriere și arendare, stricăciuni de holde și vii. Legea Curții de casație, modificările ei din 6 și 17 VIII. 1864. Regulament de administrațiune judiciară. Lege și ordonanțe asupra presei. Decret pentru constrângerea corporală. Pravilniceasca condică a lui Alexandru Ipsilante. pp. 900.

ediţii este că corespunde la o necesitate simţită de toţi, fiindcă cea dintâi s'a sleit.

Cu toate că avem un nou Cod civil care are să intre în lucrare peste puţin, totuşi Codul lui Caragea are să fie întrebuinţat mult timp incă pentru toate actele săvârşite şi pentru toate drepturile dobândite sub imperiul său.

In această nouă ediţie am îndreptat câteva greşeli de tipar care să alunecase în cea dintâi şi am crezut de cuviinţă încă de a însemna în note diferenţele între textul rumânesc şi textul grecesc.

Aceste note le credem importante pentru că pe când s'a promulgat Codul Caragea, limba oficială sau cel puţin limba curţii domneşti era cea greacă şi în această limbă s'a şi redactat originalul legiuirii de pe care apoi s'a tradus în rumâneşte, precum se învederează aceasta din legalizarea ministerului justiţii de atunci, pusă asupra exemplarului rumânesc dat la divanul veliţilor boeri, exemplar ce s'a conservat şi se află astăzi la Curtea de casaţiune. Acea legalizare o reproducem şi noi textualmente in capul acestei noi ediţii.

Notele de pe textul grecesc îşi au importanţa lor, pentru că textul grecesc prezintă la unele cazuri o mare deosebire şi pot ajuta pe judecători şi pe jurisconsulţii noştri a cunoaşte adevăratul înţeles al principiilor dreptului nostru civil şi al dispoziţiilor rău traduse.

Osebit de aceste intreptări şi comparaţii, această nouă ediţie s'a îmbogăţit şi cu mai multe dispoziţii legislative, decrete domneşti şi circulare ministeriale, care complectează legiuirea, o comentează şi o modifică, şi care n'au putut figura în cea dintâi, sau care ne-au scăpat din vedere atunci.

In fine, am crezut de cuviinţă să o însoţim şi cu codul politic al Principatelor unite, precum acesta să urmează şi in toate ţările streine de toţi cei ce să ocupă a pune în mâna publicului, spre a le vulgariza legile ţării lor.

Cu acest chip, dăm judecătorilor, avocaţilor şi publicului un manual de legi care ii pot ajuta in contestaţiile ce sunt chemaţi a judeca sau a apăra.

Sarcina noastră în această lucrare este foarte modestă, dar o credem folositoare şi proprie a contribui întru a inlesni şi a fortifica în oarecare măsură studiile juridice.

22. PORUNCI DOMNEŞTI, PRIVITOARE LA ALCĂTUIREA „CRIMINALĪCEŞTII CONDICI" MOLDOVENE DIN 1820-1826.

Vezi p. p. 319—328

Ediţiuni. *Ediţia din 1820, 1826, 1838, 1849 şi 1858.* Şt. Gr. Berechet; *Condica criminalicească şi procedura ei din Moldova (1820 şi 1826).* Chişinău, 1928, pp. 59-63.

a) Partea aceasta întăi a condicii criminaliceşti, ce s'au alcătuit, să pune acum în tipariu şi să dă în obşte pentru o înştiinţare; iar după ce să va isprăvi şi partea a doa, atuncea de iznoavă să va pune în tipariu întreg tot trupul criminaliceştii condici şi să va da în publică, puindu-să în lucrare, după luminatul domnesc hrisov, ce să va alătura la început [1]).

b) Noi, [2]) Ioan Sandul Sturza voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn ţării Moldaviei.

Cetindu-să anaforaoa aceasta înaintea domniei mele şi văzându-să atât încredinţarea ce fac dumnealor boearii iscăliţii, i adecă teorisind [3]) arătata condecă din anul 1820 a hotărârei pedepsilor pentru faptele criminaliceşti, au aflat-o următoare bunei rânduеale şi potrivită cu pravelile şi obiceaiurile ţării, precum şi socotinţa de a să da în tipariu spre ştiinţa de obşte şi pre la alte judecătorii. Şi de cuviinţă găsind şi domnia mea această a dumilorsale socotinţă, poruncim ca întocmai să se urmeze, scriindu-să ţidula domniei meale către duhovnicescul nostru părinte, preaosfinţiea sa părintele mitropolit a ţării ca să orânduiască a să da în tipariu un îndestulat număr de arătatul feliu de condeci, spre a să înpărţi dupre cum s'au mai zis şi pre la celelalte judecătorii şi ţinuturi.

La 31 August 1825
Procit Cuza vornic

(L. P)

c) Prea înălţate Doamne

După a înălţimei tale domnească ţidulă poruncitoare, că bine voind înălţimea ta, spre a să alege şi a să canonisi [4]) în judecătoriea departamentului criminal o condecă pravilicească, după carea să se urmeze hotărârile în faptele de vinovăţie. O-

---

1) Aceasta se află în fruntea ediţii din 1820 a procedurii penale.
2) Aceasta se citeşte la începutul ediţii din 1826.
3) teorisind = cercetând, (grecism).
4) canonisi = orândui, (grecism).

rânduești înălțimea ta ca să cercetezi alcătuirea de pravele criminalicești, ce s'au făcut de la anul 1820 din poruncă domnească de către boearii cu știință de pravelile criminalicești și de rânduelile și *obiceiu pământului.* Carea acea alcătuire fiind despărțită în două părți: **partea întâi** ce este cuprinzătoare de orânduelile pravilicești întru cercetarea faptelor de vinovăție, de atuncea s'au și dat în tipariu. Iară **partea al doilea** fiind cuprinzătoare de legiuitele pedepsi a faptelor criminalicești; iarăși de atuncea s'au fost dat în cercetare prin țidulă domnească, rânduindu-să pe dumnealui biv vel logofăt Iordachi Cantacozino, pe dumnealui biv vel logofăt Grigorași Sturza și pe dumnealui biv vel vist. Iordachi Roset. Care acești boeari după poruncă teorisindu-o și văzându-o următoare cu bună rânduială după *pravile și obiceiurile țării,* au adeverit-o cu a dumilorsale iscălituri.

Acum dară și noi din porunca inălțimei tale *de iznoavă teorisind această al doilea parte,* cuprinzătoare de faptele criminalicești și de pedepsile lor și luând seama tuturor capetilor de pravelă le găsim alcătuite cu bună cuviință și dreptate și potrivite cu obiceiurile și rânduelile pământului și precum și ceilanți frați mai sus numiți boeari le-au adeverit cu a dumilorsale iscălituri, aseaminea și noi adeverim, că sânt cu bună rânduială alcătuite și incuviințate de a să pune in lucrare in departamentul criminalului. Dându-să in tipariu și inpărțindu-să pe la toate judecătoriile ca să fie cunoscute tuturor și inștiințăm.

1825 August 3.

A inălțimei tale,
prea plecate slugi,

Teodor Balș, logofăt; Andronachi Donici vel logofăt; Constantin Aslan vel vornic; Ioan Grecean, vel vornic; Ioan Tăut vornic.

d) Noi, [1]) Ioan Sandul Sturza voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn țării Moldaviei.

Totul ce după adevăr poate mai cu deplinătate a ferici pre un domnitoriu, nefiind de cât inaintarea și sporirea obștescului folos și a ticnitei petreceri a supușilor săi.

De aceea dară către aceasta deapururea având-ne și domniea mea pironită socotința.

---

1) Se găsește la sfârșitul ediții din 1826.

Luat-am sama intre altele şi la judecătoriea departamentului criminal, carea pentru că atârnă de cercetările şi hotărârile ei: cinsti, averi şi însuşi vieaţa, să socoteaşte precum şi intralte ţări cea mai întâi între celelalte. Şi văzând că nici un feliu de înscris legiuiri şi hotărâri pravliceşti altele după carea să să poată păzi o bună cumpănire şi potrivire întru urmarea cercetărilor i hotărâre pedepsii celor invinovăţiţi şi despăgubiri jăfuinţelor de către dânşii, nu are decât *pravelile înpărăteşti*, care pentru vechime în cele mai multe. neavând potrivire cu obiceiurile şi rânduelile ţării, de multe ori şi rămânea in ne întrebuinţare. De aceea, dar pe de o parte, de către dorire pre cum s'au mai arătat a obştescului folos şi ticnire; iar pe de altă şi de ighemoniceasca datorie îndemnaţi fiind, socotind a hotărâ şi a legiui şi în acea judecătorie o condică praviliceească după care să se ştie rânduiala ce trebue a să păzi, atât întru urmarea cercetării şi hotărâre precum s'au mai zis, a feliuri de pedepsi învinovăţiţilor, precum şi întru îndestulare şi despăgubirea jăfuiţilor de dânşii, am şi pus în lucrare înplinirea şi aflând acest început făcut încă de la anul 1820, pentru că earăşi din domneasca poruncă orânduindu-să pe câţiva din boeri patrioţi acei mai întâi şi cu ştiinţă de praveli, au fost adunat din *pravelile înpărăteşti* un îndestulat nomer de capete de hotărâri, din cari pe unele pentru nepotrivire prefăcându-le cu cumpănirea socotinţii dumilorsale, le-au adus, pe cât s'au putut, întru asămănarea obiceiului şi a rânduelilor ţărei şi aşa alcătuind o condecă în două părţi cuprinzătoare: *partea întăi* de rânduelile pravliceşti întru cercetarea faptelor de vinovăţii, şi *partea al doilea* de legiuitele pedepsi a faptelor criminaliceşti, s'au şi apucat a să da din trânsele atuncea partea întăi în tiparu la sfânta mitropolie. *Iară partea al doilea rămânând şi până acum netipărită*, s'au orânduit de iznoavă şi acum cu ţidula domniei meale întru al doilea cercetare şi teorisire a dumilorsale veliţilor boeri şi teorisându-o, au aflat-o bună, potrivită cu obiceiurile i rânduelele ţării şi următoare cuviinţii. Pentru cari prin anafora, după rânduială, supt alăturarea şi amânduror acelor condeci, făcându-ne cunoscut, s'au teorisit şi de către noi. Şi de aseminea întru toate cunoscându-le, am orânduit prin ţidula domniei meale către duhovnicescul nostru părinte, preosfinţitul mitropolit al ţării, de *s'au dat de iznoavă în tiparîu întru unirea amândoaă*. Şi făcându-să un nomer îndestulat, s'au inpărţit spre ştiinţa urmării, ci ari a să păzi şi pe la

celelalte judecătorii. Şi dară poruncim ca de acum înainte în cuprinderea acei condeci întocmai şi pre deplin să să păzească urmare. Spre cari s'au întărit hrisovul acesta şi cu a noastră domnească iscălitură şi pecete.

1826 Dechembri 15
Procit Reşcan[u] vornic.

OFISUL LUI MIHAIL GRIGORIE STURZA LA EDIŢIA II-a A CONDICII CRIMINALE, DIN 1838.

Vezi pp. 319-328.

Ediţiune. *Codică criminală* a doua oară tipărită în zilile preinălţatului domn Mihail Grigoriu Sturza v. v. domn Ţării Moldovii. Eşii. In tipografia Albinei. 1838. pp. 68.

d) Cu mila lui Dumnezeu noi Mihail Grigoriu Sturza v[oe]v[od] domn ţării Moldovii.

Aşa [1]) precum codicile criminaliceşti publicarisite la anul 1826 priimite şi de Reglement, după articul 318, din capul al 8-lea a părţii giudecătureşti, urmează a fi de temeiu în hotărârile pricinilor criminaliceşti, şi după ştiinţa luată prin anaforaoa logofeţiei de supt no. 1151, că să găsesc foarte puţine la număr, în cât că instanţiile competente, ne având de asămine condici, întimpină greutăţi în cercetările şi închierile sentiţiilor de o aşa fire.

Domnia noastră am încuviinţat a doilea ediţie acei condice, spre a se împărţi pe la instanţiile giudecătoreşti. Iar domnescul nostru ofis acesta să va pune la prospectul acestor codici spre autoritatea aceştii al doilea ediţie a ei.

(l. p.)
(g. d.) Vel logofăt procit.
No. 220 D. Veisa spatar.

23. OFISURILE LUI BARBU DIMITRIE STIRBEI, PRIVITOARE LA „CONDICA CRIMINALA CU PROCEDURA EI", EDITATĂ IN 1851 şi 1852, IN MUNTENIA,

Vezi pp. 341-343.

Ediţia. *Condica criminală cu procedura ei.* Intocmită in zilele şi prin părintească ingrijire a prea înălţatului domn stăpânitor a toată Ţara Românească, Barbu Dimitrie Ştirbei. Întărită prin luminatul ofis cu No. 1644 din 5 Decemvrie

---

1) Publicată in ediţia II-a din 1838, repetată in ediţia III-a din 1849 şi adăugată la ediţia IV-a a lui C. Negruţi din 1858.

1850. Tipărită după inalta slobozenie prin ingrijirea şi cu cheltueala Pah. Ştefan Burche. Bucureşti. Tipografia lui Iosif Kopainig. 1851 pp. 237. Foia de titlu are jos un principiu juridic: „Nedrept este d'a judeca sau de a da părere mai 'nainte de a medita totalitatea legii, şi având sub vedere osebitele ei părţi să le combine cu înţelepciune". Legiuirea XXIV din cele împărăteşti. Iar pe verso: In civile est nisi tota lege persecta una aliqua particula ejus proposita judicare vel respondere" Lex XXIV. De Legibus.

a) Noi Barbu Dimitrie Ştirbei, cu mila lui Dumezeu, domn şi stăpânitor a toată Ţara Românească.

Cătră cinstitul obştescul divan.

Văzând raportul c. obşt. divan cu no. 316, prin care ni se supune rezultatul deliberaţiilor sale asupra proectului de *Condică penală cu procedura ei*, ce prin ofisul nostru de supt no. 1294 a fost trimis în a sa cercetare şi chibzuire, noi întărim acest proect cu îndreptările făcute de către acel cinstit divan; iar punerea în lucrare a acestei pravili ce va începe de la 1 Ianuarie una mie opt sute cincizeci şi doi.

D-lui şeful depart. dreptăţii va da citire acestui ofis a nostru.

(ss) Semnătura domnitorului.

No. 1644
1850 Dechemvrie 5.

b). Noi Barbu Dimitrie Ştirbei, cu mila lui Dumnezeu, domn şi stăpânitor a toată Ţara Românească.

Către departamentul dreptăţii.

Trimitem acelui departament alăturatul aici ofis al nostru cu No. 1644 către obştescul divan, întăritor proectului de Condică penală cu procedura ei, precum s'a deliberat de către acel divan, cu începerea însă a punerii sale în lucrare de la 1 Ianuarie una mie opt sute cincizeci şi doi. Departamentul va da această pravilă îndată în tipar spre a se publica din vreme, şi a se pătrunde oricine de dispoziţiile acestei legiuiri.

Totdeodată aprobând propunerea obştescului divan în privinţa articolilor 117 şi 141 din Condica penală, punem asupra acelui departament îngrijirea de a se alcătui şi acele legiuiri de care, în această privinţă, vorbeşte obştescul divan în raportul său.

Iscălitura domnitorului şi iscălitura secretariului de stat: Ioan Manu.

No. 1645
1850 Dechemvrie 5.

24. DECRETELE LUI ALEXANDRU IOAN I CUZA LA „CODUL PENAL ŞI PROCEDURA LUI" DIN 1865.

Vezi pp. 402-404

Ediţiile. Alexandru Ioan I. *Codice penale şi de procedură criminale.* Ediţiune oficiale. Imprimeria Statului. Bucureşti. 1865. pp. 220. Vasile Boerescu: *Codicele romane Alexandru Ion sau Colecţiune de Legile Principatele-Unite romane cuprinzând Codicele civile, codicele comerciale, codicele penale, procedura penală* impreună cu Codiţiunea română in vigoare şi cu un suplimentu în care intră toate legile decretele şi regulamentele celle mai nuoi şi mai usuali, culese din ediţiunile officiale de la 1859 până acum; cu annotaţiuni, trimiteri la articolele corespunzătoare din legile române, cu aretarea testurilor abrogate, cu explicaţiuni de termeni nuoi, cu coordonarea texturilor, cu reproduceri de testuri vechi- cu trimitere la articolile corespunzătoare din legile streine de Vasile Boerescu. Bucuresci. Tipografia Cesar Bolliac. Strada polonă No. 40. 1865.

a) Alecsandru Ioan I, cu mila lui Dumnezeu şi voinţa naţională, domn Principatelor Unite române, la toţi de faţă viitori sănătate.

Văzând raportul ministrului nostru secretar de stat la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiunei publice cu No. 50.640 prin care ne supune la confirmare proectul de lege penale.

Văzând încheerea consililului miniştrilor.

Ascultând opinia consiliului nostru de stat.

In puterea Statutului de la 2/14 Iuliu.

Am sancţionat şi sancţionăm, promulgat şi promulgăm ce urmează.

La pag. 96. la dispoziţiuni tranzitorii se zice: art. 400. Acest codice va fi obligatoriu şi se va aplica după şase luni de la data promulgării lui.

Facem cunoscut şi ordonăm ca cele de faţă, investite cu sigiliul statului şi trecute în Buletinul Legilor (Monitorul Oficiale) să fie adresate curţilor, tribunalelor şi autorităţilor administrative, ca să le înscrie în registrele lor, să le observe şi să facă a se observa şi ministrul nostru secretar de stat la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiunei publice este însărcinat a preveghea publicarea lor.

Dat în Bucuresci la douăzeci şi două Octomvrie 1864.

Alecsandru Ioan

Ministru secretar de stat la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiuei publice: N. Creţulescu.

b) Decretul privitor la Procedura penală este asemenea cu cel privitor la Condica penală, purtând însă data de 11 Noembrie 1864, fixat la art. 603.

Decret privitor la Codul civil poartă data de 26 Noemvrie 1864, intrând in vigoare la aceiaşi dată cu Codul de procedură civilă.

25. DECRETUL LUI ALEXANDRU IOAN I CUZA PENTRU PROMULGAREA „CODULUI CIVIL“, DIN 26. XI. 1864.

Ediţiune. *Alecsandru Ioan I. Codice civile.* Ediţiune oficiale. Imprimeria statului. Bucuresci. 1865. XIV+325 cu 1914 art.

La începutul Codul civil citim:

Alecsandru Ioan I, cu mila lui Dumnezeu şi voinţa naţională, domn Principatelor Unite române, la toţi de faţă şi viitori sănătate.

Văzând raportul ministrului nostru secretar de stat la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiunei publice cu Nr. 56.394 prin care ne supune la confirmare proectul de lege civilă;

Văzând încherea consiliului miniştrilor;

Ascultând opiniunea consiliului nostru de stat;

In puterea Statutului de la 2/14 Iuliu;

Am sancţionat şi sancţionăm, promulgat şi promulgăm.

La pp. 324-325 citim următoarele:

Art. 1913. Acest codice civile se va pune în lucrare la întâi Iuliu anul una mie opt sute şasezeci şi cinci.

Art. 1914. Fia dotată înaintea promulgării acestei legei, de voeşte a veni la o ereditate deschisă în urma promulgărei acestei legi va fi obligată a reporta dotea.

Facem cunoscut şi ordonăm ca cele de faţă, învestite cu sigiliul statului şi trecute în Buletinul legilor (Monitorul Oficial), să fie adresate curţilor, tribunalelor şi autorităţilor administrative, ca să le înscrie în registrele lor, să le observe şi să facă a se observa, şi ministrul nostru secretar de stat la departamentul justiţiei, cultelor şi instrucţiunei publice, este însărcinat a preveghea publicarea lor.

Dat în Bucureşti la 26 Noembrie anul 1864.

Alecsandru Ioan

(l. s.)

Ministru secretar de stat la depart. justiţiei, cultelor şi instrucţiunii publice
N. Creţulescu.

Nr. 1655.

26. PREFAŢA LA „CODUL COMERCIAL", EDITAT DE BRĂILOIU, IN 1858

Vezi pp. 335-340

Ediţia. *Condica de comerciu a Ţării Rumâneşti*, coprinzând : **I.** Textul legiuirii după ediţia din anul 1840. **II.** Insemnare sub fiecare articol a articolului corespunzător din cond. de com. a Francii după care s'a lucrat condica rumânească. **III.** Legiuirea din anul 1850 Noemvrie 2 asupra incetării operaţiilor falimentului din neajungerea activului. **IV.** Osebitele articole din Regulamentul Organic şi legiuirile din anii 1840 şi 1847, atingătoare de organizaţia tribunalelor de comerciu, de competinţa lor şi de procedura in pricini comerciale, adunate şi clasificate intr'o carte suplementară la sfârşitul condicii. Ediţie a doua dată in tipar de Aga C. N. B r ă i l o i u, avocat şi fost judecător la Inaltă Curte Bucureşti. La toate librăriile. 1858, pp. 208.

Inştiinţare

O nouă ediţie a condicii noastre de comerciu era foarte trebuinceoasă şi lipsa ei simţită de toţi, pentru că, ediţia din anul 1840, dată la lumină de o dată cu promulgarea condicii s'a consumat şi a ajuns a fi foarte rară.

Osebit de aceasta, ediţia din anul 1840 era necomplectă în urma modificărilor introduse în legislaţia comercială prin legiuiri mai noui.

Dând astăzi la lumină o nouă ediţie o insoţim cu mai multe amelioraţii.

1. Execuţie tipografică mai curată.

2. Insemnare sub fiecare articol a articolului corespunzător din condica de comerciu a Francii după care s'a lucrat a noastră, ca un ajutor de studiu spre consultarea comentatorilor şi spre a compara diferenţele intre amândouă condicile, greşelele de traducţie şi chiar neinţelegerile şi intuncimile de redacţie a textului rumânesc.

3. Clasificaţia şi coordonarea intr'o carte suplementară a osebitelor articole din Regulamentul Organic şi a Legiuirilor mai nuoi din anii 1840 şi 1847, atingătoare de organizaţia tribunalelor de comrciu, de competenţa şi procedura lor.

Precum se poate inţelege din această enumeraţie, sarcina ce am luat este modestă, dar o credem folositoare şi sub acest punct de vedere ne-am silit a o indeplini pre cât puterile ne-au ertat.

27. DECRETUL LUI ALEXANDRU IOAN I CUZA PRIVITOR LA PROMULGAREA „CODULUI COMERCIAL“, DIN 1864.

Vezi pp. 335-340.

Ediţiune. *Condica de commerciu a Principatelor unite Române.* Cuprinzând: I. Textul legiuirei după ediţia din 1840. II. Legiuirile complimentare din 2 Noembrie 1850. Procedura condicei de commerciu. IV. Anexul Procedurei comerciale. Bucureşci. Imprimeria statului. 1864. pp. 154 cu 595 art. + 14 pagini cu 46 art. + 5 pagini cu 11 art.

Alecsandru Ioan I, cu mila lui Dumnezeu şi voinţa naţională, domn Principatelor Unite române. La toţi de faţă şi viitor sănătate.

Văzând raportul ministerului nostru secretar de stat la departamentul justiţiei Nr. 24.840.

Am sancţionat, promulgat şi promulgăm ce urmează:

Lege

Lege pentru punerea în lucrare în toată România a condicei de comerciu a Ţărei Româneşti, desfiinţarea curţei apelative de comerciu din Bucureşti, şi trecerea competinţei acei curţi la curţile de apel civile respective in cercul căria se va afla fiecare tribunal.

Art. 1. Condica de comerciu a Ţărei Româneşti, cu procedura ei şi legiuirea complimentară din anul 1850 Noemvrie 2, atingătoare de încetarea operaţiilor falimentului pentru neagiungere de activ, se va pune în lucrare în toată România.

Art. II. Art. 243, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312 şi 313 din Regulamentul Organic al Ţărei Româneşti, atingătoare de natura actelor de comerciu şi de competinţa tribunalelor în pricini de comerciu se vor aplica asemene în toată România şi se vor publica de odată cu condica de comerciu ca anex la procedură.

Art. 314 din Regulamentul Ţărei Româneşti rămâne suspendat până la promulgarea legei pentru constrângerea corporală.

Art. III. In ţânuturile unde nu se află tribunal de comerciu, pricinile de natură comercială se vor judeca de tribunalele civile de întâia instanţă cu adjucţie de doi neguţători, luaţi după o listă de neguţători ce vor plăti cea mai mare patentă şi care se va tocmi în conformitate cu dispoziţiile cuprinse în art. 305 din Regulamentul Ţărei Româneşti.

Art. IV. Tribunalele de întâi instanţă, în pricini comerciale

au cădere a judeca cu desăvârşire şi fără apel până la suma de lei 1500.

Asemenea hotărâri vor fi supuse numai la casaţiune, in cazurile specificate de legea organică a curţei de casaţiune.

Art. V. Hotărârile tribunalelor de comerciu câte vor trece peste suma de lei 1500 sunt supuse la apele către curtea apelativă civilă în cercul căria se va afla fiecare tribunal.

Art. VI. Curtea de apel de comerciu din Bucureşti se desfiinţează şi compentinţa ei trece de curţile de apel respective, conform cu dispoziţiile articolului precedent.

Art. VII. Guvernul va îngriji a da o ediţiune oficială a acestor legi pe cari le va publica prin aceiaşi ordonanţă domnească cu care se va promulga şi legea de faţă.

Art. VIII. Această lege se va aplica trii luni după promulgarea ei.

Această lege s'a votat de Adunarea generală a României in şedinţa de la 18 Noembrie anul 1863 şi s'a adoptat cu majoritate de optzeci şi unu voturi contra a două.

Preşedinte (ss) L. Catargiu

(l. s.)

Secretar: Ant. I. Arion

Facem cunoscut şi ordonăm ca cele de faţă investite cu sigiliul statului şi trecute in Monitorul Oficial să fie adresate curţilor, tribunalelor şi autorităţilor administrative ca să le inscrie în registrele lor, să le observe şi să facă a le observa, şi ministrul nostru secretar de stat la departamentul justiiţiei este însărcinat a priveghia publicarea lor.

Dat in Bucureşti la 7 Decemvrie 1863.

Alecsandru Ioan I.

Ministru secretar de stat la departamentul justiţiei: Al. Papiu Ilarian Nr. 1200. [1])

---

1) Cele mai multe exemplare coprind următoarele legi:

Condica de commerciu a Principatelor unite române, coprezând: **I.** Testul legiuirei după ediţia din 1840. **II.** Legiuirile complimentare din 2 Noemvrie 1850. **III.** Procedura Condicei de commerciu. **IV.** Anexul Procedurei commerciale. Bucureşci Imprimeria statului. 1864. (Codul comercial are 595 art.; Legiuirea complimentară din anul 1850 Noemvrie 2 are 2 art.; Procedura condicei de commerciu are 46 art; Anexu la Procedura condicei de commerciu are 11 art.) in acelaş volum mai găsim următoarele legi: **1.** *Lege asupra comptabilităţei generale a statului Principatelor unite române*, Bucuresti, Imprimeria statului, 1864, cu 117 art. **2.** *Legea pentru consiliurile judeţene a Principatelor unite române*. Bucureşti, 1864, cu 113 art. **3.** *Lege pentru curtea de compturi a Principatelor unite române*, Bucureşti. Imprimeria statului. 1864 cu 67 art şi **4** *Lege pentru comunele urbane şi rurale a Principatelor unite române*. Bucuresci. Impremeria statului. 1864 cu 132 art. Toate aceste legiuiri sunt promulgate sub Alexandru Ioan I Cuza.

28. PREFEȚELE LA „CARTE FOLOSITOARE DE SUFLET", EDITATĂ PRIMA OARĂ IN 1799.

Vezi pp. 196-198.

Edițiuni. Editio princeps: *Carte folositoare de suflet.* Despărțită în trei părți, dintru care cea dintâiu cuprinde învățătura către duhovnic; a doao Canoanele sfântului Ioann Postnicului; iar a treia Sfătuire cătră cel ce să ispoveduiaște. Tălmăcită din limba cea grecească. Acum întru a doao domnie a prea luminatului domnului nostru Io Alexandru Constantin Muruz voevod. Din porunca prea sfinției sale kiriu Dositei arhiepiscopul și mitropolitul a toată Ungrovlahia. Cu a căruia blagoslovenie și cheltuială s'au și tipărit spre folosul cel de obște. La anul 1799. De Stanciu pop. tip. De Dimitrie Petrovici tip. are 12 foi nenumerotate și 156 numerotate+3 pagini cu „A celui întru sfinți părintelui nostru Vasile cel mare: epistolie cătră Grigorie preotul întru carea i să poruncește ca să se despărțească el de muearea cea ce lăcuia împreună cu dânsul". Prefața care urmează este tipărită și în I. Bianu și N. Hodoș: *Bibliografia românească* veche", II, 1910, pp. 412-413. Ediția II-a a apărut în 1800. Ediția III-a a ieșit la 1827.

a) *Prea sfințitului, prea cinstitului și de Dumnezeu alesului mitropolit a toată Ungrovlahia, Kirio Dositeiu, al nostru prea milostiv stăpân, pre cea de slugă, după datorie, până la pământ plecată închinăciune aducem.*

Vrând mântuitoriul nostru după învierea sa, să încredințeze dumnezeescului Petru, prea purtarea de grijă a oilor celor cuvântătoare, i-au zis lui, Simone al lui Iona, iubește-mă; paște oile meale. Și dragostea cea fierbinte, carea ziceai că ai către mine, cât să și mori pentru mine, acum o arată, prin a purta grijă de oile meale, pentru care sângele mieu pre cruce am vărsat. Cu florile dragostii aceștiea, carea iaste vârful faptelor celor bune aflând Dumnezeu după inima sa înpodobit pre prea sfinția ta, te-au înălțat pre acest sfințit scaun al Ungrovlahiei, ca să păstorești și să ocârmuești, nu norod nesupus și înprotivitoriu, și credincios și dumnezeescului jug plecat, nu prost și fără de iscusință, ci cu înțelepciune și cu știință, precum oare unde și prin proorocul Ieremia zice: „Și voiu da voao pre voi, păscându-vă cu știință. (3.15). Că bineștiind prea sfinția ta, că la această păstorie duhovnicească, nu iaste din destul numai arșița zilii, și gerul nopții, ci trebuește și știință păstorească. Ai urmat și la aceasta patriarhului Iacov, păstoriului celui înțelept. Și precum acela prin cea de la Dumnezeu meșteșugire a inpestriciunii toiagelor au înmulțit dobitoacele sale, așa și prea sfinția ta, prin dumnezeeasca înpestriciune a faptelor celor bune

ale prea sfinții tale, aduci arhipăstoriului Hs. pre oile lui ceale cuvântătoare, chip însuflețit și cu faptele ceale bune înpetrițit făcându-te după cum zice apostolul, „(1 Tim. 4, 12)" tuturor celor de supt prea sfințiea ta, cu cuvântul, cu petreacerea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curățeniea, luând aminte totdeauna la cetirea dumneeștilor scripturi, la mângâerea celor necăjiți, la învățătura celor ce au trebuință de sfătuire, la apărarea celor ce să nedreptățesc, la ajutoriul văduvelor și al sirimanilor, la ocrotirea săracilor, la intemeiarea școalelor. Și în scurt să zicem, la folosul a toată turma.

Dară fiind că aceastea folosesc numai pre cei ce sânt de față și aproape, nu s'au indestulat înțelepciunea cea păstorească a pre sfinției tale, ca folosul ce să face dela prea sfințiea ta numai întru aceștiea să se cuprinză, ci au aflat oare carele chip nou, cași către cei ce nu sânt de față, ci sânt departe să se dea. Iară acesta iaste râvna prea sfinției tale către tălmăcirea cărților celor sfinte și de suflet folositoare și tipărirea acestora. La aceasta fiind pornit, nu atâta din grija dării de seamă, sau din dădeajdea luării de plată, cât din dragostea cea către Dumnezeu și către aproapele, întru care toate să cpânzură. Drept aceaia și acum, aflând prea sfințiea ta această prăvilioară, plină fiind de mult folos, ca ceia ce poate folosi și pre cei ce sânt afară din oltariu, pre aceia adecă, ca ceia ce îi învață pre dânșii în ce chip să cuvine să dea fiește căruia la vreme, măsura de grâu a cuvântului, iar pre aceștia ca ceaia ce îi sfătuiaște pre dânșii, cu ce feliu de mai nainte gătire să cuvine să o primească pre aceasta ca să nu cază în deșărt graiurile ceale grăite spre folos, ne-ai poruncit noao slugilor prea sfinției tale, tălmăcirea aceștia, din limba cea grecească, întru a noastră cea rumânească, întru care și lumină a dobândi prin tipărire ai hotărât. Și acum iată s'au inplinit porunca prea sfinției tale cea de Dumnezeu iubitoare și s'au săvârșit hotărâreacea de suflet mântuitoare. Primește-o dar pre aceasta, prea sfințite al nostru stăpâne, cu cea obicinuită a prea sfinției tale bunătate, intrarmându-ne pre noi, cu ceale sfinte și prea putearnice rugăciunile prea sfinției tale, cași de acum înainte, prin aceastea înputernicindu-ne, să ne învrednicim să slujim și la altele ca aceastea stăpânești porunci ale prea sfinție tale, precum și la cuvintele prea cuviosului părintelui nostru Simeon noul Bogoslov și la Chiriacodromion a prea sfințitului arhiepiscop al Astrahanului kir Ni-

chifor Theotochi, care iarăşi din porunca prea sfinţiei tale le-am tălmăcit, şi luminând şi pre aceastea prin tipărire a le vedea nădăjduim, după râvna cea fierbinte şi scoposul prea sfinţiei tale, şi după dorinţa cea de obşte a tuturor. Iară Dumnezeu dătătorul bunătăţilor să dăruiască prea sfinţiei tale toate ceale bune şi de mântuire, întărind pe prea sfinţia ta întru toată cinstea cea arhierească şi slava cea fără de moarte, pre scaunul cel păstoresc al prea sfinţiei tale, până la adânci bătrâneţe, spre folosul cel de obşte al turmei cei încredinţate prea sfinţiei tale de la dânsul.

Ai prea sfinţiei tale prea plecate slugi: Gherontie şi Grigorie.

b). *Celor întru Hs. prea cinstiţilor părinţi duhovnici fiească închinăciune.*

Pre cât easte de mare dragătoria duhovnicilor, pre atât mai vârtos are trebuinţă şi de mare osteneală. ca să se poată lucra de dânşii cu folos şi cu roadă. Aceştia, cu adevărat, au luat pe rând unul după altul, de la sfinţiţii şi purtătorii de duh Apostoli, stăpânirea de a lega şi a deslega păcatele oamenilor, după hotărârea Domnului: „Cărora veţi erta păcatele, erta-se-vor lor. Cărora le veţi ţinea, ţinute vor fi. (Ioan 20,23). Care lucru easte numai al lui Dumnezeu. Dar trebuinţă easte ca să se ostenească şi aceştia, pentru ca să cunoască care păcate să cuvine şi care să leage şi să desleage precum au zis cătră Climent, Petru verhovnicul Apostolilor: „Vei lega ceaia ce să cuvine să se leage. Şi vei deslega ceaia ce să cuvine să se desleage". Aceştia făcându-se mijlocitori între Dumnezeu şi între oameni, împacă pre oameni cu Dumnezeu. Dară însă trebuinţă easte, ca săşi cunoască ei foarte bine socoteala şi ştiinţa acestei împăcări. Cum au zis fericitul Pavel: „Dumnezeu era întru Hr... şi puind întru noi Cuvântul împăcărei" (II Corint. 5, 19). Aceştea sânt doftorii aceea şi primitorii de oaspeţi, pe carii i-au pus Domnul, după pilda Evangheliei, la sălaşul cel de oaspeţi ai bisericii, pentru ca să poarte grijă de cei bolnavi, adecă de păcătoşii aceia, care să rănesc de gânditorii tâlhari, adecă de draci. Dară însă easte trebuinţă şi să ştie ei, care rane să cuvine să le arze, care să le tae, şi la care să puie emblastron, şi la ce feliu de oameni să vearse vin şi iuţime, şi la carii să metahirisească untdelemn şi blândează.

Duhovnicilor, cu adevărat, s'au dat să fie judecători, judecând pre norodul Domnului cel numit cu numele lui Hr. Dară însă li s'au dat lor şi să cerceteaze cu multă cercare, pentru ca să afle adevărul şi dreptatea, care sânt ascunse la acest feliu de judecăţi, pentru ca să nu se întâmple şi să facă nedreaptă judecata pentru hatâr, sau pentru neştiinţă, sau pentru altă oarecarea patimă. Şi pentru ca să se inplinească la dânşii aceaia ce au zis dumnezeescul Pavel: „Iară cel duhovnicesc judecă toate, iar el de nimenea nu să judecă". (I. Corint. 2. 15).

La aceştiea s'au dat ca să fie asemenea cu vânătorii, precum potrivit îi numeşte proorocul Ieremia: „Şi după aceaia voiu trimite vânătorii, şi îi vor vâna pre ei.., din găurile pietrilor" (15, 16); şi cu preoţii legii cei vechi, carii curăţa pre cei leproşi: „Mergând arătaţi-vă pre voi preoţilor" (Luca 17, 14). Dară însă la aceştia s'au dat, ca să ştie şi mii de meşteşuguri şi să facă mari osteneale, pentru ca să poată vâna de prin păduri şi de prin codrii păcatului, pre ticăloşii păcătoşi. Şi să aibă şi luare aminte multă, ca să poată cunoaşte, carea lepră, adecă care păcat easte de moarte, şi care easte vreadnic de ertat, care easte din parte, şi care cuprinzător, care este pe dasupra, şi care easte întru adânc înrădăcinat.

Şi pentru ca să zic în scurt duhovnicii s'au rânduit să fie păstori şi ciobani la oile ceale cuvântătoare ale lui Hr. Dară însă easte neavoie ca să şi verse multe sudori, suindu-se pe deasupra munţilor, pogorându-se prin văi, alergând şi căutând aici şi acolo, pentru ca să afle oaia cea rătăcită, pre păcătos, zic, carele este vânat de fiara diavolul, şi aflându-o să o rădice pre umerile lor, şi să o aducă mântuită la începătoriul păstorilor Hr. ca pre un dar de mult preţ, după ceuia ce zice; „Toţi cei din prejurul lui vor aduce daruri" (Psalm 75).

Pentru aceasta, ca să se facă oareşcum mai lesnicioasă greutatea ce pătimesc duhovnicii la slujba dregătoriei lor, s'au adunat cu multă silinţă această învăţătură, de la mulţi sfinţi dascăli, adăogându-se şi canoanele sfântului Ioann Postnicului, încă şi altele oarecare de nevoie pricini pentru ca să canonească după acestea pre cei ce să pocăesc.

Primiţi, dară, o cinstiţi duhovnici, cu părintească dragoste această mică cărticică, şi citind-o pre ea, şi ajutorându-vă, să nu încetaţi de a vă aduceţi aminte la rugăciunile ceale către Dumnezeu, de cei ce s'au ostenit de o au tălmăcit. Iară mai vârtos

de a da mulţămire după Dumezeu, prea sfinţitului nostru stăpân carele neîcetat pune toată silinţa, spre binele şi folosul cel de obşte. Dintru a căruia poruncă s'au şi tălmăcit aceasta şi cu a căruia cheltuială s'au dat şi în tipariu [1]).

Supliment la pp. 415-419.

29. FRAGMENT DIN PREFAŢA CÂRJEI ARHIEREILOR, TRADUSĂ DE MONAHUL COSMA IN 1754. [2])

Vezi pp. 130-131.

Preaosfinţitului, prea cinstitului de Dumnezeu trimisului arhiepiscop şi mitropolit, a toată Moldaviea : de obşte al nostru sufletesc părinte şi al mieu milostiv stăpân kirio kir Iacov : mântuire sufletească sănătate şi cătră vrăjmaşii cei văzuţi şi nevăzuţi de la Dumnezeu biruinţă îţi poftesc cu plecată închinăciune.

Pământescul, neputinciosul, şi nepreceputul cuget al inimii meale cei slabe şi proaste, îmi leagă limba mea (Preaosfinţite şi mult milostive stăpâne) şi gura mea ca un frău şi zăbală o opreşte, şi amorţită cu căzută sfială a să porni sprea ceale despre prea osfinţiia ta poroncile mie. Iară nădăjduindu-mă prea puternicului Dumnezeu carele dă dar celor smeriţi şi ascultători şi luminează mintea lor, şi gura lor o dăşchide spre binecuvântarea sa şi darului prea sfântului şi de viiaţă făcătorului d[u]h, care întru patriiarşi mai nainte s'au închipuit, întru pr[oo]roci s'au vestit, şi întru mucenici s'au săvârşit, şi întru sfinţiţii săi ierarşi prin dumnezăiasca poroncă s'au înpodobit. Acestuiaş Dumnezeu carele prin sineţi grăiaşte, şi eu cu plecată smerenie supuindu-mă, cu pohtă şi multă dorire a sărăcii meale, şi plecatii inimi. Iată aşternut mă fac sfinte poroncile tale. Văzându-mă ca un ochiu ce se află întru sfântă şi prea înaltă starea bisericii luminând şi zărind tot trupul ei, şi ca pre un soare care cu razile sale după porunca lui Dumnezeu neincetat tot pământul luminează şi încălzeaşte şi ceale de pe dânsul creaşte.

Cătră toată turma cea cuvântătoare văzându-ţi râvna cea dumnezăiască, necurmata şi neadormita grijă ce ai pentru dânsa, să îndestulezi supt părinteasca învăţătura arăhipăstorii tale ca supt a soarelui oblăduire şi încălzire, şi mai ales ca să nu mă

---

1. La celelalte ediţiuni forma este oare cum modernizată şi în deosebi sfârşitul, unde se aminteşte, că celelalte ediţii au fost tipărite cu cheltuiala altor buni creştini.

2. Acest fragment de 2 pagini îl găsim in ms. 1468 ca prefaţă a traducătorului C o s m a către mitr. I a c o b.

arăt nemulțămitoriu ție făcătoriului mieu de bine, nădăjduind la curate rugăciunile tale. Din care Dumnezeu înblânzându-să își dășchide nevreadnic rostul mieu și graiu hărăzindu-mi imi învață mânile meale și ticăitile deagite și mi le întăreaște a coprinde condeiul și a scrie însumi această sfântă carte ce se numeşte Vactiriia, ce se numește adecă sau să zice razimul sau îndreptarea arhiereilor: și a o tălmăci din linba elinească pe linba românească.

Acum întăi ivită și din multe sfinte pravile adunată: de prea înțeleptul și mult învățatul Iacov arăhimandritul și dascăl de la Ioanina, fiindu-i și lui poroncită de prea osfinţitul și a toată lumea patrijarh al Țărigradului kir Partenie: întru care nimica ceva dintra-l mieu m-am apucat a tălmăci sau a scrie: ce numai câte am aflat de la acestași: Iacov dascalul adunate și într'această carte Vactiriea de dânsul bine așăzate și tocmite, pe cum și prea osfinţiia ta ca milostivul mieu arhipăstoriu te-ai milostivit după cearirea mea de mi-ei dat diortositorfu [1]) bărbat înțelept, și întru aceste 3 limbi: elineaște, latineaște și moldovenește, bine învățat, dumnealui dascalul de patrie fiind grec de la Tasos: cu carele dinpreună de zi și de noapte ostenind am procitit luând sama lexurilor din cuvânt in cuvânt păn în sfârșitul cărții, și pre rare locuri unde s'ar fi întâmplat a să nemeri câte un lex râmienesc sau elinesc, pentru scurtă limba moldovenească l-am înpregiurat mai cu multe cuvinte, și aceasta nu pentru alta socotind să fie și celor mai proști vădite și arătate după cum și dumisale cu dreptul i s'au socotit aceasta, și din multe lexicoane dinpreună le-am îndreptat. Care această carte Vactiriea adunată din multe sfinte pravile de acestaș Iacov arhimandritul; iară mai pe urmă și arhiepiscopul Ioaninii: coprinde întrănsa mai mult de 1600 de capete adunate zăc din dumnezăeștile cărți ale sfinților și de Dumnezeu propoveduitorilor apostoli și de la prea înțelepții și de Dumnezeu săninații părinți ai sfintelor și de Dumnezeu rânduitelor soboară: de la purtătorii de Dumnezeu și marii învățători și luminători ai lumii și de la prea înțelepții și indumnezăiții înpărați, și altile ce să află în pravilile ceale politicești, ce săntu de bună trebuință prea sfinții arăhipăstorii tale, carele ești de la Dumnezeu dăruit arăhipăstoriu, chivernisitoriu . . . [2])

1) corector.
2) Lipsește mai departe, fiind înlocuită restul prefeței cu foi albe.

118

89.

[illegible]

§ 1.

[illegible]

§ 2

[illegible]

§ 4

[illegible]

§ 6

[illegible]

Faximilul No. 1. Pagina 89 din „*Basilicalele*", traduse in românește.
Vezi pag. 90.

Faximilul No. 2. Pagina 118 din „*Basilicale*", traduse în românește: „*Pentru logodnă*", vezi pag. 90.

Faximilul No. 3. Titlul „*Cărţei arhiereilor*" din Ms. No. 1468, vezi pp. 130--131

Faximilul No. 4. Prima pagină din prefaţa lui Cosma către mitropolitul Iacob Putneanu, de la *„Cârja arhiereilor"*; vezi pp. 130—131.

Faximilul No. 5. A doua pagină din prefața lui Cosma către mitropolitul Iacob Putneanu, de la *„Cârja arhiereilor"*; vezi pp. 130—131.

Faximilul No. 6. O pagină din traducerea românească a „*Cărței arhiereilor*" ; vezi pp. 130—131.

Faximilul No. 7. O pagină din originalul grec al *„Cărţei arhiereilor"*; vezi pp. 130—131.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΟΝ ΝΟΜΙΚΟΝ.

Περὶ διαταξίας, καὶ τοῦ καθήκοντος ἑκάστου τῶν κριτηρίων, καὶ τῶν ὀφφικίων
τοῦ πριντζιπάτου τῆς Βλαχίας τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ πολιτικόν.
Ὁδηγία τῆς εἰς τὸ ἑξῆς ἀποφάσεως τῶν ὡς τύπον ἤδη συλλεχθεισῶν ὑποθέσεων.
Καὶ συμφωνία τῶν τοπικῶν ἐθίμων, τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρήσει
γενομένων, μετὰ τῶν Βασιλικῶν διαταγῶν. Πρὸς ἀκριβῆ
τοῦ δικαίου συντήρησιν, καὶ πρὸς τὸ τῶν πτωχῶν ἐκ
παντὸς τρόπου ἀνεπηρέαστον.
Φιλοπονηθὲν παρὰ τοῦ Εὐσεβεστάτου Σοφωτάτου καὶ Μεγαλοπρεπεστάτου

ΗΓΕΜΟΝΟΣ
ΠΑΣΗΣ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ.
Κυρίου Κυρίου
ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ
ΒΟΕΒΟΔΑ.

Κατὰ τὸν ἕβδομον χρόνον τῆς Θεοστηρίκτου αὐτοῦ Αὐθεντείας.
Ἱεραρχοῦντος τοῦ Πανιερολογιωτάτου Μητροπολίτου.
Κυρίου Κυρίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ.
Νῦν τύποις πρῶτον ἐκδοθὲν εἰς Ῥωμαϊκήν, καὶ πάτριον Γλῶτταν.
Ἐν τῇ Τυπογραφίᾳ τῆς Ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Οὐγγροβλαχίας.

Ἐν ἔτει Σωτηρίῳ. ͵αψπ. Κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον.

Faximilul No. 8. Titlul primei ediţii din 1780 a „*Micului manual*" al lui Alex. Ipsilante, vezi pp. 213.

3

Περὶ τοῦ Αὐθεντικοῦ Διβανίου.

Α

Τὸ αὐθεντικὸν Διβάνι νὰ γίνεται τρεῖς φοραῖς τὴν ἑβδομάδα, δευτέραν δηλ: τετράδην, καὶ σάββατον. καὶ εἰς μὲν τὴν δευτέραν, καὶ τετράδην νὰ θεωρῶνται αἱ διαφοραὶ ἐκείνων ὅπου ἐκρίθησαν εἰς τὰ δεπερταμέντα, ἢ εἰς τοὺς Βελιτζίδες, καὶ δὲν εὐχαριστήθησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν ἐκείνων καὶ ἐζήτησαν μὲ ἀπελατζιόνε νὰ ἔβγουν εἰς τὸ Διβάνι. ἢ αἱ διαφοραὶ ὅπου ἤθελαμεν προστάξη νὰ θεωρηθῶσιν ἐπὶ Διβάνι μας χωρὶς νὰ προσδιορισθῶσιν εἰς ἄλλο κριτήριον. τὸ δὲ σάββατον νὰ θεωρῶνται αἱ ἐγκληματικαὶ ὑποθέσεις, καὶ καταδίκαι, καὶ ἀποφάσεις τούτων.

Β.

Οἱ κριταὶ τὴν ἀπόφασιν ὅπου κατὰ νόμους κάμουν, νὰ ἔχουν χρέος ἐκεῖ ἀμέσως νὰ τὴν φανερώνουν τοῦ τε ἐνάγοντι, καὶ ἐναγομένῳ, καὶ ὁ διωρισμένος ζαπτζῆς νὰ ἐπιμελῆται νὰ λαμβάνη αὐτὸ ἀργοπορίας τὴν ἀναφορὰν, ἢ γράμμα τῆς κρίσεως, καὶ νὰ τὸ δεικνύη τοῖς διαφερομένοις, δι᾽ ὧν ὁ μὴ εὐχαριστηθεὶς κάμνων ἀπελατζιόνε διὰ ῥαβασίου θέλει διορίζεται ἢ εἰς τοὺς Βελιτζίδες, ἢ εἰς τὸ Αὐθεντικόν μας Διβάνι, εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τῆς διαφορᾶς.

Γ.

Ἂν ἀκολουθήσῃ καμία ἑβδομάδα νὰ συμπεσθῶσι κρίσεις πολλαὶ νὰ δίδουν τὰς

B. εἰδ:

Г:

Пентрꙋ дивáнꙋл Гпꙁ:

а҃.

Дивáнꙋл Гпꙁ: сꙋсе фáкꙋ дєтрей ѡ҆рй пєсꙋптꙋмѫ́нꙋ, ӑдєкꙋ лꙋ́нѣ мієркꙋрѣ шй сѫ́мбꙋта. Ӑнкꙋ лꙋнѣ шй міеркꙋрѣ сꙋ сꙋ кáꙋте прічинни чєлѡ҆ чєсаꙋ жꙋдєкáт ла дєпартамєнтꙋрн, сáꙋ ла Велйцй Боєрй шй нꙋ саꙋ мꙋлцꙋмй пєáлѡ҆ хотꙋрѫ́рєши ӑꙋчєрꙋ́т кꙋ апєлáціє сꙋ ѧсꙋ ла Диван. сáꙋ прічиннилє чєвоіѧ порꙋнчй сꙋсє кáꙋте ла Дивáнꙋл ностꙋ фꙋрꙋдє ӑ нꙋсє ѡ҆рѫндꙋй ла інна́интє ла ӑлтꙋ жꙋдєкáтꙋ. Їӑрꙋ сѫ́мбꙋта сꙋсє кáꙋтє прічиннилє виновꙋцꙋєщй ӑлє пꙋшкꙋрій, шй ѡ҆сѫ́ндєлє, шй хотꙋрѫ́рилє лоꙋ.

в҃.

Жꙋдєкꙋторій хотꙋрѫ́рѣ чєвѡрꙋ фáч дꙋпꙋ правилй сꙋ ӑибꙋ даторіє сꙋѡ ӑрáте дє фáцꙋ ӑколѡ ӑтѫ́т пꙋрѫшꙋлꙋй кѫ́т шй пꙋрѫ́тꙋлꙋй, шй ѡ҆рѫндꙋйтꙋл Запчйꙋ сꙋсє сѫргꙋєскꙋ ӑлхá фꙋрꙋдє зꙋбáвꙋ ӑнафорáѡа сáꙋ кáртѣ дє жꙋдєкáтꙋ, шй сꙋѡ ӑрáте чєлѡрꙋ ꙗєсꙋ прічиннꙋєскꙋ. Динтрє кáрє чєл чє нꙋсаꙋ мꙋлцꙋмйт хотꙋрѫ́рій фꙋкѫ́нд ӑпєлáціє прй равашꙋ сꙋсꙋ ѡ҆рѫндꙋй саꙋ ла Велйцй Боѧрй, сáꙋ ла Дивáнꙋл Домнії мєлє пєнтрꙋ ӑсꙋ чє, чита прічинна дє ӑзнꙋѡ҆ áвꙋ.

г҃.

Дєсꙋвá ӑтѫмпла врєѡ сꙋптꙋмѫ́нꙋ сꙋ сꙋ стрѫ́нгꙋ жꙋдєкꙋци мꙋлтє сꙋнє дꙋ

в. ӑ҆щин

Faximilul No. 9. Pagina 3 din ediția de la 1780, a „*Micului manual*" ; vezi pp. 211—225.

Faximilul No. 10. Cap. „*Despre dijma porumbului*" manuscris de la finele ediţii din 1780 a „*Micului manual*" ; vezi pag. 223.

ΠΕΡΙ ΙΣΠΡΑΒΝΙΚΩΝ.

Α.

Οἱ Ἰσπράβνικοι ὡς διοικηταὶ τῶν καδιλικίων νὰ μὴ κάμουν τελείως ἀλισβερίσια, καὶ συναλλάγματα μὲ τοὺς ῥουμούνους ἐν ὅσῳ εἶναι Ἰσπράβνικοι, καὶ οἱ παραβαίνοντες τὸν νόμον τοῦτον νὰ παιδεύωνται βαρέως διὰ τὴν ἀπείθειαν.

Β.

Ὅταν ἕνας Ἰσπράβνικος περιέρχεται τὸ ζουδέτζον αὐτοῦ, νὰ μὴ πέρνη ἄλογα ἀπὸ τοὺς ῥουμούνους, ἀλλὰ μὲ τὰ ἐδικά του ἄλογα νὰ περιέρχεται, καὶ νὰ πηγαίνη ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον, καὶ μὲ ἐδικά του ἔξοδα, χωρὶς νὰ ἐνοχλῆ τελείως τοὺς ῥουμούνους· ὁμοίως καὶ οἱ λοιποὶ εἴτε διὰ χρείαν τους πηγαινάμενοι εἰς κανένα μέρος, εἴτε στελλόμενοι παρὰ τῆς Αὐθεντείας Ἄρχοντες, καὶ ἄλλοι ὁποίας τάξεως καὶ ἂν ἤθελον εἶσθαι νὰ φέρωνται μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ ἀλλέως ὑπόκεινται καὶ εἰς τὴν παιδείαν τῆς ἀπειθείας, καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ζημίας.

Γ.

Ὁμοίως καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ ἀκολουθοῦσι τοὺς Ἰσπραβνίκους εἴτε σλουζιτόροι, εἴτε λογοθετάδες, εἴτε ζαπτζίδες, καὶ ἐκεῖνοι ὁποῦ στέλλονται ἐντεῦθεν μὲ προσταγὰς, καὶ χισμέτια, καὶ ἁπλῶς ὅλοι, καὶ αὐτοὶ οἱ ταχσιλτάριδες, καὶ καπιτάνοι, καὶ οἱ λοιποὶ ὅλοι ἀπὸ λόγου τους νὰ ἐξοδεύουν, καὶ ὅλοι μὲ ἐδικά τους ἄλογα νὰ περιπατοῦν, χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς ὑπηκόους οὐδὲ μὲ τὸ παρὰ μικρὸν ἐξ ἀποπάσεως. Διὰ τὰ ὁποῖα ἂν ἀπαραλλάκτως δὲν φυλάττωνται, ὄχι μόνον οἱ παραβάντες τὴν

Faximilul No. 11, pag. 70 din ediția II-a, a „*Micului manual*" din 1841 a lui C. Brăiloiu; vezi pag. 216.

ПЕНТРȢ ІСПРАВНІЧІ.

І.

Ісправнічі ка ȣнії че сѫнт окѫрмȣіторі жȣdецелор съ нȣ факъ нічі de кȣт аліш-верішȣрі ші товърълшіе кȣ лъкȣіторі ѫн време кѫнd сѫнт ісправнічі, къчі чеі че вор кълка правіла ачяста съ вор педепсі фоарте греȣ пентрȣ несȣпȣнере.

ІІ.

Кѫнd ȣн ісправнік ȣмблъ пріn жȣdецȣл съȣ съ нȣ іа de ла лъкȣіторі каі, чі кȣ каі лȣі съ ȣмбле ші съ мергъ din сат ѫн сат, ші кȣ келтȣіала лȣі фъръ de а съпъра нічі de кȣм пе лъкȣіторі. Асеменъ ші чеіланці саȣ пентрȣ требȣінца лор мергѫнd ла вре ȣн лок, саȣ трімицѫнdȣсъ de кътре Домніе, боері ші алці de орі че трепть вор фі, съ се поарте тот кȣ ачест фел de міжлок, къ ѫнтр' алт кіп съ вінȣеск ші ла педепса несȣпȣнері, ші ла плата пагȣбі.

ІІІ.

Асеменъ ші чеі че ȣмблъ dȣпъ ісправнічі, саȣ слȣжіторі, саȣ логофецеі, саȣ zапчії, ші чеі че съ тріміт de аічі кȣ порȣнчі, ші кȣ слȣжбе, ші маі ѫн скȣрт тоці Ші ѫнсȣші такеіdарі ші къпітані ші чеіланці тоці съ келтȣіаскъ de ла dѫншії, ші съ ȣмбле кȣ каі лор, фъръ de а съпъра пе лъкȣіторі кѫтȣш de кѫт, пентрȣ каре ачесть de нȣ съ вор пъzі ѫнтр'ачест кіп, нȣ нȣмаі чеі че вор кълка порȣнка, чергȣітор съ вор педепсі фоарте греȣ, ші вор плъті

Faximilul No. 12, pag. 71 corespunzătoare paginii 70, din ediția II-a a „*Micului manual*" din 1841 a lui C. Brăiloiu; vezi pag. 216.

ПАРТѢ ꙟТѪЮ

Правиличещиле ѡрѫндꙋели ꙟтрꙋ черчетарѣ фаптелѡр Криминаличещи.

КАП ꙟТѪЙ

Пентрꙋ Юрисдикціа *) Криминаличаскъ.

§. 1.

Стъпѫнирѣ єсте датоаре, а пꙋрта де грижъ пентрꙋ сигꙋранціа сꙋпꙋшилѡр єй, ꙟкът атѫрнъ кътръ персоанеле, кътръ чинстѣ, дрептъциле, ши аверѣ лѡр.

§. 2.

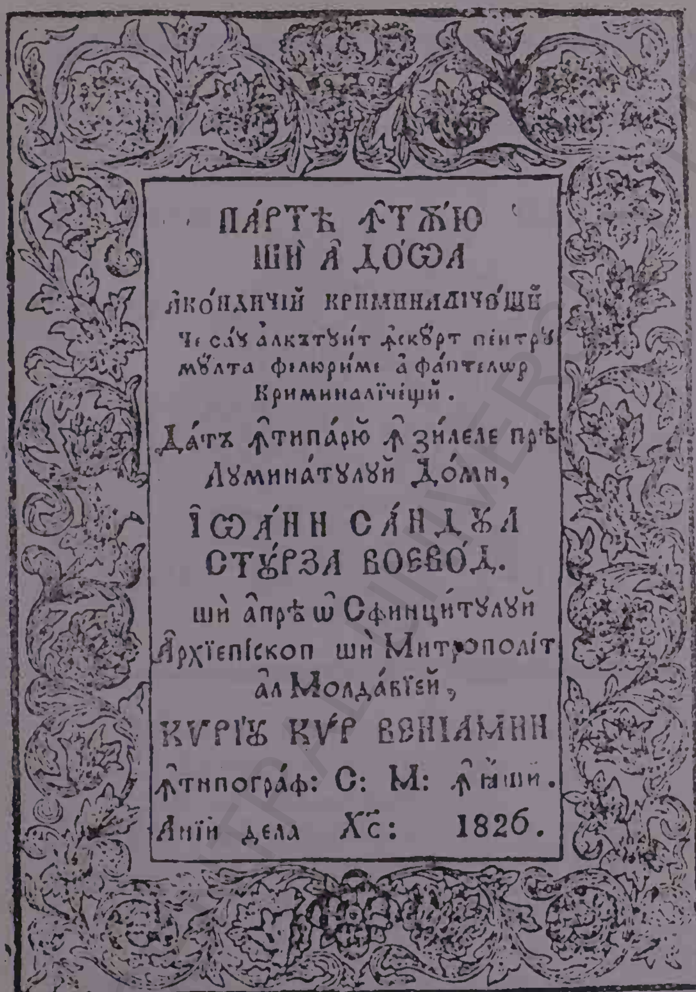
Дечи Стъпѫнирїй съ кꙋвине, а фаче кꙋвиинчоаселе ѡрѫндꙋели, ка съсе пꙋе ꙟлꙋкраре дрептатѣ, ши съсе ѡпрѣскъ, ши съсе педепсѣскъ фаптиле челе рѣле.

§. 3.

Даторїа Стъпѫнирїй, де а пꙋрта де грижъ пентрꙋ сигꙋрація сꙋпꙋшилѡр єй ꙟтрꙋ тоате челе че привеск кътръ Персоана ши аверѣ лѡр, єсте темѣюл Юрисдикціей чеїй Обществий, ши чеїй май ꙟналте, карѣ

*) Юрисдикціа єсте пꙋтѣре ꙟкрединцатъ кꙋива, ка ꙟтоате причиниле че съвѡр ꙟтѫмпла, съ дѣе хотъръри дꙋпъ дрептате, ши съ ѡ пꙋе ши ꙟлꙋкраре.

Faximilul No. 13, prima pagină din „*Procedura criminaliceștei condici*", publicată in 1820, vezi pp. 319—328

ПА́РТѢ ꙟТЖ́Ю
ШЍ А̑ ДО́ѠА
А҆КО́НДИЧІЙ КРИМИНАЛІЧѢ́ЩЙ
чѣ са́у а̀лкътуи́т ꙟскурт пі́нтру
мулта фѣлюри́мѣ а̑ фа́птелѡр
Криминалі́чѣщй.
Да́тъ ꙟтипа́рю ꙟ зи́леле прѣ
Луминату́луй До́мн,
І̑ѠА́НН СА́НДꙊЛ
СТꙊ́РЗА ВОЕВО́Д.
шѝ а̑прѣ ѡ̑ Сфинци́тулуй
А̑рхіепіскоп шѝ Митрополі́т
а̑л Молда́віей,
КУРІꙊ КУ́Р ВЕНІАМИН
ꙟтипогра́ф: С: М: ꙟ Іа́шй.
Аній дела Хс: 1826.

Faximilul No. 14, titlul ediţii din 1826 a „*Criminaliceştei condici*"; vezi pp. 319—328.

Стіхурй асупра Печецуй Пре Ѫнълцатулуй
шѝ Бине Кредничосулуй Домнулуй нострꙋ,

ІѠАН САНДУЛ

СТУР ЗА

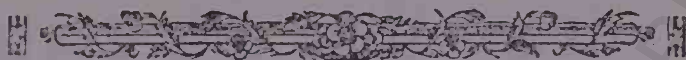
ВВОД ДОМН

ЦЪРІЙ МОЛДАВ:

Боурул че ѫпечете сау ѫсемнат,
Домнулуй Іѡан Стурза,
Й сау ѫкредницат.
Сабіа шѝ Буздуганул,
Че д'асупра сѫ ивеск,
Домн цѫрій молдавіей ѫл адеверéск.

Faximilul No. 15: Verso al foaei de titlu din ediţia de la 1826, a *„Criminaliceştei condici"*; vezi pp. 319—328.

ПАРТѢ ꙟТѪЮ

Правиличещиле ѡрѫндуели ꙟтру черчетарѣ фаптелѡр Криминаличещи.

КАП ꙟТѪЮ.

Пентру Юрисдикціа *) Криминаличаскъ.

§. 1.

Стъпѫнирѣ ѥсте датоаре, а пурта де грижъ пентру сигуранціа супушилѡр сѝй, ꙟкъ атърнъ кътръ персоаниле, кътръ чинстѣ, дрептъциле, шѝ аверѣ лѡр.

§. 2.

Дечи Стъпѫниріи съ кувине, а фаче кувіинчоаселе ѡрѫндуели, ка съсе пуе ꙟлукраре дрептатѣ, шѝ съ се ѡпрѣскъ, шѝ съсе педепсѣскъ фаптеле челе рѣле.

§. 3.

Даторіа Стъпѫниріи, де а пурта де грижъ пентру сигуранціа супушилѡр сѝй ꙟтру тоате челе че привеск кътръ персоана шѝ аверѣ лѡр, ѥсте темеюл Юрисдикціей чеій Ѡбщещи, шѝ чеій май ꙟналте, карѣ

*) Юрисдикціа ѥсте путѣре ꙟкредінцатъ куйва, ка ꙟ тоате причиниле че съвѡр ꙟтѫмпла, съ дѣе хотъръре дупъ дрептате, ши съ ѡ пуе ши ꙟлукраре.

Faximilul No. 16. Prima pagină din ediţia de la 1826, a „*Criminaliceştei condici*" ; vezi pp. 319—328.

ПАРТѢ ꙟНТѢЮ.

ПРАВИЛИЧЕЩИЛЕ ОРѪНДУЕЛЙ ꙟНТРУ ЧЕРЧЕТАРѢ ФАПТЕЛОР КРИМИНАЛИЧЕЩЙ.

КАП ꙟНТѢЮ.

Пентрȣ Юрисдикціа (*) Криминаличѣскъ.

§. 1.

Стъпѫнирѣ есте датоаре, а пȣрта де грижъ пентрȣ сигȣранціа сȣпȣшилор сѝ, ꙟнкѫт атѫрнъ кътръ персоанеле, кътръ чинстѣ, дрептъциле, ши аверѣ лор.

§. 2.

Дечй Стъпѫниріи съ кȣвине, а фаче кȣвіинчоаселе рѫндȣелй, ка съ се пȣе ꙟн лȣкраре дрептатѣ, ши съ се опрѣскъ, ши съ се педепсѣскъ фаптеле челе реле.

§. 3.

Даторіа Стъпѫниріи, де а пȣрта де грижъ пентрȣ сигȣранціа сȣпȣшилор сѝ ꙟнтрȣ тоате челе че привеск кътръ персоана ши аверѣ лор, есте темеюл Юрисдикціей чей обществй, ши чей май ꙟналте, каре съ кȣвине Стъпѫнитеріȣлȣй.

(*) Юрисдикціа есте пȣтѣре ꙟнкредінцатъ кȣйва, ка ꙟн тоате причиниле че съ вор ꙟнтѫмпла съ дя хотъраре дȣпъ дрептате, ши съ о пȣе ши ꙟн лȣкраре.

I.

Faximilul No. 17. O pagină din ediţia de la 1838, a „*Criminaliceştei condici*“ ; vezi pp. 319—328.

ПАРТЕА А DОЪА.

ЈЕNТРЪ ФАПТЕЛЕ КРІМІNАЛЕ ші ПЕDЕПСІЛЕ ЛОР.

КАП І.

Пентрѹ фаптеле Кріміпале de обще.

§. 167.

Фапта Крімінал есте, орі о фаптъ опрітъ de Правілъ с'аѹ о пе ѹрмаре а ѹпії лѹкрърі порончіте de кътръ Правілъ.

D. П. Ѹчidереа есте о фаптъ опрітъ, dар а аръта ла ші dекатъ пе ѹчігас, есте о фаптъ поропчітъ, Јечі ші ачел че аѹ ѹчіс, ші ачел че паѹ арътат авънd штіпцъ ші кѹпоскъпd пе ѹчігашѹ, съ жівіповъцъск de фапта Кріміпалъ, ші съ осъпdеск dѹпъ легіѹіреа Правілії.

§. 168.

De обще фаптеле сънт ѹпѹсе черчетърії Кріміпале, кънd съвършіторіѹл съ dоведеще къл-

Faximilul No. 18. O pagină din ediţia de la 1849, a „*Criminaliceştei condici*" ; vezi pp. 319—328.

Кап. II.

Dеспре педепселе фаптелор Крімінале de обще.

§. 173.

Педепсіле фаптелор крімінале с'аȣ орънdȣіт de кътръ правілъ, пентрȣ ка съ се пъzаскъ лініщіта нестречере, ші політічеаска сігȣранціе а обшіеі. Пентрȣ ачееа dар сінгȣръ правіла хотъреще педепсіле фаптелор крімінале.

§. 174.

Хотърърea din правілъ а педепсіі пре ȣнії фапте, кънd се ва џіȣdека а фі фоарте аспръ dȣпъ џінгъшіа персоаніі віноватȣлȣі, атȣпчеа се мікшȣреазъ, пентрȣ къ требȣе съ се сокотеаскъ dȣхȣл правілії ші съвършітȣл еі, кътръ кареа прівеще, ші пȣ тот-dеаȣна съ се еіе dȣпъ глъсȣіреа кȣвінтелор.

§. 175.

Џіȣdекъторіі прічінілор крімінале, пȣ требȣе лесне а хотърі сіре а се пȣпе пърътȣл сȣбт педеапсъ пентрȣ пъртȣрісіреа фаптіі, саȣ арътареа челор ꙟпрежȣръ віноваці, саȣ dесконерірeа ші а алтор фапте ꙟпкъ некȣноскȣте. Къчі пічі о dрептате пȣ поате статорнічі леџіȣіреа ȣнії педепсе, кънd ꙟпкъ ръмъпе ꙟпdоеалъ, de есте пърътȣл віноват, саȣ невіноват; кȣ кът маі алес, къ din аспріме педепсії, поате ꙟптрȣ ачел мінȣт съ zікъ чел невіноват къ есте віноват, ка съ контепеаскъ педеапса, ші џіȣdекъторіі съ каdъ ꙟп маі маре пеꙟпкреdінцаре, de аȣ ꙟпаінтеа лор ȣп віноват саȣ певіноват.

Faximilul No. 19. O pagină din ediţia de la 1858, a *„Criminaliceştei condici"* ; vezi pp. 319—328.

122 КОDЪЛ ПЕNАЛ.

КАПЪЛ II

Deспре пedeпселе фапtелор крiminале де обшtе.

§. 173. Пedeпсiле фапtелор крiminале с'аŭ рънdѫit de кътръ правилъ, пentрѫ ка съ се пъzаскъ лiniштitа nеtречере, шi полiтiчеаска сigѫранцiе а обштiеi. Пentрѫ ачееа dар сiнгѫръ правiла хотъръште пedeпселе фапtелор крiminале.

§. 174. Хотъръреа din правилъ а пedeпсеi вре ѫnеi фапtе, кънd се ва цiѫdека а фi фоарте аспръ dѫпъ цiнгъшiеа персоанеi вiноватѫлѫi, atѫnчеа се miкшѫреазъ, пentрѫ къ tребѫе съ се сокоtеаскъ dѫхѫл правiлеi шi сфършitѫл еi, кътръ каре привеште, шi нѫ tot-deaѫna съ се iее dѫпъ глъсѫiреа кѫвintелор.

§. 175. Цiѫdекъtорiï причiniлор крiminале, нѫ tребѫе лесне а хотърi спре а се пѫне пърълѫл сѫбt пedеапсъ пentрѫ търtѫрiсiреа фапtеi, саŭ арътареа челор ѫmпреѫнъ вiноваци, саŭ dескоперiреа шi алtор фапtе ѫnкъ некѫноскѫtе; къчi нiчi о dрепtаtе нѫ поаtе сtаtорнiчi лецiѫiреа ѫнеi пedeпсе, кънd ѫnкъ рътъне ѫndоеалъ, dе есtе пърълѫл вiноваt, саŭ невiноваt; кѫ кът mаi алес, къ din аспрimеа пedeпсеi, поаtе ѫntрѫ ачел minѫt съ зiкъ чел невiноваt къ есtе вiноваt, ка съ конtенеаскъ пedеапса, шi цiѫdекъtорiï съ кадъ ѫn mаï mаре пеѫnкреdinцаре, dе аŭ ѫnаiнtеа лор ѫn вiноваt саŭ невiноваt.

§. 176. Пedеапса вре ѫnеi фапtе крiminале,

Faximilul 20. O pagină din ediţia de la 1862, a „Criminaliceştei condici" : vezi pp. 319—328.

SUPLIMENT la pp. 181 — 196.

PROECTUL MANUALULUI LUI ANDRONACHE DONICI DIN 1813.

La pp. 189—190 ale acestei lucrări am arătat cum domnitorul ţărei, Scarlat Al. Calimah, a poruncit ca primele coale tipărite de Andronache Donici în 1813 din manualul său juridic să se dea lui Mihalache Sturza, biv vel agă, pentru a le distruge, pentru că nu i-a plăcut titlul dat de autor acestei cărţi. Intre manuscrisele Academiei Române se păstra înainte de războiul din 1916 ms. cu Nr. 444 al cărui coprins este descris pe scurt în vol II din *„Catalogul manuscriptelor româneşti"* [1]).

După indicaţia făcută de autorii acestei lucrări, pare că acest manuscris ar fi având corecturi făcute de însăşi mâna lui Donici în prima parte a acestui manuscris. Anul acesta înainte de deschiderea celui de al IV-lea congres internaţional bizantinologic de la Sofia am dobândit, prin norocul descoperirei distinsului meu doctorand, Gh. Ungureanu, o asemenea copie pe care am depus-o în biblioteca Institutului nostru. Având-o la îndemână am putut să o studiez cu toată atenţiunea. O descriere rezumativă am trimis-o şi sus arătatului congres, în limba rusă, pentru a o aduce la cunoştinţa cercetătorilor în acest domeniu. Ea a fost deja tipărită de comitetul organizator al acestui congres [2]).

Manuscrisul acesta are forma vechei coale de cancelarie, coprinzând 60 de pagini de text, precedate de o tablă de ma-

---

1) *I. Bianu* şi *R. Caracaş: „Catalogul manuscriptelor româneşti"*, t. II, Bucureşti, 1906, pp. 160—5. Acest manuscris (Nr. 444) se deosebeşte de manuscrisul nostru numai prin aceia, că are o prefaţă al cărei coprins diferă cu totul de aceia pe care Andronache Donici a tipărit-o în Manualul său din 1814.

2) Titlul comunicărei în rezumat a cărei rostire pe larg fusese fixată la Sofia pentru 10.IX.1934 este acesta: *„Vlijanie vizantijskago prava na rumynskoe pravo do 1865 goda. Novonajdenaja rukopisj Doniča"* = Influenţa dreptului bizantin asupra dreptului românesc până la anul 1865. Un manuscris al lui Donici găsit de curând. Sofia, 1934.

terie, care vorbeşte numai de 40 de capete in loc de 42, câte găsim în textul oficial din 1814. Intre această tablă de materie şi începutul textului se interpune o foaie albă. Volumul este legat în piele peste tot, pe suprafaţa căreia neiertătorul vierme — carul — începuse să-şi desăvârşească opera sa. Pe cotor şi pe marginile ambelor scoarţe legătorul vremei şi-a imprimat în aur, astăzi destul de şters, simple ornamente. Paginaţia şi titlurile, precum şi literile capitale sunt scrise cu o cerneală roşie-spălăcită. Titlurile : *Pentru vechil* şi *Pentru schimb* nu le găsim in acest manuscris, astfel că manuscrisul nostru are numai 40 de titluri, corespunzând celui de la Academia română cu Nr. 444, trimis in Rusia încă din toamna anului 1916, pe când textul oficial tipărit in 1814 are cu două titluri mai mult, adică 42. Verificând cu mai multă atenţiune, am găsit că titlurile textului oficial tipărit au mai multe paragrafe decât cele din manuscris. Una din deosebirile cele mai de seamă, care există între manuscris şi textul oficial tipărit, este aceia că în acesta din urmă găsim paragrafe intregi privitoare la obiceiul pământului moldovenesc pe cari nu le aflăm în proectul pe care-l descriem.

Pentru a se vedea cu cât textul tipărit întrece copia acestui proect, nu avem de cât să cercetăm această schemă, unde se arată titlurile în ordinea lucrărei tipărite in 1814, de însuşi autorul ei, cu indicarea prin cifre arabe a numărului paragrafelor şi prin cele romane a numărului titlurilor şi al ordinei lor, cari variază în proect şi textul oficial.

Din suma lor vom vedea deosebirea cea mare între copie şi textul tipărit, lucru pe care până acum nu l-am cunoscut.

Iată acea schemă:

No. de ordine	Denumirea titlurilor în ordinea textului oficial din 1814	Ordinea titlurilor copiei	Nr. paragrafelor copiei	Ordinea titlurilor textului din 1814	Nr. paragrafelor textului din 1814
1	Pentru pravile	I	7	I	17
2	„ judecăţi	II	6	II	18
3	„ jăluitoriu	III	5	III	8
4	„ pârât	IV	3	IV	9
5	„ judecăţi, [apelaţie][1] şi eretocrisie	V	3	V	14

1) S'au inchis in astfel de paranteze [] cuvintele adaose in textul tipărit in 1814

No. de ordine	Denumirea titluriler in ordinea textului oficial din 1814	Ordinea titlurilor copiei	Nr. paragrafelor copiei	Ordinea titlurilor textului din 1814	Nr. paragrafelor textului din 1814
6	Pentru jalobe	VI	2	VI	9
7	„ vechil	—	—	VII	3
8	„ (pricini de [1]) datorii de bani	VII	11	VIII	17
9	„ (pricini de lucruri	VIII	26	IX	30
10	„ tocmeale	X	6	X	6
11	„ vânzeri	XV	12	XI	17
12	„ cumpărături	XVI	3	XII	9
13	„ amanet sau zălog	XVII	17	XIII	26
14	„ depozit	XXI	4	XIV	4
15	„ năimeală	XXII	12	XV	18
16	„ năimeală [sau orânduire] de veaci	XXIII	5	XVI	7
17	„ schimb	—	—	XVII	2
18	„ invoială	XIV	2	XVII!	6
19	„ (dobândă) camătă	XX	6	XIX	8
20	„ chezăşie	XIX	4	XX	5
21	„ zapise	XI	4	XXI	7
22	„ marturi	XII	13	XXII	16
23	„ jurământ	XIII	7	XXIII	6
24	„ danii sau dăruiri	XXIV	7	XXIV	12
25	„ protimisis	XVIII	2	XXV	6
26	„ ceale ce să câştigă după dreptatea firească	XXV	5	XXVI	6
27	„ tovărăşie	XXVI	5	XXVII	10
28	„ epitropie	XXVII	24	XXVIII	22
29	„ nevrâstnici	XXVIII	5	XXIX	6
30	„ logodnă şi cununie	XIX	14	XXX	20
31	„ spiţele rudenii	XXX	3	XXXI	3
32	„ darurile inaintea nunţii	XXXI	5	XXXII	8
33	„ zeastre	XXXII	20	XXXIII	35
34	„ ipovolon	XXXIII	1	XXXIV	2
35	„ dieată	XXXIV	13	XXXV	26
36	„ moştenirea cea prin dieată	XXXV	16	XXXVI	17
37	„ moştenirea cea fără dieată	XXXVI	5	XXXVII	9
38	„ [legata sau] darurila ceale prin diată (lăsste)	XXXVII	4	XXXVIII	12
39	„ sinisfora	XXXVIII	3	XXXIX	6
40	„ inpărţeală	XIX	3	XL	4
41	„ pricini de vinovăţie	IX	28	XLI	35
42	„ hotărârea judecăţii	XL	2	XLII	10
	Totalul paragrafelor		323		514

1) Cuvintele din parantezele () sunt cele din manuscrisul proect, cari se deosebesc de cele din textul de la 1814.

Prin urmare, diferența numărului paragrafelor dintre manuscrisul proectului și al acelora din textul oficial tipărit la 1814 este de 191. Iată cu cât este mai bogată condica tipărită a lui Andronache Donici de cât proectul pe care voia să-l tipărească autorul în anul 1813. De aici vedem deosebirea cunoștințelor istorice și juridice pe cari le-am adăogat cu descoperirea acestui proect, față de cele pe cari le cunoșteam în trecut.

Manualul juridic publicat de Donici în 1814 devine și mai românesc prin adăogarea la vechiul material împrumutat din legile bizantine a atâtor paragrafe, cari cuprind obiceiul pământului moldovenesc.

Alte deosebiri între proect și textul oficial mai vedem și în aceia că proectul este lipsit de întinsa prefață a textului oficial, unde se face istoricul legislației romano-bizantine, precum și de prefața care precedează pe aceasta din urmă a autorului către mitropolitul Veniamin Costachi. Coprinsul paragrafelor este pe alocurea menținut cu mici schimbări, iar altele sunt adăogate, după cum arată schema noastră, pentru complectarea ideilor juridice. Afară de acestea, în titlul arătat de noi la pag. 190 din prezenta lucrare, ca aparținând manuscrisului, care se păstra la Academia română se arată autorul manuscrisului, pe când acestuia din proectul nostru îl lipsește partea finală: *„Alcătuită de dumnealui boer A. D. S'au scris la anul de la Hristos 1813"*, care adaos ne întărește și mai mult celelalte dovezi ale noastre, expuse mai sus, cum că acest proect aparține lui Donici și nu altui alcătuitor.

La sfârșit dăm în facsimilul Nr. 21 titlul *„pentru sinisforă"* coprinsă în pp. 54—55 din proect pentru a fi comparat cu acelaș titlu din Manualul oficial, de la pp. 167—9 și a se vedea că deosebirea dintre acest facsimil și cel cu Nr. 22 și Nr. 23 constă în aceia, că din punct de vedere al coprinsului, titlul respectiv al proectului are numai 3 paragrafe; iar cel al Manualului oficial tipărit în 1814 mai adaogă la acestea încă 2 de text propriu zis și 1 paragraf din obiceiul pământului pe care-l găsim imprimat cu caracter tipografic mai mărunt de cât restul textului. Afară de această deosebire în legătură cu textul, mai vedem o deosebire în ceia ce privește înfățișarea grafică a materiei: proectului îi lipsește numerotația paragrafelor, care pentru a se putea deosebi unul de altul copistul scrie literile inițiale cu cerneală roșie; iar indicarea izvoarelor întrebuințate

Пентру Синисфора.

[illegible]

Facsimilul Nr. 21, *„Pentru siniisforă"* pp. 54-5 din proectul lui Andronache Donici.

PENTRU SINISFORÀ [1].

Fiind că fireşte dreptatea urmează, ca moştenirea pă|rin|ască între fii să să inpartă în părţi de o potrivă, pentru aceasta parinţii ce vor înzăstra, sau vor dà în-| vieaţa lor u-| nora din fii partea ce vor voi, şi pe urmă tâmplân|du-să să moară fără dieată, sau şi cu dieată, întru|care pentru aceia nu vor pomeni; atunce pot fii acei|de vor socoti că au luat mai puţină parte să a-ducă|să aducă (?) şi să pue la mijloc cele ce au luat de la pă|rinţi, şi unindu-le cu averea ce au rămas in casa părin||ţască, să inpărţască in drepte părţi cu cealalţi fra||ţi. care aceasta să numeşte in pravilă sinisforà.| adecă, inpreună aducere.

cr. 41: tit. 7: nov: 18 cap. 6.
nov: 97: cap. 6.

Ear dacă un fiiu, sau o fiică să mulţă-mesc cu partea|sau zăstrea ce au fost luat in vieaţa părintelui lor, nu pot|a fi siliţi a pune la mijloc cele ce au luat de la pă-| rinţi, măcar a fi luat mai mult, fără numai, când să va|tâmpla să nu rămâe celorlalal|ţi fii partea legiui|tă din pravilă, pentru care s'au arătat mai sus, la mo|şteni-rea cea prin dieată.

cr. 41: titiu: 5.
novela 92; cap. 1.

Cerând fii ca să să facă sinisforà la moş-tenirea|tatălui lor, sânt indatoriţi a aduce şi a pune la|mijloc cele ce au fost luat de la tatăl lor, aseme|nea şi la moştenirea mamii lor, sânt datori să pue la|un locu cele ce au fost luat de la muma lor.

cr. 41: titlu 7: cap. 32. şi 34.

1) Transcriere cu litere latine a facsimilului No. 21

163 Пе́нтрꙋ сꙋнїсфорѫ Ті́тлꙋл ЛѲ.

Дин кѫрціле ѫпѫрѫтещи правилї. | Кѧрт | Тіт | Кап

Ка́п.

ПЕНТРꙊ СꙊНІСФОРѪ

Ті́тлꙋл ЛѲ.

А Фіінд къ фиреще ѫпитате сѫ ѧмбле кꙋ
мощеніреѫ пѫрінцеаскъ ѫтре фїй сѫ се ѫ-
парцѫ ѫпѫрцїрі дрепте ші де ѡ потрівѫ: нов. 18.
пентрꙋ ачаста пѫрінцїй че вор ѫ зестра кап 6. філ 516.
сау вор да ѫ віаца лор оунора дин фїй 41 7 нов. 97. кап 6.
парте че вор вої, ші пре оурмѫ ѫтѫмпла- філ 517.
ндꙋсе сѫ моарѫ фѫрѫ диатѫ сау
ші кꙋ диатѫ ѫтрꙋ каре пентрꙋ ачеа нꙋ вор 41 7 37
помені: ѫтꙋнче пот фїй ачеа де вор
сокоті къ аꙋ лꙋат маі пꙋцинъ партеа сѫ
адꙋкъ ші сѫ пꙋе ла міжлок чеѣле че аꙋ
лꙋат дела пѫрінцї, ші оунїндꙋле кꙋ а-
верѣ че аꙋ рѫмас ѫ каса пѫрінцеаскъ сѫ ѫ-
пѫрцеаскъ ѫпѫрцїрі дрепте кꙋ челалалцї
фрацї, (каре ачаста сѫ нꙋмеще ѫ пра- 41 7 27
вилѫ сꙋнїсфорѫ, адекъ ѫпреꙋнъ адꙋчере.)

Б Іар декъ оун фїю сау ѡ фїікъ сѫ мꙋл-
цѫмеще кꙋ партеѣ са зестреѣ че аꙋ фост
лꙋат ѫ віаца пѫрінцілѡр лѡр, нꙋ пот 41 5 1
а фї сіліцї а пꙋне ла міжлок чеѣле че аꙋ 41 7 23
лꙋат дела пѫрінцї, макар сѫ фї фост 27
лꙋат маі мꙋлт, фѫрѫ нꙋмаі кѫнд сѫ нов. 92.
ва ѫтѫмпла сѫ нꙋ рѫмѫе челорлалцї кап 1. філ
фїй партеѣ легіюітѫ дин правилѫ. (Веꙁі 190.
Тітл ЛЅ. Кап Б.)

Г Ачеі нєпоці фїій каре сѫ се фак сꙋнїсфо-
рѫ ла мощеніреѣ тателꙋі лор, сѫнт ѫ
даторіе а адꙋче ші а пꙋне ла міжлок
чеѣле че аꙋ фост лꙋат дела тателе лор, 41 7 32
асемине ші ла мощеніреѣ моꙋшії лор, 34
сѫнт даторі сѫ пꙋе ла оун лок чеѣле че
аꙋ фост лꙋат дела мꙋма лор.

Facsimilul Nr. 22: *„Pentru sinosforà"* pp. 167-8 din Manualul lui Andronache Donici, publicat in 1814.

PENTRU SINISFORÀ [1]

Titlul 39.

A. Fiind că fireaşte dreptatea urmează
cu|moştenirea părintească între fii să Nov. 18.
se in|partă în părţi dreapte şi deopo- cap. 6.
trivă :|pentru aceasta părinţii ce vor fila 516.
înzestrà,|sau vor dà în vieaţa lor u- Nov. 97.
nora din fii|partea ce vor voi, şi pre 41 7 cap. 6.
urmă întâm|plându-să să moară fără fila 517.
dieată sau|şi cu dieată întru care pentru 41 37
aceia nu vor|pomeni : atuncea pot fiii
aceia de vor|socoti că au luat mai
puţină parte, să|aducă şi să pue la
mijloc ceale ce au|luat de la părinţi,
şi unindu-le cu a|vearea ce au rămas
în casa părintească să înpărţească în
părţi dreapte cu ceaialalţi|fraţi, (care
aceasta se numeşte în pra|vilă sinis- 41 7 27
forà, adecă înpreună aducere).

B. Ear deacă un fiiu sau o fiică să
mul|ţămesc cu partea sau zestrea ce
au fost|luat în vieaţa părintelui lor, 41 5 1
nu pot|fi siliţi a pune la mijloc ceale 41 7 23
ce au|luat de la părinţi, măcar să fi 27
fost|luat mai mult, fără numai când Nov. 92.
să|va întâmpla să nu rămâe celoralalţi| cap. 1. fila
fii partea legiuită din pravilă. (Vezi| 490.
Titl. 36. cap. 2.)

C. Insă cerând fiii ca să facă sinisfo|rà
la moştenirea tatălui lor, sânt în|da-
toriţi de a aduce şi a pune la mijloc|
ceale ce au fost luat tatăl lor,|aseame- 41 7 32
nea şi la moştenirea mumii lor,|sânt 34
datori să pue la un loc ceale ce|au
fost luat de la mama lor.

1) Transcriere cu litere latine a facsimilului No. 22.

se face pe câmpul liber din stânga manuscrisului, fără să se mai tragă rubricele pe cari le găsim în textul imprimat, unde arătarea cărților, titlurilor și capetelor din Basilicale se face prin rubrici despărțitoare, ca pentru restul izvoarelor citate din alte legi bizantine să rămână liber spațiul de dincolo de ultima rubrică. Textul tipărit mărește și clarifică izvoarele față de cele întrebuințate în proect. In ediția didactică pe care o pregătim se vor cunoaște și mai limpede aceste deosebiri.

Д	Фїичїй ла сvнїсфорà сѫнт датоарѣ сѫ пуе ла мижлок тоате ачелѣ че нȣ сѫнт кȣпринсе де дѫншїй (че сѫ нȣмеск ѫпрѣкинѣ профектичїа,) кȣм ши ачеле каре лѣȣ рѫмас де ла пѫринцїй, ши венітȣриле че лѣȣ лȣат дин челе пѫринцешти, їар нȣ ши челелалте дрепте але лор.	41	7	37
Є	Непоцїй карїй чер сѫ ѫтре ла сvнїсфорà, кѫнд ѫтрѫ кȣ тоцїй ѫлокȣл пѫринтелȣй лор с'кѡтѫндȣсѫ оун трȣп, адȣкѫнд ши пȣинд ла мижлок челе че тата лор аȣ фост лȣат.	41	7	7
Ѕ	Орї кȣ дїатѫ ѡри фѫрѫ дїатѫ скрїе пѫрінцїй кѫ їасте слобод а сѫ фаче сvнїсфорà. (ѫсѫ ѫпѫмѫнтȣл Молдовїй сѫȣ ѡбичнȣит кѫнд пѫрінцїй лѣсѫ дїатѫ рѫндȣинд а вѣре лор дȣпѫ а лор воинцѫ, атȣнче фѣтеле че аȣ ешит кȣ зѣстрѣ май де наинте нȣ поте а сѫ фаче чере де сvнїсфорà. Їарѫ де нȣ лѣсѫ дїатѫ: атȣнче ера слобод а сѫ фаче сvнїсфорà.	41	7	73

Facsimilul Nr. 23: paragrafele 4 și 5 din titlul *„Pentru sinisforà"* de la pag. 169 a Manualului tipărit de Andronache Donici la 1814 la care se mai adaogă paragraful 6 cu obiceiul pământului moldovenesc.

———

<table>
<tr><td>D.[1]</td><td>Fraţii la sinisforà sânt datori să| pue la mijloc toate aceale ce nu sânt| câştigate de dânşii (ce să numesc în pra|vilă profesticiea), cum şi accalea care|le-au rămas de la părinţi, şi veniturile|ce au luat din ceale părinteşti, iar nu|şi cealelalte dreapte ale lor.</td><td>41</td><td>7</td><td>37</td></tr>
<tr><td>E.</td><td>Nepoţii carii cer să între la sinisfo|rà, vor întra cu toţii în locul părinte|lui lor socotindu-să un trup, adu|când şi puind la mijloc ceale ce tatăl|lor au fost luat.</td><td>41</td><td>7</td><td>7</td></tr>
<tr><td>F.</td><td>Ori cu dieată ori fără dieată scrie| pravila că easte slobod a să face sinis|forà, însă în pământul Moldovii s'au obicinuit|când părinţii lăsa dieată rânduind averea lor|după a lor bunăvoinţă, atuncea featele ce au e|şit cu zestruri mai de nainte nu putea ca să|facă cearere de sinisforà. Ear de nu lasă diea|tă: atuncea era slobod a să face slnisfora).</td><td>41</td><td>7</td><td>73</td></tr>
</table>

1) Transcriere cu litere latine a facsimilului No. 23.

Supliment la pp. 196–198

La alcătuirea capitolului întitulat: *Carte folositoare de suflet,* nu am cunoscut originalul grecesc după care au tradus în românește cunoscuții monahi cărturari, Gherontie și Grigorie. Acum suntem în măsură a dà și aceste prețioase lămuriri. Opera aceasta a fost compusă în limba neogreacă de monahul Nicodim Aghioritul din muntele Atos, fiind tipărită în Veneția, în anul 1794. Dăm mai jos titlul originalului pentru a se vedea deosebirea dintre titlul românesc și cel grecesc: *„Carte foarte folositoare de suflet, împărțită în trei părți, dintre cari cea dintâi* (parte) *coprinde învățătura scurtă și practică către duhovnic, cum să ispoveduiască cu roadă; a doua* (parte coprinde) *canoanele explicate exact ale sfântului Ioan Postnicul și cu altele de trebuință; iar a treia* (parte coprinde) *sfatul cuviincios și scurt către penitent, cum să se ispoveduiască după cum trebuie, culeasă de la diferiți dascăli și așezată în cea mai bună ordine de prea sfințitul între ieromonahi, domnul Nicodim, și dată la lumină prin tipar acum pentru prima dată, pentru folosul obștesc al cititorilor. 1794. în Veneția, de Nicolaos Glichis.* = *Βιβλίον ψυχωφελέστατον, διῃρημένον εἰς τρία μέρη, ὧν τὸ μὲν πρῶτον περιέχει διδασκαλίαν σύντομον καὶ πρακτικὴν πρὸς τὸν πνευματικὸν, πῶς νὰ ἐξομολογῇ μὲ καρπόν· τὸ δεύτερον τοὺς κανόνας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Νηστευτοῦ ἀκριβῶς ἐξηγουμένους μετὰ καὶ τινων ἄλλων ἀναγκαίων· τὸ δὲ τρίτον συμβουλὴν γλαφυρὰν καὶ σύντομον πρὸς τὸν μετανοοῦντα, πῶς νὰ ἐξομολογῆται, καθὼς πρέπει, ἐκ διαφόρων διδασκάλων συνερανισθὲν, καὶ εἰς ἄριστον τάξιν ταχθὲν παρὰ τοῦ ὁσιολογιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρίου Νικοδήμου, καὶ νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθὲν, εἰς κοινὴν τῶν ἀναγινωσκόντων ὠφέλειαν. ͵αψϟδ΄. Ἐνετίῃσι 1794, παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ. εἰς 8-ον* [1]) Am văzut un exemplar tipărit în primul deceniu al sec. XIX-lea în uimitor de bogata bibliotecă a D-lui Demostene Russo, prof. de literatura bizantină la facultatea de litere din București. Coprinsul traducerei este mult mai redus de cât acela al originalului. *Κ. Σάθας* numește această lucrare *Ἐξομολογητάριον = (Manual de ispovedanie),* care până la 1854 s'a mai editat de șapte ori [2]). Nicodim Aghioritul *(Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης)* este aceiaș persoană cu Nicodim, alcătuitorul Pidalionului [3]).

---

1) *Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ: „Νεοελληνικὴ φιλολογία ἤτοι κατάλογος“*, I. Atena, 1854, σ. 121, 233–34.

2) *„Νεοελληνικὴ φιλολογία“* 1867, pag. 626.

3) Ibidem, pag. 625.

Supliment la pag. 209

După părerea generală a tuturor autorilor precedenţi, paharnicul Toma Carra, autorul traducerei Exabiblului în româneşte (1804) şi alcătuitorul Pandectelor în neogreacă ar fi murit la 1806, înainte de a termina şi cele două părţi ale Pandectelor sale. Astăzi după cercetările harnicilor şi înpătimiţilor de lucrul arhivalic Aurel Sava şi Gh. Ungureanu se face luminoasă dovada, că Toma Carra, apare în 1807 tot ca paharnic, judecător la departamentul criminalicesc; iar în 1807-1809 el iscăleşte ca judecător, la acelaş departament, ridicat la rangul de ban [1]).

---

1) A. V. Sava: *„Departamentul criminalicesc şi norme de procedură penală la inceputul secolului al XIX lea"*. Extras din *„Revista de drept penal şi ştiinţă penitenciară"*, 1933, Nr. 7-9, pag. 5; cf. Gh. Ungureanu: *„Justiţia în Moldova (1741-1832)"*, Iaşi, 1934, pag. 52-3.

Supliment la pag. 307.

Procedurei penale austriace, intitulată: *„Allgemeine Gerichtsordnung“*, care in traducerea românească se numeşte: *„Rânduiala judecătorească de obşte“* [1]) tipărită în Viena la 1787, i-a urmat şi un cod penal, care a fost tradus şi publicat în româneşte tot la Viena în 1788, sub titlul: *„Pravilă* [2]) *de obşte asupra faptelor reale şi a pedepsii lor“* [3]) Codul acesta începe prin Patenta împăratului Iosif II-lea, fiul Mariei Terezei, cu data de 13 Ianuarie 1787, al cărei coprins il dăm mai jos:

„Noi Iosefu al doilea din mila lui Dumnezeu ales împăratul Romanilor in toată vreamea inmulţitoriu împărăţiei, craiu in Ghermania, Ungaria şi Boemia arhiduxu in Austria, duxu în Burgundia şi Lotaringhia.

— Pentru ca să să deae şi dreptăţii pedepsitoare prin pravila de obşte, o hotărâtă regulă: ca să să ferească toată volnicia la chivernisirea ei; ca intră faptele reale criminaleşti, şi politiceşti să să aşeaze un cuviinciosu hotaru, ca să să nimerească (chibzuiască) dreapta potrăvire (proporţie) intră faptele reale, şi intră pedepse şi ca să să hotărască pedepsele alăturea potrivitu faptelor, mai de urmă ca intipărirea (lucrarea) lor să nu fie numai trecătoare: pentru aceasta să publiceşte şi să dă de ştire tuturor această de obşte pravilă asupra faptelor reale şi a pedepselor împreună cu porunca: ca din ziua publicării, să slujească

---

1) In afară de ediţia scoasă la Viena in 1787 s'a mai tipărit incă o ediţie la Lwów sub titlul: *„Obştească judecătorească rânduială de criminal“*. Ea s'a tipărit in româneşte şi germană in 1789 in tipografia Pilăreştilor clironomi, având formatul de 12⁰ + 431 pag şi cu o tablă; cf. M. Gaster: *„Geschichte der rumänischen Litteratur“*, pag. 315. Un asemenea exemplar se găseşte şi in Biblioteca Universităţei din Cernăuţi, vezi deasemenea: I. Bianu şi N. Hodoş: *„Bibliografia veche românească“* II, Bucureşti, 1910, pag 330.

2) Academia română posedă un asemenea exemplar sub Nr. 522 (cărţile vechi ca manuscrise) vezi I. Bianu şi N. Hodoş: *„Bibliografia veche românească“*, II, 1910, pag. 326-7. Un alt exemplar mai posedă şi d-l Bugariu Aurel din Comloş-Banat, studentul nostru, care a publicat un art. „Dintr'o pravilă“ in rev. *Junimea juridică*, I, Nr. 3. Mai 1934, pp. 35-8, după copia căruia redăm aici coprinsul Patentei lui Iosif II şi tabla de materie. Cartea are formatul de 8⁰, 7 foi + 145 de pagini. Regretăm, că localitatea unde lucrăm ne lipseşte de putinţa de a cunoaşte câte articole are acest cod. Acest gol il vom umple la ediţia, care va urmă.

3) „Tipărită in Viena cu tiparul lui Iosifu noblu de Kurţbeku împărătescul şi crăescul al Curţii tipografu, 1788.

de obştitu indreptariu tuturor supuşilor judecătorilor criminaleşti şi dregătoriilor politiceşti, care sântu puse şi hotărâte, pentru ţinerea disţiplinei, rânduelii şi siguranţiei.

După carte aciastă să va judeca fieşte care făcătoriu de rău criminalescu, care să va prinde după publicarea acestei pravile criminaleşti, precum şi acela care pentru fapta rea politicească au căzutu in braţul dregătoriei politiceşti.

Deci prin aceasta să strică şi să lipsescu de putere toate pravilele ceale mai denainte şi mai vechi, care au fostu aşezate pentru hotărârea faptelor celor reale şi a pedepselor, şi aceaste mai vechi pravile să vor lua la socoteală numai la acele sentinţi pedepsitoare, care vor fi de a se hotără la judecătoria criminalească asupra acelor făcători de rău, care pe vreamea in care s'au publicatu pravila aceasta noao, acum era in temniţă.

Dar de osăbi cu aceaste, să inştiinţază judecătorilor criminăleşti, ca de acum inainte, să facă din dregătorie judecată numai asupra acelora cari să vor aduce inaintea judeţului criminal, pentru faptele reale criminaleşti ce s'au hotărâtu anume intru această pravilă.

Datu intru a noastră şi a scaunului nostru de frunte cetate Vienna, *in ziua a treisprezece a lunii lui Ianuariu, anul o mie şeapte sute optzeci şi şeapte*, a impărăţiei noastre, celi romaneşti, al doaozăci şi treilea, iară peste ţările moştenitoreşti, intru aşeaptelea anu.

Iosifu

Karol graf Palfy
Iosipf de Nagy

Dăm deasemenea şi coprinsul pravilei:

Scara.

Partea intâie.

Pentru aptele reale criminaleşti şi pedepsele criminaleşti.

Dăm ca model art. 5, privitor la cazurile când judecătorul putea aplica circumstanțe atenuante. Iată-l:

„§ 5. Lipsirea voinții slobode mântuiește de inputarea unii fapte reale criminalești la intâmplările ce urmează:

a) Când făcătoriul să fie nebunu și cu totul lipsitu de minte.

b) Când aceia nebuni, a cărora nebunie ține numai o vreame, și apoi iară se mută, să fie făcutu răul pe vreame intru care încă era ei strămutați la minte și în nebunia lor.

c) Când fapta să să fie intâmplatu in beție (insă când vinovatul să nu fie îmbătatu cu gând ca să facă reotatea) sau când să să fie intâmplatu o turburare de minte și de sămțiri, intru carea făcătoriul să nu fie știutu de sineși de lucrarea sa.

d) In vârsta prunciei, adecă până intr'al doisprezecelea anu.

e) Când la facerea cea inpotrivitoare pravilii să să fie intâmplatu o sâlă, și tărie nebiruită (căria să putea stă inpotrivă).

f) Când să fie fostu invăluită inpreună vreo greșală, la care greșitoriului pentru greșire nu să poate da nice o vină, și când el de n ar fi fostu aruncatu intru acea greșală, atuncia ar fi făcutu cu un chip legiuitu".

LISTA NUMELOR ŞI LOCALITĂŢILOR MAI DE SEAMĂ.

1) Steluţa de deasupra cifrelor arată că acolo se tratează în special chestiunea.

C

E

F

G

H

J

K

L

M

N

O

P

R

S

Ș

*

V

X

W

Z

Lista coprinsului acestei lucrări [1]

---

1) Arătarea izvoarelor este întovărăşită de indicarea anilor apariţii, a paginilor (p.), unde se află expunerea izvorului respectiv, prefaţa (pf.), suplimentele (supl.) şi facsimilele (facs.).

Nomocanoanele:

Nomocanonul in 50 capitole al lui Ioan Scolasticul, (c. sec. VI), 565-78, p. 118-9.

Nomocanonul în 14 titluri, sec. VII-IX, p. 119-20.

Nomocanonul din 228 capitole, sfârşitul sec. XIV, şi inc. sec. XV, p. 124.

Comentariile nomocanoanelor:

Comentarul lui Alexe Aristen, c. 1130, p. 120.

Comentarul lui Ioan Zonara, inc. sec. XI, p. 121.

Comentarul lui Teodor Valsamon, 1169—1177, p. 122.

Sintagma lui Matei Vlastarie = *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον* (c. 1335) p. 124-28.

Nomocanonul lui Manuil Malaxos = *Νομοκάνων* (1561—1562) p. 129-30).

Cârja arhiereilor = *Βακτηρία τῶν ἀρχιερέων* greacă la 1645; română la 1754, p. 130-31, pf. 415-9 şi 531-2, facs. 533, 535, 537, 539, 541, 543, 545.

Pidalion = *Πηδάλιον* (grec. ms. 1793, tip. grec. 1800, român 1844) p. 132.

Legile sud-slave în legătură cu cele vechi româneşti:

Legea Vinodolului = винодолскій законъ, 1288, p. 133-34.

Zaconicul lui Ştefan Duşan = законикъ Стефана Дꙋшана (1349—54), p. 135-6, român finea sec. XVII p. 138-9.

Legea pentru judecarea mirenilor = законъ сꙋдный людьмъ, (sfârşitul sec. IX.), p. 137-B.

Legislaţia bizantină în slavoneşte, care a slujit ca model pentru pravilele româneşti:

Sintagma lui Vlastarie: copia de la m-rea Neamţu, 1474, p. 141.

Sintagma lui Vlastarie: copia dela m-rea Bistriţa munteană, 1636, p. 141-2.

Nomocanonul lui Ioan Postnicul in româneşte 1572?, p. 143-45.

Cele şeapte taine a besearecii din 1644, p. 145-8, pf. 413-4

Pravilele slave, cari au servit ca original pentru Pravila de la Govora:

Pravila slavă de la m-rea Bisericani, 1512, p. 149.

Pravila slavă de la m-rea Neamțului, 1567, p. 149-50.
Pravila slavă de la m-rea Putna, 1581, p. 150.
Pravila slavă de la m-rea Bistrița moldoveană, 1618, p. 150-52.
Pravila de la Govora, 1640, p. 153-58, pf. 409-12.

Legislația bizantină în slavonește pentru instruire în general:

Kormcăja Kniga în slavonește, (după 1092,) p. 158-9.
Pandectele lui Nicon din Muntenegru, sfârșitul sec. XIV p. 159.

Legislația bizantină în elenă, neogreacă și latină ca model pentru pravilele românești:

Pravila „aleasă" a lui Eustratie logofătul (manuscris 1632? Moldova) p. 161-64, pf. 405-8.
„Carte românească de invățătură de la Pravilele împărătești" (Moldova) 1646, p. 165-73, pf 420-1.
„Indreptarea legei sau Pravila cea mare (1652, Muntenia) p. 174-81, pf. 422-3.
Adunare cuprinzătoare în scurt din Cărțile împărăteștilor pravile, alcătuită de Andronache Donici (Moldova și Basarabia) 1814, p. 183, 190, pf. 472-83, supl. 579-81.
Carte folositoare de suflet=*Βιβλίον ψυχωφελέστατον*, (greacă la 1794; română la 1799) p. 196-98, pf. 527-31.

Legile neo-grecești alcătuite după izvoarele bizantine:

Nomocanonul lui Gheorghe din Trapezunt = *Αἱ διαταγαὶ* (1730), p. 200-1.
Manualul juridic = *Νομικὸν πρόχειρον* al lui Mihail Fotinopulos. (Muntenia), 1765, p. 201-8, pf. 435-6.
Pandectele = *Πανδέκτη* lui Toma Carra (Moldova), 1806, p. 209-11.

Legile greco-române alcătuite după cele bizantine:

Micul manual de legi = *Συνταγμάτιον νομικὸν* al lui Alexandru Ipsilante, (Muntenia 1780), p. 212-25, pf. 440-52, supl. 409-2; fasc. 547, 549, 551, 553, 555.
Codul civil = *Κῶδιξ πολιτικὸς* al lui Scarlat Alexandru Calimah (1816-1817, din Moldova, p. 226-51, pf. 484-91.

Instituţia jurisconsulţilor (în Moldova, 1818-1861) p. 251-2.

Dicţionarul juridic din 16.IX.1815, p. 255-6.

Adnotarea Hrisovului sobornicesc (1835) p. 256-7.

Pregătirea procedurii civile (1836) p. 257-8.

Legiuirea = Νομοθεσία lui Ioan Gheorghe Caragea (1818 în Muntenia), p. 259-78, pf. 453-71 şi 510-16.

Departamentul streinelor pricini (1812 Muntenia) p. 278-9.

Legi traduse din ruseşte sau influenţate de această legislaţie:

Invăţătura Ecaterinei II-a = Наказъ Екатерины второй, 1773, p. 281-88, pf. 437-9.

Aşezământul organizării Basarabiei = Уставъ образованія Бессарабской области (29.IV.1818) p. 288-92.

Aşăzământul ocârmuirii Basarabiei, 22.II.1828, p. 292-3.

Aşăzământ ostăşesc pentru straja pământenească a Valahii. şi Moldovii, 1932, p. 293-97.

Legislaţia austro-ungară şi influenţa ei asupra Românilor din Ardeal şi Bucovina:

Decretum tripartitum, (1517), p. 298-300.

Rânduiala judecătorească de obşte = Allgemeine Gerichtsordnung. (1782-1787), p. 301-7, pf. 503-4.

Codul penal austriac = Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen, (germană şi latină 1803, română, 1807), p. 307-12.

Codul civil austriac = Allgemeine bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten deutschen Erbländer der œsterreichischen Monarchie, (germană şi latină 1811, română 1812), p. 313-19, pf. 508-10.

Criminaliceasca condică (1820-1826 Moldova), p. 319-28, pf. 517-20; fasc. 557, 559, 561, 563, 565, 567, 569, 571.

Legi româneşti alcătuite sub influenţa legislaţii franceze:

Proectul de cod civil pentru Basarabia. = Projet de Code civil pour la Bessarabie, 1820-25, p. 329-33.

Codul comercial = Code de commerce, (1840 Muntenia, p. 335-40, pf. 524-5.

Codul penal = Code pénal, (1841, Muntenia), p. 341-43, pf. 520-2.

Condica penală ostăşască cu procedura ei, (1852 Muntenia) p 344-49.

Codul civil, penal şi comercial precam şi alte legi, promulgate sub Alexandru Ioan I Cuza, 1862-65, p. 402-4, pf. 522-3.

Materiale de legislaţie curat românească :

Hrisoave procedurale :

Hrisov pentru judecata bisericească, 1649, p. 350-1.
Hrisov pentru judecata bisericească şi mirenească, 1746, p. 351.
Hrisov pentru încheerea actelor. 1. VIII. 1765, p. 352.
Hrisoavele din XI.1775 şi 10.I.1792, p. 352-4, despre protimisis.
Hrisovul despre iotesie (adopţiune), 30.I.1800. p. 354-6.
Hrisovul sobornicesc din 28.XII.1785, p. 357-61, traducere rusă, 1824 şi 1831, p. 361-3.

Hrisoave privitoare la înfiinţarea de impozite :

Hrisovul pentru deşugubină, 16.I.1629, p. 363-4.
Hrisovul pentru desfiinţarea văcăritului, III.1714, p. 364-6.
Hrisovul pentru vădrărit, 1764. p. 366.
Hrisovul pentru orfanotrofie, 1804, p. 366-7.
Hrisoavele pentru casa răsurilor, 1814-15, p. 367.
Hrisovul pentru înpoporarea Moldovei, 1756, p. 367-8.
Hrisoave pentru Cutia milelor, 18.VI.1799 şi 1812-18, p. 368-9.

Aşezăminte :

Aşezământul mixt, 1742, p. 373-77.

Ponturi :

Ponturile: lui Mihai C. Suţu (Moldova) despre ocupaţiunea locuitorilor, 28.XII.1794 şi despre judecata ispravnicilor, 18.III,1795, p. 377.

Ponturile basarabene; cel din 1819 şi cel din 1846 privitoare la relaţiunile dintre muncitorii de pământ şi stăpânii lor, p. 377-8.

Testamente, p. 378-19.

Foi de zestre, p. 379.

Anaforale:

Anaforaua din 1817 despre regimul proprietăţei în vechime (Moldova), p. 382-4,

Anaforaua din 1819 despre legile întrebuinţate (Moldova), p. 384-5.

Anaforaua din 9.IV.1827 despre privilegiile boerilor, p. 380-2.

Acte de drept privat specifice:

Acte privitoare la jurători, p. 388.
Acte privitoare la legătură (zavească şi fierâe), p. 388.
Acte privitoare la hotărnicie, p. 388-9.
Acte privitoare la adălmaş, p. 389.
Acte privitoare la frăţia pe moşie, p. 389.
Acte privitoare la jurământul cu brazda în cap, p. 389-90.
Cărţi de blestem, p. 390-1.

Capetele de poruncă din 1714 şi 1775 privitoare la foile de zestre şi testamente, p. 391.

Acte de judecată:

Jalobe, p. 392.
Citaţia, p. 392-3.
Cărţile de judecată, p. 393-4.

Regulamentul Organic 1832-34 (Muntenia şi Moldova), p. 394-95.

Adunări de ofisuri şi deslegări în ramul giudecătoresc, (1842 şi 1856), p. 397.

Procedura civilă a Principatului Moldovei, (1861), p. 397.

Manualul administrativ al Principatului Moldovei (1855) p. 18-56.

Un proect al „Pravilniceştei condici" din 1780, p. 480-402.

Un supliment:

Proectul Manualului lui Andronache Donici. 1813, p. 579-4, fasc. 576, 578 şi 580.

Biografiile unora din legiuitori:

Biografia lui Andronache Donici, 1760-65-4. XI.1829, pp. 183-85.

Bibliografia lui Anania Cuzanos, pp. 244-5.

Lista izvoarelor dreptului vechi românesc,

arătate în chip alfabetic cu paginile, unde se găsesc

A

B

C

D

E

H

I

Î

J

L

M

N

O

S

Ş

T

U

Z

Lista alfabetică a instituţiilor şi cuvintelor streine din această lucrare cu explicarea lor.

A

ajutorinţă = impozit pus pe popor de domnitorul Moldovei Ioan Teodor Calimah (1758-61) 380.

adălmaşul = mâncarea şi băutura consumată de părţi şi martori după săvârşirea actului de vindere-cumpărare. 389.

anaforà, anaforale = raportul boerilor către domnitor în chestiuni sociale şi hotărârea provizorie a boerilor judecători, trimisă domnitorului pentru definitivare. grecism, 381-5.

aşternutul patului = acest aşternut şi cu calul de ginere este tot ceia ce lua cu sine un bărbat după moartea soţiei fără copii, 379.

B

bezmen = plata arenzei pe care arendatorul o plăteşte proprietarului locului, unde este cârciumă, alte imobile sau plantaţii. 363.

bezmenari = slujbaşii cari adunau acest impozit, când locurile erau domneşti sau însuşi arendatorii, slavonism, 363.

branişte = locuri domneşti de unde curtea domnească se aproviziona cu fân, peşte, lemne etc. slavonism, 363.

breaslă = asociaţiune de meseriaşi, corespunzătoare sindicatelor de astăzi, slavonism, 371.

C

cal de olac = cai luaţi pentru transportarea slujbaşilor domneşti şi a Turcilor, din turcescul ulak. 363.

cal de mire = este calul cu tot harnaşamentul pe care ginerile, muntean sau moldovan, îl primia dela socrul său prin foia de zestre, 104.

cam̆ănă = impozit asupra cerei de albine, uneori şi asupra cârciumelor. El se percepea în natură, slavonism. 363.

cămănari = slujbaşii cari adunau această dare, 374.

carte de judecată = actul coprinzător unei hotărâri judecătoreşti, 393.

carte de blestem = actul eliberat de episcop sau mitropolit la cererea unei părţi în litigiu contra adversarului său. Era un mijloc de dovadă puternică prin care instanţa supremă judecătorească smulgea adevărul şi scotea actele de proprietate tăinuite de cei interesaţi, 390 1.

casa răsurilor = banii adunaţi din luarea unui anumit procent din diferite sume (la hirotonia unui episcop, mitropolit, de la diferite dări) pentru a se plăti leafa fiilor de domn, pensia săracilor şi chiar a celor trecuţi la religia ortodoxă, cum se întâmpla cu evreii şi armenii. 226, 251, 363, 367.

capuchehaia = reprezentantul nostru la Constantinopole în vremurile vechi, turcism, 367.

citaţie = actul prin care cineva este chemat înaintea unei instanţe de judecată, 392-3.

ciubote = plata dată slujbaşului care făcea legătura intre cetăţenii ţărei şi instanţa de judecată. La început se făcea în natură, iar mai târziu şi in bani, 363, 376.

cotul domnesc = unitatea de măsură cu care se măsurau butoaele cu vin. Pentru neschimbarea dimensiunei lui s'a luat măsura de a se fixa de un lanţ în vistieria statului un cot de fier având la ambele capete bourul ţărei; cum se făcuse, dealtfel, cu stânjenul domnesc, care se fixase de zidul bisericei Sf. Nicolae domnesc din Iaşi, 366.

curtea de revizie = instanţa instituită la inceputul epocei Regulamentului Organic, 1832-1835, 277.

cuniţa = darea pusă pe vite: boi, vaci şi cai. A fost introdusă de Antioh Cantemir (1695-1700). Cuniţa leşască este darea care se punea pe negustorii streini şi Poloni, cari cumpărau vite în Moldova şi le ţinea la ernat aici. Uneori se confunda cu darea văcăritului, 363, 365, 368.

cutia milelor = este cutia pecetluită în care se adunau bani din diferite sume, care se dau la săraci. Se deschidea periodic în prezenţa unei comisiuni numită de domn. Era condusă de un comitet de boeri cu mitropolitul ca preşedinte, 368-9.

D

dajdia = birul, slavonism, 363.
departamentul streinelor pricini = instanța înaintea căreia se judecau autohtonii cu streinii. In Muntenia se înființează sub Ioan Gheorghe Caragea; iar în Moldova ea se instituie de pe la începutul secolului al XIX-lea. Se dă o satisfacție principiului capitulațiilor fixat în tratatul de la Küciuk-Kainardgi din 1774, 278-9.
desetină = dijma: adică darea de una din zece, slavonism, 365.
deșugubina sau *dușegubina* = amenda în natură sau bănească pentru moartea de om; mai târziu prin sec. XVIII-lea și pentru furtul fetelor. Adunătorii acestei amenzi se numeau d e ș u g u b i n a r i, slavonism, 363-4.
diata = testament, grecism, 378.
doclad = raport, rusism, 246.
darurile dinaintea nunții = sunt toate darurile cari se făceau de mire înaintea nunței viitoarei sale soții.

E

epigrafi = titlul, grecis, 190.

F

frăție (pe moșie) = confirmarea rudei sau streinului ca proprietar prin act autentic, emanat de la domnitorul țărei. Uneori fiica dobândia drepturi de fiu, 389.
ferâe = (legătură) incercarea de fixare a principiului autorității de lucru judecat în materie civilă. Câștigătorul punea în vistieria domnească sumă fixată de judecată. Această sumă trebuia să o plătească apelantul. Denumirea aceasta a dăinuit de la sfârșitul sec. XVI-lea până la începutul sec, XVIII-lea, polonism, 363, 388.
foi de zestre = actul dotal, 378-9, 391.
forum nobilium = instanța de judecată a boerilor bucovineni după anexarea Bucovinei. Ea a rezidat la Cernăuți și Lwów, 309.
fumăritul = impozitul pus pe ogiacurile locuitorilor, 363.

G

gloabă = amenda care se percepea, fie în natură, fie în bani,

Toate autoritățile globiau: administrația, justiția, hătmănia, ba chiar și episcopiile cu mânăstirile. Slujbașul care aduna aceste gloabe se chema g l o b n i c. Toți acești slujbași aveau o căpetenie peste dânșii numită v o r n i c g o b n i i, slavonism, 363.

goștina sau *gorștina* = taxa pusă pe oi și porci. Denumirea ei este dela slavonescul gorà-munte, pe unde pășteau oile și se hrăniau porcii locuitorilor. Mai târziu această taxă se percepea pe tot întinsul țărei, slavonism, 368.

H

hotarnic, hotărnicie, hotarnica = hotarnic era boerul delegat de judecata domnească, fie că era trimis de la curtea domnească, fie că era din apropierea locului în discuție, pentru a face măsurătoarea și a pune stâlpii de hotar, când ambele părți se mulțumesc, ori a-i lăsa nefixați în caz de contestație din partea uneia. Acțiunea lui, sau și cu alții înpreună, se chema h o t ă r n i c i e; iar actul pe care-l încheiau și-l trimitea instanței de judecată se numia *hotarnică*, ungurism, 388-9.

hrisov și *hrisov sobornicesc* = este actul dela domnie investit cu numele boerilor din divan ca mărturie și numele domnului, fie că era semnat în pecete, fie că se semna cu mâna proprie, ceia ce se întâmpla mai rar. H r i s o v s o b o r n i c e s c se numește acel hrisov al cărui coprins este izvorât din voința și cu aprobarea reprezentanților țărei: boeri, ierarhi și ai altor categorii de locuitori. Numirea celei dintăi expresiuni cași a celei de a doua este grecească. Pentru hrisov: 231, 257, 349, 350-2, 354. Pentru al doilea: 111, 256-7, 357-61, 363.

I

ialovița = vaca grasă ținută la suhat pentru nevoile oastei turcești în timp de război, slavonism, 363.

iliș = proviant, ungurism (élés), 363.

iotesie = facerea de fii de suflet sau luarea unui copil de suflet, adopțiune, 345-6, 354.

J

jold = slujbă făcută domniei fără nicio despăgubire, polonism, din žold = plată, 363.

ialobe = plângeri, petiţiuni date contra cuiva, 392.

judecata ispravnicilor = ispravnicii, adică vechii prefecţi de judeţ, pe lângă îndatoririle lor administrative mai îndeplineau şi pe aceia de judecător. Dela Constantin Mavrocordat numărul lor s'a îndoit, pentru ca unul să se ocupe cu administrarea judeţului; iar celalt cu judecarea diferitelor pricini ale locuitorilor. Aveau şi închisoarea lor, slavonism, 377.

jurători = erau un număr de 2, 4, 6, 12, 24 şi 48 de persoane. Uneori la aceste numere se adăoga şi persoana care le aducea. Ele confirmau spusele acelei părţi fără a mai adăoga circumstanţele lăturalnice în legătură cu procesul. Lipsa uneia sau a mai multora silia judecata să le mai aştepte un număr de zile. Dacă nu mai soseau, partea ce le ceruse pierdea cauza. Jurătorul mincinos se pedepsia cu globire în boi. Instituţia a dăinuit până la începutul sec. XVIII-lea. Denumirea lor în actele slavo-româneşti era k l e t o v c i pentru Muntenia; iar pentru Moldova b o ž i l n i c i, 383.

jurământul mare şi *jurământul mic* = luarea numelui lui Dumnezeu ca martor înaintea judecăţei. Jurământul mare se făcea în biserică cu preoţi, uneori şi cu mitropolit, fiind şi omul domnesc; iar jurământul mic se administra chear înaintea instanţei, care judeca, latinism, 390.

jurământul cu brazda în cap (in Moldova) sau *cu traista în spinare* (in Muntenia) = se făcea pentru stabilirea hotarelor învechite, stricate sau dispărute din cauza intemperiilor naturei sau a trecerei timpului. Se luau bătrâni din partea locului, cari ştiuseră pe unde au fost hotarele şi după ce jurau cu o brazdă din locul în litigiu, pe care o puneau pe cap, mergeau din semn în semn pe linia acelui hotar dispărut. In Muntenia brazda se înlocuia cu o trăistă de pământ pe care o puneau pe spinare, 389.

jurisconsulţi sau *pravilişti*=erau persoane adânc cunoscătoare ale dreptului, cari după I. I. 1818 fură numite în Moldova în acest serviciu. Ei nu puteau să dea consultaţii la persoane streine, ci făceau numai slujba de lămuritori ai legei, când i se cerea de judecată de la domnie prin marele logofăt. Erau datori să poarte barbă ca semn al unei mai mari autorităţi, 251-2.

M

magzarul = comunicarea, turcism, 373.

menzil = poşta veche (căruţă, cai, casă şi staţiune). Localitatea Mizil işi poartă numele după acest cuvânt, ca staţiune de poştă, turcism (menzil) 374.

măciuca = era unul din mijloacele de delimitare prin pădurile bătrâne în trecut, creind luminişuri pentru a face loc stupinelor de albine, unde găsiau florile trebuitoare şi adăpostul de vânturile puternice.

metahirisi = (a) a întrebninţa grecism, 255.

mezat = licitaţiune, turcism, 231, 237, 239-40, 260, 265, 272, 320, 323, 350.

mortasipie = taxa ce se percepea dela vânzătorul şi cumpărătorul vreunei vite: cal, iapă, bou, vacă etc. turcism, 363, 374.

mucarelul = birul pentru inoirea domniei, turcism (mukarrer), 363.

N

năpaste = bir în deobşte, 363.

O

ofisul = poruncă domnească, decret, franţuzism, 392.

orfanotrofia = o instituţie bizantină reorganizată după căderea Constantinopolului, care se ocupa cu ingrijirea orfanilor. La noi ea a fost introdusă de Alexandru Ipsilante, fiind pusă sub conducerea unei comisiuni, unde mitropolitul avea locul de preşedinte, grecism, 366-7.

P

paragrafie = prescripţie, grecism, 381.

păcurar = cioban, păstor, latinism.

pârcălab = slujbaş prin sate şi târguri cu sarcina atât de adunător de biruri, cât şi de judecător. Când obiectul proceselor era mai insemnat era dator să le trimită la domnie cu fixarea termenului de el însuşi (pârcălabul), ungurism (porkolab), 374

pecete = act a cărui denumire derivă tocmai dela pecetea roşie prin care se autentifica scutirea purtătorului de vreo sarcină, slavonism, 373.

pitac = rescriptul, porunca domnească sau impărătească,

ordinul care vine dela stăpânitorul suprem către slujbașu inferior, grecism, 393.

ponturi = articole de lege, instrucțiune, 350, 377-8.

prăjină = unitatea de măsurat locurile deschise, șese, 390.

privilegiile (boerilor) = favorurile sau scutirile boerilor de anumite sarcini pe cari ceilalți locuitori le plăteau sau îndeplineau, 380-2.

proprietatea (regimul ei) 382-8.

protimisis = dreptul de întâetate al rudelor la cumpărarea mobilelor sau imobilelor înaintea streinilor, grecism, !274-5, 352, 354-6.

protocolire = colaționare, verificare, confirmarea unei legi, 367.

punere în lucrare = intrare în vigoare a unei legi.

R

rediuri = păduri mărunte, cari aveau un regim special, 373.

S

săgeata = uneita cu care se delimita locurile pentru altare sau iazuri, 390,

sfat consultativ = instanță creiată vremelnic la începtul epocei Regulamentului organic, 277-8.

sinisforà = aducerea averei la partaj, 182.

serdar = era la început un grad militar apropiat de cel de general. Mai târziu este un titlu boeresc cu delegație de administrator. Avem de pildă serdarul Orheiului, turcism.

T

teoritra = darul pe care-l făcea ginerile soției sale a doua zi după nunță, grecism, 378.

teorisească = cercetează, judecă, 276.

tocmelnici = boerii delegați de domnie pentru a face cercetare la fața locului și a stabili hotarele, 389.

toporul = delimitarea unui luminiș în pădurile vechi pentru așezarea unei stupine, cași delimitarea cu măciuca.

treapădul = plata pentru drumul făcut de slujbașul, care făcea legătura între instanța de judecată și cu părțile în litigiu precum și cu martorii, 214.

Ț

țidule = porunci domnești, 393-4,

V

văcărit = impozit pus pe vitele de lapte. El a fost înfiinţat în Muntenia de Constantin Brâncoveanu (1688—1714); iar în Moldova de către ginerile său, Constantin Duca, (1700—1703). Acest impozit apărea şi dispărea prin blesteme arhiereşti după voinţa domnitorilor, în legătură cu rapacitatea lor sau cu asprirea haraciului turcesc, 364-6.

vadra (domnească) = era vasul oficial cu care se măsura vinul, dându-se şi dijma domnească. Din cauza abuzurilor slujbaşilor s'a stabilit să se dea o formă şi capacitate anumită pentru a se pune hotar acestor abuzuri, 366.

vama = taxa ce se plătea pentru mărfurile intrate prin strâmtorile munţilor, trecătorile apelor şi prin anumite târguri. Adunătorii de vamă se numiau v a m e ş i, 363.

vătăman = primarul satului, ruteano-polon, 368.

verhovnâi soviet = consiliul suprem sau cu traducerea cea veche î n a l t u l s f a t, 109.

vornicelul = deminutivul de la vornic, slujbaş mărunt al satului vechi, 368

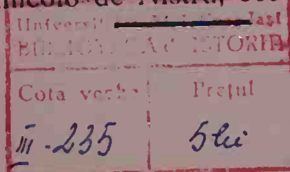
vornicul cutiei = administratorul suprem al cutiei milelor, instituţie creiată pe la începutul sec. XIX-lea, 369.

Z

zaherèle = transporturi de alimente pentru trebuinţa armatei turceşti pe cari erau datori locuitorii ţărilor noastre să le facă, 333.

zapise = acte, slavonism, 352.

zaveazcă = este prima denumire a legăturei (fierâei). Din contextul documentelor slavo-moldoveneşti reese, că z a v e a z c a consta în aceia că domnitorul ca suprem judecător hotăra ca cel care câştiga procesul să fie îndatorat să depună în vistieria domnească o sumă (60 până la 100 ruble de argint) numai atunci când partea adversă va face apel contra acestei hotărâri. Fixarea sumei era de o cam dată fictivă, căci ea nu se depunea în realitate decât numai când adversarul făcea apel. Insiituţia aceasta o aflăm numai în Moldova. După cum numirea fierâei este de origină polonă, aparţinând unei epoci de influenţă polonă, tot astfel şi zaveazca este de origină ruteano-rusă, fiind întrebuinţată de dieci de şcoală sau loc de naştere de dincolo de Nistru, 363.

Greşelile de tipar mai de seamă 1)

In loc de	Să se citească:
45/1. *Παπαρριλοπούλου*	*Παπαῤῥιγοπούλου*
52/34. 1652	1633
53/28. fie marea	fie pentru marea
54/30. 1652	1653
64/28. 727-765	527-565
72/23. in timp de pace	in timp de război
74/16. al IV-lea	al VI-lea
75/3. *τῶν νόμων;*	*τῶν παλαιῶν νόμων;*
77/6. Constituţia lui Vasile	Constituţia impăraţilor
103/35. 1854	1850
120/36. *σαφίς*	*σαφές*
124/14. *σταχεῖον*	*στοιχεῖον*
129/37. Reiches	Rechtes
144/39. 1809	1909
145/38. 1819	1799
189/37. Prima traducere a Exabiblului s'a făcut	a Exabilului in neogreacă s'a făcut
201/19. *παρά τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ*	*παρὰ τοῦ ἐν σπουδαίοις ἐλαχίστου Γεωργίου Τραπεζουντίου διδασκάλου ἐν Βουκουρεστίῳ*
242/8. de cât oricare alt cod	de cât pe oricare alt cod
354/35 Vita la Muntia	Vita la Mantia
255/11. 1915	1815.
329/28. din codul muntean al lui Al. Ipsilante	din codul moldovean al lui Scarlat Calimah
381/37. confiscarea nu a fost admisă	confiscarea pentru condamnări nu a fost admisă.
382/32. din Moldova	din Moldova vom inţelege mai bine ceia ce urmează

* * *

Următoarele caractere ruse s'au redat prin aceste semne grafice:
ж = ž = j; ч = č = ce, cĭ; ц = c = ţ; ы = y = â; й = j = ĭ = ĭ; я = ja = ĭa.

---

1) Numărătorul arată pagina; iar numitorul rândul paginei, unde-i greşala.

DE ACELAȘ:

1). *Judecata la Români până în secolul al XVIII-lea.* Chișinău, 1926.
2). *Procedura de judecată la Slavi și Români,* Chișinău, 1926.
3). *Condica criminalicească cu procedura ei (Moldova) 1820—1826,* Chișinău, 1928.
4). *Schiță de istorie a legilor vechi românești 1632—1866,* Chișinău, 1928.
5). *Așăzământ ostășesc pentru straja pământenească a Valahii din 1832, și Condica penală ostășească cu procedura ei din 1852 1861 și 1871,* Iași, 1929.
6). *Pravilnicească condică = (Συνταγμάτιον νομικόν),* Chișinău, 1930.
7). *Dreptul bizantin și influența lui asupra legislației vechi românești,* Iași, 1931-32).
8). *Hrisoave legislative din sec. XVIII-lea,* Iași, 1933.
9). *Istoria vechiului drept românesc, I. Izvoarele,* Iași, 1934.
10). *Der Einfluss des byzantinischen auf das alte rumänische Recht,* Athen, 1934.
11). *Proectul dreptului civil din „Pravilnicească condică" a lui Alexandru Ipsilante. = (Τὸ προσχέδιον τοῦ ἀστικοῦ δικαίου ἐκ „Συνταγματίου νομικοῦ" τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη)* Iași, 1935.
12). **„Intregiri"** *Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc al Facultății de drept din Iași,* 1935

IAȘI—TIP. „GOLDNER", concesionar ALEXANDRU ȚEREK, Mârzescu 9—IAȘI